

CONFERENCE BOOK

The cover features a dark blue background with a large, stylized graphic of a hand in blue and pink. The text is centered and reads:

ICCSAS
2. ULUSLARARASI
SOSYAL VE BEŞERİ
BİLİMLER KONGRESİ

19 - 21 Nisan 2024
Erzurum

YÜZYÜZE ve ONLINE

Önemli Tarihler
Son Başvuru : 15 Nisan 2024
Kitap Yayın Tarihi : 20 Mayıs 2024

ICCSAS ACADEMY
www.icsasconferences.org

ISBN: 978-625-6283-05-3

ICSAS ACADEMY

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND
SOCIAL SCIENCES
APRIL 19 - 21, 2024
ERZURUM

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Head of Organizing Board: Assis. Prof. Dr. Gültekin Gürçay

Organizing Committee Members:

Prof. Dr. Başak Hanedan
Prof. Dr. Naile Bilgili
Prof. Dr. Hülya Çiçek
Prof. Dr. Ali Bilgili
Prof. Dr. Hajar Huseynova
Prof. Dr. Dwi Sulisworo
Prof. Zain Musa
Prof. Dr. Sameer Jain
Prof. Dr. Yakup Babayev
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari
Assoc. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran
Assoc. Prof. Dody Hartanto
Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn
Assoc. Prof. Nazile Abdullazade
Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
Assoc. Prof. Ivaylo Staykov
Assist. Prof. Ihwan Ghazali
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Dr. Gültekin Gürçay
Aynurə Əliyeva
Amaneh Manafidizaji

Edited By
PROF. DR. SAMEER JAIN

CONFERENCE ID

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL
SCIENCES

DATE – PLACE

APRIL 19 - 21, 2024
ERZURUM

ORGANIZATION

Academy Global Conferences & Journals
ICSAS Academy

PARTICIPATING COUNTRIES

Vietnam. – Indonesia - USA – Taiwan - New Zealand. – China - Czech Republic -
Pakistan – Spain- Thailand. – Kazakhstan – Brazil - Republic of Korea- India – Canada –
Georgi – Qatar- Oman - Nigeria- Germany - Iran- Kuwait - Austria – Colombia-
Morocco – Liby - Croatia – Malaysia – UK – Canada- Jordan – Russia – Egypt - South
Africa - Palestine - Turkey -Belarus

PERCENTAGE OF PRESENTATION

41 Papers From Turkey And 76 Papers From Other Counteries

Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Global–2024 ©

Issued: 20. 05.2024

ISBN: 978-625-6283-05-3

Scientific & Review Committee

- Prof. Dr. Ali BILGILI – Türkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Türkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Türkiye
Prof. Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Türkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekistan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Tamer Turgut - Türkiye
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Türkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Türkiye

ICSAS ACADEMY

Education - Publication - Conferences - Exhibitions

Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALIYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALIËVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

Azərbaycan Respublikası

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Beynəlxalq Əlaqələr üzrə prorektoru

Sayı: 1

Tarih: 02/10/2023

Mövzu: Təşkilat Komitəsi üzvü olmaq haqqında

Məktub

"Təşkilat komitəsi üzvlüyü" mövzusunda məktub

Bildirirəm ki, prof. Dr. Həcər Hüseynovanın "Akademi Global Conference & Journals "Dərnəyi tərəfindən təşkil edilən konfranslarda təşkilat komitəsi üzvü olaraq təyin edilmişdir.

Prof. Dr. Mahirə Nağı qızı Hüseynova
ADPU, Beynəlxalq Əlaqələr Üzrə Prorektor

Filologiya Və Sosial Elmlər Bölməsi

Rəhbərliyinə

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND
SOCIAL SCIENCES
ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
APRIL 19 - 21, 2024
ERZURUM

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/81604584722?pwd=y2kFvDBw8AEhxbZ5eSknYVkdXt0yTt.1>

Meeting ID: 816 0458 4722

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr. LOKMAN TAŞKESENLİOĞLU	1	ENHANCING PHYSICS LEARNING OUTCOMES THROUGH COOPERATIVE LEARNING: A CLASSROOM ACTION RESEARCH WITH THE SNOWBALL THROWING MODEL	Sriyanto Ishafit
		2	KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE NAZİRE GELENEĞİ BAĞLAMINDA “İTMEK DİLERŞİN İTMEĞİL” REDİFLİ GAZELLER	Doç. Dr. LOKMAN TAŞKESENLİOĞLU
		3	GELENEKÇİLİK BAĞLAMINDA ÇAĞDAŞ TÜRK ŞAİRLERİNİN ARUZ TEMAYÜLLERİ	Doç. Dr. LOKMAN TAŞKESENLİOĞLU
		4	AKTARIM CÜMLELERİ İLE İLGİLİ YENİ BİR TASNİF ÖNERİSİ	Dr. MERVE KOLİKPINAR
		5	SORGULAMA TEMELLİ ÖĞRETİM YÖNTEMİYLE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İÇİN TAM SAYILAR KONUSUNDA DERS PLANI TASARISI	Gülüm KARANLIK KARATAŞ Doç. Dr. Esen TURAN ÖZPOLAT
		6	Investigation of University Students' Hubris Syndrome Conditions According to Sports and Different Variables	Öğr. Gör. Dr. Bülent TATLISU Doç. Dr. Murat TURAN Doç. Dr. İzzet UÇAN
		7	EXAMINING THE EXPECTATIONS OF STUDENTS STUDYING IN THE DEPARTMENT OF COACHING EDUCATION FROM THE DEPARTMENT THEY STUDY IN	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YIKILMAZ Prof. Dr. Fikret ALINCAK
		8	EXAMINATION OF THE OPINIONS AND SATISFACTION LEVELS OF STUDENTS STUDYING IN THE DEPARTMENT OF SPORT MANAGEMENT ABOUT THEIR DEPARTMENTS	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YIKILMAZ Prof. Dr. Fikret ALINCAK
		9	OYUNLAŞTIRMA TEMELLİ MATEMATİK EĞİTİMİNİN ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BAŞARILARINA VE MOTİVASYONLARINA ETKİSİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	Öğretmen, GÜLŞEN DAŞCI KALAYLI Arş. Gör., MEHMET EMİN KALAYLI
		10	TEACHING MATTERS OF ART IN THE PROCESS OF ANALYSIS OF EPIC POETRY WORKS IN LITERATURE LESSONS	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Adem ASALIOĞLU	1	UNLOCKING CRITICAL THINKING: STRATEGIES FOR IMPLEMENTING PANCASILA VALUES IN INDEPENDENT CURRICULUM AT SD MUHAMMADIYAH TONGGALAN	Nur Hidayah Hendro Widodo
		2	CHANGING DESTINY WITH EDUCATION: ANTON SEMYONOVICH MAKARENKO	Doç. Dr. Zeynep KANTARCI BİNGÖL
		3	BOŞVERMİŞLİK FELSEFESİ	Prof. Dr. Adem ASALIOĞLU
		4	J.G. FICHTE'YE GÖRE KESİN BİR BİLİM OLARAK "WISSENSCHAFTSLEHRE"	Arş. Gör. GÖKÇE SARI
		5	SCHOPENHAUER'DA ESTETİK HAZ	Doç. Dr., NİL AVCI
		6	MODERN MANTIKTA TİKEL EVETLEME ÖNERMELERİNİN KAPSAYICI VE DIŞLAYICI ANLAMI	Dr. Arş. Gör. Asım DİLMAÇUNAL
		7	CLIMATE CRISIS AND ITS EFFECTS ON GENDER EQUALITY	Seher Merve CANDAR Mehtap DEMİR
		8	SÖZSÜZ İLETİŞİM BAĞLAMINDA INSTAGRAM DİLİ	Arş. Gör. Dr. Hatice Nur YILDIZ

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Öğretim Üyesi FETHİ YILDIRIM	1	STUDENT LITERACY CULTURE BASED ON INDEPENDENT CAMPUS (QURANIC TARBİYAH STUDY) FOR ISLAMIC EDUCATION STUDENTS	Nuniek Rahmatika Rusli Aghniawati Ahmad Tia Nur Istianah Dwi Sulisworo
		2	SUHRAWARDI AND IBN ARABI ON THE SOUL AND ITS RELATION TO THE BODY	Ibrahim Baghirov
		3	Measures Taken by Hz. Muhammed to Protect Consumers	Dr. Öğretim Üyesi FETHİ YILDIRIM
		4	AFETLERLE MÜCADELE STRATEJİSİNDE TOPLUMUN ROLÜ VE AFET EĞİTİMLERİNİN ÖNEMİ	Öğretim Görevlisi Bülent BULDU
		5	ORTA ÖLÇEKLİ İLLERİMİZE ÖRNEK OLUŞTURABİLECEK KÜTAHYA İLİNİN YANGIN RİSK DEĞERLENDİRİLMESİNİN YAPILARAK, GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİNİN ANALİZİ	Öğretim Görevlisi Bülent BULDU Öğretim Görevlisi Emre Safa TENGİLİMOĞLU
		6	SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA EYÜP SULTAN FUKARAPERVER CEMİYETİ	Dr. Meryem ÇEKİM
		7	MEKTEB-İ MÜLKİYYE-İ ŞAHANE TEVZİ-İ MÜKÂFAT CETVELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (H.1314-1315/M. 1897-1898)	Dr. Meryem ÇEKİM

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Öğretim Üyesi, HÜLYA AVCI ÖZBEK	1	EFFECT OF CARBON NANOTUBE ON THE ELECTROCHEMICAL WATER SPLITTING ACTIVITY OF METAL BORATE	Research Assist. BAHAR DEREÇİ Assoc. Prof. EMİNE KAPANCIK ÜLKER
		2	A NEW MODIFIED ELECTRODE BASED ON METAL BORATE FOR AMPEROMETRIC GLUCOSE DETERMINATION	Research Assist. BAHAR DEREÇİ Assoc. Prof. EMİNE KAPANCIK ÜLKER
		3	SYNTHESIS AND CHARACTERISATION OF HETEROHEXANUCLEAR VANADOTUNGSTATE POLYANIONS	Dr. Öğretim Üyesi, HÜLYA AVCI ÖZBEK
		4	DETERMINATION OF ENZYMATIC AND ANTIMICROBIAL ACTIVITIES OF LACTIC ACID BACTERIA AND YEASTS ISOLATED FROM BOZA	Araş. Gör. MERVE USAL Araş. Gör. Muhammed ÖZGÖLET Prof. Dr. FATİH TÖRNÜK Prof. Dr. MUHAMMET ARICI
		5	YÜKSEK ENERJİ DEPOLAMA YOĞUNLUĞUNA SAHİP BİZMUT SODYUM POTASYUM TİTANAT ESASLI SERAMİKLERİN GELİŞTİRİLMESİ VE (Nb,Sr,Li,Er vs) KATKILARININ ÖZELLİKLERE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Elif AYDOĞDU Prof.Dr. Şaduman ŞEN
		6	ANTİMİKROBİYAL VE YENİLİKÇİ GÖRÜNÜME SAHİP TEKSTİL ÜRÜNLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ	Ar-ge Mühendisi, Emre SAKAN Ar-ge Yöneticisi, İrem PALABIYIK

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assistant Professor Ph.D. Alper ZÖNGÜR	1	Болезни комнатных растений	Абдуллаева Шахла
		2	EXPOSURE TO SODIUM CITRATE AFFECTS THE ANTIOXIDANT DEFENSE SYSTEM IN FRUIT FLIES	PhD Student, Duygu KIZIR Asst. Prof., Melike KARAMAN Asst. Prof. Emine TORAMAN
		3	Evaluation of the antifungal activity of silver nanoparticles (AgNP) synthesized using Allium sativum L. extract by the green synthesis method on Aspergillus niger	Assistant Professor PhD. Alper ZÖNGÜR
		4	PEYNİR MUHAFAZASINDA DOĞAL KORUYUCU MADDELERİN KULLANIM OLANAKLARININ ARAŞTIRILMASI	Doç. Dr. SENEM ŞANLI Gıda Müh. SANEM DEMİR
		5	KOLAJEN PEPTİTİN FONKSİYONEL BİR BİLEŞEN OLARAK PEYNİR ÜRETİMİNDE KULLANILMASI	Doç. Dr. SENEM ŞANLI Gıda Müh. SANEM DEMİR

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assis. Prof. Dr. Amanda Jones	1	EMPOWERING INDUSTRY 4.0 WITH DEEP LEARNING: ENHANCING ASSEMBLY LINE EFFICIENCY THROUGH AI-POWERED PRODUCT IDENTIFICATION	Adegboye Moguel
		2	EVALUATING THE PRIVATE MONETARY BENEFITS OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN OSUN STATE'S PUBLIC UNIVERSITIES: A FIELD OF STUDY ANALYSIS	Angel Muñoz Daniel Guzmán
		3	NAVIGATING THE E-LEARNING LANDSCAPE: AN EXPLORATION OF STUDENT LEARNING EXPERIENCES WITH DIVERSE E-TOOLS	Assis. Prof. Dr. Amanda Jones
		4	UNVEILING THE HIDDEN STRUGGLE: A QUANTITATIVE EXPLORATION OF ANXIETY PREVALENCE AMONG DYSLEXIC STUDENTS IN HIGHER EDUCATION	C. Barzen Annika Victoria
		5	NAVIGATING THE MAZE OF UNIVERSITY CURRICULUM POLICYMAKING IN CHILE: A CASE STUDY OF CHANGE AND REFORM	Joanna Lee Dillon- Peksa,
		6	THE TRANSFORMATIVE POWER OF COLLABORATION: MIDDLE GRADE TEACHERS EMBRACING A CULTURE OF SHARED LEARNING	Vasiliki Kontzinos, Panagiotis Markaki, Vagelis Karakolis, John Psarras
		7	HARNESSING THE POWER OF CHATBOTS: A GLIMPSE INTO THEIR POTENTIAL IN HIGHER EDUCATION	Christos Vlachou, Ourania Kokkinakos,

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assis. Prof. Dr. Nazia Khan	1	MODELS OF COPYRIGHTS SYSTEM	A. G. Matveev
		2	MODERN PROBLEMS OF RUSSIAN SPORT LEGISLATION	Dr. Yurlov Sergey
		3	HOW TO MODERNISE THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK (ECN)	Dr. Dorota Galeza
		4	WOMEN'S RIGHTS IN CONFLICT WITH PEOPLE'S CULTURAL AUTONOMY: PROBLEMS OF CULTURAL ACCOMMODATION	Assis. Prof. Dr. Nazia Khan
		5	SOCIAL MOVEMENTS AND THE DIFFUSION OF TACTICS AND REPERTOIRES: ACTIVISTS' NETWORK IN ANTI-GLOBALISM MOVEMENT	Assoc. Prof. Kyoko Tominaga
		6	EMPLOYMENT DISCRIMINATION ON CIVIL SERVANT RECRUITMENT	Li Lei Jia Jidong
		7	DEPENDENCY THEORY ON EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN THE UNITED STATES AND THE MIDDLE EAST: IN THE CASE OF IRAN, SAUDI ARABIA, AND TURKEY	Assis. Prof. Dr. Abdelhafez Abdel Hafez
		8	SELECTION STANDARDS FOR NATIONAL TEAMS: THEORY AND PRACTICE	Alexey Kulik
		9		

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Prasansha Kumari	1	THE CORRELATION OF ECONOMIC VARIABLES ON DOMESTIC INVESTMENT	Dr. Amirreza Attarzadeh
		2	AN ASSESSMENT ON THE EFFECT OF PARTICIPATION OF RURAL WOMAN ON SUSTAINABLE RURAL WATER SUPPLY IN YEMEN	Afrah Saad Mohsen Al-Mahfadi
		3	ARMED GROUPS AND INTRA STATE CONFLICT: A STUDY ON THE EGYPTIAN CASE	Assis. Prof. Dr. Ghzlan Mahmoud Abdel Aziz
		4	ROLE OF LEADERS IN MANAGING EMPLOYEES' DYSFUNCTIONAL BEHAVIOR AT WORKPLACE	Aya Maher, Dri Pakinam Youssef
		5	FINANCIAL STATEMENT FRAUD: THE NEED FOR A PARADIGM SHIFT TO FORENSIC ACCOUNTING	Ifedapo Francis Awolowo
		6	CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA	Dr. Prasansha Kumari
		7	THE SERVICE APPRAISAL OF SOLDIERS OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPENSES	Assoc. Prof. Tereza Dolečková
		8	PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF BRANDING PRINCIPLES	Maia Seturi
		9	MARKET SEGMENTATION AND CONJOINT ANALYSIS FOR APPLE FAMILY DESIGN	Abbas Al-Refaie, Nour Bata

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Sheng-Min Cheng	1	WEB-CONTENT EXAMINATION OF THE MAJOR SPANISH TOURIST DESTINATIONS EVALUATION BY RUSSIAN TRAVELERS	Dr. Natalia Polkanova, Sergey Kazakov
		2	DISABILITY VARIETY MANAGEMENT: A CASE STUDY OF THE BANKING SECTOR IN THE KSA	Assoc Prof. Dr. Dr Nada Azhar
		3	ITALIC HANDWRITING IN AN INTERNET ERA	Karen Armstrong
		4	THE INFLUENCE OF PARENTAL ENGAGEMENT IN PRESCHOOL DISABLED CHILDREN	Sheng-Min Cheng
		5	THE SIGNIFICANCE OF CONCERNS FOR THE YOUTH IN VOTER DECISION-MAKING: A CASE STUDY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN MALAYSIA	Lecture Sivamurugan Pandian
		6	JAPANESE ENGLISH IN TRAVEL PAMPHLETS	Premvadee Na Nakornpanom
		7	LIFESTYLES OF UNDERGRADUATE STUDENTS BASED ON SUFFICIENCY ECONOMY PHILOSOPHY IN SUAN SUNANDHA RAJABHAT UNIVERSITY	PHD candidate Phusit Phukamchanoad
		8	RESEARCH EXAMINATION IN ECLECTIC THEORY (KABOUDAN AND SFANDIAR) ONLINE METACOGNITIVE READING STRATEGIES UTILIZATION BY POSTGRADUATE LIBYAN EFL STUDENTS	Tarideh Alizadeh Mohd Nasir Hashim
		9	AUGURIOUS SIGNIFICANCE FOR COMMUNITY SOUVENIR PRODUCTS	Assoc. Prof. Dr. Najwa Alsayed Omar

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Öğr. Gör. YASEMİN AKGÖL	1	FACTORS AFFECTING INTERNATIONAL TOURISM DEMAND – THE CASE OF VIET NAM TOURISM DESTINATION	Tan-Cuong HA Que-Nhu DUONG Quoc-Khanh NGUYEN
		2	MAIN GASTRONOMIC VALUES OF ŞANLIURFA PROVINCE	Dr. Öğretim Üyesi, HASAN ÖNAL ŞEYHANLIOĞLU Yüksek Lisans Öğrencisi, MERVE HASOĞLU
		3	THE REFLECTION OF SMART INDUSRTY ON THE FOOD AND BEVERAGE SECTOR: GASTRONOMY 4.0	Yüksek Lisans Öğrencisi, KEVSER KAPLAN Doç. Dr. YELİZ PEKERŞEN
		4	YEREL HALKIN TURİSTLERE YÖNELİK AYIRIMCI DAVRANIŞLARI	Öğr. Gör. YASEMİN AKGÖL Prof. Dr. GÖKHAN AYAZLAR
		5	KONUT VE ÇATILI İŞ YERİ KİRA SÖZLEŞMELERİNİN ÖZEL SONA ERME HALLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi FİTNAT GÜNEY

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Arş. Gör. Dr. Keziban SELÇUK	1	NATURAL DYEES IN COLORING TRADITIONAL WEAVINGS OF EASTERN BLACK SEA REGION	Arş. Gör. Dr. Keziban SELÇUK
		2	TİYATRODA GERÇEKLİK İLE HAYAL ARASINDA BİR DENEYİM; THE PHANTOM OF THE OPERA	Öğr. Gör. Dr. Selim CİNİSLİ
		3	HALDUN TANER TİYATROSUNDA İDEAL TOPLUM VE BİREYİN İNŞASI; GÖZLERİMİ KAPARIM VAZİFEMİ YAPARIM	Arş. Gör. Dr. Cem İÇYAR
		4	COMMEDIA DELL'ARTE TİYATROSUNDA GROTESK UNSURLAR	Öğr. Gör. Dr. Erdoğan GÖĞEBAKAN

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç Dr. ŞEHNAZ BAKIR YİĞİTBAŞ	1	EFFECTS OF INFLATION ON BUSINESSES AND FINANCIAL STATEMENTS	Öğr. Gör. Dr. Halime KARACA
		2	SUSTAINABILITY REPORTING AND SUSTAINABILITY REPORTING FRAMEWORKS	Öğr. Gör. Dr. Halime KARACA
		3	RASYONEL OLMAYAN YATIRIMCI KARARLARININ HAVACILIK SEKTÖRÜ KARLILIK VE SÜRDÜREBİLİRLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ	Dr. Ahmet Selim SÜZER
		4	THE RELATIONSHIP BETWEEN BUDGET DEFICIT AND CURRENT ACCOUNT DEFICIT IN TURKEY	Doç Dr. ŞEHNAZ BAKIR YİĞİTBAŞ
		5	THE RELATIONSHIP BETWEEN MONEY SUPPLY AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY	Doç Dr. ŞEHNAZ BAKIR YİĞİTBAŞ
		6	TÜRKİYE'DE KREDİ KARTI FAİZ ORANLARINDAKİ DEĞİŞİM TÜKETİM HARCAMALARINA NASIL YANSIMAKTADIR?	Dr. Esmâ ERDOĞAN Doç. Dr. Müge MANGA
		7	ÖZEL SEKTÖR KREDİLERİ, ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELEMESİ: 2000-2023 DÖNEMİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Müge MANGA Dr. Esmâ ERDOĞAN
		8	TÜRKİYE'DE GARANTİ GELİR UYGULAMASI YOKSULLUĞU AZALTIR MI?	Dr. Öğr. Üyesi ZEYNEP GİZEM CAN

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Doç. Dr. HARE KILIÇASLAN	1	KENDİLEME DAVRANIŞI ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: KONUT ve YAKIN ÇEVRESİ	Doç. Dr. HARE KILIÇASLAN Mimar FATMA GÜNEŞ ÇOBAN
		2	A DISCUSSION ON THE EDEN PROJECT WITHIN THE LIGHT OF BIOMIMICRY AND PERFORMALISM CONCEPTS	Basma Olabi Prof. Dr., Semra ARSLAN SELÇUK Asst. Prof. Dr., Güneş MUTLU AVINÇ
		3	RECOMMENDATIONS FOR LOW-COST AND ENERGY-EFFICIENT HOUSING DESIGN IN HOT DRY CLIMATES	Aya Yılmaz Abdulkhaleq ABDULKHALEQ Prof. Dr. Semra ARSLAN SELÇUK
		4	AYNI ÜSTYAPI SAYISI DEĞERİNE SAHİP AASHTO-93 KEŞİTLERİNİN MEKANİSTİK-AMPİRİK YÖNTEM İLE DEĞERLENDİRMESİ	İnşaat Mühendisi, BETÜL KÖSE Doç.Dr. MURAT BOSTANCIOĞLU
		5	SUSTAINABLE STREET PLANNING: AN EVALUATION IN THE CASE OF CUMHURİYET STREET (YAKUTIYE-ERZURUM)	Halime BAYBURTLU Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZGERİŞ

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. DR . Levan Sabauri	1	IMPACT OF A COMPANY’S DYNAMIC CAPABILITIES ON ITS INNOVATION CAPABILITIES	Dr. Lovorka Galetic, Zeljko Vukelic
		2	A PSO-NM ALGORITHM FOR NELSON-SIEGEL-SVENSSON CALIBRATION	Ms. Student Sofia Ayouché Dr. Rachid Ellaia, Dr. Rajae Aboulaich
		3	CONSEQUENCES OF OIL PRICES ON RENEWABLE ENERGY DEPLOYMENT	Osamah A. Alsayegh
		4	LEAN HEALTHCARE: CHALLENGES AND FACILITATORS IN THE COLOMBIAN CONTEXT	Assis. Prof. Dr. Erika Ruiz, Nestor Ortiz
		5	RECOGNITION OF LEAN IMPLEMENTATION HURDLES IN INDIAN INDUSTRIES	Dr. Bhim Singh
		6	ADVANCING LOCAL PRODUCTS THROUGH ONE VILLAGE ONE PRODUCT AND CUSTOMER SATISFACTION	Wardoyo, Humairoh
		7	EXAMINATION OF THE CAUSES BEHIND THE DETERIORATED STANDING OF ENGINEERING COMPANIES DURING THE FINANCIAL CRISIS	Prof. DR . Levan Sabauri
		8	OVERVIEW OF MODELS OF CONSUMER BEHAVIOR AND INFLUENCE OF EMOTIONS IN DECISION MAKING	Mikel Alonso López

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assis. Prof. Dr. Shilpi Tyagi,	1	EDUCATION OF PURCHASING PROFESSIONALS IN AUSTRIA: A COMPETENCY-BASED PERSPECTIVE	Dr. Volker Koch
		2	DEVELOPING AN AUDIT QUALITY FRAMEWORK FOR AN EMERGING MARKET	Dr. Bita Mashayekhi, DR. Student Azadeh Maddahi, Arash Tahriri
		3	DETERMINANTS OF PROFITABILITY IN INDIAN PHARMACEUTICAL COMPANIES UNDER THE NEW INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REGIME	Assis. Prof. Dr. Shilpi Tyagi, D. K. Nauriyal
		4	THE INFLUENCE OF MOTIVATION, CONFIDENCE, AND NATIONAL CULTURAL VARIATIONS ON KNOWLEDGE SHARING WITHIN THE REALM OF ELECTRONIC MAIL	Dr. Said Abdullah Al Saifi
		5	AN INVESTIGATION INTO THE FACTORS AFFECTING EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN AN EMERGING MARKET	Bitra Mashayekhi, Zeynab Lotfi Aghel
		6	CHALLENGES AND HURDLES IN THE ACCOUNTING INFORMATION SYSTEMS OF KUWAITI CORPORATIONS	Haya Y Alobaid
		7	STRATEGIC PLANNING OF A SUPPLY CHAIN WITH RISK AND ENVIRONMENTAL GOALS	Ghanima Al-Sharrah, Haitham M. Lababidi, Yusuf I. Ali
		8	EVALUATING CORPORATE GOVERNANCE IN NETWORK MARKETING ORGANIZATIONS: THE IMPACT OF ETHICS AND CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY	Venugopal Kummamuru
		9	EXPLORING THE LINK BETWEEN FINANCIAL REPORTING TRANSPARENCY AND INVESTMENT EFFICIENCY: FINDINGS FROM IRAN	Bitra Mashayekhi, Hamid Kalthornia

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Shorena Tsiklauri	1	IMPACT OF ASSISTED REPRODUCTION TECHNOLOGIES ON WOMEN'S LIVES IN NEW DELHI: AN INVESTIGATION FROM A FEMINIST PERSPECTIVE	Assis. Prof. Zairunisha
		2	ADDRESSING MISUSES OF LEGAL AUTHORITY IN THE COMMUNITY	Tajudeen Ojo Ibraheem
		3	SOCIAL FRAMEWORK, INVOLUNTARY CONNECTIONS, AND URBAN DEPRIVATION	Mahmood Niroobakhsh
		4	TRANSFER OF KNOWLEDGE AND THE RENDERING OF TECHNICAL DOCUMENTS	Dr. Ahmed Alaoui
		5	THE EFFECT OF ISLAMIC ARTS ON OMANI WEAVING PATTERNS	Zahra Ahmed Al-Zadjali
		6	MANAGING THE INTRICACIES OF COMPLEX SYSTEM DESIGN: MODEL, STRUCTURE, AND CHANGES	Hycham Aboutaleb Bruno Monsuez
		7	COMPREHENDING EUROPE'S FUNCTION IN THE DOMAIN OF LIBERTY, SECURITY, AND JUSTICE AS A GLOBAL PARTICIPANT	Lecture Sarah Barrere
		8	THE METHODOLOGY OF MIGRATION OUT OF GEORGIA	Assoc. Prof. Dr. Shorena Tsiklauri
		9	A THOROUGH EXAMINATION OF OPEN DATA PORTALS AS AN EMERGING PUBLIC E-SERVICE	Martin Lnenicka

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assis. Prof. Antonios Maniatis	1	EXAMINATION OF DRIVING CONDITIONS AND PREFERRED MEDIA ON DIVERSION	Dr. Yoon-Hyuk Choi
		2	A SYSTEMATIC INQUIRY INTO THE POLITICS OF DEFECTION IN INDIA	Diya Sarkar, Prafulla C. Mishra
		3	STANDPOINT OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE ISSUE OF RESTRICTING CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS CONCERNING BANKING SECRECY	Prof. A. V. Shashkova
		4	ACKNOWLEDGMENT AND SAFEGUARDING OF INDIGENOUS SOCIETY IN INDONESIA	Triyanto, Rima Vien Permata Hartanto
		5	REQUIREMENT OF NATIONAL SPACE LEGISLATION FOR SPACEFARING NATIONS	Muhammad Naveed Yang Caixia
		6	CIVIL LIBERTIES IN ARMED CONFLICTS AND CONSTITUTIONAL LAW	Assis. Prof. Antonios Maniatis
		7	CAPABILITIES OF FORENSIC MEDICAL RESEARCH ON SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING	Saule Mussabekova
		8	TOWARD PROVING ACCEPTANCE BY OVERCOMING CHALLENGES IN COLLECTING DIGITAL EVIDENCE	Dr. Lilian Noronha Nassif
		9	THE FUNCTION OF THE EUROPEAN UNION IN GLOBAL GOVERNANCE	Yrfet Shkreli

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 20 Nisan / April 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assis. Prof. George Yungchih Wang	1	DURATION ANALYSIS OF NEW FIRMS IN THE BANKING INDUSTRY	Jesus Orbe, Vicente Nunez-Anton
		2	ENHANCING CUSTOMER LOYALTY TOWARDS CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THAI MOBILE SERVICE PROVIDERS	Wichai Onlaor, Siriluck Rotchanakitumnuai
		3	THE SERVICE FAILURE AND RECOVERY IN THE INFORMATION TECHNOLOGY SERVICES	Jun Luo, Weiguo Zhang., Dabin Qin
		4	OPERATIONAL RISK – SCENARIO ANALYSIS	Milan Rippel, Petr Tepy
		5	THE APPLICATION OF REAL OPTIONS TO CAPITAL BUDGETING	Assis. Prof. George Yungchih Wang
		6	ROLE OF INVESTMENT IN THE COURSE OF ECONOMIC GROWTH IN PAKISTAN	Maqbool Hussain Sial, Maaida Hussain Hashmi, Sofia Anwar
		7	A FRAMEWORK OF MONTE CARLO SIMULATION FOR EXAMINING THE UNCERTAINTY-INVESTMENT RELATIONSHIP	Assis. Prof. DR.. George Yungchih Wang
		8	THE EXCLUSION OF CONSUMER RIGHTS IN E-AUCTIONS – IS AN E-AUCTION REALLY AN AUCTION AT ALL?	Assoc. Prof. Dr. Trish O'Sullivan
		9	A HYPERMAP FOR SUPPLY CHAIN MANAGEMENT	Dr. James K. Ho

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Arş. Gör. Ayşegül ŞAHİN ÇELEBİ	1	VAJİNAL DOĞUM YAPAN PRİMİPAR KADINLARIN DOĞUMU ALGILAMALARI VE DOĞUM MEMNUNİYETLERİ	Arş. Gör. Ayşegül ŞAHİN ÇELEBİ Dr. Öğr. Üyesi Öznur ÇETİN
		2	DETERMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN INDIVIDUALS' ATTITUDES TOWARDS COVID-19 VACCINE AND THEIR FEAR LEVELS	Hilal KAVAKLI Doç. Dr. Hasret YALÇINÖZ BAYSAL
		3	Identification Of Health Officials' in Primary Health Service Knowledge, Attitude and Behaviour Towards COVID-19 Vaccination	Pelin DEVECİ Doç. Dr. Hasret YALÇINÖZ BAYSAL
		4	ORAL ANTİNEOPLASTİK AJANLAR İLE ŞİFALI BİTKİLERİN ETKİLEŞİMLERİ	Hemşire Yusuf MARANKOZ Doç.Dr. Zümrüt AKGÜN ŞAHİN
		5	TÜRKİYE'NİN DOĞUSUNDA YAŞAYAN SAĞLIK ÇALIŞANLARININ DEPREM HAKKINDAKİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ	Doç. Dr. Zümrüt AKGÜN ŞAHİN Hemşire Yusuf MARANKOZ

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Öğr. Üyesi, BARIŞ BAYRAK	1	ARKİTEKT DERGISİ'NDEN TARİHİ ÇEVREYE İLİŞKİN OKUMALAR (1933-1942)	Mim., BAŞAK BAKKALOĞLU Prof. Dr., ETİ AKYÜZ LEVİ
		2	THE BOND BEHAVIOR OF GEOPLYMER MORTAR WITH DIFFERENT TYPE OF FIBER UNDER HIGH TEMPERATURE	Dr. Öğr. Üyesi, BARIŞ BAYRAK Dr. Öğr. Üyesi, HALUK GÖRKEM ALCAN Prof. Dr. ABDULKADİR CÜNEYT AYDIN
		3	HENRİ LEFEBVRE'NİN TOPLUMSAL ÜRÜN OLARAK MEKÂN KURAMI ANLAYIŞININ TARİHSEL BAĞLAM İÇERİSİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMÜR Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ
		4	AFET RİSKİ ALTINDAKİ ALANLARIN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ HAKKINDA KANUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLERİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMÜR
		5	AYNI ÜSTYAPI SAYISI DEĞERİNE SAHİP AASHTO-93 KESİTLERİNİN MEKANİSTİK-AMPİRİK YÖNTEM İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	İnşaat Mühendisi, BETÜL KÖSE Doç.Dr. MURAT BOSTANCIOĞLU
		6	ZEMİN İYİLEŞTİRME YÖNTEMLERİNİN ÜST YAPI TASARIMINA ETKİSİNİN MEKANİSTİK AMPİRİK YÖNTEMLER İLE İNCELENMESİ	İnşaat Mühendisi, ESRA ARSLAN ÇAKMAK Doç.Dr. MURAT BOSTANCIOĞLU

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Arş.Gör. Melis Can KESGİN GÜNGÖR	1	GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇOCUĞUN DEĞERİ	Arş.Gör. Melis Can KESGİN GÜNGÖR Doç.Dr. Funda KARDAŞ ÖZDEMİR
		2	ÇOCUKLARDA AİLEVİ AKDENİZ ATEŞİ VE HEMŞİRELİK YÖNETİMİ	Arş.Gör. Melis Can KESGİN GÜNGÖR Doç.Dr. Funda KARDAŞ ÖZDEMİR
		3	Fabrication of Porous Silica Nanoparticles as a Smart Drug Delivery System for Cancer	Dr. Kübra Solak
		4	KANITA DAYALI UYGULAMALAR VE HEMŞİRELİK	Yüksek Lisans Öğrencisi Seda Nur DEMİRDAĞ Prof. Dr. Fatma TAŞ ARSLAN
		5	DETERMINING THE EFFECTIVENESS OF EVIDENCE-BASED PRACTICE TRAINING PROGRAM FOR NURSING STUDENTS: RANDOMIZED CONTROLLED STUDY PROTOCOL	Yüksek Lisans Öğrencisi Seda Nur DEMİRDAĞ Prof. Dr. Fatma TAŞ ARSLAN

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. DR. Nálevka Petr	1	FINITE ELEMENT ANALYSIS AND EXPERIMENTAL VALIDATION OF PROXIMAL FEMUR FAILURE PATTERNS USING QUANTITATIVE COMPUTED TOMOGRAPHY IMAGES	Majid Mirzaei, Saeid Samiezadeh , Abbas Khodadadi, Mohammad R. Ghazavi
		2	CONSISTENT HEATING IN FOCUSED ULTRASOUND THERMAL THERAPY	To-Yuan Chen, Tzu-Ching Shih, Hao-Li Liu, Kuen-Cheng Ju
		3	FUNDAMENTAL RESEARCH TO DISTINGUISH SMALL RETINAL HEMORRHAGES FROM DUST ARTIFACTS UTILIZING HUE, LIGHTNESS, AND SATURATION IN COLOR SPACE	Dr. Naoto Suzuki
		4	ALIGNMENT OF BINARY OBJECTS THROUGH RIGID AND NON-RIGID REGISTRATION USING WEIGHTED RATIO IMAGES	Panos Kotsas, Tony Dodd
		5	AN OVERVIEW OF FUZZY INFERENCE SYSTEM APPLICATIONS FOR AUTOMATING BREAST CANCER GRADING WITH SPECTRAL DATA	Shabbar Naqvi, Jonathan M. Garibaldi
		6	THE SIGNIFICANCE OF SWIFT CHANGES IN MEAN FLOW STABILITY CHARACTERISTICS DURING BYPASS TRANSITION	Dong Ming, Dr. Lecture Su Caihong
		7	UTILIZATION OF SMARTPHONES FOR IN-HOME DIAGNOSTICS IN TELEMEDICINE	Assoc. Prof. DR. Nálevka Petr
		8	REDUCTION OF IMPULSE NOISE IN BRAIN MAGNETIC RESONANCE IMAGING THROUGH THE APPLICATION OF FUZZY FILTERS	Dr. Benjamin Y. M. Kwan, Dr. Hon Keung Kwan
		9	COMPARATIVE SENSITIVITY BETWEEN RAPID IMMUNO-CHROMATOGRAPHIC DEVICE TEST AND ELISA IN DETECTING AND ASSESSING SERO-PREVALENCE OF HBSAG AND ANTI-HCV ANTIBODIES IN APPARENTLY HEALTHY BLOOD DONORS FROM LAHORE, PAKISTAN	Natasha Hussain, Maleeha Aslam, Robina Farooq

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dalia Angeles-Wedler	1	PALLADIUM-CATALYZED DECHLORINATION FOR WATER REMEDIATION: CATALYST INACTIVATION AND RENEWAL	Dalia Angeles-Wedler, Katrin Mackenzie, Frank-Dieter Kopinke
		2	OPTICAL REFLECTION OF PURE AND DOPED TIN OXIDE: FROM THIN COATINGS TO POLYCRYSTALLINE SILICON/THIN FILM DEVICE	Smaali Assia, Outemzabet Ratiba, Media El Mahdi, Kadi Mohamed
		3	METHANE AND OTHER HYDROCARBON GAS EMISSIONS ARISING FROM FLARING IN KUWAIT OILFIELDS	Dr .Khaireyah Kh. Al-Hamad, V. Nassehi, A. R. Khan
		4	EQUILIBRIUM, KINETICS, AND THERMODYNAMIC INVESTIGATIONS FOR ADSORPTION OF HG (II) ON PALM SHELL POWDER	Shilpi Kushwaha, Suparna Sodaye, P. Padmaja
		5	EXAMINATION OF THE KINETICS OF AG INCORPORATION WITH TCPP	Rahmatollah Rahimi, Fariba Moharrami
		6	EXPLORATION OF THE ELECTRONIC CHARACTERISTICS OF AU/METHYL-RED/AG SURFACE-TYPE SCHOTTKY DIODE THROUGH CURRENT-VOLTAGE METHOD	Zubair Ahmad, Muhammad Hassan Sayyad
		7	SEGREGATION OF VITAMIN B2 AND B12 BY IMPREGNATING HPTLC PLATES WITH BORIC ACID	Dr. Homayon Ahmad Panahi, Phd. CanHossein Sid Kalal, Atyeh Rahimi
		8	IMPACT OF VALVE PRESSURE DROP IN EXERGY ANALYSIS OF C2+ RECOVERY PLANTS REFRIGERATION CYCLES	B. Tirandazi, M. Mehrpooya, A. Vatani
		9	OSMOTIC REMOVAL OF MOISTURE FROM BEETROOT IN SALT SOLUTION: PARAMETER OPTIMIZATION VIA STATISTICAL EXPERIMENTAL DESIGN	P. Manivannan, M. Rajasimman

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Farshad Rahimpour,	1	DEDUCING THE DYNAMICS OF "CONCEALED" NEURONS FROM ELECTROPHYSIOLOGICAL RECORDINGS	Valeri A. Makarov, Nazareth P. Castellanos
		2	CATEGORIZING PRIMITIVES AND GENOME REARRANGEMENT IN BIOINFORMATICS: AN INTEGRATED PERSPECTIVE	Dr. Swapnoneel Roy, Minhazur Rahman, Ashok Kumar Thakur
		3	IDENTIFYING REMOTE PROTEIN EVOLUTIONARY RELATIONSHIPS THROUGH STRING SCORING METHOD	Nazar Zaki, Assis. Prof. Dr. Safaai Deris
		4	PARENTAGE COEFFICIENT FOR CROP HYBRIDIZATION	Manpreet Singh, Parvinder Singh Sandhu, Basant Raj Singh
		5	A MAXIMUM PARSIMONY MODEL TO RECONSTRUCT PHYLOGENETIC NETWORK IN HONEY BEE EVOLUTION	Usha Chouhan, K. R. Pardasani
		6	INITIAL EXAMINATIONS OF THE IMPACT OF SINGLE GENE PERTURBATIONS ON THE INFERENCE OF GENETIC NETWORKS	Frank Emmert-Streib, Dr. Matthias Dehmer
		7	COMPARISON OF ATTRIBUTE SELECTION METHODS FOR CLASSIFICATION OF DIFFUSE LARGE B-CELL LYMPHOMA	Helyane Bronoski Borges, Júlio Cesar Nievola
		8	THE INFLUENCE OF GUANIDINE HYDROCHLORIDE ON THE PHASE DIAGRAM OF PEG-PHOSPHATE AQUEOUS TWO-PHASE SYSTEM	Prof. Dr. Farshad Rahimpour, Mohsen Pirdashti
		9		

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Prof. Dr. Katarzyna Strzala-Osuch	1	ANALYSIS OF CLUSTER MECHANISM OF ANTI-GREENHOUSE EFFECT USING COMPUTER TECHNOLOGY	A. Galashev
		2	UTILIZATION OF NANOFILTERS FOR PROVIDING POTABLE WATER IN THE WATERSHED BASIN OF PERSIAN GULF AND OMAN SEA	Sara Zamani, Mojtaba Fazeli, Abdollah Rashidi Mehrabadi
		3	EVALUATION OF EIA REPORTS ADEQUACY: EVIDENCE FROM PAKISTAN – A CRITICAL REVIEW	Dr. Obaidullah Nadeem, Assis. Prof . Dr. Rizwan Hameed
		4	EXAMINATION OF GROUNDWATER QUALITY AND IDENTIFICATION OF POLLUTION SOURCES IN BAGHAN WATERSHED, IRAN	Abolfazl Moeini, Elahe Alizadeh Paenafrakaty
		5	APPRAISAL OF POLLUTION REDUCTION	Prof. Dr. Katarzyna Strzala-Osuch
		6	DEVELOPMENT OF ESTIMATION METHOD FOR CREATING A HYDROGEN SOCIETY UTILIZING VARIOUS BIOMASS RESOURCES IN JAPAN – PROJECT ON COST REDUCTIONS IN BIOMASS TRANSPORT AND FEASIBILITY OF HYDROGEN STATION WITH BIOMASS	Masaki Tajima, Kenji Imou, Shinya Yokoyama
		7	IMPACT OF CELLULOLYTIC MICROBIAL ACTIVATOR ON DECOMPOSITION OF COMPOSTED RUBBER FACTORY WASTE	Dr. Thaniya Kaosol, Dr. Sirinthrar Wandee
		8	INVESTIGATION INTO ENERGY-EFFICIENT TEMPERATURE CONTROL	Mitsuyuki Kawakami, Kimihiro Yamanaka
		9	ASSESSING THE ENVIRONMENTAL IMPACT OF AIR POLLUTION IN MOSCOW THROUGH HEDONIC PRICES	Assis. Prof. Dr. V. Komarova

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr., Bekir ÇEVİK	1	COMPARISON OF ELECTRODES USED IN IONTOPHORESIS METHOD FOR THE TREATMENT OF HYPERHIDROSIS	Sedanur ERKAN Melike ÇALIK İlyas AKTAŞ Meltem GÖR BÖLEN
		2	HOT CRACKING AND POROSITY PROBLEM IN LASER WELDING OF 7075-T651 AL ALLOY	Doç. Dr., Bekir ÇEVİK
		3	SEDİMENTASYON YÖNTEMİ İLE FONKSİYONEL DERECELENDİRİLMİŞ TİB2/AL-CU-Sİ KOMPOZİTLERİN ÜRETİLE BİLİRLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi, UĞUR ALİ AKYOL Doktor Öğretim Üyesi, ENGİN KOCAMAN Profesör Doktor, ÖMER SAVAŞ
		4	İnsansız Hava Araçları için Yüzey Uyumlu Elektronik Taramalı Radar Anteni Tasarımı	Öğrenci, Okan EVREN Prof. Dr. Nurhan Türker TOKAN
		5	POLİANİLİN /g-C3N4 KOMPOZİTİNİN SENTEZİ, KARAKTERİZASYONU VE TERMAL BOZUNMA KİNETİĞİNİN İNCELENMESİ	ELİF TURAN YASEMİN AYKUT Prof. Dr. AYSE BAYRAKÇEKEN Doç. Dr. HATİCE BAYRAKÇEKEN
		6	OPTICAL PROPERTIES OF SPHERICAL QUANTUM DOTS IN THE PRESENCE OF GENERALIZED CORNELL POTENTIAL	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TAŞ
		7	MADEN İŞLETMELERİNDE VERİLEN İSG EĞİTİMLERİNİN İŞ KAZALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Mehmet UYGUN Dr. Öğr. Üyesi Serdar ERCİNS
		8	EFFECT OF PLASTICITY OF CLAYS ON BASALT FIBER REINFORCEMENT RATIO	Dr. Yasemin ASLAN TOPÇUOĞLU Prof. Dr. Zülfü GÜROCAK
		9	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF FIBER LENGTH ON THE UNCONFINED COMPRESSIVE STRENGTH OF CLAY	Dr. Yasemin ASLAN TOPÇUOĞLU Prof. Dr. Zülfü GÜROCAK

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc.Prof.Dr. ZEYNEP ÖZKURT	1	DEVELOPMENT OF REAL-TIME GAMIFICATION PLATFORM ON SELLER PANEL	Emre Atadil Mehmet Can Yüney Batuhan Tozun Damla Demir Kübra Cebbar Ceren Ulus M. Fatih AKAY
		2	DEVELOPMENT OF A SMART VIRTUAL POS SWITCHING APPLICATION	Şule Yeşilyurt Baran Turguter Samet Küstül Ceren Ulus M. Fatih AKAY
		3	PERFORMANCE OF BART MODEL AS A LARGE LANGUAGE MODEL IN TEXT SUMMARIZATION ON THE SAMSUM DATASET	Sılanur KUŞÇU Asst. Prof. Cem ÖZKURT
		4	PARTIAL DERIVATIVES OF FREE POLYNILPOTENT LEIBNIZ ALGEBRAS	Assoc.Prof.Dr. ZEYNEP ÖZKURT
		5	ENDOMORPHISMS OF FREE POLYNİLPOENT LEIBNIZ ALGEBRAS	Assoc.Prof.Dr. ZEYNEP ÖZKURT
		6	VERİ ANALİZİ VE MAKİNE ÖĞRENMESİ BİR ÜRETİM TESİSİNDE UYGULAMA	Ezgi Tosun

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. BAŞAK HANEDAN	1	DETERMINATION OF EFFECTS OF SOME HALOTOLERANT BACTERIAL STRAINS ON THE NUTRITION OF CITRUS ROOTSTOCKS UNDER SALINE CONDITIONS	Doç. Dr. Muzaffer İPEK
		2	KEDİLERDE DİYAFRAM FITİĞİNİN PROGNOZU	Doç. Dr. Mümin Gökhan ŞENOCAK Yasemin AKÇORA
		3	USE OF MYELOGRAPHY IN VETERINARY MEDICINE	ESRA MODOĞLU Dr. Öğretim Üyesi FERDA TURGUT
		4	TREATMENT CHOICES IN PROSTATIC INFLAMMATION IN CATS AND DOGS	Prof. Dr. BAŞAK HANEDAN Prof. Dr. ALİ BİLGİLİ

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assis. Prof. Dr. Siavash Asadi Ghajarloo	1	THE HONG KONG LOW-FERTILITY DILEMMA: CAN MAINLANDERS' BIRTHS CONTRIBUTE TO REVITALIZING THE LOW-FERTILITY ISSUE?	Nancy Iri Dr. Ling Sze Leung
		2	AN AGENT-BASED APPROACH TO KNOWLEDGE MANAGEMENT AND E-LEARNING	Teodora Bakardjieva Galya Gercheva
		3	DOCTOR BRAIN DRAIN: CAUSES AND RAMIFICATIONS IN PAKISTAN	Muhammad Wajid Tahir Rubina Kauser Majid Ali Tahir
		4	EVOLVING FROM SEPARATISM TO COALITION: VARIATIONS IN LANGUAGE POLITICS AND LEADERSHIP PATTERNS IN THE DRAVIDIAN MOVEMENT	PHD Subramaniam Chandran
		5	A KNOWLEDGE MANAGEMENT MODEL FOR EFFECTIVELY MANAGING KNOWLEDGE AMONG INTERCONNECTED ORGANIZATIONS	Mahboubeh Molaei
		6	USERS' MOTIVATION AND SATISFACTION WITH INFORMATION SYSTEMS	Abbas Moshref Razavi, Rodina Ahmad
		7	THE IMPACTS OF HUMAN ACTIVITY ON THE HEALTH OF STREAM CITY IN YASUJ AREA	Jamalodin Alvani Fardin Boustani, Omid Tabiee, Masoud Hashemi
		8	EXTRACTING IMPLICIT KNOWLEDGE TO FORECAST POLITICAL RISK THROUGH A NOVEL FRAMEWORK UTILIZING BAYESIAN NETWORK	Assis. Prof. Dr. Siavash Asadi Ghajarloo
		9	THE ORGANIZATIONAL INNOVATIVENESS OF PUBLIC-LISTED HOUSING DEVELOPMENTS	Nor'Aini Yusof, Dr. Ismael Younis Abu- Jarad

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assis . Prof. Ghulam Murtaza,	1	A CRITICAL ANALYSIS OF CHITOSAN UTILIZATION AS A NATURAL ANTIMICROBIAL	F. Nejati Hafdani, N. Sadeghinia
		2	EXPLORING THE NEUROGENIC CAPACITY OF CLITORIA TERNATEA AQUEOUS ROOT EXTRACT – IMPLICATIONS FOR ENHANCING COGNITIVE FUNCTIONS	Dr. Kiranmai S.Rai
		3	DEVELOPMENT AND ASSESSMENT OF VAGINAL SUPPOSITORIES INCORPORATING LACTOBACILLUS	Sanae Kaewnopparat, Nattha Kaewnopparat
		4	EXTRACTION OF B-SİTOSTEROL DİARABİNOSİDE FROM RHİZOMES OF ALPİNİA GALANGA	Prof. Dr. N. K. Fuloria, S. Fuloria
		5	APPLICATION OF DATA MINING CLASSIFICATION TECHNIQUES IN DRUG DESIGN	Mária Stachová, Dr. Lukáš Sobíšek
		6	PHARMACOKINETIC STUDY OF SALBUTAMOL SULPHATE-ETHYLCELLULOSE TABLETTED MICROCAPSULES: UTILIZING A CONVOLUTION APPROACH	Assis . Prof. Ghulam Murtaza, Kalsoom Farzana
		7	EVALUATING THE ANTIMICROBIAL PROPERTIES OF ETHANOL EXTRACTS FROM SELECTED THAI MEDICINAL PLANTS AGAINST CAMPYLOBACTER JEJUNI	Achara Dholvitayakhun, Nathanon Trachoo

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Zeljko Panian	1	A SYSTEMS MODELING APPROACH TO FACILITATE ECOLOGICALLY SOUND BUSINESS ADVANCEMENT IN MANUFACTURING SMES	Manuel Seidel, Rainer Seidel, Des Tedford, Richard
		2	TRANSFORMATION OF BUSINESS PROCESSES THROUGH SERVICE COMPUTING ON A PROCESS BASIS	Sinnakrishnan Perumal, Nitish Pandey
		3	ADVOCATING A BUSINESS PERFORMANCE MODEL FOR ENTERPRISE WIDE INFORMATION SYSTEMS	Dr. Vineet Kansal
		4	PROPOSING A CONCEPTUAL APPROACH FOR ADAPTABLE BUSINESS PROCESS MODELING	Assoc. Prof. Adla Bentellis, Zizette Boufaïda
		5	UTILIZING ONTOLOGY SEARCH IN CREATING CLASS DIAGRAMS FROM BUSINESS PROCESS MODELS	Wararat Rungworawut, Twittie Senivongse
		6	STRATEGIC DESIGN OF COMPONENT-BASED BUSINESS PROCESS MODELS USING A QUANTITATIVE METHOD	Eakong Atpitamvaree, Twittie Senivongse
		7	EXPANDING BUSINESS INTELLIGENCE: THE INCLUSION OF LOCATION-BASED INTELLIGENCE	Assoc. Prof. Dr. Zeljko Panian
		8	APPLICATION OF COMPUTATIONAL MODELING IN STRATEGIC MARKETING	Petr Cernohorsky, Jan Voracek
		9	EMPIRICAL STUDY OF MEASURING VALUE IN BUSINESS AND INFORMATION TECHNOLOGY IN BPR AMONG JAPANESE ENTERPRISES	Michiko Miyamoto, Shuhei Kudo, Kayo Iizuka

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION APRIL 19 - 21, 2024 ERZURUM Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 21 Nisan / April 21, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr .Naim Suleyman	1	MAXIMUM POWER POINT TRACKING BASED ON ESTIMATED POWER FOR PHOTOVOLTAIC ENERGY CONVERSION SYSTEM	Dr. Zainab Almkhtar, Ms. Adel Merabet
		2	IMPACT OF COLLECTOR ASPECT RATIO ON THE THERMAL EFFICIENCY OF UNDULATING-FINNE ABSORBER SOLAR AIR HEATER	Abhishek Priyam, Prabha Chand
		3	SIMILARITY FOR THERMAL SCALING OF A MULTIPHASE THERMOLYSIS REACTOR IN THE COPPER-CHLORINE CYCLE OF HYDROGEN PRODUCTION	Assis. Prof. Dr. Mohammed W. Abdulrahman
		4	IMPROVEMENT OF THERMAL EFFICIENCY IN PHASE CHANGE SOLAR STORAGE SYSTEM	Rishindra M. Sarviya, Ashish Agrawal
		5	A ZERO-VOLTAGE-TRANSITION, ZERO-CURRENT-TRANSITION, PULSE-WIDTH-MODULATION DC-DC BOOST CONVERTER WITH DIRECT POWER TRANSMISSION	Dr .Naim Suleyman
		6	TECHNICAL EVALUATION OF INTEGRATED SOLAR WATER HEATING SYSTEMS FOR FRIGID CLIMATES	Hossein Lotfizadeh, André McDonald, Amit Kumar
		7	AN EMPIRICAL INVESTIGATION OF EVACUATED TUBE SOLAR COLLECTOR FOR STEAM PRODUCTION IN INDIA	Avadhesh Yadav, Dr .Lecture Anunaya Saraswat
		8	INTEGRATING HEAT AND MASS TRANSFER IN HYDROGEN-ASSISTED SELF-IGNITION BEHAVIORS OF PROPANE-AIR MIXTURES IN CATALYTIC MICRO-CHANNELS	Junjie Chen, Deguang Xu
		9	TECHNO-ECONOMIC OUTLOOK OF HIGH WIND ENERGY PENETRATION IN ISOLATED VS. INTERCONNECTED ISLAND GRIDS	Marina Kapsali, John S. Anagnostopoulos

ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES
ICSAS 2ND INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ICSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
APRIL 19 - 21, 2024
ERZURUM

Contents

ENHANCING PHYSICS LEARNING OUTCOMES THROUGH COOPERATIVE LEARNING: A CLASSROOM ACTION RESEARCH WITH THE SNOWBALL THROWING MODEL.....	1
KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE NAZİRE GELENEĞİ BAĞLAMINDA “İTMEK DİLERSİN İTMEGİL” REDİFLİ GAZELLER.....	7
GELENEKÇİLİK BAĞLAMINDA ÇAĞDAŞ TÜRK ŞAİRLERİNİN ARUZ TEMAYÜLLERİ	15
AKTARIM CÜMLELERİ İLE İLGİLİ YENİ BİR TASNİF ÖNERİSİ.....	26
SORGULAMA TEMELLİ ÖĞRETİM YÖNTEMİYLE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İÇİN TAM SAYILAR KONUSUNDA DERS PLANI TASARISI.....	31
Üniversite Öğrencilerinin Hubris (Kibir) Sendromu Durumlarının Spor ve Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi	33
ANTRENÖRLÜK EĞİTİMİ BÖLÜMÜNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN BÖLÜMLERİNDEN BEKLENTİLERİNİN İNCELENMESİ	47
SPOR YÖNETİCİLİĞİ BÖLÜMÜNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN BÖLÜMLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ İLE MEMNUNİYET DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ.....	54
OYUNLAŞTIRMA TEMELLİ MATEMATİK EĞİTİMİNİN ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BAŞARILARINA VE MOTİVASYONLARINA ETKİSİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ.....	62
ƏDƏBİYYAT DƏRSLƏRİNDƏ EPİK ƏSƏRLƏRİN TƏHLİLİ PROSESİNDƏ	63
BƏDİİ SƏNƏTKARLIQ MƏSƏLƏLƏRİNİN ÖYRƏDİLMƏSİ	63
UNLOCKING CRITICAL THINKING: STRATEGIES FOR IMPLEMENTING PANCASILA VALUES IN INDEPENDENT CURRICULUM AT THE ELEMENTARY SCHOOL IN INDONESIA	66
KADERİ EĞİTİMLE DEĞİŞTİRMEK: ANTON SEMYONOVICH MAKARENKO	72
BOŞVERMİŞLİK FELSEFESİ.....	74
J.G. FICHTE'YE GÖRE KESİN BİR BİLİM OLARAK “WISSENSCHAFTSLEHRE”	75
SCHOPENHAUER'DA ESTETİK HAZ	81
MODERN MANTIKTA TİKEL EVETLEME ÖNERMELERİNİN KAPSAYICI VE DIŞLAYICI ANLAMI.....	91
İKLİM KRİZİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ÜZERİNE ETKİLERİ.....	99
DİN FELSEFESİ İLE METAFİZİK ARASINDAKİ İLİŞKİLER	112
KANT'A GÖRE DÜNYA BEŞTEN BÜYÜKTÜR.....	115
SÖZSÜZ İLETİŞİM BAĞLAMINDA INSTAGRAM DİLİ	119
STUDENT LITERACY CULTURE BASED ON INDEPENDENT CAMPUS (QURANIC TARBİYAH STUDY) FOR ISLAMIC EDUCATION STUDENTS	120
SUHRAWARDI AND IBN ARABI ON THE SOUL AND ITS RELATION TO THE BODY	126
HZ. MUHAMMED'İN (S) TÜKETİCİLERİ KORUMAYA YÖNELİK ALDIĞI TEDBİRLER	137
AFETLERLE MÜCADELE STRATEJİSİNDE TOPLUMUN ROLÜ VE AFET EĞİTİMLERİNİN ÖNEMİ... ..	152
ORTA ÖLÇEKLİ İLLERİMİZE ÖRNEK OLUŞTURABİLECEK KÜTAHYA İLİNİN YANGIN RİSK DEĞERLENDİRİLMESİNİN YAPILARAK, GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİNİN ANALİZİ	165

SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA EYÜP SULTAN FUKARAPERVER CEMİYETİ	178
MEKTEB-İ MÜLKİYYE-İ ŞÂHANE TEVZİ-İ MÜKÂFAT CETVELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (H.1314-1315/M. 1897-1898).....	179
FACTORS AFFECTING INTERNATIONAL TOURISM DEMAND – THE CASE OF VIET NAM TOURISM DESTINATION.....	180
ŞANLIURFA İLİNİN BAŞLICA GASTRONOMİK DEĞERLERİ	197
AKILLI TURİZMİN YİYECEK VE İÇECEK SEKTÖRÜNE YANSIMASI: GASTRONOMİ 4.0	206
YEREL HALKIN TURİSTLERE YÖNELİK AYIRIMCI DAVRANIŞLARI	215
BİLGİLENDİRME TASARIMI ALANINDA TÜRKİYE’DE YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ.....	216
PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ALANINDA YÜRÜTÜLEN ÇEVİRİMİÇİ UYGULAMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	231
KONUT VE ÇATILI İŞYERİ KİRA SÖZLEŞMELERİNİN ÖZEL SONA ERME HALLERİ	242
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ GELENEKSEL DOKUMALARININ RENKLENDİRİLMESİNDE DOĞAL BOYALAR	256
TİYATRODA GERÇEK İLE HAYAL ARASINDA BİR DENEYİM; THE PHANTOM OF THE OPERA	268
HALDUN TANER TİYATROSUNDA İDEAL TOPLUM VE BİREYİN İNŞASI; GÖZLERİMİ KAPARIM VAZİFEMİ YAPARIM	282
COMMEDIA DELL'ARTE TİYATROSUNDA GROTESK UNSURLAR.....	292
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMA ÇERÇEVELERİ ...	300
ENFLASYONUN İŞLETMELER VE MALİ TABLOLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	309
RASYONEL OLMAYAN YATIRIMCI KARARLARININ HAVACILIK SEKTÖRÜ KARLILIK VE SÜRDÜREBİLİRLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ.....	318
TÜRKİYE’DE BÜTÇE AÇIĞI VE CARİ AÇIK İLİŞKİSİ.....	344
TÜRKİYE’DE PARA ARZI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ.....	352
TÜRKİYE’DE KREDİ KARTI FAİZ ORANLARINDAKİ DEĞİŞİM TÜKETİM HARCAMALARINA NASIL YANSIMAKTADIR?.....	353
ÖZEL SEKTÖR KREDİLERİ, ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELEMESİ: 2000-2023 DÖNEMİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....	364
TÜRKİYE’DE GARANTİ GELİR UYGULAMASI YOKSULLUĞU AZALTIR MI?	372
EMPOWERING INDUSTRY 4.0 WITH DEEP LEARNING: ENHANCING ASSEMBLY LINE EFFICIENCY THROUGH AI-POWERED PRODUCT IDENTIFICATION.....	373
EVALUATING THE PRIVATE MONETARY BENEFITS OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN OSUN STATE'S PUBLIC UNIVERSITIES: A FIELD OF STUDY ANALYSIS	374
NAVIGATING THE E-LEARNING LANDSCAPE: AN EXPLORATION OF STUDENT LEARNING EXPERIENCES WITH DIVERSE E-TOOLS.....	375
NAVIGATING THE MAZE OF UNIVERSITY CURRICULUM POLICYMAKING IN CHILE: A CASE STUDY OF CHANGE AND REFORM.....	376

THE COLLABORATIVE SPARK: MIDDLE GRADE TEACHERS IGNITE SHARED LEARNING	377
HARNESSING THE POWER OF CHATBOTS: A GLIMPSE INTO THEIR POTENTIAL IN HIGHER EDUCATION	378
MODELS OF COPYRIGHT SYSTEMS: BALANCING RIGHTS, INNOVATION, AND ACCESS	379
MODERN CHALLENGES IN RUSSIAN SPORTS LAW	380
HOW TO MODERNISE THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK (ECN)	381
WOMEN'S RIGHTS IN CONFLICT WITH CULTURAL AUTONOMY: NAVIGATING THE MINEFIELD OF ACCOMMODATION	382
EMPLOYMENT DISCRIMINATION IN CIVIL SERVANT RECRUITMENT: A PERSISTENT STAIN ON MERITOCRACY	383
EPENDENCY DYNAMICS: EXAMINING US-MIDDLE EAST TIES THROUGH IRAN, SAUDI ARABIA, AND TURKEY	384
SELECTION STANDARDS FOR NATIONAL TEAMS: THEORY AND PRACTICE	385
THE CORRELATION OF ECONOMIC VARIABLES ON DOMESTIC INVESTMENT	386
AN ASSESSMENT ON THE EFFECT OF PARTICIPATION OF RURAL WOMAN ON SUSTAINABLE RURAL WATER SUPPLY IN YEMEN	387
ARMED GROUPS AND INTRA STATE CONFLICT: A STUDY ON THE EGYPTIAN CASE	388
ROLE OF LEADERS IN MANAGING EMPLOYEES' DYSFUNCTIONAL BEHAVIOR AT WORKPLACE	389
Financial Statement Fraud: The Need for a Paradigm Shift to Forensic Accounting	390
CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA	391
THE SERVICE APPRAISAL OF SOLDIERS OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPENSES	392
Peculiarities of Implementation of Branding Principles.....	393
Market Segmentation and Conjoint Analysis for Apple Family Design	394
WEB-CONTENT ANALYSIS OF THE MAJOR SPANISH TOURIST DESTINATIONS EVALUATION BY RUSSIAN TOURISTS	395
DIVERSITY MANAGEMENT OF GENDER, AGE AND DISABILITY IN THE BANKING SECTOR IN THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA	396
CURSIVE HANDWRITING IN AN INTERNET AGE	397
THE IMPACT OF PARENT INVOLVEMENT IN PRESCHOOL DISABLED CHILDREN.....	398
THE IMPORTANCE OF ISSUES FOR THE YOUTH IN VOTER DECISION MAKING: A CASE STUDY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN MALAYSIA.....	399
JAPANESE ENGLISH IN TRAVEL BROCHURES	400
RESEARCH ANALYSIS IN ECLECTIC THEORY (KABOUDAN AND SFANDIAR)	401
ONLINE METACOGNITIVE READING STRATEGIES USE BY POSTGRADUATE LIBYAN EFL STUDENTS	402
IMPACT OF A COMPANY'S DYNAMIC CAPABILITIES ON ITS INNOVATION CAPABILITIES	403

A PSO-NM ALGORITHM FOR NELSON-SIEGEL-SVENSSON CALIBRATION	404
CONSEQUENCES OF OIL PRICES ON RENEWABLE ENERGY DEPLOYMENT.....	405
LEAN HEALTHCARE: CHALLENGES AND FACILITATORS IN THE COLOMBIAN CONTEXT	406
RECOGNITION OF LEAN IMPLEMENTATION HURDLES IN INDIAN INDUSTRIES	407
ADVANCING LOCAL PRODUCTS THROUGH ONE VILLAGE ONE PRODUCT AND CUSTOMER SATISFACTION.....	408
OVERVIEW OF MODELS OF CONSUMER BEHAVIOR AND INFLUENCE OF EMOTIONS IN DECISION MAKING.....	409
Education of Purchasing Professionals in Austria: Competence Based View	410
DEVELOPING AN AUDIT QUALITY MODEL FOR AN EMERGING MARKET	411
ETERMINANTS OF PROFITABILITY IN INDIAN PHARMACEUTICAL FIRMS IN THE NEW INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REGIME.....	412
THE IMPACT OF MOTIVATION, TRUST, AND NATIONAL CULTURAL DIFFERENCES ON KNOWLEDGE SHARING WITHIN THE CONTEXT OF ELECTRONIC MAIL.....	413
A STUDY ON THE DETERMINANTS OF EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN AN EMERGING MARKET	414
PLANNING A SUPPLY CHAIN WITH RISK AND ENVIRONMENTAL OBJECTIVES.....	415
CORPORATE GOVERNANCE IN NETWORK MARKETING ORGANIZATIONS: THE ROLE OF ETHICS AND CSR.....	416
IMPACT OF ASSISTED REPRODUCTION TECHNOLOGIES ON WOMEN’S LIVES IN NEW DELHI: AN INVESTIGATION FROM A FEMINIST PERSPECTIVE.....	417
ADDRESSING MISUSES OF LEGAL AUTHORITY IN THE COMMUNITY	418
SOCIAL FRAMEWORK, INVOLUNTARY CONNECTIONS, AND URBAN DEPRIVATION	419
TRANSFER OF KNOWLEDGE AND THE RENDERING OF TECHNICAL DOCUMENTS	420
THE EFFECT OF ISLAMIC ARTS ON OMANI WEAVING PATTERNS	421
COMPREHENDING EUROPE’S FUNCTION IN THE DOMAIN OF LIBERTY, SECURITY, AND JUSTICE AS A GLOBAL PARTICIPANT	422
THE METHODOLOGY OF MIGRATION OUT OF GEORGIA	423
EXAMINATION OF DRIVING CONDITIONS AND PREFERRED MEDIA ON DIVERSION.....	424
A SYSTEMATIC INQUIRY INTO THE POLITICS OF DEFECTION IN INDIA	425
STANDPOINT OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE ISSUE OF RESTRICTING CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS CONCERNING BANKING SECRECY	426
ACKNOWLEDGMENT AND SAFEGUARDING OF INDIGENOUS SOCIETY IN INDONESIA.....	427
REQUIREMENT OF NATIONAL SPACE LEGISLATION FOR SPACEFARING NATIONS	428
CIVIL LIBERTIES IN ARMED CONFLICTS AND CONSTITUTIONAL LAW	429
CAPABILITIES OF FORENSIC MEDICAL RESEARCH ON SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING.....	430

TOWARD PROVING ACCEPTANCE BY OVERCOMING CHALLENGES IN COLLECTING DIGITAL EVIDENCE.....	431
DURATION ANALYSIS OF NEW FIRMS IN THE BANKING INDUSTRY	432
ENHANCING CUSTOMER LOYALTY TOWARDS CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THAI MOBILE SERVICE PROVIDERS.....	433
THE SERVICE FAILURE AND RECOVERY IN THE INFORMATION TECHNOLOGY SERVICES	434
OPERATIONAL RISK – SCENARIO ANALYSIS.....	435
THE APPLICATION OF REAL OPTIONS TO CAPITAL BUDGETING	436
ROLE OF INVESTMENT IN THE COURSE OF ECONOMIC GROWTH IN PAKISTAN	437
A FRAMEWORK OF MONTE CARLO SIMULATION FOR EXAMINING THE UNCERTAINTY-INVESTMENT RELATIONSHIP	438
THE EXCLUSION OF CONSUMER RIGHTS IN E-AUCTIONS – IS AN E-AUCTION REALLY AN AUCTION AT ALL?	439
A HYPERMAP FOR SUPPLY CHAIN MANAGEMENT	440

ENHANCING PHYSICS LEARNING OUTCOMES THROUGH COOPERATIVE LEARNING: A CLASSROOM ACTION RESEARCH WITH THE SNOWBALL THROWING MODEL

SRIYANTO

Universitas Ahmad Dahlan, Indonesia

ISHAFIT

Universitas Ahmad Dahlan, Indonesia

ABSTRACT

This research aimed to enhance students' physics learning outcomes using the Snowball Throwing model. The study employed a Classroom Action Research (CAR) approach comprising two cycles and was conducted in 11th grade of SMA Negeri 2 Bantul (a high school level), Indonesia. Thirty-four students participated, consisting of 24 females and 10 males. Student learning outcomes were assessed using multiple-choice test instruments and analyzed through percentage techniques. The CAR activities were deemed successful if the average learning outcomes were higher than 67% with a classical mastery level of higher than 80%. The findings indicated a consistent improvement in physics learning outcomes from the 1st Cycle to the 2nd Cycle through the implementation of the cooperative learning model, Snowball Throwing. On average, student learning outcomes increased by 11.8% from the 1st Cycle to the 2nd Cycle. By the end of the 2nd Cycle, the average learning outcome reached 80.1%, with a classical mastery level of 91.2%. The qualitative data also revealed a positive shift in students' engagement, cooperation, and understanding of physics concepts. Hence, it can be concluded that cooperative learning using the Snowball Throwing model not only significantly enhances physics learning outcomes for students but also fosters a conducive learning environment promoting active participation and collaboration among students.

Keywords: Classroom Action Research (CAR), Cooperative Learning, Physics learning outcomes, Snowball Throwing model, Student engagement

1. INTRODUCTION

Every learning process requires a method that suits the teaching objectives themselves (Fakhrurrazi, 2018). Education in this era of globalization is developing rapidly to the demands of the times and always following technological advances (Ngongo et al., 2016). Human life increasingly brings complex problems. These problems occur in all aspects of life and one of them is the education sector. Education is a means of improving personality, civilization, and culture. In improving the quality of education, it is necessary to have several methods of learning (Purwanto, 2023).

To produce high student achievement (outcomes), teachers are required to educate and teach students using the learning methods required in the classroom learning process. Djamarah and Zain (2010) stated that the position of the method is as a tool of extrinsic motivation, as a teaching strategy, and also as a tool to achieve goals. Therefore, a teacher needs to know, and learn several teaching methods, and practice them when teaching. Appropriate learning models and methods are needed in schools, especially for learning in the classroom. It is hoped that appropriate learning models and methods can have implications for effectively increasing student learning outcomes as expected.

Student learning outcomes in Indonesia in the field of physics have not yet reached maximum results. The results of the initial analysis carried out in 11th grade found that student learning outcomes in the field of physics were still low. A total of 12 out of 34 students had learning outcomes below the specified minimum criteria or KKM. Almost half of the students only have learning outcomes in the sufficient category. Meanwhile, students who have learning outcomes in the high category do not reach 20%. Low student learning outcomes can be caused by various factors. For example, students' low interest and motivation in learning, collaborative or cooperative learning which has not become a culture among students, lack of variety in the learning media used, and can also come from the teacher's monotonous way of teaching. This is an urgent problem for teachers and schools to overcome. Students see the complexity of physics material as something difficult to learn.

One learning model that can be used to improve learning outcomes is the snowball-throwing cooperative model. The snowball-throwing model, known as snowball fighting (Pranata, 2023), makes students more active. This learning characterizes learning in a cheerful situation (Nurfitri & Suroyo, 2020). Students take more roles in learning activities than teachers. So that students' learning experiences can optimize all their senses. Some of the advantages of snowball-throwing cooperative learning are that classroom management is more creative and efficient, encourages students to be more active and creative, creates a friendly learning climate between teachers and students, and improves individual and group learning outcomes.

The cooperative learning model, particularly the snowball throwing technique, has been widely studied and implemented across various disciplines, including physics education. Research has shown that the snowball throwing model enhances cooperation and learning outcomes (Dupri et al., 2020). This model encourages students to express their opinions,

facilitates learning material comprehension, and fosters cooperation among students (Safitri et al., 2021). Furthermore, the snowball throwing model has been found to improve critical thinking skills Jumaroh et al. (2022) and increase students' cognitive learning outcomes (Safitri et al., 2021). The use of this model has also been associated with improved student interactions and behavior in cooperative groups (Gillies & Ashman, 1998). Additionally, the snowball throwing model has been applied in various subjects, such as mathematics and language teaching, with positive results (Muhria, 2021; Sofinawati et al., 2020). These findings suggest that the snowball throwing model is an effective approach to enhance physics learning outcomes through cooperative learning. Therefore, the aim of this research is to improve physics learning outcomes through cooperative learning with the snowball throwing model.

2. METHOD

This study used the Classroom Action Research (CAR) approach created by Kemmis and McTaggart (1988). This paradigm has four cyclical stages: planning, executing, observing, and reflecting. The flow of the action study is summarized in Figure 1. 34 students from class XI MIPA SMA Negeri 2 Bantul, Special Region of Yogyakarta (10 men and 24 women) participated in this action research as respondents. There were two cycles to this study project.

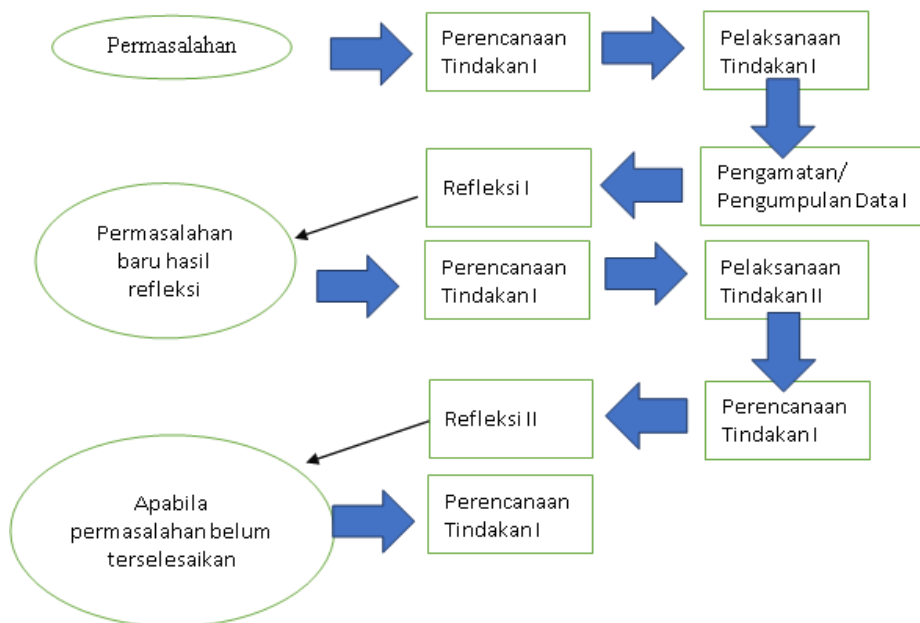

Figure 1. Classroom Action Research Cycle model by Kemmis and Mc.Taggart

Student learning outcomes are assessed using multiple-choice model cognitive test questions. All data was analyzed using descriptive percentage techniques (Hasnidar & Elihami,

2020). The individual completion criteria or KKM value used is 75. This research uses four success criteria: The KKM value used is 75, the class average is 67, and the number of students who complete is at least 80%.

3. RESULT AND DISCUSSION

The research results are shown in Table 1.

Table 1. Learning Results Before and After Action

Category	Success Student (Before)		Success Student (Cycle I)		Success Student (Cycle II)	
	n	%	n	%	n	%
Low	12	35.3	7	20.6	3	8.8
Medium	16	47.1	18	52.9	19	55.9
High	6	17.6	9	26.5	12	35.3
TOTAL	34	100	34	100	34	100
Remark: Low: Value below 67; Medium: Score 67 – 88; High: Score Above 88						

The results of the PTK research show a significant increase in student learning outcomes from the start of learning to the end of the Cycle 2 period. An in-depth analysis of the data shows that there has been a general increase and a consistent pattern of improvement in each category of student achievement: Low, Medium, and High. From pre-cycle to Cycle 2, a trend of continuous improvement in students' understanding of physics material can be seen. Although students' initial levels of achievement vary, the snowball-throwing cooperative learning model provides opportunities for all students to be actively involved in learning and gain a better understanding. This confirms that this learning model is effective in improving overall learning outcomes and can respond to students' individual needs and abilities by providing appropriate support during the learning process.

In the Low category, there was a fairly large decrease from pre-cycle (35.3%) to Cycle 1 (20.6%), but then there was a smaller decrease from Cycle 1 to Cycle 2 (8.8%). This shows that although students with low levels of initial achievement experienced an initial decline, applying the snowball-throwing type cooperative learning model significantly boosted their understanding of physics concepts, so the decrease in Cycle 2 was not as large as in Cycle 1.

Meanwhile, in the Medium category, there was a significant increase from pre-cycle (47.1%) to Cycle 1 (52.9%), which then stabilized in Cycle 2 (55.9%). This shows that students

with medium achievement levels benefited significantly from implementing the cooperative learning model, with more stable improvements in Cycle 2.

Meanwhile, in the High category, there was a fairly large increase from pre-cycle (17.6%) to Cycle 1 (26.1%) and a further increase in Cycle 2 (35.3%). This shows that students with high levels of achievement also benefited from implementing the cooperative learning model, with continuous improvement throughout Cycles 1 and 2.

Overall, these findings illustrate that implementing the snowball-throwing cooperative learning model effectively improves physics learning outcomes, regardless of students' initial achievement levels. This model provides opportunities for students with various levels of ability to interact, collaborate, and support each other in understanding the material, increasing their understanding and achievement in learning physics.

4. CONCLUSION

Data from cycle I to cycle II shows an increase in the learning achievement of 11th grade students after taking action using the Snowball Throwing Cooperative Learning Model. This increase can be seen from the results of student scores. Before using the Snowball Throwing learning model, there were 12 students, or 35.3% who had not reached the KKM and pass category. The pass category was 22 students or 64.7%. Then in cycle I there was an increase in learning outcomes by 27 students or 79.4% in the pass category. In the second cycle, students in the pass category increased to 31 students or 91.2% in the pass category.

Thus, learning using the Snowball Throwing Cooperative Learning Model can improve student learning achievement, and the level of student activity also increases, this can be seen from the results of student activity indicators. Learning using the Snowball Throwing Cooperative Learning Model is by student characteristics so that learning is more enjoyable, the level of student activity increases and student achievement results are also in the complete category of 91.2% with a satisfactory score.

5. REFERENCES

- Djamarah, S. B., & Zain, A. (2010). *Strategi Belajar Mengajar*. Rineka Cipta.
- Dupri, D., Candra, O., Candra, A., & Suryani, D. A. (2020). The Implementation of Problem Based Learning Model in Improving Cooperation and Learning Outcomes in Physical Education. *Jurnal Pendidikan Jasmani Dan Olahraga*, 5(1). <https://doi.org/10.17509/jpjo.v5i1.22531>
- Fakhrurrazi, F. (2018). Hakikat pembelajaran yang efektif. *At-Tafkir*, 11(1), 85–99.

- <https://doi.org/10.32505/at.v11i1.529>
- Gillies, R. M., & Ashman, A. F. (1998). Behavior and interactions of children in cooperative groups in lower and middle elementary grades. *Journal of Educational Psychology*, 90(4), 746–757. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.90.4.746>
- Jumaroh, S., Hamidah, H., & Ayuningtyas, V. (2022). Pengaruh Model Pembelajaran Snowball Throwing Terhadap Kemampuan Berpikir Kritis Siswa Mts Di Kabupaten Serang. *Sigma: Jurnal Pendidikan Matematika*, 14(2), 162–170. <https://doi.org/10.26618/sigma.v14i2.8730>
- Kemmis, S., & McTaggart, R. (1988). *The Action Research Planner*. Deakin University Press.
- Muhria, L. (2021). Using Cooperative Learning Model- Snowball Throw To Improve Students English Learning Outcomes. *ELT Echo : The Journal of English Language Teaching in Foreign Language Context*, 6(2). <https://doi.org/10.24235/eltecho.v6i2.9226>
- Ngongo, V. L., Hidayat, T., & Wiyanto, W. (2016). Pendidikan di Era Digital. *Transformasi Pendidikan Abad 21 Sebagai Tuntutan Pengembangan Sumber Daya Manusia Di Era Global*, 628–638. <https://jurnal.univpgri-palembang.ac.id/index.php/prosidingpps/article/view/3093>
- Nurfitri, E., & Suroyo, S. (2020). Using the Snowball Throwing Cooperative Learning Model to Improve Motivation and Thematic Learning Outcomes. *International Journal of Education, Information Technology, and Others*, 3(2), 466–477. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7193421>
- Pranata, D. (2023). Pengaruh Model Pembelajaran Kooperatif Tipe Snowball Throwing Terhadap Hasil Dan Minat Belajar Peserta Didik (Literatur Review). *Innovative: Journal Of Social Science Research*, 3(4), 3318–3328. <https://doi.org/10.31004/innovative.v3i4.3724>
- Purwanto, A. (2023). Digitalisasi Era 4.0 dalam Meningkatkan Mutu Pendidikan Agama Islam di Indonesia. *Edukasi Islami: Jurnal Pendidikan Islam*, 12(2), 1155–1166. <https://doi.org/10.30868/ei.v12i02.3253>
- Safitri, I., Karimah, K., Sulistri, E., & Marhayani, D. A. (2021). Pengaruh Model Pembelajaran Kooperatif Tipe Snowball Throwing Berbantuan Media Video Terhadap Hasil Belajar Kognitif Siswa Sekolah Dasar. *Edukatif: Jurnal Ilmu Pendidikan*, 4(1), 217–226. <https://doi.org/10.31004/edukatif.v4i1.1667>
- Sofinawati, S., Utami, C., & Prihatiningtyas, N. C. (2020). Penerapan Model Pembelajaran Snowball Throwing untuk Meningkatkan Kemampuan Representasi Matematis Siswa pada Materi Relasi Fungsi. *Variabel*, 3(2), 83. <https://doi.org/10.26737/var.v3i2.2400>

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE NAZİRE GELENEĞİ BAĞLAMINDA “İTMEK DİLERSİN İTMEGİL” REDİFLİ GAZELLER

Doç. Dr. LOKMAN TAŞKESENLİOĞLU

Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

0000-0002-1652-2538

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı belli özellikleriyle kendi şahsına münhasır, alametifarikalarıyla diğer edebi dönemlerden ayrılan bir gelenektir. Arap ve Fars edebiyatının tesiri, çok katmanlı bir dil ve üsluba sahip olması, şiir ve düzyazı arasında ilginç bir denge bulunması, şekil mükemmeliği ve söyleyiş güzelliğininin temel amaçlardan olması, son derece yoğun bir anlam örgüsü kurulması, şiir ve ilim arasında güçlü bir ilişki barındırması, tüm bunların yanında özellikle aranan orijinallik ve geleneğe sıkı sıkıya tutunması gibi hususiyetleri bünyesinde toplamıştır. Bu özelliklerin dikkat çekenlerinden biri de gelenekçi tavrı içerisinde değerlendirilebilecek olan nazire kültürüdür. Klasik edebiyatın vazgeçilmezlerinden olan nazire ve nazirecilik ilk dönemlerden itibaren görülmüş bir tavidir. Bununla birlikte 14. yüzyıldan itibaren başlayan ve din dışı konular çerçevesinde kurgulanan şiirlerle daha da gelişmiş ve bir gelenek halinde 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Aynı zamanda; zümre edebiyatı olması, halktan kopuk bir edebiyat olarak gelişmesi, taklitçi bir yapıya sahip olması, haddinden fazla hayali unsurlara sahip olup gerçeklik barındırmaması, meyci ve mahbupçu söyleyişler içermesi, caize ve dalkavukluk temelli bir gelenek olması, millî olmaması gibi klasik edebiyata isnat edilen suçlamalardan biri de olan nazirecilik anlayışının doğru değerlendirilmesi ve geleneğin zenginliklerinden biri olarak görülmesi gerekmektedir. Zemin şiir kavramı, nazirenin şekil ve muhteva boyutu gibi bazı problemleri olmakla birlikte divan edebiyatının önemli zenginliklerinden olan nazireler, şairlerin şairlik becerilerini gösterdiği ve beğendikleri şiirlere dair iltifatlarını sunduğu bir anlayış olarak görülmelidir. 15. yüzyıldan itibaren oluşturulmaya başlamış olan nazire mecmuaları bunun en önemli kanıtıdır. Bu çalışmada nazirecilik geleneği çerçevesinde 14. yüzyıl şairlerinin Nesimi'ye ait bir zemin şiir üzerine kaleme aldıkları nazireler ele alınmış, metinler üzerindeki benzer hususlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Klasik Türk Edebiyatı, Nazire, Gelenek, Redif, 14. Yüzyıl.

IN THE CONTEXT OF THE NAZIRE TRADITION IN CLASSICAL TURKISH POETRY, “YOU WISH TO DON’T” REDIFING GHAZALS

ABSTRACT

Classical Turkish literature is a tradition exclusive to its own person with certain characteristics and distinguished from other literary periods by its omens. The influence of Arabic and Persian literature, having a multi-layered language and style, there is an interesting balance between poetry and prose, perfection of shape and beauty of expression should be the main goals, establishing an extremely dense weave of meaning, there is a strong relation between poetry and science, in addition to all these, he has collected features such as originality and strict adherence to tradition, which are especially sought after. One of the most striking of these features is the nazi culture, which can be evaluated in its traditionalist attitude. Nazire and nazirism, which are one of the indispensable elements of classical literature, are an attitude that has been seen since the early periods. However, it was further developed with poems that started from the 14th century and were fictionalized within the framework of non-religious topics and continued in a tradition until the 19th century. In the same time; the concept of nazirism, which is one of the accusations attributed to classical literature such as being a coterie literature, developing as a literature disconnected from the people, having an imitative structure, having too many imaginary elements and not containing reality, it contains discourses about wine and lovers, being a tradition based on permissible and flattery, not being national, should be properly evaluated and considered as one of the riches of tradition. Although there are some problems such as the concept of ground poetry, the shape and content size of the nazire, nazireler, which is one of the important riches of divan literature, should be considered as an understanding in which poets demonstrate their poetic skills and offer their compliments about the poems they like. Nazire magazines, which have started to be created since the 15th century, are the most important evidence of this. In this study, within the framework of the tradition of nazirism, the nazirs written by 14th century poets on a ground poem belonging to Nesimi were considered, and similar issues on the texts were tried to be identified.

Key Words: Classical Turkish Literature, Nazire, Tradition, Redif, 14th century

1. GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı belli özellikleriyle kendi şahsına münhasır, alametifarikalarıyla diğer edebi dönemlerden ayrılan bir gelenektir. Arap ve Fars edebiyatının tesiri, çok katmanlı bir dil ve üsluba sahip olması, şiir ve düzyazı arasında ilginç bir denge bulunması, şekil mükemmeliği ve söyleyiş güzelliğininin temel amaçlardan olması, son derece yoğun bir anlam örgüsü kurulması, şiir ve ilim arasında güçlü bir ilişki barındırması, tüm bunların yanında özellikle aranan orijinallik ve geleneğe sıkı sıkıya tutunması gibi hususiyetleri bünyesinde toplamıştır. Bu özelliklerin dikkat çekenlerinden biri de gelenekçi tavrı içerisinde değerlendirilebilecek olan nazire kültürüdür.

Klasik edebiyatın vazgeçilmezlerinden olan nazire ve nazirecilik Hoca Ahmed Yesevi’ye, Anadolu sahasında da Yunus Emre’ye kadar dayanmaktadır. Bununla birlikte 14. yüzyıldan

itibaren başlayan ve din dışı konular çerçevesinde kurgulanan şiirlerle daha da gelişmiş ve bir gelenek halinde 19. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Klasik edebiyatta geleneğin ne denli güçlü olduğunu gösteren bir tarz olan nazire; bir şairin şiirine; başka bir şair tarafından aynı vezin, kafiye ve redifte bir benzerinin yazılmasına denilmektedir (Taşkesenlioğlu 2020: 125). Başarılı bir nazire o gazeli hatırlatmak hatta onunla birlikte anılmak fakat taklitten uzak olmak zorundadır. Bir şairin gazelini tanzir etmek; ona karşı duyulan saygıyı ve şiirin üslubuna olunan hayranlığı göstermek, bir dostluk nişanesi oluşturmak, genç şairleri teşvik etmek, meydan okumalara cevap vermek, ele alınan şiirden daha güzelinin yazılabileceğini ispatlamak ve kendi üstünlüğünü kanıtlamak gibi amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir (Köksal 2006: 97).

Edebiyat tarihçiliği içerisinde ise nazire şiir olduğu belirtilen şiirlerin gerçekten de zemin şiir veya model şiir olduğu ifade edilen şiirlerin nazire olarak yazılıp yazılmadığı, benzerliklerin tesadüfi olup olmamaları, şairlerin kendilerine nazire yazmış olup olmamaları (Köksal 2006: 76-86) gibi pek çok problemle birlikte ele alınmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte şairlerin poetikaları anlamının en önemli yollarından birinin de nazire olarak kaleme alınmış şiirlerin incelenmesi olduğu unutulmamalıdır.

Nazire bir gazel veya kasideye yazıldığı kadar mesnevi gibi müstakil bir esere de yazılabilir klasik dönemde pek çok benzeri yeniden kaleme alınan büyük Türk şairi Nizâmî'nin Hamse'si ve türünün ilk örneği olmamasına rağmen kendinden sonra kaleme alınan aynı türdeki tüm mesnevileri etkilemiş olan Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i gibi eserler bu noktada en çok nazire yazılan eserler arasında sayılabilir.

Nazire geleneğinin ne kadar güçlü bir etkisi olduğunu gösteren önemli tanıklardan biri de nazire mecmualarıdır. Pek çok derleyici tarafından oluşturulan bu mecmualardan en çok Ahmedî, Ahmed Paşa, Necâti, Fuzulî, Bâkî, Nevâyî, Şeyhî, Bakî gibi büyük şairlerin tanzir edildiği görülmektedir (Yavuz 2013, Köksal 2006). Ayrıca hemen her şairin başka bir şaire farklı amaçlarla da olsa muhakkak nazire yazmış olması da nazireciliğin geleneksel tarafını göstermektedir.

19. yüzyılda da bu gelenek devam etmiş, pek çok şair nazireler kaleme almayı sürdürmüştür. Hatta Osmanlı devrinin son şiir okulu olarak kabul edilen ve öncülüğünü Muallim Naci'nin yaptığı Ukaz-ı Osmani'de dahi şairler belirledikleri kafiye ve redifte şiirler yayımlamışlar, amaç nazire yazmak olmamasına rağmen daha sonraki dönemlerde bu şiirlere onlarca nazire kaleme alınmıştır (Kolcu 2018: 42).

Çağdaş Türk şiirinde dahi klasik şairlere nazireler yazılmaya devam edilmiştir. Yahya Kemal başta olmak üzere Türk şiirinin farklı tarzlarının tezsilcilerinden olan Mehmet Çınarlı, Orhan Veli, Attila İlhan, Abdullah Öztemiz, Fuat Bayramoğlu, Beşir Ayvazoğlu, Behçet Kmal Çağlar, Yahya Kemal, Halil Nihat Boztepe, Ali Nihad Tarlan, Kaya Bilgegil, Cemal Kurnaz, Âmil Çelebioğlu, Cem Dilçin, Nejat Sefercioğlu gibi şairler divan şairleri tanzir etmişlerdir. Bu dönemde en çok dikkat çeken şair ise Fuzulî'nin divanına bir nazire yazan Hasan Ali Yücel'dir (Kurnaz 1997: 290).

2. “İTMEK DİLERSİN İTMEGİL” REDİFLİ ŞİİRLER

14. yüzyıl şairleri tarafından yazılmış “itmek dilersin, itmegil” redifli şiirler de nazire geleneği çerçevesinde oluşturulmuş manzumelerdendir. Azerbaycan sahasının en önemli şairlerinden olan Nesîmî'nin devrin şiir meclislerinde sıkça okunulan (Yavuz 2014: 158) “Üzünü menden nihân itmek dilersen itmegil” (G.227) ve “Zülfünü anber-feşân itmek dilersin itmegil” (G.228) matlaları ile başlayan gazellerine Ahmedî'nin 5 (G.481, G.488, G.490, G.495, G.500), Ahmed-i Dâî'nin 2 (G.100, G.196) ve Yahyaoğlu'nun 1 (G.9) nazire yazdığı görülmektedir. Özellikle aynı şiir meclisinde buldukları bilinen Ahmedî ve Ahmedî Dâî'nin birbirlerine bu yolla üstün olmak gayreti içinde oldukları da söylenebilir (Yavuz 2014: 160).

Tespit edilen bu 10 gazel şekil açısından hem vezin hem de kafiye ve redif bakımından birbirlerine büyük benzerlik göstermektedir. Şiirlerin tamamı fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün kalıbı ile yazılmıştır. Ayrıca zemin şiirlerdeki “-ân” sesleri ile kurulan mürdef kafiye büyük kısmında, “-âl” sesleri ile oluşturulan mürdef kafiye ise Ahmedî (G.500) ve Ahmed-i Dâî'nin (G.196) birer gazelinde mevcuttur. 9 şiirde bulunan “itmek dilersin itmegil” redifi sadece Ahmedî'nin bir gazelinde (G.490) “dilersen itmegil” şeklindedir.

Muhteva açısından da nazire geleneğinin güzel örnekleri oldukları ve zemin şiirlerle içerik olarak benzerlik arzettikleri ifade edilebilir. Nesîmî'nin sevgiliye hitaben “can nedir sen ona kast etmek istiyorsun” sorusunun benzeri Ahmedî'de de mevcuttur:

Koymışam ışkunda men kevn ü mekânın varını
Cân nedir kim kasd-ı cân itmek dilersen itmegil Nesîmî G.227.5 (Ayan 2014: 462)

Bî-cinâyet kasd-ı cân itmek dilersen itmegil
Key degül bî-cürm kan itmek dilersen itmegil Ahmedî G.481.1 (Gülüm 2022: 613)

Aynı şekilde Nesîmî'nin aşk sırrının halka ifşa olmasındaki tedirginliği Ahmedî'nin beyitlerinde de görmek mümkündür. Halka ifşa olup tüm dünyaya rezil etmek istemesine Ahmedî'nin de itirazı vardır:

Burka'ı üzünden açarsan meger nâ-mehreme
Gizlü esrârı ayân itmek dilersen itmegil Nesîmî G.227.6 (Ayan 2014: 462)

Yüzüm idüp zaferân u yaşlarımı ergavân
Râzımı halka ayân itmek dilersen itmegil Ahmedî G.495.3 (Gülüm 2022: 623)

Yandurursan gönlümi 'ışkunda ma'lum oldu kim
Anı rüsvâ-yı cihân itmek dilersen itmegil Nesîmî G.227.7 (Ayan 2014: 462)

Râzımı halka ayân itmek dilersen itmegil
Bini rüsvâ-yı cihân itmek dilersen itmegil Ahmedî G.488.1 (Gülüm 2022: 618)

Gözüne kanum helâl itmek dilersen itmegil
Bini halka pâyi-mâl itmek dilersen itmegil Ahmedî G.500.1 (Gülüm 2022: 627)

Klasik şiirde aşk yüzünden belinin bükülmesi hadisesi bu zemin şiir ve nazirelerinde de benzer şekilde ele alınmış; bu noktada Nesîmi belinin bükülmesini kaşa, Ahmedî yaya, Ahmed-i Dâî ise dal harfine benzetmektedir:

Toğrayan ışkunda ok tek kirpüğün tanuk durur
Kaddümi kaş tek kemân itmek dilersen itmegil Nesîmî G.227.8 (Ayan 2014: 462)

Çün elif kaddün hevâsında oh bigi oldum râst rev
Kaddümi nîşe keman itmek dilersin itmegil Ahmedî G.481.3 (Gülüm 2022: 613)

Zülfünün ışkıyla kim ol durur cîm-i cefâ
Bükiben kaddümi dâl itmek dilersin itmegil Ahmedî G.500.3 (Gülüm 2022: 627)

Kâmetün servi vü zülfün halkası ışkında uş
Bu elif kaddümi dâl itmek dilersin itmegil Ahmed-î Dâî G.196.3 (Özmen 2017: 188)

Anber kokulu saçlar ise iman ve din yağmacısıdır:

Zülfünü anber-feşân itmek dilersin itmegil
Gâret-i dîn kasd-ı cân itmek dilersin itmegil Nesîmî G.228.1 (Ayan 2014: 463)

Zülfünile gâret-i îmân dilersin itmegil
Gamzeni halka belâ-yı cân idersin itmegil Ahmedî G.490.1 (Gülüm 2022: 620)

Bunun yanı sıra sevgili tüm gönülleri ve akl almak için saçlarını rüzgarda vaurmayı adet haline getirmiştir. Nesîmî ve Ahmedî bunu yapmamasını söylerken kıskançla ifade ettikleri anlaşılmaktadır:

Bâda virmişsin perîşân zülfünü dağıtmaga
Cânları bî-hânümân itmek dilersin itmegil Nesîmî G.228.10 (Ayan 2014: 463)

Gözlerinin işvesiyle saçunun sevdâsı hem
Câmı hayrân aklı ser-gerdân idersin itmegil Ahmedî G.490.6 (Gülüm 2022: 620)

Bu cefalardan zaman zaman bunalan şairler benzer şekilde biraz da vefa talep ettiklerini söyleyip, farklı anlam hususiyetleriyle bu taleplerini dil getirmişlerdir:

Âşika çok cevr idersin ahde kılmazsın vefâ
Adını nâ-mihribân itmek dilersin itmegil Nesîmî G.228.5 (Ayan 2014: 463)

Bir zamân iden cefâ bir dem dahı kılur vefâ
Sen cefâyı her zemân itmek dilersin itmegil Ahmedî G.481.6 (Gülüm 2022: 613)

Sevgilinin aşk dolu gamzelerine, ok ve mızraklarına kalkan olmak zorunda kalan yaralı gönül, artık sevgilinin talimgâhı olmuştur. Bu ilginç benzetme yine Nesîmî de olduğu gibi Ahmedî ve Yahyaoğlu'nda da vardır:

Eyledi ışkun mahabbet tîrine kalkan beni

Şimdi küllî bî-nişân itmek dilersin itmegil Nesîmî G.228.8 (Ayan 2014: 463)

Kirpügünden cân şikâr oklar düzermişsin meger
Kaşların yayın kemân itmek dilersin itmegil Nesîmî G.228.9 (Ayan 2014: 463)

Gamzen ohına nişân eyleyübenün cânımı
Bini bî-nâm u nişân itmek dilersin itmegil Ahmedî G.495.4 (Gülüm 2022: 623)

Ben var iken ne revâdur degme bir ebterleri
Gamzen okına nişân itmek dilersin itmegil Yahyaoğlu G.9.3 (Ay Say 2021: 27)

Her belâ ohına kim kaşun kemânından çihar
Hasta gönlümi nişân itmek dilersin itmegil Ahmedî G.481.5 (Gülüm 2022: 613)

Nesîmî'deki "Canın su gibi tenden ayrılması" metaforu Yahyaoğlu'nda "aşığın sevgilinin kapısından uzaklaşması" olarak yeniden oluşturulmuştur:

Gitmek istersin gözümde dem-be-dem yaşum kimi
Cânımı tenden revân itmek dilersin itmegil Nesîmî G.228.12 (Ayan 2014: 464)

Hasret ü derd ü belâ vü âh ile kapundan uş
Su biği bini revân itmek dilersin itmegil Yahyaoğlu G.9.4 (Ay Say 2021: 27)

Zemin şiirler Nesîmî'ye ait olmakla birlikte Ahmed-i Dâî'nin daha çok Ahmedî'nin gazellerinden etkilendiği görülmektedir. Yani Dâî'nin Ahmedî'nin Nesîmî'ye yazdığı nazirelere nazire kaleme aldığı düşünülebilir:

Bir zamân iden cefâ bir dem dahı kılur vefâ
Sen cefâyı her zamân itmek dilersin itmegil Ahmedî G.481.6 (Gülüm 2022: 613)

Her nefes bin kasd-ı cân itmek dilersin itmegil
Bu cefâyı her zamân itmek dilersin itmegil Ahmed-î Dâî G.100.1 (Özmen 2017: 125)

Gül yüzün gonca lebün nergis gözün idüb nihân
Nev-bahârumı hazân itmek dilersin itmegil Ahmedî G.488.3 (Gülüm 2022: 618)

Hüsnünün bâğı gülün her bir hasûda arz idüp
Nev bahârumı hazân itmek dilersin itmegil Ahmed-î Dâî G.100.4 (Özmen 2017: 126)

Nazire geleneğinin güzel örnekleri olan gazelerde aynı şekilde nazirenin gereği olarak son derece orijinal ve zemin şiirden bağımsız beyitlere de rastlamak mümkündür:

Sanurısan kim cefâyıla seni terk eyleyem
Vehmile olmaz gümân itmek dilersin itmegil Ahmedî G.481.2 (Gülüm 2022: 613)

Âb-ı hayvândır lebün cân derdine dermân iken
Bana neyçün derd-i bî-dermân idersin itmegil Ahmedî G.490.4 (Gülüm 2022: 620)

- Dâm-ı anber koyubanun dâne-i müşg üstine
Câmı sayd-ı zülf ü hâl itmek dilersin itmegil Ahmedî G.500.5 (Gülüm 2022: 627)
- Bildük ol hûnî gözün kim cânumuz kasındadır
N'ola nâ-hak yırde kan itmek dilersin itmegil Ahmed-i Dâî G.100.2 (Özmen 2017: 126)
- Bâdeyi sensüz içersem ben bana kıldum harâm
Sen sana kanum helâl itmek dilersin itmegil Ahmed-i Dâî G.196.5 (Özmen 2017: 188)
- Bencileyin her cefâyı Yahyaogluna müdâm
Korkmayuban Tengriden itmek dilersin itmegil Yahyaoğlu G.9.7 (Ay Say 2021: 27)

SONUÇ

Divan edebiyatındaki nazire geleneğinin güzel bir örneği olan “itmek dilersin itmegil” redifli gazeller şekil ve muhteva açısından karşılaştırılmıştır. 14. yüzyılın önemli şairlerinden Nesîmî'nin aynı redifli iki gazeline (G.227, 228) Ahmedî'nin 5 (G.481, G.488, G.490, G.495, G.500), Ahmed-i Dâî'nin 2 (G.100, G.196) ve Yahyaoğlu'nun 1 (G.9) nazire yazdığı tespit edilmiştir. Toplamda bu 10 gazelin, şekil açısından hem vezin hem de kafiye ve redif bakımından birbirlerine büyük benzerlik gösterdikleri görülmüştür. Manzumelerin tamamı fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün kalıbı ile yazılmıştır. Ayrıca zemin şiirlerdeki “-ân” sesleri ile kurulan mürdef kafiye büyük kısmında, “-âl” sesleri ile oluşturulan mürdef kafiye ise Ahmedî (G.500) ve Ahmed-i Dâî'nin (G.196) birer gazeline mevcuttur. 9 şiirde bulunan “itmek dilersin itmegil” redifi sadece Ahmedî'nin bir gazeline (G.490) “dilersen itmegil” şeklindedir. Muhteva açısından da nazire olarak kaleme alınan gazellerin aşk ve sevgili mefhumları çerçevesinde zemin şiirlerle benzerlik arzettikleri görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Ay Say, Ü., *Klasik Türk Şiirinin Başlangıç Dönemi Şairlerinden Yahyâoğlu ve Divançesi, Kültür Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3: 11-63, 2021.
- Ayan, H., *Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, Türk Dil Kurumu Yayınları/ Ankara, 2014.
- Gülüm, E., *Ahmedî Divanı*.: DBY Yayınları/ İstanbul, 2022.
- Kolcu, A. İ., *Osmanlı'nın Son Şiir Okulu Ukâz-ı Osmânî*, Salkımsöğüt Yayınları/ Erzurum, 2018.
- Köksal, M. F., *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire*, Akçağ Yayınları/ Ankara, 2006.
- Kurnaz, C., *Divan Edebiyatı Yazıları*, Akçağ Yayınları/ Ankara, 1997.
- Özmen, M., *Ahmed-i Dâî Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları/ Ankara, 2017
- Taşkesenlioğlu, L. *Klasik Türk Edebiyatı*, Nobel Yayınları/ Ankara, 2020.

Yavuz, K., Türk Edebiyatında Şiir ve İlk Şiir Meclisleri, *Türkiyat Mecmuası*, 24: 129-161, 2014.

Yavuz, K., Türk Şiirinde Nazire, *Divan Edebiyatı Araştırmaları*, 10: 359-424, 2013.

GELENEKÇİLİK BAĞLAMINDA ÇAĞDAŞ TÜRK ŞAİRLERİNİN ARUZ TEMAYÜLLERİ

Doç. Dr. LOKMAN TAŞKESENLİOĞLU

Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
, 0000-0002-1652-2538

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı belli özellikleriyle kendi şahsına münhasır, alametifarikalarıyla diğer edebi dönemlerden ayrılan bir gelenektir. Arap ve Fars edebiyatının tesiri, çok katmanlı bir dil ve üsluba sahip olması, şiir ve düzyazı arasında ilginç bir denge bulunması, nazireciliğinin önemli bir değer olarak görülmesi, son derece yoğun bir anlam örgüsü kurulması, şiir ve ilim arasında güçlü bir ilişki barındırması, tüm bunların yanında özellikle aranan orijinallik ve geleneğe sıkı sıkıya tutunması gibi hususiyetleri bünyesinde barındırmıştır. Bu özelliklerin dikkat çekenlerinden biri de klasik edebiyat denince akla ilk gelen hususlardan olan şekil mükemmeliği ve söyleyiş güzelliğinin temel amaçlardan olmasıdır. Bu şekil özellikleri arasında ölçü son derece önemli bir yer tutmaktadır. Yer yer halk edebiyatıyla yakınlaşılan noktalarda kullanılan hece ölçüsünün dışında esas veznin aruz olduğunu ve çok büyük yoğunlukta aruzun kullanıldığını söylemek mümkündür. İslami devir Türk edebiyatındaki ilk eser olan Kutadgu Bilig'den itibaren aruz ölçüsü her türlü zenginliği çerçevesinde kullanılmış, şiirin en önemli ahenk unsuru olarak değerlendirilmiştir. Bu veznin Türk şiirine yerleşmesi öylesine derinden olmuştur ki, Divan edebiyatının sona erip de yenileşme dönemi ile muhteva, şekil ve hatta üsluba dair değişikliklere rağmen şairler aruzu kullanmaya devam etmişler; Tanzimat, Servet-i Fünun, Fecr-i Ati dönemlerinde de aruzu tercih etmişlerdir. Millî edebiyat ve Cumhuriyet döneminin ilk zamanlarındaki milliyetçilik coşkusunun ardından serbest ölçü hakim olmaya başlamış, bununla birlikte günümüze kadar aruz ölçüsüyle de şiirler kaleme alınmaya devam edilmiştir. Bu çalışmada özellikle Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından sonraki şairlerin aruza olan temayülleri ele alınmış, seçilen örnek şiirlerle Türk edebiyatının bu son dönemdeki önemli şahsiyetlerin kaleminden dökülen aruzlu mısralar ve şiirler derlenerek geleneğin yeni edebiyat üzerindeki tesiri gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Aruz, Çağdaş Türk Edebiyatı, Divan Edebiyatı, Şiir.

THE ARUZ INTEREST OF CONTEMPORARY TURKISH POETS IN THE CONTEXT OF TRADITIONALISM

ABSTRACT

Classical Turkish literature is a tradition that differs from other literary periods with its own specific features and unique elements. The influence of Arabic and Persian literature, having a multi-layered language and style, there is an interesting balance between poetry and prose, perfection of shape and beauty of expression should be the main goals, establishing an extremely dense weave of meaning, there is a strong relation between poetry and science, in addition to all these, he has collected features such as originality and strict adherence to tradition, which are especially sought after. One of the most striking of these features is that perfection of form and beauty of utterance, which are among the first considerations that come to mind in classical literature, are the main objectives. Among these shape characteristics, the size occupies an extremely important place. It is possible to say that the main teller is aruz, except for the syllable measure used at points of convergence with folk literature from place to place, and aruz is used with a very high intensity. Since Kutadgu Bilig, the first work in Turkish literature of the Islamic era, the measure of aruz has been used within the framework of all kinds of richness and has been considered the most important element of harmony in poetry. The settlement of this teller in Turkish poetry has been so profound that despite the changes in content, form and even style with the end of Divan literature and the period of innovation, poets have continued to use aruzu; they preferred aruzu during the Tanzimat, Servet-i Funun, Fajr-i Ati periods. After the enthusiasm for national literature and nationalism in the early Republican period, the free measure began to prevail, however, poems have continued to be written with the aruz measure until today. In this study, especially the themes of poets after the first years of the Republican period have been discussed, selected sample poems and poems poured from the pen of important figures in this last period of Turkish literature have been compiled and the influence of tradition on new literature has been tried to be shown.

Key Words: Aruz, Contemporary Turkish Literature, Divan Literature, Poetry.

1. GİRİŞ

Türk şiirinin söyleyiş güzelliğinin ana unsurlarından aruz ölçüsü, yaklaşık dokuz asır yaygın bir şekilde kullanılmış; İstiklal Marşı da dâhil olmak üzere sayısız eserin temel ses değerini oluşturmuştur (Taşkesenlioğlu 2020: 339). Hem klasik edebiyatta, hem halk şiirinde hem tekke-tasavvuf edebiyatında hem de yenileşme döneminde kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda Türk şiiri tarihi içerisinde en çok kullanılmış olan ölçünün aruz olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Özellikle klasik Türk edebiyatında yaygın olarak kullanılan ölçü aruzdur. Şiirde kuvvetli bir ritim oluşturacak şekilde uzun ve kısa söyleyişlere sahip hecelerin belli bir düzen içerisinde tekrarlanması ile oluşmuş ölçüye aruz denilmektedir. Yani bir mısradaki uzun ve kısa hecelerin sırası, şiirin bütün mısralarında da aynı olmalıdır. Bu yönüyle aruz, müzikal bir değer de taşımaktadır.

Arap edebiyatı kökenli bir ölçü olan aruz ölçüsü Türk şiirine İran edebiyatının etkisi ile girmiştir (Okay 2014: 48). Klasik Türk edebiyatında çok uzun süre yoğun bir şekilde tercih edildiği gibi halk edebiyatında ve Tanzimat, Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati dönemlerinde de kullanılmıştır (Onay 1996: 39-42). Ayrıca cumhuriyet dönemi edebiyatında da vazgeçilememiş, hatta günümüz Türk edebiyatında dahi örnekleri verilmeye devam etmiştir (Macit 2011: 91; Erbay 2003: 27).

Bunun temel sebebinin yeni edebiyatın kendini beslemek için eski edebiyata ihtiyaç duyması olduğu söylenebilir. Şekil ve muhteva olarak daha çok batı kültüründen beslense de eski edebiyata kayıtlı kalması mümkün değildir. Bu nedenle ne kadar marjinal olursa olsun kudretli şairlerin eski söyleyişlerden haberdar oldukları, kendilerini bu kaynaktan besledikleri, söyleyiş, ahenk ve hatta nazış şekli ve ölçü bakımından yer yer bu gelenekten istifade ettikleri görülmektedir.

2. ÇAĞDAŞ ŞAİRLERİN ARUZ TEMAYÜLLERİ

Millî edebiyatla kuvvetlenen hece ölçüsü geleneği, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki ilk heyecanla bir süre daha devam etmiş, daha sonra özellikle Nazım Hikmet'le birlikte başlayan toplumsal gerçekçi anlayışla yerini serbest ölçüye bırakmışsa da aruz ölçüsü az da olsa kullanılmaya devam etmiş, Yahya Kemal başta olmak üzere özellikle gelenekçi şairlerin tercih ettiği vezin olmuştur. Bununla birlikte hece veznini savunmuş olan ve hatta tamamen yenilikçi ve devrimci şairlerin dahi aruzu kullandıkları manzumeleri vardır.

Çağdaş Türk edebiyatının ironik şiir konusunda akla ilk gelen ismi olan Halil Nihat Boztepe (öl. 1949) en meşhur eserini aruzla kaleme almış, daha çok toplumsal eleştiriye yönelik eserlerinde aruzu tercih etmiştir:

Ağaç Kasidesi'nden

(mefâ'ilün/ fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün)

Şeker konuştum efendim inan şeker yazdım
Fakat inan yine bazan da tuz biber yazdım

Acıyla tatlıyı meczetmek oldu marifetim
Düşünmek istemeden başka bir hüner, yazdım

Kaside bitmedi bir türlü, sürdü on yedi yıl
Uzun bir ömrü demek eyledim heder, yazdım

Bir ömür içinde neler geldi geçti ibrettir
Olup bitenleri gördüm, duyup keder, yazdım Halil Nihat Boztepe (1998: 7)

Türk şiirinin en marjinal şairi olan Orhan Veli Kanık (öl. 1950) dahi bazı şiirlerinde aruzu tercih etmiş, kadim şiir hakkında ne kadar geniş bilgiye sahip olduğunu gösterircesine divan edebiyatı nazım şekillerinde yazdığı şiirlerini aruzla taçlandırmıştır:

Şarkı'dan

(mefâ'ilün/ fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün)

Felâh bulmadı bir türlü derd ü mihnetten
Ne türlü âteşe yanmış gönül muhabbetten
Müreccah olmalı dîvânelik bu hâletten
Ne türlü âteşe yanmış gönül muhabbetten Orhan Veli (1993: 172)

Çağdaş şiirin hicviye türündeki önemli isimlerinden Neyzen Tevfik (öl. 1953) ilk şiirlerinden itibaren aruzu kullanmış, eserlerinin büyük kısmında aruzdan yararlanmışır:

Gazel'den

(fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün)

Dilşikârım, sen esir ettin dil-i nâşâdımı
Şîvekârım, levha-i hüsnün gönül sayyadı mı
Düştüğüm günden beri gafletle hüsnün dâmına
Eyledin eflâke i'lâ âhımı, feryâdımı
Hançer-i hicrinle cânâ sînemi çâk eyledin
Âşık incitmek acep cânânların mu'tâdı mı
Hak seni Tevfik'e mazhar eylesin ey bîvefâ
Eyledi aşkın perîşân fikr-i istidâdımı Neyzen Tevfik (2017: 26)

Cumhuriyet döneminde divan şiiri geleneğini devam ettirmeye gayret etmiş bir şair olan Edip Ayel (öl. 1957) de şiirlerinin önemli bir kısmını aruzla yazmıştır:

Lale'den

(mef'ülü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilü/ fe'ülün)

Eylül'de melul oldu gönül soldu da lale
Laleyken emel ermedi bahçemde kemale
Gelmez bu elem neyleyelim fazla suale
Bir haile ömrüm ki alınmaz kaale...
Hülya bizi ram eyleye bilmiş ki muhale
Bir kaküle meyletti gönül geldi bu hale
Sevda denilir düştüğümüz gizli melale
Bir haile ömrüm ki alınmaz kaale... Edip Ayel

Çağdaş edebiyatta klasik şiir anlayışına en yakın şahsiyet olan Yahya Kemal (öl. 1958) bir şiiri hariç tüm manzumelerini aruzla yazarken onun ahengini Türkçeye en iyi şekilde uyarlayan şairlerden biri olduğu göstermiştir:

Endülüs'te Raks'tan

(*mef'ûlü/ fâ'ilâtü/ mefâ'ilü/ fâ'ilün*)

Zil, şal ve gül. Bu bahçede raksın bütün hızı...
Şevk akşamında Endülüs üç defa kırmızı...

Aşkın sihirli şarkısı yüzlerce dildedir.
İspanya neş'esiyle bu akşam bu zildedir.

Yelpaze çevrilir gibi birden dönüşleri,
İşveyle devriliş, saçılış, örtünüşleri...

Her rengi istemez gözümüz şimdi aldadır;
İspanya dalga dalga bu akşam bu şaldadır.

Alnında halka halkadır aşüfte kâkülü,
Göğsünde yosma Gırnata'nın en güzel gülü   Yahya Kemal (2010: 95)

Felsefik şiirleriyle ve klasik şiir derlemeleriyle bilinen Asaf Halet Çelebi'nin (öl. 1958) başta rubaileri olmak üzere pek çok şiirini aruzla yazdığı bilinmektedir:

Gazel'den

(*mef'ûlü/ fâ'ilâtün/ mef'ûlü/ fâ'ilâtün*)

Tesiri yok şarâbın dilde olan melâle
Olsun şikest elinden gönlüm gibi piyâle

Nisyân ise murâdın fasl-ı şarâb dursun
Çoktan şuurı kılmış câm-ı lebin izâle

Hâl-i harâbı şerh et nâyınle ben hamûşum
Mestim o rütbe ey gül yok dilde tâb-ı nâle   Âsaf Hâlet Çelebi (2001: 95).

Cumhuriyetin siyaset ve eğitim hayatındaki en önemli isimlerden olan Hasan Ali Yücel (öl. 1961) daha çok tasavvufî içerikli şiirlerinde ve Fuzûlî'ye nazire olarak kaleme aldığı Divan'ında aruzu kullanmayı tercih etmiş, bu hususta da ne kadar mahir olduğunu ispat etmiştir:

Allah Bir'den

(*mef'ûlü/ mefâ'ilün/ fe'ülün*)

(*mef'ûlün/ fâ'ilün/ fe'ülün*)(*sekt-i melîh*)

Tanrım, sana söylerim ki, birsin
Kimdir, birsin diyen, bilirsin.

Îmâna adın yeter tanıktır,
Kalbiyle inanmıyan sanıktır.

Kalmıştır akıl bu yolda ürkek,
İsbâtını isteyendedir şek.

Olmuş güneşin güneş delîli,

İsbâtını istemez bedîhî.

Bir silsile kurmadır tefekkür,
Üstüste vurulma kör düğümdür. Hasan Ali Yücel (1961: 15)

Beş Hececiler olarak bilinen topluluktaki şairlerin de şiir hayatına aruzla girdiği, millî zevk ve anlayışın tesiriye heceye yöneldikleri fakat daha sonra yeniden aruza meylettikleri görülmektedir. Bu şairlerden olan Halit Fahri Ozansoy (öl. 1971) meşhur “Aruza Veda” gibi şiirlerinde dahi onun ritmik sesinden vazgeçememiştir:

Aruza Veda'dan

(*mef'ûlü/ fâ'ilâtü/ mefâ'ilü/ fâ'ilün*)

İlk hasretiyle gençliğimin ilk elemleri
Ey paslı tellerinde gülen, ağlayan aruz
Ey eski dost yâd edelim eski demleri
Madem ki son sadânı dağıtmış, yorulmuşuz!

Anlat aevli bir çölün üstünde ansızın
Billur sesinle hıçkırarak doğduğun günü.
Binbir diyarda binbir ilahi güzel kızın
Anlat nasıl terennümün inletti gönlünü. Halit Fahri Ozansoy

Aynı durum Orhan Seyfi Orhon (öl. 1972) için de geçerlidir. Hatta çiçek, böcek, tabiat ve hayvanlar gibi ilginç temalı şiirlerinde dahi aruzu, hem de farklı vezilerini kullanmıştır:

Yağmur

(*mefâ'ilün/ fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün*)
(*mefâ'ilün/ fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fa'lün*)

Ne hoş yağardı o yağmur tıkr kıkır duyulur
Huzur içinde yaşanmış o ahşap evlerde
Bugün de aynı bulut, aynı gök ve aynı çamur
İçimde eksik olan şey tıkırdayan yağmur Orhan Seyfi Orhon (1962: 41)

Beş Hececiler içerisinde aruzu en başarılı kullanan şairin Faruk Nafiz Çamlıbel (öl. 1973) olduğunu söylemek mümkündür. Uzun süre hece ölçüsünü tercih eden şair, son eserini yine baştan sona aruzla kaleme almıştır:

Suda Halkalar'dan

(*mef'ûlü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilü/ fe'ûlün*)

Sahrâya bahârın daha ilk indiği gündü
Dağlarda gezerken bana bir çeşme göründü

Birdenbire sıyrıldı gözümde çözölen bağ
Bir hatıranın dağdaki yâdıydı bu menbâ
Birlikte düşerdik bu uzun yollara erken
Kaç kere şafak söktü bu dağlarda gezerken Faruk Nafiz Çamlıbel (1959: 18)

Her üç vezinde de başarılı şiirler kaleme almış olan Arif Nihat Asya (öl. 1975) rubaileri başta olmak üzere yine pek çok şiirini aruzla yazmıştır:

XIV'ten

(mef'ûlü/ fâ'ilâtü/ mefâ'ilü/ fâ'ilün)
Ey bâd, gerçi bestelerim sûz-i dil yine
Yapraklarım dökölse de kubbem yeşil yine
Akşam, gelir garip misafirlerim benim
Dün boş değildi sofralarım, boş değil yine
Hâmûş gördüğüm bu kemerlerde her seher
Evrâd'ı, Mesnevî'yi konuşmakta dil yine Arif Nihat Asya

Turancı şair Hüseyin Nihal Atsız (öl. 1975) manzumelerinin büyük kısmında heceyi kullansa da bazılarında aruzu tercih ettiği görölmektedir:

Hatıralar'dan

(mef'ûlü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilü/ fe'ülün)
Bir anda uzun yıllar aşar hâtıralarla;
İnsan ona derler ki yaşar hâtıralarla,
Mâzideki kanlar, düşünüşler ve sedâlar
İnsan denilen fertleri birbirine bağlar!
Geçmişle bütün bağları çözmek ne ağırdır,
Hayvanların ancak, dünü, mâzisi sağırdır Hüseyin Nihal Atsız (1997: 109)

Toplumcu gerçekçi şairler arasında özel bir yeri olan Hasan Hüseyin Korkmazgil (öl. 1984) şiirlerinde serbest ölçüyü sınırlarını zorlayarak kullanmış olsa da bir manzumesinde aruzu tercih etmiştir:

Tohma Geceleri'nden

(mef'ûlü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilü/ fe'ülün)
mehtâb aralarken öpüşen dalları tek tek
bir dertli kemandan gecenin zehrini içmek
bir âfeti sarmak gibi sonsuz tükeniştir

bir hançere hasret gibi arzûsu geniştir

içmek - gecenin zehrini bir dertli kemandan

fânilere bir tâc-ı müebbet bu zamandan Hasan Hüseyin Korkmazgil (Türk 2014: 432).

Halk edebiyatı tesirindeki şiirleriyle ünlenmiş olan Orhan Şaik Gökyay (öl. 1994) da geleneğin etkisiyle aruz vezniyle örnek şiirler kaleme almıştır:

Manzara

(*mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün*)

Karanlıklar bulutlar işte mahşer mahşer olmuştur

Durur, tekbir alır dağlar,döner göklerde kartallar

Gönüller hep boşalmıştır ve gözler kanla dolmuştur

Siyah bir zakkum açmış bir zamanlar yemyeşil dallar Orhan Şaik Gökyay (2002: 39)

Rubai geleneğinin çağdaş edebiyattaki temsilcilerinde Fuat Bayramoğlu (öl. 1996) Cumhuriyet devrinde aruzu başarıyla kullanan şairlerden biri olarak kabul edilmektedir:

Rubai

(*mef'ûlü/ mefâ'îlü/ mefâ'îlü/ fe'ûl*)

Bir şey yapabildimse şu dünyada eğer

Bir şey ki hatırlamağa bir parça değer

Bir ses, bir çizgi, bir şiir, bir büyük aşk

Bunlarmış ölümsüzlüğün esrarı meğer Fuat Bayramoğlu (1976: 72)

Son derece nahif bir şair olan Mehmet Çınarlı (öl. 1999) duygusal şiirlerini aruzla yazarken onun bu ses özelliğini de şiirlerine yansıtmıştır:

Sonbahar Duyguları'ndan

(*mef'ûlü/ fâ'ilâtü/ mefâ'îlü/ fâ'ilün*)

Dallar geniş geniş açılan kollar insana

Bir dost kadar yakın geliyor sonbahar bana

Mağrur değil güzelliğe her yer bahar gibi

Yaprak, çiçek, bulut bizi anlar, duyar gibi

Yârin baharda koskoca birdağdı hasreti

Paylaştı her ağaç onu, artık hafifledi Mehmet Çınarlı (1974: 87)

Aynı zamanda siyaset tarihinin de önemli simalarından olan Talat Sait Halman (öl. 2014), marjinal bir bakış açısı sergilemiş, iki msradan oluşan özedeyiş şiirlerinin tamamını aruzla yazarken her mısrada farklı bir kalıp kullanmıştır:

İki'liler'den

(*mef'ülü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilü/ fa'*)
(*fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilün*)

Bir ayna var mezarda bekliyor beni
Gömülürken görürüm varlığın öz gerçeğini

...

(*mef'ülü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilü/ fe'ülün*)
(*fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilün*)

Er geç alışır zindana halkın gözü belki
Ama hep gündüzü özler ya da erken ölümü

...

(*mef'ülü/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ fa'*)
(*fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fa'lün*)

Bir gün ezecektir her amansız tankı
Ozanın ezgilerinden dağılan bir yankı Talat Sait Halman (1997: 17)

Hayatta olduğu dönemde aruzun yaşayan en büyük şairi olarak kabul edilmiş olan Abdullah Öztemiz (öl. 2015) son derece sade söyleyişini aruzla taçlandırmayı başarmıştır:

Dönüp Dolaşıp'tan

(*mef'ülü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilü/ fe'ülün*)

Er, geç seni sonsuz bir oyun bekler ölünce
Kök yaprağı, yaprak kökü besler dökülünce

Boy vermese her bitkide bir gizli düşünce
Sessizce bakar mıydı ölüm yaşlıya, gence

Besler büyütür bil ki bu toprak seni önce
Bir gün yine sen toprağı beslersin ölünce Abdullah Öztemiz (1962: 14)

Geleneksel şiir tarzını çağdaş edebiyata taşıyan şairlerden olan Feyzi Halıcı (öl. 2017), Mevlana tesirinde kaleme aldığı tasavvufi şiirleri başta olmak üzere pek çok şiirinde aruz ölçüsünü kullanmıştır:

Güvercin Denizi

(*fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilün*)

Hâtıralarda yaşar Tanrı'ya her bende olan
Can mıdır, bir büyüyen çağrı mıdır tende olan

Bir kanatlanmayagörsün bu güversin denizi
Bilindir aşk nicedir, bende olan, sende olan Feyzi Halıcı (1968: 18)

Klasik şiir anlayışına dair pek çok unsura şiirlerinde yer veren Beşir Ayvazoğlu, bu tarz şiirlerinde ölçü olarak da eski edebiyattan yararlanmıştır:

Kaside'den

(mef'ûlü/ mefâ'îlü/ mefâ'îlü/ fe'ûlün)

Biz şevkına hayrân oluruz fasl-ı bahârın
Âhengine dâmen tutarız leyl ü nehârın

Yârin bizi nâlân edemez cevri ü cefâsı
Gül neş'esi var katlanırsız zahmına hârın

Gam bizden irak mey gibi bir şerbetimiz var
Bir katresi kim şekker eder zehrini mârın

Derler ki senindir nice dem gölgesi Ayvaz
Nisyâne gömülmüş şu asr-ı dilde çenârın Beşir Ayvazoğlu (1998: 115)

Tüm bu şairlerin dışında Halide Nusret Zorlutuna, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Bekir Sıtkı Erdoğan, Kemal Edip Kürkçüoğlu, Mithat Cemal Kuntay, Ali Ulvi Kurucu, Kemalettin Şenocak, Mehmet Tahir Olgun, İbnülmenin Mahmut Kemal İnal, Ali Nihad Tarlan, Kaya Bilgegil, Cemal Kurnaz, Âmil Çelebioğlu, Cem Dilçin, Nejat Sefercioğlu (Kırkkılıç ve Ulaş 2009: 342) gibi daha pek çok şairin eserlerinde aruz ölçüsünü kullandığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Türk şiirinde en çok kullanılan ölçü olan aruz vezni İslamiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatının ilk örneğinden bugüne kadar var olmayı başarmıştır. Divan edebiyatı, halk edebiyatı, tekke-tasavvuf edebiyatı ile birlikte Tanzimat, Servet-i Fünun ve Fecr-i ati dönemlerinin baskın ölçüsü olan aruz, Cumhuriyet devrinde serbest ölçünün büyük revacına rağmen pek çok şair tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Bu dönemde bazı şairlerin şiirlerin büyük oranda aruzu tercih ettikleri bazıları ise numune olarak aruzdan yararlandıkları görülmektedir.

Başta Yahya Kemal olmak üzere Cumhuriyet döneminde Halil Nihad Boztepe, Orhan Veli Kanık, Neyzen Tevfik, Edip Ayel, Asaf Halet Çelebi, Hasan Ali Yücel, Halit Fahri Ozansoy, Orhan Seyfi Orhon, Faruk Nafiz Çamlıbel, Arif Nihat Asya, Hüseyin Nihal Atsız, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Orhan Şaik Gökyay, Fuat Bayramoğlu, Mehmet Çınarlı, Talat Sait Halman, Abdullah Öztemiz, Beşir Ayvazoğlu, Feyzi Halıcı gibi pek çok şair manzumelerinde aruz ölçüsünü başarıyla kullanmışlardır. Bu da geleneğin çağdaş edebiyat üzerindeki tesirinin tespiti noktasında önemli bir nokta olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Ayvazoğlu, B., *Şiirler*, Ötüken Yayınları/ İstanbul, 1998.

Bayramoğlu, F., *Rubailer*,: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları/ İstanbul, 1976.

Beyatlı, Y. K., *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları/ İstanbul., 2010.

- Boztepe, H. N., *Ağaç Kasidesi*. Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları/ Trabzon, 1998.
- Çamlıbel, F. N., *Heyecan ve Sükûn*, İnkılap ve Aka Kitabevleri/ İstanbul, 1959.
- Çelebi, A. H., *Bütün Şiirleri*, Yapı Kredi Yayınları/ İstanbul, 2001.
- Çınarlı, M., *Yeni Bir Dünya Kurmuşum*, Hisar Yayınları, Ankara/ 1974.
- Erbay, E., *Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatında Aruz Arayışları*, Aktif Yayınları/ Erzurum, 2003.
- Gökyay, O. Ş. *Bu Vatan Kimin*. Kültür Bakanlığı Yayınları/ Ankara, 2002.
- Halıcı, F., *Dinle Neyden Şiirler*, Mars Matbaası/ Ankara, 1968.
- Halman, T. S., *İki'liler Özdeyiş Şiirleri*, Bilgi Yayınevi/ Ankara, 1997.
- Kanık, O. V., *Bütün Şiirleri*. Adam Yayınları/ İstanbul, 1993.
- Kırkkılıç, H. A.; Ulaş A. H., *Aruz Bilgisi Eğitim ve Estetik*, A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 29: 335-364, 2009.
- Macit, M., *Gelenekten Geleceğe Modern Türk Şiirinde Geleneğin İzleri*, Kapı Yayınları/ İstanbul, 2011.
- Neyzen Tevfik, *Azâb-ı Mukaddes*,: Kapı Yayınları/ İstanbul, 2017.
- Okay, O., *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, Dergâh Yayınları/ İstanbul, 2014.
- Onay, A. T., *Türk Şiirlerinin Vezni*, (haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları/ Ankara, 1996.
- Orhon, O. S., *İşte Sevdiğim Dünya*, Nişantaşı Kitabevi, İstanbul, 1962.
- Öztemiz, A., *Sessiz Gürültü*, Yağmur Yayınları/ İstanbul, 1962.
- Taşkesenlioğlu, L. *Klasik Türk Edebiyatı*, Nobel Yayınları/ Ankara, 2020.
- Türk, H., *Hasan Hüseyin Korkmazgil Başkaldıran Dizeler*, Asitan Kitap/ Sivas, 2014.

AKTARIM CÜMLELERİ İLE İLGİLİ YENİ BİR TASNİF ÖNERİSİ

Dr. MERVE KOLİKPİNAR

Ardahan Üniversitesi,
ORCID ID: 0000-0002-2988-5282

ÖZET

Türkçede dolaysız anlatım ve dolaylı anlatım konuları üzerine az sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışmaların çoğu sözlük veya gramer kitaplarında yapılan tanımlarla kısıtlıdır. Araştırmacıların yaptıkları tanımlarda ise ikilik söz konusudur. Dolayısıyla Türkçede aktarma cümleleri ile ilgili yapılan bu tanımların yeniden değerlendirilmesinin yerinde olacağı görüşündeyim.

Sözlüklerde veya gramer kitaplarında yer alan dolaysız anlatım tanımlarına bakıldığında araştırmacıların çoğu dolaysız anlatımın, bir sözün herhangi bir değişikliğe uğramadan bir başkasına aktarılması olduğu görüşünde uzlaşmaktadır. Tanımlara örnek olarak verilen cümleler de *aktarma* cümleleridir. Ancak konuyla ilgili diğer görüş dolaysız anlatımı dil kullanıcısının söylediklerinin veya yazdıklarının alıcıya aracısız bir biçimde ulaştırılması olduğudur.

Dolaylı anlatım tanımlarında da araştırmacıların genelinde aynı düşüncede olduğu görülmektedir. Bu anlatım türü bir sözün olduğu gibi değil de zaman ve kişi bakımından değişikliğe uğrayarak bir başkasına aktarımı olarak tanımlanır. Konuyla ilgili verilen örneklerin tamamında bir *söz aktarımı* söz konusudur. Dolaylı anlatım ile ilgili de diğer araştırmacılar farklılık gösteren görüş, zaman ve kişi bakımından değişikliğe uğrayıp uğramamasına bakılmaksızın söz aktarımının söz konusu olduğu bütün anlatımların dolaylı anlatım olduğudur.

Bu noktada anlatım ile neyin kastedildiğinin bilinmesi gerekmektedir. Çalışmada anlatım ve aktarım kavramları irdelenerek dolaylı ve doğrudan aktarım tasnifine yeni bir öneri getirilip bu konudaki ikiliğin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: anlatım, doğrudan anlatım, söz aktarımı, dolaysız aktarım, dolaylı aktarım.

1. GİRİŞ

Söylem ve söz/düşünce aktarımı konuları sözdizimi açısından önem taşımasına rağmen Türk dili araştırmalarında üzerinde çok durulmayan konulardır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Var olan çalışmaların çoğunda bu iki terime tanım yapılmakla yetinilmiştir. Konu ile ilgili yaptığım araştırmalar sonucunda dolaysız anlatım ve dolaylı anlatım terimlerinin tanımlanmasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu sebeple çalışmada öncelikle dolaysız ve dolaylı anlatım terimlerinin tanımlanmaları meseleleri tartışıldı ve konuya bir açıklık getirilmeye çalışıldı.

Çalışma süresince yapılan araştırmalar ve incelemeler neticesinde elde edilen veriler ile ilgili yapılan değerlendirmelerin Türk dili araştırmalarına katkıda bulunması amaçlandı.

2. DOLAYSIZ VE DOLAYLI ANLATIM

Türkçede dolaysız ve dolaylı anlatım konuları üzerine fazla çalışma yapılmamıştır. Sözlüklerde ve dil bilgisi kitaplarında tanım yapılmakla yetinilmiştir. Ancak yapılan tanımlar arasında da birebir uyum söz konusu değildir. Dolaysız ve dolaylı anlatımın yer aldığı terim sözlükleri incelendiğinde iki farklı tanımlamayla karşılaşılmaktadır. Bu çalışmada konuyla ilgili yapılan tanımlar verilerek bu tanımlardan hareketle dolaysız ve dolaylı anlatım tanımı yapılacaktır.

Dolaylı ve dolaysız anlatımla ilgili yapılan tanımlamalara bakıldığında zaman iki farklı görüşle karşılaşılmaktadır. Bazı araştırmacılar bir anlatımın dolaysız olabilmesi için hiçbir aracı kullanılmadan alıcıya ulaşması gerektiğini savunmaktadır. Eğer başka bir göndericinin sözü ikinci ağızdan aktarılıyorsa dolaylı bir anlatımın mevcut olduğu düşünülmektedir. Ancak bundan farklı düşünen diğer araştırmacıların dolaylı ve dolaysız anlatım tanımlarının her ikisinde de bir konuşurun sözlerinin alıcıya başka bir konuşur tarafından aktarılması söz konusudur.

Sözlüklerde veya gramer kitaplarında yer alan dolaysız anlatım tanımlarına bakıldığında araştırmacıların çoğu dolaysız anlatımın, bir sözün herhangi bir değişikliğe uğramadan bir başkasına aktarılması olduğu görüşünde uzlaşmaktadır. Tanımlara örnek olarak verilen cümleler de *aktarma* cümleleridir.

2.1. Dolaysız Anlatım

Bu başlık altında bazı araştırmacıların dolaysız anlatım tanımları verilerek konu hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

Gabain: “Dolaysız anlatım alışılmış bir cümledir. Ekseriya bir *inçä* yahut *ançulayu tip tidi* yahut... *aytdi* “böyle dedi” yahut “sordu” ile başlatılır. Ekseriya sonuna bir *tidi* “dedi, söyledi”, *ötünti* “(diye) rica etti” alan bir tip (ekseriya *keme-n* “diyerek” zarf fiiliyle sona eren Moğolca’daki dolaysız anlatım gibi) vd. ile biter. Hitap edilen şahsa, *sän*, nazik bir ifade ile ise, *siz* denir. 3. Teklik şahıs seçilirse, çok resmî olur: *ulug ilig bäg+ä! Biş yüz sığınlarğa isig öz buşı birzün!* (UIV C115) “ey ulu hükümdar, beş yüz sığın hayatını sadaka olarak versin!” (Gabain, 2003, s. 126).

Ahmet Kocaman: “Bir konuşurun sözlerini hiç değiştirmeden olduğu gibi başkasına aktarma; örn. Çocuk dedi ki “sınavdan çok korkuyorum” (Kocaman, 2013, s. 102).

Berke Vardar: “Dolaylı anlatıma karşıt olarak, biçimsel değişiklik yapılmadan söylendiği gibi aktarılan anlatım. (örn. *Bana şöyle dedi: “Yarın gideceğim”*)” (Vardar, 2007, s. 81).

Zeynep Korkmaz: “Bir sözün, dolaylı anlatımda olduğu gibi herhangi bir değişikliğe uğratılmadan, söylendiği gibi verilmesi. “*Biliyor musun*” dedi, *Karşı tarafta bir daire boşalmış, bu sabah kiralık levhası gördüm, eğer hala evden çıkmayı arzu ediyorsan gidip bakabiliriz. Eğer yazarlığa devam edeceksen, evde işlerini yapan bir kadın olması lazımdır, dedi. Bir Amerikalı kadın gazetecinin sözünü okumuştum, diyordu ki: Her başarılı iş kadınının arkasında*

ev işlerini yapan bir başka kadın vardır. Bize şunları hatırlattı: Vereceğiniz kararlarda çok etraflı düşünmelisiniz” (Korkmaz, 2007, s. 71).

Ahmet Topaloğlu “Bir sözün değiştirilmeden, aynen söylendiği gibi aktarılan biçimi. Ör. Ona şunu dedi: “ Sen iyi bir ilim adamı olursun.”” (Topaloğlu, 1989, s. 60)

Ancak konuyla ilgili Günay Karaağaç'ın yaklaşımı farklılık teşkil etmektedir. Karaağaç, dolaysız anlatımı dil kullanıcısının söylediklerinin veya yazdıklarının alıcıya aracısız bir biçimde ulaştırılması olarak tanımlar. Tanıma örnek olarak verdiği cümle de diğer araştırmacıların örneklerinden farklıdır:

Günay Karaağaç: “Dolaysız dil kullanımıdır: Dil kullanıcısının söylediklerinin veya yazdıklarının alıcıya aracısız, doğrudan doğruya ulaştırıldığı dil kullanımıdır. Dolaylı anlatımın söz konusu olmadığı bütün dil kullanımları, dolaysız anlatımlardır. Ali: Yarın okula gelmeyeceğim.

Asıl anlamı ile kastedilen anlamı aynı olan, hiçbir yoruma açık olmayan dil kullanımları, dolaysız anlatımdır. Bu dil kullanımında sözlerin ilk ve gerçek anlamları gündemdedir; dal anlamlardan kaçınılır. Bu tür dil kullanımları, açık anlatımlardır” (Karaağaç, 2013, s. 335-336).

Ali: Yarın okula gelmeyeceğim.

Karaağaç'ın örneğinde diğer araştırmacılarınkinden farklı olarak konuşur, sözlerini alıcıya kendisi iletmektedir.

2.2. Dolaylı Anlatım

Dolaylı anlatım tanımlarında da araştırmacıların genelinin aynı düşüncede olduğu görülmektedir. Bu anlatım türü bir sözün olduğu gibi değil de zaman ve kişi bakımından değişikliğe uğrayarak bir başkasına aktarımı olarak tanımlanır. Konuyla ilgili verilen örneklerin tamamında bir *söz aktarımı* söz konusudur.

Gabain: “Dolaylı anlatımda, sadece fiil yüklemi, dolaysız anlatım şekline girer; bu anlatım (hitap) şeklinde, özne (Almanca dil duygusundan hareketle söylenmiştir.) yükleme halinde olur: *ol tınlığığ “yoklunmaksız ärür” tip bilgülık ol* (UII 37,59) “bu canlı yok olamaz, bilinmek gerekir (bu canlıyı, “yok olmaz” diye bilmek gerekir)”. *inçä sakınçıñ bolmazun (:)* *bolar mini bilmäz tip* (TTX 473) “böyle düşüncen olmasın: Bunlar beni bilmez (tanımaz) deyip (‘bunlar beni tanımaz’ diye, böyle düşünme)” (Gabain, 2003, s. 126).

Ahmet Kocaman: “Bir konuşurun sözlerini olduğu gibi değil de kişi, zaman vb. değişiklikleri yaparak aktarma; örn. Ali “Yarın geliyorum” dedi yerine Ali yarın geleceğini söyledi” (Kocaman, 2013, s. 102).

Berke Vardar: “dolaysız anlatıma karşıt olarak, bir sözün kişi, zaman, gösterici değişiklikleriyle aktarılan biçimi. Örneğin, *Bana şöyle dedi: “Yarın gideceğim”* sözü dolaylı anlatımda *Bana yarın (ya da ertesi gün) gideceğini söyledi* biçimine girer” (Vardar, 2007, s. 81).

Zeynep Korkmaz: “Bir sözün olduğu gibi kelimesi kelimesine değil de konuşan veya yazan tarafından kip ve şahıs değişikliğine uğratarak dolaylı şekilde ve bir rapor tekniği içinde aktarılması: Bu akşamki davete katılmıyorum, dedi, sözünün Bu akşamki davete katılmayacağını bildirdi, şekline sokulması; Gelecek yıl kongre yapılıp yapılmayacağını sordu. Bize, vereceğimiz kararlarda çok etraflı düşünmemiz gerektiğini hatırlattı vb” (Korkmaz, 2007, s. 71).

Ahmet Topaloğlu “Bir sözün aynen söylendiği gibi nakledilmeyip şahıs ve zaman değişiklikleriyle aktarılan biçimi. Ör. Ona sordum: “Ne zaman gidiyoruz?” sözü dolaylı anlatımda “Ona ne zaman gideceğimizi sordum” biçimine girer” (Topaloğlu, 1989, s. 59).

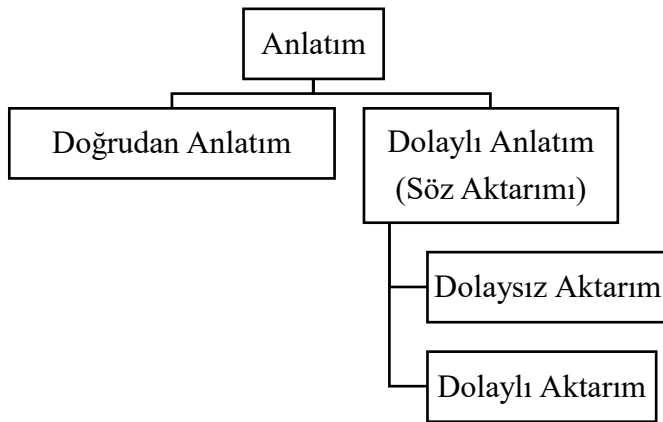
Günay Karaağaç'ın dolaylı anlatım ile ilgili yaptığı tanım da diğer araştırmacılardan farklılık gösterir. Karaağaç'a göre zaman ve kişi bakımından değişikliğe uğrayıp uğramamasına bakılmaksızın söz aktarımının söz konusu olduğu bütün anlatımlar dolaylı anlatım olarak ele alınır.

Günay Karaağaç: “Dil kullanıcısının söylediklerinin veya yazdıklarının bir başka kişi tarafından alıcıya ulaştırıldığı dil kullanımudur. Bu yapı, Türkçede, basit veya içiçe birleşik cümle olmak üzere, başlıca iki yolla elde edilir:

- a. Ali, yarın okula gelmeyeceğini söyledi.
- b. Ali “Yarın okula gelmeyeceğim.” dedi.

Asıl anlamı ile kastedilen anlamı farklı olan, çeşitli yorum ve anlamlandırmalara açık olan dil kullanımları, dolaylı anlatımdır. Bu dil kullanımında sözlerin ilk ve gerçek anlamlarından çok dal anlamları gündemdedir. Bu tür dil kullanımları, kapalı anlatımlardır” (Karaağaç, 2013, s. 336).

Bu noktada anlatım ile neyin kastedildiğinin bilinmesi gerekmektedir. Türkçe Sözlük'te "Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir konuyu söz veya yazı ile bildirme" olarak tanımlanan anlatım kelimesinin hem söz aktarımlarını hem de herhangi bir aracı olmaksızın iletilen sözleri kapsadığı görülmektedir. Bu durumda şöyle bir şema çizmek yerinde olacaktır:

Bu tasniften yola çıkarak aşağıdaki tanımları yapmak yerinde olacaktır. Dolaysız ve dolaylı anlatımın sınırlarının tam olarak belirlenebilmesinde *anlatım* sözcüğünün kapsamı önem taşımaktadır. Türkçe Sözlük'te “Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir konuyu söz veya yazı ile

bildirme, ifade” (Türkçe Sözlük, 2011, s. 130) olarak tanımlanan *anlatım* sözcüğü görüldüğü gibi yalnızca aktarma cümlelerini kapsamaz. Bu sebeple bir konuşurun alıcıya birinci ağızdan gönderdiği ileti de anlatımın içindedir. Anlatımı dolaylı ve dolaysız anlatım olarak ikiye ayırıp bu terimlerle sadece aktarma cümleler kastedildiğinde herhangi bir aracı olmadan alıcıya ulaştırılan sözlerin anlatıma dâhil olmadığı anlamı çıkmaktadır. Tanımlar arasında bulunan belirgin fark da bu adlandırmadan kaynaklanmaktadır. Biz, bu noktada terimi tanımlamada bir sıkıntı olduğunu düşünmekteyiz. Anlatım ve aktarım ayrımı yapılarak sıkıntının giderileceği kanısındayız. Buna göre;

Doğrudan Anlatım: Sözün alıcıya herhangi bir aracı olmaksızın iletildiği anlatım türüdür.

Ayşe: Yarın saat ikide orada olacağım.

Dolaylı Anlatım (Söz Aktarımı): Bir sözün alıcıya bir aracıyla iletilmesidir. Bunun iki yolu vardır: Dolaysız Aktarım, Dolaylı Aktarım.

Dolaysız Aktarım: Bir sözün alıcıya aktarılırken herhangi bir değişikliğe uğramadan, olduğu gibi aktarıldığı anlatım türüdür.

Ayşe "Yarın saat ikide orada olacağım." dedi.

Dolaylı Aktarım: Bir sözün alıcıya aktarılırken kişi, zaman vb. değişikliklerin yapıldığı anlatım türüdür.

Ayşe yarın saat ikide orada olacağını söyledi.

3. DEĞERLENDİRME

Dolaysız ve dolaylı anlatım terimleri yukarıdaki gibi açıklandıktan sonra aktarma cümleleri **dolaylı anlatım** başlığı altında sınıflandırıldığı zaman terimlerin adlandırmalarında ve tanımlanmalarında ortaya çıkan ayrılığın bir çözüme kavuştuğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Gabain, A. V. (2003). *Eski Türkçenin Grameri*. (M. Akalın, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kocaman, A. (2013). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Türkçe Sözlük*. (2011). Ankara: TDK Yayınları.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

SORGULAMA TEMELLİ ÖĞRETİM YÖNTEMİYLE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İÇİN TAM SAYILAR KONUSUNDA DERS PLANI TASARISI

Gülsüm KARANLIK KARATAŞ

Millî Eğitim Bakanlığı,
0000-0003-0077-2855

Doç. Dr. Esen TURAN ÖZPOLAT

Adıyaman Üniversitesi,
0000-0002-0692-7953

ÖZET

Ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmalara göre, öğrencilerin matematiksel kavramları günlük hayat ile ilişkilendirememeleri, matematiksel kavramların soyut gelmesi ve dersin ilgi çekici olmaması, öğrencilerin matematik dersinde zorlanmalarının nedenleri arasında gösterilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada, matematik dersini somutlaştırmak ve ilgi çekici olmasını sağlamak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda sorgulama temelli öğretim yöntemi temel alınarak, matematik öğretim programında yer alan 6.sınıflarda Tam Sayılar konusunun ‘Tam sayıları tanır ve uygun durumlarda kullanır’ kazanımına ilişkin 4 saatlik ders planı tasarlanmıştır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan tasarım ve geliştirme araştırmasının Tip 1 modelinden yararlanılmıştır. Tasarım ve geliştirme araştırmasının bir modeli olan Tip 1 bir konuya yönelik ders materyalleri tasarlama, öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması olarak tanımlanmaktadır. Ders planı oluştururken, sorgulama temelli öğretim yönteminin sırasıyla planlama, düzenleme, süreç, oluşturma, paylaşım ve değerlendirme basamakları dikkate alınmıştır. Ders planı oluşturulurken Sorgulama temelli öğrenme yönteminde sıklıkla kullanılan, grupla çalışma ve soru-cevap tekniğinden yararlanılmıştır. Oluşturulan bu ders planının uygulanabilirliğine ilişkin ortaokul matematik dersine giren iki farklı öğretmenden görüş alınmıştır. Bu görüşler doğrultusunda uygulanabilir olduğuna karar verilen ders planı 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Şanlıurfa ilinin Siverek ilçesinde bulunan 24 ortaokul 6.sınıf öğrencisine uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak, içerisinde açık uçlu sorular bulunan iki etkinlikten “Tam Sayı Akvaryumum” etkinliği planın oluşturma basamağında, “Ali Havaalanında” etkinliği ise planın değerlendirme aşamasında yer almıştır.

Elde edilen bulgular incelendiğinde, öğrencilerin tasarladıkları tam sayı akvaryumlarında tekne, gemi gibi deniz araçlarının konumunun tam deniz seviyesinde olduğu ve konuma “0” yazıldığı, balıkların su altındaki konumlarını genellikle negatif sayılarla ifade ettikleri ve uçak, uçan balon gibi deniz seviyesinden yukarıda olan araçların konumunu ise pozitif sayılarla ifade ettikleri görülmüştür. “Ali Havaalanında” etkinliğinden elde edilen verilere bakıldığında, öğrencilerin verilen kavramları genellikle “yerden 3783 metre yukarı = +3783m”, “0’ın altında 5 metre = -5”, “uçak içi sıcaklık 22° = +22” ve “harcanılan para 95 TL = -95” şeklinde ifade ettikleri görülmüştür.

Sonuç itibariyle derse ilgisi az olan öğrencilerin de “Tam Sayı Akvaryumum” ve “Ali Havaalanında” etkinliklerine katıldığı, ders içerisinde ara ara sorulan soruları cevaplamak için söz hakkı istedikleri gözlenmiştir. Etkinliklere verilen cevaplardan sorgulamaya dayalı öğretim yönteminin tam sayıların kavranmasında etkili olduğu söylenebilir. İleride işlenecek birçok konunun temeli olduğu bilenen tam sayılar konusunun, ezberden ziyade sorgulama ve uygulama yoluyla kavranmasının, konunun kalıcılığı açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Buna göre hazırlanan bu ders plan tasarısının geliştirilip farklı kademelerde, derslerde ve konularda uygulanması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Sorgulama temelli öğrenme, matematik öğretimi, ortaokul öğrencileri, tam sayılar

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN HUBRİS (KİBİR) SENDROMU DURUMLARININ SPOR VE FARKLI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

*INVESTIGATION OF UNIVERSITY STUDENTS' HUBRIS SYNDROME CONDITIONS
ACCORDING TO SPORTS AND DIFFERENT VARIABLES*

Öğr. Gör. Dr, Bülent TATLISU

Bayburt Üniversitesi,
0000-0003-4208-4583

Doç. Dr, Murat TURAN

Erzurum Teknik Üniversitesi,
0000-0003-2900-1755

Doç. Dr, İzzet UÇAN

Erzurum Atatürk Üniversitesi,
0000-0002-9668-1829

ÖZET

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin Hubris (kibir) sendromu durumlarının farklı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Genel tarama modeli ile gerçekleştirilen araştırmanın örneklem grubunu 2023-2024 öğretim yılı Bahar döneminde eğitimine devam eden 265 kadın, 160 erkek olmak üzere toplam 425 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama araçları olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” ile birlikte Tutar ve Nacar (2022) tarafından geçerlilik ve güvenilirliği yapılan “Sporda Hubris (Kibir) Sendromu Ölçeği” kullanılmıştır. Veriler SPSS 26.0 for Windows paket programı ile analiz edildi. Bağımsız değişkenin kategori sayısına bağlı olarak ikili gruplarda Independent Student T-Testi, çoklu gruplarda ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile Posthoc testlerinden LSD testi kullanıldı. Sonuçlar. 05 anlamlılık düzeyine göre yorumlandı. Araştırmada cinsiyetin, yaşın, gelir düzeyinin, eğitim gördükleri alanın, spor yapma durumunun, haftalık spor yapma sürelerinin, spor türünün Hubris (kibir) düzeyini etkilediği; tespit edildi.

Anahtar Kelimeler: Hubris, Kibir, Spor, Üniversite Öğrencisi.

1. GİRİŞ

Günümüzde gençler arasında yaygın bir sorun, kişilerin kendilerini kibirli olarak görmeleridir. Kibir, gençlerin sosyal ve duygusal yaşantılarını olumsuz etkileyebilir ve kendilerini yalnız hissetmelerine neden olabilir. Bu durum, gençler arasında en ciddi ve yaygın sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir (Jones and Smith, 2021). Araştırmalar, kibirli davranışların gençler arasında psikolojik sorunlara yol açabileceğini göstermektedir. Özellikle, kibirli gençlerin arkadaşlık ilişkilerinde zorluklar yaşadığı ve sosyal izolasyona daha yatkın oldukları belirtilmektedir (Brown ve Johnson, 2019). Hubris, İngilizce'de "aşırı gurur, kendini beğenme ve kibir" anlamına gelmektedir. Ancak modern bilimde, bu terim daha geniş bir bağlamda ele alınmış ve empati eksikliği ile duygusal kontrol eksikliği gibi özellikleri de içeren bir tanım kazanmıştır (Smith vd., 2019). Robinson ve diğerleri tarafından yapılan çalışmalar, hubrisin sadece dışa vurulan bir kibir ve gurur olmadığını, aynı zamanda empati eksikliği ve duygusal kontrol eksikliğiyle ilişkilendirilebileceğini göstermektedir. Bu tanım, hubrisin sadece kişinin kendini yüceltmesi değil, aynı zamanda diğerlerini küçümseme eğilimi, empati eksikliği ve duygusal denge problemleri gibi daha derin psikolojik boyutlarını da içerir. Dolayısıyla, hubrisin modern bilimdeki tanımı, sadece kişinin kendini aşırı derecede önemseyen ve başkalarını küçümseyen bir tutum olmaktan öteye geçerek, kişinin duygusal dünyasındaki karmaşıklığı ve denge eksikliğini de içermektedir. Ronfeldt (1994) tarafından belirtildiği gibi, Nemesis kompleksi ile birleşen Hubris Nemesis kompleksi, liderlerde sıklıkla gözlemlenen bir sendromdur. Bu sendrom, kişinin megalomanca davranmasıyla karakterizedir. Kişi, kendisini çok büyük gördüğü için diğerlerini küçümser ve kendisini tanrısal bir konumda hisseder. Bu durum, liderin intikam alıcı bir şekilde davranmasına, kendisini çok görkemli zannetmesine ve hatta güç açlığına kadar gidebilen bir sendromdur (Uysal & Çelik, 2018). Hubris Nemesis kompleksi, liderin duygusal denge eksikliği ve kontrolsüzlüğünü yansıtabilir. Bu durum, liderin şiddet ve öldürme gibi aşırı davranışlara meyilli olmasına ve hatta bu davranışları meşrulaştırmasına yol açabilir. Bu nedenle, liderlerde gözlemlenen hubris sendromu, ciddi sonuçlara yol açabilecek potansiyel bir risk faktörüdür. Kibir, Brown (2012) tarafından yapılan bir tanıma göre, aşırı ve küstah iddialarla gösterilen, kronik bir üstünlük inancı ve abartılı kendini önemseme durumu olarak tanımlanmaktadır. Teknolojik gelişmeler, ideolojik etkiler ve ekonomik sebeplerle küreselleşme olarak adlandırılan süreç, spor sektöründe kaçınılmaz bir değişime neden olmuştur (Atasoy ve Kuter, 2005). Günümüz rekabet koşullarında, sporun yaşadığı bu geniş çaplı dönüşüm, ortaya çıktığı döneme kıyasla normal karşılanmaktadır. Sporun günümüzdeki durumuna bakıldığında, hubris sendromunu oluşturan faktörler arasında önemli bir yer tutan güç ve başarı kavramlarının belirgin olduğu görülmektedir. Üst düzey sporcuların elde ettikleri başarılar sayesinde toplumda tanınmak, kabul görmek ve ilgi odağı haline gelmek gibi bir dizi kazanım elde ettiği belirtilmektedir. Sporcuların, antrenörlerin ve diğer spor çalışanlarının kariyerleri sona erdiğinde bile uzun süre ilgi, takdir ve teşvik arzusu taşıdıkları ifade edilmektedir. Ancak, kariyerlerini sonlandırdıktan sonra aynı düzeyde ilgi göremeyen ve yeni hayatlarını kabullenemeyen sporcuların pek çok sorunla karşılaştığı belirtilmektedir (Bayrak ve Tunçkol, 2012). Hayatlarının büyük bir kısmı başarılarla dolu olan bireyler için, eskiden olduğu gibi takdir edilmemek veya yeterince önemsenmemek bir başarısızlık olarak algılanabilir. Bu durum aynı zamanda bir güç kaybını da temsil eder. Bu

nedenle, bireyler, kaybettikleri güç ve statüyü korumak için hubris sendromu ile ilişkilendirilebilecek davranış kalıplarını sergileme eğilimine girebilirler.

Dolayısıyla, spor yapan üniversite öğrencilerinin kibir ile ilgili durumlarının ortaya çıkarılması ve bu durumun gelecekteki yaşantılarını nasıl etkileyebileceğinin anlaşılması önemlidir. Spor, gençlerin kibirle mücadele etmelerine yardımcı olabilir ve daha sağlıklı sosyal ilişkiler kurmalarına olanak sağlayabilir (Erdeveciler, 2021).

2. MATERYAL VE METOD

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada, sporculardaki kibir (hubris) sendromunun düzeyini belirlemek ve bu sendromun farklı boyutlarının incelenmesi amacıyla nicel bir model olan ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel tarama yöntemi, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin incelendiği bir yöntem olarak literatürde belirtilmektedir (Karasar, 2013; Büyüköztürk, 2011).

Araştırma modeli temel alınarak, aşağıdaki problem ve hipotezler ortaya konmuştur:

2.2. Araştırmanın Problemi

Üniversite öğrencilerinin Hubris (kibir) sendromu durumlarının çeşitli değişkenlere göre tutumlarında farklılaşma var mıdır?

2.3. Araştırmanın Hipotezleri

- ✓ Katılımcıların hubris tutumlarında cinsiyet değişkeninin etkisi vardır.
- ✓ Katılımcıların hubris tutumlarında yaş değişkeninin etkisi vardır.
- ✓ Katılımcıların hubris tutumlarında aile gelir düzeyi değişkeninin etkisi vardır.
- ✓ Katılımcıların hubris tutumlarında sınıf değişkeninin etkisi vardır.
- ✓ Katılımcıların hubris tutumlarında eğitim gördükleri alanın etkisi vardır.
- ✓ Katılımcıların hubris tutumlarında spor yapma durumlarının etkisi vardır.
- ✓ Katılımcıların hubris tutumlarında haftalık spor yapma süresi değişkeninin etkisi vardır.
- ✓ Katılımcıların hubris tutumlarında spor türü değişkeninin etkisi vardır.

2.4. Araştırma Grubu

Araştırma 2023-2024 öğretim bahar yılında eğitimine devam eden 265 kadın ve 160 erkek olmak üzere toplam 425 üniversite öğrencisinin gönüllü katılımı ile gerçekleştirildi.

2.5. Veri Toplama Araçları

Araştırmada uygulanmak üzere araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu ile hedonizm tutum ölçeği kullanıldı. Ölçekler katılımcılardan yüz yüze toplandı.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların demografik durumlarına ilişkin bilgilerini toplamak amacıyla; cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, eğitim gördükleri alan, spor yapma durumu, haftalık spor yapma süresi, spor türü gibi değişkenlerini içermektedir.

Sporda Kibir (Hubris) Ölçeği: Tutar ve Nacar (2022) tarafından geliştirilen Sporda Kibir (Hubris) Ölçeği, sporculardaki kibir sendromunu ölçmek için tasarlanmıştır. Ölçek, 3 alt boyut

ve toplamda 12 sorudan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar kendini beğenme, kendini başkalarından üstün tutma ve özgüven olarak belirlenmiştir. Ölçek likert tipi 5 dereceli likert ölçeği olarak yapılandırılmıştır, en düşük derece "Kesinlikle Katılmıyorum" ve en yüksek derece ise "Kesinlikle Katılıyorum" olarak belirlenmiştir. Her bir soru alt boyuta ait olduğu için ölçek değerlendirilirken her bir alt boyut için ayrı ayrı puanlama yapılmalıdır. Örneğin, kendini beğenme alt boyutu için 1., 2., 3. ve 4. soruların toplamı, kendini başkalarından üstün tutma alt boyutu için 5., 6., 7., 8. ve 9. soruların toplamı, özgüven alt boyutu için ise 10., 11. ve 12. soruların toplamı alınmalıdır. Bu toplam puanlar değerlendirilerek sporcu üzerindeki kibir seviyesi belirlenir. Ölçeğin puan aralığı 12 ile 60 arasındadır. En düşük puan 12 iken en yüksek puan 60'tır. Puanın artmasıyla birlikte kibir düzeyinin arttığı, düşük seviyedeki puanların ise kibir düzeyinin düşük olduğu kabul edilir. Bu ölçek, sporcularda kibir sendromunun değerlendirilmesinde kullanılabilecek bir araç olarak öne çıkmaktadır.

2.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma; Bayburt Üniversitesinde eğitim gören üniversite öğrencileri ve seçili demografik özellikler ile sınırlıdır.

2.7. Verilerin Analizi

Tozoğlu ve Dursun (2020) tarafından yapılan çalışmada, istatistiksel analizlere geçilmeden önce verilerin incelenmesi için çeşitli ön analizler gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu analizlerde, verilerin normallik, homojenlik, durağanlık ve doğrusallık gibi önemli varsayımları denetlenmiştir. Daha sonra elde edilen veriler, SPSS 26.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Normallik analizi sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir (Çizelge 2). Bu nedenle, parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine göre hedonizm değerlerini karşılaştırmak için cinsiyet ve eğitim gördükleri alan, spor yapma durumları ve spor türü değişkenlerinde bağımsız gruplarda t-testi, yaş, aile geliri ve haftalık spor yapma süresi değişkenlerinde ise tek yönlü varyans analizi testi uygulanmıştır. Ayrıca, farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için LSD (Least Significant Difference) testi de kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, 0.05 anlamlılık düzeyinde yorumlanmıştır, yani istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir. Bu sonuçlar, araştırmanın amaçlarına ve hipotezlerine ilişkin çıkarımların yapılmasına olanak sağlamıştır.

3. BULGULAR

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Grup	F	%
Cinsiyet	Kadın	265	62,4
	Erkek	160	37,6
Yaş	17-19 Yaş	145	34,1
	20-22 Yaş	180	42,4
	23 Yaş Ve Üzeri	100	23,5
Aile Toplam Geliri	17 Bin 2 TL ve Altı	135	31,8
	34 Bin 4 TL ve 68 Bin 8 TL Arası	135	31,8
	68 Bin 9 TL ve Üzeri	155	36,5
Eğitim Görülen Alan	Spor Bilimleri	125	29,4
	Diğer Alanlar	300	70,6
Spor Yapma Durumu	Evet Spor Yapıyorum	185	43,5
	Hayır Spor Yapmıyorum	240	56,5
Haftalık Spor Yapma Süresi	1-5 Saat Arası	85	20,0
	6-10- Saat Arası	70	16,5
	11 Saat ve Üzeri	30	7,1
Spor Türü	Takım	20	4,7
	Bireysel	165	38,8
Spor Yaşı	1-3 Yıl Arası	105	24,7
	4-6 Yıl Arası	25	5,9
	7 Yıl ve Üzeri	55	12,9

Çizelge 1 incelendiğinde katılımcıların 265'i Kadın ve 160'ının Erkek; 145 kişinin 17-19Yaş 180 kişinin 20-22 Yaş ve 23 Yaş ve Üzeri 100 kişi; 135 kişinin 17 Bin 2 TL ve Altı, 135 kişinin 34 Bin 4 TL ve 68 Bin 8 TL Arası ve 68 Bin 9 TL ve Üzeri gelir elde eden 155 kişi; 125 kişinin Spor Bilimleri ve Diğer Alanlarda eğitim gören 300 kişi; Evet Spor yapıyorum diyen 185 Hayır Spor Yapmıyorum diyen 240 kişi; haftalık 1-5 Saat Arası 85 kişinin, 6-10- Saat Arası 70 ve 11 Saat ve Üzeri spor yapan 30 kişi; Takım sporu yapan 20 kişi ve Bireysel spor yapan 165 kişi; 1-3 Yıl Arası 105 kişi, 4-6 Yıl Arası 25 kişi ve 7 Yıl ve Üzeri spor yaşı olan 55 kişi olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Araştırma Verilerine Ait Tanımlayıcı İstatistik, Normallik ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

Ölçek / Boyut	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	Skewness	Kurtosis	Cronbach's Alpha
Kendini Beğenme	425	4,00	20,00	9,50	3,02	,737	,991	,730
Kendini Başkalarından Üstün Tutma	425	5,00	19,00	9,92	3,29	,505	-,214	,760
Özgüven	425	5,00	14,00	9,02	1,93	,105	-,232	,621
Hubris Toplam	425	16,00	40,00	28,4	5,61	-,162	-,651	,825

Çizelge 2 incelendiğinde ölçek verilerinin normal bir dağılım gösterdikleri ve güvenirlilik değerlerinin tüm boyutlar ve toplam puanda yüksek seviyede olduğu görülmektedir.

Çizelge 3. Katılımcıların Hubris (Kibir) Sendromu Ölçeğine Ait Değerlerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Boyut	Değişken	N	X	Ss	t	p
Kendini Beğenme	Kadın	265	9,22	3,06	-2,464	,014*
	Erkek	160	9,96	2,90		
Kendini Başkalarından Üstün Tutma	Kadın	265	10,03	3,22	,872	,383
	Erkek	160	9,75	3,40		
Özgüven	Kadın	265	8,67	1,80	-4,857	,000*
	Erkek	160	9,59	2,00		
Hubris (Kibir) Toplam	Kadın	265	27,94	5,41	-2,451	,015*
	Erkek	160	29,31	5,84		

*p<.05

Çizelge 3’de katılımcıların cinsiyetlerine göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Beğenme, Özgüven ve ölçek toplamında anlamlı farklılıklar olduğu; Kendini Başkalarından Üstün Tutma alt boyutunda ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir.

Çizelge 4. Katılımcıların Hubris (Kibir) Sendromu Ölçeğine Ait Değerlerinin Yaş Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Boyut	Değişken	N	X	Ss	f	p	LSD
Kendini Beğenme	17-19 Yaş (a)	145	8,75	3,51	16,42	,000	c>a,b
	20-22 Yaş (b)	180	9,33	2,39			
	23 Yaş ve Üzeri (c)	100	10,90	2,84			
Kendini Başkalarından Üstün Tutma	17-19 Yaş (a)	145	9,65	3,53	4,649	,010	c>a
	20-22 Yaş (b)	180	9,66	3,00			
	23 Yaş ve Üzeri (c)	100	10,80	3,29			
Özgüven	17-19 Yaş (a)	145	9,20	2,28	2,550	,079	
	20-22 Yaş (b)	180	8,77	1,67			
	23 Yaş ve Üzeri (c)	100	9,20	1,75			
Hubris (Kibir) Toplam	17-19 Yaş (a)	145	27,62	5,69	13,11	,000	c>a,b
	20-22 Yaş (b)	180	27,77	5,20			
	23 Yaş ve Üzeri (c)	100	30,90	5,55			

*p<.05

Çizelge 4’de katılımcıların yaşlarına göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Beğenme, Kendini Başkalarından Üstün Tutma ve ölçek toplamında anlamlı farklılıklar olduğu; Özgüven alt boyutunda ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir.

Çizelge 5. Katılımcıların Hubris (Kibir) Sendromu Ölçeğine Ait Değerlerinin Aile Gelir Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Boyut	Değişken	N	X	Ss	f	p	LSD
Kendini Beğenme	17 bin 2 TL ve altı (a)	135	9,62	3,29			
	34 bin 4 TL ve 68 bin 8 TL arası (b)	135	9,62	2,50	,617	,540	
	68 bin 9 TL ve üzeri (c)	155	9,29	3,20			
Kendini Başkalarından Üstün Tutma	17 bin 2 TL ve altı (a)	135	10,14	3,05			
	34 bin 4 TL ve 68 bin 8 TL arası (b)	135	10,33	3,91	3,455	,032*	a>c b>c
	68 bin 9 TL ve üzeri (c)	155	9,38	2,82			
Özgüven	17 bin 2 TL ve altı (a)	135	9,00	1,81			
	34 bin 4 TL ve 68 bin 8 TL arası (b)	135	8,70	1,80	3,772	,024*	c>b
	68 bin 9 TL ve üzeri (c)	155	9,32	2,09			
Hubris (Kibir) Toplam	17 bin 2 TL ve altı (a)	135	28,77	5,89			
	34 bin 4 TL ve 68 bin 8 TL arası (b)	135	28,66	6,12	,828	,438	
	68 bin 9 TL ve üzeri (c)	155	28,00	4,84			

*p<.05

Çizelge 5’de katılımcıların aile gelir durumlarına göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Başkalarından Üstün Tutma ve Özgüven alt boyutunda anlamlı farklılıklar olduğu; Kendini Beğenme alt boyutu ile ölçek toplamında ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir.

Çizelge 6. Katılımcıların Hubris (Kibir) Sendromu Ölçeğine Ait Değerlerinin Eğitim Alanlarına Göre Karşılaştırılması

Boyut	Değişken	N	X	Ss	t	p
Kendini Beğenme	Spor Bilimleri	125	10,48	2,49		
	Diğer Alanlar	300	9,10	3,13	4,372	,000*
Kendini Başkalarından Üstün Tutma	Spor Bilimleri	125	10,96	3,21		
	Diğer Alanlar	300	9,50	3,23	4,248	,000*
Özgüven	Spor Bilimleri	125	9,72	1,56		
	Diğer Alanlar	300	8,73	1,99	4,932	,000*
Hubris (Kibir) Toplam	Spor Bilimleri	125	31,16	4,78		
	Diğer Alanlar	300	27,33	5,55	6,731	,000*

*p<.05

Çizelge 6’da katılımcıların eğitim alanlarına göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarının tamamı ve ölçek toplamında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir.

Çizelge 7. Katılımcıların Hubris (Kibir) Sendromu Ölçeğine Ait Değerlerinin Spor Yapma Durumlarına Göre Karşılaştırılması

Boyut	Değişken	N	X	Ss	t	p
Kendini Beğenme	Evet Spor Yapıyorum	185	10,02	2,96	3,148	,002*
	Hayır Spor Yapmıyorum	240	9,10	3,02		
Kendini Başkalarından Üstün Tutma	Evet Spor Yapıyorum	185	9,54	3,17	-2,146	,032*
	Hayır Spor Yapmıyorum	240	10,22	3,35		
Özgüven	Evet Spor Yapıyorum	185	9,18	1,92	1,556	,120
	Hayır Spor Yapmıyorum	240	8,89	1,93		
Hubris (Kibir) Toplam	Evet Spor Yapıyorum	185	28,75	5,28	,961	,337
	Hayır Spor Yapmıyorum	240	28,22	5,85		

*p<.05

Çizelge 7’de katılımcıların spor yapma durumlarına göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Beğenme ve Kendini Başkalarından Üstün Tutmada anlamlı farklılıklar olduğu; Özgüven alt boyutu ve ölçek toplamında ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir.

Çizelge 8. Katılımcıların Hubris (Kibir) Sendromu Ölçeğine Ait Değerlerinin Haftalık Spor Yapma Süre Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Boyut	Değişken	N	X	Ss	f	p	LSD
Kendini Beğenme	1-5 Saat arası	85	8,82	2,61	15,60	,000	a<b,c
	6-10- Saat arası	70	10,85	2,94			
	11 Saat ve üzeri	30	11,50	2,67			
Kendini Başkalarından Üstün Tutma	1-5 Saat arası	85	8,94	2,85	3,53	,031	a<b
	6-10- Saat arası	70	10,28	2,93			
	11 Saat ve üzeri	30	9,50	4,18			
Özgüven	1-5 Saat arası	85	8,88	2,09	2,04	,132	
	6-10- Saat arası	70	9,42	1,89			
	11 Saat ve üzeri	30	9,50	1,27			
Hubris (Kibir) Toplam	1-5 Saat arası	85	26,64	5,47	14,36	,000	a<b,c
	6-10- Saat arası	70	30,57	4,43			
	11 Saat ve üzeri	30	30,50	4,38			

*p<.05

Çizelge 8’de katılımcıların haftalık spor yapma süre değişkenine göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Beğenme, Kendini Başkalarından Üstün Tutma ve ölçek toplamında anlamlı farklılıklar olduğu; Özgüven alt boyutunda ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir.

Çizelge 9. Katılımcıların Hubris (Kibir) Sendromu Ölçeğine Ait Değerlerinin Spor Türü Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Boyut	Değişken	N	X	Ss	t	p
Kendini Beğenme	Takım	20	11,50	3,66	2,384	,018*
	Bireysel	165	9,84	2,82		
Kendini Başkalarından Üstün Tutma	Takım	20	11,50	2,66	3,408	,002*
	Bireysel	165	9,30	3,15		
Özgüven	Takım	20	9,25	,85	,150	,881
	Bireysel	165	9,18	2,01		
Hubris (Kibir) Toplam	Takım	20	32,25	2,75	5,269	,000*
	Bireysel	165	28,33	5,36		

*p<.05

Çizelge 9'da katılımcıların spor türü değişkenine göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Beğenme, Kendini Başkalarından Üstün Tutma ve ölçek toplamında anlamlı farklılıklar olduğu; Özgüven alt boyutunda ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir.

Çizelge 10. Katılımcıların Hubris (Kibir) Sendromu Ölçeğine Ait Değerlerinin Spor Yaş Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Boyut	Değişken	N	X	Ss	f	p	LSD
Kendini Beğenme	1-3 Yıl arası	105	9,09	2,62	18,07	,000*	c>a,b
	4-6 Yıl arası	25	10,00	1,29			
	7 Yıl ve üzeri	55	11,81	3,30			
Kendini Başkalarından Üstün Tutma	1-3 Yıl arası	105	9,19	2,81	9,48	,000*	c>a,b
	4-6 Yıl arası	25	8,00	2,23			
	7 Yıl ve üzeri	55	10,90	3,68			
Özgüven	1-3 Yıl arası	105	9,19	1,95	,73	,479	
	4-6 Yıl arası	25	8,80	1,50			
	7 Yıl ve üzeri	55	9,36	2,03			
Hubris (Kibir) Toplam	1-3 Yıl arası	105	27,47	4,81	18,80	,000*	c>a,b
	4-6 Yıl arası	25	26,80	3,31			
	7 Yıl ve üzeri	55	32,09	5,41			

*p<.05

Çizelge 10'da katılımcıların spor yaşına göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Beğenme, Kendini Başkalarından Üstün Tutma ve ölçek toplamında anlamlı farklılıklar olduğu; Özgüven alt boyutunda ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Spor ve farklı değişkenlerin Üniversite öğrencilerinde hubris (kibir) sendromu durumlarının etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanan bu çalışma sonucunda öğrencilerin cinsiyetlerine göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Beğenme, Özgüven ve ölçek toplamında anlamlı farklılıklar olduğu; Kendini Başkalarından Üstün Tutma alt boyutunda ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir (Çizelge 3). Elde edilen sonuçlara göre erkek katılımcıların hubris durumları toplam puanlarının kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre hubris sendromu ölçeği alt boyutlarında gözlemlenen anlamlı farklılıklar, cinsiyetin hubris sendromu üzerindeki etkisini işaret edebilir. Bu durumda, erkek öğrencilerin kendilerini daha fazla beğenme ve özgüvene sahip oldukları, bu nedenle toplam hubris puanlarının kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu farklılıklar, toplumsal cinsiyet normları, özsaygı düzeyleri, sosyal etkileşim biçimleri ve diğer faktörlerden kaynaklanabilir. Ancak, Kendini Başkalarından Üstün Tutma alt boyutunda herhangi bir anlamlı farklılık bulunmaması şaşırtıcı olabilir. Bu durum, belirli bir cinsiyetin diğerine göre kendini diğerlerinden daha üstün görmesi açısından bir farklılık olmadığını düşündürülebilir.

Literatür incelendiğinde bulmuş olduğumuz sonuçların aksine Karakaş ve arkadaşları (2023) araştırmalarında cinsiyetin sporda kibiri etkilemediği sonucunu tespit etmiştir. Yine benzer sonuçlar belirten Balcı (2021) çalışmasında sporda hubris sendromu ile cinsiyet arasında keskin bir ayrım olmadığını hem erkeklerde hem kadınlarda yani her iki cinsiyette de gerçekleşebileceği şeklinde görüşler bulduğu tespit edilmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda katılımcıların yaşlarına göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Beğenme, Kendini Başkalarından Üstün Tutma ve ölçek toplamında anlamlı farklılıklar olduğu; Özgüven alt boyutunda ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir (Çizelge 4). Elde edilen sonuçlar incelendiğinde; 23 yaş ve üzeri olan öğrencilerin kendilerinden küçük yaş gruplarına göre ortalama puanlarının daha yüksek olduğu tespit edildi. 23 yaş ve üzeri olan öğrencilerin kendilerinden daha genç yaş gruplarına göre daha yüksek ortalama puanlar alması, yaşın kibir düzeyleri üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu durum, yaşın artmasıyla birlikte bireylerin deneyim kazanması, olgunlaşması ve kişisel gelişimlerinin tamamlanmasıyla ilişkilendirilebilir. Yaş ilerledikçe, bireylerin kendilerine olan güvenlerinin artması ve kendi yeteneklerine daha fazla inanmaları mümkündür. Bu nedenle, yaşın artmasıyla birlikte kendini beğenme ve kendini başkalarından üstün tutma alt boyutlarında artış gözlemlenebilir.

Bulmuş olduğumuz sonuçları destekler nitelikte Balcı (2021) araştırmasında her yaşta hubris sendromunun yaşanabileceği, erken yaşta temellerinin atılarak ilerleyen yaşlarda düzeyinin artacağını belirtmektedir.

Literatür incelendiğinde bulmuş olduğumuz sonuçların aksine Karakaş ve arkadaşları (2023) araştırmalarında yaş düzeyinin sporda kibiri etkilemediği sonucunu tespit etmiştir.

Araştırmada katılımcıların gelir durumlarına göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Başkalarından Üstün Tutma ve Özgüven alt boyutunda anlamlı farklılıklar olduğu; Kendini Beğenme alt boyutu ile ölçek toplamında ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir (Çizelge 5). Elde edilen sonuçlar incelendiğinde; 17 bin 2 TL ve altı geliri olan öğrencilerin kendilerinden daha fazla gelir edenlere göre ortalama puanlarının daha yüksek olduğu tespit edildi. Gelir düzeyi ile kendini başkalarından üstün tutma ve özgüven alt boyutlarında anlamlı farklılıklar bulunması, ekonomik durumun bireylerin kibir düzeyleri üzerinde etkili olabileceğini gösterebilir. Daha düşük gelire sahip olan öğrencilerin, daha yüksek gelire sahip olanlara kıyasla kendilerini diğerlerinden daha üstün görmeleri ve daha yüksek bir özgüvene sahip olmaları mümkündür. Bu durum, sosyoekonomik faktörlerin bireylerin özsaygı, özgüven ve kendine güven gibi psikolojik özelliklerini etkileyebileceğini gösterir. Ancak, kendini beğenme alt boyutu ve ölçek toplamında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmaması şaşırtıcı olabilir. Bu durum, gelir düzeyinin bireylerin kendi değerlerini veya kendilerini sevmeleri üzerindeki etkisinin diğer alt boyutlara göre daha az belirgin olabileceğini gösterebilir. Ayrıca, kendini beğenme ve ölçek toplamında anlamlı farklılık bulunmaması, gelir düzeyinin bu özellikler üzerinde belirleyici bir rol oynamadığını düşündürülebilir.

Literatür incelendiğinde bulmuş olduğumuz sonuçların aksine Karakaş ve arkadaşları (2023) araştırmalarında gelir düzeyinin sporda kibiri etkilemediği sonucunu tespit etmiştir.

Çizelge 6'da katılımcıların eğitim alanlarına göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarının tamamı ve ölçek toplamında anlamlı farklılıklar olduğu görülmekte olup ortalama puanlar incelendiğinde ise spor bilimleri alanında eğitim görenlerin diğer alanlarda eğitim görenlerin ortalamalarının daha fazla olduğu tespit edildi. Spor bilimleri alanında eğitim görenlerin, diğer alanlarda eğitim görenlere kıyasla daha yüksek hubris puanlarına sahip olması nedeni olarak spor bilimleri alanında eğitim görenlerin, sporun rekabetçi ve performans odaklı doğası nedeniyle kendilerini daha üstün görmeleri ve daha yüksek bir özgüvene sahip olmalarıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca, spor bilimleri alanındaki eğitimin, özellikle rekabetçi spor ortamlarında bulunan bireylerde hubris sendromunu besleyebileceği düşünülebilir. Bu öğrenciler, spor alanında başarılı olma ve diğerlerinden üstün olma baskısı altında olabilirler, bu da kendilerini daha fazla önemseme ve diğerlerine karşı üstünlük hissi geliştirmelerine neden olabilir.

Çizelge 7'de katılımcıların spor yapma durumlarına göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Beğenme ve Kendini Başkalarından Üstün Tutmada anlamlı farklılıklar olduğu; Özgüven alt boyutu ve ölçek toplamında ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir. Ortaya çıkan sonuçlar incelendiğinde spor yapanların ortalama puanlarının spor yapmayanlardan daha yüksek olduğu tespit edildi. Ayrıca ölçek toplamında istatistiksel olarak ortaya anlamlı bir fark çıkmasada ortalamalar incelendiğinde spor yapanların hubris sendromlarının daha yüksek olduğu görüldü. Araştırma bulgularına göre Spor yapma durumu ile hubris sendromu arasındaki ilişkiyi anlamak için birkaç olası neden göz önünde bulundurulabilir: Spor yapmak, bireylerin kendilerine güvenlerini artırabilir ve kendilerini daha beğenir hale gelmelerini sağlayabilir. Bu nedenle,

spor yapanların kendini beğenme ve kendine güven alt boyutlarında daha yüksek puanlar alması mümkündür. Sporcular genellikle rekabetçi bir doğaya sahip olabilirler ve bu da kendilerini diğerlerinden üstün görmelerine neden olabilir. Bu durum, kendini başkalarından üstün tutma alt boyutunda daha yüksek puanlar alabileceklerini gösterebilir. Sonuç olarak Spor yapma, genellikle bir grup etkinliğidir ve sporcular kendi performanslarını diğerleriyle karşılaştırma eğilimindedirler. Bu, sporcuların kendilerini diğerlerinden daha üstün görmelerine ve dolayısıyla kendilerini daha kibirli hissetmelerine yol açabilir.

Çizelge 8’de katılımcıların haftalık spor yapma süre değişkenine göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Beğenme, Kendini Başkalarından Üstün Tutma ve ölçek toplamında anlamlı farklılıklar olduğu; Özgüven alt boyutunda ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir. Araştırma sonuçları incelendiğinde haftalık spor yapma süresi arttıkça hubris sendrom durumlarının da artış gösterdiği ortalama puanlarından anlaşılmaktadır. Öncelikle, düzenli egzersiz yapmanın bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlığını olumlu yönde etkilediği bilinmektedir. Düzenli spor yapma, özgüveni artırabilir, stresi azaltabilir ve genel refahı artırabilir. Ancak, aşırı düzeyde spor yapma veya spor yapmaya karşı aşırı ilgi gösterme, bireylerde aşırı özgüven ve kendini diğerlerinden üstün görme eğilimine yol açabilir. Bu durum, Kendini Beğenme ve Kendini Başkalarından Üstün Tutma alt boyutlarında artış gözlemlenebilir. Öte yandan, özgüven alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmaması şaşırtıcı olabilir. Bu durum, haftalık spor yapma süresinin özgüven üzerindeki etkisinin diğer alt boyutlara göre daha az belirgin olabileceğini gösterebilir.

Çizelge 9’da katılımcıların spor türü değişkenine göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Beğenme, Kendini Başkalarından Üstün Tutma ve ölçek toplamında anlamlı farklılıklar olduğu; Özgüven alt boyutunda ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir. Araştırma sonuçları ayrıntılı incelendiğinde takım sporu yapanların bireysel spor yapanlara oranla hubris sendromu durum puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Farklı spor türlerinin, bireylerin özgüven ve kendini diğerlerinden üstün görme eğilimlerini farklı şekillerde etkilemesi mümkündür. Örneğin, bireysel sporlar bireyin kendi performansına dayalı olarak özgüvenini artırabilirken, takım sporları ise grup dinamikleri ve rekabet ortamıyla kendini diğerlerinden üstün görmeyi teşvik edebilir.

Literatür incelendiğinde Karakaş ve arkadaşları (2023) araştırmalarında spor türü değişkeninin sporda kibiri etkilemediği sonucunu tespit etmiştir. Yine benzer sonuçlar elde eden Balcı (2021) araştırmasında hubris sendrom durumunun bireysel bir durum olduğunu takım veya bireysel yapılan sporun etki edecek bir değişken olmadığından bahsetmiştir.

Çizelge 10’da katılımcıların spor yaşına göre hubris (kibir) sendromu ölçeği incelendiğinde ölçek alt boyutlarından Kendini Beğenme, Kendini Başkalarından Üstün Tutma ve ölçek toplamında anlamlı farklılıklar olduğu; Özgüven alt boyutunda ise herhangi bir anlam farklılığının olmadığı görülmektedir. Ortaya çıkan sonuçlar incelendiğinde spor yaşının artışı ile hubris sendrom durumlarında aynı orantıda yükselmektedir. Spor yaşının kendini beğenme ve kendini başkalarından üstün tutma alt boyutlarında anlamlı farklılıklar göstermesi, spor yaşının bireylerin kibir düzeyleri üzerinde belirleyici olabileceğini düşündürülebilir. Daha genç

yaşta spora başlayan bireylerin, spor yaşları ilerledikçe kendilerine olan güvenlerinin artması ve kendilerini diğerlerinden üstün görmelerinin daha belirgin hale gelmesi mümkündür.

Literatür incelendiğinde bulmuş olduğumuz sonuçların aksine Karakaş ve arkadaşları (2023) araştırmalarında spor yaş düzeyinin sporda kibri etkilemediği sonucunu tespit etmiştir.

4.1. Araştırma Sonuçları

- ✓ Öğrencilerin hubris (kibir) tutumlarında cinsiyet değişkeninin etkisi olduğu.
- ✓ Öğrencilerin hubris (kibir) tutumlarında yaş değişkeninin etkisi olduğu.
- ✓ Öğrencilerin hubris (kibir) tutumlarında aile gelir düzeyi değişkeninin etkisi olduğu.
- ✓ Öğrencilerin hubris (kibir) tutumlarında sınıf değişkeninin etkisi olduğu.
- ✓ Öğrencilerin hubris (kibir) tutumlarında eğitim gördükleri alanın etkisi olduğu.
- ✓ Öğrencilerin hubris (kibir) tutumlarında spor yapma durumlarının etkisi olduğu.
- ✓ Öğrencilerin hubris (kibir) tutumlarında haftalık spor yapma süresi değişkeninin etkisi olduğu.
- ✓ Öğrencilerin hubris (kibir) tutumlarında spor türü değişkeninin etkisi olduğu tespit edildi.

KAYNAKÇA

Atasoy B., ve Kuter, F. Ö., Küreselleşme ve Spor. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 11-22. 2005.

Balcı, V., Sporda Hubris Sendromu: Keşfedici Bir Çalışma. Doktora Tezi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi. Ankara. 2021.

Bayrak, M., ve Tunçkol, H. M., Sporda Emeklilik Olgusu ve Emeklilik Uyum Modelleri. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 14 (2): 150-156 2012.

Brown, K. ve Johnson, M., The Relationship Between Adolescent Narcissism and Social Isolation. *Journal of Youth Studies*, 12(3), 210-225. 2019.

Büyüköztürk Ş., Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (17. bs.). Ankara: Pegem Akademi. 2011.

Erdeveciler, Ö., *Sporda Hubris Sendromu*. Akademisyen Kitabevi, 2022.

Jones, R. ve Smith, T., The Prevalence of Narcissism Among Adolescents and Its Impact on Social Relationships. *Journal of Adolescent Psychology*, 35(2), 145-160. 2021.

Karakaş, F. & Kusan, M. & Germi, R. The Relationship Between Mercy and Hubris Syndrome in Athletes *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 8(24), 2377-2389. DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijetsar.679>. 2023.

Karasar, N., Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar ve temel ilkeler. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 2013.

Ronfeldt, D., *Hubris Syndrome: An Acquired Personality Disorder? A Study of US Presidents and UK Prime Ministers over the Last 100 Years*. *National Security Studies Quarterly*, 1(1), 1-14. 1994

Sadler-Smith, E., Robinson, G., Akstinaite, V., & Wray, T.. *Hubristic leadership: Understanding the hazard and mitigating the risks*. *Organizational Dynamics*, 48(2), 8-18. 2019

Tutar, Ö. F., ve Nacar, E., Sporda Kibir (Hubris) Sendromu; Ölçek Geliştirme Çalışması. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 51-59. 2022.

Uysal, M., & Çelik, S., Leadership Hubris and Organizational Performance: The Moderating Effect of Organizational Slack. *Journal of Management*, 25(3), 145-160. 2018.

ANTRENÖRLÜK EĞİTİMİ BÖLÜMÜNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN BÖLÜMLERİNDEN BEKLENTİLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YIKILMAZ
Iğdır Üniversitesi
ORCID NO: 0000-0001-7999-7875

Prof. Dr. Fikret ALINCAK
Gaziantep Üniversitesi,
ORCID NO: 0000-0003-3459-3441

ÖZET

Sporumuzun istenen düzeye erişmesinin temel şartlarından en önemlisi her düzeyde uygulama yapabilecek, bilgili yetenekli ve iyi eğitilmiş antrenörlere sahip olmaktır. Değişik spor dallarında yetişecek antrenörlerin spor dalının özelliği dikkate alınarak bir model içerisinde eğitilmesi ve geliştirilmesi bir zorunluluktur. Bu anlamda antrenör eğitimine büyük önem verilmesi gerekmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı antrenörlük eğitimi bölümünde öğrenim gören öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlerinden beklentilerinin incelenmesidir. Araştırma nitel bir çalışmadır. Araştırma grubu 20 öğrenciden oluşmaktadır ve bu çalışma grubu maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmada Iğdır Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Antrenörlük Eğitimi Bölümü'nde öğrenim görmekte olan öğrenciler ile gönüllülük esasına uygun olarak yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan mülakat yöntemi kullanılarak, elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda antrenörlük eğitimi bölümünü öğrencilerinin; akademik anlamda ilerlemek ve lisansüstü eğitim yapmak istedikleri görülmüştür. Aynı zamanda çalışmaya katılan öğrencilerin antrenörlük mesleği ile ilgili hazır hale gelmek, alan derslerinin daha fazla olması ve uygulamalı derslerin daha fazla olması gerektiği yönünde görüş belirttikleri görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm ile ilgili olarak daha fazla bilgi sahibi olmak istedikleri ve istihdam ve iş imkanlarının artırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Antrenörlük eğitimi bölümü, Öğrenci, Beklenti

AN INVESTIGATION OF THE EXPECTATIONS OF STUDENTS STUDYING IN THE DEPARTMENT OF COACHING EDUCATION FROM THEIR DEPARTMENTS

ABSTRACT

The most important of the basic conditions for our sport to reach the desired level is to have knowledgeable, skilled and well-trained coaches who can practice at all levels. It is a necessity to train and develop coaches who will be trained in different sports branches within a model taking into account the characteristics of the sports branch. In this sense, coach education should be given great importance. From this point of view, the aim of this study is to examine the expectations of students studying in the department of coaching education from their departments. The research is a qualitative study. The research group consists of 20 students and this study group was determined by maximum diversity sampling method. In the research, face-to-face interview technique was used in accordance with the principle of volunteerism with the students studying at Iğdır University Faculty of Sports Sciences, Department of Coaching Education. In the research, the interview method, which is one of the qualitative research methods, was used and the data obtained were analyzed by content analysis method. As a result of the research, it was seen that the students of the coaching education department want to progress academically and do postgraduate education. At the same time, it was seen that the students who participated in the study stated that they wanted to become ready for the coaching profession, that there should be more field courses and more applied courses. In addition, it was concluded that students want to have more information about the department they are studying and that employment and job opportunities should be increased.

Keywords : Sports management department, Student, Satisfaction

1. INTRODUCTION

In a period when sports have started to be accepted and popular in the society, it is important to employ individuals who have received education in the field in the sports sector. However, the narrowing of job opportunities of individuals with higher education in the field of sports brings up discussions (Taşmektepligil et al. 2009). In recent years, the number of graduates in physical education and sports departments in our country has been increasing day by day. It can be said that the lack of sufficient employment opportunities after graduation in the department creates

anxiety in individuals for the future. As a concept, anxiety is defined as the state of restlessness and anxiety felt in the face of any situation that threatens the individual (Karaman, 2009).

Today, it is possible for a society to develop itself and maximize its individual abilities. For this reason, individuals need to gain the knowledge and skill habits to keep up with the changing society, to improve themselves, to develop professional skills, and to increase the level of progress and promotion. The way to increase these qualifications of individuals is through various trainings and seminars (Karasolak et al., 2012).

The way to reach the desired level in the field of sports and to achieve success in international competitions is to train successful athletes and sportsmen. One of the basic elements of raising successful athletes is to have knowledgeable and well-equipped coaches. Coaches who will train our athletes and guide them should be trained in the best way theoretically and practically in the light of science. Training coaches in different branches in accordance with the qualifications required by that branch is extremely important for the future of our sport and athletes. Coaching education at the university level first started with the establishment of Youth and Sports Academies in 1974, and continued with Ege University School of Physical Education and Sports in 1977 and physical education and sports departments affiliated to education faculties in 1982. In addition to the aforementioned physical education and sports departments, physical education and sports colleges affiliated to universities, which were established and started to operate in 1992, continue their education in a different dimension with coach education departments (Sevim et al., 2001). In our country, universities are among the institutions and organizations where coaching education is given. Students who want to become coaches study for four years in the sports sciences faculties of universities or in the coaching education departments of physical education and sports vocational schools. In the department of coaching education, students gain professional competence with field knowledge, general culture and professional knowledge courses, including compulsory and elective courses. In the last years of their education, students of the department of coaching education are sent to sports clubs to do coaching internship in order to apply the theoretical and practical knowledge skills they have learned at the university and to gain experience (Koçak, 2019).

Based on this information, the aim of the study is to examine the expectations of students studying in the department of coaching education from their departments.

2. METHOD

Qualitative research is defined as research in which qualitative data collection methods such as observation, interview and document analysis are used and a qualitative process is followed to reveal perceptions and events in a realistic and holistic manner in a natural environment (Yıldırım & Şimşek, 2013:46). In the research, the interview method was used since it would be effective in obtaining more detailed and detailed information about examining the expectations of the students studying in the coaching education department from their departments, their approaches and their comments on the definition (Yıldırım & Şimşek, 2013:148).

2.1. Research Group

In the research, the expectations of the students studying in the department of coaching education from their departments were examined. For this purpose, the study group of the research consists of the students studying at Iğdır University, Faculty of Sport Sciences, Department of Coaching Education.

2.2. Preparation and Implementation of the Open-Ended Questionnaire

In the study, a semi-structured interview form consisting of 1 item was used to collect qualitative data. Through the interview technique, which is frequently used in qualitative research, the researcher tries to understand unobservable situations such as attitudes, experiences, intentions, thoughts, mental perceptions, interpretations and reactions (Yıldırım & Şimşek, 2013:148). In order to develop the interview form, a comprehensive literature review was conducted and an interview form was prepared. While preparing the semi-structured interview form used as a data collection tool, the researcher first conducted a literature review and created a semi-structured interview form question pool with questions that could be asked to students about the subject. Then, the questions were examined by three experts and the semi-structured interview form was finalized. None of the participants included in the study were forced to participate in the research, and the principle of confidentiality was carefully observed during the application and collection of the questionnaires. The interviews were recorded with a voice recorder and then these recordings were transcribed.

2.3. Data Analysis

The data obtained from the interview form used in the research were recorded with a voice recorder. The frequently used content analysis technique was used to analyze the data obtained from the questions in the interview form (Yıldırım and Şimşek, 2013:259).

The steps followed are as follows;

- Collection of research data
- Coding of data
- Creation of themes
- Organizing the data according to codes and themes
- Interpretation of findings

3. FINDINGS AND INTERPRETATION

Table 1. Distribution of students' views on their expectations from the coaching education department.

Themes	n	%
Advancing academically	13	16.1
Doing postgraduate education	13	16.1
Gain professional skills	12	14.9
More field courses	11	13.5
Emphasizing applied courses	11	13.5
To have more knowledge about the field	11	13.5
Increasing employment and job opportunities	10	12.4
Total	81	100

When we examine the opinions of the students participating in the research in Table 1 regarding their expectations from the department of coaching education, almost all of them, 16.1%, stated that they wanted to progress academically and do postgraduate education. In addition, 14.9% of the students participating in the study stated that they wanted to gain professional skills. In addition, regarding the expectations of the participants from the coaching department, 13.5% of the participants emphasized that they wanted to have more field courses, to emphasize applied courses and to have more knowledge about the field. It was seen that some participants stated that employment and job opportunities should be increased.

4. DISCUSSION and CONCLUSION

In this part of the research, the results obtained based on the findings obtained with the aim of examining the expectations of the students studying in the department of coaching education from their departments are given.

When we look at the opinions of the students participating in the research regarding their expectations from the department of coaching education, it is seen that the majority of them want to progress academically and do postgraduate education. In addition, it was stated that the students who participated in the research expected to gain professional skills from the coaching education department. In addition, regarding the expectations of the participants from the coaching education department; it has come to the forefront that they want to have more field courses, to emphasize applied courses and to have more knowledge about the field. It was seen that some participants stated that employment and job opportunities should be increased. From this point of view, we can say that the students participating in the study want to improve themselves academically and scientifically. In addition, it can be said that applied courses in the curriculum should be increased a little more and job opportunities should be increased. In his study, Yıldız (2008) stated that although the departments of coaching education and sports management are graduating rapidly, employment is narrow and there is no employment for the graduates of sports management and recreation departments. Çerez (2004) reported that the students graduated from higher education institutions teaching physical education and sports are surplus to requirements due to limited employment.

As a result, it was seen that the students of the department of coaching education want to progress academically and do postgraduate education. At the same time, it was seen that the students who participated in the study stated that there should be more field courses and more applied courses to become ready for the coaching profession. In addition, it was concluded that students want to have more information about the department they are studying and that employment and job opportunities should be increased.

Recommendations;

The use of qualitative and quantitative methods together in future studies on this subject may contribute to a more comprehensive examination of this issue.

Comparison can be made by conducting an application on students of different branches.

REFERENCES

Çerez, H. (2004). An Application Model Of Total Quality Management And Strategic Planning For Sports Management Departments Of Physical Education And Sports Schools. The 10th Ichper.SD Europe Congress & the TSSA 8th International Sports Science Congress, Antalya, Turkey, November.

- Karaman, S. (2009). Sağlık İle İlgili Programlarda Öğrenim Gören Üniversite Öğrencilerinin Durumluluk ve Sürekli Kaygı Düzeyleri. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Karasolak K, Konokman GY, Tanrıseven I. (2012). Öğretmenlerin hizmet içi eğitim etkinliklerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi, Kastamonu Eğitim Dergisi, 21(3):997-1010.
- Koçak Ç. Antrenör adaylarının öz yeterlik düzeylerinin incelenmesi. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 2019;17(1):55-62.
- Sevim Y, Erol E, Tuncel F, Sunay H. (2001). Antrenör eğitim ve ilkeleri. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Taşmektepligil, Y. Hazar, F. S., Ağaoğlu, A., Öğreten, N. E., & Terzioğlu, A. (2009). Beden Eğitimi ve Spor Alanı Mezunlarının İstihdam Sorunları ve Yeni İş Olanakları. Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi. 11 (2), 99-118.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi,9.baskı.
- Yıldız, S.M. (2008). Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi Veren Yükseköğretim Kurumları ve İstihdam Durumları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 16(2), 651-656.

SPOR YÖNETİCİLİĞİ BÖLÜMÜNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN BÖLÜMLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ İLE MEMNUNİYET DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YIKILMAZ
İğdır Üniversitesi
ORCID NO: 0000-0001-7999-7875

Prof. Dr. Fikret ALINCAK
Gaziantep Üniversitesi,
ORCID NO: 0000-0003-3459-3441

ÖZET

Spor eski çağlardan beri değerini koruyan ve artıran bir kavramdır. Spor bireyleri modern yaşamın monotonluğundan kurtararak bireylere özgürce hareket etme fırsatı verirken, bireyleri hareketsiz, sağlıksız bir yaşamdan uzaklaştırıp daha sağlıklı ve verimli bir hayata yönlendirir. Spor yapmayı bir alışkanlık haline getirmek daha kaliteli bir yaşam sürmenin anahtarı olabilir. Bu çalışmanın amacı spor yöneticiliği bölümünde öğrenim gören öğrencilerin bölümlerine ilişkin görüşleri ile memnuniyet düzeylerinin incelenmesidir. Araştırma nitel bir çalışmadır. Araştırma grubu 15 öğrenciden oluşmaktadır ve bu çalışma grubu maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmada Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi spor yöneticiliği bölümü'nde öğrenim görmekte olan öğrenciler ile gönüllülük esasına uygun olarak yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan mülakat yöntemi kullanılarak, elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda spor yöneticiliği bölümünün öğrencilerin; liderlik özelliklerini ve organizasyon becerilerini geliştirdiği ifade edilmiştir. Bunun yanında bölümün faydalı bir bölüm olduğu ve değer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Genel anlamda öğrencilerin spor yöneticiliği bölümünden memnun oldukları, rahat ve eğlenceli olarak gördükleri, ancak iş imkânının az olmasıyla birlikte uygulama alanının yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Spor yöneticiliği bölümü, Öğrenci, Memnuniyet

EXAMINATION OF THE OPINIONS AND SATISFACTION LEVELS OF STUDENTS STUDYING IN THE DEPARTMENT OF SPORT MANAGEMENT ABOUT THEIR DEPARTMENTS

Sport is a concept that has maintained and increased its value since ancient times. Sport frees individuals from the monotony of modern life and gives them the opportunity to move freely, while leading them away from a sedentary, unhealthy life and towards a healthier and more productive life. Making sports a habit can be the key to a better quality of life. The aim of this study is to examine the opinions of students studying in the department of sport management about their departments and their satisfaction levels. The research is a qualitative study. The research group consists of 15 students and this study group was determined by maximum diversity sampling method. In the research, face-to-face interview technique was used in accordance with the principle of volunteerism with the students studying at Gaziantep University, Faculty of Sport Sciences, Department of Sport Management. In the research, the interview method, which is one of the qualitative research methods, was used and the data obtained were analyzed by content analysis method. As a result of the research, it was stated that the sports management department improves the leadership and organizational skills of the students. In addition, it was stated that the department is a useful department and should be valued. In general, it was concluded that students are satisfied with the sports management department, they see it as comfortable and fun, but the application area is not sufficient with few job opportunities.

Keywords : Sports management department, Student, Satisfaction

1. INTRODUCTION

Sport is an activity that contributes to the active participation of individuals in social spheres and thus to their socialization. Sport brings modern societies together, encouraging different communities, cultures, colors to engage in various activities and interact together, thus strengthening social relations. Sport takes individuals out of their own limited environment and allows them to communicate and interact with different parts of the larger world. In this respect, sport enables people of different nationalities and different thoughts and beliefs to build new relationships and develop new friendships and promotes social cohesion. Sporting activities involve not only those who play sports, but also those who watch, manage and operate these activities in the process of socialization through warm relationships. Sport contributes to the formation of a social society by improving human relations regardless of color, language, race or religion. This incredible effect of sport minimizes conflict and tension between people by

making itself more attractive, thus contributing to the creation of a family consciousness in the same team or group of individuals from different social classes. According to many researchers, sport serves as a catalyst between societies in terms of social change (Küçük & Küçük, 2021). Individuals who engage in sports benefit socially and psychologically due to the effect of environmental factors in addition to the mental and physical gains of sports, as their cultural and social accumulation increases thanks to the sports environment. Since people who do sports spend time in sports venues for a long time, they are protected from harmful habits in the environment and are not exposed to harmful social environment. In this respect, sports sciences are not only interested in one field, but it is an endeavor that benefits many sciences. In our daily lives, sports are evaluated in economic, sociological, psychological and physiological terms (Erçiş, 2012).

Sport is an educational and entertaining activity that can be practiced individually and collectively, has its own rules, helps to develop physical and mental abilities, and is usually based on competition. Sport is an effort to improve physical and mental health. It is a struggle according to certain rules in terms of competition standards. It is excitement, competition, superiority, performance enhancement and reaching the peak in personality (Aracı, 1999). Sport can advance the skills acquired while transforming the natural environment into a human community, it can fuse with the society with the socialization aspect it gains, and it can be a profession with or without tools, whether individual or collective. The scope of leisure activities can include all his/her time. It is a cultural situation that improves the mind and body in line with certain rules, involves competition and strengthens unity (Erkal, 1981). Sport is a profession that requires seriousness, rules and reinforcement. Moreover, sport is composed of various rules, performance and quality standards. On the other hand, exercise means physical activity within certain social conditions (Voight, 1998). Sport is a concept that has always existed in the lives of human beings socially and psychologically.

The importance of sports, which has gained different dimensions due to reasons such as developing economic conditions, excessive urbanization, rapid increase in industrialization, individuals' search for more free time and health concerns, is gradually increasing in social life (Koruç & Bayar, 2004). In this context, in this study, it was aimed to examine the opinions of the students studying in the department of sport management about their departments and their satisfaction levels.

2. METHOD

Qualitative research is defined as research in which qualitative data collection methods such as observation, interview and document analysis are used and a qualitative process is followed to reveal perceptions and events in a realistic and holistic manner in a natural environment (Yıldırım & Şimşek, 2013:46). In the research, the interview method was used since it would be effective in obtaining more detailed and detailed information about the opinions of the students studying in the sports management department about their departments and their satisfaction levels, their approaches and their comments on the definition (Yıldırım & Şimşek, 2013:148).

2.1. Research Group

In the research, the opinions of the students studying in the sports management department about their departments and their satisfaction levels were examined. For this purpose, the study group of the research consists of students studying at Gaziantep University, Faculty of Sport Sciences, Department of Sport Management.

2.2. Preparation and Implementation of the Open-Ended Questionnaire

In the study, a semi-structured interview form consisting of 2 items was used to collect qualitative data. Through the interview technique, which is frequently used in qualitative research, the researcher tries to understand unobservable situations such as attitudes, experiences, intentions, thoughts, mental perceptions, interpretations and reactions (Yıldırım & Şimşek, 2013:148). In order to develop the interview form, a comprehensive literature review was conducted and an interview form was prepared. While preparing the semi-structured interview form used as a data collection tool, the researcher first conducted a literature review and created a semi-structured interview form question pool with questions that could be asked to students about the subject. Then, the questions were examined by three experts and the semi-structured interview form was finalized. None of the participants included in the study were forced to participate in the research, and the principle of confidentiality was carefully observed during the application and collection of the questionnaires. The interviews were recorded with a voice recorder and then these recordings were transcribed.

2.3. Data Analysis

The data obtained from the interview form used in the research were recorded with a voice recorder. The frequently used content analysis technique was used to analyze the data obtained from the questions in the interview form (Yıldırım and Şimşek, 2013:259).

The steps followed are as follows;

- Collection of research data
- Coding of data
- Creation of themes
- Organizing the data according to codes and themes
- Interpretation of findings

3. FINDINGS AND INTERPRETATION

Table 1. Distribution of students' opinions about the sports management department.

Themes	n	%
Developing our leadership qualities	8	16.7
Sports organizations improve our skills	8	16.7
A useful section	8	16.7
A department with little application area	7	14.5
An undervalued chapter	6	12.5
A department with few job opportunities	6	12.5
Theoretical courses are not enough	5	10.4
Total	48	100

When we examine the opinions of the students participating in the study in Table 1 regarding the sports management department, 16.7% of them stated that it is a useful department that improves our leadership qualities, improves our skills in sports organizations. In addition, 14.5% of the students participating in the study stated that it is a department with little application area, 12.5% stated that it is a department with unknown value and a department with few job opportunities. Five students who participated in the study stated that the theoretical courses were not sufficient.

Table 2. Distribution of students' views on their satisfaction with studying in the sports management department.

Themes	n	%
I am satisfied	12	44.4
A cozy and fun episode	12	44.4
Not satisfied	3	11.2
Total	27	100

When we examine the opinions of the students participating in the study in Table 2 regarding their satisfaction with studying in the sports management department, almost all of them, 44.4%, stated that they were satisfied and that it was a comfortable and fun department. Three students who participated in the study stated that they were not satisfied.

4. DISCUSSION and CONCLUSION

In this part of the research, the results obtained depending on the findings obtained with the aim of examining the opinions of the students studying in the sports management department regarding their departments and their satisfaction levels are given.

When we look at the opinions of the students participating in the study regarding the sports management department, it was seen that the majority of them stated that their leadership qualities developed, their skills related to sports organizations developed and that it was a useful department. At the same time, it has come to the forefront that the students who participated in the study stated that the sports management department is a department with few application areas and limited job opportunities. Based on the opinions of the research group, we can say that the sports management department benefits students in many ways and provides them with skills related to the field. In addition, it can be said that the application area of the sport management department should be increased and job opportunities should be increased.

Faik (2010), Yıldız and Özdağ (2008), Donuk (2003) also drew attention to the limited employment opportunities of individuals studying in the sports management department. In his study, Yıldız (2008) stated that although the departments of coaching education and sports management are graduating rapidly, employment is limited, and there is no employment for graduates of sports management and recreation departments. Çerez (2004) reported that the students graduated from higher education institutions teaching physical education and sports are surplus to requirements due to limited employment.

When we look at the opinions of the students participating in the study regarding their satisfaction with studying in the sports management department, it was determined that almost all of them were satisfied with the department they studied. In addition, it was stated that the students who participated in the study saw the sports management department as a comfortable and fun department. From this point of view, it can be said that the students are mostly satisfied with studying in the sports management department. Çoban and Karaman (2013) concluded in their study that university students have high expectations about the future.

As a result, it was stated that the sports management department improved the leadership and organizational skills of the students. In addition, it was stated that the department is a useful department and should be valued. In general, it was concluded that students are satisfied with the sports management department, they see it as comfortable and fun, but the application area is not sufficient with few job opportunities.

Suggestions;

The use of qualitative and quantitative methods together in future studies on this subject may contribute to a more comprehensive examination of this issue.

Comparison can be made by conducting an application on students of different branches.

REFERENCES

- Aracı H. (1999). Okullarda Beden Eğitimi. Bağırğan Yayın Evi, Ankara.
- Çerez, H. (2004). An Application Model Of Total Quality Management And Strategic Planning For Sports Management Departments Of Physical Education And Sports Schools. The 10th Ichper.SD Europe Congress & the TSSA 8th International Sports Science Congress, Antalya, Turkey, November.
- Çoban, A.E., Karaman, N. G. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Umutsuzluk, Kaygı ve İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmaları. Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 2, 86.
- Donuk, B. (2003). Spor yöneticilerinin Türkiye'deki istihdam alanları ve farklı sektörlerde istenilen spor yönetici profili. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erçiş, S. (2012). Türkiye'deki Devlet ve Vakıf Üniversitelerinin Spor Müsabakalarındaki Verimliliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Göreceli Olarak Değerlendirilmesi ve Karşılaştırılması. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.
- Erkal, M. (1981). Sosyolojik Açıdan Spor. Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Faik, A. (2010). Sektör odaklı eğitim anlayışıyla Akdeniz Üniversitesi Spor Yöneticiliği Bölümünde okuyan ve mezun öğrencilerin bölüm tercihi ve algıladıkları eğitim ile ilgili düşüncelerinin değerlendirilmesi. Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, 7(2), 696-716.
- Koruç, Z., Bayar, P. (1989). Sporun Kişilik Üzerine Etkileri. Sesam Arşivi Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

- Küçük, H., Küçük V. (2021). Psiko-Sosyal Gelişim Süreci İçerisinde İnsan ve Spor İlişkisi. Edergi.
- Voight D. (1998). Spor Sosyolojisi (çev. A. Atalay). Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi,9.baskı.
- Yıldız, S.M. (2008). Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi Veren Yükseköğretim Kurumları ve İstihdam Durumları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 16(2), 651-656.
- Yıldız, S.M., Özdağ, S. (2008). Beden eğitimi ve spor eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının istihdam durumuna yönelik öğrenci görüşleri. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 5(1), 1-6.

OYUNLAŞTIRMA TEMELLİ MATEMATİK EĞİTİMİNİN ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BAŞARILARINA VE MOTİVASYONLARINA ETKİSİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Öğretmen, GÜLŞEN DAŞÇI KALAYLI

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
0009-0002-1105-6387

Arş. Gör., MEHMET EMİN KALAYLI

Gazi Üniversitesi,
0000-0001-5030-8052

ÖZET

Bu araştırmanın amacı 2010–2023 yılları arasında yapılan matematik eğitiminde oyunlaştırmanın akademik başarı ve motivasyon düzeylerine etkisini inceleyen deneysel çalışmaların meta analiz yöntemi ile etki büyüklüklerini hesaplamaktır. Belirlenen anahtar kelimeler ile araştırmaya YÖK Tez Arama veri tabanından 14, ERIC veri tabanından 6 ve Google Scholar veri tabanından 3 çalışma olmak üzere toplamda 23 çalışma araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen çalışmalardan meta analize uygun veriler birleştirilmiş ve etki büyüklükleri hesaplanmıştır. Meta analiz çalışmaları için birden fazla etki büyüklüğü hesaplama yöntemleri vardır. Verilerin analizi sürecinde “Comprehensive Meta-Analysis (CMA)” programı kullanılmıştır. Etki büyüklükleri Hedges’s g yöntemi ile hesaplanmıştır ve anlamlılık düzeyi $p=0.05$ olarak kabul edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre sabit etki modeli heterojenlik testi sonucundaki Q değeri 342.307 bulunmuştur. Bu değer X^2 tablosunda %95 anlamlılık düzeyinde yirmi iki serbestlik derecesine karşılık gelen kritik değerden büyük olduğu için çalışmaların heterojen özellikte olduğu belirlenmiştir. Bulguların bu değerinden dolayı rastgele etkiler modeli kullanılmış ve rastgele etki büyüklüğü değerinin 1.208 olduğu görülmüştür. Bu etki büyüklüğü değeri Cohen sınıflandırmasına göre oyunlaştırma temelli matematik eğitiminin akademik başarıya güçlü düzeyde etki ettiğini göstermiştir. Eğitimde oyunlaştırmanın öğrencilerin motivasyonuna etkisini araştıran 5 çalışmaya ait veriler kullanılmıştır. Bu amaçla bir araya getirilen çalışmaların genel etki büyüklüğü değeri $d= .317$ olarak hesaplanmıştır. Bu değer Cohen etki büyüklüğü sınıflandırmasına göre kategorize edildiğinde oyunlaştırma temelli matematik eğitiminin öğrencilerin motivasyonu üzerindeki etkisinin pozitif yönde ve küçük düzeyde olduğu söylenebilir. Sonuç olarak oyunlaştırma temelli matematik eğitiminin akademik başarı ve motivasyon üzerinde anlamlı düzeyde etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Matematik eğitimi, oyunlaştırma temelli matematik eğitimi, oyun, meta analiz.

**ƏDƏBİYYAT DƏRSLƏRİNDƏ EPİK ƏSƏRLƏRİN TƏHLİLİ PROSESİNDƏ
BƏDİİ SƏNƏTKARLIQ MƏSƏLƏLƏRİNİN ÖYRƏDİLMƏSİ
TEACHING MATTERS OF ART IN THE PROCESS OF ANALYSIS OF EPIC
POETRY WORKS IN LITERATURE LESSONS**

Doç.dr, Nazile Abdullazade

Azərbaycan Devlet Pedaqoji Universiteti,
Assoc.prof., Azerbaijan State Pedagogical University,
<https://orcid.org/0000-0002-1829-7178>

ÖZET

Ədəbiyyat dərslərində bədii əsərlərin təhlili əsərin növ, janr xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla aparılır. Epik əsərlərin təhlilində bədi sənətkarlıq məsələlərinin öyrədilməsindən danışarkən əsərdə əksini tapan bir çox məsələlərə toxunulur; əsərin dil-üslub xüsusiyyətləri, əxlaqi dəyərlər, tənqidi məsələlər, obrazların xarakteri və s. haqqında məlumat verir. Lakin bütün bunlar hazır şəkildə verilmir. Şagirdlər müəllimin istiqamətləniş tapşırıqları ilə əsərin təhlilində bunları yerinə yetirirlər. Təbii ki, bünün üçün məzmun düzgün mənimsənilməli, əsərin yazıçı tərəfindən ortaya qoyulan ideyası müəyyən qədər başa düşülməlidir.

Ədəbiyyat fənn kurikulumunda əsərin təhlili üzrə iş “Ədəbiyyat və həyat həqiqətləri” məzmun xətti standartları ilə birbaşa əlaqədərdir. “Ədəbiyyat və həyat həqiqətləri” məzmun xəttinə görə şagirdlərə epik əsərlərdə müsbət və mənfi xüsusiyyətləri bir-birindən ayırmaq və tənqidi yanaşmaq aşılanır. Qeyd edildiyi kimi, epik əsərlər öyrədilərkən şagirdlərə əsərin ideyası, obrazların daxili aləmi, yazıçının məqsədi aydın olmalıdır.

Epik əsərlərin təhlili zamanı müəllim müxtəlif metod və üsullardan yerində istifadə etməyi bacarmalıdır. Bunun üçün nəzəriyyə və praktik biliklərlə yanaşı, pedaqoji ustalıq və bacarıqlar, sənətkarlıq da rol oynayır. Qeyd olunanların vəhdəti epik əsərlərin təhlilini asanlaşdırır, şagirdlərdə düşüncələrini müstəqil ifadə etmək və tənqidi yanaşmaq bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Epik əsərlərin təhlilini aşağıdakı yollarla aparmaq mümkündür:

- 1) əsərin bütöv təhlili;
- 2) obrazların təhlili;
- 3) problem üzrə təhlil;
- 4) müqayisəli təhlil;
- 5) kompozisiya təhlili;
- 6) qarışıq təhlil və s.

Məktəbdə epik əsərlərin təhlili əsərin janr xüsusiyyətləri, quruluşu və həcminə görə müəyyən edilir. Əksər hallarda qarışıq tipli təhlil metoduna müraciət olunur.

Epik əsərlərin təhlilində sənətkarlıq məsələlərindən danışarkən əsərin dil xüsusiyyətlərindən, yazıçı təhkiyəsindən danışmaq yerinə düşür. Yazıçının dil xüsusiyyətləri, hər şeydən əvvəl,

Əsərin ideya-emosional məzmunu və hadisələrin təsviri ilə bağlıdır. Yazıçının təhkiyə dili obrazların diilindən fərqli olaraq, yaşadığı dövrün ədəbi dil normalarına uyğun olur. Əsərdə bir çox obrazların dili yazıçının diinə yaxın olsalar da, bir çox münasibətlərə görə fərqlənir. Yazıçının dilində elə xüsusiyyətlər olur ki, onlar bəzi obrazların dili üçün də səciyyəvi olur, hətta ondan fərqlənir. Yazıçı qəhrəmanı haqqında söz açarkən yaxud onun hiss-həyəcanlarını təsvir edərkən sanki onun dili ilə danışır.

Epik əsərlərin təhlili zamanı bədii təsvir və ifadə vasitələri, kompozisiya elementləri, süjet xətti mərhələlərinin öyrədilməsi də şagirdlərdə yaradıcı təfəkkürün inkişafına xidmət edir.

Açar sözlər: ədəbiyyat, təlim, epik növ, bədii əsər, standart

ABSTRACT

In literature classes, the analysis of artistic works is carried out taking into account the type and genre characteristics of the work. In the analysis of epic works, many issues reflected in the work are touched upon when talking about the teaching of artistic craft issues; linguistic and stylistic features of the work, moral values, critical issues, character of images, etc. gives information about However, not all of these are readily available. The students perform these tasks in the analysis of the work with the approach of the teacher. Of course, for this, the content must be mastered correctly, the idea of the work presented by the writer must be understood to a certain extent.

The work on the analysis of the work in the literature subject curriculum is directly related to the standards of the content line "Literature and the truths of life". According to the "literature and truths of life" content line, students are taught to distinguish positive and negative features in epic works and to take a critical approach. As mentioned, when teaching epic works, students should be clear about the idea of the work, the inner world of the characters, and the purpose of the writer.

During the analysis of epic works, the teacher should be able to use various methods and methods on the spot. For this, along with theory and practical knowledge, pedagogical mastery and skills, competencies also play a role. The unity of the above facilitates the analysis of epic works, improves students' ability to express their thoughts independently and approach critically.

The analysis of epic poetry works can be carried out in the following ways:

- 1) overall analysis of the work;
- 2) analysis of images;
- 3) problem analysis;
- 4) comparative analysis;
- 5) compositional analysis;
- 6) mixed analysis, etc.

The analysis of epic poetry works at school is determined by the genre characteristics, structure and volume of the work. In most cases, a mixed-type analysis method is used.

In the analysis of epic poetry works, when talking about artistic issues, it is appropriate to talk about the language features of the work and the writer's inspiration. The language features of the writer are, first of all, related to the idea-emotional content of the work and the description

of events. The literary language of the writer is different from the language of the images, and corresponds to the norms of the literary language of the time in which he lived. Although the language of many characters in the work is close to the religion of the writer, they differ in many ways. There are features in the writer's language that are characteristic of the language of some characters, even if they do not differ from it. When the writer talks about his hero or describes his emotions, he seems to speak in his language.

During the analysis of epic works, the teaching of artistic description and means of expression, elements of composition, and stages of the plot line also serves the development of creative thinking in students.

Keywords: literature, training, epic poetry, artistic work, standard

UNLOCKING CRITICAL THINKING: STRATEGIES FOR IMPLEMENTING PANCASILA VALUES IN INDEPENDENT CURRICULUM AT THE ELEMENTARY SCHOOL IN INDONESIA

Nur HIDAYAH

Universitas Ahmad Dahlan, Indonesia

Hendro WIDODO

Universitas Ahmad Dahlan, Indonesia

ABSTRACT

The student's Pancasila profile is a character that can be applied to students in educational units. This study aims to describe teachers' strategies in implementing the values of strengthening critical thinking Pancasila student profiles in the independent curriculum, as well as describing the inhibiting and supporting factors faced in learning to apply Pancasila student values in the independent curriculum at a particular elementary school. The research method used is descriptive qualitative. The research subjects are teachers and students. Data collection techniques and instruments use observation, interviews, and documentation methods. Data validity uses triangulation techniques. Data analysis in this study includes data collection, data reduction, data presentation, and conclusion drawing. The results of this study indicate that the application related to teacher strategies in collaborative learning through Project Based Learning Pancasila student profiles in the independent curriculum are core Project Based Learning activities containing steps in the project as follows: first, determining questions, second, designing project planning, third, scheduling, fourth, monitoring or supervising students on the progress of the project to be made fifth, testing results, and sixth, evaluating experiences. The critical thinking dimension has elements of acquiring and processing information and ideas, analyzing and evaluating reasoning, and reflecting and evaluating one's thinking. Project-based learning has supporting factors in its implementation supported by innovative teachers willing to change traditional teaching methods centered on students, so that students are not only passively sitting quietly listening to teacher explanations, but are directly involved in student learning activities. The inhibiting factors in the implementation of Project Based Learning are communication barriers between parents and students.

Keywords: Collaborative learning, Critical thinking, Curriculum, Project Based Learning, Student profile

INTRODUCTION

The current Indonesian learner paradigm sees Western countries as a developed country, when Western culture enters Indonesia, some people are unable to filter out external cultures that contradict the prevailing cultural values in Indonesia. In this case, the influence can hurt students both in terms of attitude and behavior. The above phenomenon suggests that character education is very urgent to be implemented, especially in Early Childhood Education to

Elementary School, because students at this time, need moral education that can emphasize abstract principles of right and wrong so that it can be preventive in overcoming attitude and behavior problems in the scope of education (Amini et al., 2017). This is in line with the opinion (Hurlock, 2011) that, "Moral development in early childhood is still at a low level, so it is not yet able to apply abstract principles of right and wrong".

The character values of Pancasila students as the life guide, ideology and moral source of the Indonesian nation cannot be separated from the challenges and national and global dynamics. For example, the rapid flow of information through social media explains that all things or events that occur can be known quickly by others even though they are in other regions (Nurizka & Rahim, 2020). The values of Pancasila are closely related to the character because the values of Pancasila are reflected in the identity of the Indonesian people who have personal characteristics of the nation. This character needs to be passed on to the younger generation as a guide to life that aims to preserve the nation's personality taken from the noble values of the Indonesian nation. The profile of Pancasila students according to (Ningsih et al., 2024) 6 profiles become core competencies in the independent curriculum in realizing the profile of Pancasila students, including faith, devotion to God, and noble character; independent; critical reasoning; creative; cooperation; and global diversity. Currently, in the era of globalization, character education plays a role in balancing the development of globalization technology and human development (Akbar et al., 2022).

At the beginning of 2022, a new curriculum began to be implemented, namely the independent curriculum, where the independent curriculum is interpreted as "the freedom of education units (schools, teachers and students) to innovate, be independent and creative" (Bimo et al., 2024). Independent learning focuses on freedom and creative thinking. One of the programs presented by the Ministry of Education and Culture in the launch of Merdeka Belajar is the start of the driving school program. This school program is designed to support each school in creating a generation of lifelong learners who have the personality of Pancasila students. Merdeka Belajar provides teachers with flexibility and freedom in learning with contextual and meaningful designs according to the standards of the Pancasila learner profile (Sibagariang et al., 2021). Teachers are given the freedom to choose teaching tools by adjusting the interests, needs, and characters of students to strengthen the character of the Pancasila learner profile.

Efforts to improve the quality of learning are expected to be supported by educational unit institutions both at the regional and national levels to create a Pancasila student profile

(Bimo et al., 2024). The aspects listed in the independent curriculum are different from the previous curriculum (Solehudin et al., 2022), there are several previous studies conducted (Sumarsih et al., 2022) that the driving school has successfully carried out the implementation of the independent curriculum optimally with a high willingness to change between the principal and his teachers. Research conducted (Pratikno et al., 2022) revealed that the curriculum was designed to be very relevant and very good, it was just hampered when it was implemented in practice. The high enthusiasm for change and the trust given by parents to schools to educate and shape the character of students implement an independent curriculum run optimally (Sumarsih et al., 2022). These researchers focus on research on matters related to the implementation of the independent curriculum. Based on the description above, the focus of the research is on the right learning strategy model in realizing the profile of Pancasila students in the dimension of critical reasoning in the independent curriculum. The purpose of this study is to describe the teacher's strategy in implementing the values of strengthening the profile of Pancasila students with critical thinking in the independent curriculum.

Based on the results of researcher observations conducted in November 2022, show that teachers have an important role in implementing the values of strengthening the Pancasila student profile in the independent curriculum because they are role models for students and have the authority to determine the learning strategies to be used (Mulyasa, 2021). Teachers admit that they do not know what project they want to make because they have not been able to make a project plan and they do not even know the theme they want to take. Even though they do not know how to make and develop a project, the school is still trying to strengthen the Pancasila student profile in students, especially in fourth grade through project learning activities that strengthen the values of the Pancasila student profile. Teachers supported by the Principal utilize existing school facilities to strengthen the Pancasila Learner Profile through activities that accustom learners to be actively involved by utilizing school facilities. Learning activities carried out to students so far have gone well, and students are enthusiastic about project-based learning activities, although there are some obstacles but not a big influence. Teachers hope that through project learning activities that are often carried out, they can design the character of students who have noble attitudes that reflect the characteristics of the Pancasila Student Profile. Based on this description, the problem is obtained in the form of a teacher's strategy in implementing the values of strengthening the profile of critically reasoning Pancasila students in the independent curriculum whether this can be said to be successful or still needs to be developed.

METHODS

The type of research used is descriptive qualitative. The research subjects were teachers and students. Data collection techniques and instruments used observation, interview, and documentation methods. Data validity uses triangulation techniques. Data analysis in this study is data collection, data reduction, data presentation, and conclusion drawing.

RESULTS AND DISCUSSION

Based on the research that has been conducted, the researcher obtained several findings regarding the teacher's strategy in implementing strengthening the profile of Pancasila students who reason critically in the independent curriculum at an elementary school. The findings are related to the teacher's strategy in implementing the values of strengthening the critical reasoning Pancasila learner profile teachers' strategies in collaborative learning project learning through the profile of Pancasila students with critical reasoning in the independent curriculum.

Profile of Pancasila students in the dimension of critical reasoning

Pancasila learners process ideas and information, both with qualitative and quantitative data. Learners have great curiosity, ask relevant questions, identify and clarify ideas and information obtained, and process the information. Learners are also able to differentiate between the content of information or ideas from the speaker. In addition, learners have the willingness to collect data or facts that have the potential to undermine personal opinions or beliefs. Armed with this ability, Pancasila learners can make decisions appropriately based on information from various relevant and accurate sources. researchers interviewed with Mr AG the vice principal of fourth grade, saying:

"By increasing the curiosity of students, conditioning the class, designing variations in learning, making teaching modules that refer to critical reasoning activities, and conducting question and answer activities".

The observation results show that teachers increase students' curiosity by asking questions students, then designing learning variations and making teaching modules that refer to critical reasoning.

Pancasila learners use reasoning by the rules of science and logic in making decisions and actions by analyzing and evaluating ideas and information that learners obtain. Learners can explain relevant and accurate reasoning in problem-solving and decision-making. Finally, learners can prove their reasoning with various arguments in making a conclusion or decision. The researcher interviewed with Mr AG the fourth-grade supervisor, who said:

"After analyzing and evaluating reasoning, then conduct learning activities with games, problem-solving activities, and inviting students to invite opinions".

The results of triangulation show that the teacher solves a problem, and invites students to argue.

Pancasila learners reflect and evaluate their thinking and think about how the thinking process goes so that learners conclude. researchers conducted an interview with Mr AG the vice principal of fourth grade, who said:

"By evaluating learners' abilities, recall activities and concluding activities by students"

The results of the triangulation show that the teacher evaluates by asking questions and inviting students to invite opinions when working in groups.

Supporting and inhibiting factors for teachers' strategies in implementing strengthening the student profile

Project-based learning has supporting factors in its implementation from the teacher himself and also students. This is in line with the results of the interview with the fourth-grade teacher, namely:

"What supports the implementation of project-based learning is the enthusiasm of children to complete the product so that it is immediately marketed or sold to their friends."

Based on this statement, it is also understood that the implementation of learning is supported by teachers who like to innovate, willing to change the traditional way of teaching to student-centered learning, so that students are not only passively sitting still and listening to the teacher's explanation, but students are directly involved in learning activities. It cannot be denied that in the implementation of project-based learning, there are also inhibiting factors faced. inhibiting factors in the implementation of Project Based Learning are parents. as interviewed by the fourth-grade teacher, namely:

"What becomes an obstacle is the interaction with parents sometimes there is miscommunication, for example: Children are told to bring tools and materials but students do not bring, for example, do not bring stationery and colored pencils."

The results of these observations also show that the implementation of learning has an obstacle, namely interaction with parents sometimes there is still miscommunication.

CONCLUSION

The teacher's strategy in implementing the values of strengthening the Pancasila learner profile of critical reasoning in the Merdeka Curriculum is a core activity that contains the following steps in the project: determining questions, designing project plans, developing

schedules, monitoring or monitoring students on the progress of the project to be made, testing results, and evaluating experiences. The critical reasoning dimension has elements of acquiring and processing information and ideas, analyzing and evaluating reasoning, and reflecting and evaluating one's thinking. This school has implemented project-based learning by the steps or syntax of project-based learning in the independent curriculum.

BIBLIOGRAPHY

- Akbar, A. M., Rahma, T., Lemuel, Y., Fitriana, D., Fanani, T. R. A., & Sekarjati, R. D. L. G. (2022). Moral education and Pancasila in encouraging the prevention of intolerance in the era of globalization: Experiences of Indonesia and Malaysia. *Jurnal Panjar: Pengabdian Bidang Pembelajaran*, 4(2), 223-282.
- Amini, A. A., Yurnita, S. Y., & Hasnidar, H. H. (2017). The development of character education model trough an integrated curriculum at elementary education level in Medan City. *International Journal on Language, Research and Education Studies*, 1(2), 298-311.
- Bimo, D. S., Mustofa, T. A., & Anggraini, F. N. (2024). Implementation of the Independent Curriculum in the Pancasila Student Profile at Driving Schools. *Bulletin of Science Education*, 4(1), 192-199.
- Hurlock, E. B. (2011). *Developmental psychology: An approach across the life span*. Jakarta: Erlangga.
- Mulyasa, H. E. (2021). *Becoming a teacher who drives independent learning*. Bumi Aksara.
- Ningsih, T., & Rahman, R. (2024). Character Education in Forming a Pancasila Student Profile in Junior High School Students. *Advances in Humanities and Contemporary Studies*, 5(1), 114-122.
- Nurizka, R., & Rahim, A. (2020). Internalization of Pancasila Values in Shaping Student Character through School Culture School Culture. *Elementary School: Journal of Elementary School Education and Learning*, 7(1), 38-49.
- Pratikno, Y., Hermawan, E., & Arifin, A. L. (2022). Human Resource 'Independent Curriculum' from Design to Implementation in the School: What Worked and What Not in Indonesian Education. *Iqra' Journal: Studies in Education Science*, 7(1), 326-343.
- Sibagariang, D., Sihotang, H., & Murniarti, E. (2021). The role of mobilizing teachers in independent learning education in Indonesia. *Journal of Education Dynamics*, 14(2), 88-99.
- Solehudin, D., Priatna, T., & Zaqiyah, Q. Y. (2022). The Concept of Prototype Curriculum Implementation. *Basicedu Journal*, 6(4), 7486-7495.
- Sumarsih, I., Marliyani, T., Hadiyansah, Y., Hernawan, A. H., & Prihantini, P. (2022). An analysis of the implementation of independent curriculum in primary school driving schools. *Basicedu Journal*, 6(5), 8248-8258.

KADERİ EĞİTİMLE DEĞİŞTİRMEK: ANTON SEMYONOVICH MAKARENKO

Doç. Dr. Zeynep KANTARCI BİNGÖL

Muş Alparslan Üniversitesi

<https://orcid.org/0000-0003-3778-1659>

ÖZET

Bu çalışmada suça sürüklenen, kimi kimsesi olmayan, başıboş ve işe yaramaz olarak görülen çocukların Rus eğitim bilimci Anton Semyonovich Makarenko'nun (1888-1939) etkilediği hayatlarının nasıl değiştiği incelenecektir. Bütün yaşamını yetismekte olan neslin eğitimine adanmış Makarenko hâlihazırda eğitim biliminin pratikte karşılaşılan sorunlara karşı mutlak bir sessizliğe bürünmesini eleştirmektedir. Ona göre kitaplardan alıntılanan ve güncel durumlara uygulanamayan yöntemlerden ziyade elle tutulur, gözle görülür tahliller yapmak ve doğrudan doğruya eylemlere yönelmek gerekmektedir. Bu nedenle 1920 yılında kendisine suçlu gençlerden oluşan bir topluluğu yönetmesi önerildiğinde tereddüt etmeden bu görevi üstlenmiştir. Çünkü bu teklif Makarenko'nun kendi eğitim yöntemlerini hayata geçirmesi için adeta bir fırsattır. Fakat ona tahsis edilen önceden cezaevi olarak kullanılan metruk bir binayı her türlü imkânsızlıklara rağmen bir eğitim yuvası haline dönüştürmek ve çok çeşitli suçlara karışmış, söz dinlemeyen, asi bir güruhu adam etmek hiç de kolay olmamıştır. Hemen işe girişen Makarenko her öğrenciyi bireysel olarak eğitmek yerine onları hep birlikte eğitmenin gereğine inanmaktadır. Bunun için orada bulunan herkesin anlayabileceği ortak bir amacın varlığını gerekli görmektedir. Şartlar göz önünde bulundurulduğunda bu amaç maddi ve manevi ihtiyaçların bir an önce karşılanması olarak belirmektedir. Üretme, paylaşma, düzen, disiplin, yardımlaşma, saygı gösterme kısaca yaşamın içindeki her şey onların üstleneceği bir tarzda düzenlenmeli ve birileri diğerlerini eğitmelidir. Bu bağlamda Makarenko'nun onların kendi kendilerini eğitmelerine öncülük etmeyi istediği görülmektedir. Böylece onların "koloni" olarak adlandırdığı bu topluluk, mekanik bir birliktelik olmanın ötesinde toplumsal bir birlikteliğe dönüşecektir. Makarenko için bunu gerçekleştirebilmenin önemli adımı onların bilinçlerine "bizim" kavramını yerleştirebilmektedir. Bu ruhu tüm öğrencilerine aşıl原因 Makarenko, yaşam ilkesi olarak "hareket"i benimseyerek onları yaşamın canlılığını sürdürebilmek için bütün değişimler karşısında duyarlı olmaya yönlendirmiştir. Nihayetinde Makarenko, öğrencileri ve eğitimcileriyle maddi rahatlığın yanında kültürel uyumun da yaşandığı mutlu bir eğitim kurumu inşa etmeyi başarmıştır. En mühimi toplumda ötekileştirilmişlerin kalplerine dokunarak onların talihlerini döndürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Makarenko, Eğitmek, Öğrenci.

CHANGING DESTINY WITH EDUCATION: ANTON SEMYONOVICH MAKARENKO

ABSTRACT

In this study, it will be examined how the lives of children who were dragged into crime, some of whom were seen as homeless, stray and useless, changed under the influence of the Russian educational scientist Anton Semyonovich Makarenko (1888-1939). Makarenko, who devoted his whole life to the education of the growing generation, criticized the absolute silence of the current pedagogy towards the problems encountered in practice. According to him, it was necessary to make tangible, visible analyzes and take direct action rather than using methods quoted from books and not applicable to current situations. Therefore, when he was offered to manage a community of delinquent youths in 1920, he took on this task without hesitation. Because this offer was an opportunity for Makarenko to implement his own training methods. However, it was not easy to turn an abandoned building allocated to him, which was previously used as a prison, into an education center despite all the impossibilities and to bring to heel a disobedient, rebellious horde that was involved in a wide variety of crimes. Makarenko immediately got to work and believed in the need to educate all students together, rather than educating each student individually. For this reason, he deemed it necessary to have a common purpose that everyone there could understand. Considering the conditions, this goal appeared to be meeting material and spiritual needs as soon as possible. Production, sharing, order, discipline, cooperation, respect, in short, everything in life should be organized in a way that they would undertake, and someone should educate the others. In this context, it seemed that Makarenko wanted to lead them in their self-education. Thus, this community, which they called "colony", would turn into a social unity rather than a mechanical unity. For Makarenko, the important step in achieving this was to place the concept of "our" in their consciousness. Makarenko, who instilled this spirit in all his students, adopted "action" as the principle of life and directed them to be sensitive to all changes in order to maintain the vitality of life. Ultimately, Makarenko managed to build a happy educational institution with its students and educators, where cultural harmony was experienced as well as financial comfort. Most importantly, it touched the hearts of those who were marginalized in society and turned their fortunes around.

Keywords: Makarenko, Educate, Student.

BOŞVERMİŞLİK FELSEFESİ

Prof. Dr. Adem ASALIOĞLU*

Munzur Üniversitesi-Edebiyat Fak. Felsefe Bölümü öğretim üyesi.

İnsan yeryüzünde var olduğu ve aklını ön planda tutarak, onu kendisine kılavuz ettiği andan itibaren ulaşmayı düşündüğü hedefleri olmuştur. Bu hedeflerinin başında da mutlu olma, hayatından zevk alma dürtüsü gelmektedir.

Modern yüzyıllara geldiğimizde her teknolojik gelişme insanı daha mutlu etmenin aksine, ulaşılamayan arzular ve beklentiler modern insanı daha fazla mutsuz etmiştir. Her bir teknolojik gelişmeyle ortaya çıkan yeni ürünlere ve güzelliklere ulaşma hedefinin zorlaştığını anlayan insan yeni bir düşünme felsefesi geliştirerek, ‘**boşvermişlik felsefesiyle**’ daha mutlu olabilir.

Adını yeni bir felsefe ekolü olarak tanımladığımız felsefemizin temelinde içinde bulunduğu şartları anlama ve ona uygun tavır alma düşüncesi vardır. Yoksa bazılarının yanlış anladığı üzere her şeyden vazgeçme ve içine kapanma düşüncesi yoktur.

Aslında bu tarz düşünme yoluyla insan hangi şartlar içinde bulunursa bulunsun **pratik mutluluğa** ulaşmış olur.

Boşvermişlik felsefesiyle etrafıyla ilişkiyi kesmeyen ama bireysel şartlarının farkında olan birey, kendisini cezbeden ve hiçbir zaman ulaşması mümkün olmayan zenginliklerin yokluğuyla mutsuz olmak yerine, öz şartlarındaki farkındalık ile bireysel mutluluğunu yakalayabilir ve hayatından memnun olabilir.

Bu düşünce tarzı bir anlamda kabullenmeyi içinde barındırıyor görünmesiyle felsefenin temel şüphecilik argümanına ters düşüyor görünse de, aslında doğada ve varlık dünyasında olup bitenin farkında olarak, kendini hiçliğe itmemesiyle ve yok saymamasıyla, olaylara bir şekilde tepki vermesiyle bireysel varlığını ispat etmeye yöneldiğini de göstermektedir. Bu düşünme modeli aslında ben de varım ve istediğim şekilde hareket ederim anlayışının farklı bir şekilde dile getirilmesidir.

Anahtar kelimeler: Felsefe, boşvermişlik, mutluluk, birey, gelişme.

J.G. FICHTE'YE GÖRE KESİN BİR BİLİM OLARAK “WISSENSCHAFTSLEHRE”

Arş. Gör. GÖKÇE SARI

Süleyman Demirel Üniversitesi,
0000-0001-7760-3828

ÖZET

Bu çalışmada Alman İdealizmi'nin en önemli temsilcilerinden olan Johann Gottlieb Fichte'nin kesin bir bilim olarak ele aldığı “*Wissenschaftslehre*” kavramının oluşum süreci ve Fichte'nin bu kavrama nasıl bir anlam yüklediği ele alınmıştır. Fichte, felsefeyi bir bilim olarak kabul eder ve bu felsefenin sağlam temellere oturması için bir ilk ilke arayışına girer. Ona göre bu ilk ilkenin, kendiliğinden kesin olması ve mutlak bir geçerliliğe sahip olması gerekmektedir. Bu mutlak olan ilk ilkeyi de Fichte “Ben” olarak çıkış noktası kabul eder. Fichte, temellerini Herakleitos'ta bulduğumuz diyalektik yöntemle kendi bilim öğretisini oluşturmaya başlar. Tez olarak kabul ettiği “Ben”in karşısına da antitez olarak “Ben-olmayan”ı koyar. Ben-olmayanın varlığı Ben'in bilinçli varlığına bağlı olan bir şeydir. “Ben-olmayan”ın varlığı, bir bakımdan “Ben”in kendini ortaya koymasına da katkı sağlar. Fichte, daha sonra sentez aşamasında “Ben” ve “Ben-olmayan”ı bir araya getirerek ontolojik anlamda Mutlak Ben'i ortaya çıkarır. Daha sonra ise epistemolojik anlamda Bilgi'yi ortaya koyar. Fichte, yürütmüş olduğu bu “diyalektik” akıl yürütmeden elde ettiği sonuç ile “*Wissenschaftslehre*” adını verdiği Bilim Öğretisini oluşturmaya başlar. Bu çalışmada ise Fichte'nin “*Wissenschaftslehre*” adını verdiği bilim öğretisinin oluşma sürecinde karşımıza çıkan “Ben”, “Ben- Olmayan”, ve “Mutlak Ben” gibi kavramların ne anlama geldiği, “*Wissenschaftslehre*” nin ona göre nasıl kesin bir bilim olduğu ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler : Fichte, Ben, Ben-olmayan, Mutlak Ben, Diyalektik.

1. GİRİŞ

Fichte, kendi felsefesinin temellerini atmak için işe felsefenin bir bilim olduğunu düşünmekle başlar. Önce onun bir bilim olduğunu kabul eder ve sonra da bu bilim kavramının içeriği ve sınırları üzerinde çalışır (Topakkaya, 2011, s. 50-51). “Felsefe bir bilimdir. Felsefenin tüm tanımları bu noktada birleşmekle birlikte bu bilimin nesnesi konusunda ayrılırlar.” (Fichte, 2006a, s. 69). Bu yönüyle bir bilim olarak kabul ettiği felsefe, mutlak bir çıkış noktasına, bir ilkeye ihtiyaç duyar. “Fichte felsefesinin hareket noktası, felsefenin kendisinden bütün belirlenimlerin çıkabileceği bilimsel bir ilkeye sahip olması gerekliliğidir.” (Topakkaya, 2007, s.51). Fichte felsefenin iki yolla yapılabileceğini düşünür. Bu çıkış yollarından ilki varlıktır. Varlık derken nesneyi, evreni ve maddeyi kasteder. Ancak seçtiği bu maddesel ilkedeki bilinçli bir varlığın ortaya çıkması problemini açıklayamaz ve ikinci yöntemi kullanır. Bu ikinci çıkış noktası ise duyan, düşünen ve isteyen Ben'dir. Benin varlık üzerindeki bilgisinin nasıl olabileceği üzerinde düşünür ve bilinçli bir varlık olan Ben'in varlık üzerinde söz sahibi ve eylemler üzerinde ise yönlendirici etkiye sahip olduğuna karar verir (Fichte, 2006b, s. 200).

“Ben’den, öznenen hareket eden felsefede, bir özgürlüğün olduğu, davranış ve eylemlerini özgür olarak belirleyen bir varlığın, insanın bulunduğu sonucuna varır.” (Akarsu, 1994, s. 57). Akarsu’ya göre seçmiş olduğumuz felsefe anlayışı aslında bizim ne tür bir insan olduğumuzu da belirler. Buna göre maddeyi seçen anlayış materyalist, evrende özgür bir bilincin olduğunu kabul edenler ise idealist olacaktırlar. Kant felsefesini oluşturmaya başlarken maddeden değil bilinçten yola çıkmıştı. Fichte’ye göre de esas olan bilinçtir, madde ise tasarımlarımızdan ibarettir. Fichte, felsefesine ilk ilke olarak Ben’i seçmesiyle duyan, düşünen bir varlıkla madde dünyasını açıklamaya çalışırken bilim öğretisinin temellerini de atmış oluyor. Bu bilim öğretisine de *Wissenschaftslehre* (W.L.) adını verir. Kurduğu bu W.L. tüm bilimlerin bilimi olma görevini üstlenmiştir.

2. FICHTE’YE GÖRE “WISSENSCHAFTSLEHRE” VE DİYALEKTİK YÖNTEM

W.L. kendi içinde sistematik bir forma sahip olmalı ve bütün bilimleri içerir nitelikte olmalıdır. “İçindeki her bir önermenin konumu, başka bir özel önerme tarafından belirlenir ve bu belirlenen önermenin kendisi de, bir üçüncü önermenin konumunu belirler. Böylelikle W.L. kendi formunu kendi bütünlüğü içinde belirler.” (Fichte, 2006a, s. 80). W.L.’nin kendine temel edineceği şey, mutlak ve kesin olmalıdır. Fichte’ye göre böylesi bir şey ancak “Ben” olabilir. Ben’in belirlemesi dışarıdan hiçbir müdahale gerektirmez. Ben önce kendisini ortaya koyar ve gerçek Ben olur. Daha sonra kendisinin dışındaki varlıkların tek başlarına var olamayacaklarını açığa çıkarır. Onların var olabilmeleri ancak Ben’in varlığına bağlıdır.

Fichte’nin ilk ilke olarak kabul ettiği Ben kavramı Descartes’in şüphecilik sonucu elde ettiği *Cogito Ergo Sum*’un içinde yer alan Ben’den farklıdır. Descartes’in burada yapmaya çalıştığı şey var olanların varlıklarını ispatlamaktır. *Metod Üzerine* adlı eserinde şüphecilik sonucu elde ettiği ilk veri düşünen bir benliğinin olmasıdır. Ve bu düşünen Ben’in, ona dış dünyadakilerin bilgisini verebileceği kararına varmasıdır. Fakat Fichte, burada felsefesi için temel olan bir ilke arayışı içinde olduğundan ulaştığı bu Ben kavramıyla, kendisi dışında başka hiç bir şeyin var olmadığını, yalnız ve mutlak olanın kendisi olduğunu kasteder. Fichte’nin “Ben varım” önermesi tüm bilinçlerin önceden sahip olması gereken bir “Ben varım” bilincidir. Ben ilkesi mantıktaki özdeşlik ilkesini de çağırır. Fichte $A=A$, $Ben=Ben$ önermeleri arasında benzerlik kurar (Fichte, 2006a, 97-98). Topakkaya, mantıktaki özdeşlik ilkesinin içerdiği $A=A$ ’daki A’nın, varlığı mümkün olan herhangi bir şeyi karşılamasına karşın, Fichte’nin A yerine kullandığı Ben kavramının zorunlu bir şeyi karşıladığına dikkat çekmiştir. Bu yüzden de Fichte’nin öne sürdüğü bu önermenin özdeşlik ilkesi adını hak etmediğini söyler (Topakkaya, 2007, s.53). Ama şurası da açıktır ki, $A=A$ ve $Ben=Ben$ önermelerinde form açısından da olsa bir benzerlik olduğu inkâr edilemez. Buradan hareketle mantık ilkeleri ile Fichte’nin kurduğu W.L.’nin ilkeleri arasında form bakımından uygunluk olsa bile içerik olarak birebir aynı şeyleri karşılamadıklarını söyleyebiliriz. Bu bakımdan Topakkaya’nın eleştirisi haklı bulunabilir fakat Fichte felsefesi için hem zorunlu bir ilke aramaktadır hem de bunu mantık ilkeleri ile pekiştirmek istemektedir. Onun bu yöntemle ilk

ilkeye ulaşmaya çalışmasının sebebi, *W.L.*'yi mantık ilkeleri gibi sağlam temellere oturtmak isteğinden başka bir şey değildir ve aslında yapmış olduğu şeyin de bilincindedir. Bu şekilde Fichte, “diyalektik yöntemin” ilk basamağı olan “Ben” tezini ortaya koymuştur.

Fichte'nin diyalektik yönteme yüklemiş olduğu görev onun kesin bir bilim olarak felsefenin yani Bilim Öğretisinin aşamalarını tek tek ortaya koymak ve onu evrelerine ayırarak incelemektir (Hartmann, 2021, s. 109). Diyalektik sürecinin devamı için buna karşı olarak da bir anti tez ortaya koyması gerekmektedir. “En yüksek kavramın Ben olduğunu ve Ben-olmayan'ın bu Ben'e karşıt olduğunu farz edelim.” (Fichte, 2006a, s. 109). Yani Fichte, Ben-olmayan'ı kendisine antitez olarak alır. Ben olmayan, özne ve bilinçten bağımsız değildir. Ben-olmayan ancak Ben var olduğu için vardır. Ben, Ben-olmayanın varlık nedeni haline gelir. Bu görüş *W.L.*'nin ikinci ilkesidir. Bu karşıt görüşü, Ben bilincinin bir karşıt görüşe ihtiyaç duyması oluşturur. Formel açıdan da $A=A$ 'da olduğu gibi $A \neq \sim A$ 'da mutlak anlamda doğrudur (Fichte, 2006c, s. 233). “Fichte, vazedilmiş bir nesneyi ondan ayrı olanlarla karşıtlık içerisine koyma faaliyetine “karşıt-olarak vazedme” adını verir.” (Dudley, 2021, s. 119). Fichte böylece *W.L.*'nin ikinci tezini de çelişmezlik ilkesinden çıkarmaktadır (Topakkaya, 2011, s.55). Burada Fichte, Ben'in karşısına Ben-olmayanı koyarak, Ben-olmayanın varlığını Ben'e bağımlı hale getirdiği sonucunu çıkarabiliriz. Hartmann'a göre “Ben kendini, Ben-olmayanı belirleyen olarak vazedir”: pratik bilim öğretisinin ana ilkesi budur.” (Hartmann, 2021, s. 122).

W.L.'nin ikinci tezi hem çelişmezlik hem de olumsuzlama kategorisiyle ilgilidir. Ben'in varlığı, onun karşıtı olan Ben-olmayan ile mümkündür. *W.L.*'nin temeli kabul ettiği “Ben varım” önermesi karşıtlığını da beraberinde getirmesinden dolayı; yani var olması olumsuzuna bağımlı gibi görünmesinden ötürü, bir şüphe taşır. Bu şüphe çelişmezlik ilkesi için büyük bir tehdittir. Oysaki Fichte, Ben'in varlığının hiç bir şeye bağlı olmadığını, tüm gerçekliğinde bu bağımsız Ben'e dayandığını söylüyordu. Benlik temel gerçeklik olduğuna göre onun dışında ve ondan bağımsız olarak hiç bir şeyin var olamaması gerekir. Fichte bu bilincin farkındadır. Ona göre Ben-olmayan'ın karşıt olarak sunulması Ben'in varlığını ortadan kaldırmaz (Topakkaya, 2011, s.56-57). Fichte, Ben'in varlığının ortadan kalkmaması için üçüncü bir ilke arayışına girer. Fichte bu üçüncü ilkeyi “Nicelik” (Fichte, 2006, s. 109) olarak adlandırır. Artık Fichte'de mutlak olan üç kavram vardır. Bunlar; Ben, Ben-olmayan ve nicelik kavramlarıdır. Fichte'nin nicelik derken burada kastettiği şey sınırlama, sınır koyma anlamındadır. *W.L.*'nin “Varsayımsal Bölümlenmesi” kısmında, var olan diğer bütün kavramların bu üç mutlak kavramdan çıkarsandığını söyler. Buradaki, nicelikteki, olumsuzlama tam bir olumsuzlama olmayıp kısmi bir olumsuzluk taşır. “Hem Ben hem de Ben-olmayan, birbirlerine karşıtlıklarıyla belirlenen nicelik kavramına sahiptirler. Ben'in bağımlı olması durumu onun varlığının, Ben-olmayanın sınırı bakımından belirlenmesidir. Bu düzeye dek Ben, bağımlı bir şeydir ve gerçek, özgün ismi anlaktır.” (Fichte, 2006a, s. 109).

Burada aktarılan anlamda Ben ile *W.L.*'nin teorik kısmında ilgilenilir. Ama bu Ben'in yalın, saf ve mutlak olarak kendisini belirlemesi gerekir. Eğer Ben-olmayan tarafından belirlenmiş ise, o zaman kendini belirlemiş değildir ve bu mutlak olan ilk ilkeye çelişir. Böyle bir çelişkinin önüne geçmek için Fichte, Ben-olmayanın kendisinin Ben tarafından belirlendiğinin kabul edilmesi gerektiğini söyler. Bu tasarımı Ben olmaktan farklı olarak,

W.L' de daha çok mutlak bir nedenselliğe sahip olan bir Ben anlamında kullanılmıştır. Fichte, bu sınırlama ilkesiyle üçüncü temel tezini de ortaya koyar. Ben ile Ben-olmayı bir araya getirir. Yani A ile A olmayı sentez altında birleştirir. Bu durumda A kısmen A olmayandır ve A olmayan da kısmen A'dır (Topakkaya, 2011, 57-63). "Her karşıt olan bu karşıtlıkta en az bir ortak noktaya sahiptir; her eşitlik, bu eşitlik içinde en az bir karşıt noktaya sahiptir." (Topakkaya, 2007, s. 53). Fichte'nin üçüncü temel tezi olan sentez de kendini bu şekilde ortaya koyar.

Fichte, Ben'in kendisini Ben-olmayan aracılığıyla ortaya koyması sayesinde Teorik Wissenschaftslehre'nin, Ben'in, Ben-olmayı sınırlandırmasıyla da Pratik Wissenschaftslehre'nin oluştuğunu söyler. Buradan hareketle Pratik Wissenschaftslehre, Fichte felsefesinde kendini "Ahlak" ve "Hukuk" öğretisinde göstermeye başlayacaktır (Fichte, 2006e, s. 276) Teorik W.L'de Ben, kendini Ben-olmayan sayesinde ortaya koyarken Ben, edilgen taraf olarak görülüyor. Fichte bunun yanında bütün eylemlerin kaynağı olarak da Ben'i gösteriyor. Bu yüzden Ben, hem etkin hem de edilgin durumundadır. Ona göre Ben tözdür ve onun dışında var olanlar sadece ilintilerdir. Fichte, Ben-olmayanın, Ben tarafından belirlenmesi durumunun bilinçsizce meydana geldiğini düşünmektedir (Denker, 1997, 47; Aktaran Topakkaya, 2011, s. 59). Teorik W.L'de kullandığı diyalektik bilgi teorisine, Pratik W.L'de kullandığı diyalektik metod ise onu varlık teorisine götürür. Teorik W.L'de tez olan Ben ve anti tez olan Ben-olmayan sonucunda sentezde bilgi açığa çıkar. Fichte, Teorik W.L'de ben-olmaya verdiği üstünlüğü Pratik W.L'de geri alır ve asıl sahibi olana Ben'e verir ve Ben-olmayan'ı tamamen Ben'in ürünü olarak görür. Pratik W.L'de ise Ben, özdeşlik ilkesi ve gerçeklik kategorisine bağlı bir tez iken, Ben-olmayan çelişmezlik ilkesi ve olumsuzlama kategorisinde yer alır. Bu ikisinin sentezinde ise Ben ve Ben-olmayanın birliğinde sınırlama kategorisi ile Mutlak Ben açığa çıkar (Fichte, 2006d, s. 116).

3. SONUÇ

Sonuç olarak Fichte'nin mutlak varlık olarak Ben'i almasına rağmen, felsefesinde Ben-olmayan'a bu kadar çok yer vermesi ister istemez akla Ben-olmayan'ın bir üstünlüğünün var olduğu düşüncesini getirmektedir. Ontolojik anlamda Ben-olmayanın, Ben'den bağımsızlığı söz konusu değilse, niçin Ben, Ben-olmaya bu kadar muhtaçtır? Bu sorunun cevabı da Fichte felsefesinde bulunmaktadır. Ona göre Ben sonsuz edim ve eylemlerden başka bir şey değildir ve bu özelliğini de ancak ve ancak karşısında bir engel ya da direnç çıktığı zaman anlayabilmektedir. Başka bir deyişle ifade edecek olursak böyle bir varlığı Ben aslında yaratmak zorundadır. Fichte felsefesinden anladığımız kadarıyla Ben-olmayanın ortaya koyulması, Ben'in kendini sınırlama ve ayırma isteğinden kaynaklanmaktadır. Ben karşıtını bilinçli bir şekilde ortaya koyar. Felsefesini temel bir ilk ilkeye dayandırmak isteyen Fichte diyalektik yöntemi sayesinde ilk ilkesini oluşturmuştur. Bütün önermelerin kendisinden çıkacağı bu temel, Ben'in varlığıdır. Böylelikle Fichte, diyalektik yöntemi sayesinde "varlık" ve "bilim" öğretisini şekillendirmiş olur. Tez olan Ben ve antitez olan Ben-olmayanın sentezi sonucunda *Mutlak Ben'i* ve *Bilgi'yi* açığa çıkarır

(Topakkaya, 2011, s. 63-66). Fichte bu verileri daha sonra *Teorik ve Pratik W.L.* diye ayırmış olduğu bu iki alanda, bilgi ortaya koymak, Ahlak ve Hukuk öğretisinin temellerini oluşturmak için kullanacaktır.

KAYNAKÇA:

Akarsu, B. (1994). *Çağdaş Felsefe*, İstanbul: İnkılap Yayınları.

Dudley. W. (2021) *Alman İdealizmini Anlamak*, (Çev. Abdurrahman Nur). İstanbul: Küre Yayınları.

Fichte, J. G. (2006a). Wissenschaftslehre Kavramı ya da ‘Felsefe’ Olarak Anılan Kavram Üzerine (Çev. Meryem Uçar), (Haz. E. A. Kılıçaslan ve G. Ateşoğlu). *Alman İdealizmi I*, Fichte (s. 60-111). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Fichte, J. G. (2006b). Bilim Öğretisi (Wissenschaftslehre 1794), (Çev. Güçlü Ateşoğlu), (Haz. E. A. Kılıçaslan ve G. Ateşoğlu). *Alman İdealizmi I*, Fichte (s. 200- 211). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Fichte, J. G. (2006c). Transendental Felsefenin Temelleri, (Wissenschaftslehre) Nova Methodo (Çev. Yasemin Çına), (Haz. E. A. Kılıçaslan ve G. Ateşoğlu). *Alman İdealizmi I*, Fichte (s. 201-261). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Fichte, J. G. (2006d). Bilim İnsanın Belirlenimi Üzerine Bazı Dersler, (Çev. Jale Özata Dirlikyapan). (Haz. E. A. Kılıçaslan ve G. Ateşoğlu). *Alman İdealizmi I*, Fichte (s. 112-161). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Fichte, J. G. (2006e). Bilim Öğretisi İlkelerine Göre Uyarlanmış Ahlak Öğretisi Sistemi, (Çev. Güçlü Ateşoğlu). (Haz. E. A. Kılıçaslan ve G. Ateşoğlu). *Alman İdealizmi I*, Fichte (s. 275-286). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Hartmann. N. (2021). *Fichte Kantçılar ve Kant Karşıtları*, (Çev. Saygın Günenç). Ankara: Fol Kitap.

Topakkaya, A. “J.G.Fichte’nin ‘Bilim Öğretisi’ Adlı Eserinde Varlık Açılımı Olarak

Diyalektik”, Uludağ Üniversitesi *Kaygı* Dergisi, Sayı 9, s. 49-59, 2007.

Topakkaya, A. (2011). *Fichte*, İstanbul: Say Yayınları.

SCHOPENHAUER'DA ESTETİK HAZ

Doç. Dr., Nil AVCI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi,

ORCID ID 0000-0002-5989-5895

ÖZET

Arthur Schopenhauer'ın (1788-1860) *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* isimli eseri boyunca, farklı bağlamlarda olsa da, neredeyse birbirine çok benzer haz tanımları buluruz. Literatürde hazzın olumsuz tanımı olarak adlandırılan bu tanım hazzı yokluk üzerinden tanımlar: haz, acının yokluğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Schopenhauer olumlu ruhsal tatminler olarak yaşadığımızı sandığımız hazların aslında acıların geçici olarak susturulması olduğunu düşünür. Düşüncesini temellendiren metafizik argüman ise varlığın hakikatinde doyurulamayacak olan kör bir isteme (*Wille*) oluşudur. Bu çalışmada *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya*'da sunulan estetik haz anlayışının Schopenhauer'ın olumsuz haz anlayışıyla tutarlılığı tartışmaya açılacaktır. Öncelikle Schopenhauer'ın metafizik görüşünü anlamamızı sağlayan tasavvur, isteme ve İdea kavramlarına değinilecektir. İkinci olarak estetik deneyim anlayışı nesnel ve öznel boyutları ile çözümlenecek ve estetik hazzın bu boyutlara göre nasıl çeşitlendiği gösterilecektir. Öznel boyutunda istemenin susturulması olarak deneyimlenen haz nesnel boyutunda İdeaların kavranmasının yaşattığı hazdır. Son olarak ise güzel ve yüce deneyimlerinde yaşanan hazların farkı tespit edilerek çeşitlenen bu estetik hazların olumsuz haz tanımına uygunlukları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Estetik haz, estetik deneyim, estetik idrak, Schopenhauer

1. GİRİŞ

Estetik deneyimi diğer deneyimlerden ayırt etmemezi sağlayan özelliği, yaşattığı estetik haz ya da estetik duygudur. Bu yüzden estetik deneyimin ayırt edici özelliğini hazda bulan düşünürlerin deneyimi açık kılabilmek için estetik hazzın diğer hazlardan farkını belirlemeleri beklenir. Beklentiyi karşılayıp karşılamadığını test edebileceğimiz düşünürlerden biri de estetik deneyimi ve haz-acı ikilisini felsefesinin merkezine koyan Schopenhauer'dır. Bu çalışma Schopenhauer'ın genel haz anlayışının, estetik deneyimi açıklamak için kullandığı haz kavramı ile tutarlı olup olmadığı meselesini tartışmaya açmak için hazırlanmıştır. Tartışma hem estetik deneyimin ayırt edici boyutlarını tespit edebilmemize olanak sağlayacak hem de Schopenhauer'ın varoluşçu kötümserlik adını verebileceğimiz felsefi görüşündeki çelişkileri açıkça göz önüne serecektir. Tartışmanın bağlamını sunabilmek için ilk önce, Schopenhauer'ın 1818'de yazıp 1844'de tashih ettiği *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* (*Die Welt als Wille und Vorstellung*) isimli eserinde ortaya koyduğu olumsuz (negatif) haz tanımı olarak adlandırılan

haz tanımı sunulacaktır. Üçüncü bölümde bu tanımın metafizik temeli açıklanacak, tasavvur ve isteme kavramları tanıtılacaktır. Dördüncü bölüm Schopenhauer'ın estetik deneyimden ne anladığını çözümlenmeye ve estetik deneyim sırasında hissedilen farklı haz türlerini tespit etmeye ayrılırken beşinci bölüm güzelin ve yücenin deneyimindeki haz-acı ilişkisine değinecektir.

2. OLUMSUZ HAZ TANIMI

Felsefe tarihinde hazzın ne olduğu, nasıl tanımlanması gerektiği sorusu Antikçağa kadar geri taşınarak izi sürülecek olursa hazzın çoğunlukla iyi ile ilişkisi içinde, “nasıl yaşamalıyız?” sorusu ile birlikte; yani, ahlaki sorgulamalar sırasında tartışılmaya açıldığını görürüz.¹ Haz ruhsal ya da bedensel olumlu bir deneyim durumu olarak düşünüldüğünde tatmin, mutluluk, neşe, memnuniyet, saadet gibi kavramlarla bağdaştırılırken, tersi ya da eksikliği ise acı terimi ile karşılanmaktadır (Katz, 2016). Hazzın değeri özellikleri mutluluk ile ilişkisinde ve en yüksek iyi kavramı çerçevesinde sorgulanmıştır. Dolayısıyla iyi bir yaşam hazzın değerini belirleyebildiğimiz, türlerini ayırt edebildiğimiz ve hazlara belirli bir tavır takınabildiğimiz yaşamdır. Schopenhauer'ın hazzı tartışmaya açması Antikçağdaki sorgulamalarla aynı yolu takip eder. *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya*'da hazza dair en açık tespitleri eserin son kısmında, insan davranışlarının ilkelerinin ve ahlaki tutumun tartışıldığı dördüncü kitapta buluruz. Buna rağmen Schopenhauer'ın dördüncü kitapta haz ve acı ilişkisini bütünüyle zıt olarak betimlediğini görürüz. Schopenhauer şöyle yazar:

Her tatmin ve genel olarak mutluluk denilen şey, esasen ve özünde daima negatiftir ve alsa pozitif değildir. Bu bize temelden ve kendiliğinden gelen bir bahtiyarlık değil, daha ziyade her zaman için bir arzunun tatmini olmalıdır. Çünkü arzu, yani eksiklik, her hazzın ön koşuludur. Fakat tatmine ulaşmakla arzu ve dolayısıyla da haz biter. Bu nedenle tatmin veya mutluluk bir acıdan veya yoksunluktan kurtulmaktan başka bir şey olamaz ... (s.463)

Alıntıda da görebileceğimiz gibi, hazzın olumsuz ya da negatif tanımı hazzın varlığını arzuda temellendirir. Arzu doğası gereği bir eksiklik ve çaba olarak var olmak zorundadır (Schopenhauer, 2020, s.456). Dolayısıyla eksiklik, yoksunluk ve acı ilkseldirler; doğrudan mevcuttur ve kendilerini dolaysızca bildirirler. Tatminler yani hazlar ise ikincildir ve yalnızca acının yokluğu ya da arzu dediğimiz çabanın geçici engellenmesi olarak tarif edilebilirler. Böylece acı olumlu iken, haz olumsuzlama olarak tanımlanmış olur. Bu görüş, kişinin gündelik yaşamında deneyimlediği küçük kişisel tatminleri acının geçici susturuluşları olarak yorumlar. O halde, Schopenhauer'a göre, ahlaki bağlamında, iyi kavramı haz ya da mutlulukla özdeş tutulduğunda (olumsuz) göreceli ve geçici bir iyi kavramına ulaşmamız kaçınılmazdır (s. 516). Bu durumda hazzı en yüksek iyi, *summum bonum*, olarak düşünmek

¹Haz kavramı elbette ahlakla ilişkisi dışında birçok felsefi araştırmaya konu olmuştur. Türleri ve yapısı sorgulanmış, yöneldiği nesnelere ortak olanın ne olduğuna dair araştırmalar yapılmış, bilgi ile ilişkisi tartışılmış, haz deneyiminin ayırt edici özelliği tespit edilmeye çalışılmış, estetik alandaki rolü ortaya konmaya çalışılmıştır. Felsefe tarihinde hazzın tartışıldığı bağlamlar için bkz. Lisa Shapiro (ed.), *Pleasure: A History*, New York: Oxford University Press, 2018.

kavramsal bir çelişkidir. İyi *summum bonum* olarak anlamak istediğimizde onu arzuya içkin haz-acı ekonomisinden ayırarak arzunun tatmini değil, *arzunun kökten reddi* olarak düşünmemiz gerekecektir (Schopenhauer, 2020, ss. 516-17). Schopenhauer'ın sözleriyle "... istemenin kendisini tamamen ortadan kaldırmasına ve reddedişine -istemenin hakiki yokluğuna- mutlak iyi, *summum bonum* diyebiliriz; sadece bu istemenin baskılarını sonsuza dek durdurup sessizleştirir, sadece bu tekrar bozulmayacak tatmini sağlar, sadece bu kişiye dünyadan kurtarır" (s. 517).

Schopenhauer'ın en yüksek iyi olarak sunduğu kurtuluş dünyadan el etek çekmedir. Bu seviyede bir kurtuluşu talep eden kişi "yaşamın onaylanmasını idrak ettiği hazlar karşısında ürperir" ve hazları reddeder çünkü hazzın değerli bulunup onaylanması, peşine düşülmesi, zorunlu olarak acı-haz döngüsü olarak ortaya çıkan yaşamı onaylamak; dolayısıyla, eksiklik ve acının da devamlılığını onaylamaktır. Dünyadan el etek çekmek Schopenhauer'ın anlamsızlık ve acı ile baş etme yolları olarak sunduğu üç kurtuluş yolundan biridir (ss. 552-555; ss. 538-539; s. 473). Diğer iki kurtuluş ise etik ve estetik kurtuluşlardır. Etik kurtuluş kişinin tüm varlıkların özde birliğini kavradığı, herkesin acısını kendi acısı olarak idrak ettiği, "tüm dünyanın acısını kendi üzerine" aldığı ve başka varlıkların acılarının giderilmesine çabalayarak acıdan kurtulmaya çalışmasıdır. Schopenhauer etik kurtuluşu dünyadan bütünüyle el etek çekmeden ve yaşam isteğini bütünüyle reddetmeden önceki aşama olarak sunar (Schopenhauer, 2020, s.537). Estetik kurtuluşa ise estetik deneyimin hazla ilişkisini tartışırken geri döneceğiz ancak şimdi acının varlığa özsel ve bitimsiz oluşunu açıklayabilmek için isteme yani Almancasıyla *Wille* kavramına değinmek; kısaca Schopenhauer'ın ontolojik görüşüne dönmek gerekir. Bütünüyle reddedilmeye çalışılan isteme bir kişiye ait belirli bir isteme değildir, isteme metafizik ilke olarak kişinin olumsal/empirik varlığından önce gelmektedir.

3. VARLIK VE ACI

Bir tür metafiziksel monizmi (*metaphysical monism*) ve bakış açısı düalizmini (*perspectival dualism*) benimseyen Schopenhauer'a göre dünyayı iki şekilde düşünebiliriz (Soll, 2020) Birincisi öznenin bağımsız; daha doğrusu nesne-özne ikiliğinden bağımsız *kendinde şey olarak* dünyadır. Varlığın kendisidir. İkincisi ise onun özneye görüldüğü; yani, tasavvur olarak ortaya çıktığı halidir. Bize görüldüğü şekliyle dünya gündelik yaşantımızı devam ettirdiğimiz, ayrı ayrı nesnelere, kişilerden ve onların zamansal ve mekânsal ilişkilerinden oluşan, bireyselleşme ve nedensellik ilkesinin hâkim olduğu empirik dünyadır. Schopenhauer tasavvur olarak dünyanın tarif edilen şekilde algılanıp deneyimlenmesinin öznedeki *a priori* kalıplarca (zaman, mekan ve nedensellik) biçimlenmiş olmasına bağlı olduğunu düşünür. Kısaca dünya ancak idrakin öznesi tarafından *a priori* koşullandığı müddetçe anlaşılır bir şey olarak, anlama yetisinin nesnesi ve bilimsel araştırmanın nesnesi olarak ortaya çıkabilir. Buraya kadar Kant'ın aşkınsal idealizmini takip ettiğini yazan Schopenhauer tüm *a priori* tasavvur kalıplarının kaynağını yeter sebep ilkesinde (yeterli temel ilkesinde) bularak Kant'ın bir adım ilerisine geçtiğini iddia eder (s. 73). Burada yeter sebep ilkesinin de temelinde bulunan, yani ona tabi olduğu, "tasavvurun ilk asli ve temel kalıbı" olarak karşılıklı özne-nesne ayırımından bahsetmek yerinde olacaktır (Schopenhauer, 2020, ss. 112-113). Bu ayırım estetik deneyimi ve estetik hazzı çözümlerken yeniden döneceğimiz bir ayırmadır. Fakat asıl vurgulanması gereken

Schopenhauer'ın Kant'ın ilerisine geçtiği noktanın yalnızca bu olmadığıdır. Schopenhauer Kant'ın cevaplanmasının mümkün olmadığını düşündüğü “Bu algılar dünyası, benim tasavvurum olması dışında nedir?” sorusunun cevaplanabileceğini düşünür (s. 91). Bu cevabı *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya*'nın ikinci kitabında buluruz.

Schopenhauer *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya*'nin tasavvurlardan ve kavramsal bilgiden bahsettiği birinci kitabında bahsini kısaca açsa da, aslında ikinci kitabında tasavvurun içindeyken ötesine geçebilmemize olanak veren özel bir nesneden bahseder: beden. Birinci kitapta Schopenhauer bedenimin diğer tüm algı nesnelere gibi tasavvurlardan biri olduğunu, diğer nesnelere gibi etkileşim sonunda algılandığını yazar. Örneğin, nedensellik yasasının *a priori* uygulanmasıyla bedenimin bir parçasının diğeri üzerinde etki etmesi olarak gözüm ve elim arasında kurulan ilişkide elimi görürüm. Elimi görmem bir elmayı görmemle aynı şeydir. Ancak bedenim aynı zamanda her zaman elmadan fazla bir şeydir; onun tasavvurlardan ayrı bir yönü vardır (Schopenhauer, 2020, s. 91-93). Schopenhauer bedenimi aynı zamanda henüz nedensellik yasası uygulanmadan “salt duyuşal hissedişle” doğrudan tanıyabileceğimi yazar (s. 93). Böylece bedenim benim için dolaysız nesnedir.² Kısaca bedenimin özel konumu onun hem mekanda algılanan ve diğer nesnelere etkileşimde olan bir tasavvur oluşunda hem de benim için dolaysız bir nesne oluşunda yatar. Peki, Schopenhauer'ın “ben” diyerek atıfta bulunduğu nedir/kimdir? İşte ikinci kitapta Schopenhauer bedeninin özel konumunu çözümlenmeye bu “ben” ile; yani, “saf idrak eden özne” ile başlar (s. 197).

Schopenhauer saf idrakin öznesinin “tasavvur olarak dünyanın tamamının taşıyıcısı ve koşullayıcısı” olduğunu yazar (s. 197). Göreceğimiz gibi saf idrak öznesi daha sonra üçüncü kitapta estetik deneyimin ve estetik hazın merkezine yerleştirilecektir. Bu saf özne kendini tasavvur dünyasında bir beden, bir birey olarak bulur. Bedeni diğer nesnelere gibi bir nesnedir ve dolaylı olarak bilinir. Ancak beden, aynı zamanda doğrudan bilinebildiği için beden olarak beliren/nesneleşen neyse onun (kendinde şeyin/şeyin kendisinin) idrakine de olanak sağlamış olur. Schopenhauer bedeninin iki boyutluluğunda içsel olarak doğrudan idrak edilen “varlığın cevherine” isteme adını verir. Schopenhauer şöyle devam eder: “Evet, bedeninin tamamı nesneleşmiş yani tasavvur olmuş istemeden başka bir şey değildir” (s. 198). Sandra Shapsahay'ın da “Schopenhauer's Aesthetics and Philosophy of Art” isimli makalesinde sıraladığı gibi Schopenhauer'ın Kant'ın kendinde şey kavramını isteme ile özdeş kılmasına dair birçok farklı yorum bulunur (Young, 1987; Janaway, 1994; Atwell, 1995; Wicks, 2008; Cartwright, 2010. Daha fazla tartışma için bkz. Shapsahay, 2012, 14). Fakat tüm yorumlar bir yana, bizim için Schopenhauer'ın bedeni istemenin nesneleşmesi olarak tanımlamasında ve istemeyi var olmanın özü olarak ortaya koymasında iki önemli tespit söz konusudur. Birincisi tam bu noktada Schopenhauer'ın acı ve hazzı döndüğünü görürüz:

... bedene her tesir, anında ve dolaysızca istemeye de tesirdir; eğer tesir istemeye çelişik ise buna “acı” ve eğer istemeye uygun ise da buna “rahatlık” ya da “haz” denir. Bu ikisinin dereceleri oldukça değişkendir. Eğer kişi acıyı ve hazzı tasavvur olarak adlandırır, oldukça yanılır, bunlar böyle bir şey değildir. Daha ziyade acı ve haz

² Schopenhauer tam olarak anlama yetisinin nesnesi olamayacağı için bu duyuşal/duyuşal hissedişin bir nesnenin hissiyatı olamayacağını bu yüzden nesne dediğinde ayrımın farkında olmamız gerektiği konusunda uyarır, s. 93.

istemenin tezahüründeki (bedendeki) dolaysız etkilerdir; bedenın maruz kaldığı etkinin zorlayıcı anlık istemesi ve istememesinden ibarettir (s. 199).

Böylece isteme kavramının tanıtılmasının hemen ardından haz ve acının da ona sıkı sıkı bağlandığına şahit olur ve haz ve acının tasavvur dünyasına ait olmadıklarını okuruz. Bu hem olumsuz haz anlayışının kişinin tikel arzularında değil, metafizik ilke olarak istemede temellendiğini anlamak için önemlidir hem de tasavvur dünyasının aşıldığı estetik deneyimdeki hazzın mahiyetini ve hazzın öznesini anlayabilmek için önemlidir. İkinci tespite gelince Schopenhauer bedende bulunan bu iki yönlü var olmanın analoji kurarak diğer tüm tasavvurlara genişletebileceğini savunur ve her şeyin eş zamanlı olarak hem isteme hem tasavvur olduğu çıkarımını yapar (ss. 202-205). Böylece Schopenhauer araştırmasına başladığı soruya da cevap vermiş olur: dünya bizim tasavvurumuz olmak dışında bir şey olamazsa, bu doğrudan kendi içimizde bulduğumuz isteme olmalıdır (s. 204). Her var olan, isteme olmak bakımından özünde birdir.

Her var olan isteme olmak bakımında özünde birdir fakat her var olanda istemeye idrak eşlik etmez (Schopenhauer, 2020, s. 205). İstemeye idrakin eşlik ettiği varlıkların hayvanlar ve insanlar olduğunu söyleyen Schopenhauer diğer tasavvurlarda istemenin kör bir itki gibi etkin olduğunu düşünür. İsteme inorganik doğadan başlayarak organik doğada tikel varlıklarda kademe kademe tecelli eder/ nesneleşir. İsteme kör şekilde hareket eden her doğa kuvvetinde, canlandırıcı ve hareket ettirici kuvvet olarak bitkilerde, hayvan yaşamının kendisinde ve insan davranışlarında tezahür eder. İstemenin, onun hizmetinde olan algısal ve kavramsal anlama yetisinin idrakine ait ayrımlarla; yani, birlik-çokluk ayrımı ve özne-nesne ayrımı ile anlaşılamayacağını söyleyen Schopenhauer onun belirlenimlerinin yalnızca teklik ve temelsizlik olduğunu yazar (s. 214)

Schopenhauer'ın olumsuz haz kavrayışı ile ilgili tüm bu metafizik belirlenimlerden çıkarılabilecek sonuç şudur: Var olmak, kendinde-şey olarak düşünüldüğünde sadece kör, sebepsiz ve amaçsız bir itki, sonsuz bir çabalama ya da mücadeleden ibarettir. İstemenin hiçbir tikel tezahüründe nihai bir tatmine kavuşmamasının zorunlu olduğu açıktır çünkü böylesi bir durum mutlak yokluk anlamına gelir. Bireyin yaşamı görünüşte amaçlar, tatminler ve geçici hazlar edindiği ama özünde amaçsızca itilip sürüklendiği nihai bir anlamdan yoksun, içinde kalıcı bir mutluluğun olmadığı bir ızdırıp sürecidir. Acı insanın varlığına içkindir. Estetik deneyim bizi böylesi bir acıdan nasıl kurtarır? Estetik haz yalnızca acının geçici bir susturuluşu mudur?

4. ESTETİK KURTULUŞUN HAZZI VE BİLMENİN HAZZI

Estetik deneyim Schopenhauer için ikili bir öneme sahiptir. Daha öncede gördüğümüz gibi, ilkin estetik deneyim kişiye istemeden, kısa süreli de olsa, kurtuluş olanağı sunması bakımından önemlidir. Aslında bu kurtuluş hem öznenin kurtuluşu hem de nesnenin istemenin hizmetindeki idrakin bakış açısından, belirli bir anlam boyutundan (araçsallıktan) kurtuluşu olarak yorumlanabilir. Schopenhauer estetik deneyimi hem algılanan hem de algılayan bakımından bir arınma süreci olarak betimler (s. 290, ss. 314-15). Güzelliğin seyrine dalan kişi kişisel çıkar ve arzularından arınarak dünyanın bütününe tasavvur olarak belirmesinin koşulu olan idrakin saf öznesi haline gelir/yükselir. O, bağımsız, zamansız, arzusuz evrensel bir gözdür. Birazdan

detaylıca yeniden ele alacağımız gibi, burada estetik hazzın ilk belirlenimi ortaya çıkar. Saf idrak öznesi olarak öznenin öz-bilincinde acı yoktur ve acının yokluğu hazla özdeştir. Estetik deneyimin öznel boyutundan nesnel boyutuna ilerlediğimizde deneyimi önemli kılan ikinci unsur ile karşılaşırız. Estetik deneyim öznenin varlığın hakikatiyle, özüyle karşılaşmasının; hakikatin sezgisel kavrayışına varmasının olanağıdır. Fakat bunu doğrudan istemeyi bildirme yolu ile yapmaz. Öte yandan, özne saf bir temaşa öznesi haline geldikçe, açık ki, karşılaştığı ve kavradığı şey de arzunun tüketmek için yöneldiği nesnelere çokluğu olmayacaktır. Bu noktada Schopenhauer ontolojisindeki yeni bir varlık tipiyle karşılaşırız: Platonik idea (Platonik ideanın ontolojik konumunun farklı yorumları için bkz. Janaway, 2016a-b; Atwell, 1995; Young, 1987) Estetik idrakin nesnelere ideallerdir. Sanat var olmanın hakikatini bize idealar yoluyla sunabilme gücü, estetik deneyim ise bu idrake haiz olabilme olanağıdır.

İdea isteme olarak adlandırılan kör mücadelenin kendini farklı derecelerde nesneleştirme/somutlaştırmasıdır. İdealar tasavvur dünyasındaki tikel şeylerin “modelleri;” “şeylerin ebedi kalıpları” ya da “ilk örnekleri”dir (Schopenhauer, 2020, ss. 234-235). Schopenhauer ideaların hiyerarşik derecelendirmesinden bahseder. İdealar varlığın özünü yani amaçsız çabalamayı daha net, daha bütüncül, daha yoğun ve daha karmaşık olarak ifade ettikçe ya da somutlaştırdıkça hiyerarşide yükselirler. Böylece var olmak dediğimiz bu amaçsız mücadelenin taşlara kıyasla bitkilerde ve bitkilere kıyasla hayvan dünyasında daha yüksek derecede ve daha eksiksiz olarak algılanır olması, somutluk kazanması söz konusudur (Schopenhauer, 2020, s. 233). Örneğin hiyerarşinin en alt basamağında yer çekimi, kristalleşme ya da katılık ideaları bulunurken hiyerarşinin en üst seviyesinde insanlık ideası bulunmaktadır.

Schopenhauer, var olmanın hakikatini bize hangi derecede sunabildiğine göre, yani hangi ideayı bize sunabildiğine göre, sanatları da bir değer hiyerarşisine yerleştirir. Sanat biçimlerinden taşın katılığı ve taşların yerküre ile ilişkisiyle ilgilenen mimari hiyerarşide en alt basamaktadır (Schopenhauer, 2020, s. 336). Mimariye özgü olan sanatsal içerik (idea) itme ve çekme kuvvetiyle açık edilen istemenin (bitimsiz mücadelenin) zayıf bir ekosü, en alt seviyedeki halidir. Sanatlar hiyerarşisi, su sanatları, bahçe düzenlemesi, heykel, resim, edebiyat yani şiir, roman sıralamasında devam ederek tragedyaya varır. Tragedyanın konu edindiği, izleyiciye sunduğu insanlık ideasıdır. İnsan olarak var olmak, yaşama isteğinin en karmaşık, en eksiksiz tecellisidir. Tarihte farklı yerlerde binlerce farklı biçimde ortaya çıkan insanların tutkuları, hataları, hırsları, pişmanlıkları, bitmek tükenmek bilmez acıları ortaktır ve tragedyalar bu ortaklığı bize sunar. Schopenhauer’a göre insanın kendi durumunu fark etmesi yani amaçsız bir mücadelenin tezahürü olduğunu idraki tragedyanın yaşattığı estetik deneyim ile mümkündür. Schopenhauer tek bir sanatı, müziği, diğer sanatlardan ayrı tutar. Müzik sanatlar hiyerarşisini de aşan en üstün sanattır (Schopenhauer, 2020, s. 387). Müziğin diğer sanat türlerinden farklı müziği deneyimlerken ideaları idrak etmiyor oluşumuzdur. Müzikte istemenin bizatihi kendisinin temsili/ kopyası ile direkt olarak karşılaşırız (Schopenhauer, 2020, s. 389). Müzik, duyguları bize gösterirken bu ya da şu duyguyu değil duygunun kendisinin ne olduğunu hissettirir (Schopenhauer, 2020, s. 394). İstemedi bir kurtuluş sunması gereken müzik nasıl olur da bizi istemenin kopyası ile karşılaştırdığı için değerli olabilir? Müziğin bu paradoksal konumuna yüce deneyimini tartışırken değineceğiz.

Schopenhauer sanattaki hiyerarşiyi göz önünde tutarak estetik deneyimde aldığımız hazzın bileşik bir haz olduğunu ve farklı türde hazlardan oluştuğunu yazar (s. 314). Estetik hazzı oluşturan birinci unsur öznel boyuttur ve bu istemeden kurtulmuş olmanın getirdiği hazdır. Dereceleri farklı olsa da, her zaman iki tür hazzı da barındıran estetik deneyimde düşük seviyedeki sanatlar genellikle bu ilk tür hazzı sunarlar. Saf tefekkür ve kendini nesnede kaybetme olarak tarif edilen bu içsel ruh durumunu Schopenhauer Epikuros'un tanrıların durumuna benzettiği "acısız hal" ya da iç huzur olarak adlandırır. İlk bakışta estetik hazzın bir parçasını oluşturan bu haz acısızlık; yani, yokluk üzerinden betimleniyor olduğu için hazzın olumsuz tanımına uygun gibi görünse de burada dikkat etmemiz gereken bir ayırım söz konusudur. Schopenhauer bu içsel durumu aynı zaman da "mutluluk ve mutsuzluğun" ortadan kalktığı bir hal olarak betimler (316). Estetik deneyimde kurtulmuş olduğumuzun kişisel acılarımız değil de, istemenin kendisi olduğunu varsayarsak istemeye birlikte hem tatmin hem acı hisleri ortadan kalkmış olmalıdır. Arzusuzluk durumu olarak bahsedebileceğimiz, sükûnet söz konudur. O halde, arzuda temellenen yokluğun önceliği de ortadan kalkmış ve sükûneti olumsuz olarak tanımlama zorunluluğu da kalmamıştır. Burada Schopenhauer'ın estetik haz kavramını, sükûnet kavramı ile karşıladığımızda, olumsuz haz kavramı ile çeliştiğini görürüz.

Deneyimlediğim sanat eseri sanatlar hiyerarşisinde yüksek bir mevkide ise hazzın ikinci türü ağır basmaktadır. Estetik hazzı oluşturan diğer bileşen olan bu ikinci tür haz saf idrakin; yani bilmenin getirdiği mutluluktur. Yukarıda gördüğümüz gibi, tragedya benzeri yüksek seviyedeki sanatlarda ideaların karmaşıklığı arttığı için bilmenin hazzı daha fazla hissedilecektir. Schopenhauer, hakikatin idrakinin yani bilginin getirdiği mutluluğun "tek saf mutluluk" olduğunu iddia eder ve açıkça bu mutluluğun ihtiyaç ve ızdıraptan sonra gelmediğini ve zorunlu olarak acı ve boşluk tarafından takip edilmediğini yazar (s. 465). Estetik hazzı oluşturan ikinci hazda da, öyle görünüyor ki, acının olumsuzlanmasını aşan, arzulama-tatmin zincirini aşan, olumlu bir unsur söz konusudur (Young, 2005; Guyer, 1996). Sonuç olarak Schopenhauer'ın bilmenin hazzı olarak betimlediği ikinci tür estetik haz da olumsuz haz kavramıyla çelişmektedir.

5. GÜZELİN VE YÜCENİN HAZZI

Estetik hazzımızın kaynağı yalnızca sanat eserleri değildir; doğa karşısında da estetik deneyim yaşayabiliriz. Bu yüzden Schopenhauer'ın hazla ilgili görüşlerini tartışırken son uğraşımız onun sıklıkla doğa karşısında yaşadığımız estetik deneyimlere dair yaptığı ayrımlar olacaktır. Schopenhauer önce güzel ve yüce (ihitşam) duygusuyla dolduğumuz estetik deneyimleri birbirinden ayırır. Sonra yüce deneyiminin de, Kant'ın ayırımına benzer bir şekilde, yüceliğin matematiksel mi yoksa dinamik mi olduğuna göre ayrıldığını görürüz (2016, ss. 71-87) Güzelin tefekküründe doğa kişiyi saf idrak öznesine yükselten ideaları zahmetsizce sunarken ve kişi yumuşakça bu dönüşümü yaşarken, yüce deneyiminde doğa (şeyler) "genel insan istemesi" ile düşmanca bir ilişki içinde olduğundan saf idrak durumuna geçiş bir mücadele olarak, bu düşmanca ilişkilerden bilinçli olarak kendimizi çekip kopartmamız ile yaşanabilir (Schopenhauer, 2020, s. 321). Güzelin davetkârlığında isteme bilinçten hiçbir direnç ile karşılaşmadan çekilirken, yücenin tehditkârlığında isteme çekilmemekte direnir (Schopenhauer, 2020, s. 330).

Schopenhauer, yüceyi deneyimlediğimizde saf idrakimize insani “istemenin daimi hatırlanışı”nın eşlik ettiğini ve ne zamanki kişisel bir tehlike fark edilirse tekil istemenin harekete geçip estetik deneyimi bozduğunu yazar (s. 322). Örneğin, şiddetli bir kış mevsiminde tüm doğa donmuşken sadece aydınlık veren fakat bir ısı kaynağı olamayan güneş ışınları buz kütlelerinin üzerine düştüğünde, saf öznelliği içinde kişi bu güzelliği seyrederek. Isının yokluğunun hatırlanmasıyla bunu insan yaşamına, yani genel yaşama isteğine dair bir tehdit olarak görecektir ve güzelin deneyiminden yücenin deneyimine geçiş gerçekleşecektir. Onun yeniden sükûnete kavuşmak için istemeden bilinçli olarak kendini koparmaya çalışması gerekecektir (Schopenhauer, 2020, s. 323). Schopenhauer yüce duygusunun sadece mekân ve zamandaki sınırsız büyüklükler (ki kişiyi hiçliğe dönüştüreceklerdir) karşısında değil, doğanın öfkeli güçleri karşısında da uyanabileceğini yazar (s. 325). İlki matematiksel yüce iken, diğeri dinamik yücedir. Schopenhauer’ın yüce deneyimi ile ilgili son tespiti ise, onun ikili bir çelişkidir. İlk çelişki, sükûnet ve durgunluk içinde kavranan ideaların tam da tehditkar, korkunç, sarsıcı nesnelere gerçekleşmesidir. İkinci çelişki ise estetik izleyicinin bilincindeki ikilikten kaynaklanır. Estetik izleyici kendini hem azamet karşısında bir hiç olarak duyumsar hem de o, saf idrakın öznesi olarak tasavvur olarak dünyanın koşuludur (Schopenhauer, 2020, s. 325). Schopenhauer, buna rağmen, yüce deneyiminde bilincin “dünyanın azameti ile ezilmiş değil, yüceltilmiş olarak duyumsanmış bir bilinç” olduğunu yazar çünkü estetik özne aslında tüm tasavvur dünyasının taşıyıcısıdır, dolayısıyla ona bağlıdır (s. 326).

Tüm bu çözümlenmelerden sonra estetik deneyimin bir türü olan yüce deneyimindeki hazzı nasıl yorumlamak gerekir? Olumsuz haz tanımının yüce deneyimini açıklamak için de yetersiz olduğunu saptayabiliriz. Estetik hazın olumsuz tanımı onu istemenin yokluğu olarak açıklar ve estetik deneyimin kurtuluş sağlaması gerekir. Oysa yüce deneyimde, kişisel arzu, istek ve acılar söz konusu olmasa da, genel insani isteme (hatırlanışı) deneyime eşlik eder. Öyle görünüyor ki, yüce deneyimi ancak idrak ve bilmenin getirdiği kendine mahsus bir haz var sayıldığında açıklanabilecektir. Bir bilgi söz konusudur ama bu bilgi ideaların bilgisi değildir. Vurgulamak gerekir ki, Schopenhauer doğadaki yücenin deneyiminde ideaların estetik idrakinden açıkça bahsetse bile, yücenin hazzı ideaların bilgisinden kaynaklanan haz değil estetik izleyicinin öz-farkındalığından kaynaklanan hazdır. Hazın kaynağı kişinin onu bireyselliğinde (tasavvur olarak) yok edebilecek şeyin varlığının, aslında ona bağlı oluşunu fark etmesi çünkü kendisini nesnenin koşulu olan saf idrak öznesi olarak kavramasıdır. Önceden bahsettiğimiz müziğin paradoksal deneyimine bir çözüm getiren Guyer da yüce deneyiminden ve onda içerilen pozitif haz imasından yola çıkmıştır (ss. 127-128). Müzik dinlerken ideaları idrak etmeyiz, doğrudan istemenin kopyası ile karşılaşırız, böylece ondan kurtuluşumuz mümkün durmamaktadır; fakat müzik duyguların kendini birebir yaşattığı ve istemenin kendisiyle, temsil/kopya üzerinden olsa bile bilgisini sağladığı için bir haz deneyimi olarak düşünülebilir. Guyer aslında daha ileri giderek başka bir iddiada daha bulunur. O, müzik dinlerken, diğer her şeyle özde bir olduğumuzu, kendimizden büyük bir gerçeklikle özdeş olduğumuzu fark ettiğimiz için; kısaca, kurtulduğumuz değil kavuştuğumuz için olumlu bir neşe hissettiğimizi yazar (Guyer, 1996, s. 129). Yine de, bu iddianın bakış açısından, yüce deneyimini bir kavuşma olarak tarif etmek hata olacaktır çünkü yüce deneyiminde bir yükselme

hissedilse bile bu his karşımızdakiyle özde bir oluşumuzdan gelen bir yükselme/neşe hissi değildir. Ondan ayrılarak onu kendimize bağımlı kılmamızın uyandırdığı bir histir. Yüce deneyimindeki hazza dair son sorun ise deneyimde haz ve acının bir arada bulunuşudur. Yüce deneyiminin devam etmesi için bilinçli bir mücadelenin gerekmesi; yani, acının da deneyime dâhil olması gerekir. Oysa haz acının yokluğu olarak kabul edilecek olursa deneyimde acının hem var olduğunu hem yok olduğunu söylememiz gerekir ki bu da açıkça bir çelişkidir.

6. SONUÇ

Schopenhauer'ın genel haz tanımı ile estetik haz kavramı arasında bir çelişki mevcuttur. Schopenhauer'ın olumsuz haz tanımı hazzı acının yokluğu olarak tanımlar ve acının ilksel ve bitimsiz olduğuna vurgu yapar. Bu tanım Schopenhauer'ın metafizik kuramında sıkıca temellenir. Schopenhauer anlama yetisinin *a priori* ilkeleri tarafından şekillenip tasavvur olarak belirmediğinde, varlığın isteme olarak tanınabileceğini savunur. Tüm tasavvurların özünü oluşturan isteme sadece kör, sebepsiz ve amaçsız bir itki, sonsuz bir çabalama ya da mücadeledir. İstemenin nihai bir tatmine kavuşmasının imkânsızlığı varlığına içkindir çünkü böylesi bir durum mutlak yokluk anlamına gelecektir. Diğer taraftan, estetik deneyim istemeden bir kurtuluş sunan saf bir tefekkür hali olarak sunulur. Buradaki estetik haz acının yokluğu olarak düşünülebilecekken Schopenhauer onu acının değil, istemenin yokluğu, saf arzusuzluk hali olarak sunar. Estetik deneyim, acı ve haz döngüsünü aşan bir saadet hali olarak tarif edildiğinde olumsuzluk tanımını yıkar. Bununla birlikte, Schopenhauer, estetik deneyimdeki hazzın bir başka bileşeninin ideaları idrak etmemizden duyduğumuz haz, bilmenin getirdiği haz olduğunu yazar. Schopenhauer'ın estetik kuramını Alman bilişselci estetik kuram geleneğine yerleştirdiğimizde, hakikati idrake yapılan vurgu ile bilmenin kendine mahsus, olumlu bir haz kaynağı olduğunu kabul etmek gerekecektir (Guyer, 1996, s. 117-126). Bilme hazzının isteme ile bağının olmadığı ve olumlu bir haz tanımı gerektirdiği iddiasına karşı Schopenhauer'ın bilgide dahi bir eksikliğin giderildiğini, acının yokluğunu öne çıkardığı savunulabilir (Fox, 2022). Ancak bu sefer de kör ve amaçsız bir itki olan istemeyi “bilme isteği” olarak yorumlamamız gerekecektir ki bu istemeye, Schopenhauer'la çelişir bir şekilde, amaç ve bilinç atfetmek anlamına gelecektir.

Sonuç olarak Schopenhauer'ın haz anlayışının estetik bağlamda incelenmesi bizi temel bir ikilem ile yüzleştirir. Ya estetik hazzın bir haz olarak sınıflandırılmasından vaz geçilmesi gerekir ki bu durumda estetik deneyimin bir kurtuluş olarak ayırt edici özelliği yiter ya da hazzın olumlu tanımının Schopenhauer tarafından kabul edilmesi gerekir ki bu durumda Schopenhauer'ın etiğinde ve ontolojisinde büyük tutarsızlıklar ortaya çıkacaktır. Öte yandan, estetik deneyime kendine mahsus olumlu bir haz atfetmemek, Guyer'ın da vurguladığı gibi, onu estetik değil anestetik kılmak olacaktır (s. 126). Son olarak, estetik hazzın genel haz tanımıyla uyduğu kabul edilecek bile olsa, estetik deneyim anlayışının Schopenhauer'ın kötümserliğiyle daha temel bir noktada çeliştiğinin altını çizerek çalışmamızı sonlandırabiliriz. George Simmel'e göre Schopenhauer estetik alanda mutluluğu sadece negatif bir şekilde tanımlasa bile bu onu iki anlamda oldukça iyimser (optimist) bir filozof yapar (s. 98). Birincisi hazzın olumsuz tanımı kötümser bir tanım olsa da, aynı zaman da mutluluğun ya da hazzın acının son bulmasından daha fazla bir şey olmadığını ve mutluluk için daha fazlasının talep

edilmesinin gerekmediğine inanmak olabilecek en iyimser bakış açılarından biridir. İkinci olarak ise, Schopenhauer'ın mutluluğun kaynağını hayal gücünün yaratımında bulması, onu hayal gücünün ürettiği sanat alanına taşıması ve hayal gücünün engeller ortadan kalktığında mutluluğu sağlayabileceğini düşünmesi, istemenin katı gerçekliği düşünüldüğünde, yüksek derecede iyimserlik içermektedir.

KAYNAKÇA

- Atwell, J. (1995). *Schopenhauer and the Character of the World: The Metaphysics of Will*. University of California Press.
- Cartwright, D. (2010). *Schopenhauer: A Biography*. Cambridge University Press.
- Fox, J. I. (2022). Does Schopenhauer accept any positive pleasures? *European Journal of Philosophy*, 1–12. <https://doi.org/10.1111/ejop.12830>
- Guyer, P. (1996). Pleasure and knowledge in Schopenhauer's aesthetics. In Dale Jacquette (Ed.) *Schopenhauer, Philosophy and the Arts* (pp. 109-132). Cambridge University Press.
- Janaway, C. (1994). *Schopenhauer*. Oxford University Press.
- Janaway, C. (2016a). Will and nature. In C. Janaway (Ed.) *The Cambridge Companion to Schopenhauer* (pp. 138-170). Cambridge University Press.
- Janaway, C. (2016b). Schopenhauer's pessimism. In C. Janaway (Ed.) *The Cambridge Companion to Schopenhauer* (pp. 318-344). Cambridge University Press.
- Kant, I. (2016). *Yargı Yetisinin Eleştirisi*. Aziz Yardımlı (Çev.). Idea Yayınları.
- Katz, L. D. (2016). Pleasure. In Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/pleasure/>
- Schopenhauer, A. (2020). *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya*, çev. A. Onur Aktaş. Doğubatı Yayınları.
- Shapiro L. (Ed.) (2018). *Pleasure: A History*. Oxford University Press.
- Shapshay, S. (2012). Schopenhauer's aesthetics and philosophy of art. *Philosophy Compass*, 7(1), 11-22.
- Simmel, G. (1986). *Schopenhauer and Nietzsche*. H. Loiskandl, D. Weinstein & Michael Weinstein (Trans.). University of Massachusetts.
- Soll, I. (2020). Schopenhauer on the Will as the window to the world. In Robert W. Wicks (Ed.), *The Oxford Handbook of Schopenhauer*. Online Erişim Mayıs 2020, www.oxfordhandbooks.com.
- Wicks, R. (2008). *Schopenhauer*. Blackwell Publishing
- Young, J. (1987). *Willing and Unwilling: A Study of the Philosophy of Arthur Schopenhauer*. Nijhoff.
- Young, J. (2005). *Schopenhauer*. Routledge.

MODERN MANTIKTA TİKEL EVETLEME ÖNERMELERİNİN KAPSAYICI VE DİŞLAYICI ANLAMI

Dr. Arş. Gör. Asım DİLMAÇÜNAL

Bingöl Üniversitesi,

0000-0002-0206-3641

ÖZET

Modern mantıkta ayrıklık (disjunction) için $\vee$ (wedge) sembolü kullanılır. $p \vee q$ gibi bir tikel evetleme önermesinde, önermenin bileşenlerine, yani p 'ye ve q 'ya, ayrıklar denir. Böyle bir önerme sıklıkla p doğrudur veya q doğrudur biçiminde yorumlanır. Oysa gündelik dilde ayrıklık, kapsayıcı (inclusive) ve dışlayıcı (exclusive) olmak üzere iki anlamda kullanılır.

Tikel evetleme önermesinin doğruluk değeri, bileşenlerin en az birinin doğru olması durumunda “doğru” olarak hesaplanır. Ayrıklardan birinin seçilmesi, diğerinin de seçilmesini engellemez. Söz konusu kullanımlarda “veya” kullanmak uygundur. Bu anlamda bir tikel evetleme önermesinin doğruluk değeri, ayrık önermenin kapsayıcı anlamına işaret eder. Söz gelimi “Didem Madak veya Cemal Süreya şairdir” örneğinde ayrıklardan en az biri doğrudur. Aynı zamanda bir ayrığı seçmek diğer ayrığı seçmeyi engellemektedir. Başka bir deyişle her iki bileşenin de doğru değerine sahip olmasının önünde bir engel yoktur. Her bir bileşenin doğru değeri aldığı durumdaysa, bileşik önermenin doğru değeri aldığını söylemek yerindedir. Ancak bir ayrığı seçmenin diğer ayrığı seçmeyi engellediği durumlar vardır. Bu durumda her bileşenin aynı anda doğru değerini alması bileşik önermenin doğruluk değerini doğru yapmaz. Bir ayrığı seçmenin diğer ayrığı seçmeyi engellediği durumlarda “ya... ya” kullanımı uygundur. Bu anlamda literatürde sıklıkla başvuru örnek “Ya çorba ya salata alabilirsiniz” şeklinde ifade edilen örnektir. Bu tür örneklerde bir ayrığı seçmek diğerini seçmeyi engeller. Bu yüzden önerme “çorba veya salata alabilirsiniz, ama ikisini birlikte alamazsınız” şeklinde yorumlanmalıdır. Bu yapıldığında her bir ayrığın doğru değeri aldığı bileşik önermenin doğruluk değeri “yanlış” olur. Dolayısıyla bu ayrıma dikkat etmemek bileşik önermenin doğruluk değerinin yanlış hesaplanmasına neden olacaktır.

Türkçe literatürde bu ayrıma bazen hiç değinilmemiş bazen de kısmen dikkat edilmiştir. Dışlayıcı anlamı göstermek için $\downarrow$, $\underline{\vee}$ gibi sembollere başvurulmuştur. Bu çalışmada ayrıklığın her iki anlamına dair örnekler açıklanacaktır. Aynı zamanda bu ayrıma dikkat etmemenin sembolleştirmelerde yol açtığı güçlükler gösterilecektir. Son olarak ayrıklığın söz konusu iki anlamı için yeni bir eklem türetmeye ihtiyaç olup olmadığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modern Mantık, Ayrıklık, Tikel Evetleme, Doğruluk Değeri, Dışlayıcı

Modern Mantıkta Tikel Evetleme Önermelerinin Kapsayıcı Anlamı

Önermeler doğru ya da yanlış olan yargılar olarak ifade edilir. Bu anlamda önerme, doğru ya da yanlış olabilen bir doğruluk değerine sahiptir. Bir önerme “karga siyahtır” biçiminde olabilir. Bu basit önerme olarak adlandırılır. Basit bir önerme, bir harfle p,q,r,s... sembolleştirilir.¹ Bunun yanında herhangi bir bağlaç eklenmesiyle “karga siyahtır ve uçar” biçiminde de olabilir. Bu ise bileşik önerme olarak adlandırılır. Bağlaçlar modern mantıkta eklemeler olarak ifade edilir. En temelde değilleme önermeleri için $\sim$, tümel evetleme önermeleri için $\wedge$, tikel evetleme önermeleri için $\vee$, koşullu önermeler için $\rightarrow$ ve karşılıklı koşul önermeleri için $\leftrightarrow$ eklemi kullanılır. Bir bileşik önermenin doğruluk değeri, basit önerme ya da önermelerin doğruluk değerlerinin bir fonksiyonudur, başka bir deyişle söz konusu önermeyi oluşturan basit önerme ya da önermelerin doğruluk değerine bağlıdır. Yani basit önermenin ya da ayrı ayrı basit önermelerin doğruluk değeri biliniyorsa bileşik önermenin doğruluk değeri de bilinir ya da hesaplanabilir.

Modern mantıkta ayrıklık (disjunction) için $\vee$ (wedge) sembolü kullanılır. $p \vee q$ gibi bir tikel evetleme önermesinde önermenin bileşenlerine, yani p'ye ve q'ya ayrıklar denir (Hardegree, 1999: 37). Böyle bir önerme sıklıkla p doğrudur veya q doğrudur biçiminde yorumlanır. Oysa gündelik dilde ayrıklık, kapsayıcı (inclusive) ve dışlayıcı (exclusive) olmak üzere iki anlamda kullanılır.

Tikel evetleme önermesinin doğruluk değeri, bileşenlerin en az birinin doğru olması durumunda “doğru” olarak hesaplanır. Ayrıklardan birinin seçilmesi, diğerinin de seçilmesini engellemez. Bu anlamda bir tikel evetleme önermesinin doğruluk değeri, ayrık önermenin kapsayıcı anlamına işaret eder. Söz gelimi “Didem Madak veya Cemal Süreya şairdir” örneğinde ayrıklardan en az biri doğrudur. Aynı zamanda bir ayrığı seçmek diğer ayrığı seçmeyi engellememektedir (dışlamamaktadır). Başka bir deyişle her iki bileşenin de doğru değerine sahip olmasının önünde bir engel yoktur. Bu anlamda kapsayıcı ayrıklığı işaret eden doğruluk tablosu aşağıdaki biçimde olacaktır:

p	q	$p \vee q$
D	D	D
D	Y	D
Y	D	D
Y	Y	Y

Tablo 1: Tikel evetleme örneklerinde kapsayıcı ayrıklığa ait doğruluk tablosu

Yukarıdaki tablo için ne söylemek mümkündür? p için Didem Madak şairdir ve q için de Cemal Süreya şairdir sembolleştirmeleri göz önüne alındığında, ayrıklardan birinin doğru, birinin yanlış olduğu ikinci ve üçüncü satırları anlamak kolaydır. İlk satır ise her iki ayrığın doğru olması durumunda da bize bileşik önermenin doğru değeri alması gerektiğini söyler. Bunun

¹ Harflendirmeler için kesin bir uzlaşma yoktur. A'dan Z'ye büyük harfler, p,q,r,s... vb. küçük harfler gibi alternatif tercihler bulunmaktadır.

önünde bir engel yoktur. Bunun uygun bir yorumu Didem Madak'ın şair olduğu doğrudur veya Cemal Süreya'nın şair olduğu doğrudur biçiminde olur.

Birinci satırın doğru yorumunu kavramak için şimdi bu önermeyi sembolleştirerek değerlendirelim.

p: Didem Madak şairdir [Sol ayrık]

q: Cemal Süreya şairdir. [Sağ ayrık]

“Didem Madak veya Cemal Süreya şairdir.”² [p ∨ q]

Bu önermede ilk olarak birinci ayrığın doğru olduğu, ikinci ayrığın yanlış olduğu durumda, bileşik önerme “doğru” değerini alır. Doğruluk tablosunda bu durum ikinci satıra karşılık gelmektedir.

p	q	p ∨ q
D	Y	D

Tablo 2: Tablo 1'e ait 2.satır

İkinci olarak ikinci ayrık doğruyken ilk ayrık yanlış olabilir. Ki bu durumda da bileşik önermenin doğruluk değeri “doğru” olur.

p	q	p ∨ q
Y	D	D

Tablo 3: Tablo 1'e ait 3.satır

Bu önermenin her iki bileşenin de doğru olduğunu varsayalım. Ki öyledir de. Bunun önünde herhangi bir engel yoktur. Her iki ayrığın da doğru değeri aldığı bu tür ayrıklık kapsayıcı ayrıklığın örneğidir. Bileşik önermenin doğruluk değeri doğrudur.

p	q	p ∨ q
D	D	D

Tablo 4: Tablo 1'e ait 1.satır

Dolayısıyla her iki ayrığın en az birinin doğru olduğu durumlarda önermenin doğruluk değeri “doğru” olur. Tikel evetleme önermesinin kapsayıcı anlamı söz konusu olduğunda bu örnekler ayrıklardan en az birinin doğru olduğu durumlar için örnek teşkil etmektedir. Ancak dikkat edilirse ayrıklığın bu kullanımında “en az bir ve en fazla bir” biçiminde yorumlanmasını gerektirecek bir anlam yoktur. Fakat tikel evetleme önermeleri söz konusu olduğunda "en az bir" yerine, "en az bir ve en fazla bir" anlamına gelen dışlayıcı bir anlam bulunur (Copi, I. M.,

² Bu örnek “Hastalık veya işsizlik durumunda primlerden feragat edilecektir” biçiminde de sunulur. Bu örnekte, primlerin sadece hasta olan ya da işsiz olanlar için ödenmeyeceği değil, aynı zamanda hem hasta hem de işsiz olanlar için de ödenmeyeceğinin kastedildiği belirtilir. Detaylı bilgi için bkz. (Copi, I. M., Cohen, C., McMahon, K., 2014: 310). Bu tür örnekler “Anne veya babasını kaybedenler bursa başvurabilir.” “Engelli veya 65 yaş üzerindeki kişilere ücretsizdir.” “Mantıktan veya sanat tarihinden geçenler başarılı sayılacaktır.” çoğaltılabilir. Ancak bu örneklerin bir koşul ifade ettiği görülmelidir.

Cohen, C, McMahon, K., 2014: 310-311). Bu ayrımın İngilizce “or”³ bağlacının kullanımında bir muğlaklığı olduğu ama Latince’de her iki anlama da karşılık gelen iki farklı kelimenin bulunduğu vurgulanır. Latince *vel* kapsayıcı anlama karşılık gelirken, *aut* ise dışlayıcı anlama karşılık gelmektedir (Hardegree, 1999: 38; Copi, I. M., Cohen, C, McMahon, K., 2014: 311).

Türkçe için de bu iki anlamı kapsayacak biçimde veya, ya da, ya... ya biçiminde kullanımlar vardır. Kapsayıcı anlamı ifade ederken “veya” kullanmak uygundur. Dışlayıcı anlam için Teo Grünberg ↓ (ayrıklık) eklemine önerir.⁴ Ve bu tür kullanımlarda “veya” yerine “ya... ya” kullanımlarının yerinde olacağı önerisini sunar (Grünberg, 2000: 17). Bu öneri yerinde bir öneridir. Tikel evetleme önermesinde dışlayıcı anlam kastedilmek istediğinde, bunun “ya... ya” bağlacıyla dile getirilmesi, önermenin doğru yorumlanmasına yardımcı olacaktır.

Modern Mantıkta Tikel Evetleme Önermelerinin Dışlayıcı Anlamı

Her bir bileşenin doğru değeri aldığı durumda, bir ayrığı seçmenin diğer ayrığı seçmeyi engellemediği durumda, bileşik önermenin doğru değeri alındığını söylemek yerindedir. Ancak bir ayrığı seçmenin diğer ayrığı seçmeyi engellediği durumlar vardır. Bu durumda her bileşenin aynı anda doğru değerini alması bileşik önermenin doğruluk değerini “doğru” yapmaz. Bir ayrığı seçmenin diğer ayrığı seçmeyi engellediği durumlarda “ya... ya” kullanımı uygundur. Bu anlamda literatürde sıklıkla başvuru örnek “Ya çorba ya salata alabilirsiniz.” şeklinde ifade edilen örnektir. Bu tür örneklerde bir ayrığı seçmek diğerini seçmeyi engeller. Bu yüzden önerme “çorba veya salata alabilirsiniz, ama ikisini birlikte alamazsınız” şeklinde yorumlanmalıdır (Gaifman, 1992: 92-96).⁵ Bu yapıldığında her bir ayrığın doğru değeri aldığı bileşik önermenin doğruluk değeri “yanlış” olur. Dolayısıyla bu ayrıma dikkat etmemek bileşik önermenin doğruluk değerinin yanlış hesaplanmasına neden olacaktır.

Dışlayıcı bir ayrıklığı iddia etmek iki ayrıktan en az birinin doğru olduğunu ancak her ikisinin de doğru olmadığını iddia etmektir.

Şimdi şu örnekleri düşünelim.

1. Ali şu an ya yürüyor ya oturuyor.
2. Ali şu an ya İstanbul’da ya Londra’dadır.
3. Ya çorba ya salata alabilirsiniz.
4. Yarın ya Antalya’ya ya Muğla’ya gideceğim.

Ya... ya biçiminde kurulmuş bu önermeler, dışlayıcı anlamı belirten örnekler olarak düşünülebilir. Bu tür örneklerde bir ayrığı seçmek diğerini seçmeyi engeller, başka bir deyişle birini seçmek, diğer ayrığı seçmenin dışlanması gerektirir. İlk iki örnekte bu durum oldukça

³ Tikel evetleme örneğinin iki anlamı İngilizcede “or” bağlacının iki anlamı ya da duyum şekline dayandırılır (Hardegree, 1999: 37).

⁴ İskender Taşdelen ve Zekiye Kutlusoy da dışlayıcı anlamı işaret etmek için farklı eklemelere başvururlar.

⁵ Benzer örnekler için bkz. (Howson, 1997: 9; Hardegree, 1999: 37; Hurley ve Watson, 2017: 343)

açık olmasına rağmen, diğer iki örnek için daha fazla açıklamaya ihtiyaç vardır. Yine de tüm örneklerin nasıl dışlayıcı bir anlama sahip olduğunu gösterilebilir.

İlk iki örnek düşünüldüğünde bu örnekler aslında şunu kastetmektedir: Ali iki ayrıktan birini gerçekleştirir, ama ikisini birden gerçekleştiremez. Bu durum ikisini birden gerçekleştirmenin imkansızlığından kaynaklanmaktadır. Bir ayrığı seçmek diğer ayrığı seçmeyi dışarıda bırakmayı gerektirir. Bu nedenle bileşik önermenin ilk satırına karşılık gelen ayrıkların her ikisinin de doğru değeri aldığı durum, dışlayıcı anlam söz konusu olduğu zaman “yanlış” değeri alır. Böyle bir durumda “Ali şu an ya yürüyor ya oturuyor” önermesi aşağıdaki biçimde sembolleştirilerek, tablo oluşturulur.

y: Ali şu an yürüyor.

o: Ali şu an oturuyor.

1. Ali şu an ya yürüyor ya oturuyor. $[y \vee o]^6$

y	o	$y \vee o$
D	D	Y
D	Y	D
Y	D	D
Y	Y	Y

Tablo 5: Tikel evetleme örneklerinde dışlayıcı ayrıklığa ait doğruluk tablosu

Peki “Ali şu an ya yürüyor ya oturuyor” önermesi ile ne kastediliyor. Söz konusu önermede şu söylenmektedir: Ayrıklardan en az birinin doğru olduğu ancak her ikisinin de doğru olmadığı. Ali şu an yürüyor veya oturuyor denildiğinde, bunu söylemenin ayrıklardan en az birinin doğru olduğunu söylemek olduğunu hatırlayın. Başka bir deyişle ilk üç satır da önerme doğru olarak yorumlanır. Şimdi ilk satırın, yani her bir ayrığın da doğru olduğu durumların dışarıda bırakılması gerekir. Bu da “ama her ikisi de değil” biçimde ifade edilebilir. Nihayetinde “ya... ya” biçiminde kurulmuş olan “Ali şu an ya yürüyor ya oturuyor” önermesi dışlayıcı anlamda “Ali şu an yürüyor veya oturuyor, ama her ikisini birden yapmıyor.” (1*) biçiminde bir tümel evetleme önermesi biçimini alır. Böylece tikel evetleme eklemine kapsayıcı yorumunda doğru olan ilk satır, bu durumda “yanlış” olur. Şimdi 1* önermesinin $y \vee o$ biçiminde yazılan önermenin dışlayıcı anlamıyla eş değer olduğu doğruluk tablosu aracılığıyla gösterilebilir.

⁶ Önermenin bu biçimde yazılması durumunda, gündelik dilde karşılığı görülmediği zaman kapsayıcı mı yoksa dışlayıcı anlamının mı kastedildiği belirsizdir. $\vee$ sembolü ile genelde kapsayıcı ayrıklık işaret edilir. Bu yüzden Teo grünberg bu önermeyi $(y \downarrow o)$ biçimde sembolleştirerek sözü edilen belirsizliğin aşılmasını dener.

Bunun gösterilmesi de 1* önermesine ait doğruluk tablosunun son sütununun, Tablo 5’te yer alan son sütunla aynı doğruluk değerine sahip olmasına bağlıdır. 1* önermesinin sembolleştirilmesi ise aşağıdaki gibi yapılabilir.

p	q	$p \vee q$	$(p \wedge q)$	$\sim (p \wedge q)$	$(p \vee q) \wedge \sim (p \wedge q)$
D	D	D	D	Y	Y
D	Y	D	Y	D	D
Y	D	D	Y	D	D
Y	Y	Y	Y	D	Y

Tablo 6: 1* önermesinin doğruluk tablosu

Şimdi 1 önermesi ile 1* önermesinin doğruluk tablolarının son sütunu karşılaştırıldığında, ikisinin tüm satırlarda aynı değeri aldığı görülür. Böylece bir tikel evetleme önermesinin dışlayıcı anlamı kastedildiğinde önermenin her iki ayrığının da doğru olduğu durumda, bileşik önermenin doğruluk değerinin yanlış olduğu açıktır.

Benzer biçimde ikinci örnek de birinci örnekte olduğu gibi Ali’nin aynı anda iki yerde bulunmasının imkansızlığından dolayı, bir ayrığın seçilmesi diğer ayrığın seçilmesini engellemektedir. İlk örnekte olduğu gibi bu örnek de “Ali şu an İstanbul’da veya Londra’dadır. Ama her ikisinde birden değil” biçiminde yorumlanmalıdır. Bu da onun dışlayıcı anlamını göz önüne katmak olur. Aksi durumda, yani “ama her ikisinde de değil” cümlesinin eklenmemesi her ayrığın doğru olabileceğine işaret eder, bu da söz konusu imkansızlığı göz ardı etmek olur.

Üçüncü ve dördüncü örnek, ilk iki örnekten farklıdır. İlk iki örnekte ayrıklardan birini seçmek diğerini seçmeyi açıkça engeller. Ancak üçüncü örnek bağlamı göz önüne almayı gerektirir. Bir restoranda yemeğin yanında çorba veya salata alınabileceği, ama ikisinin birden alınmasına izin verilmemesi olasıdır. Bu seçenekliliği işaret eden bağlamlar da tikel evetleme önermelerinin dışlayıcı anlamını belirtir. Üçüncü örneği bir seçeneklilik kastedildiğinde “Çorba veya salata alabilirsiniz, ama ikisini birden değil.” biçiminde sembolleştirmek uygun olur. Dikkat edilirse bu anlamda bir kullanım da bir ayrıklık değil, bir bağlaçtır (Howson, 1997: 9). Bu örneğin sembolleştirilmesi aşağıdaki biçimde yapılır:

ç: Çorba alabilirsiniz

s: Salata alabilirsiniz

$(\text{ç} \vee s) \wedge \sim (\text{ç} \wedge s)^7$

Dördüncü örnekte ise kişi iki ayrığın birden doğru olduğu durumu dışarıda bırakma niyetinde olabilir. Yani “Yarın ya Antalya’ya ya Muğla’ya gideceğim” tümcesi ile, kişi iki kentten birine gideceğini, ama ikisine birden gitmeyeceğini ima edebilir (Grünberg, 2000: 17). Bu tür bir niyet de açıktır ki her iki ayrığın birden doğru olma olasılığını dışarıda bırakır. Başka bir deyişle bir ayrığı seçmek diğer ayrığı dışlamayı gerektirir.

Sonuç

Tikel evetlemeye dair yukarıdaki anlamları yakalarken sorun şudur ki kişinin niyetinin veya bağlamda hangisinin kastedildiğinin belirlenmesi oldukça güçtür. Belirtilen ifadenin dışlayıcı olduğunu veya olmadığını belirlemek için uygun bir yöntem yoktur (Gaifman, 1992: 92-96). Bunun için veya bağlacını kapsayıcı bağlamda kullanmak, “ya...ya” bağlacını ise dışlayıcı kapsamda kullanmak anlam farkını yakalamak için bir seçenek olabilir. Başka bir yol önermeye “ama ikisi birden değil” ifadesinin açıkça yazılmasıdır. Bu biçimde yazıldığında, söz konusu anlamı yukarıda gösterildiği biçimde formüle edebileceğimiz sembolik mekanizmaya sahibiz. Bir başka yol ise bağlacın her geçtiği yeri kapsayıcı olarak kabul etmeyi kabul etmek olabilir (Copi, I. M., Cohen, C, McMahon, K., 2014: 311). Ancak bu durumda açıktır ki doğruluk değeri yorumlamaları arasında farklılık ortaya çıkacaktır. Başka bir deyişle kapsayıcı ve dışlayıcı ayrıklığı dikkate almamak önermenin ayrıklarının her ikisinin de doğru olması halinde farklı yorumlanmasına neden olur. Bunun yanında önerme, ifade edilenin ötesinde bir anlam içerecektir. Son olarak dışlayıcı ayırım fark edildiğinde yeni bir eklem türetmeksizin de tablo dışlayıcı ayrıklığı işaret edecek biçimde oluşturulabilmektedir. Önemli olan önermenin kapsayıcı anlamda mı yoksa dışlayıcı anlamda mı olduğunu yorumlamaktadır. Bunu yorumlayabildikten sonra mevcut eklemlerle doğruluk tablosunu dışlayıcı ayrıklığı işaret edecek biçimde oluşturulabilmek mümkündür.

Kaynakça

Copi, I. M., Cohen, C., & McMahon, K., *Introduction to logic*. Pearson, 2014.

Gaifman, Haim, *A Course in Symbolic Logic*, Columbia University, 1992.

Grünberg, Teo, *Sembolik Mantık El Kitabı*, Metu Press, Ankara, 2000.

---

⁷ Benzer bir sembolleştirme için bkz. (Hurley ve Watson, 2017: 344)

Hardegree, G. M, *Symbolic Logic: A First Course*, Mcgraw-Hill College, New York, 1999.

Howson, C., *Logic with Trees: An Introduction to Symbolic Logic*, Routledge, London, 1997.

Hurley, Patrick J., Watson Lori, *A Concise Introduction to Logic*, 13th Edition, Cengage Learning, Boston, 2017.

Kutlusoy, Z., *Temel Sembolik Mantık*, ART Basın Yayın, Ankara, 2003.

Taşdelen, İ., *Sembolik Mantık*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2009.

İKLİM KRİZİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Seher Merve CANDAR

Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

[ORCID ID: 0009000284303676](https://orcid.org/0009000284303676)

Mehtap DEMİR

Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

ORCID ID: 0000-0002-7009-0385

ÖZET

İklim değışikliği, sera gazlarının dünya atmosferinde birikmesini ifade eden ve etkisi küresel boyutlara ulaşan bir olaydır. İklim değışikliğinin bir kriz haline gelmesi ise kısa sürede orantısız yıkıcı olaylar ve uzun zamanda olağanüstü doğa olaylarına bağlı gelişmeler neticesinde gerçekleşmiştir. Ancak iklim krizi tek başına iklim değışikliği ile açıklanamayacak kadar farklı alanları da etkilemektedir. Konunun etkilendiği alanlardan biri de toplumsal cinsiyettir. Toplumsal cinsiyet (eşitsizliği), fırsatlar ve sınırlamalar sonucunda toplumda bir arada yaşayan erkek ve kadın bireylerin farklı şekilde etkilendiği önemli bir sorundur. İklim krizinin meydana getirdiği aşırı sıcaklık artışıları, orman yangınları, kuraklık, sel gibi çevresel sorunlardan en çok dezavantajlı grupta yer alan kadınlar ve kız çocukları etkilenmektedir. Yapılan çalışmalar iklim krizi sonucu meydana gelen sorunlar ile toplumsal cinsiyet sorunları sebepleri arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. İklim değışikliğinin etkisini ortadan kaldırmak için toplumsal cinsiyet eşitliğine gereken önem verilmediği durumda kadınlar daha fazla dezavantajlı olma riskiyle karşılaşmaktadır. Nitekim iklim politika ve programları oluşturulurken iklim krizi sonucunda kadınların yaşadıkları zorlukların göz ardı edildiği de görülmektedir.

Bu çalışma literatür taraması yapılarak oluşturulmuştur. İklim krizinin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine etkilerine dair elde edilen makaleler, tezler, raporlar, oluşturulan politikalar taranmış ve değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, oluşturulan iklim politikalarının cinsiyet eşitliği yönünden yeniden değerlendirilmesi ve yeni iklim politikaları oluşturulurken toplumsal cinsiyet eşitliğine ne derece değinildiğini ortaya koymaktır. Çalışma ayrıca iklim krizi sonucunda olumsuz etkilenen kadınların güçlendirilmesine yönelik ve kadın odaklı politikaların oluşturulması için farkındalık yaratarak öneriler sunmayı da amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : İklim Krizi, Cinsiyet Eşitliği, Sosyal Politika

CLIMATE CRISIS AND ITS EFFECTS ON GENDER EQUALITY

ABSTRACT

Climate change is an event that refers to the accumulation of greenhouse gases in the earth's atmosphere and whose impact reaches global dimensions. Climate change has become a crisis as a result of disproportionate destructive events in a short time and extraordinary natural events in a long time. However, the climate crisis affects different areas that cannot be explained by climate change alone. One of the areas where the issue is affected is gender. Gender (inequality) is an important problem that affects male and female individuals living together in society differently as a result of opportunities and limitations. Women and girls, who are in the disadvantaged group, are most affected by environmental problems such as extreme temperature increases, forest fires, drought and floods caused by the climate crisis. Studies show that there is an important relationship between the problems caused by the climate crisis and the causes of gender problems. If gender equality is not given due importance to eliminate the impact of climate change, women face the risk of being further disadvantaged. As a matter of fact, it is seen that the difficulties experienced by women as a result of the climate crisis are ignored when creating climate policies and programs.

This study was created by scanning the literature. Articles, theses, reports and policies regarding the effects of the climate crisis on gender equality were scanned and evaluated. The aim of the study is to re-evaluate the climate policies created in terms of gender equality and to reveal to what extent gender equality is addressed when creating new climate policies. The study also aims to raise awareness and offer suggestions for the empowerment of women who are negatively affected by the climate crisis and for the creation of women-focused policies.

Key Words: Climate Crisis, Gender Equality, Social Policy

1. GİRİŞ

1.1. İklim Krizi

İnsan faaliyetleri sonucunda aşırı sera gazlarının atmosfere salınımı iklim krizine sebep olan en önemli nedenlerden biridir. Sanayi Devrimi'nden sonra yaşanan sanayi süreçleri, doğanın tahribatı ile ormansızlaşmanın meydana gelmesi, kömür ve petrol gibi fosil yakıtların kullanımının yaygınlaşması da sera gazı oranının aşırı artmasına yol açmıştır. Sera gazları arasında esas belirleyici olan gaz ise karbondioksittir. İklim krizinin oluşma sürecinde karbondioksit gazı seviyelerinde rekor artış meydana gelmiştir (Talu, 2017: 70)

Dünyanın birçok farklı bölgesinde meydana gelen afetlerin genel sebebi ise iklim krizidir. İklim krizinin meydana getirdiği kuraklık, sel, fırtına gibi afetler sonucunda canlılar zarar görmektedir. Daha çok dezavantajlı grupta yer alan kadınlar ve kız çocukları etkilenmektedir. Yapılan çalışmalar iklim krizi sonucu meydana gelen sorunlar ile toplumsal cinsiyet sorunları sebepleri arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu durum ise toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeniden sorgulanması gerektiğinin bir göstergesidir.

1.2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Kavram kadın ve erkeklerin farklı olduğu düşüncesinden hareket etmektedir. Dolayısıyla eylemler üzerindeki etkilerini cinsiyetler için değerlendirme süreci olarak da ifade edilebilir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet aynı değildir. Cinsiyet, doğuştan süregelen bir gerçek iken toplumsal cinsiyet sosyal bir olgu olarak durmaktadır. Toplumsal cinsiyet kadın ile erkeği ayıran toplumsal düzenin adı olarak kabul edilmekte, bir diğer deyişle cinsiyetin toplumda yaşayanlar tarafından bedene kabul ettirilmesidir. Kadınlar ve erkekler toplumsal rolleri açısından da birbirlerine benzemektedirler. Toplumsal cinsiyet eşitliği kadın, erkek ve çocukların eşit hak, adalet ve fırsatlara sahip olmalarıdır. Haklar arasındaki benzerlik veya farklılıklar tanımlanırken kişinin erkek veya kadın olması cinsiyet açısından önemli değildir. Cinsiyet eşitliği ise kadınların ve erkeklerin ihtiyaçlarına önem verilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. (Tatgın, 2019: 110)

1.3. İklim Krizinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Üzerine Etkileri

İklim krizi toplumsal cinsiyet rollerini hem değiştirebilmekte hem de zaman zaman gerilimlere yol açabilmektedir. İklim krizi sebebiyle oluşan çevresel sorunları erkeklerin topluluktaki geçim kaynaklarını değiştirerek aile içi şiddetin artmasına neden olmaktadır. Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kadınların çalışma alanlarının genelde ev içi olması ve erkeklerin ev dışı çalışmaları iklim krizinden farklı etkilenmelerine yol açmaktadır. İklim kriziyle beraber değişen koşullarla erkekler evin geçimini sağlamakla yükümlü olmak zorunda kaldıkları için göçler yaşanmaktadır. Yaşanan doğal afetlerden sonra cinsiyete dayalı eşitsizlikler meydana gelirken, kadınların hareketi kısıtlanarak ölüm oranı artmaktadır. İklim krizi sonucunda etkilenen kadınların kırılğanlıklarına yönelik vurgu yapmak yapısal şiddetin devam etmesi açısından risklidir (Gökalp Kutlu, 2024).

Doğa olayları yaşanırken herhangi bir erkek veya kadın arasında fark yaratacak bir ayrım oluşturmazken doğa olaylarının sonuçları erkek ve kadınlar arasında fark oluşturacak şekilde gelişmektedir. Kadınların iklim krizinin etkilerinden daha fazla etkilenmelerinin nedeni mücadele için ihtiyaç duyulan kaynaklara az sahip olmaları ve bu doğal kaynaklara bağımlı olma oranlarının görece yüksek olmasıdır (Sırma, 2023: 52).

İklim krizinin sonuçlarından biri olan kuraklık zamanlarında kadınların ve kız çocuklarının su bulmak veya diğer işler için yerleşim yerlerinden uzaklaşmaları daha fazla tecavüz, taciz ve istismar yaşamalarına neden olurken, doğal kaynaklara ulaşma sorunu ve kıtlık nedenli göçler kadınların şiddet görmeleri ve tecavüz riski ile karşılaşma oranları artmaktadır. Bu doğrultuda iklim krizi sonucunda yaşanan ani hava değişimlerinin geçim kaynaklarını zarara uğratarak yoksulluğun artmasına neden olduğunu söylemek mümkün.

İklim krizi yaşanan tek sorun kıt kaynaklara ulaşım ve göç kaynaklı değildir, sarmal bir biçimde ilerleyen eğitim imkanlarının kısıtlılığı ve çoğunluğu evlilik ile sonuçlanan eğitim yoksunluğu, sağlık imkanlarına ulaşamama durumu gibi sonuçlar da eklenebilir. Kadınlar iklim krizinin sorumlularından olmamalarına rağmen krizin en çok etkiledikleri

bu nedenle de iklim krizinin sebep olduğu olumsuzluklarla mücadelede ön saflarda yer alan cinsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır (Varol, 2022: 72).

2. YÖNTEM

Çalışmada yöntem olarak literatür taraması belirlenmiş, yöntem tercihinde iklim krizinin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine etkilerini bulgular eşliğinde desteklenerek belirlenmesi, iklim krizinin etkilerine yönelik yapılan politikalarda cinsiyet eşitliğine gereken önemin verildiğine dair araştırma yapılarak eksik olan kadınların güçlendirilmesi için gereken kadınlara yönelik politika uygulamaları etkili olmuştur.

Bu doğrultuda iklim krizinin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine etkileri nitel araştırma yöntemlerinden içerik analiziyle ele alınmıştır. İçerik analizi yönteminin tercih edilmesinde çalışma hakkında derinlemesine bilgi elde edilmesinin amaçlanması önemlidir. Çalışmada, “Google Scholar”, Pubmed”, “Dergipark”, “Yök Tez” gibi veri tabanları kullanılarak, “iklim krizi” ve “toplumsal cinsiyet eşitliği” anahtar kelimeleri üzerinden literatür taraması yapılmıştır. Dil konusunda yaşanan problemler, görüşmelerin yüz yüze yapılamaması, çalışma için kısıtlı zamanın bulunması dolayısıyla literatürdeki tüm araştırmaların incelenememesi ve geniş kapsamlı literatür taraması yapılamaması ise çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Konu üzerine yapılmış çalışma taramalarında, çalışmaların geniş kapsamlı yapılmış olup gerek yüz yüze gerek telefon aracılığıyla kadınlara ulaşılarak verilerin elde edilmesi önemli olmuştur. Çalışmalarda krizin etkilerinin kadınların yaşamlarını hangi yönde etkiledikleri ve yaşanan zorluklar sonucunda politikalardaki eksiklerin belirlenmesi etkilidir. İklim krizinden etkilenen kadınların güçlendirilmesi için politika önerilerinin bulunması da çalışmaların ön plana çıkmasında ve bu araştırmada tercih edilmesinde önemli bir etken olmuştur.

3. BULGULAR

Çizelge 1. Araştırma Sonucunda Elde Edilen Bulgular ve Sonuç

No	Yıl	Yazar Adı	Çalışma Adı	Bulgular ve Sonuç
1	2005	Sırı H ERIKSEN Katrina BROWN P Mick KELLY	The Dynamics Of Vulnerability: Locating Coping Strategies in Kenya And Tanzania	Kenya ve Tanzanya'daki iki bölgedeki küçük çiftçilerin iklim stresiyle nasıl başa çıktıklarını ve kısıtlamaların, fırsatların kuraklık sırasında haneler arasında ve zaman içinde başa çıkma stratejilerindeki farklılıkları nasıl şekillendirdiği araştırılmaktadır. Bu analize dayanarak, uyum sağlama politikasına yönelik çıkarımlar ortaya koyulmaktadır. Beceri, emek veya sermaye eksikliği nedeniyle pek çok hanenin tercih edilen başa çıkma seçeneklerine erişimi sınırlıydı. Bu erişim eksikliği, belirli grupların, özellikle de kadınların, tercih edilen faaliyetleri yeterli yoğunlukta gerçekleştirmekten dışlanmasına yol açan sosyal ilişkilerle daha da arttı. Buna rağmen kadınlar, tarımdan elde ettikleri gelir kayıplarını telafi edebilecek ve böylece eşlerinden bir dereceye kadar mali bağımsızlıklarını sağlayacak, gelir getirici faaliyetler bulmak için çok çabaladılar. Araştırma, hane düzeyindeki kırılabilirliği azaltıp azaltmadığına bakılmaksızın, insanların uyum stratejilerinin hane içi cinsiyet ilişkilerini kadınların aleyhine değiştirebileceğini gösteriyor.
2	2007	Tom MITCHELL Thomas TANNER Kattie LUSSIER	We Know What We Need South Asian Women Speak Out On Climate Change Adaptation	Bu rapor saha araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma Bangladeş, Hindistan ve Nepal'deki Ganga nehri havzası kesiminde yaşayan kadınlarla yapılmıştır. Bu ülkeler aşırı hava koşullarından en kötü etkilenenler arasındadır. Bölge özellikle kasırgalara ve su baskınlarına karşı savunmasızdır. Bu rapor Bangladeş, Hindistan ve Nepal'de yoksul kadınların hayatlarını, evlerini, varlıklarını ve geçim kaynaklarını hava koşullarından kaynaklanan tehlikelerden korumak için mücadele ettiklerini göstermektedir. Büyük sel felaketinin ardından Ganj nehri havzasında yürütülen saha araştırması, bu kadınların geçim kaynaklarının düzensiz muson yağmurlarından etkilendiği gösteriyor. Özellikle artan sıcaklıklar ve yağışların bir sonucu olarak iklim krizine bağlı hastalıkların artması muhtemeldir.
3	2013	Heather BOETTO	Rural Women and Climate Change: A Gender-inclusive Perspective	Bu makale, iklim değişikliğinin kırsal kesimdeki kadınlar üzerindeki etkisini araştıran küçük ölçekli bir araştırma çalışmasını rapor etmektedir. Niteliksel veriler, bölgesel bir merkezden gelen, kadın hizmetlerinde çalışan veya toplum içinde kadın hizmetleriyle ilgili aktivist rolleri olan 7 kadınlardan alınmıştır.

		Jennifer MCKINNON		yapılan görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Bu çalışma, bölgesel bir merkezde kadın sorunlarıyla derinlemesine ilgilenen yedi kadının bakış açılarını elde ederek iklim değişikliğinin kırsal boyutunu ortaya çıkardı. Araştırmanın sonuçları, kırsal kesimdeki artan zorlukları ve evdeki etkin rolleri dahil olmak üzere bir dizi etki alanını belirledi. İklim krizinin etkisini ortadan kaldırmak için bir eyleme geçilmediği sürece kadınlar gibi belirli gruplar daha fazla dezavantajlı duruma düşme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.
4	2013	Margaret ALSTON Kerri WHITTENBURY	Does Climatic Crisis in Australia's Food Bowl Create a Basis for Change in Agricultural Gender Relations?	Avustralya'nın Murray-Darling Havzası bölgesinde yürütülen araştırmalardan yararlanılarak yapılan çalışmada iklim krizinin yaşandığı dönemde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl yeniden oluştuğu incelenmektedir. Avustralya, kuraklık başta olmak üzere iklim kaynaklı bir dizi felakete karşı karşıya kalmıştır. Çalışmada çiftliklerdeki kadın ve erkeklerle yapılan röportajlardan yararlanılmaktadır. Elde edilen veriler sonucunda kadınların artan ekonomik katkısının toplumsal cinsiyet müzakerelerindeki güçlerini arttıracak varsayılmaktadır. Erkekler çiftliğe öncelik vermekte ve kadınların gelir getirici işlerini bu amaç için kritik olarak görmektedirler. Kadınların ise çiftlik ailesi ideolojisinden fiziksel ve zihinsel olarak uzaklaşarak cinsiyet eşitsizliklerini sorgulayarak ve dolayısıyla ilişkilerini sorgulayarak, kendilerine çiftliğin ötesinde bir rol yeniden şekillendirerek geleneksel cinsiyet ilişkilerine aktif olarak direndikleri görülmektedir.
5	2014	Hilal AR	İklim Değişikliği Risk Algısının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından İncelenmesi: Ankara İli Beypazarı İlçesi Araştırması	İklim krizinden en çok etkilenenlerden biri de tarım sektöründe faaliyet gösterenlerdir. Çiftçilerin iklim krizindeki risk algıları üretim aşamasında verecekleri kararları etkilemektedir. Bu çalışmayla tarım sektöründe çalışan erkek ve kadınların iklim krizinden etkilenmelerinin risk algılarını nasıl etkilediğini anlamak amacıyla yüz yüze görüşme yapılarak anketler uygulanmıştır. Araştırma sonucunda kadınların erkeklerden daha yüksek risk algı seviye oranına sahip olduğu bulunmuştur. Kadınlardaki oranın erkeklere kıyasla yüksek olmasında kadınların doğal kaynaklara bağlı faaliyetleri daha fazla sürdürmeleri ve yaşadıkları tecrübeler etkili olmuştur. Erkeklerin ise evin geçiminden sorumlu olmaları sebebiyle iklim krizi sonucunda oluşan ekonomik sorunlardan daha fazla endişe duymalarına neden olmuştur.

6	2015	Laura A. MCKINNEY Gregory M. FULKERSON	Gender Equality and Climate Justice: A Cross-National Analysis	Bu makalenin amacı, sosyal adalet temaları açısından önemi giderek artan bir konu olan küresel ısınmayı yönlendiren ve azaltan mekanizmalar hakkında ampirik bir temel elde etmektir. Ekolojik ayak izinin bileşenlerini kullanarak her ülkenin karbondioksit göreceli katkılarının bir ölçüsü oluşturuluyor. Bu ölçüme iklim ayak izi adı veriliyor ve çevre sosyolojisi literatüründeki temel teorileri test etmek için bir yapısal eşitlik modeli (SEM) kullanılıyor. Kadınların statüsünün çevresel koşulların bir nedeni ve sonucu olduğu yönündeki ekofeminist görüşleri birleştirerek ve ampirik olarak test ederek bu çalışmalara katkıda bulunuluyor. Sonuçlar, ekolojik kayıpların uluslardaki kadının statüsünü zayıflatması nedeniyle, kadın ve çevrenin sömürünün birbirine bağlı boyutları olduğunu göstermektedir. Yönetim organlarında kadınların daha fazla temsil edildiği ulusların iklim ayak izlerinin daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. İklim krizinin etkilerini azaltmak için dünya çapında kadınların statüsünün iyileştirilmesi gerekmektedir.
7	2019	Ezgi KOVANCI	İklim Krizi Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması ve Türkiye	Bu doktora tez çalışmasında, iklim krizinin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında kadınlar açısından olumsuz etkileri incelenmiştir. Öncelikle iklim krizinin olumsuz etkileri sektörel olarak değerlendirilmiştir. Sonuçta kadınların iklim krizi sebebiyle en çok zarar gördükleri sektör tarımdır. Tarımda işgücünün çoğunluğunu kadınlar oluşturmasına rağmen işten ilk çıkarılacak olanlar da kadınlardır. İklim krizi sebebiyle yaşanan su probleminde su temin etme görevi kadınlara verilmektedir. Kadınlar için su temini bir sorumlulukken taciz ve tecavüz gibi tehlikelerle karşılaşma riski çok yüksek olan bir durumdur. İklim krizi nedeniyle meydana gelen göçlerde kadınların ölüm oranı daha fazla olmaktadır. Türkiye’de oluşturulan iklim politikalarında cinsiyet eşitliğine de gereken önem verilmemektedir. İklim krizi ile mücadele kapsamında kadınların temsiliyetlerine dair ilkeler de mevcut değildir. Diğer elde edilen bir sonuç ise Türkiye’nin eylem ve kalkınma planlarında iklim krizi çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliğine gereken yer verilmemiştir. İklim krizine yönelik oluşturulan politikaların başarısız olma nedenlerinden en önemlisi ise cinsiyet eşitliğine ayrılan finansal kaynakların yetersizliğidir.
8	2020	Gül YALÇIN	Doğal Afetlerin Etkilerine ve Afet Risk Yönetimine Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakış: Türk	İklim krizinin neden olduğu doğal afetler sonucunda en çok zarar görenler kadınlar ve kız çocuklarıdır. Kadınların afet yönetimi boyunca mücadeleleri, afet yönetiminin aşamalarına toplumsal cinsiyet bakımından incelenmesi önemlidir. Bu tez çalışmasında da afetlere maruz kalan Türkiye ve Japonya’da yaşayan kadınların afet deneyimlerinden yararlanılmıştır. Afet deneyimini yaşayan kadınlarla görüşülerek iki ülkede yaşanan doğal afetlere kadınların açısından bakılması

			ve Japon Kadınlarının Duruş Noktasından Doğal Afetler	amaçlanmıştır. Verilerin toplanması için görüşme yöntemi kullanılmış ve afet deneyimleri ile ilgili sorular sorulmuştur. Araştırma sonucunda öne çıkan konulardan biri kadınların ailelerini ve sevdiklerini kurtarmak için seferber olmalarıdır. Kadınlara afet yönetimi süresince imkan verildiğinde hayati rol oynayabilecekleri görülmüştür. Afet yönetiminde kadınların rolleri son zamanlarda artsa da mevzuat ve düzenlemelerde eksiklikler bulunmaktadır. Yerel düzeydeki yapılanmalarda daha fazla kadın afet yönetim uzmanı bulundurularak iletişim güçlendirilmelidir.
9	2022	Dicle ÖZCAN ELÇİ	İklim Değişikliği, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Temalı Çalışmalara Dair Bir Literatür Taraması	Çalışmanın amacı iklim krizinin ihmal edilen bir boyutu olarak kabul edilen toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın temalı çalışmalar çerçevesinde sorunlar ve literatürdeki boşluklar için içerik analizi ve literatür taraması yapılarak öneriler geliştirmektir. Çalışmada iklim krizi, kadın ve toplumsal cinsiyet kavramları çerçevesinde dokuz makale ve bir kitap incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda kadınların doğal afetler yaşandığında çocuklarını kurtarmaya öncelik vermeleri nedeniyle felaketlerde kadınların daha fazla ölümüne neden olmaktadır. İklim krizi sonucunda yaşanan kuraklık karşısında kadınlar daha fazla mağdur olmakla beraber suyu bilinçli kullanımlarıyla etkin rol oynamaktadırlar. Dezavantajlı grupta yer alan kadınlar yeterli ve gerekli koşullar sağlandığında ise iklim krizi ile mücadelede etkin rol oynayabilmektedir.
10	2023	Mathilde RAÏNARD Christopher J. SMİTH Shonali PACHAURİ	Gender Equality And Climate Change Mitigation: Are Women A Secret Weapon?	Bu makale, toplumsal cinsiyet eşitliğinin etkenlerini ve bunun çevresel performansla ilişkisini değerlendirmeye yönelik karma yöntemli bir yaklaşım sunmaktadır. Cinsiyet eşitliğinin iki ölçüsü olan küresel cinsiyet uçurumu endeksi ve cinsiyet eşitsizliği endeksi ve bunların bir sürdürülebilirlik ölçüsü olan çevresel performans endeksi ile olan korelasyonları analiz edilerek cinsiyet iklimi uzmanlarıyla 13 görüşme yapılarak zenginleştirildi. Çalışma sonucunda cinsiyet eşitliği ile iklim krizini hafifletme eylemi arasındaki ilişkinin çok yönlü ve bağlamsal olduğu bulunmuştur. Toplumsal cinsiyet adaleti olmadan iklim adaletinin olamayacağı ve adalet ile eşitliğin sürdürülebilir toplumların temel taşları olduğu fikrini güçlendirmektedir.
11	2024	Rakibe KÜLCÜR	Toplumsal Cinsiyetin Çevresel Adalet ve İklim Değişikliği Bağlamında Türkçe Literatürdeki Görünürlüğü	Bu çalışma, iklim krizi ve çevresel adalet bağlamında toplumsal cinsiyet faktörünün önemini belirterek konu hakkında eksiği açığa çıkararak literatüre kaynak kazandırmayı amaçlamaktadır. Hem literatür taraması yapılmış hem de daha önce yapılmış araştırmalardan yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda iklim krizinin çevresel adalet konusu olarak cinsiyet açısından yeterince sorgulanmamaktadır. Kadınları etkileyen olumsuz etkileri politika ve stratejilerde yer almamaktadır.

				Etkili çözümler için iklim krizi politikalarında toplumsal cinsiyet faktörüne yer verilerek krizin etkilerinin azaltılması için bu tartışmaya kadınlar da dahil edilmelidir.
12	2024	Nasra NOAH	Consequences Of Climate Change And Gender Vulnerability: Case Study in Somalia	Bu tez çalışması iklim krizinin Somalili kadınlar üzerindeki etkisini açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışma mevcut literatürün kapsamlı bir analizini içermektedir ve öncelikle birincil kaynaklardan elde edilen hem niteliksel hem de niceliksel verileri kullanmaktadır. Çalışma sonucunda kuraklık, sel ve iklim krizinin etkilediği diğer doğal afetler zamanında kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde stres yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda sağlık ve güvenlik de dahil olmak üzere iklim krizinin birçok durumda kadınların yaşamını etkilediği belirtildi. Kuraklık koşullarındaki sınırlı su kaynakları öncelikle yemek pişirmek gibi temel amaçlar için tahsis edildiğinde yaşanan su kıtlığı sonucunda kızların temizlik uygulamalarına yönelik tehditler oluşmaktadır. İklim krizine yanıt vermek için kadınların iklim değişikliğine uyum ve azaltım stratejilerine ilişkin karar alma süreçlerine yerel düzeyde katılımının artırılması muhtemeldir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanayi devriminden sonra yaşanan sanayileşme süreciyle beraber iklim krizinin baş aktörlerinden olan sera gazlarında artış meydana gelmiştir. Yaşanan kuraklık, sel, fırtına, aşırı yağışlar, anı gelişen sıcaklık değişiklikleri tüm canlıların hayatını olumsuz etkilemiştir. Olumsuz etkilenen dezavantajlı grupların içerisinde kadınlar da yer almaktadır. İklim krizinin etkileri kadınlar ve erkekler için aynı değildir. Kadınların ölüm oranı iklim krizi kaynaklı doğal afetlerin yaşanmasından sonra artmıştır. Kadınlar iklim krizinin oluşmasında baş aktör olmamasına rağmen mücadelede önemli rol oynamaktadırlar. İklim krizinden kadınların fazla oranda etkilenmelerinin önemli sebebi de toplumun cinsiyet açısından farklı anlamlar ve sorumluluklar yüklemesidir. İklim krizinin kadınlar ve erkeklerde farklı olumsuz etkiler oluşturmasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin rolü büyüktür. Yapılan araştırmalar sonucunda iklim kriziyle mücadele için oluşturulan politikalarda cinsiyet eşitliğine gereken önem verilmediği görülmüştür. İklim krizinin kadınlar üzerindeki olumsuz etkileri göz ardı edilmiştir. İklim kriziyle mücadele kapsamında karar alma sürecine kadınların katılım oranı da yetersiz kalmıştır. Kadınların iklim krizinden etkilendiği olumsuz sorunlar da belirlenerek buna yönelik politikalar oluşturulmalıdır. Gelecek çalışmalar politika önerileri açısından önemli rol oynayacaktır.

İklim krizinin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkileri sonucunda kadınların iklim değişikliğinin küresel yönetiminde önemini ortaya koymuştur. Her ne kadar cinsiyet eşitliğine önem veriliyor olsa da iklim eylemlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği açısından hala bazı eksiklikler bulunmaktadır, bu eksikliklerin giderilmesi önemlidir. İklim krizinin neden olduğu afetlerin önlenmesinde ve zararların azaltılmasına yönelik karar alma ve yönetim süreçlerine kadınların katılımının artırılması önerilmektedir. Cinsiyet eşitliğine daha fazla vurgu yapılarak cinsiyet ve iklim krizi alanında politika ve düzenlemelerin stratejik düzeyde teşvik edilerek oluşturulması gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet dostu ortamlar yaratılarak cinsiyet ve iklim krizine yönelik çalışmalar artırılmalıdır. Kadınların bu çalışmalara katılımı desteklenmeli ve kadınların iklim uyumuyla ilgili kaynaklara, fonlara ve bilgilere erişiminin artırılmasına odaklanılmalıdır. Kadınların iklim krizine müdahalede rolü ve statüsü farklı düzeylerde geliştirilerek kadınların krize daha iyi tepki vermesine ve katkıda bulunmasına yardımcı olması hedeflenmelidir. İklim krizinin kadınlara yönelik olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla oluşturulan politikalar devlet tarafından desteklenerek kadınların ve çocukların iklim değişikliğine karşı hassasiyetleri belirlenerek iyileştirilmelidir (Zhanga, Huanga, Chaoa, Yangb, Chenc, 2021).

İklim krizinin neden olduğu afetler sonrasında yaşanan yeterli hijyen ve sanitasyon tesislerine erişim eksikliği, kadınların ve kızların iş yerine veya düzenli olarak okula gitmelerini kısıtlamaktadır. Kadınlar su kıtlığının yaşanmasından dolayı su toplamak için daha uzak mesafelere gidebilirler. Bu nedenle hem ev içi yükleri hem de cinsel saldırıya maruz kalma riskleri artmaktadır. Doğal afetlerin müdahale etmek için altyapının ve sanitasyon tesislerinin güçlendirilerek kadınların ve kızların güvenliklerinin sağlanması önerilmektedir. Biyoçeşitliliğin korunması, doğal kaynakların yönetimi ve toplum temelli uyum faaliyetlerinde kadınların katılımını, liderliğini ve güç yapısındaki payını arttırmaya yönelik atölye çalışmaları yapılmalıdır. İklim dayanıklı altyapı müdahaleleri tasarlayan kentsel planlamaya kadınların

katılımını arttırılarak ihtiyaç halinde birbirlerine yardım edebilmeleri için toplumdaki kadınlar arasındaki sosyal ağın oluşturulmasına yönelik politikalar yapılmalıdır. İklim krizinin etkisi sonucu meydana gelen afetlerden sonra kız çocuklarının eğitimlerinde meydana gelen aksamaların önlenmesi amacıyla yatırımlar yapılması önerilmektedir. Kadınların iklim tavsiyelerini anlayarak bunlara yanıt verme kapasitesinin arttırılması amacıyla hem ulusal hem de yerel düzeyde kaynaklara adil erişimi teşvik eden mevzuatlar oluşturulmalıdır (Roy ve arkadaşları, 2022).

İklim kriziyle mücadelede karar alma pozisyonlarında, araştırmada, müzakerelerde ve şekillendirmede eşit temsilde kadın ve erkekler orantılı olmalıdır. Krize yönelik yapılması planlanan müdahalelerde kadınların algılarına, deneyimlerine, bilgilerine, ilgilerine, ihtiyaçlarına ve önceliklerine gereken önem verilmeli, göz ardı edilmemelidir. Kadınların iklim değişikliği çözümlerine bir şekilde katılmaktan ve katkıda bulunmaktan uzaklaştıran ataerkil sosyal normlar ve ayrımcı yasa ve gelenekler dikkate alınarak ona yönelik politikalar oluşturulmalıdır. Ulusal ve yerel kurum yetkilileri diğer kurumlarla iş birliği içinde bulunarak sosyal sorumluluk kuruluşları da bu tavsiyeler doğrultusunda hareket etmelidir. Hükümetler, sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliğinde bulunarak kadınlara ve kız çocuklarına yatırım odaklı projeler yapılmalıdır. Kadın ve kız çocuklarını iklim krizinin etkilerini azaltmaya ve uyum çabalarına etkin bir şekilde katılımını teşvik ederek çözümün bir parçası olarak görülmelidirler (Babugura, 2019). Yerel düzeyde, kadınların iklim eylemlerine ilişkin ihtiyaçlarını ve görüşlerini ifade edebilecekleri alana, kaynaklara ve araca sahip olmalarını sağlamak için yerel kadın örgütlerine kaynak sağlanarak kadınların güçlendirilmesinin stratejik bir önemi vardır çünkü değişimin gerçekleşmesi gereken asıl yerler yerel mekanlardır ve kadınların geleneksel olarak en güçsüz olduğu yerler de buralardır. Yerel düzeyde politikaların oluşturulması önerilmektedir (Alston, 2013).

Az gelişmiş ülkelerde iklim krizinin olumsuz etkileri kadınların yaşamını daha fazla etkilemektedir. İklim krizinin olumsuz etkileriyle mücadele eden yoksul bölgelerde yaşayan kadınlara maddi destek sağlanmalıdır (Şengül ve Murat, 2024). İklim değişikliğine yönelik etkili, eşitlikçi ve sürdürülebilir politikaların hayata geçirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılmasının ve kadınların güçlendirilmesinin, yapılan analizlerin ve eylemlerin merkezine kadınların yerleştirilmesi gerekmektedir. İklim değişikliğinin cinsiyete göre farklılaşan etkilerinin tanınması ve dikkate alınması, uyum ve hafifletme stratejilerinde kadınların bilgi birikiminin ve katkılarının tanınması ve desteklenmesi önerilmektedir (Charbit, 2018: 317).

6. KAYNAKÇA

- Alston, M. (2013, November). Gender Mainstreaming And Climate Change. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 47, Pp. 287-294). Pergamon.
- Alston, M., & Whittenbury, K. (2013). Does Climatic Crisis İn Australia's Food Bowl Create A Basis For Change İn Agricultural Gender Relations?. *Agriculture And Human Values*, 30, 115-128.
- Ar, H. (2014). İklim Değişikliği Risk Algısının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından İncelenmesi: Ankara İli Beypazarı İlçesi Araştırması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Ens-Titüsü. Ankara. Ataseven, (2018).*
- Babugura, A. A. (2019). Gender Equality İn Combatting Climate Change: The African Context. *South African Institute Of International Affairs: Johannesburg, South African.*
- Boetto, H., & Mckinnon, J. (2013). Rural Women And Climate Change: A Gender-Inclusive Perspective. *Australian Social Work*, 66(2), 234-247.
- Charbit, Y. (2018). Women As Actors İn Addressing Climate Change. *International Handbook On Gender And Demographic Processes*, 317-328.
- Eriksen, S. H., Brown, K., & Kelly, P. M. (2005). The Dynamics Of Vulnerability: Locating Coping Strategies İn Kenya And Tanzania. *Geographical Journal*, 171(4), 287-305.
- Kovanci, E., *İklim Krizi Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması Ve Türkiye*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.
- Kutlu, A. G. (2024). İklim Değişikliğini Kadın, Barış Ve Güvenlik Bağlamında Ele Almak. *Alternatif Politika*, 16(1), 31-61.
- Külcür, R. (2022). Toplumsal Cinsiyetin Çevresel Adalet Ve İklim Değişikliği Bağlamında Türkçe Literatürdeki Görünürlüğü. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, (24), 31-54.
- Mckinney, L. A., & Fulkerson, G. M. (2015). Gender Equality And Climate Justice: A Cross-National Analysis. *Social Justice Research*, 28, 293-317.
- Metin, S. (2023). Afrika'da İklim Değişikliğinin Etkileri: İklim Adaleti Ve Göç. *Akdeniz Havzası Ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 5(2), 99-118.
- Mitchell, T., Tanner, T., & Lussier, K. (2007). 'We Know What We Need': South Asian Women Speak Out On Climate Change Adaptation.
- Noah, N., *Consequences Of Climate Change And Gender Vulnerability: Case Study İn Somalia / İklim Değişikliği Ve Cinsiyet Kırılganlığının Üzerindeki Etkisi: Somali'de Örnek Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2024.

- Nuran, T. A. L. U. (2016). İklim Değişikliği Ve Toplumsal Cinsiyet Politika Belirleme Süreçleri. *Yasama Dergisi*, (33), 68-87.
- Özcan Elçi, D., *İklim Değişikliği, Toplumsal Cinsiyet Ve Kadın Temalı Çalışmalara Dair Bir Literatür Taraması*, Uluslararası (Biyo)İklim Değişikliği Sempozyumu, 55-62, Erzurum, 2022.
- Rainard, M., Smith, C. J., & Pachauri, S. (2023). Gender Equality And Climate Change Mitigation: Are Women A Secret Weapon?. *Frontiers In Climate*, 5, 946712.
- Roy, J., Prakash, A., Some, S., Singh, C., Bezner Kerr, R., Caretta, M. A., ... & Tandon, I. (2022). Synergies And Trade-Offs Between Climate Change Adaptation Options And Gender Equality: A Review Of The Global Literature. *Humanities And Social Sciences Communications*, 9(1).
- Sırma, Ç. S. İklim Değişirken Kadın Olmak: İklim Değişikliğinde Toplumsal Cinsiyet Rollerini Kaynaklı Kırılganlık.
- Şengül, B., & Murat, G. (2024). Küresel İklim Krizinin Sosyal Boyutu Ve Sosyal Politika Önlemleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 15(41), 342-358.
- Tatgın, E. (2019). İklim Adaleti Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması. *Kent Ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 104-118.
- Varol, G. İklim Krizi Ve Kadın Sağlığı. *Ekolojik Kriz Kadın Ve Kadın Sağlığı*, 65.
- Yalçın, G. (2020). *Doğal Afetlerin Etkilerine Ve Afet Risk Yönetimine Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakış: Türk Ve Japon Kadınların Duruş Noktasından Doğal Afetler* (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Zhang, Y., Huang, L., Chao, Q., Yang, Q., & Chen, C. (2021). Analysis Of Gender Equality In Climate Governance. *Chinese Journal Of Population, Resources And Environment*, 19(1), 98-103.

DİN FELSEFESİ İLE METAFİZİK ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Prof. Dr., ABDULLAH DURAKOĞLU ¹

¹ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi,
0000-0002-9687-8939

ÖZET

Din felsefesi Alman filozof Friedrich Hegel (1770- 1881) tarafından kurulmuş felsefenin en genç disiplinlerinden biridir. Aydınlanma döneminden sonra bilimin dine alternatif olarak sunulduğunu belirten Hegel, dinin bundan olumsuz etkilendiğini belirtmiş ve dine itibar kazandırmak için Berlin Üniversitesi'nde din felsefesi dersleri vermiştir. Bunu ilk kez yapanın kendisi olduğunu söyleyen Hegel, böylece din felsefesinin kurucusu olmuştur. Bununla birlikte Hegel, tarihte ilk kez Din Felsefesi kitabı kaleme almaya çalışmış ancak buna ömrü yetmemiş ve eser çalışması yarım kalmıştır. Daha sonra öğrencileri tarafından "Din Felsefesi Üzerine Dersler" başlıklı bir kitap yayınlanmıştır. Hegel'in din felsefesine ilişkin düşüncelerini en iyi ortaya koyan bu eserdir. Din felsefesi kurulmadan önce de felsefenin bir bölümü din olgusuyla ilgileniyordu. Doğrudan Tanrı ve din ile ilgilenen disiplinler arasında en çok bilineni metafiziktir. Ancak Hegel metafiziği, doğrudan din felsefesi veya din felsefesinin başka bir biçimi olarak nitelendirmez. Ona göre din felsefesi, aynı ve benzer konuları ele alsa da metafizikten farklı olarak konuları ele alma biçimi farklıdır. Hegel'den sonra din felsefesine en çok katkı yapan filozof Belçikalı Jean Jacques Gourd (1850- 1909) olmuştur. Gourd da kaleme aldığı metinlerde Hegel gibi din felsefesinin metafizikten farkına değinir. Günümüzde din felsefesine olan ilginin, felsefenin diğer disiplinlerine göre az olduğu bilinmektedir. Bunun en önemli sebebi, din olgusunun din felsefesi dışında metafizik, teoloji gibi diğer disiplinlerin de konusunu teşkil etmesidir. Bu çalışmanın amacı, din felsefesi ile metafizik arasındaki farkları ortaya koymaktır. Bu iki disiplin en çok Mutlak Varlık olarak nitelendirilen Tanrı'ya bakış açılarının değişik olmasından ötürü farklılık göstermektedir. Bu nedenle çalışmada en çok din felsefesi ile metafiziğin Tanrı'yı nasıl bir varlık olarak nitelendirdiği konusuna yer verilmiş ve çalışmanın sonunda din felsefesinin nasıl bir disiplin olduğu tanımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din felsefesi, metafizik, Hegel, Gourd.

1. GİRİŞ

Felsefenin en genç disiplinlerinden biri olan din felsefesi kavramı ilk kez Alman filozof Hegel tarafından kullanılmıştır. Felsefenin dini konu alan bir disiplini olan din felsefesi, dinin doğasına ilişkin felsefi bir incelemedir. Din felsefesine olan ilginin bilgi, varlık, siyaset felsefesi gibi felsefenin diğer alt disiplinlerine göre daha az olduğu bilinmektedir. Bunun en büyük nedeni, din felsefesinde tartışılan bazı hususların diğer disiplinlerin de konusunu teşkil etmesidir. Bu disiplinler arasından din felsefesine en çok benzeyenlerden biri de metafiziktir.

2. Din Felsefesi

Din üzerine felsefesi bir inceleme olan din felsefesi dinin kendisini, çeşitli türlerini, temel kavramlarını, temel iddialarını eleştirel, tutarlı, sistemli ve akılcı bir şekilde inceler. Teoloji gibi dini araştırma konusu yapar ancak teolojiden farklıdır. Teolojinin belirli bir dini ve bu dine ait konuları ele almasına karşılık din felsefesi genel olarak dini veya dinleri ele alır (Flew, 2005: 132- 133). Hegel'e göre din felsefesi, dinin felsefede felsefi olarak incelenmesidir. Başka bir deyişle, din ve onun en önemli içeriği olan Tanrı hakkında en geniş ve en derin felsefi düşünce denilebilir. Hegel'in bu sözlerinden din felsefesinin en önemli konusunun Tanrı olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre din felsefesi, belirli bir dinin değil de genel olarak dinin şekil ve içerik olarak felsefede yani akli olarak incelenmesidir (Bayraktar, 1997: 32- 33).

Dinin ve felsefenin konularının aynı (Tanrı) olduğunu iddia eden Hegel, felsefenin dini açıklamak suretiyle kendini açıkladığını iddia eder. Ona göre din ile felsefenin bu bağı yeni bir şey değildir. Din ve felsefe arasındaki bağı Ortaçağ'da da görmek mümkündür. Anselmus ve Abelardus gibi büyük adamlar, teolojiyi felsefeden yola çıkarak geliştirmişlerdir (Hegel, 2018: 34- 35). Bu bağlamda din felsefesine en çok benzeyen disiplinlerden biri de teolojidir. Din felsefesine benzeyen diğer bir disiplin ise metafiziktir.

3. Metafizik

Amacı var olanların gerçek doğasını belirlemek, varlıkların anlamını, yapısını ve ilkeleri ortaya koymak olan metafizik, genel olarak varlıklara ilişkin bir araştırmadır. Metafizik, özel bilimlerin yaptığı gibi varlığı şu açıdan veya bu açıdan değil de varlık olmak bakımından ele alarak öz niteliklerinin ne olduğuyla ilgilenir (Cevizci, 1997: 474). Antik Yunan filozofu Aristoteles'in 'Fizik'ten sonra yazdığı bir kitaptan türeyen metafizik kavramı, (meta 'sonra' demektir) tek tek bilimlerin ele aldığı spesifik konular yerine gerçekliğin tamamının incelenmesi anlamını kazanmıştır. Başka bir ifadeye metafizik, temel gerçekliğin olanaklılığını ve doğasını konu alır (Moseley, 2019: 154). Aristoteles'e göre metafiziğin ilk işi, varlığın tarzını ve özünü tayin etmektir. Bu bakımdan metafizik şekil ve maddeden sentezlenmiş olan tabiatı değil, şekli (yalnız formu) inceler (Bolay, 2005: 26).

4. Din Felsefesi ve Metafizik Arasındaki Farklar

Hegel'e göre, din felsefesi de metafizik gibi varlık (gerçek varlık) ile ilgilenir. Her ikisinin de temel konusu Tanrı olduğu halde, Tanrı'ya bakış açıları farklıdır. Metafizik Tanrı'yı yalnızca bir obje olarak ele alır. Bu kavrama göre herhangi bir din oluşmaz. Çünkü Hegel düşüncesinde Tanrı sadece bir obje değildir, aynı zamanda subjedir. Tanrı hem insanda hem de toplumda yaşayan obje ve subjedir. Hegel, metafizikten yola çıkarak bir din anlayışına ulaşamayacağımızı savunur. Oysa din felsefesinin en önemli konularından biri dindir. Hegel, metafizikte din olgusunun göz ardı edildiğini iddia eder (Bayraktar, 1997: 38- 39). Hegel'den sonra din felsefesine en çok katkı yapan filozoflardan biri de Jean Jacques Gourd olmuştur. Gourd da din felsefesinden farkına değinerek metafiziği tenkit etmiştir.

Gourd'a göre metafiziğin din felsefesinden ayrıldığı en önemli noktanın Tanrı kavramıyla işe başlaması olduğunu söyler. Çünkü ona göre din felsefesi önce din kavramıyla işe başlamalıdır (Bayraktar, 1997: 82).

5. Sonuç

Din felsefesinin kurucusu Hegel ve Hegel'den sonra din felsefesine en çok katkı yapan filozofların başında gelen Gourd din felsefesini, din olgusunun özünü açıklamaya yönelik bir faaliyet olarak nitelendirmektedir. Her iki düşünürü göre, metafizikten yola çıkarak din olgusunun özüne ilişkin bir anlayışa sahip olamayız. İki filozof da metafiziğin yalnız varlıklara ilişkin bir açıklama olduğunu göz önünde bulundurarak metafizik yoluyla herhangi bir din anlayışına sahip olamayacağımızı savunur.

Hegel ve Gourd'a göre, din felsefesi ve metafizik yalnız ele aldığı temel konu (Mutlak Varlık) bakımından özdeştir. Her iki disiplin de gerçek varlık olarak nitelendirilen Tanrı ile ilgilenir. Ancak metafizik Tanrı'yı soyut ve statik bir varlık olarak ele alırken din felsefesi, Tanrı insan ilişkisine odaklanır. Zira din olgusunun özünde olan şey de budur. Tanrı'nın insanlara karşı yönelimleri olduğu gibi insanların da Tanrı'ya karşı bir dizi işlevi vardır. Metafiziği tenkit eden her iki filozof böylece din felsefesinin yapılış gerekçesini ortaya koyar.

KAYNAKÇA

Bayraktar, M., *Din Felsefesine Giriş*, Fecr Yayınları/ Ankara, 1997.

Bolay, S. H., *Aristo Metafiziği ile Gazzali Metafiziğinin Karşılaştırılması*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları/ Ankara, 2005.

Cevizci, A., *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları/ Bursa, 1997.

Flew, A., *Felsefe Sözlüğü*, (Çev: Nurşen Özsoy). Erkek Matbaası/Ankara, 2005.

Hegel, G.W.F., *Din Felsefesi Dersleri*, (Çev: Doğan Naci Kadioğlu). Pinhan Yayıncılık/ İstanbul, 2018.

Moseley, A., *A'dan Z'ye Felsefe*, (Çev: Ali Süha). Pegasus Yayınları/ İstanbul, 2019.

KANT'A GÖRE DÜNYA BEŞTEN BÜYÜKTÜR

Prof. Dr., ABDULLAH DURAKOĞLU ¹

¹ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi,
0000-0002-9687-8939

ÖZET

Günümüzde işlevsizliği nedeniyle en çok tartışılan uluslararası kurumların başında Birleşmiş Milletler gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden kısa bir süre sonra kurulan bu kurumun en önemli amacı dünya barışını sağlamak ve insanların güvenliğini sağlamaktır. Birleşmiş Millet yapısından dolayı bu amaca hizmet edememiştir. Birleşmiş Milletler'in en önemli karar alma mekanizması Güvenlik Konseyi'dir. Güvenlik Konseyi beş daimî, on ise geçici üyeden oluşmaktadır. Güvenlik Konseyi'ndeki beş daimî üye ABD, İngiltere, Fransa, Çin ve Rusya'dır. Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir konuda karar alması için daimî üyelerden hiçbirinin olumsuz oy kullanmaması, başka bir deyişle kararı veto etmemesi gerekmektedir. Bu durum Birleşmiş Milletler'in karar alma mekanizmasını etkisiz hâle getirmektedir. Daimî üyelerin genellikle çıkarları birbiriyle ters düştüğünden Birleşmiş Milletler önemli konularda karar alamamaktadır. Öte yandan 1795'te Alman filozof Kant, tüm dünyadaki savaşların sona ermesi ve barışın sağlanması için "Ebedi Barış Üzerine Bir Deneme" adlı çalışma kaleme almıştır. Kant, dünya barışının sağlanması için uluslararası bir sistemi öneren ilk aydındır. Kant'ın bu çalışması sayesinde dünya barışının sağlanması için uluslararası bir kurum olan Milletler Cemiyeti kurulmuştur. 1920'de kurulan Milletler Cemiyeti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra işlevsiz olduğu ortaya çıktığından lağvedilmiştir. Bunun yerine 1945'te Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Günümüzde savaşların devam etmesi, Birleşmiş Milletler'in de işlevsiz kaldığını ortaya koydu. Dünya ölçeğinde gün geçtikçe savaşların artması ve günümüzdeki savaşlarda militanlardan çok sivillerin ölmesi Birleşmiş Milletler'in de yapısının sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu durum, Kant'ın felsefesine büyük ölçüde sadık kalınmadığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın sonunda Birleşmiş Milletler'in, hümanist bir filozof olan Kant'ın tasarladığı gibi bir yapıya sahip olamadığı anlaşılmıştır. Bu çalışmanın sonunda ayrıca Birleşmiş Milletler'in yapısı değiştirilmeden dünya barışının tesis edilmesinin mümkün olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kant, Birleşmiş Milletler, dünya barışı.

6. GİRİŞ

Günümüzde işlevsizliği nedeniyle dünyada en çok tartışılan kurumların başında gelen Birleşmiş Milletler'in 193 üye ülkesi vardır. Bu kurumun karar alma mekanizması olan Güvenlik Konseyi'nin ise 5'i daimî, 10'u geçici olmak üzere 15 üyesi bulunmaktadır. Güvenlik Konseyi kararları, üye ülkeler tarafından verilen bir önerenin, bu 15 üye ülkeden 9'u tarafından kabul edilmesine ek olarak daimî üye ülkelerden hiçbirinin ret oyu

vermemesi şartıyla alınmaktadır. Bu durum Birleşmiş Milletler'in yapısını sorgulatmaktadır.

7. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN YAPISI

Birleşmiş Milletler'in en önemli organlarından biri olan Genel Kurul, 193 üye ülkenin birer temsilci göndermesiyle oluşur. Genel Kurul, güvenlik, barış ve yeni üyelerin kabulü gibi durumlarda üçte iki çoğunlukla karar alabilmektedir. Diğer konularda ise çoğunluk yeterli olmaktadır (Altınar, 2024:5). Ancak tüm üyelerin katıldığı Genel Kurul, Güvenlik Konseyi'nin yetkisine girmeyen konularda yetkilidir. 15 üyenin yer aldığı Güvenlik Konseyi ise Birleşmiş Milletler'in en önemli karar alma mekanizmasıdır (Türkay, 2022: 687). Güvenlik Konseyi'nin görev ve sorumlukları şöyle sıralandırılabilir (Altınar, 2024:5):

- Uluslararası barış ve güvenliğin devamı için çalışmak,
- Barışı tehdit eden anlaşmazlıkları soruşturmak,
- Silahlanma ve bunu düzenleyen kuruluşlar konusunda planlama yapmak,
- Saldırganlıkları engelleme adına yaptırımında bulunmak,
- Barışın tehdit edilmesi durumunda askeri tedbirler almak,
- Genel Kurula alınacak yeni üyeleri tavsiye etmek,
- Genel Sekreterin seçilmesi için Genel Kurula tavsiyede bulunmak,
- Uluslararası Adalet Divanına hâkim seçimini sağlamak.

Görev ve sorumluluklarından da anlaşılacağı gibi Güvenlik Konseyi hem Birleşmiş Milletler örgütü içerisinde hem de uluslararası alanda etkili ve merkezi bir konumda yapıya sahiptir. Konsey önemli yetkilerle donatılmıştır. Buna rağmen konsey, sınırlı bir etkiye sahiptir. Bu durum Güvenlik Konseyi'nin yapısından kaynaklanmaktadır (Topuz ve Arafat, 2023: 374).

Veto yetkisine sahip 5 daimî üye, en çok silah üreten ve pazarlayan ülkeler arasında yer alır. II. Dünya Savaşı'nı kazanan bu ülkeler veto etme yetkisine sahip olduğundan ağır basan bir etkiye sahiptirler (Çolak ve Köse, 2019: 4). Bu durum Birleşmiş Milletler'in Kant'ın tasarladığı bir yapıya sahip olmadığını göstermektedir.

8. KANT'IN TASARLADIĞI ULUSLARARASI SİSTEM

Kant'ın dünyadaki savaşların bitip bir barışın tesis edilmesi için kaleme almış olduğu 'Ebedi Barış' yazısının tarihsel zemininde 5 Nisan 1795'te Prusya ile Fransa arasında imzalanan barış antlaşması yer almaktadır. Bu antlaşma tüm ülkelerin aralarında hukuk yoluyla bir barışın sağlanacağı ve yine bizzat hukuk yoluyla sürekliliğini koruyacağı umudunu Kant'a vermiştir. Ancak bu barış antlaşması bir mütareke niteliğindedir. Kant'ın barış teorisinde ise ideal bir dünya cumhuriyeti ve uluslararası federal bir sistem yer alır (Kardeşler, 2014: 248).

Kant'a göre barışı sürdürmekten başka bir gayesi olmayan devletler federasyonunun devletler hukukuna uygun bir biçimde hareket etmesi gerekir. Devletler hukukunun gerçekleşmesi için ilk şart ise genel olarak bir hukuki hâlin mevcut olmasıdır (Kant, 1960: 54).

Kant'ın tasarladığı sistemle devletler arasında kabul edilmesi planlanan dünya cumhuriyetini veya ona alternatif olarak da devletler federasyonunu savunur. Bunun ilki olan dünya cumhuriyeti, cumhuriyetçiliği benimseyen ve bir yöneticiye tâbi olan küresel bir devlettir. İkincisi ise tek tek devletlerin herhangi bir yöneticiye tâbi olmadan aralarında sözleşme imzalayıp oluşturacakları uluslar birliğidir. Küresel bir devletin tehlikelerinin farkında olan Kant, her ne kadar dünya cumhuriyetini ideal kabul etse de mümkünlüğü açısından ittifak fikrinin ikame edilebileceğini düşünür (Kardeşler, 2014: 249- 250).

Komşu ülkeler arasındaki olağan mevcut hâlin bile genellikle bir barış hâli olmadığını düşünen Kant, her zaman ilan edilmiş olmasa da her an patlayabilecek görünen bir savaş hâli olarak nitelendirir. Ona göre her komşu diğer devletin güvenliği hakkında teminat vermelidir. Barış hâli ancak böyle sağlanabilir (Kant, 1960: 17).

Genel bakış açısıyla incelendiğinde Kant'ın ahlak felsefesinde üzerinde durduğu gibi salt “iyi niyet”le yaklaşarak dünya barışının tesis edilmesi için uluslararası bir sistemi öngördüğü anlaşılmaktadır. Mutlak bir barışın tam anlamıyla gerçekleşmeyeceğinin farkında olan Kant'ın hedefi, dünyayı daha yaşanabilir kılmaktır. Kant'ın bu düşüncüyü öne sürmesinden yirmi beş yıl sonra Milletler Cemiyeti, kırk beş yıl sonra ise Birleşmiş Milletler kurulmuştur.

9. SONUÇ

Kant'ın düşündüğü gibi Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler devletler arasındaki hukuki antlaşmalarla yapılmıştır. Ancak Milletler Cemiyeti'nin İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına engel olamadığı görüldü ki 1946 yılında tamamen dağıldı. 1945'te ise Birleşmiş Milletler Kuruldu. Ancak Birleşmiş Milletler'in dünya barışını sağlama konusunda hiçbir karar alamadığı ve hiçbir faaliyette bulunamadığı da anlaşıldı. Bu durum Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yapısından kaynaklanan bir durumdur. Çünkü karar alma mekanizmasında etkin rol alan ve veto yetkisine sahip olan ülkeler dünya silah ticaretinin büyük bir bölümünü elinde bulundurmaktadırlar. Birleşmiş Milletler'in daimî üyelerinin kendi çıkarları olmadan barışın sağlanması için bir araya gelip karar vermeleri güç görünmektedir. Ayrıca bu ülkelerin çıkarları birbirleriyle ters düşmektedir. Bu durumda gösteriyor ki Birleşmiş Milletler, Kant'ın felsefesine sadık kalınarak yapılandırılmamış, emperyalist ülkelerin çıkarlarına göre yapılandırılmıştır. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler'in yapısı değiştirilmeden dünya barışının tesis edilmesinin mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

Altınar, B., Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası Güvenliğe Katkısı ve Geleceği. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1, (1), 2014.

Çolak, Ö.; Köse, İ., Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Reformu Sorunsalı: İtalya'nın Beklentileri ve Stratejileri, 13, (26), 2020.

Kant, I., *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, Ajans Türk Matbaası/ Ankara, 1960.

Kardeşler, K., *Yaşam Felsefesi Immanuel Kant*, Yason Yayınları/ Ankara, 2014.

Topuz, Z.Ç; Arafat, M., Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Kararlarının Filistin- İsrail Barış Sürecine Etkisi, 78, (2), 2023.

Türkay, H., Güncel Gelişmeler Işığında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Yeniden Yapılandırılması, 12, (2), 2022.

SÖZSÜZ İLETİŞİM BAĞLAMINDA INSTAGRAM DİLİ

Arş. Gör. Dr. Hatice Nur YILDIZ

Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi,

0000-0001-8282-4676

ÖZET

İnsanlar iletişim kurarken sözlü iletişimin yanı sıra jest ve mimikleriyle de karşı tarafa mesaj iletmektedirler. Dilsel ifadeler kullanmadan iletişim kurma biçimi olarak ifade edilen sözsüz iletişim bazı durumlarda sözlü iletişimden daha fazla tercih edilebilmektedir. Özellikle teknolojilerin gelişmesi ile birlikte iletişim ortamı olarak kullanılan sosyal medya mecraları, kullanıcılara sözlü ifadeler kullanmadan bazen gönderilen bir görselle bazen de bir davranışla mesajlarını karşı tarafa iletmede bazı kolaylıklar sunmaktadır. Örneğin, sosyal medya platformlarında kullanıcılar birbirlerine reels göndererek, takipten çıkarak veya birbirlerini engelleyerek duygu ve düşüncelerini aktarabilmektedir. Sosyal medya mecralarında yapılan bu davranış biçimleri amaçlarına göre karşı tarafa çeşitli mesajlar iletmektedir. Öyle ki günümüzde bu davranış biçimleri sosyal medya kullanıcıları arasında bir iletişim dili olarak kullanılmaktadır. Kullanıcılar karşı tarafın davranışlarına göre iletilmek istenen mesajı almakta ve bunun sonucunda da karşı tarafla iletişim kurmakta veya iletişim kurmaktan kaçınmaktadır. Özellikle ikili ilişkilerde sosyal medyadaki bu davranış biçimlerinin taşıdığı anlamlar daha etkili olmaktadır. Çalışma sosyal medya platformlarından biri olan Instagram üzerinden yapılan bazı hareketlerin hangi anlamlara geldiği ve iletişim açısından nasıl bir mesaj taşıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın amacına bağlı olarak çalışmada mülakat yöntemi kullanılmış ve 20 üniversite öğrencisine çeşitli sorular sorularak görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda reels göndermenin “aklımdasın”, karşı tarafı engellemenin “seninle iletişim kurmak istemiyorum”, sessize almanın “hayatımdan tümünden çıkarmıyorum ama seni de umursamıyorum”, takip edilmeyen birinin takip etmesinin “takip eden tarafın daha çok önemseydiği”, yakın arkadaşlara eklenmenin “bana daha yakınsın veya benim için özelsin”, takipçi ve beğeni sayılarının “kullanıcı sevilen ya da sevilmeyen biri”, hikayelere beğeni ya da emoji göndermek “iletişim kurmak istiyorum” olarak farklı anlamlar taşıdığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler : İletişim, Sözsüz İletişim, Sosyal Medya, Instagram

STUDENT LITERACY CULTURE BASED ON INDEPENDENT CAMPUS (QURANIC TARBIYAH STUDY) FOR ISLAMIC EDUCATION STUDENTS

Nuniek Rahmatika

Universitas Ahmad Dahlan, Indonesia

Rusli

Institut Agama Islam Cirebon, Indonesia

Aghniawati Ahmad

Institut Agama Islam Cirebon, Indonesia

Tia Nur Istianah

Institut Agama Islam Cirebon, Indonesia

ABSTRACT

Al-Quran-based education (*tarbiyah* Quran) is a technique of instilling Quranic values in the academic community in tertiary institutions which contains various cognitive components, an independent campus clad in quranic *tarbiyah* is expected to be able to create student/student discipline so that they become better personalities, religious, and having good morals because this can have a positive impact on the surrounding community. This study aims to obtain an overview of the literacy culture of students based on independent campuses (*tarbiyah* Quranic studies) at IAI Cirebon. This article also aims to find out the implementation of independent campus learning (*tarbiyah* Quran) so that students/students can further develop their creativity, capacity, and personality, and develop independence in seeking and finding various knowledge based on Islamic values. To achieve this, this research uses a type of qualitative research, data collected through the library research method. The results of research on reading and writing activities which are a manifestation of the literacy culture that exists among IAI Cirebon students are still relatively low and not optimal. There are several obstacles found related to low literacy culture, namely lack of motivation, laziness, fatigue and boredom, lack of available references, difficulty coming up with ideas for writing, and difficulty in stringing words and sentences. Reading and writing activities are interrelated. When reading activities are lacking, writing activities are constrained. It is difficult for students to find ideas and express ideas due to limited student reading references.

Keywords: Literacy, Independent Campus, Tarbiyah Qurani

INTRODUCTION

An independent campus is a new concept that allows students to gain the freedom to study in higher education (Leuwol, et al., 2020). This concept is a continuation of the previous

concept, namely Freedom to Learn (*Merdeka Belajar*). The planning for the Independent Campus concept is a learning innovation to obtain quality learning. In learning, reading is the most basic ability as a preparation for learning everything. Having a strong understanding of Al-Quran, and equipped with a solid literacy culture, they will become better leaders capable of providing appropriate religious views and enlightening society. The context of reading then becomes more familiar with the term literacy based on the Prague Declaration in 2003, which means that literacy is related to the ability to identify, determine, evaluate, create effectively and in an organized manner, use and communicate information to overcome various problems (Yamin, 2021).

Al-Quran literacy culture is not only beneficial for Islamic Religious Education students but can also have an impact on the entire campus culture. This can encourage interfaith dialogue, tolerance, and a deeper understanding of universal moral and ethical values. Islamic Religious Education students need to have a strong religious identity. Strengthening the Al-Quran-based literacy culture in the campus environment, students will be more connected to their religious values and better able to carry out religious functions in campus and community life. The influence of independent campuses in developing Al-Quran literacy can increase Al-Quran literacy. Among Islamic Religious Education students, the independence and flexibility offered by the Merdeka Campus can increase interest and participation in Al-Quran literacy activities.

The integration of technology in Al-Quran learning can also help in developing Al-Quran literacy in the Merdeka campus environment. Digital applications or platforms that can be used to facilitate more interactive and effective learning of the Al-Quran. This inclusive approach is also needed in teaching Al-Quran to be integrated into the context of the Merdeka campus. Developing interdisciplinary literacy skills can help Islamic Religious Education students develop interdisciplinary skills, such as critical thinking, text analysis, and problem-solving, and this can improve the overall quality of their education. This can be an evaluation of the impact of the Al-Quran literacy culture developed within the Merdeka campus. An effective assessment method for measuring the increase in understanding, skills, and attitudes towards the Al-Quran that Islamic Religious Education students have after being involved in literacy activities.

Paying attention to these issues allows researchers to identify opportunities and challenges in developing a culture of Al-Quran literacy in an independent campus environment

for Islamic Religious Education students. Therefore, it is important to carry out this research with the aim of first identifying challenges in developing a literacy culture in developing Al-Quran literacy culture in an independent campus environment, including lack of awareness, limited access, or obstacles in implementing the independent campus concept. Second, to explore the role of independent campuses in developing Al-Quran literacy and facilitating the development of Al-Quran literacy among Islamic Religious Education students, as well as to evaluate its effectiveness in improving the quality of religious education. Third, find out the impact of the culture of Al-Quran literacy on students which is developed in an independent campus environment on increasing understanding, skills, and attitudes towards the Al-Quran of Islamic Religious Education students.

METHOD

This research uses qualitative research, data is collected through the library research method. The qualitative approach emphasizes its analysis of the process of analysis of the dynamics of the relationship of observed phenomena using scientific logic (Azwar, 2001). Data was obtained by examining related literature in the form of articles, books, and documents, as well as examining online literature. In this library research, data sources that are written materials consist of primary data sources and secondary data sources (Asmendri & Khaidir, 2022). Next, the data is analyzed and explained according to the theme discussed. The study in this article is focused on discussing the theme of freedom for learning campus (*Kampus Merdeka*).

RESULTS AND DISCUSSION

Building a culture of Al-Quran literacy within religious universities plays an important role in forming students who not only understand the teachings of Al-Quran but also have a strong character foundation (Didipu, 2020). This can be achieved by integrating Al-Quran education into the curriculum and creating an environment that promotes deep understanding and appreciation of the messages of Allah SWT (Fatih, 2023). By using the Koran as a moral guide, students can learn to develop attitudes and behaviors that are in line with Islamic values, paving the way for a holistic and comprehensive education that goes beyond mere academic knowledge (Qorib & Zaini, 2020).

In addition, to develop a culture of Al-Quran literacy, the religious higher education environment needs to provide sufficient opportunities for students to engage with the Al-Quran

through regular readings, tafsir sessions, and discussions about its relevance to contemporary issues. By incorporating the teachings of the Koran into various aspects of campus life, such as through student organizations, campus events, and even faculty and staff, the college environment can create a culture that encourages a deeper understanding and application of the values of the Koran in everyday life. Literacy activities can be done anywhere and anytime, both in class and outside of class. Literacy activities aim to acquire information skills, namely by collecting, processing, and communicating information. The ability to dig and find information is a skill that students need to master.

Efforts to achieve students' literacy skills must first begin by preparing prospective teachers who will teach literacy. Students (prospective teachers) must have complex knowledge and a comprehensive understanding of literacy. At least cultural literacy activities can be carried out by students, not only as a provision of knowledge but also as a habit that they must carry out before passing it on to their students in the future. Ultimately, literacy is related to a person's success in the academic community, so literacy is an important tool that must be possessed to achieve success in the social environment. Literacy culture can be built through various activities, including the habit of reading and writing. Various ways to build a culture of literacy can be done at school, college, or home. Building a culture of literacy must continue to be done on an ongoing basis. Based on the explanation above, it is necessary to conduct a review of literacy culture among students.

Al-Quran-based education is a technique of instilling Quranic values in the academic community in higher education which contains various components, cognitive components, awareness, desires, and behavior carried out to implement these value components, how a person relates to his creator, with himself, relations between individuals also include how a person carries out relations with the state and nation so that he becomes a complete human being.

The teaching activities carried out on the independent campus make each individual challenged and have the opportunity to develop their creativity, capacity, personality, and student needs, as well as develop independence in seeking and discovering various knowledge through realities and problems in the field such as real conditions, social relationships, work challenges, targets, and achievements (Maskun, Suroto, & Rusman, 2023).

Al-Quran-based education at the *Merdeka* Campus will give rise to a variety of creativity and will answer various needs, especially in human resources. This results in a wise perspective, noble values, and the emergence of superior and competent human resources. Therefore, it is necessary to formulate a grand design for Al-Quran-based education at the tertiary level. The grand design will be used as a reference or concept in its implementation and assessment.

CONCLUSION

Literacy culture, both reading and writing, is carried out from the start and must be done regularly, this can create creativity and innovation in lectures. The lecturer's strategy, namely conditioning students to be willing and able to access a variety of reading material, conditioning students to have a variety of perspectives on each lecture material, conditioning the growth and development of student literacy behavior, and conditioning for the realization of critical, creative, fast and effective reader-writers is necessary. It is hoped that the independent campus which is covered in Qur'anic tarbiyah will create discipline in students/learners so that they become better personalities, religious, and have good morals because this can have a positive impact on the surrounding community. As a source of information, the Koran teaches many things to humans. From issues of belief, morals, principles of worship, and muamalah to the principles of science. Regarding science, the Koran provides insight and motivation for humans to pay attention to and research nature as a manifestation of God's power. From the results of the study and research of natural phenomena, science is then born. So it is appropriate for all existing problems to be returned to the Koran, especially in knowing the essence of these words in the Koran.

REFERENCES

- Asmendri, & Khaidir. (2022). Penelitian Kepustakaan (Library Research) dalam Penelitian Pendidikan IPA. *Natural Science*, 41-53.
- Azwar, S. (2001). *Metode Penelitian*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Didipu, I. (2020). *Bunga Rampai Pentingnya Pendidikan*. Gorontalo: CV. Athra Samudra.
- Fatih, T. A. (2023). Tujuan Pendidikan Islam di Indonesia Perspektif al-Qur'an. *Jurnal Kajian Islam Interdisipliner*, 99-134. <https://doi.org/10.14421/jkii.v8i2.1351>.

- Leuwol, N. V., Wula, P., Purba, B., Marzuki, I., Nali Brata, D. P., Efendi, M. Y., . . . Anwar, A. F. (2020). Pengembangan Sumber Daya Manusia Perguruan Tinggi: Sebuah Konsep, Fakta dan Gagasan. *Yayasan Kita Menulis*.
- Maskun, Suroto, & Rusman. (2023). Optimalisasi Konsep Student Corner Sebagai Penunjang Literasi Mahasiswa. *Jurnal Pengabdian Sosial Indonesia. Journal of Indonesian Social Service*.
- Qorib, M., & Zaini, M. (2020). *Integrasi Etika dan Moral Spirit dan Kedudukannya dalam Pendidikan Islam*. Yogyakarta: Bilding.
- Yamin, M. (2021). *Strategi membangun literasi sekolah : penguatan budaya ilmiah berbasis lingkungan yang mengasuh*. Malang: Madani.

SUHRAWARDI AND IBN ARABI ON THE SOUL AND ITS RELATION TO THE BODY

Ibrahim Baghirov

Doctoral student at the Institute of Oriental Studies,
named after Z.M.Bunyadov, of Azerbaijan National Academy of Sciences
<https://orcid.org/0000-0002-2976-2119>

ABSTRACT

The reality of the soul or spirit, the nature of the soul-body relation, or, in a broader context, the issue of the ontological reality of the human being, and other related matters have been among those issues that have kept philosophers occupied since ancient periods; in this respect, Islamic philosophers are no exception. Ancient Greek philosophers significantly influenced Islamic philosophers on various philosophical issues, including the nature of the soul and its relationship with the body. The Greek philosophers who mainly set the discussion in this regard were Plato and Aristotle and the philosophical current Neoplatonism, which is considered an endeavour to reconcile the philosophies of Plato and Aristotle. Plato, Aristotle, and Neoplatonism had a significant impact on Muslim philosophers, especially on Peripatetics regarding psychology (elm al-nafs). This paper, however, deals with two Muslim thinkers, Suhrawardi and Ibn Arabi, who are not from the Peripatetic tradition. The purpose of the paper is to analyse their views on the soul and its relation to the body. Although Sohrawardi and Ibn Arabi, who were founders of the Ishraqi School and Doctrinal Sufism, respectively, differed from Peripatetics in many ways, there are some similarities among their opinions on the soul. In general, despite their different philosophical understandings of reality, regarding the immateriality and immortality of the soul, or in terms of their acceptance of the substantial difference between the soul and body, both of these thinkers could be considered dualists, as earlier Peripatetics were.

Keywords: soul, spirit, soul-body relation, Suhrawardi, Ibn Arabi.

INTRODUCTION

The soul and the comprehension of the reality of its nature have always been among the most significant issues in Islamic intellectual history. The reason behind this significance given to this issue is probably the idea that the soul, or spirit, comes from God. This idea takes its source from the Quranic verses, where it is said that while creating Adam, God blew upon him from his own spirit: Then He moulded him; He breathed from His Spirit into him (Al-Sajda 9); When I have fashioned him and breathed My spirit into him (Al-Hijr 29). The fact that knowing

the soul at the same time results in knowing God increases the importance of this issue among Muslims. On the other hand, the prophetic saying “He who knows himself (his soul) knows his Lord” was another factor that encouraged Muslims to know themselves, their souls, and spirits. Therefore, knowing the self or the soul, which meant knowing its source, God, was considered one of the most significant matters in Islamic thought (Zomrodiyan, 1376, p. 20).

When considering the literature on Islamic philosophy, it seems that the words “soul” and “spirit” are seen as near-synonymous words as they are used interchangeably. Actually, it appears that Islamic philosophers did not see a significant difference between the two terms (Məmmədov, 2020, p. 159). Generally, Islamic philosophy interprets spirit as an immaterial substance that forms a human being's reality and considers it independent of the body. Therefore, the intermediary world, or Barzakh, is known as *alam al-arwah*, the world of pure spirits. In this sense, when the immaterial substance that constitutes a human being's reality leaves the body, it becomes spirit, and *ruh* is a name to refer to this state. But this being while being in the body is called *nafs*, or soul (Karaji, 1392, pp. 139-140). Thus, Muslim philosophers did not see any fundamental difference between the spirit and the soul. Both of these terms refer to the essence of the human being: one, which is the spirit, refers to an independent substance that has not entered the body or has already left it; another, which is the soul, refers to the immaterial substance that is attached to or in the body and is in charge of it.

Studies on the philosophies of the representatives of the Muslim Peripatetic School, which was the first philosophical current to emerge in the Islamic domain, show that early Islamic philosophers were basically based on Aristotle's definition while defining the soul. However, although Aristotle did not accept the immateriality and immortality of the soul, Muslim philosophers regarded the soul as an independent, immaterial, and, consequently, immortal being, as Plato did (Bağırov, 2023). It seems later Islamic philosophers too continued this approach; even in later Islamic philosophy, Platonic and religious elements were more dominant compared to earlier philosophies. Suhrawardi and Ibn Arabi were two of those thinkers who used more religious and mystic elements in their intellectual systems. In the coming sections of the paper, we will discuss these thinkers' views on the soul and its relation to the body.

SUHRAWARDI ON THE SOUL

Shihabuddin Yahya Suhrawardi is the founder of the illuminationist (*ishraqi*) school of Islamic philosophy. In many of his writings, including *Hikmat al-ishraq* (The Wisdom of Illumination), *Partawnamah*, *Al-Talvihah*, *Al-Ahval al-imadiyyah*, *Hayakil al-nur*, and others Suhrawardi dealt with the issue of the soul-body relation, where he discussed various matters such as the soul's origination, its relation to the body, and its state after the death of the material body.

In the hierarchy of being presented by Suhrawardi, the soul belongs to the pure, luminous, immaterial, and independent substances category, which means that the soul is an

independent entity and is not corporeal. In contrast, the body belongs to the dark material world. The realization of the relationship between these two opposing entities occurs within the context of the soul's leadership or control over the body. The captain of the body, the intellective soul, itself emanates from the Light of Lights, just like other beings. Therefore, he considers the soul not to be a subject matter of the natural sciences but of metaphysics. However, the soul has a lower degree of luminosity compared to the Light of Lights and pure abstract intellects. Human souls alike have a varied degree of luminosity depending on the human being that they belong to (López-Farjeat, 2022, p. 218). So the soul's luminosity is not fixed. According to Suhrawardi, the body is also of varying degrees in terms of materiality. He holds that the hierarchy of beings emanating from the Light of Lights places material beings in general and the body in particular at the lowest level. Among material beings, fire is the closest one to the supreme Light. Other material beings also differ in terms of their proximity to the ultimate Light. For instance, the luminosity of a stone is different from the luminosity of gold. While among living bodies, the most luminous body is the human body (López-Farjeat, 2022, p. 219).

Suhrawardi formulates his Ishraqi psychology based on the model of Ibn Sina's philosophical psychology. Although he considers peripatetics' arguments for the immortality of the soul insufficient, his soul as well is immaterial, self-subsistent, alive, intellectual, and authoritative over the body. Moreover, as Ibn Sina does, Suhrawardi too speaks of a subtle substance, spirit (*ruh*), as a connector between the soul and the body (Marcotte, 2023). Being a subtle substance, the spirit is dispersed all over the body and bears the soul's faculties (nutrition, growth, reproduction, motion, and sense perception) and organizes them. Thanks to this substance, the interaction of these two radically opposed beings, the body and the soul, becomes possible (López-Farjeat, 2022, p. 219).

Suhrawardi presents several arguments, arguing that the soul is an immaterial substance. The most important argument among them is based on the idea that human beings know their souls irrespective of the body, as Ibn Sina's famous "Flying Man" argument does. In Hayakil al-Nur, Suhrawardi writes that a human being is never unconscious of its very essence or soul. However, there are some occasions when they forget about their body or some body parts. He argues that, as the whole is known with its parts, if a human being were merely composed of its material body or some of its parts, he could have forgotten or been unconscious of its existence, just like the body that is sometimes forgotten. Nevertheless, we human beings are never unaware of our existence. Therefore, what constitutes our very existence is beyond the physical body (Sohrwardi, 2018, p. 873). The following account by Suhrawardi from Partavnameh presents this argument in his own words:

Know that although you may [at some time] cease to feel any or every part of your body, and some bodily parts may even become annihilated, yet a human being's life and perception do not decline on account of this. Some parts of the body — such as the brain, the heart, and the liver — can only be known through dissection and comparing them to other parts. In short, you may be cut off from any bodily or contingent perception but will remain cognizant of yourself and know "yourself" without recourse to any phenomenal thing. Therefore, your

“essential self” or “thou-ness” is not dependent on the body, either in part or in whole. If it were inside a part of your body, then you could never be conscious of your “thou-ness” without that part. Therefore, your essential self or “I-ness” is not limited to the bodily nor accidental (Sohrawardi, 1998, p. 24).

Another argument that Suhrawardi puts forward to demonstrate that a human being’s essential self is something beyond its body is about the fact that we human beings are able to call ourselves “I” but refer to all other bodily parts with the third-person pronoun “it.” We can figuratively separate our body parts from our “I-ness,” which each person calls “I,” by referring to them separately as “it.” According to Suhrawardi, the parts that we use “it” for cannot constitute our “I-ness” or our very existence. In other words, he asserts that a thing that calls itself “I” cannot call, for example, its hand “it” if indeed that thing called a hand is a part of the thing that calls itself “I”. If that is the case, then that thing separates itself from its self. In other words, if I refer to my hand as “it,” despite the fact that that hand is a part of my self then I separate myself from my “I-ness,” which is impossible. Therefore, those parts to which we refer by third-person pronoun neither constitute our “I-ness” as a whole nor are its parts. If it were possible for a person to separate himself or herself from his or her “I-ness” or self, then there would not remain a thing to be “I-ness” or self. In other words, the subjective entity would no longer exist. For example, if we destroy one of the four walls of a house, then we cannot call it a house. However, we are able to refer to our bodily parts with a third-person pronoun, as if we were able to destroy all the walls of the house while still being able to call it house. Therefore, the body is not all of or even a part of our “I-ness” or selfhood (Sohrawardi, 1998, pp. 24-25). Thus, a human being’s soul is not its body, and the soul and the body are different things.

This argument not only distinguishes between the soul and the body, but also asserts that the soul ensures the personal identity of the human being. Although a person’s outer view or bodily features change, its knowledge of its essence or selfhood remains the same (Sohrawardi, 2018, p. 609). In order to continue their lives, people need to eat constantly. If the food taken by a person in this feeding process were added to the body without any change in it, then the body would have to be extremely large. However, we know that it is not true. The body is constantly changing; if a person’s identity were through its body, then, like the body, its identity as well would have changed. However, our bodies are changing constantly while our identities, or “I-ness,” remain the same. Thus, it becomes obvious that it is not the body that ensures a human being’s personal identity (Sohrawardi, 2018, p. 873). If the body, which is in constant change, does not provide personal identity then it is the soul that provides it.

Suhrawardi shares Ibn Sina’s opinion regarding the human soul’s preexistence. Like Ibn Sina, he also argues that human souls come into existence simultaneously with bodies. In many of his writings, including *Al-Ahval al-Imadiyyah*, he states that the soul has no existence before the body. If the soul exists before the body, then it is one or more. If we say that there is a lot, then the distinguishing feature, the body, that makes the plurality possible must exist, which means the body becomes existent before coming into existence. However, accepting one thing’s existence before its coming into being is not acceptable because it is impossible. On the other hand, if it is said that before the body, the soul is one, in that case, either all the souls in

the body are that single soul or parts of that soul. If all people's souls are the same, then when one person knows a thing, others too must know that thing, which is not the case. Secondly, if the souls in the bodies are parts of that one soul, it means that the one soul has become many, which is a characteristic of matter. However, the soul is not a matter. Therefore, according to Suhrawardi, the soul originates simultaneously with the body (Sohravardi, 2018, p. 609).

In another place, he writes that if the soul was in the world of spirits before coming into the body, as some claim, then what could have made the soul separate from the higher world and life, to be bound to the mortal and dark life? "How could a breastfeeding baby take it under its command, and it would move from the world of high lights to the baby's body?" Suhrawardi, who thinks such a thing is impossible, believes that the soul comes into being when the body is ready to accept it (Sohravardi, 2018, p. 875).

In his most important book, *Ḥikmat al-ishrāq* (The Wisdom of Illumination), as well, Suhrawardi tackles this issue. There, he presents several arguments in favour of his view. The first argument in the *Ḥikmat al-ishrāq* starts with the "this light (the soul) does not exist before the body" claim (Sohravardi, 2010, p. 119). Each person living on this Earth cognizes its very existence and our knowledge of ourselves is subjective; we do not know the essence of other people's existence. It shows that human souls are not numerically one. Their unity can only be in terms of species. If the intellective souls of all people were the same, then what one soul knows, the other must also know; one person's knowledge of his or her nature should be known to others too. In general, everyone should be aware of the knowledge that certain individuals possess, as they share a common soul. However, it is not what we experience in real life. One thing that is known to some is often unknown to others. This fact shows that human souls are different and numerically many. After proving that souls in bodies are different and thus many, it becomes easier to disprove the human soul's preexistence. If the intellective soul exists before the body, it can either be a single entity or multiple entities. However, the soul can be neither many nor single before the body. The thinking soul cannot be one before the body, because if the soul is one before the body, it must be one after the body as well. Given that divisibility is a feature of matter, anything that divides into many is itself material. However, the soul is not corporeal. For a similar reason, there cannot be many souls before the body either. Plurality is characteristic of matter, but the soul is immaterial; therefore, the soul cannot be many before entering the body. Conclusively, it turns out that according to Suhrawardi's argument, the soul cannot exist before the body, neither as a single entity nor as many, and since there is no entity that does not fall under these two categories, we can conclude that the soul did not exist before the body (Dinani, 1390, pp. 514-15).

Although Suhrawardi disproves the soul's preexistence, he approves of its continued existence after the death of the body. "Know that the soul is immortal; it cannot be conceived annihilated. This is because its cause, the Active Intellect, is eternal; therefore, what is caused by it will be permanent, too" (Sohravardi, 1998, p. 69). As its cause is eternal, the soul also gains eternity. Denying hylomorphism, Suhrawardi asserts that the soul is not a naturally imprinted form in matter. Since it is not an imprinted form in the matter, which is its place, the change in the matter does not affect it. In other words, as the soul is not dependent on the body

but independent of it, the body's destruction through death does not necessitate the destruction of the soul. According to Suhrawardi, the difference between life and death is that the relationship between the soul and the body ceases to exist in death. This relationship itself is accident and the destruction of the accident does not bring that of the substance. Due to its eternal cause, the soul, which is the effect of this eternal cause, continues its existence. Although the soul comes into existence together with the body, it does not cease to exist with it. To explain this, Suhrawardi gives a table and carpenter example. The carpenter's existence is independent of the table that is made by the carpenter. When the carpenter dies, the table continues to exist. Similarly, although the soul is created together with the body and the body may have some role in the former's origination, the body's death will not affect it. Moreover, Suhrawardi asserts that intellects, or intellectual beings, never die. It is because they have no carrier or are not related to anything except their real causes. They are only related to the Necessary Being from which they emanate. Therefore, intellectual beings become eternal along with their causes. Pure abstract beings do not accept nonexistence, as they are not related to external causes. If they were related to external causes, then with the destruction of those causes, they would have gone away as well. He says that, since intellects are pure abstract beings absolved of matter, they cognize themselves in a *huduri* manner, and their self-cognition is their lives. Therefore, they never cease to exist. In this regard, he, with reference to Plato, writes, "The master Plato has said the same thing concerning the soul — that it gives life to things. And whatever is attributed as "the giver of life," its own life is self-constituted by its own essence" (Sohrawardi, 1998, p. 69-70). Thus, he concludes that "the soul will never accept anything that is contrary to its essential existence and necessary to its whatness." That is, the very existence of the soul is to be alive, or life, and it is impossible to imagine its nonexistence. Therefore, the soul is immortal.

From the perspective of a mind-body problem, Suhrawardi's human concept seems to be dualistic. Regarding the soul as superior to the body, Suhrawardi considers it a descendant of the Light, while the body, to him, belongs to darkness. So they are from opposite sources. It is here that the famous mind-body problem emerges. If the soul is an immaterial, spiritual entity, then how can this entity, which is at the top of the chain of existence, interact with the body, which is at the bottom of the chain of existence, or have any relationship with it in one way or another, and even merge with it? Suhrawardi asserts that their relationship is based on love and attachment. "A mutual [dynamic] attachment, love, and desire exist between them, unlike the [corporeal, static] attachment existing between bodies and accidents" (Sohrawardi, 1998, p. 27). However, some Suhrawardi researchers believe that, from a Suhrawardi point of view, soul-body dualism is an artificial division. In the external world, there is no such thing as duality. It is because, according to Suhrawardi, the body is nothing but an absence of light. In fact, what exists is light. The body is the lowest point in the ontological hierarchy of light. Thus, when we talk about the relationship of "I" with the body, we actually talk about the relationship of the light with its nonexistence, which is not making any sense. The soul is a source of intellect or wisdom, while the body performs lower functions. Therefore, we cannot ontologically distinguish the body from the soul. Their only difference is the degree of their luminosity, which determines their ontological status (Razavi, 2013, p. 40). According to Mehdi Amin Razavi, therefore, when Suhrawardi says their relationship is based on love and dominance, he means

it between different aspects of the same thing. The body, being the lowest level of this existence, loves the highest level, which is the soul, and yearns for it, but the soul, being the highest level, dominates and rules the lower body (Razavi, 2013, p. 40). According to Razavi, Suhrawardi's soul theory is neither dualism nor epiphenomenalism. These theories discuss the soul and the body in different contexts. Therefore, to him, Suhrawardi's soul concept is "spiritual monism" due to the fact that it relies on the relationship of different manifestations of a single existential reality (Razavi, 2013, p. 41). However, considering the arguments that Suhrawardi presents in his writings, which we discussed above, one can easily make the case that he considers the soul and the body substantially different and, therefore, is a dualist.

IBN ARABI ON THE SOUL

As William Chittick puts it, although Ibn Arabi is not categorised as a philosopher by Islamic philosophy historians nowadays, he had definitely been a philosopher in the sense that the term "hakim" implies. Even if we consider the broader context in which the word philosophy is used today, we can refer to him as a philosopher without any doubt (Chittick, 2007, p. 3).

In the thought of Ibn Arabi, the human being is very important. Being central to his system, humans include all other levels of existence (Yiğit, 2016, p. 210). According to him, a human being, despite comprising the spirit, soul, and body, is a truly whole single being. "According to people of unity, the soul, heart, spirit, and secret are one thing altogether" (İbn Arabi, 2000, p. 34). Each person in the external world who represents the concept of humanity is a different predicate that manifests the one universal human reality. According to the theory of the unity of being (wahdat al-wujud), all the individual human beings that represent the concept of humans are of the same existence but to various degrees (Yiğit, 2016, p. 211).

Ibn Arabi asserts that, with the exception of humans, all creatures possess a fixed nature. They cannot leave this determined nature (station) and be different. However, a human being is not like other created things in this regard, as there are different stations for it that it gets through until death comes. Therefore, to define a human being, to determine limits for a limitless thing, is impossible. When we try to give a definition for a human being, in contrast, we fall apart from its real nature (Chittick, 2007, p. 7). Human nature is in constant change. However, it is not only human nature that renews every second; other creatures too experience this renewal, whereas if there is a fixed form that they can receive, there is no such beforehand determined form for a human being. To Ibn Arabi, the soul does not accept limits in itself. Although the human body is physical and human beings are limited in this aspect, the world of imagination is the vastest realm that exists in the cosmic order that the soul possesses (Chittick, 2007, p. 8).

The reason for the fact that human beings have no fixed nature is that they have been created according to God's image. To put it another way, God has created humans in His own form. In Ibn Arabi's own words, "man as a whole—spirit, body, and soul—were created by

God in His own form (Abrahamov, 2015, p. 128)” Since it is impossible to restrict God to a certain category, man, created in his image, similarly does not fall under any specific category (Chittick, 2002, p. 52).

Like most Muslim thinkers, Ibn Arabi interchangeably uses the terms *nafs* (soul) and *ruh* (spirit), while sometimes refers to the soul negatively, which is a common practice in Sufi circles (Malikov, 2016, p. 184). According to him, the source of every spirit is the divine or universal spirit. The root of this idea goes back to Quranic verses like Hijr 29, where God says I “breathed My spirit into him.” He often calls the divine spirit the universal spirit, but other spirits, created from the universal spirit, particular spirits. Created particular spirits are many, but the universal soul or spirit is one. Plurality in the particular spirits occurs due to the matter or body; if not the body, there will not be many souls. People’s souls are of the same species and essence, but owing to the varied characteristics of people, they differ from each other. The main feature of the spirit is life. The divine spirit, often called “Nafas al-Rahman”, is dispersed throughout the entire being to give it life (Malikov, 2016, p. 186). Regardless of his mystical language, Ibn Arabi’s soul-body concept is similar to that of the earlier Islamic thinkers.

“The thinking soul has no body. It disposes the body as its ruler, inside and outside of it. Yet, neither has a place nor a sign. Having no particular place, wherever you put your finger, it appears there as a whole. Moreover, characteristics such as division and disintegration are unthinkable for it.

It is the one who holds in a person’s hand, looks in his eyes, speaks in his tongue, walks in his feet, hears in his ears, and disposes his every emotions.

In each part of the body, it is present as a whole. By being present in the entire body as a whole, it is excluded from everything and exalted. If a finger, hand, or foot is cut off, then neither a defect nor a deficiency will occur in it... If the whole body is destroyed, there will be no absence or dissolution for it” (Ibn Arabi, 2000, p. 34).

According to Ibn Arabi, the spirit, or soul, is an immaterial, abstract substance. So it is simple. If the soul were complex, it would have the properties of matter like division, disintegration, reduction, and multiplication. In the divine essence, the soul is one and potential. When it descends to created beings, it becomes actual and multiplies. The soul itself cannot feel pain or pleasure. It is through the body that the soul experiences pleasure and pain or suffering, or generally perceives such things. In this sense, it is dependent on the body (Karadaş, 1998, pp. 456-457). In addition, the souls of mortal and immortal beings are different. Mortals’ souls are known as *ruh al-mudabbirah*, but immortals’ souls are *ruh al-tasbih*. Human souls are of the first kind, so they rule the body, while angels’ souls exemplify the second kind of souls (Karadaş, 1998, pp. 457).

On the other hand, matter, or the body, is the soul’s bearer. As the soul is related to the body, the body as well needs the soul for its continuity. The material body will cease to exist if the soul leaves it. In Ibn Arabi’s opinion, before coming into the body to create a human being,

the soul exists in God's knowledge in an imaginal form. But it does not make it exist from a human perspective; it exists only from God's perspective. Thus, an imaginal form of a thing does not give it an external existence, and that thing is nonexistent from a human perspective. When it becomes existent, that is, an embodied soul, it gains external existence and constitutes a human being (Karadaş, 1998, p. 457). In other words, according to Ibn Arabi, just like Ibn Sina and Sohrawardi, the human soul does not exist before the body. It comes into existence alongside the body.

In his book "Symbolism in Ibn Arabi," Tahir Uluç points to a very interesting fact. The author writes that Ibn Arabi believes that the soul or spirit arises in the body. According to Ibn Arabi, God initially creates the body; after the body becomes ready to have the soul, God blows upon it from His spirit, and thus the soul becomes reality (Uluç, 2018, pp. 297–298). While the body goes through certain processes before the soul emerges, with God acting as the primary agent, the soul develops within the body; it is not as if the soul forms outside the body and then merges with it. As Tahir Uluç states, it seems that to Ibn Arabi, the soul is not completely different from the body. Although the soul is of an independent nature with regard to its substance, it constitutes a human being together with the body and is not independent of it but related to it. The soul occurs in the body according to its disposition, or it is formed according to the body. However, despite that the soul is not completely independent of and different from the body, it is not the same with the body as well. Otherwise, its substantiality would have gone under question (Uluç, 2018, p. 299) and it would not be able to continue its existence after the death of the body. In this regard, if we compare Ibn Arabi's view with that of Mulla Sadra, who later-period Muslim philosopher, we will find a lot of similarities. Mulla Sadra believed that the soul emerges within the body, with no preexistence. But it was not only about denying the soul's preexistence. Ibn Sina and Sohrawardi, too, shared the same viewpoint. However, they thought that the soul emerges simultaneously with the body. While Sadra, it seems Ibn Arabi as well, believed that the soul is created in the body not just simultaneously with it. Nevertheless, Mulla Sadra presented a more sophisticated theory regarding the soul's creation in the body and tried to justify it with its substantial motion theory.

Ibn Arabi compares the human soul's relationship with its body with the relationship of God with the universe. As God is the spirit of the universe, likewise, the soul is the spirit of the body. The soul rules the body and performs its acts through it, as God does the same with the universe. In this sense, the soul will never be without a body. Although in death the soul leaves the physical body, it does not mean that it carries on without a body. In death, the soul leaves the physical body but moves into an imaginal body and starts to rule it. Thus, it continues to have a body (Malikov, 2016, p. 189). In short, it is possible to conclude that, according to Ibn Arabi, although the soul's body does not always have the same quality, it has a body of one quality or another (according to the world it is in).

In terms of the soul-body relation, like other Islamic philosophers and mystics, Ibn Arabi mentions ruh al-bukhaxi (subtle spirit) as a means of their relation. But Ibn Arabi refers to it by different names, such as "animal soul" or "life soul" (Miri, 2012, p. 775). According to him, it is impossible for the immaterial soul to directly communicate with the material body

without any medium. They can only interact by means of a subtle matter, and this is the animal soul. The animal soul, due to its subtle and simple existence, can communicate with the abstract soul and, due to its material form, with the material body, and in this way, it connects the soul and the material body, which are completely different beings from each other. Thanks to its subtle nature, it disperses all over the body and carries the life that it obtains from the thinking soul to the entire body (Miri, 2012, p. 75).

However, the subtle soul itself is actually a bodily substance and is dependent on the body in its existence. That is, as the body grows thanks to the nourishment it receives, the subtle spirit also develops, and when the body weakens and loses strength, it also weakens and loses strength. As the subtle spirit is dependent on the body for its existence, following the body's death, it also perishes. The subtle spirit, which exists in other ensouled beings along with human beings, and the thinking or intellective soul (*nafs al-natiq*) are two different things (Miri, 2012, pp. 75-76). It seems that the animal or subtle spirit is a level of body that is relatively close to spirituality.

CONCLUSION

In conclusion, it is possible to claim that both Suhrawardi and Ibn Arabi were dualists in general. According to Suhrawardi, the soul belongs to the pure, luminous, immaterial, and independent substances category, which means that it is an independent entity and is not material. In contrast, he considers the body to be material. Likewise, Ibn Arabi also sees them as different from each other. Although these thinkers believe that a human being is ontologically a unified being, they consider the soul or the spirit an unextended immaterial or spiritual entity, as opposed to the body, and argue that the soul is immortal, which is mere dualism. However, it seems they did not consider the spiritual soul's and material body's relationship with each other a problematic issue, as has been seen in the philosophy of mind.

REFERENCES

1. Abrahamov, B., *Ibn al-Arabi's Fusus al-Hikam: an annotated translation of 'The bezels of wisdom'*. Routledge, 2015.
2. Bağırov, İ., *Klassik dövr islam fəlsəfəsində nəfs nəzəriyyələri: Kindi (800-870), Fərabî (873-950) və İbn Sina (980-1037) Nümunəsi. Xəbərlər məcmuəsi*, 5(9). ss. 242-252, 2023.
3. Chittick, C.W., *The Disclosure of the Intervening Image: Ibn 'Arabî on Death. Discourse*, Vol. 24, No. 1, *Mortals to Death (Winter)*, pp. 51-62. Wayne State University Press. <http://www.jstor.org/stable/41389625>, 2002.

4. Chittick, C.W., *The View from Nowhere: Ibn al-‘Arabī on the Soul’s Temporal Unfolding. Timing and Temporality in Islamic Philosophy and Phenomenology of Life, Volume 3*, Springer. 3-10. 2007.
5. Dinani, G.I., *Şuaye andişə və şuhud dər fəlsəfəyə Suhrəverdi*, Hekmət/ Tehran, 1390.
6. İbn Arabi, *Özün Özü* (Lübbül-Lübb). (çev. İsmail Hakkı Bursevi, sadeleşiren, Abdülkadir Akçiçek), Bahar Yayınları/ İstanbul, 2000.
7. Karadaş, C., Muhyiddin İbn Arabiye göre İnsan-i Kamil, T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Sayı 7, Cilt 7, ss 453-465, 1998.
8. Karaji, A., *Estelahate fəlsəfi və təfavote anha ba yekdigər*, Bustane-ketab/Qum, 1392.
9. Lopez-Farjeat, L.X., *Classical Islamic Philosophy, a thematic introduction*, Routledge/ New York, 2022.
10. Malikov, A., *Nazariyyeye ensane kamil az didgahə erfən və falsafe*, Markaze Beynalmilali Tarcome və Nashr Almostafa, 2016.
11. Marcotte, R. (2023). "Suhrawardi", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/suhrawardi/>>.
12. Məmmədov, E., *İzahlı İslam fəlsəfəsi terminləri lüğəti*, Nəşriyyat-Poliqrafiya mərkəzi/ Bakı, 2020.
13. Miri, M., Barrasi chegunagi-e ertebət-e nafs ba badan az didgah-e İbn Arabi. Hekmat Erfani, Vol.1. No.4, Fall & Winter, 2012-13.
14. Razavi, M.A., *Suhrawardi and the School of Illumination*, Routledge/New York, 2013.
15. Sohravardi, *Hikmatul-Ishraq*, Dar al-maarid al-hikamiyyah, 2010.
16. Sohravardi, *Al-Alvahul-imadiyya*. Musannəfat as-Suhrawardi, Dar Rəvafid/Beyrut-Lubnan, 2018.
17. Sohravardi, *Hayakil al-nur*, Musannafat as-Sohravardi, Dar Rəvafid/Beyrut-Lubnan, 2018.
18. Sohravardi, *The Book of Radiance*, a parallel English-Persian text edited and translated with an introduction by Hossein Ziai, Mazda Publishers/Costa Mesa, California, 1998.
19. *The Qur'an*, (Oxford World's Classics), M. A. S. Abdel Haleem, USA City; New York: Oxford University Press, 2005.
20. Uluç, T., *İbn Arabi'de Sembolizm*, İnsan yayımları, 2015.
21. Yiğit, F, İbn Arabi'de Ontolojik Açından İnsan, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi XL,1, 207-234, 2016.
22. Zomrodiyan, A., *Haqiqate ruh*. Daftare naşr farhange islami, 1376.

HZ. MUHAMMED'İN (S) TÜKETİCİLERİ KORUMAYA YÖNELİK ALDIĞI TEDBİRLER

Dr. Öğretim Üyesi FETHİ YILDIRIM

Atatürk Üniversitesi,
0000-0001-7238-4283

ÖZET

Tüketiciyi koruma, tüketicilerin adil ve güvenli bir ticaret ortamında haklarının korunması ve çıkarlarının gözetilmesi anlamına gelir. Temel olarak, tüketiciyi koruma, tüketicilerin alışveriş yaparken güvenli, dürüst ve adil bir ortamda olmalarını sağlamak için çeşitli önlemleri içerir. Tarihin başlangıcından beri her toplum veya yöneticiler, içerisinde buldukları şartlara göre tüketiciyi koruma önlemleri almışlardır. Ticari faaliyetleri geliştirmenin yanı sıra tüketiciye pazarda daha güvenli ve adil bir ticaret ortamı oluşturmak için bir takım önlemler almışlardır. Kuşkusuz İslam Medeniyetinin de başlangıcından itibaren tüketiciyi korumaya yönelik ekonomik tedbirleri bizzat Hz. Muhammed tarafından ortaya konulmuştur. Her alanda olduğu gibi ticaret alanında da Cahiliye Dönemi adet ve kanunlarına reformlar getirilmiş; tüketicilerin, borçluların ve alacaklıların adil ve güvenli bir ortamda ticari faaliyetlerini gerçekleştirmeleri için imkân sağlanmış, aksi davrananlara dünyevi ve uhrevi çeşitli müeyyidelerin uygulanacağı bildirilmiştir. Hz. Muhammed'in ticarete gerçekleştirdiği reformlar, İslam'ın doğuşuyla birlikte Arabistan'da meydana gelen değişikliklerin önemli bir parçası olmuştur. Zira İslam öncesi dönemde var olan bazı uygulamalar yürürlükte bırakıldığı gibi orijinal bir takım esaslar da konulmuştur. Bu hususta Peygamberimizin uygulamalarının ana omurgasını emeğin karşılığını almak ve alıcı ve satıcının haksızlığa uğramaması ilkesi oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici, Tüketici Hakları, Hz. Muhammed, Ticaret, İslam Ekonomisi

Measures Taken by Hz. Muhammed to Protect Consumers

Abstract

Consumer protection means protecting the rights and protecting the interests of consumers in a fair and safe trading environment. Fundamentally, consumer protection involves various measures to ensure that consumers have a safe, honest and fair environment when shopping. Since the beginning of history, every society or ruler has taken consumer protection measures according to the conditions they are in. In addition to improving commercial activities, they

have taken a number of measures to create a safer and fairer trading environment for consumers in the market. Undoubtedly, from the beginning of the Islamic Civilization, economic measures to protect the consumer were taken by the Prophet himself. It was revealed by Muhammad. As in every field, reforms were introduced to the customs and laws of the Age of Ignorance in the field of commerce; Consumers, debtors and creditors are provided with the opportunity to carry out their commercial activities in a fair and safe environment, and it has been announced that various worldly and otherworldly sanctions will be applied to those who act otherwise. Hz. Muhammad's reforms in trade were an important part of the changes that occurred in Arabia with the birth of Islam. While some practices that existed in the pre-Islamic period were left in force, some original principles were also introduced. In this regard, the main backbone of our Prophet's practices is the principle of getting rewarded for labor and ensuring that buyers and sellers do not suffer injustice.

Key Words: Consumer, Consumer Rights, Hz. Muhammad, Trade, Islamic Economy

1. GİRİŞ

Ticaret, insanlığın var olduğu günden bugüne varlığını devam ettirmiş bir temel insani faaliyettir. Bu ekonomik faaliyet, ilk medeniyetlerden itibaren alıcı ve satıcının (üretici/aracı, tüketicinin) güven ortamında adil bir alışveriş yapabilmesi için dinler, ahlaki normlar ve medeniyetlere ait örfler gibi kıstaslar ile gerçekleştirilmiştir. Ticari faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde her medeniyet kendi normlarını geliştirerek adil bir ticari ortam yaratmaya çalışmış, zaman içerisinde örfi veya ahlaki olan bu normlar yazılı kanunlara, yani modern Ticaret Hukuku'na, dönüşmüştür.

Alıcı ve satıcının fayda amacı güttüğü ticaret ortamında, gelişen medeniyetler ticari ölçü birimlerini geliştirmiş, alışverişin belirli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesini sağlamış ve her medeniyet kendi ticari denetim mekanizmasını kullanarak ticaretin daha adilane bir faaliyet olması yönünde gayret göstermiştir.

Tüketicinin korunmasının tarihi, ilk insanlara ve ilk inanışlara kadar uzanır. Dinler ve ahlak öğretiler, tüketicinin korunmasına, insan/kul hakkı gözüyle bakmış, buna uygun düzenlemeler yapmış ve gerekli görüldüğü durumlarda cezai müeyyideler uygulamıştır. “Tüketiciyi Koruma” kavramı 19. yüzyılda Sanayi Devrimi ile seri üretimin artması nedeniyle, hukuk alanında sahneye çıkmış olsa da tarihi Eski Ahit'e dayanır. Dini bir emir kitabı olan Eski Ahit'te, Hammurabi Kanunlarında, Sümerlerde, Hititlerde ve eski Hint Kanunlarında tüketicilerin korunmasıyla ilgili düzenlemelere rastlanmaktadır. Binlerce yıl önceki bu

medeniyetlerde ürünlerin kalitesinin korunması ve ölçü araçlarında dürüstlüğün sağlanması gibi konularda düzenlemeler yapılmıştır.

Hayatın her alanında olduğu gibi ticari alanda da yeni düzenlemeler getiren İslam Medeniyeti, kuşkusuz ticari faaliyetleri etkileyen medeniyetlerin de başında gelmektedir. İslam iktisadı, ticaretin merkezine insan yaşantısının her alanında olduğu gibi doğruluk ve adaletlilik kavramlarını yerleştirerek ekseninde ahlaki bir ticaret sistemi kurmayı gaye edinmiştir.

Ticaret, doğası gereği kişisel çıkarların gözetildiği bir faaliyet olduğu için, çıkar çatışmalarının, istismarın ve haksızlıkların ortaya çıkabileceği bir alandır. Bu sebeple ticaret, İslam'ın, üzerinde ahlak vurgusu yaptığı konuların başında gelmektedir. Doğal olarak İslam dini, diğer öğretilerde olduğu gibi ticaret faaliyetinin bütün proseslerinde de tüketiciyi korumaya yönelik bir dizi önlem olarak ahlaki ve adilane ticareti öğütlemiştir.

2. TÜKETİCİYİ KORUMA KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Tüketicinin korunması kavramı, esas olarak, 19. yüzyıl Sanayi Devriminin gerçekleşmesinin ardından tüketim mallarında seri üretime geçilmesi nedeniyle, hukuk alanında sahneye çıkmıştır. 19. yüzyıla kadar tüketicilere sunulan mallar, üretim yerlerine yakın pazaryerlerinde satışa sunulduğu için sayı ve çeşit açısından sınırlıydı. Doğal olarak sınırlı olan tüketim malları içerisinde tüketici, ürün kalitesini seçme ve fiyat hususunda konusunda zorlanmıyordu. Öte yandan kısıtlı bir üretici – satıcı – tüketici ekseninde insanlar birbirlerini tanıdıkları için ticaret daha kolay hale geliyor, tüketici güven ilişkisi kurduğu satıcılardan ürün temin edebiliyordu (Altın Yolcu 1112).

Ancak ticaretin çok daha basit minvalde gerçekleştiği bu dönemlerde bile tüketiciyi korumaya yönelik bir dizi önlem alınması gerekmiştir. Zira ticaret, doğası gereği kişisel çıkarların ön planda tutulduğu bir faaliyet olması sebebiyle, satıcı kendi maddi kazancını, alıcı sağladığı faydayı ön planda tutmaya çalışıyordu. Bu nedenle, ürün kalitesinin kontrolü, ölçü ve tartı birimlerinin doğru kullanılması, aracılık hizmetlerinde sınırlamalar, stokçuluk gibi birçok alanda yönetici erkin önlemler alması gerekmiştir.

“Tüketiciyi koruma” yukarıda da belirtildiği üzere, 19. yüzyılda hukuk alanında ortaya çıkmış bir kavram olmasına karşın, tarihi ilk insanlara ve ilk inanışlara kadar dayanmaktadır. Dinler ve ahlak öğretileri, tüketicinin haklarını insan/kul hakkı şeklinde tanımlamış, korunması için bir dizi önlemler almış, gerektiğinde cezai müeyyideler uygulayabilecek denetim mekanizmaları kurmuştur. Hammurabi Kanunlarında, Sümerlerde, Hititlerde, eski Hint Kanunlarında ve Eski Ahit'te, tüketicilerin korunmasıyla ilgili düzenlemelere rastlanmaktadır.

Binlerce yıllık medeniyetlerde ürünlerin kalitesinin korunması ve ölçü araçlarında dürüstlüğün sağlanması gibi konularda düzenlemeler yapılmıştır (Alkış 4).

Sanayi devrimi sonrası seri üretime geçilmesi ile ticaretin tarafları üretici/tüketici şeklinde yorumlanamayacak kadar karmaşık bir yapıya bürünerek satıcılar, toptancılar, aracılar gibi yeni aktörlerin ticaret faaliyetine bir tüzel kişilik olarak katılmasına olanak sağlamıştır. Yeni aktörlerin ticarete katılması aynı zamanda modern ticaret hukukunun temellerini ve dolaylı olarak da tüketiciyi korumanın ilkelerini oluşturmuştur (Berktaş ve Oraklıbel 5).

3. İSLAM HUKUKUNDA TÜKETİCİNİN KORUNMASI KAVRAMI

İslam dini, sadece inanışlar ve ibadetlerden ibaret değildir. Aynı zamanda sosyal, siyasî ve ekonomik faaliyetlere katılımı da içeren bütünlük bir yaşam biçimidir (Çürük 25-26). İslam dinini, bir yaşam biçimi veya medeniyet şeklinde ele aldığımızda, hayatın her alanında olduğu gibi ticaret alanında da düzenlemeler getirdiğini ve bu düzenlemelerin yüzyıllar boyu süren etkilerini görmekteyiz (Çalışkan 6).

Tüketiciyi Koruma kavramına İslam Hukuku açısından bakıldığında, Hz. Muhammed döneminde başlayan bir dizi uygulamanın, İslam Medeniyetinin ticaret ahlakını oluşturmaya başladığı görülür. Hz. Muhammed'in zaman zaman pazaryerlerinde gezerek satıcılara ve tüketicilere yaptığı uyarılar, daha sonra Hz. Ömer döneminde kurumsallaşan "Hisbe" teşkilatının da temel prensiplerini oluşturmuştur (Habergetiren ve Yalnız 5).

İslam Medeniyeti, tüketiciyi korumaya yönelik önlemler olarak aslında yalnızca ahlaki bir ticaret ortamı oluşturmamış, aynı zamanda ticaretin gelişmesi ve farklı toplumlar arası bir faaliyete dönüşmesini de sağlamıştır. Zira bakıldığında Mekke coğrafi açıdan kurak bir iklime sahip olması sebebiyle şehrin en büyük gelir kaynağı ticaretti (Kılıç 3). Dolayısıyla ticaret toplumda oldukça yaygındı. İslamiyet sonrasında Mekke, Hac farzını yerine getirmek için şehri ziyaret eden farklı ülkelerden insanların ticari anlamda karşılıklı güven oluşturduğu bir sosyal alana da dönüşmüştü. Zamanla bu durum İslam medeniyetinin ticari ilişkilerini de olumlu etkilemiştir (Arifoğlu 8).

Adalet, birçok inanışa ve öğretiye göre hukuk devletinin temelidir. İslami açıdan bakıldığında da Allah, insanların hayatın her alanında adaletli davranmasını bekler. İslam dini Kur'an-ı Kerimde geçen "Şüphesiz ki Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar." (Kurân Nahl: 16 90) ayeti ile toplumsal meselelerde ve dolaylı olarak ticarete de adaleti temel esas olarak belirlemiştir (Adem 3).

İslam ekonomisinde piyasanın baskı altına alınması değil serbestlik ilkesi asıldır ve aktörlerin adalet prensibine göre ticaret yapması beklenir. İslam, üretim ekonomisini

benimsemiş adil olmayan kazancı yasaklamıştır. Bunun en büyük örneği faizin kesin olarak yasaklanmasıdır (Çürük, 25-26).

Hz. Muhammed, ticarete doğruluk ve güvenilirlik (İbn Mâce “Ticaret” 1, Tirmizî “Büyu” 4) ilkeleri üzerinde de durduğundan, İslam dini genel anlamda tüketiciyi aldatmayı, yalan beyanı ve ürünlerdeki kusurların saklanması reddetmiş, ticari işlemlerde abartılı reklamları, yalan yere yemin etmek gibi güvenilirlikle bağdaşmayan birtakım suçları da yasaklamıştır (Erman 6-10).

Satıcı ve alıcının gerçekleştirdiği ticaret, aynı zamanda bir akittir. Alıcı ürünü, satıcıdan satın aldığı surette onunla bir satın alım sözleşmesi imzalamış gibidir ve bu sözleşmenin feshi alıcının ve satıcının rızasına bağlıdır. Hz. Muhammed’in “Kim bir Müslümanın, satışını bozma isteğini kabul ederse, Allah da onun (kıyamet günü) tökezlemesini kaldırır.” (Ebu Dâvûd “Büyu” 52) hadisi de ürün iadesini kabul etmenin faziletinden bahsederek, ikaleyi (feshetme, kaldırma, geçerliliğini yitirme) bir İslam ticaret geleneğine dönüşmesinde önemli bir rol oynamıştır (Kisbet 13-14).

Bilinenin aksine, tüketicinin zarara uğratıldığı alan yalnızca satışın gerçekleştiği pazar alanları değil, aynı zamanda ürünün üretildiği üretim sahaları ve pazar güzergâhıdır (Canpolat 4). İslam dini üretime teşvik ettiği kadar, üretim sürecinde de hakkaniyeti öğütlemiş ve hakkaniyetin sağlanması için bazı düzenleyici hükümler de getirmiştir (Küçük 4-5). Hakkaniyetin sağlanması adına İslam, ticarete satım üzerine satım, pazarlığı yapılmış ürün üzerinden pazarlık, satıcıların pazara girmeden yoldayken ürünlerinin satın alınması ve şehirlinin köylü adına satış yapması gibi hususlar tüketicinin çıkarları adına yasaklamıştır (Liv 6).

Satıcının tüketiciyi uğrattığı zarar gibi tüketicinin kendini uğrattığı zarar da söz konusudur. İslam dini, tüketiciyi kendi satın alma alışkanlıklarından da korumak için satın alımda ve tüketimde itidalli davranmayı öğütler (Çalgan 9-10). İsrafi kesin olarak yasaklayan (Kur’ân, Âraf 7:7) İslam dini, hayati ihtiyaçları karşılayacak kadar tüketimi farz kılmakla birlikte tüketimde itidal normuyla tüketiciyi tüketim bağımlılığından korumayı hedefler (Kara 25).

4. HZ. MUHAMMED DÖNEMİNDE TÜKETİCİYİ KORUMAYA YÖNELİK FAALİYETLER

Hz. Muhammed’i bir devlet adamı, öğretilerini de bir yönetim şekli olarak ele aldığımızda, İslam’ın sosyal, siyasi ve iktisadi hayatlara bir dizi düzenlemeler getirdiği görülür. Bu düzenlemeler kimi zaman ahlaki öğretiler (Ku’rân, Ahzab 33:21) olarak bir tavsiye niteliği

taşıdığı gibi, kimi zaman da kesin kurallar (Kur'ân, Âraf 7:158) olarak karşımıza çıkar (Kayhan 125-130).

Tüm hukuk devletlerinde kesin kurallar (kanunlar), temelinde mağduriyet doğurabilecek fiilleri öncesinde tespit ederek bunları engellemeyi ve netice itibariyle toplumsal düzeni korumayı hedefler. İslam'ı Hicretten öncesi ve sonrası dönem olarak değerlendirirsek, Hicret öncesi Mekke döneminde İslam'ı bir toplumsal hareket, Hicretten sonra ise devletleşme sürecindeki bir öğretiyi yorumlayabiliriz.

Devletleşme süreci, kanunların oluşturulduğu, yönetim kademesinin ve yardımcı teşkilatların belirlendiği bir süreçtir. İslam öğretisinin devletleşme sürecini anlayabilmek için hicret öncesi Mekke, Medine ve hicret sonrası Mekke şeklinde üç başlık altında incelemek gerekir.

İslam devletinin temellerinin atıldığı süreç, hicretle başlayan süreçtir. Yani tam anlamıyla bir ticaret hukukunun yerleşmesinin temelleri de resmi boyutta Medine döneminde gerçekleşir. Bu zamana kadar on üç yıllık süreçte, toplumu ahlaki açıdan değiştirmeye ve dönüştürmeye yönelik öğretiler yayılırken, Medine döneminde Kur'ân ayetleri ve bunların sosyal hayata yansımaları olarak Hz. Peygamberin uygulamalarıyla kat'i şer'i hükümlerin yoğunlaştığını görebilmekteyiz (Palabıyık 4-7).

Bu bağlamda, İslam'ın iktisadi görüşlerinin Hicretten sonra Medine'de uygulanabilir olması sebebiyle Hz. Muhammed'in tüketiciyi korumaya yönelik uygulamaya koyduğu tedbirleri ele alacağız.

5. MEDİNE DÖNEMİNDE TÜKETİCİYİ KORUMAYA YÖNELİK FAALİYETLER

Medine dönemi, devletleşme sürecindeki İslam öğretisi için kanunların yavaş yavaş şekillendiği bir dönemdir. Farklı alanlarda toplumsal düzeni sağlamaya yönelik kanunlar oluşturulurken insanlığın en temel ihtiyacı olan tüketim, dolayısıyla ticaret alanında ve tüketiciyi koruma noktasında da kanunlar geliştirildi.

Hz. Muhammed'in bir devletin temellerini oluşturduğu Medine döneminde, birçok alanda gerçekleştirdiği devrimler gibi ticaret ve dolayısıyla tüketiciyi korumaya yönelik devrimleri daha iyi anlayabilmek açısından hicretten önce Medine'de ticaret başlığını da incelemek gerekir.

5.1. Hicretten Önce Medine'de Ticaret

Hicret öncesinde Medine (Yesrib), demografik olarak incelendiğinde yaklaşık on bin kişinin yaşadığı bir şehirdi (Safa 2). Dönemin şartları göz önüne alındığında bu nüfusu yönetmek için bir siyasi otorite kurmak kaçınılmazdı. Ancak şehrin Arap sakinlerini oluşturan Evs ve Hazrec

kabileleri, Yahudilerin kışkırtmaları sebebiyle sürekli birbirleriyle mücadele ettikleri için siyasi bir otorite tam anlamıyla kurulamamıştır (Koçyiğit 13). Arap sosyal yapısı ve kültürü buna çok da müsait değildi. Dolayısıyla kentin ticareti tam olarak Yahudilerin tekelindeydi (Tüysüz ve Hira 27).

Hicretle birlikte İslam Medine’de ve civar bölgelerde hızla yayılmıştır. Araplar arasındaki birliğin kısmen sağlanması şehrin iktisadi açıdan bağımsız olmasını büyümesini zorunlu hale getirmiştir (Apak 316, Açık 17-18).

Medine’de birincil geçim kaynağı tarım olmasına karşın, bölge halkının temel ihtiyaçlarını karşılayacak tüm ürünlerin temini mümkün olmadığı için ticaretin de yoğun olarak yapıldığını görebilmekteyiz (Azizova 348). Şehrin arazisi tarıma elverişli olduğundan bol miktarda hurma üretildiği, ancak zeytinyağı, arpa, buğday gibi gıda maddelerinin, tekstil ürünlerinin ve silahların dışardan getirilmesi ihtiyacı vardı (Ebû Ubeyd 640, Taberi 2:312, İbn Kuteybe 575, İbnü’l-Esîr 3:257, İbn Hacer 7:491, Hamidullah 113).

Hicretten önce Medine şehrinde dört adet pazaryeri olduğu bilinmektedir. Bu pazaryerleri, Sefâsif, Müzâhim, Kaynuka, Zübâle pazaryerleridir. Sefâsif ve Müzâhim pazarları, şehrin önde gelen kabilelerinin kendi yaşam alanlarına yakın olarak kurduğu iki pazar, Kaynuka ve Zübale pazarları ise Yahudiler tarafından kurulan ve şehrin geneline hitap eden pazaryerleriydi (Tüysüz ve Hira 27-28). Ancak şehirdeki üç büyük sektörün sahibi Yahudiler olması sebebiyle, pazaryerlerinin nerdeyse tamamı Yahudilerin tekelindeydi.

Yahudi kabilelerinden Beni Kaynuka, kuyumculuk işi yaptığı gibi tefecilik de yaparak faizli para ticaretini elinde bulunduruyordu. Beni Nadir ise şehrin en büyük hurma üreticisi ve satıcısıydı. Dolayısıyla pazarda hurmanın fiyatını bu kabile belirliyor, yeri geldiğinde stokçuluk da yapıyordu. Diğer bir kabile olan Beni Kurayza ise dericilik işiyle uğraşıyordu. Şehirdeki tüm deriler bu kabilenin stokunda toplanır, işlenir ve satışa sunulurdu (Hamidullah 163).

Hicretin ilk yıllarında pazarların Yahudi ve Putperest Arapların elinde bulunması ve ticaretin cahiliye dönemi adetlerine göre yapılması sebebiyle Müslümanların aleyhine sonuçlanan ticaretlerin gerçekleştiği görülür (Hamidullah 615-616, Tuğ 39, Kallek DİA 34:195). Bu adetlerin en bilineni, pazaryeri kurucularının mallarını satmadan diğer tüccarların mallarının satılmasına izin vermemesiydi (Bölükbaşı 5). Bir diğer önemli adet ise pazardaki yerlerin kişilerin tekelinde bulunması, başka satıcıların yer sahiplerinin yerini alamamasıydı (Kallek, Yönetim Piyasa 196).

5.2. Hicretten Sonra Medine’de Ticaret ve Tüketiciyi Koruma Faaliyetleri

Hz. Muhammed, Medine'ye hicret ettikten sonra, ilk etapta Kaynuka pazaryerinin yakınına bir çadır kurdurarak bu pazarda gerçekleştirilen ticaretin koyduğu kurallar ile gerçekleştirileceğini belirtmiştir. Ancak bu pazaryeri, Yahudilerin saldırısına uğramış, Yahudiler bir gece gelip kurulan çadırın iplerini keserek pazaryerini tahrip etmiştir. Hz. Muhammed bu olaydan sonra bir arazi satın alarak o arazi üzerinde başka bir pazar alanı kurdurmuş ve kuralları belirlemiştir. Bu kurallar, tüketicinin ve satıcının kimi haklarını güvence altına alan ve ticareti geliştirmeye yönelik düzenlemelerdi.

Hz. Muhammed'in Medine Pazarında hayata geçirdiği yönetim şekli incelenecek olursa karşımıza maddeler halinde inceleyeceğimiz bir dizi düzenleme çıkar. Bu düzenlemeleri hem İslam İktisadının temellerinin oluşması hem de tüketiciyi korumaya yönelik faaliyetler olarak değerlendirmek mümkündür.

6. İKTİSADİ BAĞIMSIZLIĞIN SAĞLANMASI İLE TÜKETİCİN KORUNMASI ADINA YAPILAN DÜZENLEMELER

6.1. Hz. Muhammed'de İktisadi Bağımsızlık Fikrinin Oluşması

Hz. Muhammed (s), gençlik yıllarında amcası Ebu Talip ile ticaret amacıyla Filistin, Şam ve Yemen gibi bölgeleri gitmiştir. Ebu Talib'in, döneminin iyi tüccarlarından birisi olduğu göz önüne alındığında Hz. Muhammed'in ticari faaliyetleri yakından izleme şansının olduğunu söyleyebiliriz (Cora 5). Ticari faaliyetlerin yoğun olarak gerçekleştiği coğrafyalarda bulunan ve gençliğinde bu işle meşgul olan Hz. Peygamber, ticarete serbest piyasa ekonomisinin ve iktisadi bağımsızlığın siyasi bağımsızlık için gerekliliğini biliyordu.

Bir diğer husus olarak, Rasulullah ve ilk Müslümanların nübüvvetin ilk yıllarında maruz kaldığı ticari ambargo, Hz. Muhammed'deki ticaret yönetiminde iktisadi bağımsızlık fikrinin gelişmesindeki en büyük etkenlerden biri olarak sayılabilir.

6.2. Medine Pazarı'nın Kurulması

Allah'ın elçisi, Medine'ye hicret ettiği sırada şehrin ekonomisi ve pazarı Yahudilerin eşinde bulunmaktaydı. Bunlarla yaptığı sözleşmeye binaen Yahudilerin pazarının yanı başına Müslümanlara ait bir Pazar çadırı kurdurdu. Amaç Müslümanların ekonomik bağımsızlığı ve onları bu alanda ticarete teşvik edilmesiydi. Ancak Yahudiler liderin Ka'b b. Eşref bu çadırın iplerinin kesip attı. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s) daha stratejik bir yere pazarı kurdu. Bununla devletleşme sürecindeki İslam öğretisinin iktisadi bağımsızlığa verdiği önem anlaşılmaktadır.

Pazarı kurduktan sonra iktisadi bağımsızlığın kazanılması ve pazarda tekelleşmenin önüne geçmek için bazı önlemler aldı. Zira bu çekinceler, gerçekleşmesi durumunda tüketiciyi zarara uğratması muhtemel davranışlardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir.

6.3. Şehirlinin Köylü Adına Satış Yapmasının Yasaklanması

Medine Pazarı'nda "telakki'r-rukban" yani "şehirlinin köylü adına satış yapmaması" kuralı konarak serbest piyasa desteklenmiş ve fiyat rekabeti sağlanması amaçlanmıştır. Bu kurala göre üretici malını pazaryerine getirmeden şehir girişinde malları satın alınamaz ve satılamazdı (Miras 6:389). Mantık çerçevesinde bakıldığında aracılık hizmetleri, bir malın birden çok satıcı tarafından satın alınması sebebiyle fiyatlarda yükselmeye neden olur. Bu kuralla amaçlanan; düşük fiyatla üreticinin, yüksek fiyatla da tüketicinin zarar görmemesidir. Günümüzde halcilik vb. aracı kurumlar sebebiyle pazarlarda fahiş fiyatlarla ürün arz edilirken aynı zamanda üretici de çok düşük fiyata gittiğinden ürünlerini çöge dökmektedir. Dolayısıyla hem üretici zarar edip bir sonraki yıl üretimden vazgeçebilmektedir, hem de tüketici çok daha ucuza alabileceği ürünü araçlar sebebiyle daha pahalıya alabilmektedir.

6.4. İşgaliye Haracının Kaldırılması

Diğer bir uygulama ise hicretten önce Medine'deki pazaryerlerinde alınan işgaliye harcının kaldırılmasıdır. Hz. Muhammed (s) bunu iktisadi bağımsızlığın sağlanması ve fiyatların düşürülmesi amacıyla yönelik yapmıştır. Bu yasakla üreticiler mallarına işgaliye ücretini yansıtmamış ve dolayısıyla tüketici yüksek fiyatla mağdur edilmemiştir. Günümüzde özellikle yüksek iş yeri kiralari sebebiyle tüketiciler zarara uğratılmaktadırlar. Devletler buna çözüm bulmak için gerekli görüldüğünde vergilerde indirimde gitmektedirler.

6.5. Sabit Pazaryeri Uygulamasının Yasaklanması

Hicretten önce, Medine'deki pazaryerlerinde sabit yer uygulaması mevcuttu. Bu uygulamada tüccarlar, sahip oldukları pazar bölgesine ticaret yaptıkları sürece sahip olmaya devam ediyor ve dolayısıyla pazar alanına yeni giren tüccarlar ve tüketiciler mağduriyet yaşıyordu.

Hz. Muhammed, Medine Pazarı'nda sabit yer uygulamasını yasaklamıştır. Bu kuralla hem işe erken başlama davranışını teşvik ederek piyasa hareketliliğini sağlamış hem de satıcı ve tüketicilerin mağduriyet yaşamaması için bir öncü adım atmıştır. Bunla aynı zamanda pazarda tekelleşme ve ticarete yeni başlayacak olanların da önü açılmış ve bu suretle rekabet artırılmış olmaktadır.

7. MEDİNE PAZARINDA TÜKETİCİYİ KORUMAYA YÖNELİK ALIŞ VE SATIŞ KURALLARININ BELİRLENMESİ

Hz. Muhammed (s), ya İslam'a aykırı olduğundan veya haksız kazanç ve zarara sebebiyet verdiği için cahiliye dönemi ticari adetlerinden bazılarında değişikliğe gitmiştir. Bunları şöyle ele alabiliriz:

7.1. Alım-Satımda Bir Tarafı Zarara Sokacak Her Türlü Satış Yasaklanmıştır

Mahiyeti belli olmayan malın ve iki taraftan birini zarara sokacak her türlü alış verişini Rasulullah yasaklamıştır. Bu bağlamda ağırlığı, miktarı ve kalitesi birbiriyle aynı olmayan malların aynı miktarda karşılıklı takasını yasaklamıştır. Ürünün iyice incelenmesine mani olunarak yapılan satışın, kuru ürünle yaş ürünün birebir değişimi buna örnek olarak verilebilir.

7.2. Ürünü Olduğundan Daha İyi Göstererek Yapılan Satış Yasaklanmıştır

Yasaklanan bir diğer satış şekli ise, bir süre sağılmamış hayvanın pazar yerine getirilerek satışa sunulması olarak tanımlanan "tasriye" usulü satışıdır. Bu satış şeklinde süt veren hayvanların süt verme oranı yüksek gibi gösterilir ve müşteri bir nevi aldatılmış olurdu. Bu günümüzde müşteriyi aldatmaya yönelik bütün reklamları kapsamı alanına almaktadır ki Rasulullah böyle satışın iadesine hükmetmiştir.

7.3. Müşteri Kızııştırma Yasaklanmıştır

Hicret öncesi Medine'de uygulanan bir diğer satış yöntemi; basit usul açık arttırma türü satışlarda esasında alıcı olmayan, ancak fiyat kıızıştırmak için yüksek fiyat teklif eden bir kişinin satış sürecini sabote etmesiyle malın ederinden fazlası bir değere satıldığı satış şekli olan neceş satışıydı. Hz. Muhammed, alıcı olmayanların bir ürüne fiyat teklif etmesini yasaklamıştır. Böylelikle tüketicilerin korunması ve fahiş fiyat uygulamasının engellenmesi amaçlanmıştır. Benzer faaliyetler günümüzde ihalelerde fiyat indirmek veya artırmak amacıyla alıcı olmayan şahıs ve firmaların ihaleye dâhil oldukları bilinmektedir.

7.4. Haram Kılınan Malların Satışının da Yasaklanmıştır

İslam öğretisi, toplumu yalnızca maddi değil, sosyal, sıhhi ve manevi anlamda da korumayı amaç edinen bir iktisadi anlayış belirlemiştir. Bu sebeple bazı ürünlerin tüketimini yasaklamıştır. Bu yasakların en bilinenleri alkollü içkiler ve domuz etinin yasaklanmasıdır. Bu bağlamda tüketiciler, kendi sağlıklarına ve toplumsal düzene zarar veren ürünlerden de korunmaktadır. Aynı şekilde dinen haram olan ürünlerin satışı da yasaklanmıştır.

7.5. Göz Kararı ile Ürün Satımı Yasaklanmıştır

Hz. Muhammed, Medine Pazarı'nda gerçekleştirilen ticaretlerin ölçü ve tartı araçları kullanılarak satılmasını emretmiş ve bunları zaman zaman kendisi denetlemiş, bazen de

görevlendirdiği kişilerin pazar yerindeki ölçü ve tartıların doğru kullanılıp kullanılmadığını denetlemesini istemiştir. Bu uygulamayla tüketiciler, yüksek fiyatla daha az ürün alma tehdidinden korunmaya çalışılmıştır.

7.6. Ürün Satmak ve Müşteriyi Etkilemek için Yemin Etmenin ve Müşteriyi Aldatmanın Yasaklanması

İslam dini, dürüstlük ve güvenilirlik temelleri ile bir iktisadi sistem oluşturmayı amaçlamıştır. Bu sebeple Hz. Muhammed, ürünlerini satmak için yemin eden tüccarları “Yemin malın revaç bulmasını sağlar, ancak bereketi yok eder” (Buhârî, “Büyu” 25, Müslim, “Müsâkât” 131) diyerek uyarılmış ve ticarete yemini mekruh saymıştır.

Bir diğer husus müşterinin aldatılması hususudur. Tüketiciler, kalitesiz ürün veya ölçü araçları gibi etmenlerle aldatılabilir. Hz. Muhammed, “Bizi aldatan bizden değildir” (Müslim “İman” 164) diyerek müşteriyi aldatmayı (Gahn) yasaklamıştır.

7.7. Riba'nın (Faiz) Yasaklanması

Alıcı ve satıcı arasında yalnızca ürün alışverişi değil, aynı zamanda para alışverişi de söz konusudur. Riba, alınan borçtan daha fazla bir ödeme yapılan borç şekli olduğundan, borçluyu olumsuz olarak etkilemekteydi. Cahiliye döneminde borcun miktarının iki veya üç katı riba uygulandığı görülür. Hayati ihtiyaçlarını karşılamak üzere belirli bir miktar borç alan kişinin borcun ikiye veya üçe katlanmasıyla ekonomik olarak daha büyük zorluklarla karşılaşmaktaydı. İslam dini, Riba'yı yasaklayarak tüketiciyi maddi ve manevi açıdan zor durumda bırakacak bu uygulamayı sonlandırmıştır.

Riba uygulamasının sonlandırılması Medine döneminin sonlarına tekabül ettiğinden ve Medine’de Müslümanların sözünün geçmeye başlamasından dolayı bu hükmün yalnızca Müslümanlar arasında gerçekleştirilen ticaretlerde değil, Yahudiler ve Putperest Arapların gerçekleştirdiği ticaretlerde de uygulanması sağlanmıştır. Riba'nın yasaklanması hükmünün gelmesiyle birlikte daha önce yapılan antlaşmalardaki faiz ödemelerinin kaldırılması da sağlanmış, bunun yerine karz-ı haseni teşvik etmiştir.

Bu uygulamayla, tefeci Yahudilerin toplumdaki zenginliği tekelleştirmelerinin ve halkı sömürmelerinin önüne geçilmiş oldu. Bu günkü bankacılık sisteminde yüksek faiz oranlarının olduğu ülkelerde ekonominin bir türlü düzelmemesi ve vatandaşların faiz bataklığına düştükleri görülmektedir. Ancak kurulan kapitalist ekonomik sistem zaten dünyanın belli ülkelerinin geri kalan ülkeleri sömürmesi üzerine kurulmuştur. Yine halk gittikçe ekonomik yönden zayıflarken bankaların kâr oranında artış gözlemleniyorsa sistem orta sınıf veya alt gelir gruplarının sömürüldüğü anlamına gelmektedir.

7.8. Stokçuluğun Yasaklanması

İhtikâr uygulaması, elinde mal bulunmasına rağmen, malları piyasaya sürmeyerek fiyatların yükseltilmesi anlamına gelmektedir. Yani “İhtikâr” stokçuluk demektir. Hz. Muhammed’in “Dışarıdan mal getiren (câlib) rızıklandırılmıştır. İhtikâr yapan (muhtekir) ise lanetlenmiştir” diyerek, stokçuluğu yasaklamıştır. Stokçuluğun yasaklanmasında tüketicilerin yüksek fiyat ve ürün ihtiyacının karşılanmaması sorunların korunması amaçlanmıştır.

Rasulullah (s) bu önlemleri alırken genelde insanlara uhrevi müeyyideleri hatırlatmıştır.

7.9. Hisbe Teşkilatı'nın Temellerinin Oluşturulması

Ancak bazı insanların buna riayet etmemesini göz önünde bulundurarak gerek bizzat kendisi gerekse görevlendirdiği kişilerce Pazar sürekli denetlenmiştir. Riayet etmeyenler yer yer pazardan men edilmiştir. Bu kontrol daha sonra sistemli bir kurum haline gelmiştir ki buna Hisbe Teşkilatı ismi verilmektedir. Hisbe Teşkilatı, pazaryerlerinin ve ürünlerin kalitesi ve fiyatı gibi hususlardan sorumlu bir kamu düzeni devlet teşkilatıdır. Medine döneminde Hisbe Teşkilatı için bir kurumsallaşma söz konusu değildir. Hisbe Teşkilatı daha sonraları, Hz. Ömer döneminde kurumsallaşmış ve gerçek bir devlet müessesine dönüşmüştür. Medine Pazarı'nda ilk denetlemeleri yapan ve kuralları belirleyen kişi Hz. Muhammed olduğundan, Hisbe Teşkilatında ilk muhtesib olarak bilinir.

Hisbe Teşkilatının görevleri, pazaryerinin genel düzenini sağlamak, kalite ve ölçü araçlarını kontrol etmek, yasaklanan satış usullerinin gerçekleştirilmesini engellemek, fiyat denetimi gerçekleştirmek, haram kılınan malların satışını ve neceş usulünü engellemek ve gereksiz yemin edenleri uyarmak şeklinde sıralanabilir.

Hisbe Teşkilatı, tüketiciyi, üreticiyi ve satıcıyı korumak adına yapılan düzenlemelerin denetleyicisi konumunda olduğundan, tüketiciyi korumaya yönelik faaliyetlerin devamlılığının sağlanmasında da büyük rol oynamıştır.

8. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Adalet ve dürüstlük gibi kavramlar üzerine inşa edilmiş İslam Dini, toplumu yozlaşmaktan ve aynı zamanda kendine verdiği zarardan korumayı da bu iki ilkeyle sağlamayı gaye edinmiştir. İslam'ı yalnızca bir ibadetler bütünü olarak değerlendirmek yerine bir yaşayış biçimi olarak ele aldığımızda, hayatın her alanında bu iki ilkeye dayalı bir öğreti sunduğunu görebilmekteyiz. İnsanlığın başlangıcından bugüne ticaret, temel bir insani faaliyettir ve insanın elinin değdiği her alanda düzene, kurallara ihtiyaç vardır. İslam dini, hayatın her alanında olduğu gibi ticaretle de bu düzenleme ve kanun koyma ihtiyacını adalet ve dürüstlük ilkeleri bağlamında gidererek

ticaretin tüm aktörlerini yaşayabilecekleri mağduriyetlerden korumayı ve kamusal düzeni tesis etmeyi amaçlamıştır.

Ticaret doğası gereği kişisel çıkarların ve maddi kaygıların ön planda tutulduğu bir insani aktivite olduğundan, oluşması muhtemel zararı en büyüğü, doğal olarak ücreti ödeyen tüketicinin uğradığı zarardır. İslam dini, tüketiciyi koruma altına almış ve ticarete adaletin tesisi büyük çoğunlukla bu aldan yaptığı düzenlemelerle sağlamıştır. Zira incelenen düzenlemeler göz önünde bulundurulduğunda bahsi geçen düzenlemelerin tamamında tüketiciyi korumaya yönelik bir düşünce temeli görülmektedir.

Güven ortamında yapılan ticaret, devamlılık getirir. Mikro ve makro iktisatların en temel ihtiyacı üretim ve tüketimde devamlılıktır. Adalet ve dürüstlük ilkelerine bağlı olarak gerçekleştirilen ticaretler, dolaylı yoldan mikro ve makro iktisatları da ayakta tutar. İslam dini, ekonomiyi ayakta tutacak düzenlemeler geliştirerek devletin siyasi olarak da ayakta kalmasını sağlamıştır.

İslam'ın yayıldığı coğrafyalarda İslam öncesi ve sonrası dönemlerdeki ticaret kurumu incelenerek karşılaştırıldığında, İslam ticaret hukuku ve tüketiciyi korumaya yönelik faaliyetlerin kısa süre içerisinde ticareti geliştirdiği ve kavimler arası boyuta taşıdığı gözlemlenir.

KAYNAKÇA

Açık, Fatih., Hicret Sonrası İlk İslam Medeniyetinin İnşa Sürecinde Toplumsal Kurumların Yapısı, Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 52, 2015.

Adem, H., İslamda Yönetim ve Adalet Anlayışı. Yeni Fikir Dergisi, 8, 17, 2016.

Ahmad, Ziyaddin, ve Ali Rıza Gül. "Riba Teorisi". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Nisan 44, 1, 2003.

Akten Çürük, S., İslam Ekonomisinde Ticaret, İş ve Ortaklık Usulleri, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 13, 25-26, 2015.

Alkış, A., İslâm Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, KSÜSBD Nisan 16,1 2019.

Arifoğlu, Y., İslamiyet Öncesi Dünyada Ticaretin Tarihsel Süreci ve Abbasilerde Ticaret Hayatı (8.-10. Yüzyıllar), Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 3, 1, 2019.

Altınar Yolcu, F. Z., Tüketicinin Korunması Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Bu Gelişimin Türk Hukukuna Yansıması, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Aralık 24, 2, 2018.

Azizova, E., *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma hayatı ve Meslekler*, İsar, Ankara, 2017.

Belâzûrî, *Fütûhu'l-Büldân*,

Berктаş, S. ve Dimli Oraklıbel, R., Sanayi Devrimi ile Gelen Değişim: İş Bölümü ve Yabancılaşma, Atlas Sosyal Bilimler Dergisi, 1,6, 2021.

Bölükbaşı, M., Cahiliye Devrinde Araplarda Sosyal ve İktisadi Hayat, Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7, 13, 2020.

Çalgan, M. A., İslâm'da Sermaye Birikimi: İlgili Hadislerin Güncel Bir Okuması. Hadis Tetkikleri Dergisi, 15, 2, 2017.

Canpolat, Ö., Üretici ve Sorumluluğu, Ankara Barosu Dergisi, Mart, 2, 2013.

Cora, İ., Çağdaş Tüketici Pazarları Açısından “Medine Pazarı”nın Analizi. Atlas Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 5, 2020.

Çalışkan N., Kur'ân'da Ticarî Ahlak Kuralları ve Günümüzdeki Yansımaları, Antakiyat, Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, Dâru'ş-Şurûk, Beyrut/Kahire, 1989.

Erman, U., İslam'da Ticaret Ahlakının Oluşmasında Hadislerin Rolü, Journal of Academic Value Studies, 5, 4, 2019.

Habergetiren, Ö. F., Yalnız, İ., Osmanlı Devleti'nde Hisbe Teşkilati, Journal of Social Sciences and Humanities, 5, 2, 2021. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1, 1, 2002.

Hamidullah, M., *Asr-ı Saadet Öncesi Medine'de SosyoEkonomik Hayat*, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam, Beyan, İstanbul ty.

Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Beyan, İstanbul, ty.

İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2012.

İbn Habîb, *el-Muhabber*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1985.

İbn Hacer, *el-İsabe*, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

İbnü'l-Cevzî, *Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şeriyeye*, Dâru Âlemi'l-Fevâid, Mekke, 1428.

Kallek, C., “Pazar”, DİA, İstanbul 2007.

Kallek, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim Piyasa İlişkisi*, İz, 1997.

Kara, S. H.. Kur'an-ı Kerim Işığında İsrâf ve Cimriliğin İktisadi Sonuçları, İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD), 6, 2, 2020.

Kayhan, H., Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı, İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2, 2017.

Kılıç, H., İslam Öncesi Mekke'de Dinin Ekonomik Hayat Üzerindeki Belirleyici Etkisi, Siyer Araştırmaları Dergisi Ocak, 12, 2022.

- Kisbet, M., İslam Hukukunda Ayıplı Mal Satışında Tüketicinin Korunması, İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi Ocak, 5, 1, 2019.
- Koçyiğit, T., Asabiyetten Uhuvvete -Medine’de Hz. Peygamber’in (s.a.v) İslâm Kar-deşliğine Dayalı Bir Toplum Oluşturma Stratejisi Üzerine, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1, 41, 2015.
- Kurtubî, M., *Akdiyetü Rasûlillah*, Dâru’l-Kütübi’l-Arabî, Bey-rut 1426.
- Küçük, O., İslâm Ekonomisinde Kalite: Kur’an Penceresinden Bir İnceleme. Econder International Academic Journal, 5, 2, 2021.
- Liv, C., (2019). İslâm’ın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Aralık, 18, 36, 2019.
- Mustafa S., Hicret Öncesi Medine’de (Yesrib’de) Sosyal Ve Dini Hayat.Toplum Bilimleri Dergisi, 6,12, 2012.
- Palabıyık, M. H., Hz. Peygamber’in Devlet Kurma Faaliyeti (Tarihî Arkaplan ve Tesrî Açısından), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17, 2002.
- Taberî, *Târihu’l-Ümem ve’l-Mülük*, Dâru Maârifî biMekr, ty.
- Tuğ, S., İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı, Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansı, 7, 1961.
- Tüysüz, C. ve Hıra, Z., Hz. Muhammed Döneminde Medine’de İktisadî Hayat, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 63, 2018.

AFETLERLE MÜCADELE STRATEJİSİNDE TOPLUMUN ROLÜ VE AFET EĞİTİMLERİNİN ÖNEMİ

Öğretim Görevlisi Bülent BULDU

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
bulent.buldu@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8705-3118

ÖZET

Afetler, insanoğlunun var oluşundan bu yana zarara uğramasına neden olan, yaşamlarını yok eden ve sosyal hayatlarında şok etkisi yaratan beklenmedik büyük olayların sonucunda oluşan durumlardır. Deprem gibi sonucu afetlere neden olan acil durumların tamamen önlenmesi mümkün olmasa bile bu acil durumların sebebiyet vereceği zararlar önceden çeşitli tedbirler alınarak azaltılabilir. Bu da acil durumların sonucunun afete dönüşmeden yönetilebilir olduğunun bir göstergesidir.

Ülkemiz afet yönetimi anlayışında özellikle 1999 Marmara Depremi sonrası köklü değişikliğe gidilmiş ve kriz yönetimini öncelikleyen ilkelere risk yönetimini önemseyen, afeti çok paydaşlı ve bütünleşik ele alan bir anlayışa dönüştürülmüştür. Süreç içerisinde yapılan tüm iyileştirmeler ve katedilen gelişime rağmen son yıllarda yaşadığımız sel, çığ, toprak kayması, yangın ve depremlerde çok sayıda can kaybı yaşamış ve yüksek maliyetlerle karşı karşıya kalınmıştır. Özellikle 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremde on binlerce vatandaşımızın hayatını kaybetmesi afete dirençlilik konusunda köklü anlayış değişikliğine olan ihtiyacı gözler önüne sermiştir.

Ülkemizde meydana gelen afetlerin yönetilebilir, zararlarının önlenabilir ya da azaltılabilir olması biliniyor olmasına rağmen afetler sonucu oluşan zararın azaltılmasına yönelik yöntemlerin bir bütün olarak ele alınmaması son yıllarda yaşadığımız afetlerde maruz kaldığımız yıkımdan da anlaşılacağı üzere bir problem olmaya devam etmektedir. Özellikle bölgesel ve küresel yıkıcı afetler insan yaşamında büyük ölçekli hasarlara yol açtığından, sürdürülebilir ve kapsamlı bir afet yönetim stratejisine sahip olmak dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi ülkemizde de ciddi ihtiyaç olduğu aşikardır.

Bu çalışmada bütünleşik afet yönetiminin bir paydaşı olan toplumun ve bu toplumu oluşturan bireylerin afetten sakınımı ve afet karşısında dirençli toplum oluşturmada uygulanması gereken eğitim stratejileri irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Yönetimi, Afete Dirençli Toplum, Eğitim

ABSTRACT

Disasters are situations that occur as a result of unexpected major events that have caused harm to human beings since their existence, destroyed their lives, and created a shock effect in their social lives. Even though it is not possible to completely prevent emergencies that cause disasters, such as earthquakes, the damage caused by these emergencies can be reduced by

taking various measures in advance. This is an indication that the consequences of emergencies are manageable without turning into a disaster.

There has been a radical change in our country's understanding of disaster management, especially after the 1999 Marmara Earthquake, and it has been transformed from principles that prioritize crisis management to an approach that attaches importance to risk management and handles disaster in a multi-stakeholder and integrated manner. Despite all the improvements made and the progress made during the process, many lives have been lost and high costs have been faced in the floods, avalanches, landslides, fires and earthquakes we have experienced in recent years. In particular, the loss of lives of tens of thousands of our citizens in the earthquake that occurred on February 6, 2023 revealed the need for a radical change in understanding of disaster resilience.

Although it is known that the disasters that occur in our country are manageable and their damage can be prevented or reduced, the failure to consider the methods to reduce the damage caused by disasters as a whole continues to be a problem, as can be seen from the devastation we have suffered in the disasters we have experienced in recent years. It is obvious that there is a serious need in our country, as in many parts of the world, to have a sustainable and comprehensive disaster management strategy, especially since regional and global devastating disasters cause large-scale damage to human life.

In this study, the educational strategies that should be implemented in order to avoid disasters for the society, which is a stakeholder of integrated disaster management, and for the individuals who make up this society, and to create a resilient society against disasters, are examined.

Key Words: Disaster, Disaster Management, Disaster Resilient Society, Education

1. GİRİŞ

Özellikle son dönemde, dünyanın birçok bölgesinde yaşanan ve yıkıcı etkiye sahip çeşitli afetlerin yaşandığını biliyoruz. Ülkemizde de afetlerin meydana gelme sıklığı gün geçtikçe artmaktadır. Türkiye; başta deprem olmak üzere heyelan, sel, toprak kayması, çığ, yangın ve endüstriyel kaza gibi doğal veya insan kaynaklı afetler ile karşı karşıyadır. Afet eğitimi bu afetlere karşı hazırlıklı olmak için verilen eğitimidir. Yaşam alanlarının güvenli hale getirilmesi, var olan risklerin belirlenmesi ve her türlü tehlikenin giderilmesi afetin zarar vericiliğinden korunarak yaşamaya çalışmak için etkili afet eğitiminin temel amacıdır.

Eğitim farklı bilim insanı tarafından tanımlanmıştır. Bu tanımlardan birinde eğitim; bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci olarak tanımlanmıştır. (Ertürk 1972:12) Tanımdan da anlaşılacağı üzere yapılan eğitimde istenen yönde kalıcı davranış değişikliği beklenmektedir. Dolayısıyla yapılan eğitimin başarıya ulaşmasının ölçütü davranış değişikliğini sağlayıp sağlamamasıdır.

1999 yılında Marmara Bölgesini yıkan iki büyük depremden bu yana ülkemiz afet yönetim anlayışında yapılan tüm olumlu değişim ve gelişime rağmen özellikle son yıllarda yaşadığımız başta sel, çığ, yangın ve depremler ülkemiz afetlerle mücadele çabasının istenilen düzeyde sonuç vermediğini bizlere acı bir şekilde göstermiştir. 2023 yılında yaşadığımız ve on bir

İlimizde etkili olan ve maalesef on binlerce vatandaşımızın hayatını kaybetmesine neden olan depremler bu durumu gözler önüne sermiştir.

Son yıllarda yapılan iyileştirmeler ve afet farkındalık eğitimleri ile gösterilen tüm çabaya rağmen toplumumuzu meydana getiren bireylerin afet öncesi, afet sırası ve afet sonrası sergiledikleri davranış biçiminde görece bir değişimi başardığımız söylenemez.

Ülkemizin dünya üzerindeki konumu ve doğal özellikleri deprem, sel, çığ veya heyelan gibi doğa olaylarının sık görülmesine neden olmaktadır. Meydana gelmesi durumunda geniş alanları olumsuz etkileyen depremlerin önüne geçemeyeceğimiz gerçeğini göz önüne aldığımızda bu durumdan etkilenmemek adına deprem öncesini, anını ve sonrasını iyi çalışmak ve doğru yönetmeyi öğrenmek durumundayız.

Afetlerden sakınmak için belki de yapılması gereken ilk iş afete dirençli toplum yetiştirmek olacaktır. Bunun için de afetten sakınım eğitimlerinin tüm topluma yayılmasını sağlayarak toplumsal davranış değişikliğinin sağlanması gerekmektedir. Yaşadığımız afetlerde bireylerin bulunduğu mekândan kaçma eğiliminde olması, basamaklarda göçüğe yakalanması veya bulunduğu kattan aşağı atlaması, çök – kapan – tutun veya cenin pozisyonunda sarsıntının geçmesini beklememesi deprem sırasında sergilenmesi gereken doğru hareket tarzını bilmediğini göstermektedir. Ayrıca afet eğitimleri gelişim ve uygulama yönünden süreklilik göstermelidir. Bu eğitimler, içerik olarak sürekli yenilenen ve gelişen bir yapıya sahip olmalıdır. Çünkü yaşanan her felaket/yıkım afetlerle ilgili bilgi birikimimizi artırdığı gibi, doğru ve yanlış yaptığımız davranışları da ortaya koymaktadır.

Afetle mücadele eğitimlerinin tüm toplum katmanlarına ulaştırılması önemlidir. Bunun için yaş guruplarına hitap edecek uygunlukta eğitim içeriklerinin hazırlanması ve doğru teknik ve yöntemlerle uygulanması gerekir. Hazırlanan eğitim içerikleri hedef kitlede davranış değişikliği oluşturabilecek özellikte olmalıdır. Eğitimlerde toplumsal özelliklerin ön planda tutulması önem arz eder. Örnek vermek gerekirse zor durumlarda yardımlaşmak kültürümüzün zaten var olan bir özelliğidir. Yapılacak eğitimlerde toplumun bu özelliğini doğru yönlendirmek acil durumun ilk saatlerinde yardıma ihtiyaç duyan bireylerin güvenliğinin sağlanması açısından önemlidir.

Afet sakınım eğitimlerinde en önemli hedef kitlenin çocuklar olması gerekir. Geleceğimiz olan çocuklar istenilen yönde davranış değişikliğini daha kolay öğrendikleri gibi ailelerine de öğretebilecek durumdadırlar.

Afetlerden sakınım ve Afet yönetimi dersleri çeşitli üniversitelerimizin bazı programlarında müfredata alınmış olmaları önem arz etmekle beraber bu konuda genel müfredat içinde tüm üniversite öğrencilerine verilmeye başlanmalı ve bu eğitimlerin zorunlu hale getirilmesi önem arz etmektedir. Afetle mücadele ve sakınım konularında nitelikli eğitimciler yetiştirilmeli ve ana sınıftan başlayıp yaş guruplarına göre bu eğitimler tüm topluma yayılmalıdır.

2. ARAŞTIRMA ve BULGULAR

Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü'nde; afet ve acil durum tanımı şu şekilde yapılmaktadır:

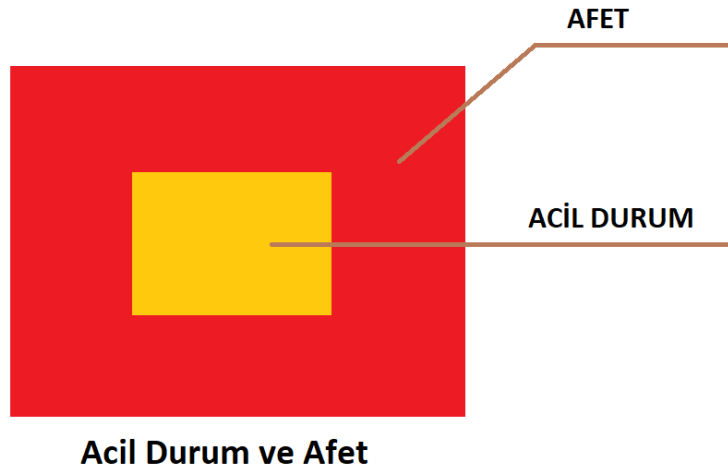
2.1. Acil Durum

Büyük, ancak genelde yerel olanaklar ile baş edilebilen çapta, ivedilik gerektiren bütün durum ve hâllerdir. 5902 sayılı afet ve acil durum yönetimi başkanlığının teşkilat ve görevleri hakkında kanunda ise acil durum; “Toplumun tamamının veya belli kesimlerinin normal hayat ve faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan ve acil müdahaleyi gerektiren olaylar ve bu olayların oluşturduğu kriz hâli” olarak tanımlanmıştır. (T.C. AFAD)

2.2. Afet

Tüm toplumu ya da toplumun belirli kesimleri açısından fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran ya da kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yetmediği doğa, teknoloji ya da insan kaynaklı olay şeklinde tanımlanmaktadır. (Buldu & Tengilimoğlu, 2023)

Tanımlara göre acil durum günlük hayatta her an karşılaşılabilecek durumları ifade etmekte ve acil durumlara önceden görev tanımları yapılmış kişi ve kurumların belirlenen görev tanımları işleyiş standartları hiyerarşisinde gerçekleştirdikleri müdahalelerle giderilmesi mümkündür. Acil durumlar afet kapsamında ya da afet kapsamı dışında değerlendirilebilir. Bir acil durumun afet olarak değerlendirilebilmesi için acil durumun meydana getirdiği fiziksel, ekonomik ve sosyal zararın büyüklüğü, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durdurması veya kesintiye uğratması ve maruz kalan toplumun mücadele etme kapasitesini aşan yıkıcılıkta olması ile mümkün olacaktır. Yani meydana gelen acil durumun kendisi değil oluşturduğu yıkımın sonucu afet olarak tanımlanmaktadır. (Buldu & Tengilimoğlu, 2023)

Görsel 1. Afet ve Acil Durum Tanımlaması (Buldu & Tengilimoğlu, 2023)

3. AFETTEN SAKINIM VE MÜCADELE EĞİTİMİ

3.1. Afetten Sakınım ve Mücadele Eğitiminin Önemi

Güvenli yaşam, her türlü tehlikenin getireceği zararlardan korunarak yaşamaya çalışmaktır. Yaşanılan afetlerin sonucunda topluluklar güvenliği için doğru bildikleri veya inandıkları birçok davranışını sorgular ve değişim arayışına girer. Özellikle yakın zamanda yaşanan büyük afetler toplum hafızasında yer edinecektir. Afet sonucu yaşanan bu zor ve acı dönem toplumda hafıza oluşturur ve uzun yıllar unutulmaz. Yaşanan olumsuzlukların tekrar yaşanmaması için eğitimlerin bu yönde hazırlanması önemlidir. Büyük can ve mal kayıplarına neden olan doğa olaylarının tekrarlanma periyodunun uzun olması toplum bireyleri değiştikçe yaşanan afetin unutulmasına neden olmaktadır. Ortalama insan ömrünü aşan bir süreçte tekrarlanan afetler yeni nesiller tarafından hatırlanmayabiliyor veya önemsenmeyebiliyor. Geçmişte yaşanan acı tecrübelerin nedenleri objektif şekilde değerlendirilmeli, dersler çıkartılmalı ve gelecek nesillere aktarılmalıdır.

Ülkemizde uygulanan afet yönetimi tecrübeleri incelendiğinde müdahale ve iyileştirme süreçlerinde azımsanmayacak derecede yol kat ettiğimiz söylenebilir. Gerçekleşen bir afet sonucu kamu kurum ve kuruluşlarının yanında sivil toplum kuruluşlarının da kısa sürede afet bölgesinde çalışmalara başladığını söylemek mümkündür. Son yaşadığımız afetler bu durumu göstermektedir. Ancak her ne kadar kamu kurum kuruluşları ve sivil toplum hızlı aksiyon alsada özellikle ilk yirmi dört saat içinde afet bölgesine ulaşması ve çalışması mümkün olmayabilmektedir. Halbuki afetten hemen sonra yapılabilecek müdahaleler ile çok daha fazla kişinin hayata tutunması sağlanabilmektedir. Bundan dolayıdır ki toplumu oluşturan her bireyin afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında yapması gerekenleri bilmesi yani afetlere hazır olması hem kendi güvenliği hem de çevresindeki bireylere yardım edebilme yeterliliğine ulaşması son derece önemli bir durumdur.

Toplumun afetlere karşı dirençliliği ne kadar yüksek olursa afetten etkilenme düzeyi de o derecede düşük olacağından afete müdahale ve iyileştirme çalışmaları da paralel olarak daha kolay olacak ve daha kısa sürede tamamlanabilecektir.

Afetlerle mücadele ve afet yönetimi çok boyutlu ve çok bileşenli bir süreçtir. Sadece merkezi hükümetin ve yerel yönetimlerin üstesinden gelebileceği bir afet yönetiminin başarıya ulaşması mümkün değildir. Toplumun afet yönetiminde paydaş olarak görülmesi, bu şekilde değerlendirilmesi gerekir.

3.2. Afetten Sakınım ve Mücadele Eğitiminde Planlama

Afetler, dünyada her yıl milyonlarca insanı ve canlıyı olumsuz etkileyen doğal veya insan kaynaklı olaylardır. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de günümüzde meydana gelen afetler sonucu can ve mal kaybının yanında çevresel zararlar da büyük boyutlarda olabilmektedir. Afetlerde yaşanan kayıplar, tüm afet paydaşlarının afet öncesi ve sonrası kapsamlı eylem planlarına sahip olmasını ve afetlerle etkin mücadele kapasitesine önem vermesini gerektirmektedir.

Planlama karşılaşılabilecek bir afetten sakınım sürecini, afet sırasında doğru ve hızlı hareket kabiliyetini geliştirir. Yani afete müdahalede hazır halde olmak anlamına gelir. Olası tüm

durumları öngörerek afete hazırlık aşamalarını planlamış bir organizasyon sahada oluşabilecek farklı durumların kaosa dönüşmeden bertaraf etme kapasitesini de geliştirmiş olacaktır.

Gerçekleşen afetlerden az etkilenen ve afeti çabuk bertaraf eden toplumlar incelendiğinde afetle baş edebilme becerilerini geçmişte yaşadıkları afetlerden edindikleri tecrübelerinin ışığında afet yönetim sistemlerini iyi planladıkları ve doğru uyguladıklarını görebilmekteyiz.

Afet yönetim planlaması, afetlere hazırlığın önemli bir parçası olmakla beraber, halkı korumak için tek başına yeterli değildir. Afetlere hazırlanmak için afet yönetim sistemindeki tüm paydaşların sistemdeki yerlerini alması için gerekli çalışmaların yapılması şarttır. Acil durumlarda gerekli olacak tüm araç, gereçlerle ve sistemlerin hazır hale getirilmesiyle birlikte acil durum servislerinin kurulması da planlamada eksiksiz yer verilecek durumlar olmalıdır. Afet acil yardım planları, iş ve çalışmaların sürekliliğinin sağlanmasında bir araç olarak düşünülerek; planlar, insanlar, araç ve gereçler tatbikat ve egzersizler ile periyodik olarak test edilerek öğrenilmeli ve geliştirilmelidir. Bu amaç doğrultusunda izlenebilecek en iyi yöntemlerden biri afetlere yönelik olarak afet öncesi ve sonrasında yapılması gerekenleri içeren etkinlikleri kapsayan eğitim çalışmalarınıdır.

3.3. Afet ve Acil Durum Planı Hazırlamanın Esasları

Afete hazırlıklı olma, bir planlama çalışması ile ifade edilebilir. Planlama çalışması için ise eğitilmiş insan gücü, yasal dayanak ve birtakım afet yönetim yöntemlerinin doğru bir biçimde uygulanmasını gerektirir.

Afet ve Acil Durum Planı hazırlamada ve afet yönetiminin gereklerini gerçekleştirmek için bazı hususların göz önünde bulundurulması gerekir.

Öncelikle hazırlanacak planın geniş katılımlı olması gerekir. Örneğin yapılan planlama bir kurumu ilgilendiriyor ise kurum içinde oluşturulacak geniş katılımlı bir grup tarafından hazırlanmalıdır veya aile bireyleri için hazırlanan planlamada tüm aile fertlerinin planlama sürecine katılımı sağlanmalıdır. Yaşam alanlarında bulunan tehlike ve risklerin analiz edilmesi afet sırasında maruz kalınabilecek tehlikelerin bertaraf edilmesi için önem arz eder.

Öncelikle yaşam alanının genelinde afet sırasında tehlike oluşturabilecek durumları belirlemeli ve bu tehlikelerden olumsuz etkilenebilecek insan yükünün belirlenmesi, bu tehlikelere karşı mevcut hazırlıklar veya alınabilecek önlemler belirlenmelidir. Yapılacak tehlike avı ile öngörülen tüm riskler değerlendirilerek alınması gereken tüm önlemlerin değerlendirilerek hayata geçirilmesi sağlanmalıdır. Yapılan tehlike avı sonucunda tespit edilen tehlikeleri:

- Hemen bertaraf edilebilecek tehlikeler
- Etkileri azaltılabilecek tehlikeler
- Tespit edilerek bertaraf edilmeleri belirli bir süreç içinde gerçekleşebilecek tehlikeler şeklinde sınıflandırmakta yarar vardır. (Dölek,2021)

Afet sonrası ekiplerin organizasyonu ve afet bölgesine ulaşımı belirli bir zaman içerisinde olacağı unutulmamalıdır. Dolayısıyla yapılan planlamanın afet sonrası en az yetmiş iki saat kendi kendine yetebilecek şekilde planlanması gerekir.

3.4. Afetten Sakınım Eğitim Süreci

Eğitim yaşamın her alanında vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu durum afet yönetiminde de farklı değildir. Eğitim ve öğrenme sürecinin hedeflenen yönde gerçekleşmesi için bir plan ve program dahilinde yapılması önem taşır. Afet yönetimi eğitimlerinin planlamasında teorik

bilginin uygulamalarla pekiştirilmesi verilen eğitimin kalıcılığı ve istendik davranış değişikliği sağlamada önem arz eder. (Arı,2018)

Öğrenme, kişilik özelliklerine göre bireyden biyeye farklılık gösterebilir. Kimi bireyler görsel unsurlar ile daha kolay ve kalıcı öğrenirken kimisi işitsel eğitimlerde daha iyi öğrenebilir. Ancak kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesi, işitsel veya görsel teorik bilgiden ziyade yaşayarak ve uygulayarak olduğu birçok modern eğitim öğretim modelinde kanıtlanmıştır.

İnsanların akıllarında, duydukları gördüklerinden daha çok yaşayarak ve yaparak öğrendikleri kalır. İnsanların aklında kalan bilgilerin çoğu yaşayarak öğrendikleridir. Sadece duyarak ya da görerek edinilen bir bilgi yaşanarak edinilen bilgi kadar kalıcı olmamaktadır. Duyma, görme vb. duyuşsal alanımızla eylem halinde olduğumuz an arasındaki koordinasyonu geliştirmek bizi çabuk karar vermemiz gereken durumlar için hazırlamaktadır. Bu nedenle özellikle afet yönetiminde verilecek eğitimlerin daha çok uygulamaya yönelik olması bu açıdan önemlidir. Dünyanın birçok ülkesinde de afet eğitimleri bu şekilde uygulamalar/tatbikatlar şeklinde gerçekleştirilir. (Girgin,2023)

Bu konuda dünyanın en iyilerinden biri olan Japonya'da yılın bazı dönemlerinde çocuklar kamu binalarında, okullarında aileleri ile kalmakta ya da okulda yemek dağıtımında görev alarak afet eğitimini günlük yaşamlarının bir parçası haline getirmektedirler. Yıl içinde bazı günlerde okullarda yemek çıkartılmayarak deprem çantalarında saklanan yiyecek ve içecekler tüketilmektedir. Bu durum gıdaların tazeliğini koruduğu gibi ekonomik döngü açısından da süreklilik sağlamaktadır.

Ana sınıfı ve ilkokul çağı çocuklara yönelik yapılan eğitim ve tatbikatlar yaş grubuna uygun şekilde planlanarak, oluşturulan eğitim alanlarında çocukların oyun içinde eğitilmeleri sağlanmaktadır. Böylece verilen eğitimin çocuğun kalıcı davranış değişikliği geliştirmesi olanağı sağlanmış olmaktadır.

Yapılan eğitimlerde çocukların yaş seviyelerine uygun şekilde karşılaşılabilecekleri acil durumların benzeri ortamlar oluşturularak acil durum anında nasıl davranmaları gerektiği uygulanarak öğretilmektedir.

Görsel 2: Japonya'da bir anaokulunda gerçekleştirilen yangın tatbikatı

Görsel 3: Japonya’da bir anaokulunda gerçekleştirilen afet eğitimi (Dölek,2021)

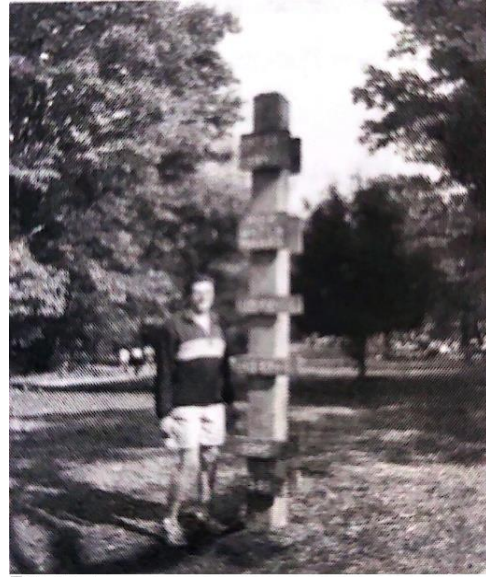
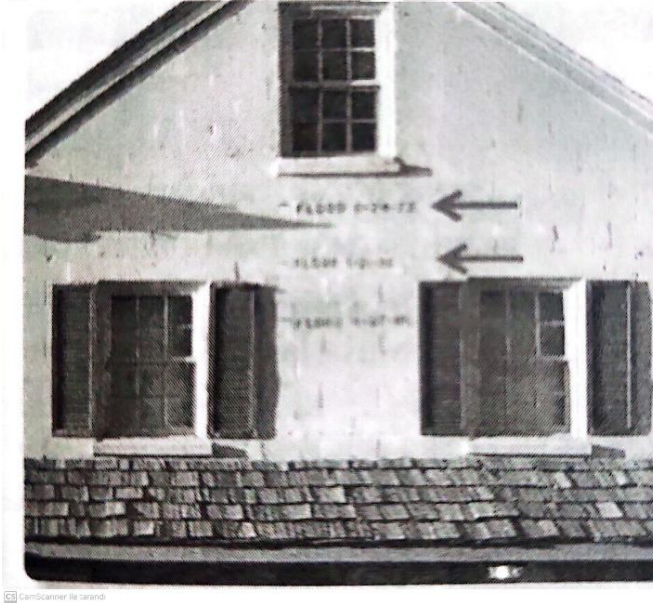
Görsel 4: Ülkemizde bir ortaokulda yapılan tahliye tatbikatı (trrhaber.com)

Yaşanan afetlerin yıkıcılığının gelecek nesillere aktarılması ve toplum hafızasında kalıcılığının sağlanması ve olası benzer afetlere hazırlık çalışmalarının toplumda etkili olması için afet sonucu tahribata uğramış alanların bir kısmının müze haline getirilerek yapılan eğitim faaliyetlerinde bu alanların gösterilmesi olası afet zararlarının somutlaştırılması ve toplumsal hafızanın canlı tutulmaya çalışılması gerekmektedir. Ülkemizde gerçekleşen afetlerin iyileştirilmesi sürecinde genellikle afet bölgesinde meydana gelen tüm izlerin ortadan kaldırılması tercih edilmektedir.

Japonya, Çin gibi birçok ülkede deprem ya da farklı afetlerle zarar gören yerlerin bir bölümü koruma altına alınarak afetlerin verebileceği olası zararlara karşı insan hafızası sürekli canlı tutulmaya çalışılmaktadır.

Görsel 5: 2013 yılında Japonya’da meydana gelen depremde hasar gören Kobe Limanının bir bölümü insanların görmesi ve unutmamaları için sergilenmektedir. (Istock By Getty Images)

Görsel 6: ABD’de meydana gelen sel ve taşkın seviyelerini gösteren işaretler (Dölek,2021)

3.5. Ailelerin Afetlere Karşı Eğitilmesi

Aile bireylerine, düzeylerine göre eğitimler verilerek, afet ve afete hazırlık konusunda temel bilgi ve kavramlar öğretilmelidir. Afet anında aile bireylerinin birlikte olmaması durumunda

nerede buluşulacağı ve özellikle ilk yetmiş iki saat kendi kendilerine yetebilecek önlemleri almaları sağlanmalıdır.

Aile üyelerinin afet öncesi, sırası ve sonrası yapmalı gereken çalışmalar öğretilmeli, yaşam alanlarında oluşabilecek riskleri belirleme ve bertaraf etme, aile afet çantası oluşturma, afet sonrası yapılacakların belirlenmesi için ailelerin afet eğitimleri önem arz eder.

Görsel 7: AFAD tarafından hazırlanan Aile Afet Planı Örneği ve Afet Çantası İçeriği (Led Fener)

3.6. Toplumun Afetler Karşısındaki Dirençliliği

“Resilience” kavramı afet literatür kaynaklarının bazılarında esneklik anlamında kullanılsa da dirençlilik anlamında kullanımı yerleşmeye başlamıştır. Afetlere dirençlilik kavramını farklı şekilde tanımlayan araştırmacılar vardır. UNISDR, afetlerde dirençliliği; “bir tehlikeye maruz kalmış bir sistemin ya da toplumun, temel yapılarının korunması ve yenilenmesi de dahil olmak üzere, tehlikenin etkilerini zamanında ve etkili bir şekilde soğurma, eski hale dönüş ve iyileşme kabiliyetidir” şeklinde tanımlarken, Tainter ve Taylor (2014) ise dirençliliği, “gerilemeden kurtulma yeteneği olarak tanımlamışlardır. Manyena (2009) ise; afet direncini "afetler sonrası ilerleme" ve sürdürülebilir kalkınmanın devam ettirilebilme yeteneği olarak tariflemiştir. Dirençlilik kısaca toplulukların ve sistemlerin fiziksel, sosyolojik ve psikolojik kapasitesi ile, afetlerin ve acil durumların üstesinden gelebilmesi, afet ve acil durumları olabildiğince az zararla atlatabilmesi ve olağan durumuna tekrar dönebilme yeteneği şeklinde tanımlanabilir. (Erdem,2000)

Afetlere karşı dirençli olmak, birçok konuda olduğu gibi sürdürülebilir ekonomik kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi açısından da önem arz eder. Afete dirençli toplum ve yaşam

alanlarında iyileştirme sürecinin kısa ve çok daha düşük maliyetle üstesinden gelinmesi ülkenin kalkınma planlarının kesintiye uğramadan sürdürülmesine olanak sağlar. (Altun,2018)

Afet yönetim sürecinin dört temel aşaması olan Risk ve Zarar Azaltma, Hazırlık, Müdahale ve İyileştirme süreçlerinden sonra, toplumların dirençlilik düzeyi yeniden inşa ve olağan yaşama dönüşü mümkün kılmaktadır. (Varol & Buluş Kırıkkaya,2017)

Afete dirençliliğin vaz geçilmez temel unsuru halkın afete hazır hale getirilmesidir. Halkın afet dirençliliğini arttırmada kamu kurumlarının yanında sivil toplum kuruluşlarının da etkisi büyüktür. Bu kurum ve kuruluşlara yapılan afette hazırlık eğitimlerinde etkin yer verilmesi önem arz eder. Yapılan tüm eğitimlerin uzmanlarca planlanması ve hedefe yönelik olması için etkin bir hazırlık ve planlama süreci ile organize edilmesi, siyasi ve popülist içerikten uzak ve her bireyi kapsayacak özellikte, toplumu oluşturan bireylerde istendik davranış geliştirme hedefine ulaşmak amacıyla hazırlanması ve eğitim birliğini sağlayacak eğitmenler ile yapılması gerekir. Bu konuda üniversitelerin öncülüğünde müfredat hazırlanması ve hazırlanan müfredatın etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi ve eğitim birliği anlamında çeşitli çalışmaların yapılması gerekir.

Kuşkusuz arama ve kurtarma eğitim ve çalışmaları arttırılarak devam etmelidir. Ancak afete maruz kalan insanların enkazdan kurtarılması değil, enkaz altında kalmaması hedef başarı olarak görülmelidir. (Dölek,2021)

Yapılan eğitimlerin pekiştirilmesi için ön görülen afet etkisinin oluşturacağı tahribat şartlarına göre hazırlanmış etkin uygulama ve tatbikatlar ile bireylerin afet eğitimlerinin pekiştirilmesi gerekir. Afet sırası doğru davranma ve afet sonrası yapılacak müdahale ve iyileştirme süreçlerinde bireyin nereye gideceği hangi kurumlarla muhatap olacağı gibi tüm sürecin öğrenilmesi afet anında bölgede afet yönetimini daha kolay yönetilebilir yapacaktır.

4. SONUÇ

Türkiye'nin, jeolojik ve topografik yapısı, özellikle son yıllarda yaşanan iklim değişikliği, plansız ve kontrolsüz kentleşme nedeniyle çeşitli afetlere maruz kalmaktadır. Meydana gelen her afette çok sayıda can kaybının yanında milyarlarca dolar değerinde maddi kayıp yaşanmakta ve ülke ekonomisine planlanmayan yükler bindirmektedir. (Kadıoğlu & Özdamar,2008) Bu durumun tersine çevrilmesi ancak afet zararlarının azaltılmasına ağırlık verilmesi ile mümkün olacaktır. Afet zararlarının azaltılmasının en önemli unsuru olan toplum afetlere karşı bireysel olarak hazırlıklı olması çok önemlidir. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında bilinçsiz toplumların afetler karşısındaki dirençliliğinin ne denli düşük olduğu gözlenmektedir.

Afet yönetim sisteminin ana unsuru olan toplumun afetlere hazırlanması afete maruziyeti azaltır. Dolayısıyla müdahale ve iyileştirme süreçlerini hem daha kısa hem de daha kolay hale getirir.

Toplumun afetlere hazırlanma sürecinin doğru yol, yöntem ve materyalle desteklenen eğitimleri içermesi önem arz eder. Bütünleşik afet yönetim sisteminin başarıya ulaşması afete dirençli

toplum sürecinin iyi işletilmesi ile mümkündür. Toplumun afet yönetim sistemindeki rolünün önemi aşıkardır. (Yılmaz, Şimşek & Çark,2021)

Diğer yandan afete dirençli toplum oluşturma bir bütünlük içinde ele alınarak üniversitelerin ilgili bölümlerinde şekillendirilmiş etkili eğitim sürecinin hayata geçirilmesi ile mümkündür. Afet dirençliliği yüksek ülkelerde uygulanan eğitim çalışmalarının irdelenmesi yapılan eğitimin toplumda karşılık bulması konusunda yardımcı olacaktır.

Son yıllarda ülkemizde meydana gelen deprem, sel, yangın, çığ, torak kayması gibi birçok afette çok sayıda can kaybının olması ve milyarlarca liralık zararın oluşması bugüne kadar yapılan afetten sakınım ve dirençli toplum oluşturma çabalarımızın amaca ulaşmada çok başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Bu durum ivedi çözüme kavuşması gereken sorunlarımızın başında gelmektedir.

KAYNAKÇA

Led Fener: <https://www.ledfener.com/urun/deprem-cantasi-afet-ve-acil-durum-cantasi/> adresinden alındı

(2021). trthaber.com: <https://www.trthaber.com/foto-galeri/turkiye-genelindeki-okullarda-es-zamanli-deprem-tatbikati-yapildi/44184/sayfa-42.html> adresinden alındı

Altun, F. (2018, Haziran 28). Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, s. 1-15.

Arı, A. (2018). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Buldu, B., & Tengilimoğlu, E. s. (2023, Mart). Türkiye'nin Kriz Yönetimi Odaklı Afet Yönetimi Stratejisinde Yaşanan Sorunlar Ve Kriz Yönetiminden Risk. *Social Sciences Studies Journal*, s. 5852-5858.

Demeter, K. (2004). On-line Training in Disaster Risk Management: Advantages and Limitations', , (ngilizce). *The World Bank Institute Comprehensive Disaster Risk Management Learning Program*.

Dölek, İ. (2021). *Afetler ve Afet Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Erdem, A. R. (2000). Eğitim Sistemini Geliştirme Planı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 153-161.

Girgin, S. (2023). *Afetlerde Eğitim ve Yönetimi*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Istock By Getty Images. (tarih yok). <https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/kobe-harabe-iskele-gm1250004993-364438366> adresinden alındı

Kadıoğlu, M., & Özdamar, E. (2008). *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA).

- Seyfe, N. (2007). *AFEM Tanıtım Kitapçığı*. Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Afet İşleri Genel Müdürlüğü.
- Şengün, H., & Küçükşen, M. (2019, Haziran). Afet Yönetimi Eğitimi Niçin Gerekli? *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 193-211.
- T.C., İ. B. (2014). *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
- Tural Dikmen, A. (2019). Türkiye'de Doğal Afetlerin Makroekonomik Etkileri. *Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Kızılay Derneği. (2019). *Afetler ve Afetlerden Korunma Bilinci Eğitici Eğitimi El Kitabı*. Ankara.
- Varol, N., & Buluş Kırıkkaya, E. (2017). Afetler Karşısında Toplum Dirençliliği. *Journal of Resilience*, s. 1-9.
- Yılmaz, O., Şimşek, H., & Çark, Ö. (2021). *Sürdürülebilirlik Çalışmaları*. İstanbul: Holistence Publications.

ORTA ÖLÇEKLİ İLLERİMİZE ÖRNEK OLUŞTURABİLECEK KÜTAHYA İLİNİN YANGIN RİSK DEĞERLENDİRİLMESİNİN YAPILARAK, GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİNİN ANALİZİ

Öğretim Görevlisi Bülent BULDU

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu,
ORCID: 0000-0002-8705-3118

Öğretim Görevlisi Emre Safa TENGİLİMOĞLU

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu,
ORCID: 0000-0003-4051-8499

ÖZET

İnsanlığın özellikle son yüz yılda katettiği gelişim süreci yaşam alanlarımızda, üretim tesislerimizde, ulaşım araçlarımızda ve enerji kaynaklarımızda muazzam bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Son yüz yılda şehirlerimiz büyümüş, sanayimiz gelişmiş ve ulaşım araçlarımız çeşitlenerek artmıştır. Bu dönüşüm ile karşılaşılan riskler de doğru oranda artmış ve çeşitlenmiştir.

Türkiye’de bulunan birçok ilimiz gerek kültürel miras anlamında zengin bir yapı stoğuna sahip olması gerek modern yapılaşmanın özellikle kent merkezlerinde yoğunlaşması ile bu kentlerimizin yangın yönünden risk faktörünün yüksek olmasına neden olabilmektedir. Kültür mirası olarak görülen tarihi yapıları korumak ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak amacıyla bu yapıların özellikle yangın tehdidinden korunması hayati önem arz etmektedir.

Ayrıca günümüzde birçok kentimizde endüstriyel tesislerin varlığı da ciddi yangın yükünün oluşmasına neden olabilmektedir. Endüstriyel tesislerin il merkezlerinde tesis edilmesi nüfus yoğunluğunu ve ulaşım ağı yoğunluğunu da beraberinde getirmektedir.

Diğer taraftan Büyükşehir statüsünde olmayan illerimizde itfaiyecilik mesleğinin benzer sorunları mevcuttur. Bu sorunların başında personel, araç ve ekipman kısıtlılığı gelmekle beraber, kent mimarisinden kaynaklanan riskler, kentin ormanlık alanlarının kolay yanabilen ağaç türlerini barındırması da başta sayılabilmektedir. Özellikle eski ahşap yapıların bulunduğu mahallelerde yangının bir afete dönüşmesi söz konusu olabilmektedir.

Olası yangınlarda can ve mal kayıplarını azaltmak kentin risk unsurlarının belirlenmesi ve risk azaltma bilincinin oluşturulması ile mümkün olabilmektedir.

Bu çalışmada yukarıda bahsettiğimiz şehir profiline uyan kentlerimizden olan Kütahya ilimiz yangınla mücadele anlamında kapasitesi, güçlü ve zayıf yönleri incelenerek yangın riski bulunan bölgelerde alınabilecek önlemler ve bu bölgelerde oluşabilecek yangınlara etkin müdahale için yapılması gereken iyileştirmeler ile yangınla mücadele birimlerinin kapasitesi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yangın, Afet, Kütahya, Risk

ABSTRACT

The development process that humanity has gone through, especially in the last hundred years, has brought about a tremendous transformation in our living spaces, production facilities, means of transportation and energy resources. In the last hundred years, our cities have grown, our industry has developed and our means of transportation have diversified. The risks encountered with this transformation have also increased and diversified at the right rate.

Many of our cities in Turkey have a rich building stock in terms of cultural heritage and the concentration of modern construction, especially in city centers, which can cause these cities to have a high risk factor in terms of fire. In order to protect historical structures, which are considered cultural heritage, and to ensure their transfer to future generations, it is vital to protect these structures, especially from the threat of fire.

In addition, the presence of industrial facilities in many cities today can cause serious fire burdens. Establishing industrial facilities in provincial centers also brings about population density and transportation network density.

On the other hand, the firefighter profession has similar problems in our provinces that do not have metropolitan status. The main problems include personnel, vehicle and equipment limitations, as well as risks arising from urban architecture and the fact that the city's forest areas contain easily flammable tree species. Especially in neighborhoods with old wooden buildings, fire may turn into a disaster.

Reducing the loss of life and property in possible fires is possible by identifying the risk factors of the city and creating risk reduction awareness.

In this study, the capacity, strengths and weaknesses of Kütahya, one of the cities that fit the city profile mentioned above, in terms of fire fighting were examined, the measures that can be taken in areas with fire risk, the improvements that need to be made for effective intervention to fires that may occur in these regions, and the capacity of fire fighting units.

Keywords: Fire, Disaster, Kütahya, Risk

1. GİRİŞ

Kütahya tarihi kökleri çok eskilere dayanan kadim bir şehirdir. Öyle ki bu gün Kütahya'da farklı dönemlerde yaşamış medeniyetlere ait birçok eser bulunmaktadır. Ayrıca il ve ilçe merkezlerinde yakın geçmişten kalan ve birçoğu halen kullanılmakta olan ahşap konut bulunmaktadır. Söz konusu bu evlerin birbirine çok yakın inşa edilmiş olmaları meydana gelen yangınlardan topluca zarar görmelerine sebep olabilmektedir.

Zaten Kütahya İtfaiyesinin kuruluşunda da bu yangınlardan birinin izlerine rastlamaktayız. 7 Ağustos 1928 tarihinde Saman Pazarı'nda başlayan yangın kısa sürede büyüyerek Güdük Minare, Kaditler Cami ve Kavaslar kenarından İshak Fakih Mahallesi kadar sirayet etmiştir. Bu yangın Kütahya tarihinde bilinen en eski yangınlardandır. Saman Pazarında başlayarak geniş bir alana yayılan yangının söndürülmesi için zabıta kuvvetlerinin yanında halkta seferber

olmuş ancak ev ve dükkanların birçoğunun ahşap ve birbirine yakın olması, nedeniyle yangın kısa sürede yayılarak büyümüş ve kontrolden çıkmıştır. Yangın söndürme çalışmalarına Eskişehir İtfaiyesinin destek amaçlı gelmesiyle yangın tamamen kontrol altına alınabilmektedir. Yangın neticesinde yüz seksen dükkan, doksan yakın ev, bir medrese, iki han ve bir cami hasar görmüştür.

Görsel:1 Kütahya Tarihi Germiyan Sokağı'nda bulunan konaklar ve bu konak yangını
Bu yangın sonucunda Kütahya'da düzenli bir itfaiye teşkilatının kurulmasına karar verilmiş ve 1928 yılının Eylül ayında Kütahya İtfaiyesi kurulmuştur. (<http://www.gezicigunluk.com>)

2. KÜTAHYA İLİNİN YANGINLA MÜCADELE KAPASİTESİ

Günümüzde bu denli yoğun tarihi yapının bulunması ve birçoğunun halen kullanılıyor olmasının yanında özellikle şehir merkezlerinin yoğun yapılaşma barındırması, ilin kuzey – güney kara ve demiryolu kavşağında olması, sanayi tesisleri ve ormanlık alanlarda oluşabilecek yangınlar Kütahya ili için yangın riskini oluşturmaktadır.

Kütahya İlimiz merkez ilçe dahil 13 ilçeden ibarettir. Her ilçede kurulu bulunan itfaiye teşkilatları ve Kütahya Belediyesi İtfaiye Müdürlüğü bünyesindeki iki adet istasyonla beraber 14 itfaiye istasyonu mevcuttur. Kütahya ilimiz bünyesinde hali hazırda bulunan itfaiye araçları ve personel sayısı Tablo 1'de ilçelere göre dağılımı gösterilmiş ve toplam 58 adet müdahale aracı ve 208 personel ile hizmet vermektedir.

Çizelge 1: Kütahya İli ilçelere göre İtfaiye araç ve personel dağılımı

İlçe	Araç Sayısı	Personel Sayısı
Merkez	13	82
Altıntaş	3	7
Aslanapa	3	6
Domaniç	2	3
Dumlupınar	3	1
Çavdarhisar	3	4
Emet	4	17

Hisarcık	3	9
Gediz	5	24
Pazarlar	4	4
Simav	7	22
Şaphane	3	6
Tavşanlı	5	23

Görsel 2: Kütahya il genelinde bulunan itfaiye istasyonlarının il haritasında gösterimi

İtfaiye teşkilatlarının ortaya çıkış ihtiyacı öncelikle yangınlar olsa da günümüzde itfaiye teşkilatları yangınların yanında aşağıda sıralanan görevleri yapmaktadır.

- Yangınlara müdahale etmek ve söndürmek
- Trafik kazalarında kurtarma çalışması yapmak,
- Su üstü ve su altı boğulma ve arama kurtarma olaylarına müdahale etmek
- Kimyasal döküntü ve sızıntılara müdahale etmek
- Sel ve su baskınlarına müdahale etmek
- Olası afet durumlarında görev almak,

- Mahsur kalan her türlü canlıyı kurtarmak
- Arama, kurtarma çalışmaları yapmak,
- Halkı, kurum ve kuruluşları itfaiye ile ilgili konularda bilgilendirmek

İtfaiye teşkilatları yukarıda sıralanan görevleri 24 saat kesintisiz yürüterek hizmet veren bir kuruluştur.

Kütahya Belediyesi İtfaiye Müdürlüğü ve ilçe itfaiye teşkilatlarından alınan verilerde 2020 yılı içerisinde meydana gelen ev, işyeri, fabrika, baca/çatı yangınlarının ilçelere göre dağılımı incelendiğinde; Merkez, Simav ve Tavşanlı ilçelerinin yangın yükünün yoğun olduğu görülmektedir. Ayrıca aynı veriler incelendiğinde Kütahya ili genelinde konut yangınlarının yoğunluğu dikkate değerdir.

Merkez ilçe başta olmak üzere tüm ilçelerde konut yangınlarının önlenmesi ve güvenli yaşam temalı eğitimlerin artırılması konut yangınlarının azaltılması ve oluşan kayıpların önüne geçilmesi adına son derece önem arz etmektedir.

Çizelge 2: 2020 yılında Kütahya genelinde İtfaiyenin müdahale ettiği olayların ilçelere göre dağılımı

	Fabrika –	Konut –	Çöp ve	Köy Ev ve	Araç	Toplam
		Çatı –			ları	
					ları	623
						4
						19
						4
						13
						9
						41
Gediz	-	7	1	-	3	11
Pazarlar	-	-	-	-	-	-
Simav	-	15	30	27	31	103
Şaphane	-	6	1	-	-	7
Tavşanlı	2	34	53	8	-	98

Görsel 3: Kütahya İli merkez ilçesinde 2015 – 2020 Yılları arasında çıkan yangınların nedenleri

Ayrıca bina, atölye-imalathane-fabrika vb. yangınların çıkış sebebi incelendiğinde baca tutuşması, elektrik kontağı ve LPG – doğalgaz yangın sebeplerinin ön plana çıktığı görülmüştür.

Kütahya Belediyesi'nden edinilen verilere göre, 24.09.2019 tarih ve 2019-345 sayılı Kütahya Belediyesi Meclis kararı ile il merkezinde yangın afetine uğrayabilecek noktalar mahalle bazında değerlendirilmiş ve yangın riskine karşı hassasiyet açısından üç ayrı derecede değerlendirilmiştir. Kütahya Belediyesi Meclisinin ilgili kararına göre; belirlenen yangına hassas bölgeler aşağıdaki tablolarda listelenmiştir.

Çizelge 3: Kütahya ili merkez ilçesi birinci derece yangına hassas bölgeler

S.n	Mahalle Adı	S.n	Mahalle Adı	S.n	Mahalle Adı
1	Balıklı Mh.	12	İstiklal Mh.	23	Perli Mh.
2	Cedit Mh.	13	Börekçiler Mh.	24	Sofu Mh.
3	Cemalettin Mh.	14	Hamidiye Mh.	25	Ağaçköy Mh.
4	Gazikemal Mh.	15	Zığra Mh.	26	Aydoğdu Mh.
5	Hacı Azizler Mh.	16	Ş.Ş. Dumlupınar Mh.	27	Alayunt Mh.
6	Lala Hüseyin Paşa Mh.	17	İkizhöyük Mh.	28	Bölcek Mh.
7	Maruf Mh.	18	Kırgılı Mh.	29	Çalca Mh.
8	Mecidiye Mh	19	Kirazpınar Mh.	30	Göveçci Mh.
9	Paşam Sultan Mh.	20	Kumarı Mh.	31	Siner Mh
10	Pirler Mh.	21	Okçu Mh.	32	Civli Mh
11	Saray Mh.	22	Parmakören Mh.		

Çizelge 4: Kütahya ili merkez ilçesi ikinci derece yangına hassas bölgeler

Sıra No	Mahalle Adı	Sıra No	Mahalle Adı
1	Servi Mh.	10	Maltepe Mh.
2	Sultanbağı Mh.	11	İnköy Mh.
3	Gaybiefendi Mh.	12	Yeni Bosna Mh.
4	Meydan Mh.	13	Andız Mh.
5	Osmangazi Mh.	14	Geven Mh.
6	Bahçelievler Mh.	15	Yoncalı Mh.
7	Vefa Mh.	16	Enne Mh.
8	Gültepe Mh.	17	Ilıca Kaplıcaları (mücvir alan)
9	Fuat Paşa Mh.	18	İshak Seydi Mh.

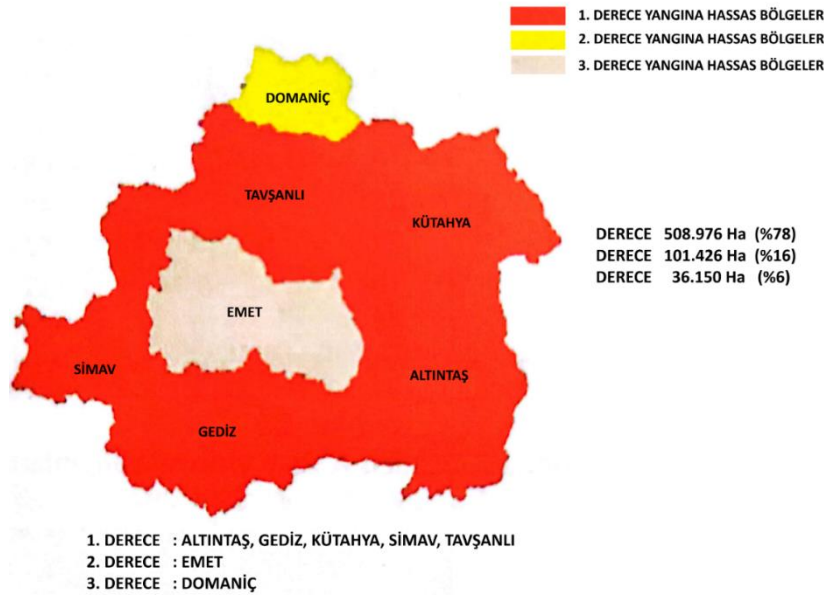
Çizelge 5: Kütahya ili merkez ilçesi üçüncü derece yangına hassas bölgeler

Sıra No	Mahalle Adı	Sıra No	Mahalle Adı
1	30 Ağustos Mh.	10	Zafertepe Mh.
2	Ali Paşa Mh.	11	Müderris Mh.
3	Yıldırım Beyazıt Mh.	12	Fatih Mh.
4	Okmeydanı Mh.	13	Dumlupınar Mh.
5	Evliya Çelebi Mh.	14	Cumhuriyet Mh.
6	75. Yıl Mh.	15	Ziraat Mh.
7	100. Yıl Mh.	16	Yenidoğan Mh.
8	Yunus Emre Mh.	17	Akkent Mh.
9	M. Akif Ersoy Mh.		

3. KÜTAHYA İLİNİN ORMAN VARLIĞI VE YANGIN RİSKİ

Orman yangınları çevre için büyük bir doğal afettir. Her yıl hem doğal hem de insan faktörü sonucu pek çok orman yangını meydana gelmekte, doğal ve kültürel çevre bu yangınlardan olumsuz etkilenmektedir.

Kütahya İlının yüzölçümü 1.165.137 hektardır. Bu alanın 646.552 hektarı yani yaklaşık olarak %53'ü ormanlık alandır. Şekil 4'de gösterildiği gibi Kütahya ili Altıntaş, Gediz, Merkez, Simav ve Tavşanlı ilçeleri yangına 1. derece hassas, Domaniç ilçesi yangına 2. derece hassas ve Emet ilçesi yangına 3. derece hassas bölgelerdir.

Görsel 4: Kütahya İli Orman Yangını Hassasiyet Dereceleri

4. KÜTAHYA İLİ YANGIN GZFT ANALİZİ

4.1. Güçlü Yönler

İlimizin yeni yerleşim alanlarının betonarme olması, binaların aralarında mesafenin bulunması, bu binalarının düşük yangın yüküne sahip olması.

Kütahya Belediye Başkanlığı Meclis Kararı ile merkezde bulunan mahallelerin yangın afetine maruziyet hassasiyetine göre derecelendirilmesi.

İtfaiye Müdürlüğünün yangın ve kazalara karşı araç filosunun çeşitli nitelikte olması, yeni alınan araçlarla daha da güçlendirilmesi.

Zafertepe Mahallesine kurulan itfaiye ek hizmet binasının İlimizin doğu bölgelerinde meydana gelen yangınlara, Organize Sanayi bölgesinde çıkabilecek yangınlara, Kütahya

Afyonkarahisar karayolunda meydana gelebilecek araç yangınlarına hızlı müdahale edebilmesi.

İl merkezinde itfaiye araçlarının giremediği cadde ve sokaklara yangın söndürme dolaplarının yaptırılması. Burada yaşayan halka kullanma eğitiminin verilmesi.

İlimizde meydana gelen müdahale kapasitesini aşan yangınlarda destek gerekmesi halinde Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinin hızlı bir şekilde ilimize desteğe gelebilmesi.

İlçelerimizde ve beldelerimizde belediyenin ekonomik gücüne ve ilçenin gelişmişlik durumuna göre itfaiye teşkilatının bulunması ve yangınlara müdahale kapasitesinin oluşturulmuş olması.

İtfaiye Müdürlüğünün kamu kurum ve kuruluşlarına, fabrikalara ve halka yönelik eğitimler düzenlemesi

İtfaiye personelinin doğal afetlere karşı eğitim ve tatbikatlarla hazır halde bulundurulması.

İlimizde İtfaiye teşkilatının gerektiğinde Sivil Toplum Kuruluşları ve gönüllü itfaiyeciler tarafından desteklenmesi.

Şehir merkezinde hidrantların yeterli ve bakımlı olması.

Şehir merkezinde bulunan hidrantların sayısal ortama aktarılmış olması. İtfaiye Müdürlüğü santralinde ve 112 Acil Çağrı Merkezi Müdürlüğünde bulunan görevli personelin ekranında görülebilmesi.

Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmeliğin varlığı.

6331 sayılı İSG kanun denetimleri ve yangın için önlemlerin alınması.

Orman mevzuatının yeterli ve güçlü olması.

Orman yangınlarına karşı Orman Müdürlüğünün güçlü araç filosuna ve eğitilmiş personellere sahip olması.

Orman teşkilatı haberleşme ağının güçlü olması.

Orman yangınlarına karşı yangın yayılımını önlemek için ormanlarımıza yangın atlama boşluklarının yapılması.

Ormanlık alanlarında budama / seyrekleştirme / temizlik çalışmalarının yapılması ormanların ıslah edilmesi.

Halkın orman yangınlarında söndürme çalışmalarına ve lojistik ihtiyaçlara destek olması.

Orman yangınlarına karşı askeri birliklerin ilimizde bulunması. Ormanlık alanlarda yangına müdahale için su toplama havuzlarının bulunması.

Halka açık mesire alanlarında ateş yakmak için özel yerlerin yapılması, buraların bakım ve temizliklerine özen gösterilmesi. Orman alanlarına ulaşım yollarının yeterli olması.

Orman yangını gözetleme kulelerinin yeterli olması 24 saat kesintisiz hizmet vermesi stratejik noktalarda bulunması.

Afet ve acil durumlarda 112 tek numaraya geçilmiş olması.

İlimizin iklim yapısının orman yangınlarının çıkmasına / yayılmasına zorlaştırıcı etkisi.

4.2. Fırsatlar

İtfaiye teşkilatının genç personellerden oluşması.

Merkezde bulunan eski yerleşim yeri olan mahallelerde ahşap binaların yıkılarak yerinde betonarme binaların yapılması, bu yeni betonarme binaların bitişik nizamdaki ahşap bina devamlılığını keserek yangının hızlı yayılımını yavaşlatması veya kesmesi.

İlimizde kentsel dönüşüme hız verilmesi, merkezde bulunan eski ahşap binaların yıkılarak yerine betonarme binaların sayısının artırılması.

TAMP Kütahya Yangın Çalışma Grubu Operasyon Planının yapılması.

İlimiz genelinde doğalgaz ile ısınmanın yaygınlaşması sonucu eski ahşap binalardaki soba kullanımının terkedilerek doğalgaz kullanılmaya geçilmesinin yaygınlaştırılması.

Yangınlara karşı bilinçlendirme amacıyla yapılan eğitimin ve İtfaiyecilik mesleki eğitiminin okul öncesi eğitimden Üniversiteye kadar yaygınlaştırılması.

Gönüllü İtfaiyecilik çalışmalarının yapılması.

Kütahya Merkez Prof. Dr. Necmettin Erbakan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi İtfaiyecilik ve Yangın Güvenliği alanının bulunması.

İlimiz Dumlupınar Üniversitesi Kütahya Teknik Bilimler Yüksekokulunda Sivil Savunma İtfaiyecilik Programının bulunması.

İtfaiye personeli alınırken bu bölüm mezunlarına öncelik verilmesi.

Acil durumlarda 112 Acil Çağrı Merkezi'nin bulunması, haber alma ve harekete geçme sürelerinin takip edilebilmesi.

Zafertepe itfaiye ek hizmet binasının doğu bölgelere ve Organize Sanayi Bölgesine yakın olması.

İtfaiye Müdürlüğünün araç ve malzeme bakımından sürekli güçlenmesi.

İlimizde bulunan bazı büyük fabrikaların ve işletmelerin yangına müdahale için araç personel ve malzemelerinin bulunması.

Elektrik şebekesinin yer altına alınma çalışmalarına başlanması ve devam etmesi.

Orman yangınlarına karşı ilimize söndürme helikopteri konuşlanması için çalışmalara başlanması.

Orman yangınlarını gözetlemede ulusal düzeyde İnsansız Hava Aracı (İHA) yerel düzeyde dronların kullanılması.

Yeni ağaçlandırılan alanlarda yangına dayanıklı ağaçların tercih edilmesi.

İlimizde Valilik talimatıyla il ve ilçe itfaiyelerinin mevcut durum analizinin yapılmış olması; sonuçları ile ilgili iyileştirme çalışmalarının yapıyor olması.

İlimiz Zafer Uluslararası Havaalanı itfaiye teşkilatının bulunması.

4.3. Zayıf Yönler

Bazı ilçe İtfaiye teşkilatlarının araç malzeme personel konusunda yetersiz olması, yerel yönetimler tarafından ihmal edilmesi.

İldeki itfaiye hizmet bina sayısının az olması.

Merdivenli Araçların yüksek binalara müdahale edebilme konusunda yetersiz kalması.

İtfaiye personellerinin il içinde ve ilçelerde niteliklerine göre farklılıklar göstermesi. Özellikle ilçelerde personel yetersizliği ve personelin diğer hizmetlerde görevlendirilmesi.

Bazı ilçe itfaiye teşkilatlarının 7/24 esasına göre hizmet verememesi.

Bazı ilçeler arası mesafenin uzak olması takviyede yetersiz kalınması.

Köylere özel idare tarafından dağıtılan yangın söndürme tankerlerinin etkin kullanılamaması.

Şehir merkezinde mevcut yolların yetersiz olması, bazı mahallelerde sokakların dar olması.

Son yıllarda şehir içi trafiğin artması özellikle işe giriş-çıkış saatlerinde trafik yoğunluğu oluşması nedeniyle yangın mahalline ulaşım süresinin uzaması,

İlimizde bulunan çevre yolunun araç trafiğinin yoğun olması, yolun dar olması, bazı bölümlerinde emniyet şeridinin bulunmaması.

Bazı ilçe itfaiye teşkilatlarının araç, malzeme ve personel sayısı bakımından yetersiz olması, buralarda görev yapan personellerin yeterli mesleki eğitime sahip olmaması.

İl / ilçe merkezlerindeki eski ve ahşap yapı stoku bulunması betonarmeye dönüşümün yavaş ilerlemesi.

İtfaiye teşkilatının eğitim ve tecrübelerinin artırılması için itfaiye eğitim sahasının bulunmaması.

Gönüllü itfaiyeciliği özendirici çalışmaların yetersiz olması.

Kamu kurum kuruluşlarında ve büyük binalarda yeterli sayıda yangına müdahale ve bina tahliye tatbikatlarının yapılamaması.

İlimizde kimyasal madde kullanan işyerlerinin bulunması, KBRN eğitimi almış İtfaiye personellerinin yetersiz olması.

Toplumumuzun yangınlar konusunda yeterli eğitime ve bilince sahip olmaması.

İşyerlerinde ve fabrikalarda kullanılan kimyasallar hakkında yangına müdahale eden birimlere bildirim yapılacak bir sistemin bulunmaması.

Orman yangınlarına karşı halkın yeterince eğitilememesi ve bilinçlendirilememesi, eğitimler konusunda halkın isteksiz davranması.

Büyük orman yangınlarında organizasyon eksikliği.

4.4. Tehditler

İlimizde kimyasal madde kullanan fabrikaların ve tesislerin bulunması.

Organize Sanayi Bölge (OSB)'sinde itfaiye teşkilatı olmayışı.

İlimizde patlayıcı madde ve gübre üreten fabrikanın bulunması, burada zaman zaman KBRN olayları ve patlamaların meydana gelmesi.

Sanayi sitesinin şehir merkezine, yerleşim alanlarına çok yakın olması.

Günün belirli saatlerinde trafiğin artması, alternatif yolların bulunmaması.

Trafiğe kapalı olan yolların bariyerlerle kapalı olması.

Caddelere ve sokaklara araç park edilmesi.

Bina çevre düzenlemelerinin gelişi güzel yapılması.

Bina dış cephe yalıtım malzemeleri kolay alevlenebilir malzemelerden olması, çıkan yangınların hızla büyüüp yayılmasına neden olması.

Binaların çatılarının ahşap malzemeden inşa edilmesi, çatılara kolay alevlenebilir malzeme konulması.

Eski binalarda soba kullanımının var olması. Depremden sonra soba yangınlarının çıkabilmesi.

Ulaşımı zor ve uzak mahallelere ahşap bina yoğunluğu olan yerlere yangınların büyümesini önlemek için öncü müfrezelerin kurulmaması.

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından tescillenmiş çok sayıda ahşap bina bulunması.

Yangına müdahale esnasında yangın mahalline toplanan kalabalığın söndürme çalışmalarını engellemesi.

Trafoların korunaklı olmaması, il genelinde elektrik hava hatlarının büyük bir bölümünün yer altına alınmamış olması.

Yaşam alanlarında bulunan bağ, bahçe vb. yerlerde elektrik hatları altına bilinçsizce yapılan ağaç dikimleri.

Şehir içinde akaryakıt satış istasyonlarının bulunması.

Meteorolojik olayların etkilerinin orman yangınlara sebebiyet vermesi.

Yangın merdivenlerinin depo olarak kullanılması, kapıların kilitli olması.

Elektrik dağıtım ağının eski olması.

Doğalgaz, Elektrik ve İtfaiye teşkilatının yangın esnasında koordineli bir şekilde çalışabilmeleri için organizasyon yapılmaması.

Doğalgaz vanalarının bulunduğu yerlerin üzerinin kapatılması.

Şehrimizin, şehirlerarası ulaşım ağında olması nedeniyle karayolu ve demir yolu ulaşımında tehlikeli madde taşımacılığının yapılması.

Bazı ilçelerde itfaiye binalarının eski ve yetersiz olması.

Beldelerde ve köylerde hidrant sisteminin yaygınlaştırılmaması.

Tarım alanlarının orman alanlarına çok yakın olması.

İlimiz piknik alanlarının ormanlık alanlara yakın olması ve tedbirsizlik.

Mesire alanlarının dışında ormanlık alanlarda piknik yapılması ve ateş yakılması.

Avcıların ormanlık alanlarda ateş yakmaları.

5. SONUÇ

Geçmiş yılların verileri incelendiğinde Kütahya ilimizde bina, atölye, imalathane, fabrika, çatı ve baca, araç, köy evi ve ahır gibi yangınların sıkça meydana geldiği görülmektedir.

Can ve mal kaybı ile sonuçlanan yangınların en önemli sebepleri arasında ahşap ağırlıklı inşa edilmiş eski yapıların oluşu, binaların binişik nizam inşa edilmesi sonucu sirayetin meydana gelmesidir. Şehir merkezindeki yerleşim yerlerinin yapı stoku ve imar planları bakımından incelenmesinde tarihi ahşap yapıların yoğunlaştığı bölgelerde yangına hassasiyetin yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca şehir merkezlerinde dar sokakların bulunması ve yapıların birbirine yakın inşa edilmiş olması, şehrin elektrik hattı yapısı ve ısınma amaçlı tercihler yangın riskini büyütmektedir.

Tarihi vasfı olmayan binaların yenilenmesi, tarihi değeri olan binaların yoğunlaştığı bölgelerde ise oluşabilecek yangınlara müdahalenin hızlı yapılabilmesi için yeni önlemlerin ivedilikle alınması gerekmektedir. Özellikle günün belirli saatlerinde şehir ulaşımında yaşanan yoğunluk, bu bölgelerde yaşanabilecek yangınlarda felaketle sonuçlanabilecek olumsuzluklara neden olabileceği düşünülerek itfaiye teşkilatının personel, araç ve istasyon sayısının artırılması ön görülmelidir.

Kütahya orman varlığı açısından zengin illerimizdendir. Orman yangınlarının sık yaşandığı ilde orman yangınlarını önlemede yeni tedbirlerin alınması elzemdir.

6. KAYNAKÇA

Kütahya AFAD, Kütahya İl Risk Azaltma Planı, (2021)

Kütahya Belediye Başkanlığı resmi web sitesi

<https://www.binbirkanal.com/kutahya-haritasi>

<http://www.gezicigunluk.com/ciniler-ve-konaklar-sehri-kutahya-gezi-notlari.html>

M. ÖZGÜNLER, Tarihi Binalarda Yangına Karşı Korunma ve Mevzuatın İrdelenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 9(1): 14-21 (2018)

<https://www.kutahya.bel.tr/mecliskarar.asp>

Kütahya Orman Bölge Müdürlüğü resmi web sitesi

SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA EYÜP SULTAN FUKARAPERVER CEMİYETİ

Dr. Meryem ÇEKİM

mernus1453@hotmail.com-ORCID ID:0000-0001-9337-6557

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet'in ilanı ile (24 Temmuz 1908) birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Dönemin özgürlük ortamı ve toplumsal koşullar sosyal yardımlaşma ve dayanışma başta olmak üzere siyasi, dini, mesleki, ilmi alanlarda cemiyetlerin kurulmasına vesile olmuştur. Bunlardan biri çalışmanın konusu olan Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyeti'dir. Cemiyetin kurulduğu Eyüp semti, Eyüp Sultan türbesine ev sahipliği yaptığından çok sayıda fakara ve dilencinin uğrak yeri olmuştur. Bu çirkin görüntünün önüne geçebilmek için 1912'de İttihat ve Terakki kulübü himayesinde Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyeti kurulmuştur. Yirmi bir kişiden oluşan idare heyetinin altısı bölgedeki kulüp üyelerinden seçilmiştir. İdari merkezi Eyüp'te Kızıl Mescit Mahallesi'ndeki Maşrık-ı Füzuyat Mektebi olan cemiyetin yoksul çocukların eğitimini üstlenme, fakirlik ve dilencilikle mücadele etme gibi amaçları bulunmaktadır. Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyeti'nin on dört maddeden oluşan bir nizamnamesi bulunmaktadır. Nizamname de yardımda bulunulacak kişilere detaylı olarak yer verilmiştir. Buna göre İstanbul ve civarında yaşlı, hasta, dul, yetim, çalışamayacak durumda olan ve bakımıyla ilgilenecek kimsesi bulunmayanlara yardım edilecektir. Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyeti yardımların gerçek sahiplerine ulaşması için titiz çalışmalar yürütmüş, en önemli gelir kalemini Eyüp Sultan için kesilen kurbanlar ve yapılan bağışlar oluşturmuştur. Bu cemiyet dönemin benzer kuruluşlarının topluma katkılarını yansıtmaya açısından oldukça önemlidir. Osmanlı Arşivi'nde Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyeti'ne ait bir defter bulunmadığından faaliyetleri hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. Bu yüzden çalışmada cemiyetin sosyal hizmet yönü vurgulanmıştır. Bu bağlamda fakir hastaların muayene ve tedavileri cemiyetin görevlendirdiği fahri doktorlarca karşılanmıştır. Cemiyet tarafından yoksul hastaların ilaçları temin edildiği gibi et ve sevdiği yiyecekler kendilerine ulaştırılmıştır. Tedavisi uzun sürecek hastalar ve engelliler Darülaceze'ye yerleştirilmiştir. Bununla birlikte Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyeti kız ve erkek yetim çocuklar için okul açmayı planlamıştır. Ancak okul açılana kadar çocukların yatılı ya da gündüzlü özel ve resmi okullara kabul edilmeleri sağlamıştır. Öte yandan dilenciliği sanat edinenlerden taşralı olanlar memleketlerine gönderilmiş, İstanbul'a bunun için gelenler engellenmiştir. Sonuç olarak cemiyet yaptığı hizmetlerle toplumsal problemlerin önüne geçmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cemiyet, Dilenci, Eyüp, Fakara.

MEKTEB-İ MÜLKIYYE-İ ŞÂHANE TEVZİ-İ MÜKÂFAT CETVELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (H.1314-1315/M. 1897-1898)

Dr. Meryem ÇEKİM

mernus1453@hotmail.com-ORCID ID:0000-0001-9337-6557

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin önemli eğitim kurumlarından biri olan Mekteb-i Mülkiye, 12 Şubat 1859'da İstanbul'da hizmet vermeye başlamıştır. Kuruluşundan itibaren çeşitli kademelerde eğitim veren Mekteb-i Mülkiye, yaklaşık on yıl sonra 1877'de yüksekokul hüviyetine kavuşmuştur. Sultan II. Abdülhamid'in himayesinde olduğu için okula Mekteb-i Mülkiye-i Şâhane adı verilmiştir. Bu mektebin en uzun dönemli evresi yedi yıl olmuştur. Çalışmada eğitim süresi yedi olan Mekteb-i Mülkiye-i Şâhane, 1314-1315 tarihli tevzi-i mükâfat cetveli incelenerek değerlendirilmiştir. Mülkiye tarihine büyük katkı sağlayan bu cetvelde mektebin eğitim süresi, ders programları, mezunları, çalışkan öğrencileri, mükâfat sistemiyle alakalı detaylı bilgi bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde {Y. EE. d. 300} kodunda kayıtlıdır. 16 x 24 ebadında, ciltli ve ebrusuz bir kapağa sahiptir. Kapağın üzerinde süslü çerçeve yer almaktadır. Çerçevenin en üst kısmında Osmanlı Devleti arması, ortada Mekteb-i Mülkiye-i Şâhane tevzi-i mükâfat cetveli, sene-i dersiye 1314-1315 ibaresi, alt kısımda Mekteb-i Mülkiye-i Şâhane destgahında tab olunmuştur ifadesi ve 1317 tarihi bulunmaktadır. Tevzi-i mükâfat cetvelinin iç sayfasında yirmi ikinci defa ibaresi yer almakta olup varak usulü tutulmuş, numaralı, on dört sayfadır. Giriş sayfasında mezun olan öğrencilerin numara, isim ve derecelerine yer verilmiştir. 1314-1315 yılları arasında okuldan toplamda yirmi dokuz öğrenci mezun olmuştur. Derece ile mezun olan öğrenciler Mabeyn kitabetiyle taltif edilmiştir. Öğrencilere yedi yıllık eğitim süresince Arapça, Ermenice, Rumca, Bulgarca, Fransızca, Hukuk-u Düvel, İlm-i Kelam, Tefsir ve Hadis, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, Usul-ü İdare-i Mülkiye ve Maliye, Usul-ü Muhâkemat-ı Cezaiye ve Hukukiye, Hüsn-i Hat, Tarih, Coğrafya gibi çeşitli dersler verilmiştir. Ders isimlerinin hemen altına o derste üstün başarı öğrencilerin adı ve aldığı mükâfattan söz edilmiştir. İlk sıradaki isim mükâfatı alan yani dersi birincilikle bitiren öğrenciyi ondan sonraki isimler zikr-i cemil alan başarılı diğer öğrencileri belirtmektedir. Tevzi-i mükâfat cetvelinin son sayfasında derslere devam ederek gayret gösteren mekteb dâhilinde hüsn-i hal ve hareketlerinden dolayı aferin varakalarına nail olan yirmi iki öğrencinin ismine yer verilerek cetvel sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cetvel, Mekteb, Mükâfat, Mülkiye, Tevzi.

FACTORS AFFECTING INTERNATIONAL TOURISM DEMAND – THE CASE OF VIET NAM TOURISM DESTINATION

Tan-Cuong HA

Can Tho University, Vietnam.

Que-Nhu DUONG

Corresponding author. Can Tho University, Vietnam.

ORCID ID: 0000-0002-3734-0960

Quoc-Khanh NGUYEN

Can Tho University, Vietnam.

ABSTRACT

The study aims to evaluate impacts of determinants of international tourism demand of Vietnam destination. The study focuses on demand for Viet Nam tourism by tourists from South Korea, Russia, Australia, Japan the US and the UK. Using the general-to-specific modelling approach, key determinants of tourism demand are identified based on different demand measures. It is found that tourist arrivals in Viet Nam are influenced mainly by GDP of the origin country and tourists' income and 'word-of-mouth'/habit persistence effects, while the tourism price in Viet Nam relative to that of the tourist substitute country is the most important determinant of tourist expenditure in Viet Nam. Moreover, the aggregate TE and TE_P models outperform TA models. The implications of these findings that the tourism business should maximize tourism expenditure (receipts), and also do the right marketing strategy for each source of market.

Key words: tourism, international tourism, tourism demand, tourist arrivals, tourism expenditure, Viet Nam

INTRODUCTION

The contribution of tourism to economic growth and development has been well documented. In recent decades, tourism has become one of the world's largest and fastest-growing sectors (Song & Witt, 2000). It plays many important economic roles in Viet Nam, especially as a major source of foreign exchange earnings. Numerous attempts have been made to understand the key determinants of tourism demand, to implement appropriate policies and strategies to attract a greater number of international visitors. As a result, competition among tourist destinations has become intense. This also requires that destinations must precisely grasp and project the demand of the international tourist market, to timely grasp trends and adapt to a variety of economic contexts. From 1992, according to

General Statistic Office reports, the number of international visitors to Vietnam has increased rapidly with an average rate of 21.9% per year. This is a remarkable success for the Vietnamese tourism industry. However, along with the development of quality tourism products, increasing promotion and advertising, analyzing and forecasting the market of international tourists to Vietnam, thereby making decisions and building Solutions are also of great importance that contribute to the sustainable development of Vietnam's tourism and also become a key economic sector.

In Viet Nam, 2019 tourism contributed to GDP by 9,2 percent to total, recorded by the Vietnam National Administration of Tourism. The growth rate of the total revenue from tourists is growing faster than the growth rate of tourist arrivals, the contribution of the tourism industry to the country's GDP structure has increasingly been large in the context of the difficult economic situation in the country (Vietnam National Administration of Tourism 2019 Report). Regarding international tourists, if only 250 thousand international tourists came to Vietnam in 1990, in 2010 and more than 18 million in 2019 - an increase of 72 times compared to 1990. The annual growth rate was usually reaching 2 digits, especially in the period 2015-2019 reaching 22.7% per year - ranked among the highest in the world by the World Tourism Organization (UNWTO).

Due to the increase in the number of international tourists, to fully prepare the facilities as well as the available resources to serve tourists, it is necessary to predict the number of international tourists to Vietnam as the basis for developing reception plans. Therefore, it is very important to research the fluctuation trend of international tourists to Vietnam, from that make predictions.

The demand for Viet Nam tourism by tourists from six long-haul markets - the USA, the UK, Russia, South Korea, Japan, and Australia- is chosen as the focus of this research, because they are relatively mature tourism source markets for Viet Nam and the number of tourists has a steady growth over the years. These are ethnically diverse countries, coming from many continents, so the results produced should be more representative. Therewith, the ratio of death, which is caused by Corona virus 19 pandemic, is not much high concentration to the infection rate, so the forecast results of the study would not have many deviations.

The empirical study focuses on demand for Viet Nam Tourism by residents of the USA, the UK, Russia, South Korea, Japan, Australia. Using the general-to-specific modeling approach, key determinants of tourism demand are identified based on different demand measures. Besides, the forecasting accuracy of these demand measures is examined.

TOURISM DEMAND AND ITS DETERMINANTS

Tourism and its importance

Tourism can be defined as the movement of people from one place to another, for more than one night due to various reasons (Pedrana 2013, 94). Besides, according to the United Nations, World Tourism Organization (UNWTO) tourism can be defined as "a social, cultural and economic phenomenon which entails the movement of people to countries or places outside their usual environment for personal or business/professional purposes. These people are called visitors (which may be either tourists or excursionists; residents or non-residents) and tourism has to do with their activities, some of which imply tourism expenditure" (UNWTO 2008)

Globally tourism has become one of the main components of international trade (Seghir et al. 2014, 1613) as well as being one of the world's largest industries and one of the fastest-growing economic sectors (Creaco and Querini 2003, 1). Since this sector emerged as an official, recognized economic sector in the 1950s, tourism has grown significantly and spread to all regions of the world

(Pulido-Fernandez and Sanchez-López 2011, 268). Scott and Gössling (2015, 270) found that tourism's geography has progressed in such a way that it has reached a similar distribution between developing and developed economies. This led to tourism becoming one of the major sectors in international commerce, and at the same time, it acts as one of the main income sources for many developing countries, including Viet Nam (UNWTO 2016a). According to Seghir et al. (2014, 1613), the tourism sector was the 4th largest source of export revenue, behind the oil, automotive and chemical industries in 2014, and in 2015 the sector contributed 10 percent of the world GDP (UNWTO 2016b). The World Tourism Organisation (UNWTO) estimated that over the full period of 2016, tourist arrivals (which are classified as international touring visitors that stay overnight) will increase by 3.5 - 4.5 percent. This estimation is in accordance with their long-run forecast of 3.8 percent annual growth for the period of 2010 to 2020 (UNWTO 2016b).

The growth of tourism leads to an increase in diversification and competition among destinations. This is because the tourism sector can incorporate other economic activities such as food and beverage, transportation, recreation activities, and accommodation to name but a few (Meyer and Meyer 2015, 199). Tourism allows poorer communities who are rich in history and cultural heritage to cultivate their unique assets for economic development (Honey and Gilpin 2009, 9). It has long been said that tourism acts as a driving engine for economic growth (Samini et al. 2011, 31). Tourism creates employment opportunities, increases the area's export which in turn increases GDP and thus economic growth (Samini et al. 2011, 28). Tourism companies and the sector itself can enable small communities to work together and form an integrated system that will help promote regional, local development as well as the development of new businesses and NGO's (Western 2008, 50). Another important fact surrounding tourism is that it will not only benefit one section of the community but could form linkages with all of the other economic sectors (Richardson 2010, 3). These linkages will increase the multiplier effect, which leads to local employment opportunities as well as contributing to the area's revenue retention (Akama and Kieti 2007, 736). It was estimated by OAS that 1.15 jobs are created for every room in the tourism sector and for every one job created directly within the tourism sector, two other jobs are created in other sectors of the local economy (Meyer and Meyer 2015, 202). This increase will help to stimulate the local demand and consumption (Steiner 2006, 162), and the revenue gained from tourism activities can benefit the marginalized communities (Bandyopadhyay and Tembo 2010, 40).

Tourism demand

Tourism demand is usually regarded as a measure of visitors' use of a good or service (Frechtling, 2001). The concept of tourism demand originated from the classical definition of demand in economics, namely the desire to possess a commodity or to make use of a service, combined with the ability to purchase it. 'The significance level and repercussions of tourism demand provide a strong case for a better understanding of the nature of the tourists' decision-making process' (Sinclair and Stabler, 1997, p15). Tourism demand is a special form of demand in that a tourism product is a bundle of complementary goods and services (Morley, 1992). Consumers instead of goods and services are transported, and tourism consumption occurs simultaneously with tourism production (Schulmeister, 1979).

Tourism demand can be measured in a variety of ways. Kim (1988, p25) categorized the measurement criteria for all types of travel and tourism demand into four groups: (i) a doer criterion: such as the number of tourist arrivals, the number of tourist visits, and the visit rate; (ii) a pecuniary

criterion: for example the level of tourist expenditure (receipts) and share of expenditure (receipts) in income ;(iii) a time-consumed criterion: such as tourist-days, tourist-nights; and (iv) a distance-traveled criterion: for instance, the distance traveled in miles or kilometers. Among the above four categories, the doer criterion and pecuniary criterion dominate international tourism demand studies. Considering statistical availability and consistency between data sources, tourist arrivals (TA) and tourist expenditure (TE) (receipts) are the most commonly used tourism demand measures in empirical studies, which is considered by the author in this research. Along with other derivatives, such as the tourist participation rate derived from tourist arrivals divided by population of the origin country/region (TA_P), and tourist expenditure per capital derived from total tourist expenditure divided by population (TE_P). Other variations of tourism demand measures can also be identified in empirical studies. Based on published studies over the periods from 1961 to the early 1990s, Crouch (1994) and Lim (1997) summarized tourism demand measures into five and six broad categories, respectively. In Crouch's(1994) review, 19 out of 80 published studies used more than one tourism demand measure. This phenomenon was also observed by Lim (1997). Li et al (2005) reviewed the literature on tourism demand modeling and forecasting using econometric approaches published over the period 1990–2004 and found that 20 measures of tourism demand were used in those studies. Besides, 18 out of 84 studies included in the review used more than one demand measure. Based on Crouch's categorization, Table 2.1 summarizes the application of various tourism demand measures in the studies reviewed by Crouch (1994), Lim (1997), and Li et al (2005), respectively. It can be seen that the tourism demand measures TA and TE (and TE_P) have dominated tourism demand modeling and forecasting studies over the past four decades.

Determinants of Tourism Demand

Tourism demand can be influenced by many factors, such as economic, structural, and political factors, but most econometric studies seek to consider tourism demand by focusing mainly on economic factors. Income and price play an important role in determining travel needs. Crouch (1994) reveals that income is the most important variable and that income elasticity, in general, exceeds unity but is lower than two, implying that international tourism is still considered long-distance consumption. The economic theory also shows that the prices of tourism products/services are negatively related to tourism demand. The price variables must include the prices of goods and services with both the alternative destination and destination. Additionally, marketing spending, consumer tastes, consumer expectations, retention habits, the population of origin, and one-off events are all important factors that can be incorporated into the tissue. tourism pictures (Song and Witt, 2000). Witt and Witt (1995) suggest that time trends can represent the changing tastes of tourists.

The lagged dependent variable describes the expectations of tourists, long-term maintenance habits, the 'word of mouth' effect, and supply constraints. Delayed explanatory variables are also not included in-demand models to capture the effects of different influencing factors on tourism demand (Lim, 1997). Fewer studies have included the marketing spend variable in their empirical analysis because marketing spends data is not available, although advertising is often recognized as a key strategy for awareness. about the destination and highlight its attractiveness to increase the number of tourists and tourism revenue. Therefore, the most common considerations for tourism demand in econometric models are the base price, the specific cost of a destination, the replacement cost of alternative destinations, and dummy variables to capture the impact of one-off events. These variables are also considered in the current study.

Prices

Tourism price, which is the second most frequently used explanatory variable in the demand of tourism studies, is the costs of goods and services that tourists are likely to pay while at the destination (such as accommodation, local transportation, food, and entertainment). In measuring relative price movements in the origin and destination, it is desirable to have indices constructed using a basket of goods purchased by tourists. Since tourist price indices (TPI) are typically unavailable, the consumer price index (CPI) of the origin and destination are used as proxies to reflect the relative prices of foreign tourism goods and services. The CPI ratio is often adjusted for differences in exchange rates between the currencies of the origin and destination countries. When the exchange rate adjusted CPI ratio (also known as "real exchange rates", as in Rosensweig 1986) is used to measure the effective prices of goods and services in the destination, the impacts of inflation and exchange rate movements are measured through one variable. A rise in RP means that purchases in destination *i* are relatively more expensive for tourists from *j*, which could be due either to a higher inflation rate in the destination

Tourism price and exchange rates are jointly taken into account in calculating two relative price variables in this study, the private price, and the replacement cost. As for private travel prices in Viet Nam, it is defined as

$$P_{it} = \frac{CPI_{VNt} / EX_{VNt}}{CPI_{it} / EX_{it}}$$

In which:

CPI_{VNt} and CPI_{it} are consumer price index (CPI) for Viet Nam and origin country *i*.

EX_{VNt} and EX_{it} are the exchange rates between Vietnam dong and US dollars and between the currency of country of origin *i* and the US dollar, respectively.

The exchange rate is measured by the average annual market rate of the local currency against the US dollar. The individual price variable is defined above as "relative price" or "cost-effective for tourism" (Durberry and Sinclair, 2005, p. 981). It reflects the cost of traveling to Viet Nam relative to the cost of the traveler's country of origin. Repeat the traveler decision-making process, that is, a decision between domestic and international travel. In other words, domestic tourism is seen as an alternative to international travel or at least used as a stopover point when a tourist is planning his or her international travel.

Income

Income in the origin country is the most frequently used explanatory variable in the one hundred published tourism studies. Overseas travel (especially recreational travel) is expensive and is generally regarded as a luxury good, in which case the discretionary income (or income remaining after expenditure on necessities) of the origin country would be an appropriate income variable. However, discretionary income is a subjective variable and is not precisely measurable. Hence, most researchers have relied on nominal or real (per capital) personal, disposable, or national income, and GDP or GNP as measures (or proxies) for income in the origin. Less frequently used proxies include real per capital consumption or recreational expenditure, foreign travel budget, destination budget share, supernumerary income, permanent income (a weighted average of current and lagged personal income), and production or industrial production index to estimate income elasticity. Edwards (1976, 1979) used real disposable income less expenditure on food, housing, fuel, and light, or beverages and tobacco.

Some studies also used household average, net annual or real disposable income, disaggregated into wage, and non-wage incomes. Stronge and Redman (1982) is the only study that uses both total personal income and border states' (namely, California, Arizona, New Mexico, and Texas) share of US total personal income concurrently. Large income differentials between adjacent states are expected to generate more "border travel". It is expected that tourism demand will not only be influenced by a current, but also by lagged income in the origin, since changes in income may take some time to affect tourism demand. When both current and lagged income is used in a study, the latter would be classified as reflecting dynamics. However, if only lagged income is used (for example, lagged real GDP per capita), it will be regarded as a measure (or proxy) for income. The same reasoning applies to all other variables when current and/or lagged explanatory variables are used.

Real GDP instead of disposable household income is selected in this study to measure the income level of a country of origin. The reason for this is because of the high proportion of business travelers in total domestic tourists to Viet Nam.

Substituted Prices

Relative prices or substituted prices, which are the second most frequently used explanatory variables in the demand of tourism studies, are costs of goods and services that tourists are likely to pay while at the destination (such as accommodation, local transportation, food, and entertainment). In measuring relative price movements in the origin and destination, it is desirable to have indices constructed using a basket of goods purchased by tourists. Since tourist price indices (TPI) are typically unavailable, the consumer price index (CPI) of the origin and destination are used as proxies to reflect the relative prices of foreign tourism goods and services. The CPI ratio is often adjusted for differences in exchange rates between the currencies of the origin and destination countries. When the exchange rate adjusted CPI ratio (also known as "real exchange rates", as in Rosensweig 1986) is used to measure the effective prices of goods and services in the destination, the impacts of inflation and exchange rate movements are measured through one variable. A rise in RP means that purchases in destination *i* are relatively more expensive for tourists from *j*, which could be due either to a higher inflation rate in the destination compared with the origin, or the destination currency having become more expensive in terms of the original currency.

After taking into account both geographical and cultural features, Thailand, Singapore, Indonesia, Laos, and Malaysia were selected as the alternative destinations for Viet Nam in this study. According to Songet al (2003) and Gallet and Braun (2001), the replacement cost variable is defined as the weighted average index of travel prices for selected countries/regions, namely

$$P_{st} = \sum_{j=1}^5 \frac{CPI_{jt}}{EX_{jt}} w_{ijt}$$

Where:

j = 1, 2, 3, 4 and 5 represent the five substitute destinations respectively.

CPI=consumer price index in destination *i* in time *t*

EX_{*jt*} is the exchange rates between the country *j* domestic currency and the US dollar

w_{*ijt*} is the share of international tourist arrivals to country/region *j* and is calculated from

$$w_{ijt} = TA_{ijt} / \sum_{j=1}^5 TA_{ijt}$$

Where:

TA_{ijt} is the number of tourists arriving to replace destination j from country/region of origin i at time t .

The above formula indicates that the weighting to calculate the replacement cost variable changes over time to reflect the dynamics of the substitution effect. It should be noted that to ensure the comparability of model estimates using two sets of demand measures, the same definition of the substitution price variable is applied across all models with different measures of travel demand. In other words, the weight for the sub-price calculation is always the number of tourists, regardless of the dependent variable.

Although the historical patterns of tourist arrivals and tourist expenditure differ depending on interest in the same destination, as discussed above, the share of market share among a few The destination measured by the number of tourists is well suited to the ratio measured by tourist spending at each point in time. Therefore, the choice of the scaling scheme does not have a significant effect on the variation in the calculated replacement price variable. Real GDP, CPI, and exchange rate here use the index forms and their value as of 2000 defined as 100. Such calculation does not affect the relevant variables and does not affect erification coefficients of these variables in the log-linear model which is used by the author.

Dummy variables

In some studies, dummy variables are also included. The purpose of including dummy variables is to measure the impact of “one shot” events. Dummies are specially constructed variables which take the value “1” when the event occurs and “0” otherwise. In 1973 and 1979, during the oil crisis, Witt and Martin (1987) showed that there was a decline in tourist arrivals. Other events that had affected tourist arrivals include the war between Greece and Turkey (explained by Papadopoulos and Witt (1985)), the Gulf War and September 11, 2001 terrorist attacks (Toh, Habibullah and Goh, 2006; and Moñoz, 2006), and the Chernobyl accident in 1986 and the Gulf War (Salman, 2003). Dummy variables in the above studies displayed significant effects on tourist arrivals in the corresponding countries. In this study the dummies are world financial crisis (D2008)

METHODOLOGY

The USA, the UK, Russia, South Korea, Japan and Australia- are chosen as the key market for Vietnam tourism demand in this research, because they are relatively mature tourism source markets for Viet Nam and the number of tourists has a steady growth over the years. These are ethnically diverse countries, coming from many continents, so the results produced should be more representative.

In this study, the following demand function is proposed to model the demand for tourism in Viet Nam by residents from each of the six origin countries:

$$TD_{it} = AY_{it}^{\beta_2} P_{it}^{\beta_3} P_{st}^{\beta_4} e_{it} \quad (1)$$

Where:

TD_{it} is the proxy of tourism demand that is TA and TE in Viet Nam from origin country i at time t

Y_{it} is the GDP of origin country I at time t (which $t = 2008$ to 2019)

P_{st} is the substitute price of tourism at time t (which $t = 2008$ to 2019)

e_{it} is the error term which is used to capture the influence of all other factors that are not included in the demand model

According to Song and Witt (2000), one major feature of the power function (1) is that it can

be transformed into a log linear specification, which can be easily estimated using the ordinary least squares (OLS) method. After taking logarithm of (1), we have:

$$\ln TD_{it} = \beta_1 + \beta_2 \ln Y_{it} + \beta_3 \ln P_{it} + \beta_4 \ln P_{st} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Where:

β_1 is $\ln A$

ε_{it} is $\ln e_{it}$

$\beta_2, \beta_3, \beta_4$ are income, own-price and cross-price elasticity, respectively.

The equation above is a static model and does not take into account the dynamics of the tourist decision-making process. In order to capture the dynamics of tourism demand, the general specification of ADLM was used in this study. The exact delay of (1) or (2) in each general ADLM was determined by the Akaike information criterion (AIC) and the Schwarz criterion (SC). The original generic ADLM took the following form:

$$\ln TD_{it} = \alpha_1 + \sum_{j=1}^2 \gamma_j \ln TD_{it-j} + \sum_{j=0}^2 \lambda_j \ln Y_{it-j} + \sum_{j=0}^2 \theta_j \ln P_{it-j} + \sum_{j=0}^2 \phi_j \ln P_{st-j} + \alpha_2 D_{2008} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Variables in the model are explained in the table below.

Table 1. Variable Description

Labels	Explanation	Measurement	Expectation
Dependent variable			
$\ln TD_{it}$	Tourism Demand of origin country in year t	the variable is measured as TE ,TA or TE_P.	
$\ln TE_{it}$	Tourism Expenditure of origin country i in year t (2008-2019)	Logarithm the data from General Statistics Office of Vietnam	
$\ln TA_{it}$	Tourist Arrivals of origin country i in year t (2008-2019)	Logarithm the data from World Tourism Organization	
$\ln TE\_P_{it}$	Tourism Expenditure per capital of origin country i in year t (2008-2019)	Logarithm the data from World Tourism Organization	
Independent variable			
$\ln TA_{it-j}$	Tourist Arrival of origin country i in year t (2008-2019) minus j (j =1, 2)	Logarithm the data from General Statistics Office of Vietnam	(+)
$\ln TE_{it-j}$	Tourism Expenditure of origin country i in year t (2008-2019)	Logarithm the data from World Tourism Organization	(+)
$\ln TE\_P_{it-j}$	Tourism Expenditure of origin country i in year t (2008-2019)	Logarithm the data from World Tourism Organization	(+)
$\ln Y_{it}$	GDP of origin country i in year t (2008-2019)	Logarithm the data from World Bank	(+)
$\ln Y_{it-j}$	GDP of origin country i in year t (2008-2019) minus j (j =1, 2)	Logarithm the data from World Bank	(+)
$\ln Y\_P_{it}$	GDP per capital of origin country i in year t (2008-2019)	Logarithm the data from World Bank	(+)
$\ln Y\_P_{it-j}$	GDP per capital of origin country i in year t (2008-2019) minus j (j =1, 2)	Logarithm the data from World Bank	(+)
$\ln P_{it}$	Tourism price in Viet Nam in t year (2008-2019)	Calculated by the author based on data collected from Vietnam GSO	(-)
$\ln P_{it-j}$	Tourism price in Viet Nam in t year (2008-2019) minus j (j =1, 2)	Calculated by the author based on data collected from Vietnam GSO	(-)
$\ln P_{st}$	Tourism price of five substitute countries in t year (2008-2019)	Calculated by the author based on data collected from GSO of five countries	(+)
$\ln P_{st-j}$	Tourism price of five substitute countries in t year (2008-2019) minus j (j =1, 2)s	Calculated by the author based on data collected from GSO of five countries	(+)
D2008	World financial crisis 2008 event	Dummy variable that will equal 1 in 2009 and equal 0 on other years.	(-)

RESULTS AND DISCUSSIONS

South Korea Market

According to the results from the Table below, the results show that model TE_P is the best explained model with adjusted R² coefficient of 0.993.

Model TE_P presents the influence of control variables (ln GDP per capital in year t minus 1, ln GDP per capital in year t minus 2, ln tourism price of Viet Nam in year t minus 1, ln tourism price of Viet Nam in year t minus 2, ln tourism price of five substitute countries minus 2, world financial crisis 2008) on Viet Nam tourism demand in terms of tourist arrival.

The results suggest that the tourism price of Viet Nam in year t minus 1 ($\ln P_{it-1}$), tourism price of Viet Nam in year t minus 2 ($\ln P_{it-2}$), tourism price of five substitute countries minus 2 ($\ln P_{st-2}$) and world financial crisis 2008 (D_{2008}) are positively correlated with tourist arrivals at the significance level of 0.02%, 0.01%, 0.05%, 0.0% respectively. It can be understood via the result that the increase of tourism price can help enhance the Korean tourism expenditure in Viet Nam.

However, the results of the independent variable are contrary to the author's expectations, however this seems to be reasonable, because as travel prices increase this stimulates Korean tourist spending per capital. In addition, the increase in tourism prices of five alternative countries, is also a reason why Korean tourists spend more strongly in Vietnam, when compared to spending of other countries in the region, also for tourists. Vietnam is arguably quite competitive, by UNWTO.

Table 2. The estimate model of South Korea market.

	TA		TE		TE_P
α	-273.083 (-7.557)	α	-253.947 (10.644)	α	75.153 (18.891)
$\ln TA_{it-1}$		$\ln TE_{it-1}$		$\ln TE\_P_{it-1}$	
$\ln TA_{it-2}$		$\ln TE_{it-2}$		$\ln TE\_P_{it-2}$	
$\ln Y_{it}$	5.422 (20.056)	$\ln Y_{it}$	3.241 (6.504)	$\ln Y\_P_{it}$	
$\ln Y_{it-1}$	4.298* (3.660)	$\ln Y_{it-1}$	4.796 (5.392)	$\ln Y\_P_{it-1}$	-1.696 (-11.982)
$\ln Y_{it-2}$		$\ln Y_{it-2}$	1.802* (4.025)	$\ln Y\_P_{it-2}$	-0.689 (-20.845)
$\ln P_{it}$		$\ln P_{it}$		$\ln P_{it}$	
$\ln P_{it-1}$		$\ln P_{it-1}$	-0.854 (-3.122)	$\ln P_{it-1}$	0.270 (5.734)
$\ln P_{it-2}$	-3.892 (-5.910)	$\ln P_{it-2}$	-1.270 (-5.134)	$\ln P_{it-2}$	0.283 (7.369)
$\ln P_{st}$		$\ln P_{st}$		$\ln P_{st}$	
$\ln P_{st-1}$	2.901* (3.288)	$\ln P_{st-1}$		$\ln P_{st-1}$	
$\ln P_{st-2}$	-1.848* (-3.402)	$\ln P_{st-2}$	-2.213 (-5.905)	$\ln P_{st-2}$	0.141* (2.498)
D_{2008}	-1.043* (-2.769)	D_{2008}	-0.809* (-3.718)	D_{2008}	0.342 (14.170)
Adjusted R²	0.987	Adjusted R²	0.991	Adjusted R²	0.993

Note (*): (**) indicates the estimate is significant at the 10% level,

(*) indicates the estimate is significant at the 5% level. All other coefficients are significant at the 1% level.

Source: Data processing results from SPSS

Russia Market

According to the results from the Table below, the results show that model TE_P is the best explained model for this market with adjusted R2 coefficient of 0.993.

Model TE_P presents the influence of control variables (ln GDP per capital in year t minus 1, ln GDP per capital in year t minus 1, ln GDP per capital in year t minus 2, ln tourism price of Viet Nam in year t, ln tourism price of Viet Nam in year t minus 2, ln tourism price of five substitute countries in year t, ln tourism price of five substitute countries in year t minus 1, ln tourism price of five substitute countries in year t minus 2, world financial crisis 2008) on Viet Nam tourism demand in terms of tourist arrival.

From the regression result of model TE_P, the regression equation in model TE_P is illustrated as follows:

$$TE\_P = -36.523 + 0.421\ln Y_{P_{it}} + 0.674\ln Y_{P_{it-1}} + 0.556\ln Y_{P_{it-2}} + 0.481\ln P_{it} + 0.270\ln P_{it-2} + 0.283\ln P_{st} + 0.141\ln P_{st-2} + 0.809D_{2008} + \varepsilon$$

Table 3. The estimate model of Russia market.

TA		TE		TE_P	
α	49.028 (4.556)	α	-89.203 (-7.020)	α	-36.523 (-7.877)
$\ln TA_{it-1}$	0.708 (6.877)	$\ln TE_{it-1}$		$\ln TE_{P_{it-1}}$	
$\ln TA_{it-2}$		$\ln TE_{it-2}$		$\ln TE_{P_{it-2}}$	
$\ln Y_{it}$		$\ln Y_{it}$	2.813 (8.411)	$\ln Y_{P_{it}}$	0.421* (4.115)
$\ln Y_{it-1}$	-1.593 (-4.883)	$\ln Y_{it-1}$		$\ln Y_{P_{it-1}}$	0.674 (6.563)
$\ln Y_{it-2}$		$\ln Y_{it-2}$	2.169 (4.938)	$\ln Y_{P_{it-2}}$	0.566* (9.367)
$\ln P_{it}$	-1.334 (-4.376)	$\ln P_{it}$	2.379 (3.634)	$\ln P_{it}$	0.481** (2.769)
$\ln P_{it-1}$		$\ln P_{it-1}$		$\ln P_{it-1}$	
$\ln P_{it-2}$		$\ln P_{it-2}$	2.605 (4.128)	$\ln P_{it-2}$	0.331 (3.274)
$\ln P_{st}$		$\ln P_{st}$	0.802 (1.361)	$\ln P_{st}$	0.333* (3.483)
$\ln P_{st-1}$		$\ln P_{st-1}$		$\ln P_{st-1}$	-0.773 (-6.654)
$\ln P_{st-2}$	-4.468 (-5.655)	$\ln P_{st-2}$		$\ln P_{st-2}$	1.382 (5.027)
D_{2008}	0.279* (2.389)	D_{2008}	0.513* (3.014)	D_{2008}	
Adjusted R ²	0.992	Adjusted R ²	0.987	Adjusted R ²	0.993

Note: (**) indicates the estimate is significant at the 10% level, (*) indicates the estimate is significant at the 5% level. All other coefficients are significant at the 1% level.

Source: Data processing results from SPSS

Australia market

According to the results from Table below the results show that model TA is the best explained model with adjusted R² coefficient of 0.993.

Model TA presents the influence of control variables (ln GDP in year t minus 2, ln tourism price of Viet Nam in year t, ln tourism price of Viet Nam in year t minus 1, ln tourism price of Viet Nam in year t minus 2, ln tourism price of five substitute countries in year t minus 1, ln tourism price of five substitute countries in year t minus 2, world financial crisis 2008) on Viet Nam tourism demand in terms of tourist arrival.

The results suggest that all the dependent variable but tourism price of five substitute countries in year t minus 2 ($\ln P_{st-2}$) and world financial crisis 2008 (D_{2008}), are positively correlated with tourist arrivals at the significance level of 0.00% and 0.05%, respectively. P_{it} variable's result is contrary to the author's expectation, which can be explained by the fact that Australia is a country with strong spending on tourism, so an increase in tourism price means quality of service. increasing, making the demand for Vietnamese tourism of Australian tourists increase. in particular, table 4.4 suggests that, a 1% increase in tourism prices will lead to an 0.2% increase of in the number of Australian visitors to Vietnam.

Table 4. The estimate model of Australia market.

TA		TE		TE_P	
α	10.207 (7.352)	α	14.269 (8.475)	α	4.225 (2.696)
$\ln TA_{it-1}$		$\ln TE_{it-1}$		$\ln TE\_P_{it-1}$	
$\ln TA_{it-2}$		$\ln TE_{it-2}$		$\ln TE\_P_{it-2}$	
$\ln Y_{it}$		$\ln Y_{it}$		$\ln Y\_P_{it}$	
$\ln Y_{it-1}$		$\ln Y_{it-1}$	0.134* (2.123)	$\ln Y\_P_{it-1}$	0.258* (3.275)
$\ln Y_{it-2}$	0.430 (8.905)	$\ln Y_{it-2}$	0.229* (4.373)	$\ln Y\_P_{it-2}$	-0.0329* (-4.411)
$\ln P_{it}$	0.202 (5.095)	$\ln P_{it}$	-0.0312 (-6.717)	$\ln P_{it}$	-0.564 (-10.836)
$\ln P_{it-1}$	-0.225 (-3.351)	$\ln P_{it-1}$		$\ln P_{it-1}$	0.399* (3.413)
$\ln P_{it-2}$	0.930 (15.316)	$\ln P_{it-2}$	0.869 (12.924)	$\ln P_{it-2}$	-0.162* (-1.780)
$\ln P_{st}$		$\ln P_{st}$	1.039* (5.099)	$\ln P_{st}$	1.071 (7.051)
$\ln P_{st-1}$	0.768 (5.291)	$\ln P_{st-1}$	0.598* (3.482)	$\ln P_{st-1}$	-0.281* (-1.774)
$\ln P_{st-2}$	-0.882 (-9.367)	$\ln P_{st-2}$	-1.016 (-6.852)	$\ln P_{st-2}$	
D_{2008}	-0.159 (-7.340)	D_{2008}	-0.215 (-8.731)	D_{2008}	-0.077** (-2.883)
Adjusted R ²	0.996	R ²	0.995	R ²	0.990

Note: (**) indicates the estimate is significant at the 10% level, (*) indicates the estimate is significant at the 5% level. All other coefficients are significant at the 1% level.

Source: Data processing results from SPSS

Japan Market

According to the results from the Table below, the results show that model TE_P is the best

explained model with adjusted R2 coefficient of 0.993.

Model TE_P presents the influence of control variables (ln GDP per capital in year t minus 1, ln GDP per capital in year t minus 2, ln tourism price of Viet Nam in year t minus 1, ln tourism price of Viet Nam in year t minus 2, ln tourism price of five substitute countries in year t, ln tourism price of five substitute countries in year t minus 1, ln tourism price of five substitute countries in year t minus 2, world financial crisis 2008) on Viet Nam tourism demand in terms of tourist arrival.

The results show that most of the independent variables but the lagged dependent variable of GDP per capital, are positively correlated with tourism expenditure per capital. Among which, D2008 gave opposite results compared to the author's expectations, while in the other remaining two models in table 4.5 show the same results as expected by the author. In general, the Japanese economy suffered many impacts from the economic crisis, the economic growth rate declined, however, the GDP of Japan still had a certain growth. According to World Bank's GDP in 2008 reached USD 5,037,908,465,114, an increase of USD 522,643,950,684 compared to that in 2007, this is the main reason why the variable D2008 has a positive impact on the dependent variable TE_P.

Table 5. The estimate model of Japan market.

	TA		TE		TE_P
α	-274.525 (-9.258)	α	-253.947 (-10.644)	α	75.153 (18.891)
$\ln TA_{it-1}$		$\ln TE_{it-1}$		$\ln TE\_P_{it-1}$	
$\ln TA_{it-2}$		$\ln TE_{it-2}$		$\ln TE\_P_{it-2}$	
$\ln Y_{it}$	2.746* (5.002)	$\ln Y_{it}$	3.241 (6.504)	$\ln Y\_P_{it}$	
$\ln Y_{it-1}$	5.026* (4.821)	$\ln Y_{it-1}$	4.796 (5.392)	$\ln Y\_P_{it-1}$	-1.696 (-11.982)
$\ln Y_{it-2}$	2.737* (4.503)	$\ln Y_{it-2}$	1.802 (4.025)	$\ln Y\_P_{it-2}$	-0.689 (-20.845)
$\ln P_{it}$		$\ln P_{it}$		$\ln P_{it}$	
$\ln P_{it-1}$	-1.428* (-5.472)	$\ln P_{it-1}$	-0.0854* (-3.122)	$\ln P_{it-1}$	0.27 (5.734)
$\ln P_{it-2}$		$\ln P_{it-2}$	-1.270 (-5.134)	$\ln P_{it-2}$	0.283 (7.369)
$\ln P_{st}$		$\ln P_{st}$		$\ln P_{st}$	
$\ln P_{st-1}$	-1.613* (-5.382)	$\ln P_{st-1}$		$\ln P_{st-1}$	
$\ln P_{st-2}$	-1.660** (-3.000)	$\ln P_{st-2}$	-2.213 (-5.905)	$\ln P_{st-2}$	0.141** (2.498)
D_{2008}	-0.570* (-1.912)	D_{2009}	-0.0809* (-3.718)	D_{2009}	0.342 (14.17)
Adjusted R ²	0.991	R ²	0.991	R ²	0.993

Note: (**) indicates the estimate is significant at the 10% level, (*) indicates the estimate is significant at the 5% level. All other coefficients are significant at the 1% level.

Source: Data processing results from SPSS

The US Market

According to the results from the Table below, the results show that model TA is the best explained model with adjusted R2 coefficient of 0.993.

Model TA presents the influence of control variables (ln GDP per capital in year t minus 1, ln

GDP per capital in year t minus 2, ln tourism price of Viet Nam in year t, ln tourism price of Viet Nam in year t minus 2, ln tourism price of five substitute countries in year t, ln tourism price of five substitute countries in year t minus 1, ln tourism price of five substitute countries in year t minus 2) on Viet Nam tourism demand in terms of tourist arrival.

The results suggest that most of the independent variables have the results as expected by the author. In particular, it is noticeable that the variable D_{2008} has no impact on the number of American tourists to Vietnam, while in the 2008 financial crisis started in the US, but according to the General Statistics Office of Vietnam, in 2009 the number of US tourist arrivals was not much difference compared to 2008. However, it can be seen that, the variable D_{2008} has a strong impact on the variable TE_P and a moderate impact on the TE variable. When D_{2008} increases 1%, this leads to the reduction by 0.289%, 0.0352%, respectively, to tourism expenditure per capital and tourism expenditure. The main culprit behind this influence is the reduction of the US GDP. The US GDP in 2009 witnessed a relative decline compared to 2008, with \$ 263,911,059,000, this means a sharp drop in US tourist spending growth, roughly 12%.

Table 6. The estimate model of the US market.

	TA		TE		TE_P
α	-24.495 (-2.407)	α	-79.607 (-9.968)	α	-10.333 (-2.764)
$\ln TA_{it-1}$		$\ln TE_{it-1}$		$\ln TE\_P_{it-1}$	
$\ln TA_{it-2}$		$\ln TE_{it-2}$	-1.345 (-5.742)	$\ln TE\_P_{it-2}$	-1.148* (-8.380)
$\ln Y_{it}$		$\ln Y_{it}$		$\ln Y\_P_{it}$	-1.819** (-2.950)
$\ln Y_{it-1}$	3.449 (7.466)	$\ln Y_{it-1}$	1.479* (3.251)	$\ln Y\_P_{it-1}$	2.117** (3.812)
$\ln Y_{it-2}$	-2.222* (-4.019)	$\ln Y_{it-2}$	2.669 (4.105)	$\ln Y\_P_{it-2}$	1.519* (1.519)
$\ln P_{it}$	-1.266* (-3.996)	$\ln P_{it}$		$\ln P_{it}$	1.560* (8.851)
$\ln P_{it-1}$		$\ln P_{it-1}$		$\ln P_{it-1}$	
$\ln P_{it-2}$	0.961 (5.722)	$\ln P_{it-2}$		$\ln P_{it-2}$	
$\ln P_{st}$	0.136* (1.593)	$\ln P_{st}$	1.217 (6.284)	$\ln P_{st}$	0.816* (8.162)
$\ln P_{st-1}$	-0.385 (-3.388)	$\ln P_{st-1}$		$\ln P_{st-1}$	0.442* (6.009)
$\ln P_{st-2}$	-0.065* (-4.623)	$\ln P_{st-2}$	-0.853 (-7.878)	$\ln P_{st-2}$	-0.767* (-8.031)
D_{2008}		D_{2009}	-0.0352 (-9.280)	D_{2009}	-0.289* (-7.002)
Adjusted R ²	0.993	R ²	0.989	R ²	0.984

Note: (**) indicates the estimate is significant at the 10% level, (*) indicates the estimate is significant at the 5% level. All other coefficients are significant at the 1% level.

Source: Data processing results from SPSS

The UK Market

According to the results from the Table below, model TE is the best explained model with

adjusted R² coefficient of 0.993.

Model TE presents the influence of control variables (ln GDP per capital in year t, ln GDP per capital in year t minus 1, ln tourism price of Viet Nam in year t, ln tourism price of Viet Nam in year t minus 1, ln tourism price of five substitute countries in year t, ln tourism price of five substitute countries in year t minus 1, ln tourism price of five substitute countries in year t minus 2) on Viet Nam tourism demand in terms of tourist arrival.

Table 7. The estimate model of the UK market.

TA		TE		TE_P	
α	9.283 (1.755)	α	17.988 (3.060)	α	-13.216 (-2.333)
$\ln TA_{it-1}$		$\ln TE_{it-1}$		$\ln TE\_P_{it-1}$	
$\ln TA_{it-2}$		$\ln TE_{it-2}$		$\ln TE\_P_{it-2}$	
$\ln Y_{it}$	1.656 (9.402)	$\ln Y_{it}$	3.984 (13.194)	$\ln Y\_P_{it}$	0.686 (4.942)
$\ln Y_{it-1}$	-0.668 (-4.269)	$\ln Y_{it-1}$	-3.126 (-7.420)	$\ln Y\_P_{it-1}$	
$\ln Y_{it-2}$		$\ln Y_{it-2}$		$\ln Y\_P_{it-2}$	-0.257 (-2.239)
$\ln P_{it}$	2.408 (29.952)	$\ln P_{it}$	3.402 (9.048)	$\ln P_{it}$	
$\ln P_{it-1}$		$\ln P_{it-1}$	-1.613 (-5.093)	$\ln P_{it-1}$	
$\ln P_{it-2}$		$\ln P_{it-2}$		$\ln P_{it-2}$	-0.743** (-16.664)
$\ln P_{st}$		$\ln P_{st}$	-2.078 (-5.568)	$\ln P_{st}$	
$\ln P_{st-1}$		$\ln P_{st-1}$	1.360* (3.467)	$\ln P_{st-1}$	
$\ln P_{st-2}$		$\ln P_{st-2}$	-0.737* (-3.205)	$\ln P_{st-2}$	
D_{2008}		D_{2009}		D_{2009}	-0.254 (-6.634)
Adjusted R ²	0.990	R ²	0.993	R ²	0.964

Note: (**) indicates the estimate is significant at the 10% level, (*) indicates the estimate is significant at the 5% level. All other coefficients are significant at the 1% level.

Source: Data processing results from SPSS

Forecasting performance of 18 models

To examine the forecasting accuracy of the 18 models, as with most tourism forecasting

studies, the mean absolute percentage error (MAPE) and root mean square percentage error (RMSPE) are used to measure accuracy. The values and mean ranks of the models for each country are presented in table 4.2. Generally speaking, most of the models generate relatively accurate forecasts, with MAPE being less than 4%. The performance of each of the 18 models is highly consistent across the six origin countries. The TE model is the best performing model across all the six source markets, followed by the TE_P and TA models in term of the mean absolute percentage error (MAPE). Recordings root mean square percentage error (RMSPE), model TE_P ranks 1st, following by TE and the last one is TA.

Results from table below implies that TE and TE_P are models with the highest accuracy respectively. Thus, in this study of the author, tourism expenditure is accurately measured and highly representative, so the discussion and explanation of markets will be based mostly from two TE models and TE_P. In addition, the implication and policy will also be designed based on independent variables of two models TE and TE_P.

Table 8. Forecasting performance of 18 models measured by MAPE and RMSPE.

	South Korea		Russia		Japan		Australia		The US		The UK		Overall	
	MAPE	RMSPE	MAPE	RMSPE	MAPE	RMSPE	MAPE	RMSPE	MAPE	RMSPE	MAPE	RMSPE	MAPE	RMSPE
TA	0.393 (3)	0.816 (3)	0.341 (3)	0.763 (3)	0.510 (2)	0.821 (3)	0.039 (2)	0.529 (3)	0.060 (2)	0.569 (2)	0.202 (3)	0.686 (3)	1.546 (3)	4.186 (3)
TE	0.135 (1)	0.704 (2)	0.303 (2)	0.798 (2)	0.221 (1)	0.766 (2)	0.020 (1)	0.520 (2)	0.062 (3)	0.619 (3)	0.055 (1)	0.596 (1)	0.799 (1)	4.006 (2)
TE_P	0.290 (2)	0.662 (1)	0.104 (1)	0.551 (1)	0.558 (3)	0.746 (1)	0.047 (3)	0.518 (1)	0.032 (1)	0.471 (1)	0.190 (2)	0.636 (2)	1.224 (2)	3.586 (1)

Source: Author's calculation

CONCLUSION

Vietnam's tourism demand of international tourists, especially in the six source researched markets, witnessed many fluctuations, and achieved many outstanding achievements. Among which, many potential emerging markets such as Korea, Russia, Australia alongside with three long haul markets as Japan, the US and the UK. Vietnam tourism demand of international tourists, especially Korean visitors, has a high annual growth rate, so implications would focus on the Korean market. In addition, Russia is the market where Vietnam has the highest competitiveness when compared to other tourist destinations in the same region, namely five substitute market (Thailand, Singapore, Malaysia, Indonesia and Laos), hence, it is essential to focus on promoting Vietnamese tourism to Russian people. In addition, in the eastern European markets, where get almost the same background in terms of culture in comparison with Russia, Vietnam should also pay more attention. Turning to Australia, although this market is not promising as much as South Korea and Russia, the Australian tourism expenditure usually reach a high value, so Vietnam needs more policies to favor the Australian market. The remaining three long haul markets are Japan, the US and the UK, the tourism business need to focus on the current steady growth, enhancing service quality to build trust and preference for visitors from three sources of market for the tourism industry of Vietnam.

The results in target two have many interesting findings, notably the one that TA, TE and TE_P are affected by different economic factors that provide useful information to businesses as well as the government. Assuming that the balance of payments is in deficit, it may be desirable to gain more foreign exchange than to increase the number of tourists. Hence in this situation, the author would have an appropriate pricing strategy that stimulates tourist spending would be desirable. It is also essential for tourism businesses (such as hotels) to effectively manage their productivity. According to the model's

estimation results, it seems that while price adjustments (such as during promotions or discounts) may not be attracting a larger number of guests to the hotel, they are likely to increase hotel revenue by extending the length of stay guests, model estimates indicate that the financial crisis of 2009 significantly affected tourist spending, as Therefore, the right pricing strategies and timely price adjustments can be effective in crisis situations.

REFERENCES

- Akama, J. S., & Kieti, D. (2007). Tourism and socio-economic development in developing countries: A case study of Mombasa Resort in Kenya. *Journal of Sustainable Tourism*, 15(6), 735-748.
- Andriotis, K. (2002). Options in tourism development: conscious versus conventional tourism. *Anatolia*, 13(1), 73-85.
- Ashley, C., De Brine, P., Lehr, A., & Wilde, H. (2007). *The role of the tourism sector in expanding economic opportunity*. Cambridge, MA: John F. Kennedy School of Government, Harvard University.
- Bechdolt, B.V. (1973) Cross-Sectional Travel Demand Functions: U.S. Visitors to Hawaii, 1961-1970. *Quarterly Review of Economics and Business*, 13(4), 37-47.
- Bezić, H., & Nikšić Radić, M. (2017). Tourism foreign direct investment led tourism gross value added: a co-integration and causality analysis of Croatian tourism. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 30(1), 1443-1460.
- Creaco, S., & Querini, G. (2003). *The role of tourism in sustainable economic development*.
- Crouch, G. I. (1994). The study of international tourism demand: A survey of practice. *Journal of Travel Research*, 32(4), 41-55.
- Crouch, G.I. (1994) The Study of International Tourism Demand: A Survey of Practice. *Journal of Travel Research*, 32, 41-55.
- Davidson, J. E., Hendry, D. F., Srba, F., & Yeo, S. (1978). Econometric modelling of the aggregate time-series relationship between consumers' expenditure and income in the United Kingdom. *The Economic Journal*, 88(352), 661-692.
- Dickey, D.A., and Fuller, W.A. (1979) Distributions of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Divisekera, S. (2003) A Model of Tourism for International Tourism. *Annals of Tourism Research*, 30, 31-49.
- Dritsakis, N (2005) Tourism as a Long-run Economic Growth Factor: An Empirical Investigation for Greece Using Causality Analysis. *Tourism Economics*, 10(3). 305-316.
- Dritsakis, N. (2004) Cointegration Analysis of German and British Tourism demand for Greece. *Tourism Management*, 25, 111-119.
- Engle R.F, & Granger C.W.J (1987) Cointegration and Error Correction: Representation, estimation and testing, *Econometrica*, 55, 251-276.
- Eviews 4.1. (2002) *Quantitative Micro Software*, Irvine, CA.
- Gray, H.P. (1966) *The Demand for International Travel by the United State and Canada*.
- Halicioglu, F. (2004) An ARDL Model of Aggregate Tourism Demand for Turkey. *Global Business and Economics Review 2004 Anthology*, 614-624.

- Hollander, G. (1982) *Determinants of Demand for Travel to and from Australia*. Working paper no.26. Australia: Bureau of Industry Economics.
- Johansen, A. & Juselius. (1990) Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Application to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-209.
- Juan Gabriel Brida (2012). Determinant of Tourist Expenditure: A Review of Microeconomic Model.
- Li, G., Song, H., & Witt, S. F. (2005). Recent developments in econometric modeling and forecasting. *Journal of Travel Research*, 44(1), 82-99.
- Lim, C. (1997). Review of international tourism demand models. *Annals of Tourism Research*, 24(4), 835-849.
- Martin, C. A., & Witt, S. F. (1987). Tourism demand forecasting models: Choice of appropriate variable to represent tourists' cost of living. *Tourism Management*, 8(3), 233-246.
- Mizon, G. E., & Richard, J. F. (1986). The encompassing principle and its application to testing non-nested hypotheses. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 657-678.
- Morley, C. L. (1992). A microeconomic theory of international tourism demand. *Annals of Tourism Research*, 19(2), 250-267.
- Muchapondwa, E., & Pimhidzai, O. (2011). Modelling international tourism demand for Zimbabwe. *International Journal of Business and Social Science*, 2(2).
- Nordström, J. (2005). Dynamic and stochastic structures in tourism demand modeling. *Empirical Economics*, 30(2), 379-392.
- Perić, J., & Radić, M. N. (2016). FDI-led tourism growth hypothesis: empirical evidence from Croatian tourism. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, 7(3), 168-175.
- Qiu Hanqin, Z., Wong, K. K., & Or Yin Sik, L. (2001). An analysis of historical tourism development and its implications to the tourism industry in Hong Kong. *Pacific Tourism Review*, 5(1-2), 15-21.
- Salman, A. K. (2003). Estimating tourist demand through cointegration analysis: Swedish data. *Current Issues in Tourism*, 6(4), 323-339.
- Sheldon, P. J. (1993). Forecasting tourism: Expenditures versus arrivals. *Journal of travel research*, 32(1), 13-20.
- Song, H. and Witt, S.F. (2000). *Tourism Demand Modeling and Forecasting: Modern Econometric Approaches*, Oxford, Elsevier.
- Song, H., & Li, G. (2008). Tourism demand modelling and forecasting—A review of recent research. *Tourism Management*, 29(2), 203-220.
- Song, H., Witt, S. F., & Li, G. (2003). Modelling and forecasting the demand for Thai tourism. *Tourism Economics*, 9(4), 363-387.
- Witt, S. F., & Witt, C. A. (1995). Forecasting tourism demand: A review of empirical research. *International Journal of forecasting*, 11(3), 447-475.
- World Tourism Organization (2019). UNWTO Tourism Definitions, UNWTO, Madrid. DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284420858>.

ŞANLIURFA İLİNİN BAŞLICA GASTRONOMİK DEĞERLERİ

Dr. Öğretim Üyesi, HASAN ÖNAL ŞEYHANLIOĞLU

Batman Üniversitesi,
- 0000-0002-9056-5237

Yüksek Lisans Öğrencisi, MERVE HASOĞLU

Batman Üniversitesi,
- 0009-0007-6326-8505

ÖZET

Şehirlerin kendilerine özgü gastronomik değerleri vardır. Bu gastronomik değerler bölgedeki gastronomi kültürünün yok olmaması, geliştirilmesi gibi amaçlarla ortaya çıkarılmalı ve incelenmelidir. Gastronomik kültürün sürdürülebilirliği ve tanıtılması açısından belirli çalışmalar yapılmaktadır. Gastronomik kültürün de diğer kültür unsurları gibi gelecek nesillere aktarılması akademik çalışmalar sayesinde kolaylaşmaktadır.

Bu araştırma Şanlıurfa ilinin başlıca gastronomik değerlerini ele almaktadır. Şanlıurfa ili, köklü bir tarihe sahip olması, birçok medeniyete ve etnik topluluğa ev sahipliği yapmış olması nedeniyle yeme-içme kültürü bakımından da tarihiyle orantılı bir zenginliğe sahiptir. Bu noktadan hareketle kuruluşlar ve kurumlarca Türk Patent ve Marka Kurumu'na başvurularak gastronomide kullanılan yerel tarım ürünleri ve yöresel yemekler tescillenmiştir.

Özellikle son zamanlarda tarihin akışını değiştiren bir tapınak olan Göbeklitepe Ören Yeri'nin şehirde yarattığı yerli ve yabancı turizm hareketinin Şanlıurfa turizmine ve dolayısıyla da Şanlıurfa gastronomi turizmine yapılacak yatırımların artması gerektiği düşünülmektedir. 2023 yılında UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına müzik alanında dâhil olan Şanlıurfa; Dünyanın En Eski Mutfağı sloganıyla Gaziantep, Hatay ve Afyonkarahisar gibi gastronomi alanında da dâhil olmayı hedeflemektedir. Şanlıurfa şehrinin bu ağa dâhil olması yapılan akademik çalışmalar, tescillenen ürünler, kurum, kuruluşların ve kişilerin destekleri ile kolaylaşacaktır.

Bu bağlamda yapılan bu çalışmada seçilen 5 adet Şanlıurfa iline ait yöresel yemek kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Seçilen yöresel yemeklerin ayırt edici yönleri araştırılmış, yöresel tarım ürünlerinin kullanımına vurgu yapılmıştır. Araştırmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Detaylı bir şekilde makaleler, dergiler, kitaplar, bildirimler ve tezler incelenmiştir. Araştırma sürecinde Şanlıurfa ili gastronomik değerleri ile ilgili yeterli çalışma ve araştırma olmadığı görülmüştür. Bu çalışmanın bu boşluğa olumlu şekilde katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şanlıurfa, Şanlıurfa Mutfağı, Gastronomik Değer

MAIN GASTRONOMIC VALUES OF ŞANLIURFA PROVINCE

ABSTRACT

Cities have their own gastronomic values. These gastronomic values should be uncovered and analyzed in order to prevent the destruction and development of the gastronomic culture in the region. Certain studies are carried out for the sustainability and promotion of gastronomic culture. The transfer of gastronomic culture to future generations, like other cultural elements, is facilitated by academic studies.

This research deals with the main gastronomic values of Şanlıurfa province. Şanlıurfa province has a richness proportional to its history in terms of food and beverage culture due to its deep-rooted history and being home to many civilizations and ethnic communities. From this point of view, organizations and institutions have applied to the Turkish Patent and Trademark Office and local agricultural products and local dishes used in gastronomy have been registered.

It is thought that the local and foreign tourism movement created in the city by Göbeklitepe Ruins, a temple that has changed the course of history, should increase investments in Şanlıurfa tourism and therefore Şanlıurfa gastronomy tourism. In 2023, Şanlıurfa was included in the UNESCO Creative Cities Network in the field of music and aims to be included in the field of gastronomy such as Gaziantep, Hatay and Afyonkarahisar with the slogan of The World's Oldest Cuisine. The inclusion of Şanlıurfa in this network will be facilitated by academic studies, registered products, and the support of institutions, organizations and individuals.

In this context, in this study, 5 selected local dishes of Şanlıurfa province were examined comprehensively. The distinctive aspects of the selected local dishes were investigated and the use of local agricultural products was emphasized. The survey method was used in the research. Articles, journals, books, papers and theses were examined in detail. During the research process, it was seen that there are not enough studies and research on the gastronomic values of Şanlıurfa province. This study is aimed to contribute positively to this gap.

Keywords: Şanlıurfa, Şanlıurfa Cuisine, Gastronomic Value

1. GİRİŞ

İnsanoğlu yaşamının devamını sağlamak için beslenme davranışını gerçekleştirirken besinleri de olabildiğince geliştirmiş, güncel bir şekilde tüketim yolunu seçmiştir. (Hegarty and O'Mahony, 2001; Şeyhanlıoğlu, 2023). Gıda tüketimi şekli ise kültürün bir parçasıdır. (Çakıcı ve Zencir, 2018) Gastronomi kültürü de kültür çeşitlerinin içinde yer alan önemli öğelerden biridir. (Alyakut ve Polat Üzümcü, 2017). Bir bölgeye ait olan mutfak kültürü o bölgenin yaşayışını ve karakterini yansıtmaktadır. (Ayyıldız ve Yüksel, 2024). Bu nedenle yerel mutfak kültürünü ortaya çıkarmak ve açıklamak bölgenin hem bölgenin yaşayış kültürünün hem de gastronomik kültürünün devamını sağlamaktadır. Gastronomi alanında yapılan yöresel mutfak çalışmaları unutulmaya yüz tutmuş, geleneksel yöntemlerle devam ettirilmesi gastronomik değer açısından önem arz eden ürünleri ortaya çıkarmaktadır. Özellikle gastronomi ve gastronomik değerle ilgili

yapılan çalışmalar, son yıllarda dünyada çeşitli nedenlerden dolayı artmıştır. (Ferdinand vd., 2023). Türkiye’de de son yıllarda gastronomik değer alanında birçok çalışma yapılmaktadır.

Şanlıurfa ili gastronomik değer bakımından oldukça zengin illerimizden biridir. Şanlıurfa şehri 11.000 yıllık tarihi ve oldukça zengin medeniyet bakımından tarihi ve kültürel öneme sahiptir. (Şahinalp, 2005). Şanlıurfa’nın tarihi, dini, kültürel öneminin yanı sıra kendine has mutfak kültürü ile gastronomik açıdan öneme sahiptir. Şanlıurfa mutfak kültürünün zenginliğinde coğrafi koşullar ve köklü geçmişinin önemli rolü olduğu gibi bölgede yaşayan farklı dini ve etnik kültürlerin de rolü vardır (Çelik ve Aksoy, 2017). Özellikle Şanlıurfa gastronomi kültürünün gelişmesinde etkili olan tarihi, dini, coğrafi süreçler vardır. Peygamberler Şehri adıyla duyulan ve dünyada ilk ibadet merkezi olarak bilinen Göbeklitepe ile birlikte içerisinde farklı semavi dinlerin ortak atası İbrahim peygamberin yaşam sürecine tanıklık eden Şanlıurfa; aynı zamanda bölgeye ait tarım ürünleri ile de gastronomi alanında gelişim göstermektedir (Barakazı, 2019). Şanlıurfa mutfak kültürü ve destinasyon yapısıyla önemli ürünlere sahiptir (Zengin ve Şeyhanlıoğlu, 2019). Tescil alan birçok ürünü vardır. Bunlardan bazıları; Suruç Narı, Karaköprü Tat Karpuzu, Urfa Ketan Köyneği Fıstığı, Birecik Patlıcanı, Karaköprü Narı Coğrafi İşaret ile Patent Enstitüsü tarafından tescillenmiştir.(Türk Patent ve Marka Kurumu, t.y.)

Şanlıurfa mutfağında yemeklerde sadeyağ ve kuzu eti kullanımı ön plandadır. Yemeklerde sadeyağ kullanımı ise çok yaygındır. Sadeyağ Şanlıurfa’ya ait yörede yetişen bitkileri tüketen hayvanların sütünden oluşan tereyağının düşük ısıda eritilip kazein kısmından ayrılmasıyla elde edilen üründür. Bunların yanı sıra Şanlıurfa fıstığı ve isot biberi şehrin öne çıkan gastronomi ürünlerindedir. (ŞURKAV Şanlıurfa İli Kültür Sanat ve Araştırma Vakfı, 2014, s.6).

Bu çalışmada, Şanlıurfa ili mutfağının belirlenen başlıca yöresel yemekleri incelenmiştir. Literatürde Şanlıurfa mutfağına ait çalışmaların yetersiz olduğu görülmüş ve bu yetersizlik durumundan hareketle Şanlıurfa mutfağının bilinirliğinin artması ve Şanlıurfa ilinin gastronomi alanında öne çıkması amacıyla bu çalışmanın literatüre dâhil olması hedeflenmiştir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda Şanlıurfa’da yer alan gastronomik ürünlere ulaşılmış ve genel hatlarıyla bilgiler sunulmuştur. Araştırmada doküman incelemesi kullanılmıştır. Konuyla alakalı bilgilerin yer aldığı materyaller çerçevesinde araştırma faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesiyle yapılmıştır.

Doküman tarama, konuyla ilgili her türlü yazılı nitelikteki kaynakların varlığıyla alakalıdır. Günümüzde yer alan bilgi ve teknoloji çerçevesinde mevcut olan bilgiler elektronik alanda yer almaktadır (Kozak, 2018: 88). Bu çalışmada da Şanlıurfa’nın gastronomik ürünlerine ulaşmada internet sisteminde inceleme yapılmış olup söz konusu ürünlere erişilmiştir. Erişilen bilgilerin analizinde ulaşılan bilgilerin içerikleri detaylıca verilmiştir. İçerik analizi, yazılı nitelikteki bilgilerin sistematik bir şekilde ve bütüncül olarak bir amaca hizmet edici analiz edilmesi işlemidir (Bal, 2016:258).

Araştırmada her şehrin ilgi gören ve en çok araştırma konusu olan ürünlere ulaşılmıştır. Araştırmanın evreninin Şanlıurfa ili olması yemeklerinin gastronomik olarak rağbet görmesiyle birlikte şehrin potansiyelinin ele alınmasıdır. Gastronomik ürünlerin seçiminde ise bölgede en

çok aranan yapılan ve tüketilen ürünlerden seçilmiştir. Bu noktada referans olarak Şanlıurfa Gastronomi Merkezinden yapılan satışlar göz önüne alınmıştır. Bu çerçevede; *Urfa Frenk Çömleği*, *Urfa (Şanlıurfa) Külünçesi*, *Urfa (Şanlıurfa) Patlıcanlı Kebabı*, *Urfa (Şanlıurfa) Üzlemeli Pilavı*, *Urfa (Şanlıurfa) Su Kabağı Yemeği* en çok aratılan yemekler olmuştur.

2. ŞANLIURFA GASTRONOMİK DEĞERLERİ

Şanlıurfa Mutfağı denildiğinde akla gelen başlıca ürünler vardır. *Urfa Frenk Çömleği*, *Urfa (Şanlıurfa) Külünçesi*, *Urfa (Şanlıurfa) Patlıcanlı Kebabı*, *Urfa (Şanlıurfa) Üzlemeli Pilavı*, *Urfa (Şanlıurfa) Su Kabağı Yemeği*; Şanlıurfa mutfağının önemli gastronomik değerleri arasındadır.

2.1.Urfa Frenk Çömleği

Urfa Frenk Çömleği kültürel miras kapsamında olan bölgede bilinirliği yüksek bir yemektir. 2017 yılında Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası tarafından başvurularak coğrafi mahreç işareti alınmıştır. (Kayran, 2021) Frenk ise Şanlıurfa'da susuz tarım ile üretimi sağlanan domatese verilen isimdir. Urfa Frenk Çömleğinin diğer benzeri yemeklerden ayırt edici malzemeleri Şanlıurfa biberi (isot), frenk, yörede yetişen kuzu eti ve sadeyağdır. (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2017)

Malzemeler: (6 kişilik) 1 kg kuşbaşı et, 6 adet ilikli ve etli kemik, 4 adet kuru soğan, 5 kg frenk(domates),100 gr sadeyağ, 2 baş sarımsak, 1 adet patlıcan, 1 kg Şanlıurfa biberi(isot), 4 gram tuz, 1 çay kaşığı yedi çeşit baharat (karabiber, tarçın, kimyon, çemen, yenibahar, zencefil, karanfil)

Hazırlanışı: Kuşbaşı et, küçük boyutta doğranmış soğan ve sadeyağ ile karıştırılmalı biraz kavrulduktan sonra tuz eklenerek çömleğe yerleştirmek üzere bir kenara alınmalıdır. Çömleğin en alt kısmına etli kemik üzerine iç ve sap kısımları temizlenerek büyükçe doğranmış Şanlıurfa biberi(isot) ve üzerine de küp şeklinde doğranmış frenk ve patlıcanın yarısı eklenmelidir. Pişirilen kuşbaşı et ve soğan da bu aşamada temizlenmiş sarımsaklarla birlikte eklenerek üst kısmına da yarısı daha önce eklenen doğranmış frenk ve patlıcanın kalan kısmı eklenmelidir. Yedi çeşit baharat ve tuzu da ekledikten sonra yaklaşık 3 saat taş fırında pişirilmelidir. (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2017).

2.2.Urfa (Şanlıurfa) Külünçesi

Şanlıurfa Külünçesi Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 2017 yılında yapılan başvuru sonucu mahreç işareti alan yöreye özgü gastronomik bir üründür. Urfa Külünçesi, hane halkı tarafından bayramlarda ve bayramlardan önce ortak bir şekilde yapılan fakat son yıllarda imalathanelerin artmasıyla birlikte yörede satışı yapılan bayramlarda gelen misafirlere ikramlık olarak sunulan uzun süre bozulmayan ve taze kalan bir peksimet türüdür. (Onur, Süren ve Güllü, 2016, s.176-183).

Şanlıurfa'nın M.S. 494-507 yıllarını betimleyen Mar-Yeşua Vakayinamesi kitabında Diyarbakır kuşatmasında 40 bin kişilik askeri ordunun uzun süreler boyunca hamur işi, ekme ve peksimet ihtiyaçlarını Urfa ilinden karşıladığı yazılı olarak belirtilmektedir. (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2017).

Malzemeler: 750 gram katı yağ, 3 çorba kaşığı yoğurt, 2 kilogram un, 1 ekmeğe kullanılan kadar ekşi hamur, 1 çorba kaşığı çörek otu, Tercihe göre 1 çorba kaşığı tuz/şeker (külünç şekerli olacaksa bir fiske tuz), 200 ml su, 1 çorba kaşığı külünçe dermeni (karışımdaki her bir baharattan bir çay kaşığı), üzeri için 2 adet yumurta

Külünçe dermeni: Bir baharat karışımıdır. Karışım mahlep, boy otu, toz tarçın, toz karanfil ve rezene baharatlarından oluşur.

Hazırlanışı: Un elek ile büyük bir kabın içine elenir. Elenen unun orta kısmını açıp ekşi hamur, eritilmiş katı yağ, su, toz şeker (şekerli olacaksa) ve külünçe dermeni una eklenir. Sert ve hafif ele yapışan bir hamur haline gelinceye kadar yoğrulur. Yoğrulan hamur oda sıcaklığında 30-40 dakika bekletilir. Dinlenen hamurdan 200 gr olacak şekilde bezeler yapılır. Bezeler oluklu merdaneye 20-25 cm çapında 1 cm kalınlığında açılır. Yuvarlak şekilde açılan hamur 4 eşit parçaya bölünerek porsiyonluk olarak hazırlanır. Külünçe kalıbıyla hamurun üzerine bastırıp şekil verilir ve çatal yardımıyla delinir. Hazırlanan külünçelerin üzerine çırpılmış yumurta sürülür. Taş fırında üzeri kızarıncaya kadar pişirilir. (Soran ve Soran 2009: 219).

2.3.Urfa (Şanlıurfa) Patlıcanlı Kebabı

Urfa(Şanlıurfa) Patlıcanlı Kebabı, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yapılan başvuru sonucu 2018 yılında mahreç işareti alan yöreye özgü gastronomik bir değerdir. Patlıcanlı Kebab Ortaçağ döneminde düşük gelirli ailelerin sıkça tükettiği bir yemek olarak bilinmektedir. (Ekinci, 2016, s.91).

Yörede ‘balcanlı kebab’ adıyla da bilinmektedir. Kebapta Urfa'ya özgü tescilli Birecik patlıcanının kullanılması, kıymanın et ve kuyruk yağının zıhta çekilmesi ve kebabın mangalda pişirilmesi ayırt edici özelliklerindedir.

Malzemeler: 200-210 gram zırhlanmış kıyma, 2 adet düzgün ve acı olmayan Birecik Patlıcanı, 2-4 adet taze Şanlıurfa Biberi(İsot), 3 gram tuz

Hazırlanışı: Et zırhla çekilirken tuz eklenir. Patlıcanların sap kısmı kesilir ve kalan kısım 4 silindir parçaya bölünür. 50-60 cm uzunluğundaki şişe bir patlıcan sonrasında 30-35 gr kıyma dizilir. Bu dizilim şekli bir patlıcan bir kıyma olacak şekilde toplamda 4 patlıcan 3 kıyma tamamlandıktan sonra tüm şişler aynı şekilde tamamlanır. Şişler kömür ateşinde iki yüzü de kahverengileşecek şekilde yaklaşık 20 dakika pişirilir. Pişen şişler tepsiye çekildikten sonra üzerine su serpilir ve üzeri 20 dakika kadar başka bir tepsi ile kapatılır. Süre tamamlanınca tepsi ters çevrilerek şekli bozulmadan sunum yapılır. (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2018).

2.4.Urfa (Şanlıurfa) Üzlemeli Pilavı

Urfa(Şanlıurfa) Üzlemeli Pilavı, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yapılan başvuru sonucu 2017 yılında mahreç işareti alan yöreye özgü bir yemektir. Alışılmışın dışında sunumu ve zorlu bir yemek olması sebebiyle davet yemeği olarak adlandırılan Urfa Üzlemeli Pilavı,

Şanlıurfa'da; bayram, süpha(düğün) ve hac yemeği olarak yöresel zerde tatlısı ile misafirlere sunulur. (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2017).

Malzemeler: 25 gr çekirdeksiz üzüm, 25 gr nohut(bir gece önceden ıslatılmış), 100 gr beyaz pirinç, 50 gr yağsız kuşbaşı doğranmış et, 15 gr kara pekmez, 10 gr sadeyağı, 3 gr tuz.

Hazırlanışı: Üzümler yıkanıp yumuşaması için 1 saat suda bekletilir. Kuşbaşı etler tencerede önce kendi yağı ile pişirilir. Kuşbaşı etler suyunu çekince üzerine sadeyağ eklenir ve etler sadeyağ ile kavrulur. Bir gece önceden ıslatılmış olan nohutlar yumuşayana kadar haşlandıktan sonra kabukları çıkartılıp ortadan ikiye bölünür. Bu işlem sürecinden geçen nohut "mukaşşer nohut" olarak adlandırılır. Mukaşşer nohut, üzüm, kara pekmez ve tuz bir tencerede kaynatılır. Bu karışım işlemine de üzleme denir. Klasik usullerle ayrı bir tencerede pişirilen pirinç pilavının üzerine üzleme konarak servis edilir. (ŞURKAV Şanlıurfa İli Kültür Sanat ve Araştırma Vakfı, 2014).

2.5.Urfa (Şanlıurfa) Su Kabağı Yemeği

Urfa(Şanlıurfa) Su Kabağı Yemeği, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yapılan başvuru sonucu 2018 yılında mahreç işareti alan yöreye özgü bir yemektir. Şanlıurfa Su Kabağı Yemeğinin ayırt edici özelliği yemeğe hiç su konulmadan sadece domates suyu ile pişirilmesi ve su kabağı (*Lagenaria siceraria*) türü ile yapılmasıdır. Yemeği içerisinde kullanılan et Urfa yöresine ait olmalıdır. Tat vermek amacıyla ise koruk suyu/nar suyu kullanılmaktadır. (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2018)

Malzemeler: 3 kg su kabağı, yarım kg parça orta yağlı koyun eti, 4-5 adet ilikli kemik, 1 su bardağı bir gece öncesinden ıslatılmış nohut, 4 adet ekşi narın suyu (ya da 1 su bardağı koruk suyu), 2 tatlı kaşığı toz şeker, 3 kg domates, 1 çay kaşığı tuz, 1 yemek kaşığı domates salçası.

Hazırlanışı: Su kabağı yıkanarak sap kısmı kesilir. Kalan gövde kısmı önce ikiye sonra dilimlere bölünür ve iç çekirdekleri ayıklanıp kabağın dış kabuğu soyulur. Temizlenen kabaklar küp şeklinde doğranır. Etler kuşbaşı biçiminde doğranır. Tercihen nar suyu kullanılacaksa, narlar temizlenip tanelerine ayrılır, süzgeç kullanılarak nar tanelerinin suyu çıkarılır. (Koruk suyu için de aynı işlemler yapılır.) Domatesler yıkanarak, süzgeçte ezilerek suyu çıkarılır ve suyu yemekte kullanılmak üzere bekletilir. Kuşbaşı doğranan et; ilikli kemikler, bir gece öncesinden ıslatılmış nohut, domates suyu ve salça ile birlikte pişirilir. Sonrasında kaynamış yemeğin içine su kabakları ve nar suyu ya da koruk suyu, şeker ve tuz eklenerek kısık ateşte pişirilir. Kabaklar yumuşayınca servis yapılır. (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2018).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Şanlıurfa mutfağı zengin ve bir o kadar da keşfedilmemiş bir mutfaktır. Yöreye özel kullandığı malzemeler ve yöresel detaylarla çevresindeki mutfaklardan ayrılmaktadır. Özellikle şehirleşmenin yoğunlaştığı, seri üretimin arttığı bu dönemde geleneksel metotların korunması ve devam ettirilmesi Şanlıurfa ili gastronomisinin önemli bir özelliğidir. Şanlıurfa mutfağı geleneksel özellikleri korumasının yanı sıra bu gelenekselliği tanıtmayı da amaçlamaktadır. Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret Odası tarafından yapılan coğrafi işaret ve patent çalışmaları gastronominin gelişmesi ve tanıtılması açısından önemlidir. Şanlıurfa ili gastronomisi ile

Şanlıurfa ili Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından çalışmalar yapılmaktadır.

Araştırma sonuçları doğrultusunda ortaya çıkan bulguların alanyazında Şanlıurfa mutfağının geliştirilmesi ve tanıtılması gerektiği sonucu (Kayran,2021) çalışması ile benzeşmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

2023 yılında UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına müzik alanında dâhil olan Şanlıurfa; Dünyanın En Eski Mutfağı sloganıyla Gaziantep, Hatay ve Afyonkarahisar gibi gastronomi alanında da dâhil olmayı hedeflemektedir. Şanlıurfa ilinin köklü ve zengin mutfağı sayesinde bu hedef ulaşılabilir bir hedef olarak görülmektedir. Bu hedefe ulaşabilmek, Şanlıurfa gastronomisini geliştirmek ve bilinirliğini artırmak amacıyla yapılan bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ışığında öneriler geliştirilmiştir.

Araştırmacılar için geliştirilen öneriler;

- Şanlıurfa gastronomisi alanında detaylı akademik çalışmalar yapılabilir.
- Çevresindeki gastronomi alanında öne çıkan iller ile karşılaştırmalı çalışmalar yapılarak bilinirliği artırılabilir.
- Yerel halk ile görüşmeler yapılarak bilinmeyen / az bilinen gastronomik öğeler ortaya çıkarılarak gastronomik zenginliklerin sayıca artması sağlanabilir.
Kamu kurumları için geliştirilen öneriler;
- Şanlıurfa ilinin turizm potansiyeli yüksek olması sebebiyle gastronomi turizmini de öne çıkaran uygulamalar yapılmalıdır.
- Şehirde il ve ilçeler bazında gastronomi ağı çıkarılmalıdır.
- Coğrafi işaretli gastronomik önemi olan tarım ürünlerinin üretimi desteklenmelidir.
- Tarihi mekânlar restoran olarak restore edilerek tanıtım çalışmaları yapılmalıdır.
- Üniversitelerde Şanlıurfa gastronomisi ile ilgili kongre ve çalıştaylar yürütülmelidir.
Özel sektör için geliştirilen öneriler;
- Bölgedeki gastronomi tesislerinde eğitimli, bilgili, yeniliklere açık çalışanların istihdam edilmesine dikkat edilmelidir.
- Konaklama tesislerinde şehrin gastronomik unsurları tanıtılmalı ve bilgi verilmelidir.
- Restoran ve işletmelerde bölgenin gastronomik değerlerinin menülerde bulundurulması ve müşterilerin yerel mutfak hakkında bilgilendirilmesi gerekmektedir.
Bu önerilerin hedefindeki paydaşlar, Şanlıurfa gastronomik değerlerine yönelik yapılan bu çalışmada belirlenen eksiklikleri dikkate alarak Şanlıurfa gastronomisine fayda sağlamak ve geliştirmek amacıyla çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alyakut, Ö. ve Polat Üzümcü, T. (2017). Gastronomi turizmi bağlamında Kandıra beslenme kültürü ve unutulmaya yüz tutmuş lezzetleri: Goncaaydın Köyü örneği. *IV. Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu*, 24-25 Mart 2017, Kocaeli, Türkiye.
- Ayyıldız, S. ve Yüksel, N. (2024). Tanınırlığı arttırmada yerel mutfak kültürü çıktılarının önemi; Kayseri mutfak kültürü örneği. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, (12 (1)), 477-493.
- Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri (uygulamalı-örnekli)*. Sentez Yayıncılık.
- Barakazı, M. (2019). Turizm çeşitliliğinin gelişmesi açısından Şanlıurfa coğrafi işaretlerinin değerlendirilmesi. *Social Sciences Studies Journal*.
- Çakıcı, H. H.ve Zencir, E. (2018). Unutulmaya yüz tutmuş mutfak kültürleri: Çakıröz köyü örneği. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 6(Special Issue 3), 285-297.
- Çelik, M. ve Aksoy, M. (2017). Şanlıurfa’da özel günlerde yapılan yemeklere yönelik bir araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(Special Issue 1), 136–144.
- Ekinci, A. (2016). Urfa mutfağı: lezzet sanatı. *Şehir ve İrfan Dergisi*, 91.
- Ferdinand, A. T., Kinasih, R. S., Kusumawardhani, A., Idris, I., Pangestuti, I. R. D., ve Hersugondo, H. (2023). Culinary-Gastronomic Value Advantage in a Competitive Dynamic Market: A Service-Dominant Logic Perspective. *Journal of Economics, Business, & Accountancy Ventura*, 25(3), 369-381.
- Hegarty, J. A. ve O’Mahony, G. B. (2001). Gastronomy: A phenomenon of cultural expressionism and an aesthetic for living. *International Journal of Hospitality Management*, 20(1), 3-13.
- Kayran, M. F. (2021). *Şanlıurfa İlinin Coğrafi İşaretli Ürünlerinin Gastronomi Turizmi Açısından Değerlendirilmesi*. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Kozak, M. (2018). *Bilimsel araştırma: Tasarım, yazım ve yayım teknikleri*, Detay Yayıncılık: Ankara.
- Onur, N., Süren, T. ve Güllü, M. (2016). Şanlıurfa yöresine özgü geleneksel bir çörek: külünçe. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 176-183.
- Soran ,H. ve Soran, M.Y. (1966) *Urfa’da Pişer, Bize de Düşer: Urfa Mutfağı*. Alfa Yayınları.
- Şahinalp, M. (2005). Şanlıurfa Şehrinin Kültürel Fonksiyonu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (11), 65-80.
- ŞURKAV Şanlıurfa İli Kültür Sanat ve Araştırma Vakfı. (2014). *Dünyanın En Eski Mutfağı Şanlıurfa*. ŞURKAV Yayınları.
- Şeyhanlıoğlu, H. Ö. (2023). Cumhuriyet sonrası Türkiye’de sürdürülebilir gastronomiye dair hazırlanan lisansüstü tez çalışmalarının bibliyometrik analizi. *Kent Akademisi*, 16(Türkiye Cumhuriyetinin 100. Yılı Özel Sayısı), 559-576.
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2017). “Urfa (Şanlıurfa Külünçesi)”. Erişim: 20 Mart 2024, <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/297.pdf>
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2017). “Urfa (Şanlıurfa) Frenk Çömleği”. Erişim tarihi: 20 Mart 2024, <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/253.pdf>

- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2017). “Urfa (Şanlıurfa) Üzlemeli Pilavı”. Erişim: 25 Mart 2024, <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/246.pdf>
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2018). “Urfa (Şanlıurfa) Patlıcanlı Kebabı”. Erişim: 20 Mart 2024, <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/351.pdf>
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2018). “Urfa (Şanlıurfa) Su Kabağı Yemeği”. Erişim: 1 Nisan 2024, <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/328.pdf>
- Türk Patent Ve Marka Kurumu. (t.y.). “Coğrafi İşaretler”. Erişim: 15 Mart 2024, <https://ci.turkpatent.gov.tr/cograf-i-isaretler/liste?il=63>
- Zengin, B. ve Şeyhanlıoğlu, H., Ö. (2019). Destinasyon pazarlamasının yerel kalkınmaya etkileri: Şanlıurfa örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(4), 2977-2992.

AKILLI TURİZMİN YİYECEK VE İÇECEK SEKTÖRÜNE YANSIMASI: GASTRONOMİ 4.0

THE REFLECTION OF SMART INDUSRTY ON THE FOOD AND BEVERAGE SECTOR:
GASTRONOMY 4.0

Yüksek Lisans Öğrencisi, KEVSER KAPLAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi,
0009-0009-6313-5221

Doç. Dr. YELİZ PEKERŞEN

Necmettin Erbakan Üniversitesi,
0000-0003-4769-7717

Özet

Dördüncü Sanayi Devrimi'nin yaşamımıza girmesiyle birlikte fiziki güce duyulan ihtiyaç azalarak yerini beyin gücüne bırakmaya başlamıştır. Endüstri 4.0'ın yıllar içerisinde getirdiği gelişmeler diğer sektörleri etkilediği gibi turizm sektörünü de etkilemiştir. Turizm sektörü teknolojik gelişmelerle tanışmadan önce geleneksel olarak alınan otel rezervasyonları, yiyecek-içecek hizmetleri (menü ve sunum gibi) vb. şekilde devam eden zahmetli işler zamanla teknolojik gelişmelere uyum sağlamaya başlamıştır. Özellikle bu gelişmelerden; IoT (nesnelerin internetinin), sanal gerçeklik (AR), dijital menüler ve yiyecek-içecek uygulamaları, mutfak robotları, robot garsonlar, 3D yazılara bağlı olarak yemeklerin sunumunun dijital masa üzerinden izlenmesi gibi birçok faktör gastronominin şekillenmesinde yer alarak Gastronomi 4.0 ismi verilen yeni bir olgu ortaya çıkarmıştır. Gastronomi 4.0, dijitalleşme, yapay zekâ, dijital yemek yeme deneyimi, veri analizi gibi teknolojik gelişmeleri içerisinde barındırmaktadır. Bu bağlamda çalışmada Endüstri 4.0 ile birlikte öne çıkan akıllı turizm ve Gastronomi 4.0 kavramlarıyla birlikte turizm sektöründe meydana gelen dijitalleşmenin ne tür değişikliklere öncülük ettiğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Akıllı turizm ve Gastronomi 4.0'ın yıllar içerisinde pazara sunacağı hizmet ve çalışmalarla hem müşteriler hem de sektörler arasında rekabetin daha da artacağı öngörülmektedir. Böylece akıllı turizm ve dijital teknolojinin uyumlu hale gelmesi sağlanarak aynı zamanda müşteriye geniş çaplı hizmet sistemi ve arzuladıkları dijitalleşme deneyimi de sunulabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Turizm, Gastronomi, Dijitalleşme, Teknoloji.

Abstract

With the advent of the Fourth Industrial Revolution into our lives, the need for physical strength has begun to diminish, giving way to brainpower. The developments brought by Industry 4.0 over the years have influenced the tourism industry as well as the other sectors. Before the tourism sector acquainted itself with technological advancements, troublesome tasks which are

traditionally performed such as hotel reservations, food and beverage services (such as menu and presentation), etc., gradually start to adapt itself to technological advancements over time. Especially from these developments; factors such as the Internet of Things (IoT), Augmented Reality (AR), digital menus and food and beverage applications, kitchen robots, robot waiters, and the presentation of meals being monitored digitally through a digital table linked to 3D printers have played a role in shaping gastronomy, leading to a new phenomenon called Gastronomy 4.0. Gastronomy 4.0 accommodates technological advancements such as digitization, artificial intelligence, digital dining experiences, and data analysis in it. In this context, It is aimed to reveal the changes brought about by digitization in the tourism sector along with the concepts of smart tourism and Gastronomy 4.0, which have emerged alongside Industry 4.0, in this study. It is predicted that with the services and efforts Smart Tourism and Gastronomy 4.0 will bring to the market over the years, competition will increase both among customers and sectors. Thus, by ensuring the harmonization of smart tourism and digital technology, a comprehensive service system and the desired digitalization experience for customers can also be provided.

Key Words: Smart Tourism, Gastronomy, Digitalization, Technology.

1.Giriş

Dördüncü Sanayi Devrimi olarak ifade edilen Endüstri 4.0'ın teknolojik büyümelerin çeşitli sektörler, finans, ekonomi, işletme vb. üzerindeki hükmü gün geçtikçe artmaktadır (Mil ve Dirican, 2018). Endüstri 4.0'ın tipik ve en öne çıkan özelliği kendi kendini organize etmesi olup kullanılan yarı mamul ve mamullerin direkt makinelerle olan iletişimidir. Bu senaryoda ucuz ve verimli bir biçimde müşteri odaklı üretime olanak sağlanmaktadır (Branke vd.,2016). Bu bağlamda, akıllı fabrika, akıllı üretim, yeni ürün ve hizmet üretim sistemleri, kendi kendine yönetim, akıllı şehirler vb. Endüstri 4.0 kavramının temel unsurlarını oluşturmaktadır (Koca, 2018). Endüstri 4.0'a uyum gösteren, bu üretim tarzını model alarak uyum sağlamaya çalışan sektörlerden birisi de turizm sektörüdür (Atar, 2020). Her ne kadar Endüstri 4.0, mühendislik, fen bilimleri ile daha ilişkili görünse de turizm sektörüne, bundan yola çıkarak turizm ekonomisine ve turizm işletmelerine etkileri oldukça fazladır (Mil ve Dirican, 2018). Öyle ki eskiden klasik olarak uygulanan rezervasyon, müşteri hizmetleri, halkla ilişkiler, otel tasarımı, yiyecek-içecek menüleri ile ilerleyen turizm sektörü günümüzde geleneksellikten uzaklaşarak daha hızlı ve teknolojik bir yaklaşım benimsemiştir (Atar, 2020). Aynı zamanda turizm şirketleri hızlı ikame edebilirliğinin farkındadır. Bu nedenle sektörde liderliği ele alarak rakiplerine karşı daha başarılı olmak isteyen turizm şirketleri Endüstri 4.0'ın turizmdeki karşılığı olan Turizm 4.0'ın oluşturduğu dijital dönüşüm faktörlerini kullanmaya özen göstermektedir (Atar, 2019).

Dijital dönüşüm, Endüstri 4.0 ile ortaya çıkan, Turizm 4.0 ile hız kazanan ve Gastronomi 4.0 ile yükselişe geçen teknolojik büyüme olup geleceğin biçimlenmesinde üzerinde çok durulan ve konuşulan hususlar arasında yer almaya devam etmektedir (Yıldız ve Davutoğlu, 2020). Bu bağlamda bilimsel ve teknolojik gelişmeler, tüketici arzu ve isteklerini yerine getirmek için evrensel pazarın arzu ve isteklerine daha aktif ve daha uyumlu hale getirilerek, güvenilir, sürdürülebilir bir biçimde yanıt veren yiyecek ve içecek üretiminin meydana gelmesinde rol

almaktadır (Güneş vd., 2018). Gıda kavramı, turizm sektörünün temel yapı taşlarından birisi olup konaklama sürecinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Gastronomi turizmi, yiyeceklerin ve yemeklerin sosyo-kültürel niteliklerini barındıran bir kavramdır (Öztürk, 2020).

Bu çalışmanın amacı, akıllı turizmin turizm sektörüne olan etkilerini incelemek ve bu etkilerin sektör içerisinde nasıl bir değişim yarattığını anlamaktır. Buna bağlı olarak araştırmada akıllı turizm kavramı içerisinde akıllı turizm uygulamalarına yer verilmiştir.

2.Kavramsal Çerçeve

2.1. Akıllı Turizm Kavramı

Günümüzde teknolojinin gün geçtikçe gündelik yaşantımızda yer almaya başlamasıyla birlikte, insanların belli bir bağlılığa gerek duymadan teknolojik imkanlardan istedikleri şekilde yararlanabilme talebi doğmuştur. Turizm endüstrisi ülkelerin gelişmesinde önemli bir öneme sahip olup diğer sektörlerde olduğu gibi teknolojik gelişmelerden etkilenmektedir (Ercan ve Dalgın, 2019). Teknolojik ilerlemeler, hem müşterilerin hem de turizm süreçlerinin üzerinde etkili olmaktadır (Binbaşoğlu, 2020). Öyle ki, akıllı turizm kavramının temeli, IBM tarafından 2008 tarihinde teklif edilen ve daha sonra akıllı şehirlerin kalkınmasıyla birlikte ortaya çıkarılan 'akıllı gezegen' kelimesinden gelmektedir (Bahar vd., 2019).

Akıllı turizm, akıllı şehirlerin gelişmesi ile ortaya çıkan hem pratik hem de teorik açıdan yeni bir kavramdır (Buhalis ve Amaranganna, 2014). Aynı zamanda akıllı turizm, destinasyonların ve turistlerin teknolojik yeteneklerine göre tanımlanmaktadır. Öyle ki akıllı turizm, destinasyonlardaki tüm faaliyetleri (turist deneyimi, kaynak yönetimi ve sürdürülebilirliğin geliştirilmesi) kapsayarak rekabet gücünü artırırken, geliştirmeyi amaçlar. Bu doğrultuda, akıllı turizm, temel kaynak yönetimini daha kullanışlı hale getirmekte, rekabet gücünü yükseltmekte, teknolojik yenilikler ile uygulamalar aracılığıyla sürdürülebilirliği arttırmaktadır (Çelik, 2022).

Akıllı turizm, genel olarak turistlerin seyahat anında işine faydalı olacak faaliyetler bütünü olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda akıllı turizm önderliğinde yürütülen faaliyetler ve içerisindeki geniş kapsamlı veriler önemli rol oynamaktadır. Hemen hemen faaliyetlerin tamamı, veriler ve analizden çıkarılan sonuçlar neticesinde ilerletilmektedir (Binbaşoğlu, 2020).

Akıllı turizm uygulamalarının faaliyete geçmesi için birçok unsur gerekmektedir. Turizm faaliyetlerinin akıllı turizm uygulamalarında gerçekleşmesini sağladığı unsurlar şu şekilde ifade edilebilir: Mobil aplikasyon, ücretsiz Wifi, çevrimiçi bilgi girişi, elektronik dokunmatik ekranlar, kısa/multimedya mesaj servisi, çağrı merkezi, akıllı rehber sistemi, akıllı araç zaman tarifesi, online ödeme, arttırılmış gerçeklik, sanal turizm deneyimi ve turistik bölgelerle ilgili bloglar (Wang vd., 2016). Bu doğrultuda akıllı turizm, büyük ölçüde veri toplamakla kalmayıp aynı zamanda işletme operasyonları ve hizmetleri hakkında bilgi vermek için büyük verileri akıllı uygulamalarla depolama, birleştirme, analiz etme, işleme ve kullanma işlemlerini de içermektedir (Gretzel vd., 2015).

Akıllı turizmde teknoloji, kişisel bilgi sisteminden ziyade altyapı olarak bakılmakta ve çalışanların iş zamanlamasını ve performans düzeyini belirleyerek hareketleriyle birlikte daha

akıllı kararlar vermelerine yardımcı olmak için gerçek zamanlı farkındalık sağlayan, yazılım, ağ teknolojileri ve donanımı bir araya getiren birçok akıllı bilgi teknolojilerini içermektedir (Gretzel vd., 2015). Akıllı turizm ile ilgili literatürde birden fazla tanım var olmasına karşın ortak bir tanım bulunmamaktadır. Elde olan tanımlara bakıldığında çoğunlukla yararlanılan kavramların bilgi ve iletişim teknolojileri, akıllı şehir ve akıllı destinasyon gibi kavramlar olduğu gözlemlenmiştir (Konak ve Özhasar, 2021).

2.2. Akıllı Turizm Uygulamaları

Akıllı uygulamalar, Endüstri 4.0 kavramının turizm sektöründe kullanılmaya başlamasıyla Turizm 4.0 ya da akıllı turizm ifadelerinin oluşmasını sağlayan son model teknoloji içerikli turizm uygulamaları olarak turizm sektörü tarafından değerlendirilebilir (Ercan, 2020).

Akıllı turizm uygulamaları adı altında bakıldığında; turizm sektöründe en çok öne çıkan teknolojik yenilikler; nesnelerin interneti (IoT), arttırılmış ve sanal gerçeklik (Augmented ve Virtual Reality), Wifi bağlantısı, giyilebilir cihazlar ve yapay zeka (Artificial Intelligence – AI) olarak tanımlanmaktadır (Globaldata Technology, 2018).

Destinasyon ve otel işletmeciliği içerisinde oluşturulan çalışmalarda; akıllı turizm uygulamalarında kullanılmakta olan teknolojiler, mobil iletişim, nesnelerin interneti, bulut bilişimi, sosyal medya, yapay zeka ile dijital uygulamaların kullanımı incelenmiştir ve konaklamaya, ulaşım ve etkinliklere yönelik uygulamalar adı altında toplanmıştır (Yalçınkaya vd., 2018).

2.3. Dijital Gastronomi

Dijital gastronomi, gerçek yaşamda bir araya getirilemeyen ürün/ürünleri sanal ortamda istenilen şekilde, ölçüde, büyüklükte, görüntü ve sürede birleştirebilmektedir (Uçuk, 2022). Bu bağlamda tüketicilerin isteklerine bağlı olarak bilimsel ve teknolojik gelişmeler bünyesinde modern uygulamalara yer verilmektedir. Teknolojinin tüketiciye hareket etmesine bağlı olarak geleneksel uygulamalar çağdaş uygulamaları örnek alarak dijital değişime ayak uydurmaktadır (Aydın ve Çakır, 2022).

Gün geçtikçe artan küreselleşmeyle birlikte gelen rekabet şartları teknolojinin gelişmesi sonucunda işletmelerin hizmet aktarımında değişiklikler meydana gelmiştir (Taşel, 2020). Yeni nesil akıllı mutfak sistemlerinin geleneksel mutfak sistemlerinin temelini konusunda önemli rol alacağı beklenmektedir. Yeni nesil akıllı mutfak sistemlerinin şeflere donanımlı reçeteler dahilinde şeflerin kabiliyetlerinin ve el lezzetlerinin ortaya çıkmasında uygun bir şekilde yardımcı olacağı düşünülmektedir (Baran, 2022).

2.4. Gastronomi 4.0

İnsanoğlu binlerce yıldır yemek yeme eylemini devam ettirmektedir. Yemeğin hazırlanması ise sadece gastronomi alanını değil aynı zamanda yemeğin pişirilmesi ile oluşan kimyasal, biyolojik ve fiziksel değişimlerin ortaya çıkmasıyla başka alanların oluşmasını ve diğer bilim dallarının gelişmesini sağlamıştır (Uçuk, 2022).

Gastronomi 4,0 kavramı yiyecek ve içecek sektörünü daha geniş kavramlara itmektedir. Başka bir deyişle Gastronomi 4.0 ve Endüstri 4.0 terimleri benzer olgulara dayalı olup Endüstri 4.0'ın

ürettiği ve endüstriyel zaman dilimine uyguladığı dijitalleşme ve otomasyon ilkelerini gastronomiyle birlikte sektöre uygulama sebebi taşımaktadır. Gastronomi 4.0 beslenme haricinde görsellik, lezzet, kıvam, koku, hijyen vb. gereklilikleri karşılamak için Endüstri 4.0'ın argümanları olan 3D baskı, otomasyon, akıllı robotlar vb. teknolojiler kullanılmaktadır. Aynı zamanda Gastronomi 4.0 sürdürülebilirliği ve verimliliği artırırken yiyecek ve içecek sektöründe devrim yaratmayı hedeflemektedir (Doğan ve Gençler, 2023).

Günümüzde Gastronomi 4.0 terimiyle dijitalleşme ve deneme uygulamaları başlamıştır. Dijital değişime birden fazla neden sayılabilir ama bunlardan bir tanesi, geçmişten günümüze kadar gelen ve ileriki zamanlarda da devamlılık göstererek artacağı düşünülen kıtlık ve açlık tehlikesidir. İnsan yaşamının uzaması ve doğumlardaki artışın ilerisi için bir gıda problemi haline gelmesi beklenmektedir (Yıldız ve Davutoğlu, 2020).

Gıda kavramı, turizm sektörünün kavramlarından biri olmasıyla birlikte konaklama süreci için oldukça önem arz etmektedir. Gastronomi turizmi, yiyecek ve içecekleri kavramlarıyla birlikte sosyo-kültürel kavramları da içerisinde barındırmaktadır. Şimdiki zamanda yüksek bir ivme ile evrenselleşme kavramının, dünyanın her kesimini aynı veya benzer kavramlarla ortaya bir pazar alanı haline getirdiği düşünülmektedir (Toksöz ve Aras, 2016).

Gastronomi 4.0 yemek pişirme robotları, otomatik mutfak ekipmanları vb. araç-gereçlerle daha kullanışlı hale gelmektedir. Veri analitiği ile restoranlar ve yemek hizmet sağlayıcıları gibi konular hakkında birden çok bilgi alınabilir. Restoranlar, misafirlere dijital menüler, sanal gerçeklik vb. kavramlar geliştirilebilmektedir. Gıda güvenliği ve takibi, hem avantajlı hem de gıdanın temel güvenilirliğini artırmak için blok zincir teknolojisi de kullanılmaktadır (Doğan, 2023).

Genel olarak bakıldığında teknoloji insanların temel ihtiyaçlarından birisi olan yemek yeme ihtiyacı için kullanılmaktadır. Standartlaşma çabası içerisinde insan gücünün kullanımını azaltarak dijital gastronominin büyümesine yardımcı olmaktadır. Buradaki amaç; standart reçete dahilinde istenilen zaman ve ölçü gibi kavramları bir araya getirerek israfın neredeyse sıfıra yakın bir sayıya çıkmasını sağlamaktır (Uçuk, 2022).

Artırılmış gerçeklik (AR)

Günümüzde yapılan AR çalışmaları ortaya çıkan ve gelişen teknolojiler ile birlikte konfor alanları hızlı bir şekilde değişmekte ve gelişmektedir (Aytekin vd., 2019).

Sanal gerçekliğin bir başka versiyonu olan AR, kullanan kişiyi tamamen gerçek dünyadan alarak sentetik bir ortama bırakır. Burada gerçek dünyadan farksız bir ortamın birleşmesi olan sanal dünya karşılaşır. Burası tamamen sentetik ve tamamen gerçek arasındaki orta yol olarak isimlendirilir (Azuma, 1997). Artırılmış gerçeklik aynı zamanda bireylerin yiyecek ve içecek işletmelerinde meydana gelen yeme-içme tecrübesi ile birlikte artırılmış gerçeklik uygulamalarının uyum sağladığı gastronomi deneyimlerinin hatırlanabilir olmasından dolayı oldukça önemli bir zaman dilimi olarak gösterilmektedir (Ayдын ve Çakır, 2022).

Nesnelerin İnterneti (Internet of Thing)

IoT; nesnelerin interneti olarak adlandırılan bir dijital uygulama olup nesnelerin internet bağlantısı ile yürütülmesi, bilgi aktarımı yapması gibi görevlere sahiptir. İsminden de anlaşıldığı gibi radyo frekans tanımlama, bluetooth, yakın alan iletişimi gibi akıllı araçlar üzerinden internet erişimi sağlayabilmektedir (Erbil, 2023). 1990'lı yılların ilk tarihlerinde Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) AutoID laboratuvarlarında yayınlamışlardır ve 1999 senesinde ilk uygulaması olan “Trojen Room Coffee Pot” üretilmiştir. Dünyadaki ilk ve tek olan kontrollü cihazı olarak bilinen ekmek kızartma makinesi aynı zaman dilimi içerisinde geliştirilmiştir. Günümüzde ise insan ve internet adlarının tam olarak başında kendisine yer vermiştir (Erdal ve Ergüzen, 2020). IoT, sensörlü sistemlerle birlikte dolapta bulunan yiyeceklere göre reçete yazmasına imkân sağlamak ve dolapta kullanılmayacak hale gelen yiyecekleri de bildirmektedir (Erbil, 2023).

3D Yazıcılar

Teknolojinin hızla gelişip değişmesiyle birlikte gastronomi ve gıda sektöründe de kullanımı yaygınlaşmıştır. 3D aracılığıyla seri ve standart halde olan yemekler üretilmeye başlanmıştır. Müşteri isteği üzerine tasarlanan ürünler gibi yenilikçi uygulamalara zemin hazırlamaktadır (Sub vd., 2015). 2016 tarihinde Londra’da kurulan Food Ink restoranı dünyanın ilk 3D yazıcıları kullanıldığı restoran olmaktadır. Yiyecekler müşterilere sanal gerçeklik gözlere takılarak servis edilmektedir (Food Ink, 2022). Aynı zamanda sağlık açısından da üç boyutlu yazıcılardan yardım alınarak sağlığa faydalı üretimler yapılmaktadır (Güner ve Aydoğdu, 2022).

Dijital Restoranlar

Teknolojik gelişmeler turizm sektörüne etki ederek gelişimine katkı sağlamıştır. Bu zaman dilimi içerisinde endüstrilerin daha fazla teknolojik gelişmeleri takip ederek dijital uygulamalara uyum sağlamaları gerekmektedir. Aynı zamanda diğer işletmelere karşı güçlerini korumaları gerekmektedir. Bu yüzden endüstri geliştikçe turizm sektörü de gelişmeye devam etmektedir (Boroksva ve Yılmaz, 2021).

Akıllı restoran uygulamalarında birbirine bağlı farklı örnekler yer almaktadır. Açıklanan örneklerin bazıları tek başına mobil uygulamaya karşılık gelirken bazıları da uygulamalar arasında adapte olma sürecini kısa tutarak bu süreçlerin işlevliğini kolaylaştırmaktadır (Borovska ve Yılmaz, 2021).

Robot garsonlar, kendisine aktarılan yazılımlar içerisinde adları ile hitap edip müşterilerin daha önceden geldiklerinde sipariş verdiği ürünü hatırlamaktadır. Örnek verilecek gerekirse; dünya sektöründe adı geçen Pizza Hut adlı restoran, Uzak Doğu’da bulunan restoranlarında Pepper isimli robotu çalıştırmaya başlamıştır. Bu robot garson, sadece sipariş almakla kalmayıp hesap ücretini de almaktadır (Hazarfun ve Yılmaz, 2018).

Sonuç ve Öneriler

Akıllı turizmin yiyecek ve içecek sektörüne yansması: Gastronomi 4.0 başlığı adı altında Endüstri 4.0’ın akıllı turizm ve Gastronomi 4.0’ın üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir. Bu değişim, geleneksel işletmeciliğinin dijitalleştirme ve yenilikçi teknolojilere

adapte olma yolunda önemli bir adımı temsil eder. Başlangıçta müşteri deneyiminin özele indirgenmesi ön planda tutulmaktadır. Teknoloji kullanılarak müşterilerin tercihleri ve alışkanlıkları analiz edilerek özel hizmetler sunulmaktadır. Bu da müşteri memnuniyetini, güvenilirliği sağlarken aynı zamanda diğer işletmelerle rekabeti de arttırmaktadır. Ayrıca, akıllı uygulamaların yaygınlaşmasıyla birlikte erişim kolaylığı artmaktadır. Akıllı uygulamalar yardımıyla alınan rezervasyonlar, online siparişler ve hızlı ödeme seçenekleri, müşterilere kolaylık sağlamaktadır. Gastronomi 4.0 ayrıca yaratıcı mutfak tecrübelerini teşvik etmektedir. İşletmeler, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve 3D yazıcılar gibi teknolojileri kullanarak yeni yemek deneyimleri sunarak müşterileri etkisi altına almaktadır. Bununla birlikte, sürdürülebilirlik ve yerel lezzetlerin önemi de artmaktadır. İşletmeler, yerel üreticilerle birlikte iş birliği yaparak taze malzemeleri kullanmaktadır. Son olarak, turizm sektöründe sürekli eğitim ve yenilikçilik gerekmektedir. İşletmeler ve çalışanlar, sektördeki yeniliklere ve teknolojilere adapte olabilmek için düzenli olarak yenilikleri takip etmelidir. Bu bağlamda yiyecek ve içecek sektörünün Gastronomi 4.0'a uyum sağlayarak daha rekabetçi ve sürdürülebilir olması sağlanmalıdır. Akıllı restoranlar, müşteri memnuniyetini ve işletme verimliliğini artırmak için akıllı teknolojileri kullanmalıdır. Aynı zamanda stok takibi yaparak israfı önlemek ve giderleri azaltmak mümkündür. Dijitalleşme, pazarlama ve müşteri memnuniyetine odaklanarak başarı elde etmek önemlidir. Mutfaklarda robotik sistemler kullanarak hata oranını en aza indirmek ve vakit kazanmak mümkündür. Sağlıklı yiyeceklerin ön plana çıkarılması, müşterilere daha bilinçli seçenekler sunmaya yardımcı olabilir.

Kaynakça

- Atar, A. (2019). Dijital dönüşüm ve turizme etkileri. Sezgin, M., Akgül, Ö. S. ve Atar, A. (Ed), Turizm 4.0(dijital dönüşüm) (1. Baskı, s. 99-113). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Atar, A. (2020). Gelenekselden dijital turizm sektörü. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1640-1654. <https://doi.org/10.26677/tr1010.2020.417>
- Aydın, Ş. ve Çakır, U. M. (2022). Gastronomi ve dijitalleşme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(4), 2149-3871. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1123324>
- Aytekin, P., Yakın, V. ve Çelik, H. B. (2019). Artırılmış gerçeklik teknolojisinin pazarlamadaki yeri. *Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*. 10(39), 87- 117. <https://doi.org/10.5824/ajite.2019.4.004>
- Azuma, T. R. (1997). A survey augmented reality. *Teleoperators and Virtual Environments*, 6(4), 355-385. <https://doi.org/10.1162/pres.1997.6.4.355>
- Bahar, M., Yüzbaşıoğlu, N. ve Topsakal, Y. (2019). Akıllı turizm ve süper akıllı turist kavramları ışığında geleceğin turizm rehberliğine bakış. *Journal of Travel and Tourism Research*, 14, 72-93.
- Baran, Z. (2022). Geleneksel yemeklerde dijital gastronomi vizyonu. *Turkish Studies*, 17 (4), 685-703. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.62028>

- Binbaşıoğlu, H. (2020). Akıllı turizm üzerine bibliyometrik bir literatür taraması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8 (4), 2825- 2847. <https://doi.org/10.21325/jotags.2020.740>
- Branke, J., Farid, S. S., Shah, N. (2016). Industry 4.0: A vision for personalized medicine supply chains? *Cell and Gene Therapy Insights*, 2(2),263-270. <http://dx.doi.org/10.18609/cgti.2016.027>
- Borovska, Y. ve Yılmaz, H. (2021). Gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerinin akıllı restoran uygulamalarını kullanma niyetlerinin ölçülmesine yönelik bir araştırma. *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*. 4(1), 102-121. <https://doi.org/10.33083/joghat.2021.61>
- Buhalis, buh D., Amaranggana, A. (2014). Smart tourism destinations. In. Z. Xiang & I. Tussyadiah (Eds.). *Information and communication technologies in tourism 2014* (ss. 553-564). Dublin: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-03973-2_40
- Çelik, Ç. P., (2022). Akıllı turizmde sürdürülebilir uygulamalar. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 5(1), 50- 60.
- Doğan, M. (2023). *Yiyecek ve içecek sektöründe endüstri 4.0 uygulamaları: Gastronomi 4.0* (2023, Aralık, 13- 15). Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Mardin, Türkiye.
- Doğan, M. ve Gençer, K. (2023). Konaklama işletmelerinde robotların kullanımı hakkında çalışanların algıları: Bursa örneği. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 6(1), 17-25. <https://doi.org/10.58636/jtis.1255292>
- Erbil, K. (2023). Gastronomide dijitalleşme, IoT uygulamalarının kullanılması ve gastroteknolojinin kavramsal çerçevede incelenmesi. *Journal of Tourism Research Institute*, 4(1), 39-47.
- Ercan, F. ve Dalgın, T. (2019, Ocak, 11- 13). *Akıllı şehir-akıllı turizm bağlamında akıllı turizm destinasyonu uygulamaları*. Dalkılıç, M. (Ed), International Social, Human and Administrative Sciences Congress, Konya, Türkiye.
- Ercan, F. (2020). Akıllı turizmde büyük veri kullanımı: Sistematik bir derleme. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16 (32), 5230- 5249. <https://doi.org/10.26466/opus.780017>
- Erdal, E. ve Ergüven A. (2020). Nesnelerin interneti. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 3, 24-34. <https://doi.org/10.29137/umagd.827676>
- Foodink. (2022). Food Ink İşletmesi. (Erişim Tarihi: 24.03.2024). <https://foodink.io/>.
- GlobalData Technoloy. (2018). *Top 6 technology trends to watch out for in the travel and tourism industry in 2018*. Erişim Tarihi: 24.03.2024, <https://www.globaldata.com/media/technology/top-6-technology-trends-watch-travel-tourism-industry-2018/>.
- Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z., and Koo, C. (2015). Smart tourism: Foundations and developments. *Electronic Markets* , 3 (25), 179-188.

- Güner, D. ve Aydoğdu, A. (2022). Gastronomi alanındaki teknolojik gelişmelere yönelik bir değerlendirme: Dijital gastronomi. *Aydın Gastronomy*, 6(1), 17-28. https://doi.org/10.17932/iau.gastronomy.2017.016/gastronomy_v06i1002
- Güneş, E., Bayram, B. Ş., Özkan, M. ve Nizamlıoğlu, F. H. (2018). Gastronomy four zero (4.0). *International Journal of Environmental Pollution and Environmental Modeling*, 1(3), 77-84.
- Hazarfun, E. ve Yılmaz, D. Ö. (2020). Restoranlarda dijital dönüşüm: Touch restoranı örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3 (4), 384- 399.
- Koca, C. K. (2018). Sanayi 4.0: Türkiye açısından fırsatlar ve tehditler. *Sosyoekonomi*, 26(36), 245-252. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2018.02.15>
- Konak, S. ve Özhasar, Y. (2021). Akıllı turizm destinasyonları. Demirci, B. ve Solunoğlu, A., *Turizmde Araştırma Temaları* (s. 15-26). Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Mil, B. ve Dirican C. (2018). Endüstri 4.0 teknolojileri ve turizm etkileri. *Jomat Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi*, 1(3), 1-9.
- Öztürk, M. H. (2020). Teknolojik gelişmeler ve gastronomi alanına yansımaları: Gastronomi 4.0. *Güncel Turizm Araştırma Dergi*, 4(2), 222-239. <https://doi.org/10.32572/guntad.703872>
- Taşel, F. (2020). Dijitalleşmenin ticarete ve ekonomiye etkisi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 8(2), 127-137. <https://doi.org/10.14514/byk.m.26515393.2020.8/2.127-137>
- Toksöz, A. ve Aras, S. (2016). Turistlerin seyahat motivasyonlarında yöresel mutfağın rolü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 174-189. <https://doi.org/10.21325/jotags.2016.29>
- Uçuk, C. (2022). Dijital gastronomi. Baş, M., Tarakçı, E. ve Aslan, R. (Ed), *Dijitalleşme 2* (s. 231- 245). İstanbul: Efeakademi Yayınları.
- Yalçinkaya, P., Atay, L. ve Karakaş, E. (2018). Akıllı turizm uygulamaları. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 2(2), 34-52. <https://doi.org/10.32958/gastoria.433831>
- Yıldız, E. ve Davutoğlu, A. N. (2020). Turizm 4.0'dan Gastronomi 4.0'a giden yolda: Geleceğin restoranları ve yönetimi. *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırma Dergisi*, 8(109), 301-318. <https://doi.org/10.29228/asos.45504>
- Wang, X., Li, X., Zhen, and F., Zhang, J. (2016). How smart is your tourist attraction? Measuring tourist preferences of smart tourism attraction via a FCEM- AHP and IPA approach. *Tourism Management*, 54, 309- 320. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.12.003>

YEREL HALKIN TURİSTLERE YÖNELİK AYIRIMCI DAVRANIŞLARI

Öğr. Gör. YASEMİN AKGÖL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Datça Kazım Yılmaz Meslek Yüksekokulu
<https://orcid.org/0000-0001-8733-3673>

Prof. Dr. GÖKHAN AYAZLAR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Turizm Fakültesi,
<https://orcid.org/0000-0002-8839-1418>

ÖZET

Bir destinasyonda yaşayan bireylerden oluşan yerel halk, destinasyonda turizmin gelişimi açısından önemli bir paydaş olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla yerel halkın turistlere yönelik davranışları uzun bir süredir turizm araştırmacılarının ilgi odağında yer almaktadır. Yerel halkın turistlere yönelik davranışlarını açıklayan çalışmalar çoğunlukla yerel halkın davranışlarının turizmin ekonomik, toplumsal ve fiziksel çevre etkileri ile açıklanabileceğine yönelik bir içerik temelinde gerçekleştirilmiştir. Yerel halkın turistlere yönelik ayırıcı davranışlarına dair yapılan araştırmaların turizm alanında oldukça sınırlı olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada, literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması, bir araştırma sorununu geniş bir çerçevede ele alarak konu hakkında bilgileri planlı bir şekilde sunmaya imkân vermektedir. Bu çalışmada da yerel halkın turistlere yönelik ayırıcı davranışlarının incelenmesi temel araştırma sorunudur. Yerel halkın turistlere yönelik ayırıcı davranışlarının sebeplerini anlamak ziyaretçi memnuniyetini geliştirmek ve turizmin kazanımlarının sürdürülebilir kılmak açısından önemlidir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı yerel halkın turistlere yönelik ayırıcı davranışlarını ortaya çıkaran durumların hangi kavramlarla açıklanabileceğini incelemektir. Bu çalışmada ayrımcılıkla ilgili temel kavramlar, ayrımcılık türleri ve ayrımcılığın nedenlerini anlamaya yönelik teoriler açıklanmış; alan yazında konuyla ilgili yapılan çalışmalar aktarılmıştır. Alan yazın bağlamında ayırıcı davranışların, kültürel, durumsal, çalışana ve turiste yönelik faktörlerden ve haksız muamelelerden kaynaklanabildiği açıklanmaktadır. Ayrıca turistlerin yaşadığı ayrımcılığın, bu deneyimi yaşadıkları destinasyonu yeniden ziyaret etme niyetlerini etkilediği de belirtilmektedir. Yerel halkın turistlere yönelik ayırıcı davranışlarının sebeplerini anlamak ziyaretçi memnuniyetini geliştirmek ve turizmin kazanımlarının sürdürülebilir kılmak açısından turizm sektörüne olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Ayrıca, ayrımcılığa yönelik farkındalığı arttırmak, eşitliğin önemini vurgulamak, toplumsal huzur ve barışa katkı sağlamak konusunda fayda sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayrımcılık, Yerel Halk, Turist

BİLGİLENDİRME TASARIMI ALANINDA TÜRKİYE’DE YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi, Pelin HAYTA

Sinop Üniversitesi,
0000-0003-1613-0785

Öğr. Gör., Yeliz YAZICI DEMİR

Sinop Üniversitesi,
0000-0001-8277-9246

ÖZET

Bilgi; öğrenme, araştırma ve gözlem yoluyla edilen düşünce ürünüdür. Tarih boyunca insanlar edindikleri bilgiyi aktarma ihtiyacı duymuşlardır. Özellikle 18. yüzyılda sanayi devrimi ile ortaya çıkan endüstrileşme, birlikte çalışan ve üreten insanların bir arada yaşamalarını gereksinim haline getirmiştir. Dünya nüfusunun artması, teknolojik ve kültürel gelişmeler bir arada yaşan insanların aynı zamanda bireysel yaşama modelini benimsemelerini sağlamıştır. Böylece insanlar şehir yaşamına adapte olmuşlardır. Bu da beraberinde daha çok bilginin daha hızlı yayılmasına fırsat tanımıştır. Bilginin hızlı ve verimli yayılabilmesi ihtiyacı bilgiyi anlaşılır ve planlı bir şekilde sunma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaç “bilgilendirme tasarımı” kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ülkemizde bilgilendirme tasarımı alanında yapılan birçok akademik çalışmanın özellikle 2000’li yıllardan itibaren yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmada; bilgilendirme tasarımı alanında yapılmış çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Çalışmada en literatür taramalarında sıklıkla tercih edilen YOKTEZ ve Google Akademik veri tabanları kullanılmıştır. Analizde, Türkiye'nin akademik veri tabanları ve uluslararası indekslerinde yer alan bilimsel makaleler kullanılmaktadır. Anahtar kelimelerle yapılan aramalar sonucunda elde edilen makaleler, yayın yılları, atıf sayıları, en çok atıf alan çalışmalar ve önemli tema alanları üzerinde detaylı bir inceleme yapılmaktadır. Sonuçlar, Türkiye’de bilgilendirme tasarımı alanında son yıllarda artan bir ilgi olduğunu ve bu alanda yapılan çalışmaların çeşitlendiğini göstermektedir. Bilgilendirme tasarımı çalışmalarının genellikle bilgi erişimi, kullanıcı arayüzü tasarımı, bilgiye erişim yöntemleri ve bilgi kaynaklarının kullanımı gibi konuları ele aldığı görülmektedir. Bu bibliyometrik analiz, Türkiye’de bilgilendirme tasarımı alanında yapılan araştırmaların mevcut durumunu anlamak ve gelecekteki araştırmalara yön vermek amacıyla önemlidir. Araştırma,

bilgi iletişimi ve kullanıcı deneyimi konularında daha derinlemesine çalışmaların yapılması gerekliliğini vurgulamakta ve alanındaki araştırmacılara rehberlik etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgilendirme tasarımı, bibliyometrik analiz, grafik tasarım

1. GİRİŞ

Bilgi; öğrenme, araştırma ve gözlem yoluyla edilen düşünce ürünüdür. Tarih boyunca insanlar edindikleri bilgiyi aktarma ihtiyacı duymuşlardır. Özellikle 18. yüzyılda sanayi devrimi ile ortaya çıkan endüstrileşme, birlikte çalışan ve üreten insanların bir arada yaşamalarını gereksinim haline getirmiştir. Dünya nüfusunun artması, teknolojik ve kültürel gelişmeler bir arada yaşayan insanların aynı zamanda bireysel yaşama modelini benimsemelerini sağlamıştır. Böylece insanlar şehir yaşamına uyum sağlamışlardır. Bu da beraberinde daha çok bilginin daha hızlı yayılmasına fırsat tanımıştır. Bilginin hızlı ve verimli yayılabilmesi ihtiyacı bilgiyi anlaşılır ve planlı bir şekilde sunma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaç “bilgilendirme tasarımı” kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bilgilendirme tasarımı; “Kullanıcıların belirlenen gereksinimleri doğrultusunda, mesajın taşıyacağı içeriğin ve sunulacağı ortamın belirlenmesi, planlanması ve biçimlendirilmesidir.” şeklinde tanımlanmaktadır [1]. Bilgilendirme tasarımı görsel olarak verileri işler ve karmaşık konuları yalın hale getirerek özetler [2].

Bilgilendirme tasarımına ilişkin tarihte ilk örnekleri; salgın hastalıkların, savaşlarda ölüm oranlarının ve ithalat-ihracat bilgileri gibi ticari verilerin görselleştirilmesiyle oluşturulan veri grafikleri ve haritalarda görmekteyiz. Uluslararası literatürdeki bilenen örneklerden birisi 1859 yılında Londra kolera salgını anlatmak amacıyla Doktor John Snow tarafından tasarlanmış olan Londra haritasıdır. Kolera salgınında meydana gelen ölümlerin nedenlerinin belirlenmesini sağlayan bu harita, bilgilendirme tasarımının görsel verilerle ortaya koyulduğu örneklerden birisidir [1]. Yine 1856 yılında Florence Nightingale tarafından ordudaki ölüm sebeplerinin anlatıldığı grafikte bilgilerin derlenmesi, incelenmesi ve rapor edilmesinde bilgilendirme tasarımı kullanılmıştır [3]. Günümüzde artan ve karmaşıklaşan bütün bilgiler, bilgilendirme tasarımıyla planlı ve anlaşılır görseller olarak sunulmaktadır. Doldurulması gereken formlar, karmaşık istatistik verileri sunan grafikler, rehberlik yapan haritalar, kullanım kılavuzları,

karayolları ve kent içlerinde konumlandırılmış çevresel grafikler bilginin işlevsel ve estetik biçimde sunulması ile mümkün olmaktadır [4].

Geniş uygulama alanı ve güncelliğiyle araştırmacıların dikkatini çeken bilgilendirme tasarımına ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde çalışmalar olduğu literatür taramalarında görülmektedir. Eğitim bilimleri, güzel sanatlar, iletişim bilimleri, gazetecilik alanlarında bilgilendirme tasarımı açısından yapılan araştırmalar; uygulama örnekleri, öneriler, durum analizi ve karşılaştırmalı incelemeler içermektedirler. Eğitim bilimleri alanında güzel sanatlar eğitiminde grafik tasarım dersi alan öğrencilerin bilgilendirme tasarımına ilişkin görüşlerinin alınmasına yönelik bir çalışmanın Öktem tarafından “Grafik tasarım dersi alan öğrencilerin, grafik tasarım ve bilgilendirme tasarımı hakkındaki görüşlerinin incelenmesi” başlığıyla çalışıldığı görülmüştür [5]. Araştırmada grafik tasarım ve bilgilendirme tasarımı alanındaki ilişki öğrenci görüşleri aracılığıyla incelenmiş. Literatürde özellikle bilgilendirme tasarımı ve grafik tasarımın ilişkisini inceleyen bir başka çalışmanın ise Aybay tarafından “Yükseköğretim kurumlarının grafik eğitimi verilen lisans programlarında bilgilendirme tasarımı dersinin gerekliliği ve bir ders önerisi” isimli çalışmasında yer almaktadır [6]. Öğrenci ve akademisyen görüşlerine dayanarak bilgilendirme tasarımı eğitiminin gerekliliğini vurgulayan çalışmada grafik tasarım ve bilgilendirme tasarımının ilişkisi ortaya konmuş. Eğitim alanında bilgilendirme tasarımı dersi konusunun yanı sıra okullarda bilginin görselleştirilmesi üzerine yapılmış araştırmalarda literatürde yer almaktadır. Gök tarafından yapılan “Okul öncesi eğitim ortamlarında bilgilendirme tasarımı kullanımı” başlıklı çalışma; okul öncesi eğitim kurumlarında eğitim materyallerinin bilgilendirme tasarımı dikkate alınarak hazırlanması kapsamında yapılmış yüksek lisans tez çalışmalarından birisidir [7]. Güzel sanatlar alanında; müzeler, eğitim kurumları ve bölgesel çevre grafiklerinin incelendiği ve önerilerin yapıldığı çalışmalar görülmektedir. Özden’in “Tarihi alanlarda etkileşimli bilgilendirme tasarımı'nın kullanıcı deneyimine etkisi” isimli çalışması etkileşimli bilgilendirme tasarımlarının müzeler kapsamında incelendiği örneklerden birisidir [8]. Güzel sanatlar alanında üniversite yerleşkelerinde yer alan bilgilendirme tasarımlarına yönelik yapılmış çalışmalardan birisi Karaalioğlu'nun “Üniversite yerleşkelerinde yer alan bilgilendirme tasarımı ürünlerinin incelenmesi” isimli yüksek lisans tezidir [9]. Karaalioğlu araştırmasında Ankara'da yer alan farklı üniversitelerin yerleşkelerini bilgilendirme tasarımı kapsamında inceleyerek yönlendirmelerin durum analizini yapmıştır. İletişim bilimleri alanında Özmen'in “Designer's experience of a place: Information design as a tool for urban interface” isimli doktora tezi çalışmasında kentsel arayüz aracı olarak bilgilendirme tasarımını ele alarak ulusal ve uluslararası literatüre katkı sağlamıştır [10].

Gazetecilik alanında yapılmış bir çalışma ise Özkan'ın "Ajans haberciliğinde kullanılan infografiklerin okuyucu üzerine etkisi" isimli çalışmasında görülmektedir [11]. Özkan çalışmasında Anadolu Ajansı infografiklerinin okuyucu üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu literatür çerçevesinde araştırmanın hedefini ve yönünü belirleyen araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Yoktez'de sisteminde bilgilendirme tasarımı başlıklı kaç çalışma yapılmıştır?
2. Scholar'da kelime grubunu aynen içeren gelişmiş aramada bilgilendirme tasarımı konusunda kaç çalışma yapılmıştır?
3. Bilgilendirme tasarımı başlıklı çalışmaların yayınlandığı yıllara göre dağılımı nasıldır?
4. Bilgilendirme tasarımı başlıklı çalışmaların türlerine göre dağılımları nasıldır?

2. YÖNTEM

1.1.Araştırmanın modeli

Bilgilendirme tasarımı alanında yapılan bilgilendirme tasarımı çalışmaları betimsel ve bibliyometrik özellikleri çerçevesinde inceleme için yapılan bu çalışmada, yayınların yıllara, yazarlara, kurumlara, ülkelere ve dergilere göre dağılımı betimsel analiz özelliklerine göre incelenmiştir. Yayınların ortak yazar ağı, ortak alıntılar ve ortak anahtar kavramlara göre analizi ise bibliyometrik analiz özelliklerine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Betimsel araştırma deseninde mevcut durumu belirleyerek, elde edilen verilerin amaca uygun açıklamalarla sunulması (Karasar, 2009) veya elde edilen çalışma verilerinin aynı alanda çalışan diğer araştırmacıların anlamasına yardımcı olacağı şekilde sunmayı içeren bir araştırma yöntemidir (Christensen vd., 2011). Bibliyometrik analiz yönteminde ise hedeflenen konuyla ilgili yapılan çalışmaların genel özelliklerini ortaya çıkarmak adına nicel ve istatistiksel yöntemlerin kullanılmasını içermektedir (Pritchard, 1969).

1.2.Araştırmanın evren ve örnekleme

Doküman inceleme yöntemine göre tasarlanan çalışmanın dahil etme-hariç tutma kriterlerini sağlayan eğitim-öğretim araştırmaları konu alanında yürütülen bilgilendirme tasarımı uygulamaları kapsamaktadır. Araştırmaların dahil edilme kriteri olarak geçerli ve güvenilir bir araştırma sürecine sahip olan araştırma makalesi olması, 2014-2024 yıllarını kapsayan aralıkta yayımlanmış olması, araştırma yönteminin belirtilmiş olması ve konu başlığını içeren araştırmalar olması belirlenmiştir. Araştırmaların Türkçe ya da İngilizce dilinde olması ve bunlar haricindeki dillerde yürütülmüş ise en azından iki dilden birinde özet ve/ya

genişletilmiş özetinin olması gerekmektedir. Belirlenen kriterler dışındaki çalışmalar araştırma kapsamında yer almamaktadır.

Bu kriterler dahilinde bilgilendirme tasarımı alanında yürütülen çalışmaların bibliyometrik analizini yapabilmek amacıyla, akademik camiada yaygın olarak kullanılan ve kabul edilen Web of Science (WoS) veri tabanına (Meho & Yang, 2007) erişim sağlanarak “bilgilendirici tasarım” ve bu kavramın İngilizce karşılığı olan “informative design”, “information design” terimlerinin taraması yapılmıştır. Bu bağlamda 15.04.2024 tarihinde gerçekleştirilen taramada yıl sınırlaması olarak 2008-2024 yılları tercih edilmiştir.

1.3.Verilerin analizi

Araştırmanın yürütülmesi amacıyla belirlenmiş kriterler dahilinde WoS veri tabanında toplam 76 çalışma, Google Scholar veri tabanında toplam 24 çalışma, YökTez veri tabanında ise toplam 63 çalışmaya erişilmiştir. Elde edilen toplam 163 çalışmanın belirlenen kriterlere göre incelenmesi sonucunda araştırmaya dahil edilmeyen çalışmalar olmuştur. Dahil edilme kriterlerinin en başında araştırmanın bilgilendirme tasarımı alanında olması gelmektedir. Bu alanda yapılmayan konular analize dahil edilmemiştir. Tüm kriterlerin sonunda toplam araştırma sayısı 87 olarak belirlenmiştir. WoS veri tabanı yoluyla elde edilen analizler sonucunda bilimsel çalışmalar betimsel analiz kriterlerine göre analiz edilmiş ve görseller yoluyla sunulmuştur (Bknz Tablo 1.). Elde edilen veriler VOSviewer programı kullanılarak araştırma makalesinin bibliyografik özelliklerine göre (ortak yazar, ortak atıf, birlikte bulunma vb.) analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1.

Dahil etme-hariç tutma kriterleri

Dahil Etme Kriterleri

Birinci Aşama	Veri Tabanı	WoS, Google Scholar, YÖKTez
	İndeks	Tamamı
	Tarih	2008-2024
	Yayın Türü	Makale, Tez
	Anahtar Kavramlar	Bilgilendirme tasarımı, informative design
	Sonuç	756

Hariç Tutma Kriterleri

İkinci Aşama	Kategori	Grafik Tasarım ve Baskı dışındaki araştırmalar
	Yayın Dili	İngilizce, Türkçe/ Her iki dilden birinde genişletilmiş özete sahip olmayan
	Yayın Ücreti	Erişim ücreti olan
	Araştırma Yöntemi	Tarama ve Bibliyometrik Analizler
	Sonuç	87

Araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen ve incelenen toplam 87 çalışmanın betimsel analizinin yapılmasından sonra belirlenen çalışmalar betimsel araştırma problemlerine göre analiz edilmiş ve görseller yoluyla aktarılmıştır. Daha sonra elde edilen veriler VOSviewer programı yardımıyla bibliyografik özellikler olarak ifade edilen atıf sayıları, ortak atıf ve ortak yazarlık açısından yazar, kurum ve ülkeye göre kayıt altına alınmış ve analiz edilmiştir. Buna göre verilerin analizinde kullanılan analiz türü, analiz birimi ve sayma yöntemi Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2.

Verilerin Analizinde kullanılan analiz tipi, birimi ve sayma yöntemi

Analiz Tipi	Analiz Birimi	Sayma Yöntemi
Ortak yazar	Yazarlar	Tam sayım
	Ülkeler	
	Kurum	
Ortak atıf	Atıf alan yazarlar	
	Atıf alan referanslar	
Ortak bulunma	Anahtar Kelimeler	

1.4.Araştırma etik izni

Yapılan bu çalışmada “Bilgilendirme tasarımı alanında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi” kapsamında sonuçlanmış ve yayımlanmış çalışmalara erişilmiştir. Yürütülen

çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında kriter olarak belirlenmiş tüm kurallara uyulmuştur. Araştırma Yayın Etiğine Aykırı Eylemler başlığındaki herhangi bir eylemi gerçekleştirilmemiştir. Etik kurul izinleri bu araştırma kapsamında canlılar ile çalışılmadığı için etik kurul kararına ihtiyaç duyulmamaktadır.

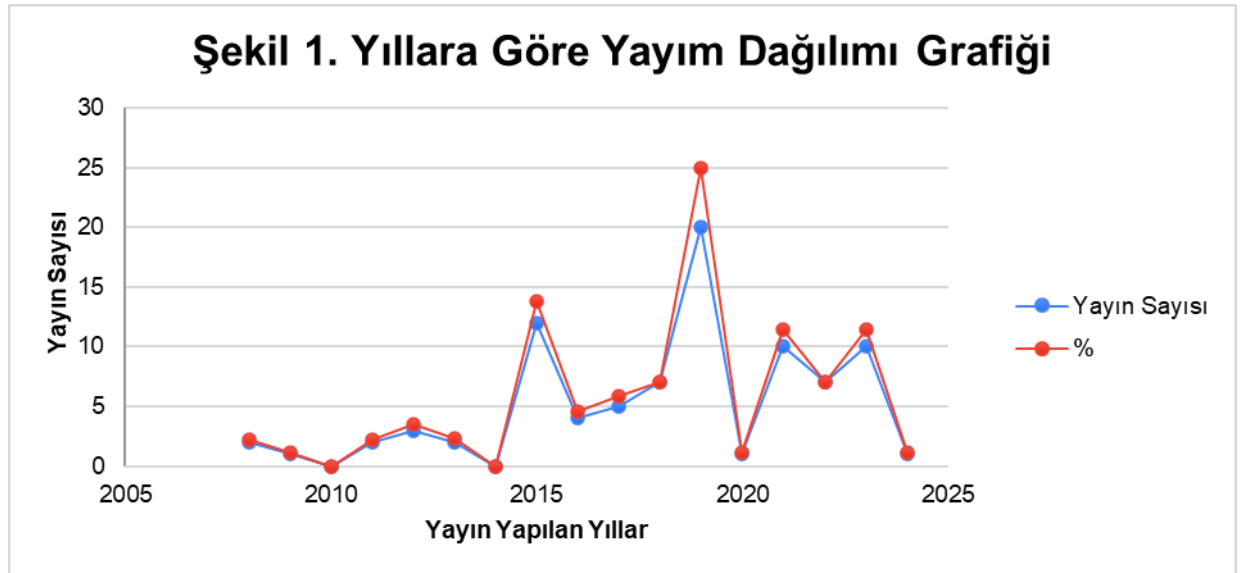
3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmaya dahil edilen çalışmalar betimsel ve bibliyometrik özellikler bakımından incelenerek araştırma sorularına cevap aranmış ve çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmanın amacı çerçevesinde oluşturulan alt amaçlar kapsamında ulaşılan bulgular aşağıda ayrı başlıklar altında sunulmuştur.

Bilgilendirme tasarımı üzerine yapılan ve yayımlanan bilimsel çalışmaların bibliyometrik özelliklere göre (ortak atıf ağı, ortak yazarlık ağı ve ortak anahtar kavramlar) dağılımının incelenmesi sonucunda ilk olarak betimsel veriler sunulmuştur.

Yayımların yıllara göre dağılımı

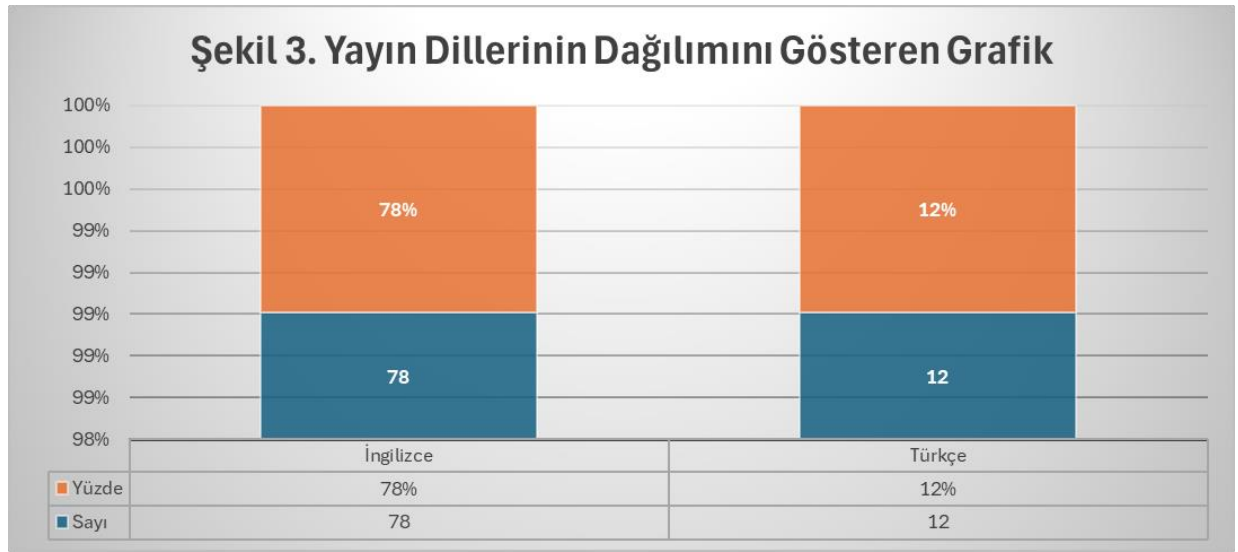
Bilgilendirme tasarımı ile ilgili yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımına ait grafik Tablo 1’de verilmiştir.

Şekil 1’deki veriler göz önünde bulundurulduğunda son 10 yılda bilgilendirme tasarımı üzerine yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunun 2019-2024 yılları arasında (n = 60) olduğu görülmektedir. Ayrıntılı bir tablo olarak ele alındığında ise veriler en çok çalışmanın COVID-19 sırası ve sonrasında yürütülen çalışmalardan oluştuğunu göstermektedir (Bknz

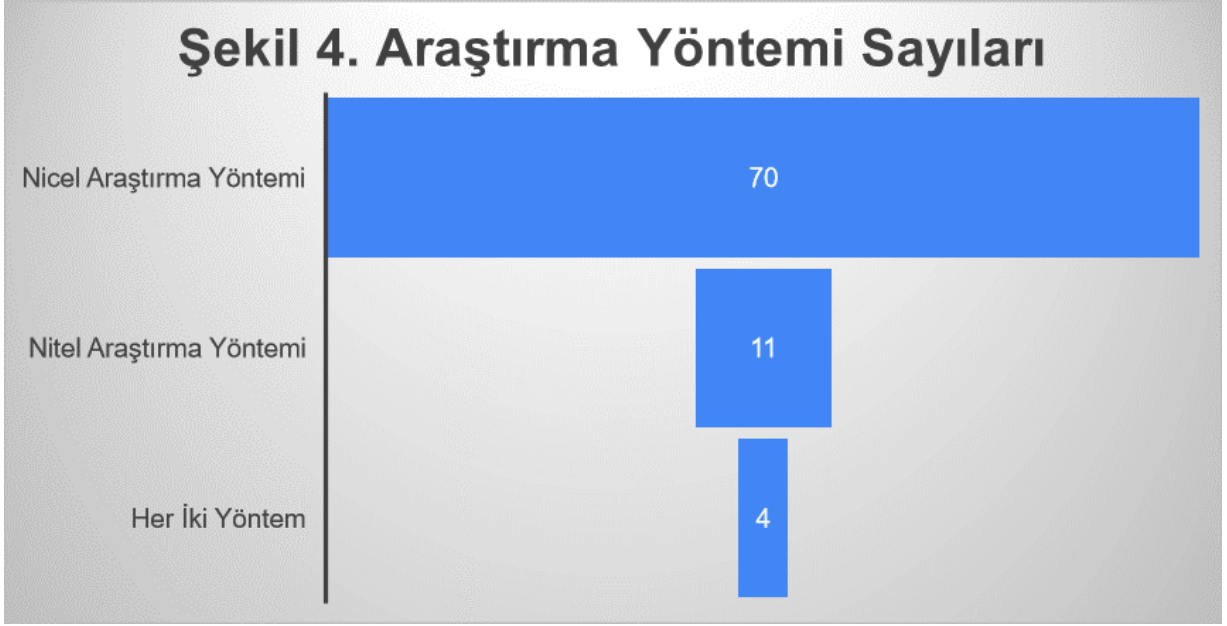
Şekil 1.) Yapılan yayın sayıları 2019 yılında en fazla iken takip eden yıllarda 2019 yılına göre artan oranda çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Çalışmanın yapıldığı yıl olması ve henüz 2024 yılının tamamlanmamış olması sebebiyle 2024 yılındaki çalışmaların nicelik olarak az olması yanıltıcı olabilir.

Araştırma kapsamında ayrıca yapılan yayınların yayımlandığı dillere göre de analizler yapılmıştır. Buna göre bilgilendirme tasarımı alanında yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun İngilizce dilinde olduğu görülmektedir (n = 78, %78). Çalışmaya dahil edilme kriteri olarak İngilizce ve Türkçe dillerinde yayınlanmış olması belirlenmiştir. Bu kriterlere göre en fazla İngilizce tercih edildiği görülmektedir.

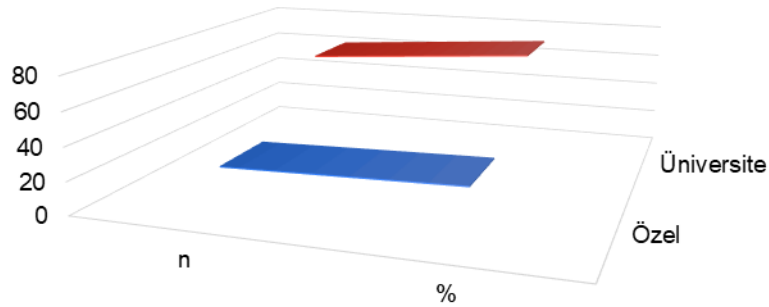
Yapılan araştırma neticesinde bilgilendirme tasarımı alanında yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemini kullandığı görülmektedir (n = 70, %80,45). Araştırmaya dahil edilen çalışmaların 11 tanesi (% 12,64) nicel araştırma yöntemini kullanırken hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerinin her ikisini birden kullanan araştırma sayısının ise 4 (% 6,91) olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya yönelik sonuçları gösteren şekil için bakınız Şekil 4.

Şekil 4. Araştırma Yöntemi Sayıları

Bilgilendirme tasarımı çalışmalarının en fazla yürütüldüğü alan Üniversiteler olarak belirlenmiştir (n = 63; %72,41). Bu analiz başlığına yönelik veriler Şekil5'te sunulmuştur. Alandaki çalışmaların çoğunluğunun üniversitelerde yürütülmesine rağmen hastane, danışmanlık merkezleri ve milli eğitim bakanlığı gibi kurumlarda da bilgilendirme tasarımı alanında çalışmalar olduğu da görülmektedir.

Şekil 5. Yayınların Yapıldığı Yere Göre Dağılımını Gösterir Grafik

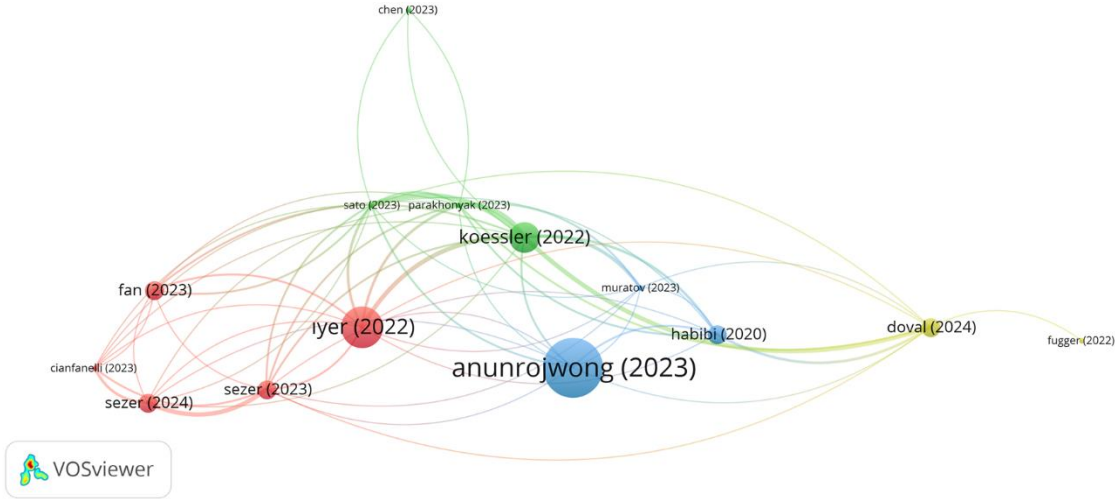

	n	%
■ Özel	24	27,59
■ Üniversite	63	72,41

Araştırmanın betimsel analizlerinin yanında bibliyografik analizleri de yapılmıştır. Bu analiz sonuçlarına göre ortaya çıkan veriler Vosviewer kullanılarak görselleştirilmiş ve takip eden şekillerde gösterilmiştir.

Şekil 6. ağ görselleştirme haritası yazarların işbirliği gücünü göstermektedir. Çizgilerin kalınlığı işbirliği gücünü gösterirken dairenin boyutu makale sayısını, renkler ise işbirliği kümesini göstermektedir.

Yayınların yazar ortak atıf ağı

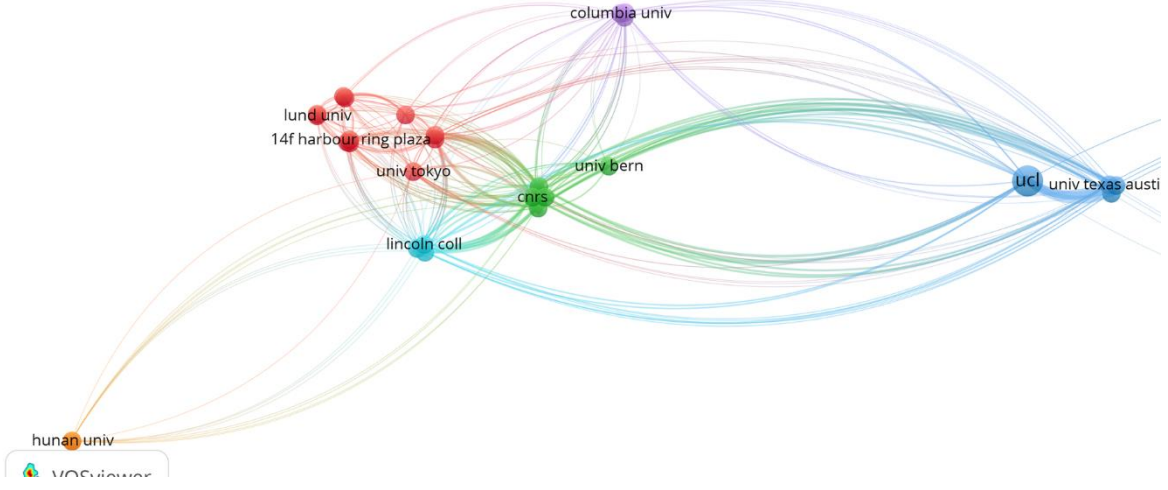

Şekil 6. Yazarlar için ortak yazarlık ağ görselleştirme haritası

Şekil 6'daki ağ görselleştirme haritası VOSviewer programı ile oluşturulurken yazar başına düşen makale sayısı en az iki olarak belirlenmiş ve 14 yazarın işbirliği içinde olduğu ve bu işbirliğinin belirgin ayarı kümeler yerine yakın ilişkili bir yayın süreci yürütüldüğü görülmektedir. Kümeler kırmızı, mavi, yeşil ve sarı renklindedir. Yazarlar ve işbirliği içinde olduğu yazarların kümeleri de yine şekil üzerinden görülmektedir.

Yayınların yazarların bağlı buldukları kurum/üniversitelere göre ortak atıf ağı

Şekil 7 ağ görselleştirme haritası yayınların yapıldığı ülkelere göre dağılımını göstermektedir. Yine çizgilerin kalınlığı işbirliği gücünü gösterirken dairenin boyutu makale sayısını, renkler ise işbirlikleri kümesini göstermektedir.

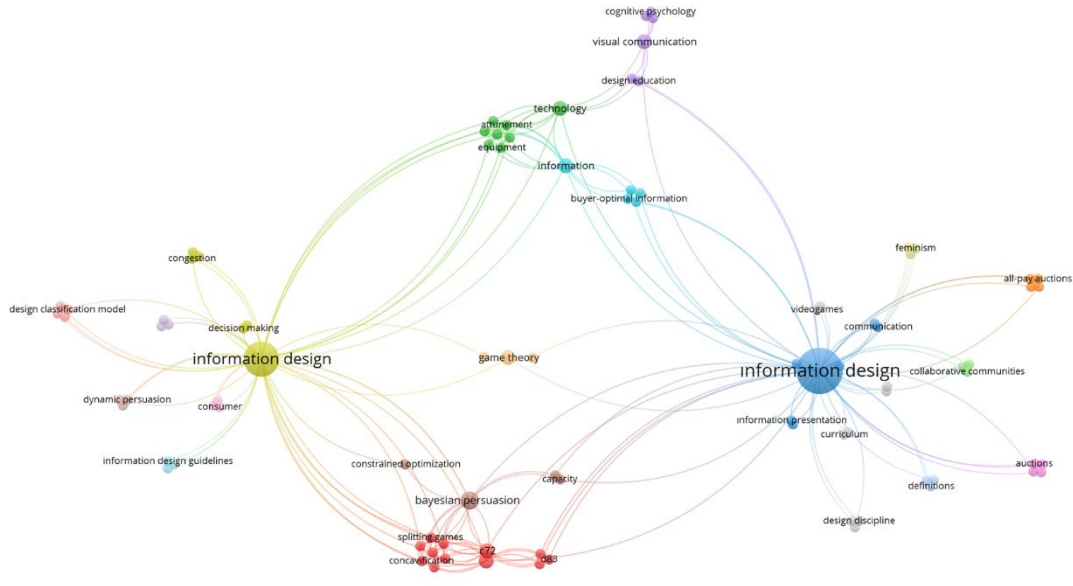
Şekil 7. Yayınların yazarların bağlı oldukları kurum/üniversitelere göre ortak atıf ağı

Şekil 7'deki ağ görselleştirme haritası VOSviewer programı ile oluşturulurken kurum/üniversite başına makale sayısı en az 2 makale olarak belirlenmiş ve 5 kurum/üniversitenin işbirliği içinde olduğu ve bunun bağlantı durumuna göre 5 farklı kümeye ayrıldığı görülmektedir. Bu haritaya göre bilgilendirme tasarımı konusunda araştırma yürütülen kurumların başında üniversiteler gelmektedir.

Yayınlarda en çok kullanılan ortak anahtar kelimeler

Şekil 8 ilgili yayınlarda en çok kullanılan anahtar kelimeleri ve bunların ağ görselleştirme haritasında birlikte kullanımına ilişkin bağlantıları göstermektedir. Bu sayede araştırmaların hangi konular ile daha çok ilişkili olduğu tespit edilmektedir. Farklı renk grupları sayesinde ise araştırmada kullanılan kelimelerin en fazla ilişkili olduğu gruplar ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir.

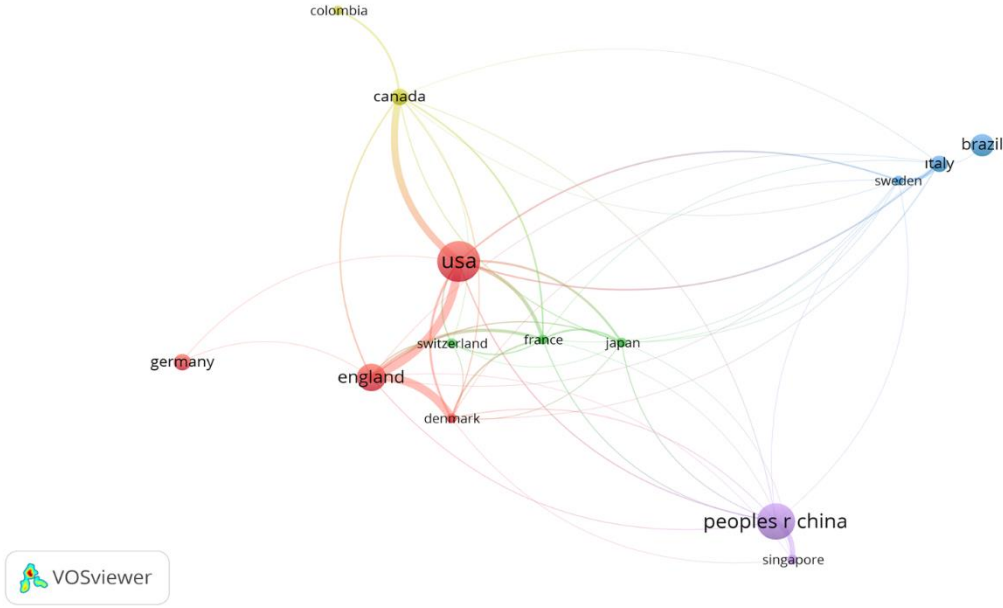

Şekil 8’de yer alan ağ görselleştirme haritası anahtar kelimelerin birlikte kullanım durumlarını göstermektedir. Ağ görselleştirme haritası VOSviewer programı ile oluşturulan bu haritanın anahtar kelime sayısı en az 5 olarak belirlenmiştir. Araştırmadaki toplam. Anahtar kelime sayısı olan 78 anahtar kelimenin toplam 22’si bu kriteri karşılamıştır. En sık ve birlikte kullanılan anahtar kelimelerin 5 farklı kümeye ayrıldığı görülmektedir. Anahtar kelimelerde “bilgilendirme tasarımı” kavramının yanında “bilgilendirici tasarım” ve “informative design” kavramlarının da ön plana çıktığı görülmektedir.

Yayınların ülkelere göre dağılımı

Şekil 9.’da yer alan görselleştirme haritası yayınların yapıldığı ülkelere göre dağılımı ve ilişkiyi göstermektedir. Bu görsel haritaya göre yayınların büyük çoğunluğu Amerika’da yapılırken, takip eden ülkeler Çin, İngiltere ve Kanada olmuştur. Araştırmaların yapıldığı ülkeler arasında bir ilişki olduğu görsel harita üzerinden de görülmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bilgilendirme tasarımının önemi günümüzde çok çeşitli alanlarda belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Bilgilendirme tasarımının insanların bilgiye erişimini kolaylaştırması açısından önemi büyüktür. Doğru bir şekilde tasarlanmış bilgilendirme materyalleri, karmaşık konuları basitleştirerek insanların bu konuları daha hızlı ve etkili bir şekilde öğrenmelerini sağlar. Özellikle görsel unsurların kullanımı, bilgilerin daha çabuk akılda kalmasını sağlar ve bilgi iletişimini güçlendirir. Bilgilendirme tasarımı günlük hayatımızın pek çok alanında etkili bir rol oynamaktadır. Örneğin, sağlık alanında bilgilendirme materyalleri hastalıkların tanımlanması, önlenmesi ve tedavisi konusunda insanlara yol gösterir. COVID-19 gibi küresel salgınlar sırasında, doğru bilgilendirme materyalleri sayesinde halkın bilinçlenmesi ve doğru önlemleri alması sağlanabilir.

Bilgilendirme tasarımının iş dünyasındaki önemi giderek artmaktadır. Şirketler, ürün veya hizmetlerini tanıtmak ve müşterileriyle iletişim kurmak için bilgilendirme materyallerine ihtiyaç duyarlar. Bu materyallerin doğru bir şekilde tasarlanması, potansiyel müşterilerin ürün veya hizmet hakkında net bilgilere sahip olmalarını sağlar ve satın alma kararlarını etkiler. Bilgilendirme tasarımının eğitim alanındaki önemi büyüktür. Öğretim materyalleri, öğrencilere karmaşık konuları anlatmak ve öğrenmeyi kolaylaştırmak için dikkatlice tasarlanır. Özellikle dijital eğitim platformları, öğrencilere interaktif bir öğrenme deneyimi sunarak öğrenme

motivasyonunu artırır ve bilgilerin akılda kalıcılığını artırır. Bilgilendirme tasarımının güncel hayata etkisi, teknolojinin gelişimi ile birlikte daha da artmıştır. Mobil uygulamalar, web siteleri ve dijital yayın platformları aracılığıyla sunulan bilgilendirme materyalleri, insanlara her zaman ve her yerden erişim imkanı sunar. Bu da bilginin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlar. Bilgilendirme tasarımı toplumsal fayda sağlama potansiyeline sahiptir. Örneğin, çevre bilinci konusunda hazırlanan bilgilendirme materyalleri, insanların çevreye duyarlı davranmalarını teşvik edebilir ve sürdürülebilirlik bilincini artırabilir. Toplumsal konularda bilinçlendirme amaçlı hazırlanan materyaller, toplumun genel refahını artırabilir. Bilgilendirme tasarımına gereken önemin verilmesi ve bu alanda yapılan çalışmaların desteklenmesi önemlidir. Doğru ve etkili bir şekilde tasarlanmış bilgilendirme materyalleri, insanların daha bilinçli kararlar almasını sağlar ve toplumun genel olarak bilgi seviyesini yükseltir. Bu da daha sağlıklı, bilinçli ve bilgiye dayalı bir toplum oluşturmak için gereklidir.

KAYNAKÇA

- [1] Güler, T., *Grafik Tasarımda Yeni Bir Alan: Bilgilendirme Tasarımı ve Bir Uygulama*, Sanatta Yeterlilik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2008.
- [2] Uyan Dur, B. İ., *Bilgilendirme Tasarımında İlkeler, Öğeler ve Uygulama Sorunları - Bilgilendirme Tasarımı Uygulaması*, Sanatta Yeterlilik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.
- [3] Karadağ, H., *Grafik Tasarım Öğelerinin Bilgilendirme Tasarımında Kullanımı ve Bir Uygulama Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2019.
- [4] Yakar, G., *Grafik Tasarım Önlisans Programları İçin Bilgilendirme Tasarımı Ders İzlenesi Geliştirilmesi*, Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Ekim, 5, 2015.
- [5] Öktem, E., *Grafik Tasarım Dersi Alan Öğrencilerin, Grafik Tasarım ve Bilgilendirme Tasarımı Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2012.
- [6] Aybay, C., *Yükseköğretim Kurumlarının Grafik Eğitimi Verilen Lisans Programlarında Bilgilendirme Tasarımı Dersinin Gerekliliği ve Bir Ders Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2013.
- [7] Gök, Z., *Okul Öncesi Eğitim Ortamlarında Bilgilendirme Tasarımı Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2021.

- [8] Özden, K., *Tarihi Alanlarda Etkileşimli Bilgilendirme Tasarımı'nın Kullanıcı Deneyimine Etkisi*, Sanatta Yeterlilik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara, 2023.
- [9] Karaalioğlu, S., *Üniversite Yerleşkelerinde Yer Alan Bilgilendirme Tasarımı Ürünlerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2015.
- [10] Özmen, M., *Designer's Experience of A Place: Information Design As A Tool For Urban Interface*, PhD, İstanbul Bilgi University, Institute of Social Sciences, İstanbul, 2018.
- [11] Özkan, A. B., *Ajans Haberciliğinde Kullanılan İnfografiklerin Okuyucu Üzerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2019.

PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ALANINDA YÜRÜTÜLEN ÇEVİRİMİÇİ UYGULAMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Öğr.Gör., Yeliz YAZICI DEMİR

Sinop Üniversitesi,

0000-0001-8277-9246

ÖZET

Bu çalışmanın amacı psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında çevrimiçi (online) danışmanlık uygulamalarının bibliyometrik bir analiz yardımıyla incelenmesidir. Geleneksel danışmanlık uygulamaları, danışma için özel olarak hazırlanmış odalar ve ortamlar yoluyla gerek bireye gerek gruplara, danışmanlık amaçları kapsamında sunulan psikolojik yardım ve destek hizmetlerini kapsamaktadır. COVID-19'un inkar edilemez etkisi ile günlük hayattaki pek çok uygulamanın uzaktan yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Danışmanlık uygulamalarının da uzaktan yürütülmesi ile hem alandaki uygulamaların geliştirilmesi hem de literatürde yerini alması kaçınılmaz olmuştur. Bu analizde, alandaki akademik çalışmaların durumu ve eğilimleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Analiz kapsamında, Web of Science (WOS), Scopus Google Scholar ve YökTez veri tabanlarında “online counseling”, “digital counseling” ve “tele counseling” terimleri anahtar kelimeler olarak belirlenmiştir. Araştırmaların dahil edilme kriterleri olarak 2014- 2024 yılları arasında olması, hakemli ve geçerli ve güvenilir bir araştırma sürecine sahip olması belirlenmiştir. Ardından elde edilen çalışmaların önce Excel programına veri girişi yapılmış ardından da Vosviewer programında analiz edilmiştir. Sonuçlar, psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında online danışmanlık uygulamalarının giderek artan bir ilgiyle karşılandığını ve bu konuda yapılan çalışmaların çeşitlendiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler : psikolojik danışmanlık, rehberlik, çevrimiçi uygulama, bibliyometrik

2. GİRİŞ

Psikolojik danışmanlık hizmeti bireylere ya da gruplara yönelik olarak sunulan profesyonel yardım hizmetleri sürecidir. Psikolojik danışmanlık hizmeti sunarken gerçekleştirilmesi gereken kriterler bulunmaktadır. Bunlar; ortamın güvenliğini, danışanın güvenliğini, verilerin korunmasını, seansın bölünmemesini vb. gibi şartların sağlanmasını içermektedir. COVID-19 sürecinin getirdiği zorunluluk ile beraber yüz yüze ortamlarda yürütülen çalışmaların pek çoğu çevrimiçi ortamlara taşınmıştır. Çevrimiçi psikolojik danışma, modern teknolojinin sunduğu olanaklarla psikolojik danışmanlık hizmetlerinin dijital ortama taşınması olarak tanımlanabilir. Geleneksel yüz yüze danışma seanslarının yanı sıra, internet aracılığıyla gerçekleştirilen bu hizmet, bireylerin psikolojik destek almasını kolaylaştırır. Son yıllarda hızla yaygınlaşan bu uygulama, çeşitli iletişim araçları ve platformlar sayesinde insanların coğrafi ve fiziksel engelleri aşarak uzman psikologlarla iletişim kurmalarını sağlar.

Çevrimiçi psikolojik danışmanlığın önemi günümüzde giderek artmaktadır. Özellikle yoğun iş temposu, şehirleşme ve zaman kısıtlamaları gibi faktörler, bireylerin geleneksel

danışma merkezlerine ulaşmalarını zorlaştırabilir. Bu noktada çevrimiçi danışmanlık, esneklik ve erişilebilirlik sağlayarak psikolojik yardımın daha geniş kitlelere ulaşmasına olanak tanır. Aynı zamanda, çeşitli psikolojik sorunlarla başa çıkmak isteyenler için mahremiyet ve gizlilik açısından da önemli bir alternatif sunar. Çevrimiçi psikolojik danışmanlık, özellikle pandemi gibi olağanüstü durumlar sırasında da büyük bir önem kazanmıştır. Salgın sürecinde insanların fiziksel teması sınırlamaları, geleneksel danışmanlık hizmetlerini zorlaştırmış ve çevrimiçi platformlar bu açığı kapatmıştır. Bu bağlamda, çevrimiçi danışmanlık hizmetleri, kriz dönemlerinde insanlara duygusal ve zihinsel destek sunarak toplumun ruh sağlığını korumada kritik bir rol oynamıştır.

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte çevrimiçi psikolojik danışmanlık da sürekli gelişmektedir. Sanal gerçeklik, yapay zeka destekli terapi yazılımları ve mobil uygulamalar gibi yeni araçlar, danışanların tercihlerine ve ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde yanıt verebilmektedir. Bu da danışma süreçlerinin daha verimli ve etkili hale gelmesine olanak sağlar. Çevrimiçi psikolojik danışmanlık, teknolojinin sunduğu avantajları kullanarak psikolojik destek hizmetlerini geniş kitlelere ulaştırırken, esneklik, erişilebilirlik, mahremiyet ve gizlilik gibi önemli unsurları da göz önünde bulundurur. Gelecekte bu alanda daha fazla yenilik ve gelişme beklenirken, çevrimiçi danışmanlığın toplumun ruh sağlığı açısından önemi giderek artacaktır.

2.1.Araştırmanın Önemi

Çevrimiçi psikolojik danışmanlık araştırmalarının önemi, toplumun genel ruh sağlığına sağladığı katkılarla başlar. Bu araştırmalar, bireylerin psikolojik ihtiyaçlarını karşılamada çevrimiçi platformların etkinliğini değerlendirir. Doğru yönlendirme ve hizmetlerin iyileştirilmesiyle, daha geniş kitlelerin ruh sağlığına olumlu etkiler sağlanabilir. Çevrimiçi danışmanlık araştırmaları, psikolojik hizmetlere erişimde karşılaşılan engelleri inceleyerek çözüm önerileri sunar. Coğrafi, ekonomik veya fiziksel engelleri aşmanın yollarını belirleyerek, psikolojik destek hizmetlerinin daha geniş kesimlere ulaşmasına olanak tanır.

Araştırmalar, teknolojinin sağladığı yeni imkanları psikolojik danışmanlık alanına nasıl entegre edilebileceğini inceler. Sanal gerçeklik, yapay zeka ve mobil uygulamalar gibi yeni teknolojilerin kullanımının etkinliği üzerine yapılan çalışmalar, danışmanlık hizmetlerinin verimliliğini artırabilir. Özellikle kriz ve acil durumlarda çevrimiçi psikolojik danışmanlık araştırmaları büyük bir önem taşır. Pandemi gibi olağanüstü durumlarda, insanların psikolojik destek ihtiyacı artabilir. Bu durumlarda, çevrimiçi platformların etkinliği ve erişilebilirliği üzerine yapılan araştırmalar, toplumun ruh sağlığının korunmasında kritik bir rol oynar.

3. YÖNTEM

3.1.Araştırmanın modeli

Psikolojik danışma ve rehberlik alanında yapılan çevrimiçi çalışmaları betimsel ve bibliyometrik özellikleri çerçevesinde inceleme için yapılan bu çalışmada, yayınların yıllara, yazarlara, kurumlara, ülkelere ve dergilere göre dağılımı betimsel analiz özelliklerine göre incelenmiştir. Yayınların ortak yazar ağı, ortak alıntılar ve ortak anahtar kavramlara göre analizi ise bibliyometrik analiz özelliklerine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Betimsel araştırma deseninde mevcut durumu belirleyerek, elde edilen verilerin amaca uygun açıklamalarla sunulması (Karasar, 2009) veya elde edilen çalışma verilerinin aynı alanda çalışan diğer araştırmacıların anlamasına yardımcı olacağı şekilde sunmayı içeren bir araştırma yöntemidir (Christensen vd., 2011). Bibliyometrik analiz yönteminde ise hedeflenen konuyla ilgili yapılan çalışmaların genel özelliklerini ortaya çıkarmak adına nicel ve istatistiksel yöntemlerin kullanılmasını içermektedir (Pritchard, 1969).

3.2.Araştırmanın evren ve örnekleme

Doküman inceleme yöntemine göre tasarlanan çalışmanın dahil etme-hariç tutma kriterlerini sağlayan eğitim-öğretim araştırmaları konu alanında yürütülen çevrimiçi uygulamaları kapsamaktadır. Araştırmaların dahil edilme kriteri olarak geçerli ve güvenilir bir araştırma sürecine sahip olan araştırma makalesi olması, 2014-2024 yıllarını kapsayan aralıkta yayımlanmış olması, araştırma yönteminin belirtilmiş olması ve eğitim bilimleri rehberlik ve psikolojik danışmanlık uygulamalarını içeren araştırmalar olması belirlenmiştir. Araştırmaların Türkçe ya da İngilizce dilinde olması ve bunlar haricindeki dillerde yürütülmüş ise en azından iki dilden birinde özet ve/ya genişletilmiş özetinin olması gerekmektedir. Belirlenen kriterler dışındaki çalışmalar araştırma kapsamında yer almamaktadır.

Bu kriterler dahilinde psikolojik danışma ve rehberlik alanında yürütülen çalışmaların bibliyometrik analizini yapabilmek amacıyla, akademik camiada yaygın olarak kullanılan ve kabul edilen Web of Science (WoS) veri tabanına (Meho & Yang, 2007) erişim sağlanarak “çevrimiçi psikolojik danışma” ve bu kavramın İngilizce karşılığı olan “online counseling”, “online psychological counseling” terimlerinin taraması yapılmıştır. Bu bağlamda 15.04.2024 tarihinde gerçekleştirilen taramada yıl sınırlaması olarak 2014-2024 yılları tercih edilmiştir.

3.3.Verilerin analizi

Araştırmanın yürütülmesi amacıyla belirlenmiş kriterler dahilinde WoS veri tabanında toplam 68 çalışma, Google Scholar veri tabanında toplam 685 çalışma, YökTez veri tabanında ise toplam 3 çalışmaya erişilmiştir. Elde edilen toplam 756 çalışmanın belirlenen kriterlere göre incelenmesi sonucunda araştırmaya dahil edilmeyen çalışmalar olmuştur. Dahil edilme kriterlerinin en başında araştırmanın psikolojik danışma alanında olması gelmektedir. Bu alanda yapılmayan (ekonomik danışmanlık, akademik başarı danışmanlığı, tasarım danışmanlığı vb.) konular analize dahil edilmemiştir. Tüm kriterlerin sonunda toplam araştırma sayısı 100 olarak belirlenmiştir. WoS veri tabanı yoluyla elde edilen analizler sonucunda bilimsel çalışmalar betimsel analiz kriterlerine göre analiz edilmiş ve görseller yoluyla sunulmuştur (Bknz Tablo 1.). Elde edilen veriler VOSviewer programı kullanılarak araştırma makalesinin bibliyografik özelliklerine göre (ortak yazar, ortak atıf, birlikte bulunma vb.) analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1.

Dahil etme-hariç tutma kriterleri

Dahil Etme Kriterleri

Birinci Aşama	Veri Tabanı	WoS, Google Scholar, YÖKTez
	İndeks	Tamamı
	Tarih	2014-2024
	Yayın Türü	Makale, Tez
	Anahtar Kavramlar	Çevrimiçi psikolojik danışma, online counseling
	Sonuç	756

Hariç Tutma Kriterleri

İkinci Aşama	Kategori	Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik dışındaki araştırmalar
	Yayın Dili	İngilizce, Türkçe/ Her iki dilden birinde genişletilmiş özete sahip olmayan

Yayın Ücreti	Erişim ücreti olan
Araştırma Yöntemi	Tarama ve Bibliyometrik Analizler
Sonuç	100 yayın

Araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen ve incelenen toplam 100 çalışmanın betimsel analizinin yapılmasından sonra belirlenen çalışmalar betimsel araştırma problemlerine göre analiz edilmiş ve görseller yoluyla aktarılmıştır. Daha sonra elde edilen veriler VOSviewer programı yardımıyla bibliyografik özellikler olarak ifade edilen atıf sayıları, ortak atıf ve ortak yazarlık açısından yazar, kurum ve ülkeye göre kayıt altına alınmış ve analiz edilmiştir. Buna göre verilerin analizinde kullanılan analiz türü, analiz birimi ve sayma yöntemi Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2.

Verilerin Analizinde kullanılan analiz tipi, birimi ve sayma yöntemi

Analiz Tipi	Analiz Birimi	Sayma Yöntemi
Ortak yazar	Yazarlar	Tam sayım
	Ülkeler	
	Kurum	
Ortak atıf	Atıf alan yazarlar	
	Atıf alan referanslar	
Ortak bulunma	Anahtar Kelimeler	

3.4.Araştırma etik izni

Yapılan bu çalışmada “Psikolojik danışma ve rehberlik alanında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi” kapsamında sonuçlanmış ve yayımlanmış çalışmalara erişilmiştir. Yürütülen çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında kriter olarak belirlenmiş tüm kurallara uyulmuştur. Araştırma Yayın Etiğine Aykırı Eylemler başlığındaki herhangi bir eylemi gerçekleştirilmemiştir. Etik kurul izinleri bu araştırma kapsamında canlılar ile çalışılmadığı için etik kurul kararına ihtiyaç duyulmamaktadır.

4. BULGULAR

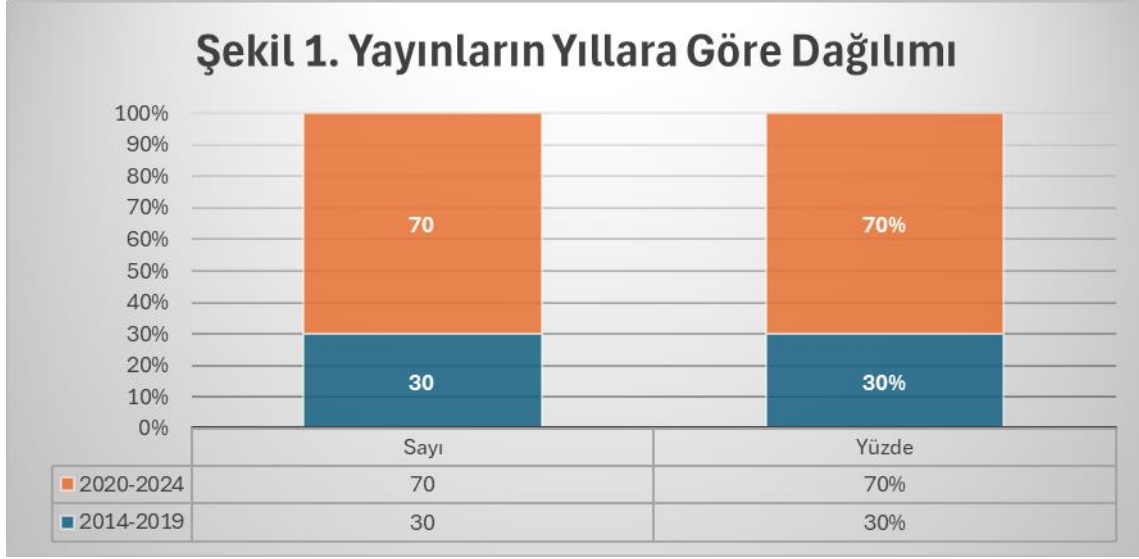
Bu bölümde araştırmaya dahil edilen çalışmalar betimsel ve bibliyometrik özellikler bakımından incelenerek araştırma sorularına cevap aranmış ve çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmanın amacı çerçevesinde oluşturulan alt amaçlar kapsamında ulaşılan bulgular aşağıda ayrı başlıklar altında sunulmuştur.

Çevrimiçi psikolojik danışma üzerine yapılan ve yayımlanan bilimsel çalışmaların bibliyometrik özelliklere göre (ortak atıf ağı, ortak yazarlık ağı ve ortak anahtar kavramlar) dağılımının incelenmesi sonucunda ilk olarak betimsel veriler sunulmuştur.

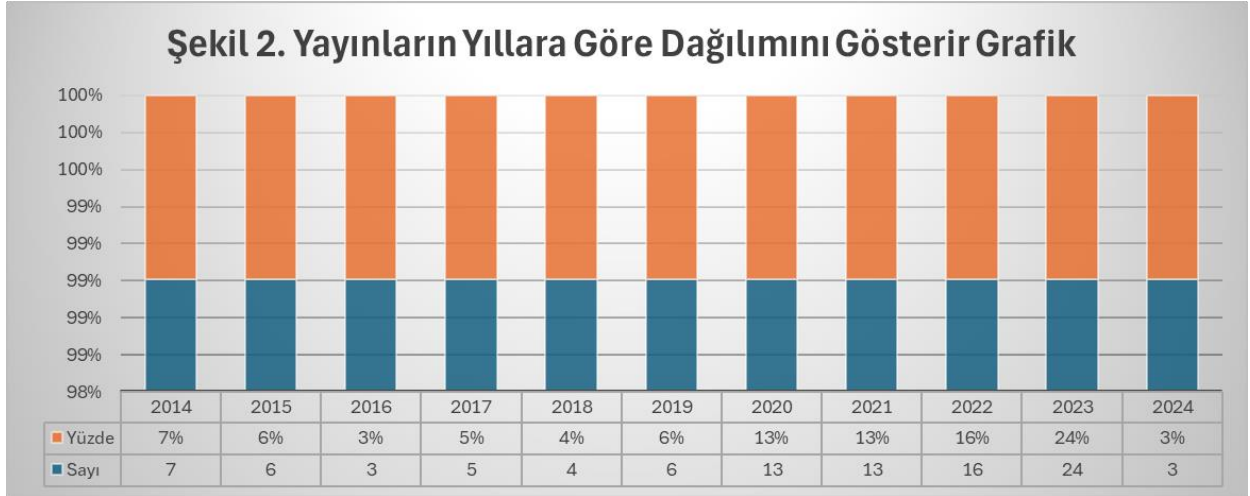
Yayımların yıllara göre dağılımı

Çevrimiçi psikolojik danışma ile ilgili yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımına ait grafik Tablo 1’de verilmiştir.

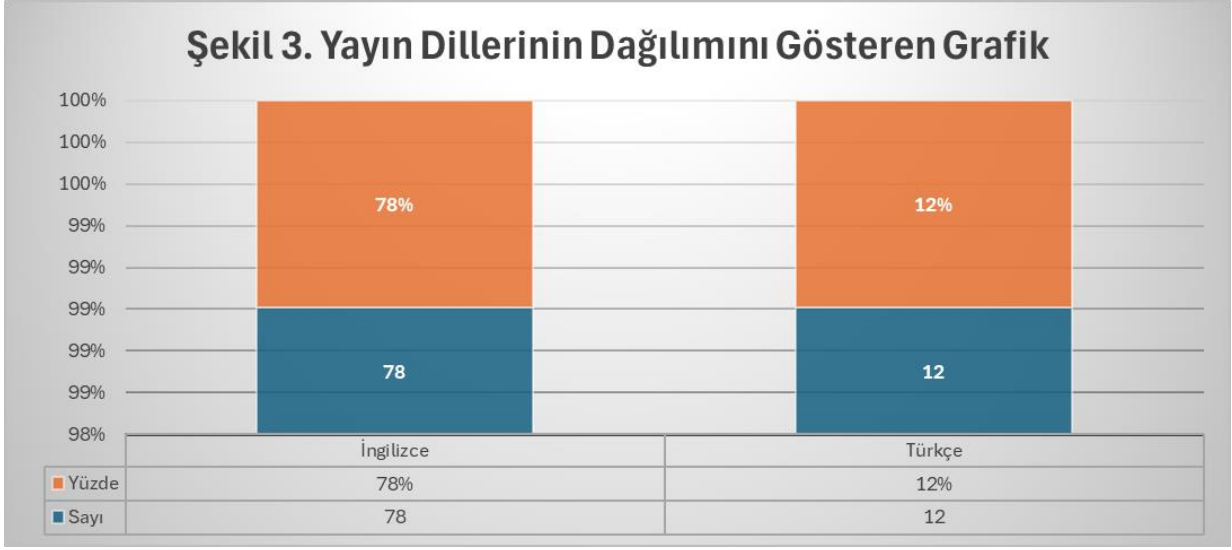
Şekil 1’deki veriler göz önünde bulundurulduğunda son 10 yılda çevrimiçi psikolojik danışmanlık üzerine yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunun 2020-2024 yılları arasında (n = 70) olduğu görülmektedir. Ayrıntılı bir tablo olarak ele alındığında ise veriler en çok çalışmanın COVID-19 sırası ve sonrasında yürütülen çalışmalardan oluştuğunu göstermektedir (Bknz Şekil 2.)

Yapılan yayın sayıları 2020 ve 2021 yıllarında eşit sayıda iken takip eden yıllarda giderek artan oranda çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Çalışmanın yapıldığı yıl olması ve henüz 2024 yılının tamamlanmamış olması sebebiyle 2024 yılındaki çalışmaların nicelik olarak az olması yanıltıcı olabilir.

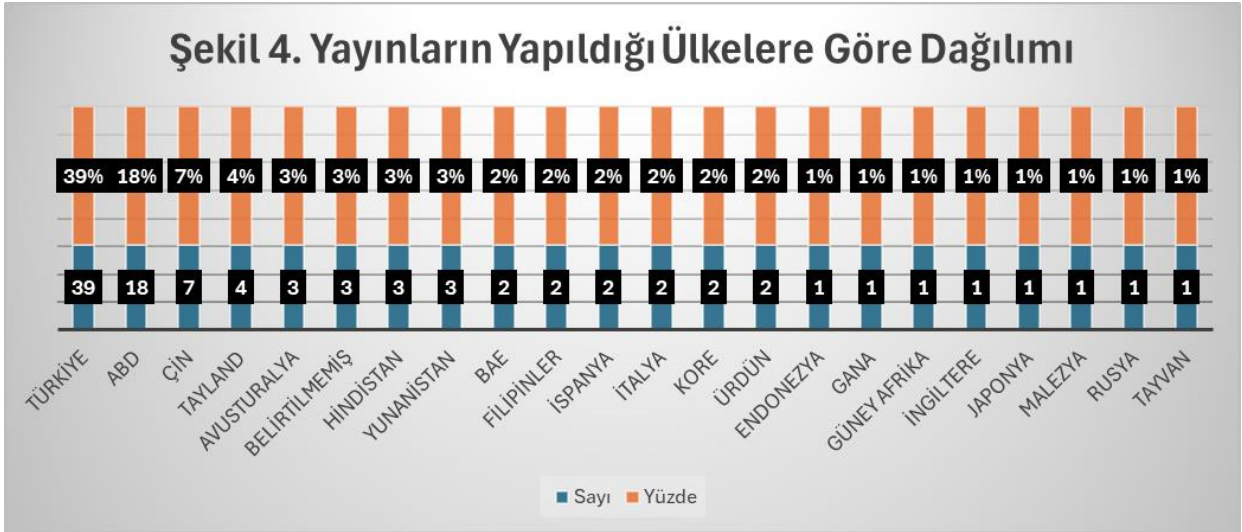
Araştırma kapsamında ayrıca yapılan yayınların yayımlandığı dillere göre de analizler yapılmıştır. Buna göre çevrimiçi psikolojik danışma alanında yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun İngilizce dilinde olduğu görülmektedir (n = 78, %78). Çalışmaya dahil edilme kriteri olarak İngilizce ve Türkçe dillerinde yayınlanmış olması belirlenmiştir. Bu kriterlere göre en fazla İngilizce tercih edildiği görülmektedir.

Şekil 3. Yayın Dillerinin Dağılımını Gösteren Grafik

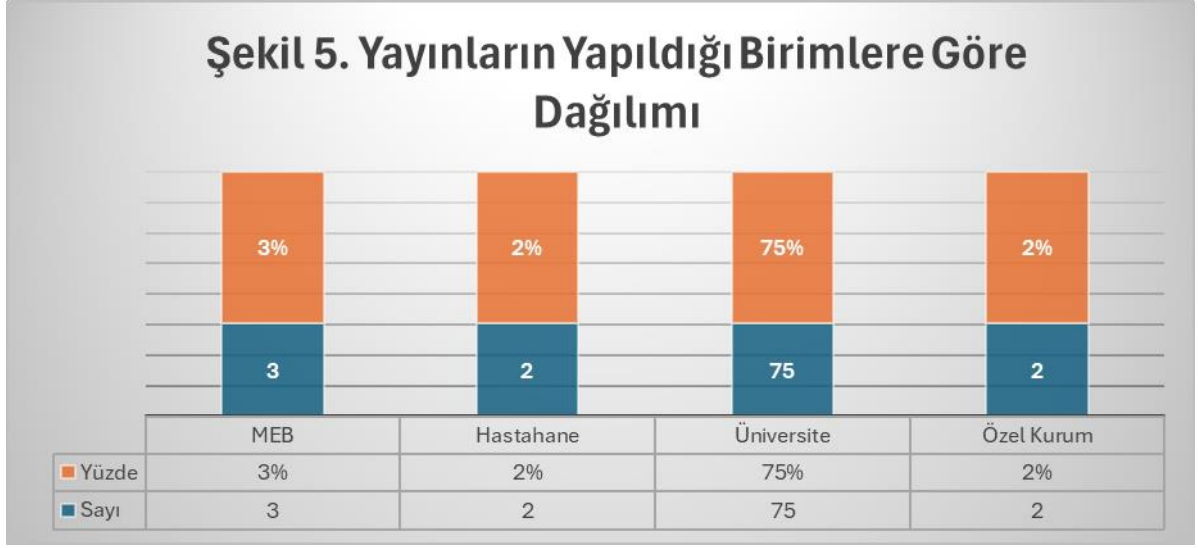

Yapılan araştırma neticesinde çevrimiçi psikolojik danışma alanında yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun Türkiye’de yapıldığı görülmektedir (n = 39, %39). Ardından en fazla çalışma Amerika Birleşik Devletleri’nde (n = 18) ve Çin’de (n = 7) yapıldığı görülmektedir. Diğer yandan araştırmacıların çalışma yapmalarına rağmen ülkeyi belirtmedikleri çalışmalar da bulunmaktadır (n = 3, %3).

Şekil 4. Yayınların Yapıldığı Ülkelere Göre Dağılımı

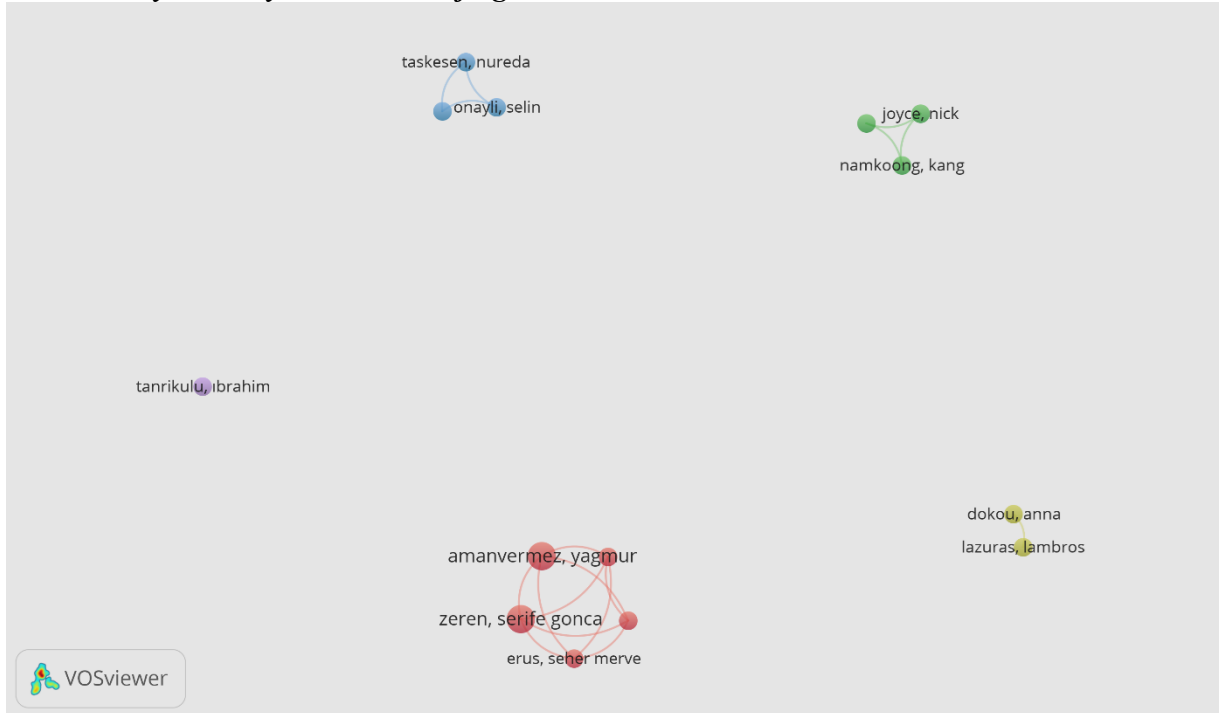
Çevrimiçi psikolojik danışma çalışmalarının en fazla yürütüldüğü alan Üniversiteler olarak belirlenmiştir (n = 75; %75). Bu analiz başlığına yönelik veriler Şekil5’te sunulmuştur. Alandaki çalışmaların çoğunluğunun üniversitelerde yürütülmesine rağmen hastane, danışmanlık merkezleri ve milli eğitim bakanlığı gibi kurumlarda da çevrimiçi psikolojik danışmanlık alanında çalışmalar olduğu da görülmektedir.

Araştırmanın betimsel analizlerinin yanında bibliyografik analizleri de yapılmıştır. Bu analiz sonuçlarına göre ortaya çıkan veriler Vosviewer kullanılarak görselleştirilmiş ve takip eden şekillerde gösterilmiştir.

Şekil 6. ağ görselleştirme haritası yazarların işbirliği gücünü göstermektedir. Çizgilerin kalınlığı işbirliği gücünü gösterirken dairenin boyutu makale sayısını, renkler ise işbirliği kümesini göstermektedir.

Yayınlaraın yazar ortak atıf ağı

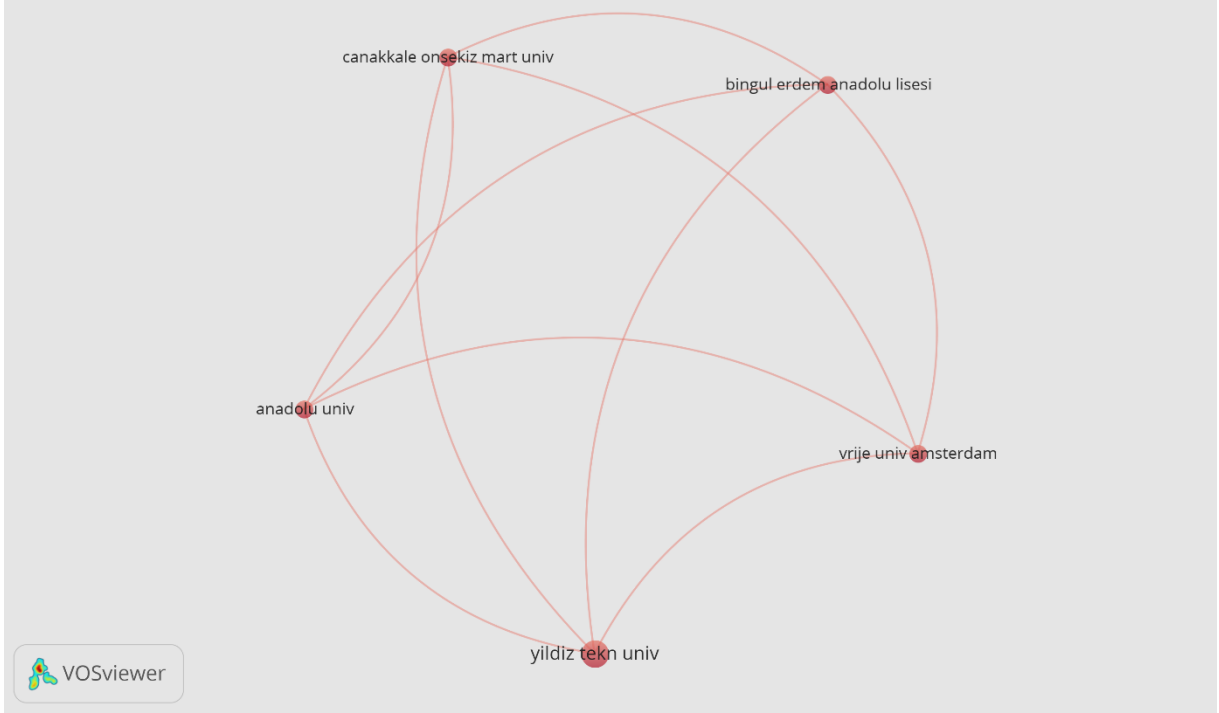
Şekil 6. Yazarlar için ortak yazarlık ağ görselleştirme haritası

Şekil 6'daki ağ görselleştirme haritası VOSviewer programı ile oluşturulurken yazar başına düşen makale sayısı en az iki olarak belirlenmiş ve 14 yazarın işbirliği içinde olduğu ve bunun 5 farklı kümeye ayrıldığı görülmektedir. Kümeler kırmızı, mavi, yeşil ve sarı

renklerde dir. Yazarlar ve işbirliği içinde olduğu yazarların kümeleri de yine şekil üzerinden görülmektedir.

Yayınların yazarların bağlı buldukları kurum/üniversitelere göre ortak atıf ağı

Şekil 7 ağ görselleştirme haritası yazarların bağlı buldukları kurum/üniversitelerin işbirliği gücünü göstermektedir. Yine çizgilerin kalınlığı işbirliği gücünü gösterirken dairenin boyutu makale sayısını, renkler ise işbirlikleri kümesini göstermektedir.

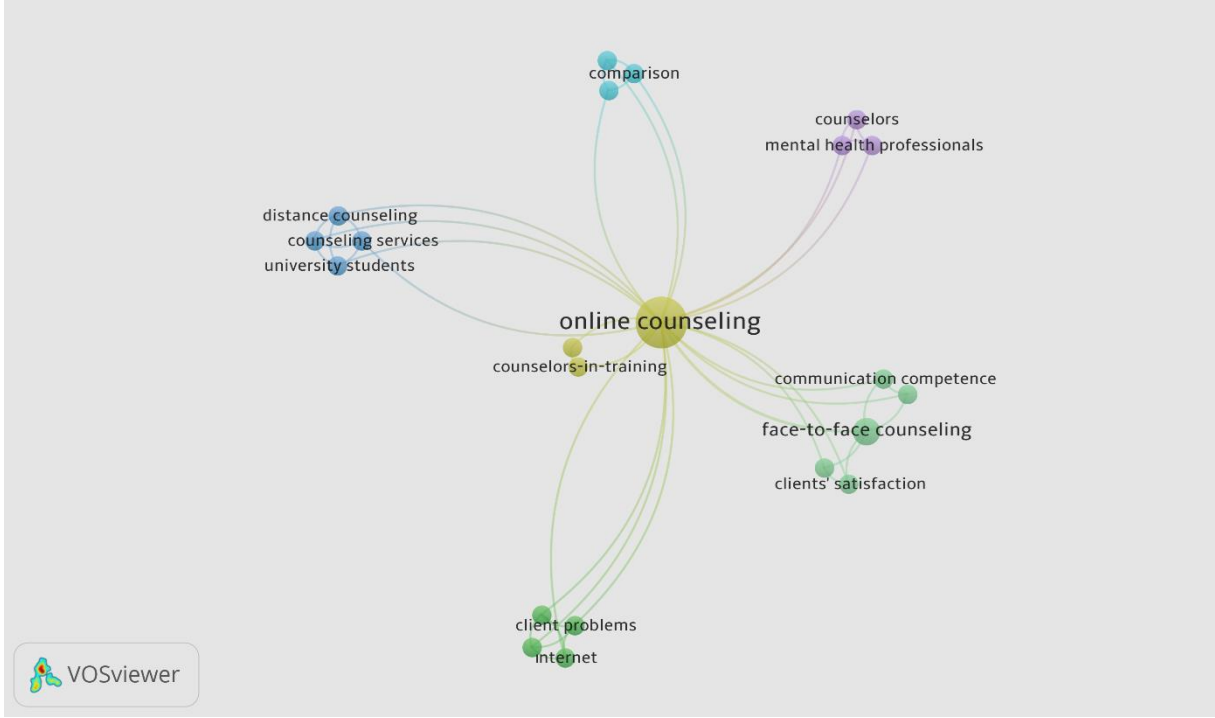

Şekil 7. Yayınların yazarların bağlı buldukları kurum/üniversitelere göre ortak atıf ağı

Şekil 7’deki ağ görselleştirme haritası VOSviewer programı ile oluşturulurken kurum/üniversite başına makale sayısı en az 2 makale olarak belirlenmiş ve 5 kurum/üniversitenin işbirliği içinde olduğu ve bunun bağlantı durumuna göre 5 farklı kümeye ayrıldığı görülmektedir. Bu haritaya göre çevrimiçi psikolojik danışma konusunda araştırma yürütülen kurumların başında üniversiteler gelmektedir.

Yayınlarda en çok kullanılan ortak anahtar kelimeler

Şekil 8 ilgili yayınlarda en çok kullanılan anahtar kelimeleri ve bunların ağ görselleştirme haritasında birlikte kullanımına ilişkin bağlantıları göstermektedir. Bu sayede araştırmaların hangi konular ile daha çok ilişkili olduğu tespit edilmektedir. Farklı renk grupları sayesinde ise araştırmada kullanılan kelimelerin en fazla ilişkili olduğu gruplar ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir.

Şekil 8’de yer alan ağ görselleştirme haritası anahtar kelimelerin birlikte kullanım durumlarını göstermektedir. Ağ görselleştirme haritası VOSviewer programı ile oluşturulan bu haritanın anahtar kelime sayısı en az 5 olarak belirlenmiştir. Araştırmadaki toplam. Anahtar kelime sayısı olan 78 anahtar kelimenin toplam 22’si bu kriteri karşılamıştır. En sık ve birlikte kullanılan anahtar kelimelerin 5 farklı kümeye ayrıldığı görülmektedir. Anahtar kelimelerde “çevrimiçi danışma” kavramının yanında “yüz yüze danışma” ve “danışman eğitimi” kavramlarının da ön plana çıktığı görülmektedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çevrimiçi psikolojik danışmanlık alanında yapılan araştırmaların bibliyometrik analizinin gerçekleştirildiği bu çalışmada temel olarak iki alt amaç belirlenmiştir. Belirlenen alt amaçlar çerçevesinde gerçekleştirilen analizler sonucunda öncelikle ilk amaca yönelik betimsel analizler ve ayrıntılı görselleştirmeler sunulmuştur. Sonrasında ikinci amaca yönelik olarak yapılan bibliyometrik analizler ve elde edilen sonuçlara yönelik görselleştirmeler sunulmuş ve gerekli açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında belirlenen ilk alt amaç çerçevesinde öncelikle çevrimiçi psikolojik danışma alanında yapılan bilimsel çalışmaların yıllara göre dağılımı incelenmiştir. Bu bağlamda ilgili konu alanında WoS veri tabanında yer alan yayın sayılarının 2014 -2024 yılları arasında kaydettiği ilerleme ve gelişim süreci araştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle COVID-19 ‘un da etkisiyle yapılan çevrimiçi çalışmalarda 2019 yılından itibaren bir artış olduğu gözlenmektedir. Daha önceki yıllarda tek haneli rakamlarda olan çalışmalar gerek uzaktan iletişime geçmenin zorunlu hale gelmesi gerek bu zorunluluğun ortaya koyduğu kolaylıkların daha sonraki yıllarda tercih edilmesi sebebi ile artarak devam eden bir çalışma platformunun oluşmasına yol açmıştır. Bu yönüyle bakıldığında beklenen bir durum olarak değerlendirilebilir.

İlgili alanda gerçekleştirilen çalışmalar yayın dili açısından ele alındığında İngilizce dilinin öne çıktığı görülmektedir. Literatürde yer alan bibliyometrik analiz çalışmaları incelendiğinde yayın dilleri açısından gerçekleştirilen analizlerde genel olarak hâkim dilin İngilizce olduğu görülmektedir. Dünyada genel kabul olarak bilimin dili İngilizce olması ve ilgili veri tabanında yer alan dergilerin çoğunun yayın dili olarak İngilizce'yi benimsemiş olması bu durumun ortaya çıkmasında temel neden olarak görülürken bu anlamda gerçekleştirilen çalışmanın da literatür ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Yayınların ülke/bölgelere göre dağılımı incelendiğinde ise Türkiye ve ABD'nin öne çıktığı görülmektedir. Bu analizin çalışmaları yürüten araştırmacıların çoğunluğunun Türk olması ve daha çok uzaktan etkileşim içeren çevrimiçi psikolojik danışmanın yeni bir kavram olması ile ilgili olmasının bir sonucu olduğu söylenebilir. İlgili alanda en üretken yazar ve kurum/üniversite olarak öne çıkanlar aynı zamanda kümülatif olarak ele alındığında buldukları ülke/bölgeleri de ön plana çıkarmaktadırlar.

Çevrimiçi psikolojik danışmayı merkeze alan ve bu uygulamanın etik, geçerlik-güvenirlilik, uygulanabilirlik başlıkları altında ele alan araştırmalar devam etmektedir. Literatür incelendiğinde çevrimiçi psikolojik danışma uygulamalarının giderek daha yaygınlaşacağı ve uygulama alanlarının da her platformda yerini alacağını söylemek mümkündür. Bu durumda ilgili alanda bilimsel çalışmaların yapılması ve yapılan bilimsel çalışmalar kadar bu çalışmaların niteliğinin ve gerçekleştirildiği örneklerin de önemli olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Başkurt, B., & Zeren, Ş. G. (2024). Fear of negative evaluation and feelings of inferiority in predicting perfectionism. *Hacettepe University Journal of Education*.
<https://doi.org/10.16986/huje.2024.515>
- Borcsa, M., Pomini, V., & Saint-Mont, U. (2020). undefined. *Journal of Family Therapy*, 43(1), 4-26. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.12308>
- Cipolletta, S., & Mocellin, D. (2017). undefined. *Psychotherapy Research*, 28(6), 909-924.
<https://doi.org/10.1080/10503307.2016.1259533>
- Colón, Y., & Stern, S. (2011). undefined. *Online Counseling*, 183-202.
<https://doi.org/10.1016/b978-0-12-378596-1.00010-1>
- Dores, A. R., Geraldo, A., Carvalho, I. P., & Barbosa, F. (2020). undefined. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(20), 7663.
<https://doi.org/10.3390/ijerph17207663>
- Drum, K. B., & Littleton, H. L. (2014). Therapeutic boundaries in telepsychology: Unique issues and best practice recommendations. *Professional Psychology: Research and Practice*, 45(5), 309-315. <https://doi.org/10.1037/a0036127>
- Full, W., Vossler, A., Moller, N., Pybis, J., & Roddy, J. (2023). Therapists' and counsellors' perceptions and experiences of offering online therapy during COVID-19: A qualitative survey. *Counselling and Psychotherapy Research*, 24(2), 703-718.
<https://doi.org/10.1002/capr.12707>
- Geller, S. (2020). undefined. *Counselling Psychology Quarterly*, 34(3-4), 687-703.
<https://doi.org/10.1080/09515070.2020.1787348>

- Gonzales, S. K., Limberg, D., & Cunningham, K. M. (2022). undefined. *Professional School Counseling*, 26(1c), 2156759X2211346. <https://doi.org/10.1177/2156759x221134664>
- Haberstroh, S., Parr, G., Bradley, L., Morgan-Fleming, B., & Gee, R. (2008). undefined. *Journal of Counseling & Development*, 86(4), 460-470. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2008.tb00534.x>
- Khan, S., Shapka, J. D., & Domene, J. F. (2021). undefined. *British Journal of Guidance & Counselling*, 50(1), 43-65. <https://doi.org/10.1080/03069885.2021.1885009>
- Kraus, R. (2011). undefined. *Online Counseling*, 55-63. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-378596-1.00003-4>
- Pickard, J. A., Allsop, K., & Deane, F. P. (2023). undefined. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 34(1), 18-33. <https://doi.org/10.1177/20556365231211103>
- Skovholt, T. M., Hanson, M., Jennings, L., & Grier, T. (2016). undefined. *Master Therapists*, 17-30. <https://doi.org/10.1093/med:psych/9780190496586.003.0002>
- Tanrikulu, İ. (2009). undefined. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 785-788. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2009.01.140>
- Virtual school counseling during COVID-19: Perspectives from school counselors and interns. (2023). *Journal of Education and Practice*. <https://doi.org/10.7176/jep/14-27-08>
- Vossler, A., & Moller, N. P. (2014). "The relationship past can't be the future": Couple counsellors' experiences of working with infidelity. *Sexual and Relationship Therapy*, 29(4), 424-435. <https://doi.org/10.1080/14681994.2014.924619>
- Zeren, Ş. G. (2014). undefined. *International Online Journal of Educational Sciences*. <https://doi.org/10.15345/iojes.2014.02.019>
- Zeren, Ş. G. (2016). undefined. *TED EĞİTİM VE BİLİM*, 40(182). <https://doi.org/10.15390/eb.2015.4696>
- Zeren, Ş. G., Bican, B., & Başar, D. (2020). Evdekal Türkiye: COVID-19 Sürecinde Çevrimiçi Grup Çalışmaları. *Yildiz Journal of Educational Research, Yildiz Technical University*, 5(2), 31-50. <https://doi.org/10.51280/yjer.2020.007>

KONUT VE ÇATILI İŞYERİ KİRA SÖZLEŞMELERİNİN ÖZEL SONA ERME HALLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Fitnat GÜNEY

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi,

0000-0002-1400-7866

ÖZET

Günümüzde olduğu gibi geçmiş yıllardan beri toplumsal düzeni sağlamak amacıyla kiraya veren ve kiracı arasındaki hukukun devlet eliyle düzenlenmesi gerekmiştir. Her ne kadar esas itibariyle kural olarak sözleşme özgürlüğü benimsenmiş olsa da köyden kentlere göçlerin ve nüfusun hızlı bir şekilde artması sebebiyle kiracı ile kiraya veren arasında ciddi problemler meydana gelmiş bu nedenle düzeni sağlamak ve kiracıyı korumak amacıyla sözleşmesel alana müdahale edilecek nitelikte düzenlemeler yapılmak durumunda kalınmıştır. Problemlerin çözümü amacıyla 01.07.2012 tarihinde 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu kanunla 818 sayılı Borçlar Kanunu ve 6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun aynı çatı altında birleştirilmiştir. 6098 sayılı kanunda önceki kanunlardan önemli sayılabilecek derecede değişiklikler yapılmışsa da kanunda düzenlenmiş olmayan yeni kurum ve hükümlere yer verilmiştir. 6098 sayılı kanun ile birlikte konut ve çatılı işyeri kira sözleşmelerine ilişkin uyuşmazlıklar çözülmeye çalışılmış ve bu hususla birlikte sözleşmelerin sona erdirilmesiyle ilgili kanuni süreler öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler : Konut ve çatılı işyeri sözleşmeleri, özel sona erme halleri, bildirim yoluyla sona erme.

1. GİRİŞ

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun hazırlanmasında kaynak olarak İsviçre Borçlar Kanunu benimsenmiştir. Ancak İsviçre Borçlar Kanunu'nda yürürlükteki kanunlardaki terimlerin karşılığının olmaması sebebiyle terimlerde düzeltmeler yapılmış ve yeni terimler kazandırılmıştır. Yeni terimler ve düzenlemelerle kabul edilen 6098 sayılı Türk Borçlar Kanun'da kira sözleşmelerine ilişkin hükümler aynı kanunun dördüncü bölümünde, 339. madde ve devamında düzenlenmiştir. Bu özel düzenlemelerin yapılması sebebine bakıldığında uygulama itibariyle en çok karşılaşılan uyuşmazlıkların genel itibariyle kira sözleşmeleri ile ilgili olduğunu görülmektedir. Kira sözleşmeleri içerisinde ise günümüz itibariyle en çok uyuşmazlık konut ve çatılı işyeri kira sözleşmelerine istinaden çıkmaktadır. Konut ve çatılı işyeri kira sözleşmelerine ilişkin düzenlenen maddelere bakıldığında; hükümlerin uygulama alanı, kira bedeline ilişkin düzenlemeler, dava açma süreleri ve bu sözleşmelerin sona erme halleri düzenlendiği görülmektedir. Sona ermeye ilişkin hükümler adi kira sözleşmesinin sona ermesine ilişkin hükümlerden farklı olarak 347 ile 356. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Konut ve çatılı işyeri kiralarının özel sona erme halleri ise 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 347. ve 349. maddesi arasında düzenlenmiştir. 818 sayılı Borçlar Kanunu'nda yer verilmeyen ancak 6570 sayılı kanunun 11. maddesini kısmen karşılayan konut ve çatılı işyeri kiralarının

bildirim yoluyla özel sona ermesi hali yeni bir düzenleme olarak kabul edilmekte olup özel hükümlere tabi tutulmuştur.¹

2. KONUT VE ÇATILI İŞYERİ KİRA SÖZLEŞMELERİNİN ÖZEL SONA ERME HALLERİ

2.1. HUKUKUMUZDAKİ YASAL DAYANAKLAR

2.1.1. 6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkındaki Kanun ve 818 Sayılı Borçlar Kanunu Dönemi

Konut ve çatılı işyeri kira sözleşmeleri günümüzde olduğu gibi geçmişte de uygulama alanı geniş sözleşmeler arasında yer almaktaydı. Konut ve çatılı işyeri kiralarına ilişkin yaşanan olumsuz durumlar karşısında yönetim otoriteleri, kamu düzenini sağlamak ve toplumdaki bireyler arasındaki anlaşmazlıklara çözüm bulmak amacıyla önlem almaya çalışmışlardır. Ülkedeki bireylerin sayılarının artmasıyla meydana gelen düzensiz göç problemi, ekonomik krizler, toplumdaki zengin-fakir arasındaki makasın öngörülemez şekilde artışı, yabancıların ülkemize yerleşiminin artması, yabancıların ülkemizde sahip olduğu gayrimenkul sayısının artışı gibi sebepler kiraya veren ve kiracı arasındaki uyuşmazlıkların da doğru oranda artmasına sebebiyet vermiştir. Bu doğrultuda yönetimler, kanunlar başta olmak üzere diğer yasal düzenlemelerle de toplumda bulunan kiraya veren ve kiracı arasında anlaşmazlıkların çözümü için köprü kurmaya çalışmışlar ve bireylerin haklarını en doğru şekilde kullanabilmeleri adına düzenlemeleri hukuka uygun şekilde uygulayabilmeyi amaç edinmişlerdir. Otoriteler, genelde mülk sahibi olan kiraya verenler karşısında kiracıyı zayıf konumda görmüş ve genellikle yaptıkları düzenlemelerde kiracıyı koruma yoluna gitmişlerdir.

Kanun koyucu, 1926 yılında yürürlüğe giren 818 sayılı Borçlar Kanunu'nda kira sözleşmesini adi kira hükümleri ve ürün (hasılat) kira hükümleri olmak üzere iki ana başlıkta düzenlemiştir. Zamanın geçmesi ile birlikte nüfus artış hızının yükselmesi, sanayileşmenin hızlanması ile şehirlerde işçi ihtiyacının artması, ekonomik krizlerin tarım yapmayı zorlaştırması ve vatandaşların yeni iş arayışına girmeleri, şehirleşme ile birlikte yeni konutların çoğalması ve köyden kente göçlerin artması gibi sebeplerle konut ve çatılı işyeri kiralarındaki uyuşmazlıklar artmış ve bu durum uyuşmazlıkların çözümü amacıyla kanun koyucuyu yeni düzenleme yapmak zorunda bırakmıştır. Kanun koyucu, mevcut olan 818 sayılı Borçlar Kanunu'na eklemeler yapmak yerine 18.05.1955 tarihinde kabul edilen ve 01.06.1955 tarihinde yürürlüğe giren 6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkındaki Kanun'u (GKHK) yürürlüğe koymuştur.

6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkındaki Kanun'un ilk maddesine göre bu kanunun musakkaf olmayanlar hariç; belediye teşkilatı olan yerlerle, iskele, liman ve istasyonlardaki gayrimenkullerin kiralalanmalarında kiralayanla kiracı arasındaki hukuki ilişkilerden doğan uyuşmazlıklarda o tarihte yürürlükte bulunan 818 sayılı Borçlar Kanunu ile birlikte uygulanması öngörülmüştür.

Öncelikle çıkarılan bu kanunun ilk maddesiyle, kanunun taşınmazlar için tek başına uygulama alanı bulmayacağını yani tüm taşınmazları kapsamadığı açıkça düzenlenmiş, dolayısıyla konu ve yer bakımından sınırlama getirilmiştir. İlgili kanunun ilk maddesinde kanunu uygulanma alanının sınırlandırılması sebebiyle bu sınırlandırmalar dışında kalan taşınmazlarda 818 sayılı Borçlar Kanunu'nun uygulanacağı sonucuna varılmaktadır çünkü

¹ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Madde Gerekçesi, s.154.

kanunun taşınmazlara ilişkin uyuşmazlıklarda uygulanabilmesi için iki şart öngörülmüştür. Bu şartlardan ilki, uyuşmazlığa sebebiyet veren taşınmazın kanunun ilk maddesinde sayılan taşınmazlardan olması ve ikincisi ise taşınmazların da üstünün kapalı (musakkaf) olmasıdır.² Bu şartları yerine getirmeyen yani kanunun sınırlandırdığı alanlar dışında kalan taşınmazlar hakkında ise 818 sayılı Borçlar Kanunu uygulanmıştır.

Geçmişte ve günümüzde birçok kira sözleşmesinin kurulmasında belli şekil şartları öngörülmüştür. Örnek verilecek olursa kanun koyucu; 5846 sayılı Fikir Ve Sanat Eserleri Kanunu, 2920 sayılı Sivil Havacılık Kanunu ve Vakıflar Kanunu ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu gibi özel yasalarda kira sözleşmelerinin kurulmasında özel şekil şartları belirlemiş ve bu kanunlara göre yapılan sözleşmelerin yazılı yahut noterde yapılmış olması şartını getirmiştir.³ Ancak 6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkındaki Kanun'da kira sözleşmesi için şekil şartı öngörülmemiştir. Yani bir kira sözleşmesi yazılı olarak kurulabileceği gibi sözlü olarak da kurulabileceğini kabul etmiştir. Kanun koyucu, bu kira sözleşmelerinde ise kiraya verenin karşısında kiracıyı korumaya yönelik hareket etmiştir.⁴

Köylerden kentlere göçlerin çok olması, sanayileşmenin hızlanmasıyla göç eden insanların konut ihtiyacı sayısının artmasıyla birlikte işyeri kiralarında da anlaşmazlıkların artış göstermesi gibi sebepler köylerden ziyade kentlerde meydana gelen uyuşmazlıkların artmasına sebep olmuştur. İşte bu sorunların çözümü amacıyla 6570 sayılı kanunda yer ve konu sınırlaması getirilmiş ve kiraya veren kiracıya nazaran daha güçlü konumda görüldüğünden kiracıyı korumaya yönelik politikayı benimsemiştir.⁵ Kiracının kiraya verene karşı zayıf konumda görülmesi ve bu sebeple kiracının kiraya verene karşı korunma politikası özellikle 1940 yılında İsviçre'de yürürlüğe giren Borçlar Kanunu'nda görülmektedir. 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu ve 6570 sayılı kanununda yer alan hükümler de İsviçre Borçlar Kanunu'ndan alındığından bizim kanunlarımızda da aynı politikanın uygulandığı görülmektedir.⁶

6570 sayılı kanunun uygulama alanı her ne kadar konu ve yer bakımından sınırlandırılmışsa da bu kanun, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun hazırlanmasında ve gelişiminde önemli rol almıştır. 6570 sayılı kanun ve 818 sayılı kanunun birlikte uygulandığı dönemde içtihatlar artmış ve bu şekilde 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'na bir anlamda zemin hazırlanmıştır. Öyle ki 6098 sayılı kanuna bakıldığı zaman 6570 sayılı kanunun içtihadından, şeklinden, uygulama alanından esintiler olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise 6570 sayılı kanunun hükümlerinin önemli ölçüde 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu tasarısında yer almasıdır.⁷ Tasarının genel gerekçesinde kira sözleşmesi başlığında "6570 sayılı Gayrimenkul

² BUBANİ KAHRAMAN Emine, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konut ve Çatılı İşyeri Kira Sözleşmesinin Bildirim Yoluyla Sona Erdirilmesi, İstanbul, 2022, s.4.

³ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2017/1541 Esas-2021/1516 Karar ve 30.11.2021 Tarihli kararı, <https://www.corpus.com.tr>, Son Erişim Tarihi:20.04.2024

⁴ Bknz. ERDOĞAN Hasan, Tahliye Davaları, Adalet Yayınevi, 2002, Ankara, s.801; "Belirtmek gerekir ki 6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun özü itibarıyla sosyal amaçlıdır. Bu niteliği gereği de ekonomik yönden daha güçsüz olan kiracıyı, kiraya verene karşı koruma eğilimi göstermektedir."

⁵ AKINCI Şahin, İşyeri Kiralarında Kiracının Korunması Açısından Borçlar Kanunu Tasarısının Bazı Hükümlerinin Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. LVII, S. 3, 2008, s. 33; HATEMİ Hüseyin/SEROZAN Rona/ARPACI Abdülkadir, Borçlar Hukuku: Özel Bölüm, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1992, s.207-208.

⁶ BURCUOĞLU Halûk, Borçlar Kanunu Tasarısı'nın Haksız Eylem Sorumluluğu ve Kira ile İlgili Düzenlenmesiyle Getirilen Yenilikler, Prof. Dr. Turgut Akıntürk'e Armağan, Beta Yayıncılık, 2008, Ankara, s.18; YAVUZ Cevdet, Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler, 4. Bası, İstanbul, 1996, s.240.

⁷ AKINCI Şahin, a.g.m., s.33.

Kiraları Hakkında Kanun hükümleri, Tasarıda kira sözleşmesi düzenlenmesine dâhil edildiği içindir ki bu özel Kanuna tâbi kira sözleşmelerinin konusunu oluşturan taşınmazlar, bu ayırım altında düzenlenmiştir. Bu nedenle, Tasarının yasalaşması durumunda, 6570 sayılı Kanunun da yürürlükten kaldırılması öngörülmektedir.” denilmiştir. Yalnızca bu husus dahi 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nun 6570 sayılı kanunun “yerine” geçecek bir kanun olarak kabul edildiği ve düzenlendiği hususuna delil teşkil etmektedir.

2.1.2. 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Dönemi

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu 1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren bu kanun ile 818 sayılı kanun ile 6570 sayılı kanun mülga olduğundan kira hukuku alanındaki düalist yapı sona ermiştir.⁸ Bu kanunda 818 sayılı Borçlar Kanunu ve 6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanunu’ndan farklı düzenlemeler yapılmış ve mevcut düzenlemelerde de yeniliğe gidilmiştir. Konut ve çatılı işyerlerine ilişkin düzenlemelere ilk defa yenilikçi bakış açısıyla ve ayrıntılı bir şekilde 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nda yer verilmiştir. 818 sayılı Borçlar Kanunu’na bakıldığında konut ve çatılı işyerlerine ilişkin düzenlemelere yer verilmediği görülmekle birlikte mülga edilen 6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun’da her ne kadar düzenlemeler yapılmışsa da sorunları çözmede yeterli olmadığından 6098 sayılı kanuna eklenen hükümlerin oluşumuna ana hatlarına bakıldığında bu kanunlara göre bir yer değiştirmenin olduğu ve yeni düzenlemelerin eklendiği görülecektir.⁹

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nda kira sözleşmelerine ilişkin hükümler, kanunun dördüncü bölümünde yer alan 299. madde ile 378. madde arasında düzenlenmiş ve burada da üç ana başlığa ayrılmıştır. İlk başlık, kira sözleşmelerine uygulanacak “Genel Hükümler” olup madde 299 ve 338 arasında düzenlenmiştir. İkinci başlıkta “Konut ve Çatılı İşyeri Kiraları”na uygulanacak hükümler 339. ve 356. maddeler arasında düzenlenmiş ve bu şekilde “Konut ve Çatılı İşyeri Kiraları” kavramı ve bu kira türüne ilişkin uygulanacak hükümler resmi olarak Türk Hukukuna kazandırılmıştır.¹⁰ Son başlık olarak “Ürün Kiraları”na uygulanacak hükümler madde 357 ve 378 arasında düzenlenmiştir. Kanun koyucu, konut ve çatılı işyeri kiralarını TBK’da bağımsız bir ayırım içinde tutmuş ve diğer kira sözleşmelerinden ayrı ve özel olarak düzenlemiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere bu düzenlenmelerin temeli İsviçre Borçlar Kanununa dayanmaktadır. Hukukumuzda yeni kavramların kazandırılması ve kiracının korunması politikasını izleyen 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu, İsviçre’nin Borçlar Kanunundan esinlenilerek hazırlanmış olmasından kaynaklı olarak büyük benzerlik göstermektedir.¹¹ Tıpkı İsviçre Borçlar Kanununda olduğu gibi hukukumuzda da konut ve çatılı işyeri kiralarında kiracının sözleşmenin zayıf tarafı olduğu kabul edilmiş ve bu tür kira sözleşmelerinin nitelik ve içerik olarak kiracıyı korumaya yönelik hüküm ve kurallardan oluşma gereksiniminin olduğunu düşünülmüştür.¹² Kaldı önceki kanunlarda olduğu gibi bu

⁸ İNCEOĞLU Murat, Kira Sözleşmelerinin Kurulması ve Yenilenmesi Türk Borçlar Kanunu Sempozyumu, Makaleler-Tebliğler, XII Levha, İstanbul, 2012, s. 245.

⁹ GÜLLÜOĞLU Yasemin, Konut ve Çatılı İşyeri Kira Sözleşmelerinde Sona Erme Halleri Üzerine Bir Değerlendirme, Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi, Cilt No.: 11, Sayı No.: 26, 2019, s.376.

¹⁰ HEKİM Aylin, Konut ve Çatılı İşyeri Kiralarının Bildirim Yoluyla Sona Ermesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s.7; GÖKYAYLA Emre, Konut ve Çatılı İşyeri Kiralarına İlişkin Hükümlerin Uygulama Alanı (TBK. m. 339), Prof. Dr. Aydın Zevkiler’e Armağan, Cilt II, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi, C. 8, Özel Sayı, 2013, s. 1204.

¹¹ AYDOĞDU Murat/KAHVECİ Nalan, Türk Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri: Sözleşmeler Hukuku, 3. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017, s. 582

¹² EREN Fikret, Borçlar Hukuku Özel Hükümler, 6. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018, s. 398

kanunda da kira sözleşmesinde kiracı aleyhine değişiklik yapılamayacağı hükmü dahi bu durumun tek başına göstergesidir.

Kanun koyucu, 818 sayılı Borçlar Kanunu ve 6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanununu tek bir çatı altında birleştirerek uygulamada meydana gelebilecek problemlerin çözümünü tek bir kanunla çözmeye çalışmış ve dağınık olarak farklı kanunlarda bulunan hükümlerin ikili yapısını ortadan kaldırmıştır.

2.2. KONUT VE ÇATILI İŞYERİ KİRALARINA İLİŞKİN KAVRAMLAR

2.2.1. Konut Kavramı ve Niteliği

6570 sayılı kanunun birinci maddesinde üstü örtülü (musakkaf) taşınmazlar için bu kanunun uygulanacağı öngörülmüş ve uyumsuzluğa ilişkin uygulanacak hükümler açısından bütün taşınmazlar kapsama alınmamıştır. Bu kanun taşınmazların musakkaf olması tek başına yeterli görülmemiş ve aynı şekilde belediye teşkilatı olan yerlerle, işkele, liman ve istasyonlarda olmasını da kümülatif bir şart olarak aramıştır. 6098 sayılı yeni Türk Borçlar Kanununda ise taşınmazlar için “konut ve çatılı işyeri” terimi kullanılmış ancak konut ve çatılı işyeri kavramlarından ne anlaşılması gerektiği ve kriterlerin ne olacağı hususunu doktrine bırakmıştır.¹³

6098 sayılı Türk Borçlar Kanununda düzenlenen özel hükümlerin uygulanabilmesi için taşınmazın özelliklerinden birinin “konut” niteliğinde olması gerekmektedir. Doktrinde genel olarak konut, insanların barınma ihtiyacını karşıladıkları, toprak ile sıkı ve devamlı bir ilişkisi olan¹⁴ yeme-içme ihtiyacını karşılayabileceği ve insanları çevresel zararlardan asgari düzeyde koruyan yer olarak tanımlanabilmektedir.¹⁵ Genel olarak bir kişinin konut hakkının olması, uluslararası sözleşmelerde ve Anayasa’da genel olarak barınma ihtiyacını karşılayabilmesi olarak da tanımlanmış ve hatta Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nde konut kavramı yerine “mesken” ve “barınma” ifadesi kullanıldığı görülmektedir.¹⁶ Türk Dil Kurumu’nda ise konut, “İnsanların içinde yaşadıkları ev, apartman vb. yer; mesken, ikametgâh” olarak tanımlanmaktadır.¹⁷ Bu kriterlere ek olarak 6098 sayılı TBK’nın 339. maddesinde “niteliği gereği geçici kullanıma özgülenmiş taşınmazların altı ay ve daha kısa süreyle kiralanmalarında” bu hükümlerin uygulanmayacağı hususu göz önüne alındığında konutun geçici nitelikte kiralanmaması, sürekli kullanım amacıyla kiralanmış olması gerektiği kabul edilebilir.¹⁸ Ancak doktrinde konutun ikametgah ihtiyacını karşılaması gerektiğini düşünenler¹⁹ olmakla birlikte ikametgah ihtiyacının

¹³ DEMİRCİOĞLU Huriye Reyhan, Kira Sözleşmesinde Yan Giderler, 1. Basım, Yetkin Yayınları, 2018, s.171.

¹⁴ KANIK Hikmet, Yargıtay Uygulamasında Kira Hukuku Davaları, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.s.363; Krş.; GÜMÜŞ Mustafa Alper, Borçlar Hukuku Özel Hükümler Kısa Ders Kitabı, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2019, s.24; GÖKYAYLA Emre, a.g.m., s.1218

¹⁵ GÖKYAYLA Emre, a.g.m., s.198; EREN Fikret, a.g.e., s.399; URAL ÇINAR Nihal, Türk Borçlar Kanunu’nda Düzenlenen Kira Sözleşmelerinde Kira Bedelinin Ödenmemesi ve Hukuki Sonuçları, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2014, s. 11

¹⁶ DOĞAN, Bayram, Anayasa Hukuku Açısından Konut Hakkı, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 31, Sayı 3, 2023, s.1323; ERGUN, Cem/GÜL, Hüseyin, Barınma Hakkının İhlal Edilme Sürecinde Kentsel Dönüşüm Projeleri, Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Pamukkale Üniversitesi, 4-6 Kasım 2010, s. 359.

¹⁷ <https://sozluk.gov.tr/> , E.T.:20.04.2024

¹⁸ RUHİ Ahmet Cemal/RUHİ Canan, Türk Borçlar Kanununa Göre Kira Hukuku, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, 2016, s.84

¹⁹ GÜMÜŞ Mustafa Alper, a.g.e, s.188.

karşılanmamasının konut kavramı ile ilgili olmadığı görüşünde²⁰ olanlar da bulunmakla birlikte bu hususta doktrinde farklı görüşler bulunmaktadır.

Herhangi bir konutun, kişinin barınma ihtiyacını karşılayabilmesi için o taşınmazın korunaklı olması gerektiğinden daha önce bahsetmiştik. Bir taşınmazın korunaklı kabul edilebilmesi için kişinin gün içinde o taşınmazda güvenle kalabilmesi ve uyuyabilmesi beklenir. Yani esas itibariyle korunaklı bir taşınmazın, kişiyi çevredeki olumsuz etki ve saldırılardan koruyabiliyor olması gerekmektedir. Bu durumda her ne kadar kanunun özel düzenlemesinin başlığı ve metninde konutun çatılı olma şartı açıkça belirtilmemişse de işin doğası gereği bir konutun korunaklı olması için çatısının da bulunması gerekmektedir. Öyle ki 6098 sayılı kanunun 339. maddesinin ilk fıkrasının ikinci cümlesinde “*Ancak bu hükümler, niteliği gereği geçici kullanıma özgülenmiş taşınmazların altı ay ve daha kısa süreyle kiralanmalarında uygulanmaz*” denilmektedir. Madde metninin ikinci cümlesinde geçen “*niteliği gereği geçici kullanıma özgülenmiş taşınmazlar*” kavramının bu metinde kullanılması, kanaatimizce birinci cümlede yer alan konutun da aslında taşınmaz kabul edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bahsi geçen çatı için öğretide ve uygulamada her ne kadar bir şekil şartı öngörülmemişse de genel kabul olarak konutun üstünün örtülü olmuş olması çatılı olduğunun kabulünde yeterli olacaktır.²¹ İşyerlerine bakıldığında kanunda yer alan özel hükümlerin uygulanma şartı olarak çatılı olma şartının aranması, birçok işyerinin çatısı olmadığı gözetildiğinde doğal ve anlaşılır bir şart olarak kabul edilebilmektedir. Bu durumda kanun metninde işyerleri için çatılı olma şartı aranırken konut için özellikle çatılı olma şartının aranmamasının işin doğası gereği olduğu söylenebilir.²² Bu nedenle 6570 sayılı kanunda olduğu gibi konut kavramı tartışılırken musakkaf gibi herhangi bir sözcüğünün kullanılmamış olması karışıklığa yol açmamalıdır. Bu durumda çatılı olmayan bir işyerine ilişkin uyuşmazlıklar genel hükümlere tabi olacaktır.

Kira sözleşmelerinde daha önce de bahsedildiği üzere sözleşme serbestisi geçerlidir. Bu durumda tarafların kiralanan taşınmazı hangi amaçla kullanılacağına da belirlemiş olması muhtemeldir. Bu durumda tarafların kiralanan taşınmazı hangi amaçla kullanacağını kararlaştırmış olmaları konut ve çatılı işyerine ilişkin uyuşmazlıklara uygulanacak özel hükümlerin uygulama alanı bulup bulmayacağına önemli rol oynayacağından taraflar arasında imzalanan sözleşmenin niteliği ve içeriği önem taşımaktadır.²³ Şayet kiracı, konutu anlaşılardan farklı bir şekilde kullanmış ise bu durumda kiraya verenin bu durum karşısındaki tutumuna bakmak gerekir. Kiraya veren, kiracının kiralanan konutu anlaşılardan farklı bir amaçla kullandığını biliyor ve bu hususa ilişkin hiçbir şey yapmıyorsa bu durumda kiraya verenin kiralananın konuttan farklı bir amaçla kullanıldığını örtülü bir şekilde olduğunu kabul ettiği anlamına gelmektedir.²⁴

Kiralanan taşınmazın “konut” sayılabilmesi için fiziken büyüklüğünün (kat sayısı, oda sayısı vs.) herhangi bir önemi bulunmamaktadır²⁵ ancak kişinin günlük hayattaki ihtiyaçlarının bu taşınmazda asgari seviyede karşılanması beklenmektedir. Buna karşılık taşınmazın içinde mutfak, tuvalet, yatak odası, oturma odası gibi bölümlerin bulunması ve kişinin bütün

²⁰ GÖKYAYLA Emre, a.g.m., s. 3244; ARAL Fahrettin/AYRANCI Hasan, Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, 9. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.s. 268

²¹ İNCEOĞLU M. Murat, a.g.m., C. II, s.16.

²² YAVUZ Cevdet/ACAR Faruk/ÖZEN Burak, Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler), 9. Baskı, İstanbul 2011, s.257, ; AYDEMİR Efrail, Yeni Türk Borçlar Yasasına Göre Kira Hukuku, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 25.

²³ ARAL Fahrettin/AYRANCI Hasan, a.g.e., s. 222; KANIK Hikmet, a.g.e., s.363.

²⁴ HEKİM Aylin, a.g.t., s.15.

²⁵ GÖKYAYLA Emre, a.g.m., s.1219

ihtiyaçlarının karşılanması da beklenmemektedir.²⁶ Bununla birlikte konutta elektrik, su, doğalgaz gibi günlük hayatı devam ettirmeye yarayacak ihtiyaçların kullanıma hazır olması, taraflarca önceden anlaşılmadığı takdirde, gerekmemekle birlikte konutun ayıplı olması da uyuşmazlığın konut kirası olarak nitelendirme bakımından önem taşımayacaktır.²⁷

2.2.2. Çatılı İşyeri Kavramı ve Niteliği

Konut ve çatılı işyerine ilişkin uyuşmazlıklara uygulanacak hükümlere bakıldığında; 818 sayılı Borçlar Kanununda konut ve çatılı işyeri kiralarına ilişkin bir ayırım bulunmamaktayken 6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun'un uygulama alanı musakkaf (çatılı) taşınmazlar olarak belirlenmişti.²⁸ 6098 sayılı kanuna bakıldığında ise kanunun uygulama alanı olarak konut ve çatılı işyerlerinin belirlendiği görülmektedir.

6098 sayılı Türk Borçlar Kanununda konut kavramı gibi çatılı işyeri kavramının tanımı da yapılmamıştır ancak halen yürürlükte bulunan bazı mevzuatlarda işyeri kavramı tanımına örnekler bulunmaktadır. Örneğin 4857 sayılı İş Kanununun 2. maddesinde *“İşveren tarafından mal veya hizmet üretmek amacıyla maddî olan ve olmayan unsurlar ile işçinin birlikte örgütlendiği birime işyeri denir... İşyeri, işyerine bağlı yerler, eklentiler ve araçlar ile oluşturulan iş organizasyonu kapsamında bir bütündür.”* denilmektedir. Yine 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 156. maddesinde işyeri, *“Ticari, sınai, zirai ve mesleki faaliyette iş yeri; mağaza, yazıhane, idarehane, muayenehane, imalathane, şube, depo, otel, kahvehane, eğlence ve spor yerleri, tarla, bağ, bahçe, çiftlik, hayvancılık tesisleri, dalyan ve voli mahalleri, madenler, taş ocakları, inşaat şantiyeleri, vapur büfeleri gibi ticari, sınai zirai veya mesleki bir faaliyetin icrasına tahsis edilen veya bu faaliyetlerde kullanılan yer”* olarak tanımlanmıştır. Elbette ki 4857 sayılı İş Kanununda ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununda yapılan tanımlardan yola çıkarak işyeri, mesleki faaliyet icra edilerek bir mal ve hizmet üretmek yani ekonomik anlamda gelir elde etmek amacıyla örgütlenen birime verilen ad olduğu sonucuna varılabilir. Bununla birlikte doktrinde bahsi geçen kanunlara benzer şekilde işyeri, kişilerin gelir elde etmek amacıyla ekonomik faaliyetlerini yürütmek ve kar elde etmek amacıyla mesleklerini icra ettikleri yer olarak tanımlanmıştır.²⁹

4857 sayılı İş Kanunu, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu ve doktrinde yer alan tanımlardan yola çıkılarak bir taşınmaz işyeri olarak tanımlayabilmek için öncelikle o taşınmazın maddi bir gelir elde etmek ve ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla kiralanmış olması gerekmektedir. Bu durumda şayet taşınmaz bu amaçlarla kiralanmamışsa o halde bir işyerinin varlığından söz edilemeyecektir. Doktrinde asıl işyerinde yürütülen faaliyete ilişkin olarak, faaliyetle doğrudan yahut dolaylı şekilde ilgisi olan taşınmazların da özel hükümler kapsamına giren işyeri olup olmadığı hususunda tartışma bulunmaktadır. Öyle ki asıl işyeri ile dolaylı şekilde ilgisi olan taşınmazların 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunundaki özel hükümler gereği işyeri sayılmayacağı kanaatinde olanlar bulunmaktadır.³⁰ Ancak bizim de katıldığımız görüşe

²⁶ KANIK Hikmet, a.g.e., s.363; GÜMÜŞ Mustafa Alper, Yeni 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Kira Sözleşmesi, s.24; GÖKYAYLA Emre, a.g.m., s.1218

²⁷ KANIK Hikmet, a.g.e., s.363.

²⁸ KANIK Hikmet, a.g.e., s.365-366

²⁹ BUBANİ KAHRAMAN Emine, a.g.t. s.13; GÜMÜŞ Mustafa Alper, Yeni 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Kira Sözleşmesi, s.188; HEKİM Aylin, a.g.t., s.18; KANIK Hikmet, a.g.e., s.364.

³⁰ DELİPINAR Yusuf Can, Kiracıdan Kaynaklanan Sebeplerle Konut ve Çatılı İşyeri Kiralarında Sözleşmenin Sona Ermesi, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2016, s. 9; GÜNEL Mustafa Cahit, Kamu Kurum ve Kuruluşlarının

göre işyerinde yürütülen faaliyetle dolaylı şekilde bağlantılı olan taşınmazlar dahi yine aynı anlamda işyeri sayılmalıdır. Bu durumda özel hükümlere tabi işyeri ile bağlantının asli yahut yan olması önemsizdir.³¹ Yani doğrudan satış yapılan bir işyeri ile o işyerinde doğrudan satışı yapılan malların depo edildiği yer de kanunen beklenen diğer şartları da sağladığı takdirde işyeri sayılarak özel hükümlere tabi olabileceği kanaatindeyiz. Bu aşamada meselenin anlaşılması açısından doktrinde en çok verilen örneklerden biri depo örneğidir. Şöyle ki; bir kişinin kullanmadığı ev eşyalarını koyabilmek için depo kiralaması ve eşyaları buraya koyması olayında bu depo işyeri olarak kabul edilemeyeceği açıktır ancak işi yani gelir elde amacıyla yürüttüğü ticari faaliyeti ev eşyası satmak olan bir ticaret insanının işyerinde satma amacıyla almış olduğu ev eşyalarını bir depo kiralayarak depoya koyması örneğinde aynı depo işyeri olarak kabul edilmelidir. Bu durumda kurulan bahsi geçen taşınmaz için yapılan kira sözleşmesinde kiracının kiralama amacı ile depoda yapılan ekonomik faaliyet arasında hukuki bir bağlantı olması gerekliliğinin kabulü gerekmele birlikte bu bağlantının varlığı halinde satışa konu malları saklamak amacıyla depo kiralandığında bu depo da özel hükümlere tabi işyeri olarak kabul edilmelidir.³² Çünkü depo olarak kullanılan taşınmaz, asıl taşınmazdaki ticari faaliyeti ekonomik olarak yürütmek ve hızlı bir şekilde büyümeye yardımcı bir taşınmaz olması asıl işyerinin faaliyetini yürütmeye yardımcı bir taşınmaz olduğu için bu taşınmazın da doktrinde tanımı yapılan “kişilerin gelir elde etmek amacıyla ekonomik faaliyetlerini yürütmek ve kar elde etmek amacıyla mesleklerini icra ettikleri” yer olarak kabul edilmesi gerekir.

Bir taşınmazın genel anlamda işyeri sayılabilmesi için elbette ki çatılı olması gerekmez. Örnek olarak üstü açık otoparklar, plajlar, çay bahçeleri ve lunaparklar gibi taşınmazlar da işyeri olarak kabul edilmektedir. Ancak 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nda düzenlenen özel hükümlerin işyerlerine ilişkin uyuşmazlıklarda uygulanabilmesi için kanun metninde açıkça bu işyerlerinin çatılı olması şartı getirilmiştir. Dolayısıyla çatısı olmayan işyerleri için bu özel hükümlerin uygulanacağından bahsedilemeyeceğinden bu durumda çatılı olmayan işyerlerine ilişkin uyuşmazlıklar genel hükümlere göre çözüme kavuşturulacaktır.

Bir işyerinin aynı anda çatılı ve çatısız kısımlarının bulunması söz konusu olabilir. Bu durumda çatılı ve çatısız kısımların ayrı ayrı kiraya verilmesi elbette ki söz konusu olabilir ancak bu çatılı ve çatısız kısımların aynı kira sözleşmesine konu edilmesi durumunda ortaya çıkacak uyuşmazlıklarda uygulanacak hükümler bakımından ihtilafa düşülmesi mümkündür. Bu durumda taşınmazda bulunan alanların üstün vasfının (galip vasıf) belirlenmesi ve bu belirlemeden sonra uyuşmazlığa uygulanacak hükümlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Burada galip vasıftan kasıt, o taşınmazın üstün yararlanma biçimi olup çatılı kısmın varlığının üstü açık kısmın varlığına sıkı sıkıya bağlı olup olmadığının tespitidir. Yargıtay içtihatlarına göre bir işyerinin vasfının çatılı yahut çatısız olduğunun belirlenmesi ile ilgili uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin açılan davalarda taşınmazların tabi olacağı kanun hükümlerinin belirlenmesi için uyuşmazlık konusu taşınmazın bulunduğu mahalde keşif yapılarak uzman bilirkişinin hazırlayacağı rapor ile birlikte kiralananın galip vasfının belirlenmesi gerekmektedir.³³

Taraf Olduğu Konut ve Çatılı İşyeri Kiralarına Uygulanacak Hukuk (TBK m. 339/f. II), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 72, Sayı 1, 2014, s. 831-850.

³¹ HEKİM Aylin, a.g.t., s.18; EREN Fikret, Borçlar Hukuku Özel Hükümler, s.395

³² BUBANİ KAHRAMAN Emine, a.g.t., s.16.

³³ <https://www.corpus.com.tr>, Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, 2019/2109 Esas, 2019/4831 Karar, 22.05.2019 Tarih.

2.2.3. Konut ve Çatılı İşyeri Olarak Ortak Kullanılan Taşınmazlarda Durum

Günümüzde kiraların öngörülemez şekilde artması sonucunda kişiler tek bir taşınmazı hem konut hem de işyeri olarak kullanma yoluna gitmişlerdir. Hem konut hem işyeri olarak kullanılan bu taşınmazlar “home office” olarak anılmaktadır. Home Office olarak kullanılan taşınmazların vasıflandırılması ve bu taşınmazlara ilişkin uyuşmazlıklara uygulanacak hükümlerin belirlenmesinde bu taşınmazların baskın olarak kiracının hangi ihtiyacına daha fazla hizmet ettiği belirlenmesi gerekmektedir.³⁴ Bu durumda home office’in kullanım amacına bakılarak kiracının konut olarak kullanma amacının baskın olması durumunda konut kirası, işyeri olarak kullanım amacının baskın olması halinde ise işyeri kirası olarak değerlendirilmesi gerektiğinden bahsedilebilir.³⁵

Kiracının tacir yahut tüzel kişi olduğu ve kiralanan yerin de işyeri olduğu durumlarda 6217 Sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde kiralanan taşınmazlara ilişkin olarak TBK’nın bir kısım hükümlerinin uygulanması, 01.07.2012 tarihinden itibaren 8 yıllık bir süre için ertelenmişti ancak artık bu süre sona ermiştir. Bu 8 yıllık süreç için her ne kadar kullanım amacı önem taşısa da 6098 sayılı kanunun 339. maddesinde konut ve çatılı işyeri kiralaları için ortak hükümler öngörüldüğünden uygulanacak hükümlerin tespitinin eskiye nazaran daha kolay olduğu söylenebilir.

2.3. KONUT VE ÇATILI İŞYERİ KİRA SÖZLEŞMESİNİN BİLDİRİM YOLUYLA SONA ERDİRİLMESİ

Konut ve çatılı işyeri kiralaları sözleşmelerinin sona ermesi, Türk Borçlar Kanunu'nun 347 ile 356. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bu kapsamda, kira sözleşmelerinin sona erme durumları iki ana grupta ele alınmıştır: 350 ile 356. maddelerde bildirim yoluyla ve 347 ile 348. maddelerde dava yoluyla sona erme.

Konut ve çatılı işyeri kira sözleşmelerinin sona erme süreçleri, değişen koşullara bağlı olarak ya bildirimle ya da hukuki yollara başvuruyla tamamlanabilir. Belirli ve belirsiz süreli kira sözleşmeleri için farklı sonlandırma prosedürleri geçerlidir ancak özel durumlarda istisnai bildirimler kabul edilebilir. Örneğin, kiracının vefatı veya kiralananın aile konutu olması gibi durumlarda özel bir düzenleme yapılabilir. Türk Borçlar Kanunu, tahliye sebeplerini kiraya verenden ve kiracıdan kaynaklanan nedenler olmak üzere ikiye ayırır. Türk Borçlar Kanunu 350. maddesinde kiraya veren kaynaklı nedenler arasında ihtiyaç, yeniden yapılandırma veya yeni malikin ihtiyacı bulunmaktadır. Türk Borçlar Kanunu 352. maddesinde kiracı kaynaklı sebepler ise iki haklı ihtarın varlığı, yazılı tahliye taahhüdü ve kiracının veya birlikte yaşadığı kişinin oturabileceği uygun bir konutun mevcut olmasıdır.

Konut ve çatılı işyeri kira sözleşmelerinin sona erme halleri, tüm konut ve çatılı işyeri kira sözleşmelerini kapsamaz. Türk Borçlar Kanunu'nun (TBK) 339. maddesi ile süre yönünden bir kısıtlama getirilmiştir. Bu kısıtlamaya göre, bu tür kira sözleşmelerinin en az altı ay veya daha uzun süreli olması ve geçici kullanıma özgülenmemiş olması gerekmektedir. Bu

³⁴ EREN Fikret, Borçlar Hukuku Özel Hükümler, s.396.

³⁵ HEKİM Aylin, a.g.t., s.25;

kısıtlamanın getirilmesinin sebebi, kısa süreli ve geçici kullanıma özgülenmiş kira sözleşmelerinde farklı ihtiyaçların ve risklerin söz konusu olmasıdır.³⁶

2.3.1. Belirli Süreli Konut ve Çatılı İşyeri Kiralarının Bildirim Yoluyla Sona Ermesi

Belirli süreli konut ve çatılı işyeri kira sözleşmelerinde fesih ve uzatma konusunda belirli hükümler mevcuttur. Kiracı, sözleşmenin sona ermesinden en az 15 gün önce bildirimde bulunarak belirli süreli kira sözleşmesini feshedebilir (TBK m. 347). Bildirim yapılmadığı takdirde, sözleşme aynı koşullarla bir yıl için uzatılmış sayılır. Ancak, kiraya verene bu fesih hakkı tanınmamıştır. Kiraya veren, her uzama yılı bitiminden en az 3 ay önce bildirimde bulunarak sözleşmeyi feshedebilir, ancak bu hakkı on yıllık uzama süresinin sonunda kullanabilir.³⁷

Belirli süreli kira sözleşmeleri, kiracı tarafından feshedilmediği takdirde birer yıllık sürelerle kendiliğinden uzar. Ancak bu uzama süresi on yıl ile sınırlıdır. On yıllık uzama süresinin sonunda, kiraya veren her uzama yılı bitiminden en az 3 ay önce bildirimde bulunarak sözleşmeyi feshedebilir. Sözleşmelerin kesin hükümsüzlüğüne ilişkin olarak kiracıya tanınan fesih hakkının aksine yapılan sözleşmeler kesin hükümsüzdür. Taraflar, 10 yıllık uzama süresini kiracı aleyhine kısaltmak veya fesih hakkını kaldırmak için de sözleşme yapamazlar. Kiracının fesih bildirimini yazılı şekilde yapması ve kiraya verene ulaştırması önemlidir. Kiraya verenin fesih hakkı ise herhangi bir sebep göstermeksizin kullanılabilir. On yıllık uzama süresi, kiracıyı ve kiraya vereni korumak amacıyla düzenlenmiştir ve bu düzenlemenin kiracı aleyhine değiştirilmesi mümkün değildir.³⁸ Doktrinde, on yıllık uzama süresinin 5 yıla indirilmesi gerektiğini savunanlar olduğu gibi bu sürenin korunmasını savunan bir hakim görüş de bulunmaktadır.³⁹

2.3.2. Belirsiz süreli Konut ve Çatılı İşyeri Kiralarının Bildirim Yoluyla Sona Ermesi

Belirsiz süreli konut ve çatılı işyeri kiralarının feshedilmesi, Türk Borçlar Kanunu'nun kiracıyı korumaya yönelik genel eğilimi çerçevesinde, kiracıya geniş bir fesih yetkisi tanır. Bu bağlamda kiracı her zaman fesih bildiriyle sözleşmeyi sonlandırabilir. Ancak, kiraya verenin bu hakkı belirli süreli kiralarda olduğu gibi 10 yıllık uzama süresinin dolmasıyla sınırlıdır. TBK'nın 348. maddesinde geçen "genel hükümlere göre fesih bildiriyle" ifadesi, haklı sebep aranmaması anlamına gelir ve fesih süresi ve usulü için TBK'nın ilgili maddelerindeki hükümlere uyulmasını gerektirir.⁴⁰

³⁶ DİNÇ Mutlu, Hukuk Davaları, Cilt II, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019. s. 111; ZEVLİLER Aydın/ GÖKYAYLA Emre, Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, 20. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2020.s. 358; AYDEMİR Efrail, a.g.e., s. 28-29; NART Serdar, Borçlar Hukuku, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014.s. 187; EREN Fikret, a.g.e., s. 396-397; GÜMÜŞ Mustafa Alper, Borçlar Özel, s. 231; GÜMÜŞ Mustafa Alper, Kira Sözleşmesi, s. 28;

³⁷ EREN Fikret, a.g.e., s. 411; NART Serdar, s.g.e., s. 221

³⁸ AYDEMİR Efrail, a.g.e., s. 152; EREN Fikret, a.g.e., s. 411

³⁹ EREN Fikret, a.g.e., s. 412.

⁴⁰ KIRMIZI M., 6098 Sayılı Yasada Konut ve Çatılı İşyeri Kiraları, 1. Baskı, Bilge Yayınevi, Ankara, 2013.s. 377; İNCEOĞLU Murat, a.g.m. s. 318; ÖZ Turgutü Yeni Borçlar Kanunu'nun Getirdiği Başlıca Değişiklikler ve Yenilikler, 3. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2012. s. 76.

Fesih bildiriminin şekli kesinlikle yazılı olmalıdır ve TBK'nın 348. maddesine göre yazılılık bir geçerlilik koşuludur. Yazılı bildirim yapılmadığı takdirde fesih geçersiz sayılır ve kiracıya karşı ileri sürülemez. Fesih bildiriminin tebliği, kiraya verene ulaştırıldığı anda hüküm ifade eder.⁴¹ Bu tebliğ için çeşitli yöntemler kullanılabilir, örneğin elden teslim veya posta yoluyla gönderim. Tebliğin kanıtlanması açısından, elden teslimde imza karşılığında teslim alınması, posta yoluyla gönderimde ise iadeli taahhütlü posta ile gönderilmesi tavsiye edilir. Belirsiz süreli konut ve çatılı işyeri kiralalarında fesih bildirimini için kanun tarafından belirlenmiş bir süre bulunmamaktadır. Taraflar, kira sözleşmesinde fesih süresini belirleyebilirler. Sözleşmede fesih süresi belirlenmemişse, uygulamada yerel âdetlere göre belirlenen süre uygulanır. Yerel âdetde belirlenmiş bir süre de yoksa altı aylık kira döneminin sonu için üç aylık fesih bildirim süresi uygulanır.

4. KONUT VE ÇATILI İŞYERİ KİRA SÖZLEŞMELERİNİN SONA ERDİRİLMESİNİN HÜKÜM VE SONUÇLARI

Bildirim yoluyla sözleşmenin sona ermesi, belirli ve belirsiz süreli kira sözleşmelerinde çeşitli sürelerle gerçekleşir. Belirli süreli kira sözleşmelerinde, kiracı en az on beş gün önceden yazılı bildirimde bulunarak sözleşmeyi sonlandırabilirken kiraya veren için bu süre en az üç aydır. Belirsiz süreli kira sözleşmelerinde ise her iki tarafın da en az üç ay önceden yazılı bildirimde bulunarak sözleşmeyi sona erdirebilmesi gerekmektedir. Kiraya veren, kiracıya yazılı bildirimde bulunmasına rağmen⁴² kiracının kiralananı boşaltmaması durumunda Türk Borçlar Kanunu'nun ilgili maddesi uyarınca tahliye davası açabilir.⁴³ Fesih bildirimini, yazılı olarak yapılmalı ve karşı tarafa tebliğ edildiği tarihte hüküm ifade eder. Fesih bildiriminde, fesih sebebi göstermek zorunlu değildir ve geri alınabilir. Kiracı, fesih bildirimine rağmen kiralananı kullanmaya devam ederse kiraya verenden tazminat talep edebilir. Türk Borçlar Kanunu'nun 328. ve 329. maddeleri, kira sözleşmelerinin feshi ve sona ermesine ilişkin yasal düzenlemeleri içermektedir.

Fesih bildiriminin niteliği, hukukçular arasında tartışmalı bir konudur. Bir görüşe göre fesih bildirimini bozucu yenilik doğuran bir haktır.⁴⁴ Bu görüşe göre fesih bildirimini, kullanıldıktan bir süre sonra (bildirim süresi) etkilerini doğurur ve kira sözleşmesini sona erdirir. Diğer bir görüşe göre ise fesih bildirimini teknik anlamda fesih değildir. Bu görüşe göre fesih bildirimini, yeminlik doğuran hak benzeri bir hakkın kullanılmasıdır.⁴⁵ Yenilik doğuran hak, bir tarafın diğer tarafa karşı birtakım haklar ve yükümlülükler yüklenme yetkisidir. Fesih bildirimini de kiraya verene veya kiracıya, belirli bir süre sonra kira sözleşmesini sona erdirmeye yetkisi verir.

Kiralananın iadesi davası, sona ermiş bir kira sözleşmesine ilişkin alınacak bir davadır. Tahliye davası olarak adlandırılan bu davalarda, kiracıya kira sözleşmesinin sona ermesi kararı alınması için başvurulur. Tahliye davaları, kanunda belirlenmiş ve sınırlı sayıda olan özel davalar arasındadır. Bu davalarda, tarafların ileri sürebileceği iddiaların ve taleplerin mahkeme tarafından incelenmesi hakim tarafından re'sen yapılır. Görevli mahkeme, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 4/1-a maddesine göre sulh hukuk mahkemesidir. Kiraya veren,

⁴¹ NART Serdar, a.g.e, s. 221-222; EREN Fikret, a.g.e., s. 412 .

⁴² ARAL Fahrettin/AYRANCI Hasan, a.g.e., s. 300.

⁴³ BURCUOĞLU Halûk, a.g.e., s. 37-38.

⁴⁴ EREN Fikret, a.g.e., s. 411; İNCEOĞLU Murat, a.g.e., s. 314

⁴⁵ GÜMÜŞ Mustafa Alper, Borçlar Özel, s. 312.

dava açıldığı tarihte davalının yerleşim yeri mahkemesinde veya HMK'nin 10. maddesine göre kiralananın bulunduğu yer mahkemesinde dava açabilir. Ayrıca taraflar arasında anlaşarak davanın hangi mahkemede görüleceğini belirlemek için yetki sözleşmesi yapmaları da mümkündür.⁴⁶

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Türk Borçlar Kanunu'na (TBK) göre kira sözleşmelerinin genel sona erme sebepleri, kira ilişkilerine ilişkin genel hükümler içinde düzenlenir. Ancak, konut ve çatılı işyerleri için özel hükümler bulunmaktadır. Bu özel düzenlemeler, kira sözleşmelerinin korunması amacıyla tarafların kamusal yararlarını göz önünde bulundurarak yapılmıştır. Konut ve çatılı işyerlerine dair kira sözleşmelerinde, hükümlerin belirlenmesi esnasında öncelik sıralamasına dikkat edilmektedir. Ancak, mevcut durumda ikinci sırayı bulan hükümler üzerinde değişiklik yapılması gerektiği durumlar ortaya çıkabilir. Bu değişikliklerin taraflar arasında mutabakat sağlanarak yapılması gerekmektedir. Konut ve çatılı işyerlerine dair kira sözleşmelerinde, genel veya özel sebeplere dayanarak tarafların sözleşmeyi feshetme hakkı vardır. Bu sona erme hükümleri, özellikle Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun döneminde çeşitli tartışmalara sebep olmuş ve yasal boşluklar öğreti ve içtihatlarla doldurulmaya çalışılmıştır.

TBK'da yapılan düzenlemelerle, yargı kararlarına yansıyan ve öğreti tarafından kabul edilen bazı uygulamaların kanunlaştığı gözlemlenmektedir. Örneğin, konut tahliyesi gereksinimlerinin genişletilmesi, satışın kira sözleşmesini sona erdirmeye ilkesinin değiştirilmesi ve kira sözleşmelerinin uzatım süreleriyle ilgili yeni hükümler getirilmiştir. Ancak, bildirimle sona erme sürelerine ilişkin doktrinde farklı görüşler bulunmaktadır. Belirli süreli kira sözleşmelerinde, on yıllık uzama süresinin sona ermesinden sonra, bir yıl içinde üç aylık bildirim süresine uyularak sözleşmenin sona erdirilmesi mümkündür. Ancak, bu uygulamanın, on yıllık uzama süresinin en fazla uzadığı süreyi dikkate aldığını ve tarafların iradesine saygı gösterdiğini düşünüyoruz. Konut ve çatılı işyeri kira sözleşmelerinde bildirim sürelerinin hukuki niteliği değerlendirildiğinde bu sürelerin hak düşürücü veya zaman aşımı süreleriyle uyumlu olmadığı görülmektedir. Bu nedenle, bildirim sürelerinin nitelikte olduğunu değerlendiriyoruz.

KAYNAKÇA

AKINCI Ş., İşyeri Kiralarında Kiracının Korunması Açısından Borçlar Kanunu Tasarısının Bazı Hükümlerinin Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. LVII, S. 3, Eylül 2008.

AYDEMİR E., Yeni Türk Borçlar Yasasına Göre Kira Hukuku, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

AYDOĞDU M./KAHVECİ N., Türk Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri: Sözleşmeler Hukuku, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.

ARAL F./AYRANCI H., Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, 9. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.

BUBANİ KAHRAMAN E., Konut ve Çatılı İşyeri Kira Sözleşmesinin Bildirim Yoluyla Sona Erdirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.

⁴⁶ URAL ÇINAR Nihal, a.g.e., s. 365

- BURCUOĞLU H., Borçlar Kanunu Tasarısı'nın Haksız Eylem Sorumluluğu ve Kira ile İlgili Düzenlenmesiyle Getirilen Yenilikler, Prof. Dr. Turgut Akıntürk'e Armağan, 1. Baskı, Beta Yayıncılık, Ankara, 2008.
- DELİPINAR Y. C., Kiracıdan Kaynaklanan Sebeplerle Konut ve Çatılı İşyeri Kiralarında Sözleşmenin Sona Ermesi, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2016.
- DEMİRCİOĞLU H. R., Kira Sözleşmesinde Yan Giderler, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018.
- DİNÇ M., Hukuk Davaları, Cilt II, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.
- DOĞAN B., Anayasa Hukuku Açısından Konut Hakkı, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 31, Sayı 3, Ekim 2023.
- ERDOĞAN H., Tahliye Davaları, Adalet Yayınevi, Ankara, 2002.
- EREN F., Borçlar Hukuku Özel Hükümler, 6. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018.
- ERGÜN C./GÜL H., Barınma Hakkının İhlal Edilme Sürecinde Kentsel Dönüşüm Projeleri, Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Pamukkale Üniversitesi, 4-6 Kasım, Denizli, 2010.
- GÖKYAYLA E., Konut ve Çatılı İşyeri Kiralarına İlişkin Hükümlerin Uygulama Alanı (TBK. m. 339), Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan, Cilt II, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi, C. 8-Özel Sayı, Haziran, 2013.
- GÜLLÜOĞLU Yasemin, Konut ve Çatılı İşyeri Kira Sözleşmelerinde Sona Erme Halleri Üzerine Bir Değerlendirme, Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi, Cilt No.: 11, Sayı No.: 26, Ocak 2019.
- GÜMÜŞ M. A., Borçlar Hukuku Özel Hükümler Kısa Ders Kitabı, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2019.
- GÜMÜŞ M. A., Yeni 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Kira Sözleşmesi, 2. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012.
- GÜNAY E., Konut ve Çatılı İşyeri Kiralarında Kira Tespiti ve Kira Sözleşmesinin Sona Erdirilmesi, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2017.
- GÜNEL M. C., Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Taraf Olduğu Konut ve Çatılı İşyeri Kiralarına Uygulanacak Hukuk (TBK m. 339/f. II), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 72, Sayı 1, Haziran 2014.
- HATEMİ H./SEROZAN R./ARPACI A., Borçlar Hukuku: Özel Bölüm, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992.
- HEKİM A., Konut ve Çatılı İşyeri Kiralarının Bildirim Yoluyla Sona Ermesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.
- İNCEOĞLU M., Kira Sözleşmelerinin Kurulması ve Yenilenmesi, Türk Borçlar Kanunu Sempozyumu, Makaleler-Tebliğler, İstanbul, 2012.
- KANIK H., Yargıtay Uygulamasında Kira Hukuku Davaları, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.
- KAYAR İ., 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Borçlar Hukuku, 10. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2015.
- KIRMIZI M., 6098 Sayılı Yasada Konut ve Çatılı İşyeri Kiraları, 1. Baskı, Bilge Yayınevi, Ankara, 2013.
- NART S., Borçlar Hukuku, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014.
- ÖZ T., Yeni Borçlar Kanunu'nun Getirdiği Başlıca Değişiklikler ve Yenilikler, 3. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2012.
- ÖZDOĞAN M./OYMAK T., 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda Kira Genel Hükümler Konut ve Çatılı İşyeri Kirası Tahliye, 1. Baskı, Bilge Yayınevi, Ankara, 2013.
- RUHİ A. C., RUHİ C., Türk Borçlar Kanununa Göre Kira Hukuku, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016

URAL ÇINAR N., Türk Borçlar Kanunu'nda Düzenlenen Kira Sözleşmelerinde Kira Bedelinin Ödenmemesi ve Hukuki Sonuçları, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2014.
YAVUZ C., Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler, 4. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1996.
YAVUZ C./ACAR F./ÖZEN B., Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler), 9. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2011.
ZEVKLİLER A./GÖKYAYLA E., Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, 20. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2020.
<https://www.corpus.com.tr> (Erişim Tarihi:20.04.2024)
<https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi:20.04.2024)

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ GELENEKSEL DOKUMALARININ RENKLENDİRİLMESİNDE DOĞAL BOYALAR

Arş. Gör. Dr. Keziban SELÇUK

Atatürk Üniversitesi,

<https://orcid.org/0000-0002-3460-4457>

ÖZET

İnsanoğlunun mağaralara resimler yapmasıyla birlikte başlayan renklendirme olgusu yaşamları süresince kullandıkları eşyalara da yansımıştır. Süsleme düşüncesiyle eşyalarına uyguladıkları renkleri ve renklerde kullanılan boyar maddeleri elde etme çabaları olmuştur. Dokuma sanatının M.Ö. 5000'lerde ortaya çıkmasıyla birlikte boyama uygulamaları denenmeye başlanmıştır. İlk boya denemelerinde bazı pigmentler dokumalar üzerine uygulanmış, ancak bu boyaların yıkama ve sürtünme sonucunda kalıcı olmadığı görülmüştür. Boyarmaddelerin kalıcılığını sağlamak için çeşitli yöntemler denenmiş ve mordan maddeleri denilen malzemelerle tekstil üzerinde boyaların kalıcılığı sağlanmıştır. Orta Asya'da Pazırık kurganlarında bulunan dokumalarda yer alan renkler bölgede doğal olarak yetişen bitkilerden elde edilmiş ve bu boyamacılık geleneği Anadolu'ya göçler sonucu gelen Türk toplumları tarafından devam ettirilmiştir. Boyamacılıkta kullanılan bitkiler bölgedeki bulunurluğuna göre değişiklik göstermektedir.

Çalışmanın konusunu Doğu Karadeniz Bölgesi geleneksel dokumalarında uygulanan bitkisel boyarmaddeler oluşturmaktadır. Günümüzde kimyasal boyaların yer aldığı görülmekle birlikte az da olsa doğal boyamaların yapıldığı bölgede yapılan saha çalışması ve araştırmalarında gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dokuma, Doğal boyama, Doğu Karadeniz Bölgesi, Boya bitkileri

NATURAL DYEES IN COLORING TRADITIONAL WEAVINGS OF EASTERN BLACK SEA REGION

ABSTRACT

The phenomenon of coloring, which started with human beings painting paintings in caves, was also reflected in the items they used during their lives. There were efforts to obtain the colors and dyestuffs used in the colors they applied to their belongings with the idea of decoration. With the emergence of the art of weaving in 5000 BC, dyeing applications began to be tried. In the first dye experiments, some pigments were applied to the textiles, but it was observed that these dyes were not permanent as a result of washing and rubbing. Various methods have been tried to ensure the permanence of dyestuffs and the permanence of dyes on textiles has been

ensured with materials called mordant substances. The colors in the weavings found in the Pazyryk kurgans in Central Asia were obtained from plants growing naturally in the region, and this dyeing tradition was continued by the Turkish communities that migrated to Anatolia. Plants used in dyeing vary according to their availability in the region.

The subject of the study is the herbal dyestuffs used in traditional textiles of the Eastern Black Sea Region. Although it is seen that chemical dyes are used today, it has been observed in field studies and research conducted in the region that natural dyes are used, albeit to a small extent.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu tarih boyunca kullandığı eşyalarının ve yaşam alanlarının güzel görünmesi için sürekli bir arayış içinde olmuştur. Dokuduğu halı, kilim ve kumaşlarında tabiatın ilham alarak çeşitli motifler ve renkler kullanmışlardır. İlk boyama denemelerinde bitkilerden elde ettikleri renkleri kullanmış, ancak sürtünme ve yıkama sonucunda eşyalar üzerindeki renklerin solduğunu, canlılığını kaybettiğini, kalıcılığını kaybettiğini gözlemlemişlerdir. Boyarmaddelerin kalıcılığını sağlamak için çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Boyarmaddenin liflere daha iyi tutunmasını sağlamak amacıyla mordan maddesi adı verilen bir takım kimyasal maddeleri boyamadan önce, boyama esnasında ve boyamadan sonra olmak üzere üç yöntem uygulamışlardır. Yapılan bu denemelerle bitkilerden elde ettikleri renklerin lif üzerinde kalıcılığı sağlanmıştır.

Doğal boyamacılık Orta Asya'dan göçlerle Anadolu'ya gelerek varlığını bu topraklarda da sürdürmüş, günümüzde de yapılmakta olan bir ata sanattır. Doğal boyamacılık ise lif sanatı ile birlikte geçmişten bugüne önemini koruyarak devamlılığını sürdürmektedir. M.Ö. 3000 yıllarında Çinlilerin indigoyu ipekli dokumalarında kullandıkları bilinmekte, yine aynı dönemlerde Mısırlılar tarafından indigo ve mordanlı boyamaların yapıldığı yapılan kazılardan anlaşılmaktadır. M.S. 1500'lerde ise boyamacılık Akdeniz sahillerinde gelişmeye başlamıştır¹.

Anadolu topraklarında boya bitkilerinin bol ve çeşitliliği nedeniyle boyamacılık da dokumacılıkta önemli bir yere sahiptir. Halı ve kilim dokumacılığının olduğu bölgelerde boyacılık yapılmış ve bir meslek olarak icra edilmiştir. Tarih boyunca Anadolu boya bitkilerinin her zaman bulunduğu ve yetiştirildiği bir yer olmuş, zengin potansiyelini sürdürmüştür. Boya bitkileri her yerde ve zamanda kolaylıkla bulunabilmektedir Osmanlılar döneminde Bursa, İstanbul, Edirne, Tokat, Kayseri, Konya vb. iller boyacılık sanatının önemli merkezlerini oluşturmuş ve doğal boyacılık çok gelişmiş, boya bitkilerinin tarımı yapılmıştır. Bu merkezler dışında Anadolu'nun hemen hemen her yerinde boyacılık yapılmış ve boya bitkileri yetiştiriciliğine önem verilmiştir².

IX. yüzyılda sanayileşmenin başlamasıyla birlikte dokumacılık ve boyacılıkta gerileme olmuş, kimyasal boyalar kullanılmaya başlamıştır³.

¹ Hürrem Sanem Şanlı, Mustafa Arlı, "Bazı Boya Bitkileriyle İpekli Tekstil Ürünlerinin Boyanması ve Elde Edilen Renklerin Belirlenmesi, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 21, 2007, 56.

² Mahmut Yalçın, Kızılçam Kabuğundan Elde Edilen Pigmentin Pamuk, Yün, İpek ve Sentetik Kumaşlardaki Boyama Özelliklerinin İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doküman-Örgü Eğitimi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010, 9.

³ Şanlı, Arlı, 2007, 56.

Geleneksel dokumaların günümüzde de yapıldığı bölgelerden biri Doğu Karadeniz Bölgesi'dir. Yapılan dokumalarda kökboya (*Rubia tinctorum* L.), kızılığağaç (*Alnus glutinosa*) dış kabuğu, ceviz (*Juglans regia* L.) kabuğu, sumak (*Rhus continus* L.), papatya (*Anthemis tinctoria*), dut (*Moraceae*), ısırgan (*Urtica*), çivit otu (*Isatis tinctoria*) gibi çeşitli boya bitkilerinden faydalanılmıştır. Renklerin daha iyi bir şekilde liflere tutunmasını sağlamak için şap, yörede kırbız olarak adlandırılan saçıkıbrıs gibi bazı kimyasalların kullanıldığı dokumacılıkla ilgilenen kişiler tarafından ifade edilmiştir.

1.1.Bölgede kullanılan boya bitkileri

1.1.1. Kökboya (*Rubia tinctorum* L.) Bitkisi

Kırmızı rengini, içindeki alizarin maddesinden alan kökboya, tarihöncesinden beri dokumaları renklendirmek için kullanılmıştır. İlk defa M.Ö. 2500'lerde Hindistan'da bulunduğu sanılan kökboya, M.Ö. 2000'lerde Mısır'da da bilindiği, ele geçen keten mumya örtüsü parçalarından anlaşılmaktadır⁴. Kökboya bitkisi köklerinden alizarin ve parparin adı verilen boyar maddelerin elde edildiği ve Anadolu'da boya bitkileri arasında en önemli yere sahip bitkilerden biridir. Anadolu'da boya çili, boyalık kökü, boya pürçü, boya sarmaşığı, kuş dolaştırıcı otu, dil karartan, kırmızı boya, kırmızı kök, yapışkan yumurta boyası gibi farklı isimlerle anılmaktadır. Köklerinden kırmızı rengin elde edildiği bitkinin anavatanı Akdeniz bölgesidir⁵. Büyük ölçüde üretimi yapılmış ve Avrupa'ya da ihraç edilmiştir. Günümüzde kökboya bitkisi yetiştiriciliği devam etmektedir⁶. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde boyamada kullanılmak üzere yetiştirilen kökboya bitkisiyle geleneksel yöntemler ve çeşitli mordan maddeleri kullanılarak kırmızı ve turuncunun renk tonları elde edilmiştir. Bölgede kırmızı rengin elde edilmesinde kullanılan bitkilerden birinin de kızılığağaç (*Alnus glutinosa*) kabuğu olduğu saha çalışmalarında yöre halkı tarafından ifade edilmiştir.

1.1.2. Ceviz

Ceviz (*Juglans regia* L.) kabuğu ve yaprağının kaynatılmasından kahverengi ve tonları ile kirli yeşil elde edilmektedir⁷.

1.1.3. Sumak=Boyacı Sumağı (*Rhus continus* L.)

Boyacı sumağı olarak da bilinen bitkiden sarı renk elde etmek için faydalanılmıştır. Geçmişte deriyi sarı renge boyamak için, I Dünya Savaşı sırasında da Türk çadırlarını ve üniformalarını renklendirmede sarı boya ağacı kullanılmıştır. Sumağın taze ve kuru yapraklarından şap mordan maddesiyle sarı renk elde edilmektedir. Yapraklarında tanen ve diğer boyar maddeler bulundurmaktadır. Anadolu'da bol yetişen boya bitkilerinden biridir⁸.

⁴ Zeynep Rona, "Boya", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 1997, 1, 280.

⁵ Kökboya bitkisi maddesi, Vikipedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6kboya_bitkisi

⁶ Yalçın, 2010, 10.

⁷ Ceren Lülecı, "Kökboyalı ve Motifler", Karadeniz Bölgesi I. El Sanatları Sempozyumu 3-5 Kasım 2006, Ordu 2009, 32; Nevin Enez, Doğal Boyamacılık, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1987, 10.

⁸ Zahide İmer, "Türklerin Dokuma Sanatında Boyacılık", Erdem (Halı Özel sayısı II), 10(29), Ankara 1999, 342.

1.1.4. Papatya (*Anthemis tinctoria*) bitkisi

Anadolu'nun her yerinde yetişebilen bir bitki olan papatyanın taze ve kuru yapraklarından faydalanılarak şap ile mordanlama sonucu parlak sarı renk elde edilmektedir⁹.

1.1.5. Dut (*Moraceae*)

1.1.6. Isırgan

1.1.7. Çivit otu (*Isatis tinctoria*) bitkisi

İki ya da çok yıllık olan bitki M. Ö. ve M. S. Yakındoğu'da indigo ile boyamaya başlamadan önce tek boyarmadde olmuştur. XII, XIII ve XVI. yüzyıllarda sırasıyla İtalya, Fransa ve İngiltere'de çiviotu mavi boyarmadde olarak kullanılmıştır. İndigo ile birlikte çivit otunun boyamadaki yeri azalmıştır¹⁰. Mavi rengin elde edilmesinde kullanılan boyarmadde, indigo¹¹ içeren bitkilerdir.

2. YÖNTEM

Çalışmanın konusunu Doğu Karadeniz Bölgesi geleneksel dokumalarının renklendirilmesinde doğal boyalar oluşturmaktadır. Bölgede yapılan geleneksel dokumalar üzerine yapılan saha çalışmaları kullanılan bitkisel boyalarla ilgili araştırmalar da yapılmıştır. Bölgede dokuma yapan ya da geçmişte bu sanatı icra eden kişilerle birebir görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler literatürle desteklenerek konu irdelenmiştir.

3. BULGULAR

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kimyasal boyaların yaygınlaşmaya başlamasından önce dokumalarda kullanılan ipliklerin renklendirilmesinde doğal boyalar kullanılmıştır. Bitkilerden elde edilen boyarmaddelerin liflerin yüzeyine tutunmasını sağlamak için bazı kimyasallar boyama öncesinde, boyama esnasında veya boyamadan sonra ilave edilmiştir. Mordan maddeleri denilen bu kimyasallar doğal boyanın lif üzerinden akmasını engellemiş ve renkler uzun süre canlılığını korumuştur. Renklerin daha iyi bir şekilde liflere tutunmasını sağlamak için şap, bölgede kırbız olarak adlandırılan saçıkıbrıs gibi bazı kimyasalların kullanıldığı dokumacılıkla ilgilenen kişiler tarafından ifade edilmiştir. Yapılan dokumalarda kökboya (*Rubia tinctorum* L.), kızılağaç (*Alnus glutinosa*) dış kabuğu, ceviz (*Junglans regia*) kabuğu, sumak (*Rhus*), papatya (*Anthemis tinctoria*), dut (*Moraceae*), ısırgan (*Urtica*), çivit otu (*Isatis tinctoria*) gibi çeşitli boya bitkilerinden faydalanılmıştır. Bölgede yapılan araştırmalarda Giresun'un Tirebolu ilçesinde rubia, labada ve Hint yağı bitkisinin boyacılıkta kullanılmak üzere yetiştirildiği gözlemlenmiştir (Fotoğraf 1- 2-3).

⁹ İmer, 1999, 342.

¹⁰ İmer, 1999, 340.

¹¹ İndigo, İndigofera türlerinden özütlenen, suda, alkol ve eterde çözünmeyen, sıcak anilin veya sıcak kloroformda çözünen mavi bir boya.

Fotoğraf 1. Kökboya (*Rubia tinctorum* L.) Bitkisi

Fotoğraf 2. Labada (*Rumex*) Bitkisi

Fotoğraf 3. Hint Yağı (*Ricinus communis*) Bitkisi

Bitkileri toplama işi, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde hem bölgeyi hem de bu bitkileri tanıyan kişiler tarafından yapılmakta, toplanan bitki hemen kullanılacak ise parçalara ayrılarak değerlendirilmekte, bir kısmı ise daha sonra kullanılmak üzere gölgede kurutulmuş nemli olmayan bir yerde saklanmaktadır. Dokuma yapılan yerlerde sadece boyama işleriyle uğraşan kişiler bulunmakta ve bu kişiler dokumalarda kullanılacak yün ipliğini bitkisel boyalarla boyamaktadır.

Fotoğraf 4. Boya Bitkilerinin Kurutulması (*Giresun-Tirebolu İlçesi*)

Günümüzde bitkiler toplanıp kurutulduktan sonra özel ekstraksiyon yöntemleri kullanılarak bitki özünü elde edilmektedir. Elde edilen bitki özleri gerekli ölçülerde kullanılarak lif ve tekstil ürünlerinin renklendirilmesinde kullanılmaktadır.

Fotoğraf 5. Boya bitkilerinden elde edilen ekstrakt (Giresun-Tirebolu İlçesi)

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde boyama işleminde 1 kg. yüne 1 kg. bitki ve birlikte mordanlama yöntemini kullandıkları tespit edilmiştir. Isırgan otu ve dut yaprağından demir sülfatla mordanlama yöntemiyle koyu yeşil, dut yaprağından sarı, ısırgan ile açık yeşil, rubia tinctorum L. bitkisiyle ve kül suyuyla sonradan mordanlama yapılarak bordo, rubia ile açık bordo, rubianın ikinci suyu ile ve bakır mordanlı turuncu renkler elde edilmektedir.

Fotoğraf 6. Doğal Boya Bitkileriyle Boyanmış Yün İpliği Örnekleri (Giresun-Tirebolu İlçesi)

Günümüzde atık çay ve fındık kabuğundan boyalar elde edilmektedir. Bu konuda özellikle Giresun ili Tirebolu ilçesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Doğal Kök Boya Sanatçısı unvanı

almış olan Berrin Çamur'un fındık kabuğu, atık çay, ısırgan otu, çivit otu ve ceviz kabuğuyla boyama çalışmalarını sürdürdüğü burada yapılan saha çalışmalarında gözlemlenmiştir.

Fotoğraf 7. Berrin Çamur, Giresun ili Tirebolu ilçesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Doğal Kök Boya Sanatçısı, Renk Haslık Değeri Ölçüm Laboratuvarı

Yapılan proje ve çalışmalarla fındık kabuğu ve atık çayın değerlendirilmesiyle ekonomiye katkı sağlaması düşünülmekte ve bitkisel boyaların tekstiller üzerinde denemeleri gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalarla hem kimyasal boyaların zararlı etkilerinden kaçınılmış hem de atık maddelerin ekonomiye katılmaları sağlanmış olacaktır.

Fotoğraf 8. Fındık Kabuğu ile Boyanmış İplikler (Giresun-Tirebolu İlçesi)

Fotoğraf 9. Fındık Kabuğu ile Boyanmış Pamuk ve İpek Kumaşlar (Giresun-Tirebolu İlçesi)

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde üretilen keşan dokumada kullanılan çözgü ipliklerinin boyanmasında “ikat tekniği” adı verilen tekniğin uygulandığı görülmektedir. Kumaş dokunmadan önce iplikler üzerine bağlama suretiyle uygulanan boyama tekniğine “ikat” denilmektedir. Bu boyama tekniğinde çözgü ikatı, atkı ikatı ve hem çözgü hem de atkı ikatının birlikte uygulandığı üç boyama şekli bulunmaktadır.

Fotoğraf 10. İkat Tekniği ile Boyanmış İpliklerle Yapılan Keşan Dokuma (Trabzon Şehir Müzesi)

Araştırma sahasında çözü ikatının kullanıldığı görülmektedir. Çözgü ikatı, çözgü ipliklerinin rezerve edildiği yani bağlandığı ve boyamanın uygulandığı yöntemdir. İpliğin bağlı bulunduğu bölümler boyar maddeyi emmeyerek kendi renginde bırakılmaktadır. Dokuma sırasında tahar işlemi yapılırken uygulanacak motif belirlenmektedir. Kumaşın yüzeyinde solgun bölümlerin oluşmasını sağlamaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yapılan keşan dokumalarda kullanılan çözgü iplikleri, düzgün bir şekilde gerilerek üzerine desen çizilmektedir. Her renk için ayrı grup bağlamaları bulunmaktadır. En koyu renk açık bırakılarak koyudan açığa doğru boyama yapılmaktadır. En son beyaz bırakılacak yerler açılıp ve boyamadan bırakılmaktadır.

Gümüşhane ili Kelkit ilçesinde geçmişte iplik boyamada kullanılan bitkiler sumak (*Rhus coriaria* L.), mazı meşesi (*Quercus infectoria* Oliver) kozası, süpürge otu (*Calluna vulgaris*), ceviz (*Junglans regia*) kabuğu ve meşe tohumudur. Halk Eğitim Merkezi'nde sergilenen örneklerden bu bitkilerin geçmişte kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bitkilerle bakır kazanlarda geleneksel yöntemlerle boyanan yün iplikler, kazandan çıkarılıp yıkanıp kurutulmakta ve dokumaya hazır hale getirilmektedir. Bu bitkilerin boyamada kullanıldığı, saha çalışması sırasında görüşülen kaynak kişiler tarafından belirtilmiştir.

Fotoğraf 11. Gümüşhane İli Kelkit İlçesinde Kullanılan Boya Bitkilerinden Örnekler (Kelkit Halk Eğitim Merkezi)

Gümüşhane'de iplik boyamada kullanılan bitkiler; labada, nane, sığırkuyruğu, kuşburnu, sumak, soğan, ceviz, eğreltiotu, sütlegan, meşe, civit otu, karalahana, kızamık otu, papatya, mazı, palamut, kekik, adaçayı, böğürtlen, karayemiş, ekşi elma, üzümdür.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yapılan araştırmalar sonucunda doğal bitkisel boyaların geleneksel yöntemlerle yün ipliğine uygulandığı anlaşılmaktadır. Bitkilerle birlikte şap, saçıkıbrıs, bakır sülfat vb. kimyasal maddeleri kullanılarak boya kazanına atılan yünler kaynamaya bırakılır. İpliklerde istenilen renk elde edildiğinde kaynama işlemi sonlandırılmakta ve bu suda bir gece bekletilmektedir. Soğuyan sudan çıkarılan yün ipliği iyice yıkanıp durulanmakta ve iplere asılarak kurutulmaktadır. Daha sonra boyanan iplikler kelep yapılarak dokumaya hazır hale getirilmektedir.

Fotoğraf 12. Çivit otu (*Isatis tinctoria*), kökboya (*Rubia tinctorum* L.) bitkisi, ısırgan otu (*Urtica dioica*), çay (*Camellia sinensis*), dut (*Moraceae*) yaprağı bitkilerinden elde edilen renkler (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Doğal Kök Boya Sanatçısı Berrin Çamur- Paska Geleneksel Bitkisel Boya Atölyesi)

4. SONUÇ

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde gerçekleştirilen saha çalışmalarında bölgede üretilen geleneksel dokumalarda bitkisel boyaların kullanıldığı görülmektedir. Yapılan dokumalarda kökboya (*Rubia tinctorum* L.), kızılığaç (*Alnus glutinosa*) dış kabuğu, ceviz (*Junglans regia*) kabuğu, sumak (*Rhus*), papatya (*Anthemis tinctoria*), dut (*Moraceae*), ısırgan (*Urtica*), çivit otu (*Isatis tinctoria*) gibi çeşitli boya bitkilerinden faydalanılmıştır. Bölgede yetiştirilen boya bitkileri toplanarak taze ya da kurutularak boyacılıkta kullanılmaktadır. Boyama yaparken şap, saçıkıbrıs, sodyum sülfat gibi kimyasal maddelerle mordanlama yapılmakta ve bitkiden elde edilen boyanın liflere daha iyi tutunması sağlanmaktadır.

Günümüzde Doğu Karadeniz Bölgesi'nde geleneksel yöntemlerle boyamacılığın sürdürülmesi için çeşitli projeler kapsamında çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bölgede çok yetişen çay ve fıncığın kabuklarının da boya denemelerinde kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarla hem

atık çay hem de findık kabuğunun ekonomiye kazandırılması bölge açısından da önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

İmer, Z. (1999). “Türklerin Dokuma Sanatında Boyacılık”, Erdem (Halı Özel sayısı II), 10 (29), Ankara, 331-354.

Lüleci, C. (2009). “Kökboyalar ve Motifler”, Karadeniz Bölgesi I. El Sanatları Sempozyumu 3-5 Kasım 2006, Ordu, 31-38.

Enez, N. (1987). Doğal Boyamacılık, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Rona, Z. (1997). “Boya”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 1997, 1, 279-280.

Şanlı, H. S., Arlı, M. (2007). “Bazı Boya Bitkileriyle İpekli Tekstil Ürünlerinin Boyanması ve Elde Edilen Renklerin Belirlenmesi, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 21, 55-78.

Yalçın, M. (2010). Kızılçam Kabuğundan Elde Edilen Pigmentin Pamuk, Yün, İpek ve Sentetik Kumaşlardaki Boyama Özelliklerinin İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dokuma-Örgü Eğitimi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

İnternet Kaynakları

https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6kboya_bitkisi

TİYATRODA GERÇEK İLE HAYAL ARASINDA BİR DENEYİM; THE PHANTOM OF THE OPERA

Öğr. Gör. Dr. Selim CİNİSLİ

Atatürk Üniversitesi,

<https://orcid.org/0000-0002-0807-2231>

ÖZET

Dünyanın en pahalı müzikallerinden biri olan The Phantom of the Opera (Operadaki Hayalet) ilk kez sahnelendiği 9 Ekim 1986 yılında dünyada yılın sanat olayı olarak değerlendirilmiştir. Oldukça yüksek maliyetlerle hayata geçirilen Broadway yapımı bu büyüleyici baş yapıtın (isminden kaynaklı olsa gerek) bir opera eseri olduğu sanılmasına karşın, Operadaki Hayalet bir müzikaldir ve hikâye bir opera binasında geçer. Başlangıçta terk edilmiş ve artık kullanılmayan bir opera binasında operaya ait eski eşyaların satıldığı müzayede ile başlayan hikâye müzayede esnasında hayaletin opera binasına geri gelmesi ile izleyicisini zamanda geriye doğru götürerek opera binasının terk edilmesine ve artık kullanılmamasına sebep olan lanetin mitolojisi canlandırılır. Fransız yazar Gaston Leroux'nun bir romanından uyarlanan ve yine izleyenlerin hayal gücünü zorlayan bu müzikal, günümüzde hala gösterimine devam etmektedir. Geçen yıllar içerisinde ünü tüm dünyaya yayılan müzikalin izleyiciler tarafından bu kadar beğenilmesi ve tutulmasının sebeplerinden biri (belki de en büyük sebebi) sahne olanaklarının sınırlarını zorlayan set tasarımıdır. Her ne kadar hikâyenin olay örgüsü bir opera binasında geçse de gerek opera binasının farklı mekanları gerekse başka mekanlarda geçen olayların canlandırmalarının eklenmesi ile oyun birbiri ile bağlantısı ve sahne üzerinde değişimi oldukça güç olan onlarca farklı mekânlarda cereyan etmektedir. Kuşkusuz Operadaki Hayalet, gerek sahneler arasındaki geçişler ve sahnede yaratılan yanılsamalar sayesinde gerekse kullanılan sahne tekniği ve mekaniği sayesinde izleyicilere sıra dışı bir deneyimin kapılarını aralamaktadır. İzleyiciler bir yandan gerçeklik ve yanılsama arasında büyülenmiş bir şekilde soluksuz olarak üç buçuk saat boyunca oyunu izlerken, öte yandan sahne arkasında dev bir kadro bu oyunun sahnelenmesi için emek veriyorlar. Bu bildiri Müzikalin İstanbul gösterimleri esnasında yapılan gözlemler neticesinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro, Senografi, Sahne İllüzyonları, Sahne Mekaniği ve Teknikleri

AN EXPERIENCE BETWEEN REALITY AND DREAM IN THE THEATER; THE PHANTOM OF THE OPERA

ABSTRACT

The Phantom of the Opera, one of the most expensive musicals in the world, was considered the world's artistic event of the year when it was first staged on October 9, 1986. Although this fascinating masterpiece from Broadway, which was realized at very high costs, is thought to be an opera (perhaps due to its name), The Phantom of the Opera is a musical and the story takes place in an opera house. The story begins with an auction where old opera items are sold in an abandoned and disused opera house. During the auction, the ghost comes back to the opera house and takes the audience back in time, reviving the mythology of the curse that caused the opera house to be abandoned and no longer used. This musical, adapted from a novel by French writer Gaston Leroux and challenging the imagination of the audience, is still showing today. One of the reasons (perhaps the biggest reason) why the musical, whose fame has spread all over the world over the years, is so appreciated and loved by the audience is its set design that pushes the limits of stage possibilities. Even though the plot of the story takes place in an opera house, with the addition of animations of events that take place in different places of the opera house and other places, the play takes place in dozens of different places, which are very difficult to connect with each other and change on the stage. Undoubtedly, The Phantom of the Opera opens the doors of an extraordinary experience to the audience, thanks to the transitions between scenes and the illusions created on stage, as well as the stage technique and mechanics used. While the audience watches the play for three and a half hours, fascinated and breathless between reality and illusion, on the other hand, a huge team behind the scenes is working hard to stage this play. This paper is presented as a result of the observations made during the Istanbul screenings of the Musical.

Key Words: Theatre, Scenography, Stage Illusions, Stage Mechanics and Techniques

1. GİRİŞ

Dünyanın en pahalı müzikallerinden biri olan The Phantom of the Opera (Operadaki Hayalet) ilk kez sahnelendiği 9 Ekim 1986 yılında dünyada yılın sanat olayı olarak değerlendirilmiştir (Wikipedi, 2024). Bu çalışmanın başlangıç noktası; The Phantom of the Opera müzikalinin otuzuncu yılını kutladığı 2015 yılına, Zorlu Performans Sanatları merkezinin ev sahipliği ve sponsorluğu ile İstanbul'da gerçekleştirilen gösterimlerine dayanır. Çalışmanın kuramsal temelini bir kısmı; yine aynı gösterimlere, müzikalin İstanbul izleyicisi ile buluşması esnasında yapılan kişisel gözlem ve deneyimlere dayanır. Salonun farklı yerlerinden gösteri toplamda sekiz kez izlenmiş ve fuaye alanında gerek tiyatro sanatçıları ile gerekse izleyiciler ile küçük söyleşiler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu akademik çalışmanın yapılması için Zorlu Performans Sanatları yetkililerine müracaat edilerek, sahne arkasında fotoğraf çekmenin yasak olması koşuluyla set sorumlusunun refakati ile set içerisinde kısmen incelemeler yapılmış ve set sorumlusundan bilgiler alınmıştır. Bu deneyimlere ek olarak çalışmanın izleyici üzerindeki

etkilerini değerlendirmek amacıyla, müzikalin basın yayın organlarında yer alan haberleri ve bu haberlerin altında yapılan ulaşabildiğimiz yazılı izleyici yorumları da dikkate alınmıştır. Bu araştırma; gösterime girişinin ardından kırkıncı yılına yaklaşan performansın sıra dışı başarısının ardında yatan etkenlerin izini sürmektedir. Operadaki Hayalet müzikali; geçen yıllar içerisinde seyircisini artarak devamlılığını istikrarlı bir şekilde sürdürmeyi başarmıştır. Bu bildiri; tiyatro tarihinde şimdiden yerini alan ve artık sahnelenen oyunlar içerisinde bir klasik haline gelen bu müzikalin başarısının ardında yatan sebeplerden biri olduğuna inandığımız, tiyatro sahnelerinde teknoloji kullanımının ve yine bu yolla sahnede yaratılan illüzyonun ve Senografik öğelerin önemini vurgular. Bu bildirinin amacı; öncelikli olarak canlı bir performans esnasında gerçekleşen ve izleyicinin hayal gücünün sınırlarını zorlayan sahne tekniğinin, izleyici beğenisindeki asal unsurların başında yer aldığını savunarak, “21. yüzyıl tiyatrosunda Senografi’siz bir tiyatro pratiğinin düşünülemediği” savını desteklemektir (Cinisli, 2023). Özellikle yapım tarihini de göz önünde bulundurduğumuzda mekân değişimleri, ışık ve atmosferin kullanımı ile izleyicide yaratılan gerçeklik hissinin seyirciyi soluksuz bir deneyime tabi tuttuğunu söylersek yanılmayız.

2. Tiyatroda Gerçek ile Hayal Arasında Bir Deneyim; The Phantom of the Opera

Operadaki Hayalet, müzikleri Andrew Lloyd Webber’e, sözleri Charles Hart’a, ek sözleri Richard Stilgoe’ya ve librettosu Lloyd Webber ve Stilgoe’ya ait bir müzikaldir. Fransız yazar Gaston Leroux’nun aynı isimli romanından uyarlanan Broadway tarihinin en uzun gösterisi olan bu yapım 1986’da Londra’nın West End şehrinde perdelerini açmış ve ardından 1988 yılında Broadway’de sahnelenmeye başlamıştır. Harold Prince’in yönettiği müzikalin ilk kastında; Christine Daae rolünde İngiliz klasik soprano Sarah Brightman (Lloyd Webber’in o zamanki eşi) ve sinema yıldızı Michael Crawford rol almış ve süreç içerisinde ana kasti değişimlere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir (Wikipedia-En, 2023). Müzikalin gösterim sayısı ve kalabalık kadrosu sebebi ile ana kasta yedek kast kişileri de eklenerek gösterinin devamlılığı sağlanmıştır. Oyun gerek oyunculuklar gerekse yapım ve sahne arkası ekip özelinde sayısız birçok ödüle layık görülmüştür. Müzikal, 35. Yılına geldiğinde sadece Broadway’de toplam 13 bin 981 kez hemen hemen tam doluluk oranıyla sergilenerek kırılması oldukça güç bir rekora imza atmıştır.

Görsel 1 Operanın açık olduğu yıllarda "Hannible Operasının" provasını anlatan bir sahne. Operanın konusuna göre kurulan bir dekor önünde prova. Fotoğraf; Johan Persson (The Phantom of the Opera, 2024)

Operadaki hayalet Tiyatro ödülleri alanında en prestijli ödül olarak bilinen Tony Ödülü'nü en iyi müzikal dalında toplam 7 kez kazanmıştır. Oyuncuları Steve Barton, Raoul rolünde 1986 Olivier Ödülü'nü ve 1988 En İyi Müzikal Tony Ödülü'nü kazanırken, Crawford, Olivier ve Tony Müzikalde En İyi Erkek Oyuncu ödülleri kazanmıştır (Wikipedia-En, 2023). Öte yandan müzikalin tasarımları da birçok ödüle aday gösterilmiş, oyunun set ve kostüm tasarımları ikisi Tony ödülü olmak üzere çok sayıda dünya çapında prestijli ödüller kazanmıştır. Her alanda çok sayıda ödüle ve adaylığa ulaşan Operadaki Hayalet, geniş kitlelerce tarihin en güzel ve muhteşem yapımlarından biri olarak kabul edilmiş ve 46 ülkede, 193 şehirde, 21 dilde 160 milyonun üzerinde izleyiciyle buluşmuştur. Müzikalin günümüzdeki ana kastında The Phantom rolünde Jon Robyns, Christine Daaé rolünde Lily Kerhoas ve Raoul rolünde Joe Griffiths-Brown gibi isimler yer almaktadır (The Phantom of the Opera, 2024).

Müzikal otuz beş yılın ardından tüm dünyada ilan edilen pandemi sebebi ile gösterimlerini sonlandırdığını açıklamış olmasına rağmen daha sonra Maria Björnson'un orijinal set ve kostüm tasarımları ve Yönetmen Harold Prince'in 2019'daki ölümünün ardından, kızı Daisy danışmanlığında Operadaki Hayalet müzikali Harold Prince'in yönettiği orijinal reji ve prodüksiyonla 22 Ekim 2021'de geri dönmüştür (Wikipedia-En, 2023).

Bu çalışmanın temellendirdiği bakış açısına göre; Operadaki Hayalet müzikalini başarıya taşıyan asal unsurlardan biri olduğuna (belki de en önemlisi) inandığımız set tasarımlarıdır. Kuşkusuz yaratıcı ekibin tamamı bu başarıda büyük pay sahibidir. Ancak bununla birlikte sahnede yaratılan illüzyonun ve seyirci beğenisinin büyük paydaşı ve baş mimarı olma onuru ise bu sıra dışı tasarıma imza atan prodüksiyonun yapımcısı Maria Björnson'a aittir. Maria Björnson'un dekoru ve kostüm tasarımı çok sayıda eleştirmenin beğenisini topladı ve eleştirmenler Operadaki Hayalet'in tasarımların "19. yüzyıl tiyatrosuna nefes kesici, esprili,

şehvetli bir övgü" olduğunu yazdılar. Eleştirmenlere göre; sahnede kurulan mekanlar dönemin atmosferik ayrıntıları ile donatılmış ve teknik anlayışı sahnede harikalar yaratıyordu. Eleştirmenlerin büyük çoğunluğu bu tasarımları olağanüstü bir büyü olarak nitelendirdi (Wikipedia-En, 2023). Başarılarla dolu bir sanat kariyerinin ardından 2002 yılında hayata veda eden ünlü tasarımcının geride bıraktığı en değerli sanat hazinesi; kuşkusuz prodüksiyonun kusursuza yakın mekân ve kostüm tasarımları ve yine bu tasarımlarla Björnson yarattığı gerçek ve hayal arasında algıları yıkan ve hayal gücünü zorlayan estetik hazzın, şaşkın bakışların ve görsel şölenin müzikali izleyen seyircilerin belleğinde ve anılarında bıraktığı izdir. Seyircide oluşan bu duyguların bir diğer mimarı ise ışık tasarımı ile duysal atmosferi yaratan müzikalin ışık tasarımcısı Andrew Bridge'tir. Björnson yarattığı dünya ile Bridge'in yarattığı ışığın büyü bir araya geldiğinde ortaya çıkan atmosfer, sahnede izleyiciyi adeta mekanların ve olay örgüsünün içine çekerek onlara tarihin o kesitine tanıklık etme imkânı tanırçasına gerçek bir deneyimi yaşama fırsatı sunuyor. Öte yandan bu başarıyı desteklemenin yanı sıra devam ettiren Matt Kinley tasarımları farklı şekillerde geliştirerek yeniden revize etmiştir. Jill Parker, David Harris, Warren Letton gibi yardımcı tasarımcılar da kreatif ekipte yer alan değerli isimlerdir.

Görsel 2 Maskeli balo, hayaletinde kalabalıkta gizlendiği sahne, fotoğraf; Johan Persson (The Phantom of the Opera, 2024)

2.1. Olay Örgüsü

Operadaki Hayalet oldukça fantastik ama birçok insanın gerçek olduğuna inandığı bir hikayedir. Dönemin Fransa halkı, opera izleyicileri, opera sanatçı ve çalışanları arasında oldukça yaygın olan bu efsane kimilerine göre bir hayal ürününden ibaret olsa da toplumun bir başka kesimi bu efsanenin gerçek olduğuna farklı biçimlerde inanmaktaydı (Hogle, 2006). Leroux'nun müzikalle aynı isimli romanında yer alan ön sözünde yazar, “*Opera’daki hayalet gerçekten vardı*” diyerek başlar. Yazar romanı okumadan önce okuruna bu efsaneye kendisinin neden ve nasıl inandığını açıklar. Hayaletin bir efsaneden ibaret olmadığını savunan Leroux, hayaletle dair söylemlerin olduğu opera binasında işlenen cinayetleri ve başka birçok sıra dışı olaylar arasındaki ilişkileri incelemesi sonucunda bu kanıya vardığını ifade etmektedir. Aslında Leroux bunun doğa üstü bir varlık olma ihtimalinden çok maskeyle gezinen gerçek bir insanın takıntılı aşkı ile yaptığı birtakım işlerle alakalı olduğunu keşfetmiştir. Olayların operada çalışan genç balerinlerin, onların ailelerinin, yer gösterici ve vestiyer görevlilerinin mantıksız uydurmaları olmadığını fark ederek derin araştırmalar yapan Leroux, nihai olarak hayaletin Cristin Daae’ye yazdığı mektuplara da canlı kanlı ulaştığını ifade etmiştir (Leroux, 2014).

Müzikalin kendi internet sitesinde de yer alan olay örgüsü özetle şöyledir;

“Paris Opera Evi’nde operaya ait eski eşyaların satıldığı bir müzayedede yaşlı bir adam kendisi için özel gibi görünen tuhaf bir müzik kutusu için teklif verir ve ardından eski bir avizenin kalıntıları ortaya çıkar. Raoul’un gençlik zamanlarına geri dönülür. Geçmişte gidilen günde yeni bir opera çalışması yapan ekip Hannibal’ın provaları sürdürmektedir. Operanın müdürü Lefevre şirketten emekli olacağını açıklar ve sahnedekilere yeni yöneticiler Andre ve Firmin’i tanıtır. Andre, prima donna Carlotta’dan şarkı söylemesini ister, ancak aniden bir fon kumaşı yere düşer ve bu kaza neredeyse Carlotta’nın ölümüne sebep olacaktır. Sahnedeki herkes bunun hayaletin işi olduğunu ileri sürmektedir. Carlotta, sinirle sahneyi terk eder. Yeni yöneticiler çok fazla kaza olduğunu öğrenirler ve Madam Girya, onlara operada yaşayan hayaletin maaş ve operada bedava loca talep eden mektubunu getirir. Bale dansçısı Meg, yeni yöneticilere kendi gibi dansçı olan Christine Daae’nin Carlotta’nın yerini alabileceğini söyler. Christine şan dersleri almaktadır fakat kimden ders aldığını açıklayamaz. Cristine deneme amaçlı şarkı söylerken gerçek performansa gala gecesine geçiş olur. Galadan sonra Christine’in performansı büyük beğeni kazanır ve Raoul onu tebrik etmek için sahne arkasına gelir bu görüşme esnasında ikili arasında bir aşk gelişir. Raoul ayrılınca Christine yalnız kalır kalmaz aynanın arkasında bir figür belirir. Bu Christine’in daha önce hiç görmediği öğretmeni Hayalet’tir. Hayalet, Christine’i aynanın ötesindeki karanlığa çeker ve Raoul bir sebeple geri döndüğünde oda boştur. Christine ve hayalet Opera Binası’nın altındaki labirentlerden yürürler ve bir sandal ile bir gölü geçip hayaletin yer altı sığınağına varırlar. Hayalet, kendisinin bir besteci ve onun ilham kaynağı olduğunu anlatarak, Christine’e şarkı söylemeyi öğretir. Christine transa girer ve ertesi sabah müzik kutusunun sesiyle uyanır. Bu arada Opera, Christine’in ortadan kaybolmasıyla karışıklığa sürüklenir. Herkes Hayalet’ten gelen mektuplarla şoktadır. Hayalet, provaları başlayan II Muto operasında Carlotta’nın yerine başrol oyuncusu olarak Christine’in oynamasını emretmektedir. Ancak yöneticiler Carlotta’ya Hayalet’in taleplerinin dikkate alınmayacağına dair söz verirler. Bu söz verilir verilmez “hayal gücünün ötesinde bir felaket” yaşayacakları tehdidi gür bir ses ile duyulur. Hayaletin kendisini geriye götürmesi için ikna eden Christine operaya dönmeyi başarır. II Muto provalarında Christine’e sıradan bir rol verilir. Carlotta şarkı söylemek için sesini yükselttiği esnada sesi tamamen bir kurbağa sesine dönüşmüştür. Bu olayın ardından hayalet ceza olarak sahne arkasında çalışan Buquet’in cesedini boynunda bir iple sofitten aşağıya bırakmıştır. Bu cinayetten sonra çıkan kargaşada Christine, Raoul ile birlikte Opera Binası’nın güvenliğine kaçır. O gece birlikte ayrılmaya karar verirler. Hayalet, saklandığı yerden çıkarak intikam yemini eder. Gala gecesi Christine ve oyuncular selamlarını alırken avize tavandan yere seyircilerin üzerine düşer ve büyük felaket gerçekleşir.

İkinci perdede zaman geçmiş ve hayalet yok olmuştur. Maskeli bir baloda herkes yeni yılı ve Hayalet’in ortadan kaybolmasını kutlarken Raoul ve Christine gizlice nişanlanmıştır. Şenliğin zirvesinde

merdivenlerden tuhaf bir figür inmeye başlar. Hayalet geri dönmüş ve kendi yazdığı yeni operası Don Juan Triumphant'ın notalarını Andre'ye fırlatıp icra edilmesini emreder. Raoul, Hayalet'i tuzağa düşürme planı yapar. Christine başrolü kabul ederse galaya Hayalet'in de katılacağı kesindir. Kapılar kilitli ve koruma altında olduğundan kaçması mümkün olmayacaktır. Christine mutsuz bir şekilde iş birliği yapmayı kabul eder. Şarkıcılar ahenksiz partiyonu öğrenmekte büyük zorluk çekerler, ancak piyano sihirli bir şekilde kontrolü ele aldığımda, büyülenen şarkıcılar kusursuz bir performans sergilemeye başlarlar. Christine babasının mezarını ziyaret eder. Hayalet mezarlıkta Christine görünür ve onunla konuşmaya uzlaşmaya başladığı esnada Raoul gelir. Öfkelenen Hayalet ikisine de savaş ilan eder. Don Juan Triumphant'ın gala gecesinde Christine operanın son sahnesinde, Don Juan rolünde Piangi'nin yerini Hayalet'in aldığı oyun esnasında fark eder. İkilinin düeti bittiğinde Christine Don Juan'ın yüzündeki maskeyi yırtarak ortaya çıkarır. Etrafı polisle çevrili olan Hayalet yine de Christine'i de yanında sürükleyerek kaçmayı başarır. Madam Giry, Raoul'u Hayalet'in inine götürmeyi kabul eder. Öfkeli bir kalabalık ile birlikte yola çıkarlar. Christine yer altı sığınağında Hayalet'le yüzleşir. Raoul ortaya çıkar ve Hayalet onu tuzağa düşürüp esir alır. Hayalet, Christine'e tuhaf bir seçim sunar: Ya sonsuza kadar onunla kalmalı ya da Raoul'un öldürülmesini izlemelidir. Kalabalık giderek yaklaşırken Hayalet pes eder ve ikisine de gitmelerini emreder. Kalabalık sığınağa doğru iner, ancak Hayalet'ten geriye kalan tek şey beyaz bir maskedir” (The Phantom of the Opera, 2024)

2.2. Sahne yanılısamları; Gerçek ile Hayal Arası Bir Deneyim

İstanbul zorlu performans sanatları merkezinin sahnesinde deneyimlenen Operadaki Hayalet Müzikali; oyunun ilk sahnesinde mekân olarak terk edilmiş bir opera binasının içi kurgulanmıştır. Oyunda hikâye eski operadan kalan birtakım eşyaların satıldığı bir müzayede ile başlar. İlk bakışta oldukça tozlu görünen bu dekor kurgusu izleyiciye, oranın terk edilmiş bir tiyatro sahnesi olduğu ve senelerdir kullanılmadığı izlenimini yansıtmaktadır. İzleyenlerin yavaş yavaş algılamaya başladığı bu mekân; ışık tasarımının yarattığı atmosferinde desteği ile senelerdir güneş ışığının uğramadığı soğuk opera binasını yansıtmaktadır (Prince, 2015).

Sahnede, eski operanın yerlere düşmüş bir takım dekor kumaşları ve sahnenin tam orta yerinde üzeri bir örtü ile kapalı (daha sonra avize olduğunu anlayacağımız) dev bir kütle yer almaktadır. Karanlığın içerisinde ışıktaki beliren müzayede satıcısı antika parçalardan ilkini tanıtmaktadır. Sahnede alıcı rolündeki kişiler arasında yaşlı Raoul, tekerlekli sandalyesinde refakatçisi ile birlikte yer almaktadır. Müzayedeci ilk parça olarak tanıttığı, Opera binasının kapanmasına sebep olan felaketin yaşandığı zamanlarda sahnelenmiş olan Hannibal Opera'sına ait bez bir afişin satışını gerçekleştirir. Bu satışın ardından sıra sahneye müzayede görevlisinin elinde çalarak getirdiği ilginç bir müzik kutusuna gelmiştir. Üzerinde çalışırken kollarını açıp kapayan bir maymun heykeli olan BU müzik kutusuna sıra gelene kadar; hiçbir parçayla ilgilenmeyen Raoul, bu satışı beklediği belli olarak ona yüksek bir bedel verip satın alır. Raoul, müzik kutusunun “tam anlatıldığı” gibi olduğunu söyler. Bu gizemli detayı izleyenler daha sonra oyunun finalinde anlamlandıracaktır (Prince, 2015). Artık sıra opera binasındaki en değerli parçanın satışına gelmiştir. Sahnenin ortasında yer alan dev kütleyle ilgili bilgi veren Müzayedeci, onun bir avize olduğunun ve bu avizenin hiçbir zaman tam olarak açıklanamayan bir gizemle operada izleyicilerin üzerine düştüğünün bilgisini vererek bu olayın ünlü bir felaket ve Operadaki Hayalet'in hikayesi ile olan ilişkisinden bahseder. Müzayedecinin emriyle görevliler dev kütle üzerindeki bezi kaldırıp alıcılara avizeyi göstermek için bezin ucunu tuttuklarında ansızın etrafa saçılan kıvılcıklar ve elektrik çarpma efektleri ile bir anda sahnede tüm atmosfer değişir. İzleyiciler sırası ile ilk olarak oyundan önce dakikalarca baktıkları yaklaşık 20 metre genişliğinde ve 9 metre yüksekliğinde olan simsiyah sahne portalinin bir saniye içerisinde dev rölyeflerden oluşan antika bir opera binasının portaline dönüşünün şokunu

yaşamışlardır. Daha bu şokun etkisi geçmeden izleyenler bu illüzyona eş zamanlı olarak bu kez de elektrik kontağı ile ateşler saçan dev avizenin, bir bayrağın göndere çekilmesi edasında ve müziğin ihtişamlı ritminin eşliğinde, sahneden çıkıp seyir yerinin tavanı üzerinde titreyerek yanar vaziyette yükselişini deneyimlemiştir. Bir anda salonda yer alan dört bin civarı izleyicinin oyunun henüz başında yaşadığı bu sıra dışı sahne deneyimi, onlara daha ilk dakikalardan büyümlü bir atmosferin ve hayal gücünün kapılarını aralamıştır. İlk aksiyon bununla da bitmez izleyenlerin yükselişine yoğunlaştığı bu devasa avize yukarı doğru yükselirken, avizenin çıkışıyla ihtişamlı bir portalin ardında boş kalan sahne de ise Hannibal Opera oyununa ait dekor kurulmuştur bile. Artık izleyici oyunun hikayesiyle paralel olarak operanın açık olduğu zaman dilimine yani Raoul'un gençlik yıllarına doğru zamanda yolculuğa çıkmıştır (Prince, 2015).

Daha avize ve portalin bir sihirbaz gösterisi mantığında sahnedeki değişimine canlı olarak tanıklık etmenin şokunu atamayan izleyiciler az evvel boşalan sahnede Hannibal operasının dekorunu görmekte dirler. Seyirciler iki portal arasında tüm sahneyi kaplayan bu dev dekorun anında ve nasıl sahneye geldiği sorusu ile yeniden heyecanlanmıştır. Bu hızlı değişim bir yandan kafaları meşgul ederken, öte yandan izleyiciler adeta atmosfere teslim olarak kendini o zamanda gerçekten geriye gitmişçesine oyunun büyümlüne kaptırmıştır. Öyle ki opera binası eski ihtişamına kavuşurken, seyir yeri üzerinde kırılan ışıklarında etkisi ile bazı izleyenler kendi kıyafetlerinin bile değiştiğinden şüpheyle kendi bedenlerini kontrol etmektedir. Müziğin ritmine uyarak avizenin ihtişamlı yükselişi artık oyunun finaline kadar seyirciyi pür dikkat ve konsantre bir duygu yoğunluğuna taşımış ve onlara az sonra izleyecekleri karşısında adeta nefeslerinin kesileceğinin de ipucunu vermiştir. İzleyiciler bir müzikal izleyeceği bilinci ile geldiği sahnede kendi gerçek dünyasından sıyrılarak artık mekânın kendisi ile duyusal olarak birleşmiş ve hayal ile gerçek arasında bir boyuta evirilmiştir. Oyun ilerledikçe ve mekanlar değiştikçe izleyiciler de bilinç olarak bu büyümlü hayale eşlik etmeye gönüllüdür. İzleyenler artık Leroux'nun romanında olduğu gibi öykünün gerçek ve efsane olması arasında yaşanan ikileme aynı ikileme tabi olarak izlediği performansın zaman, mekân ve duygu geçişleri eşliğinde hayal ile gerçek arası bir dünyanın içerisinde dir (Prince, 2015).

Sahnenin kesintisiz devamında sahnede yer alan dansçılar ile opera sanatçıları Hannibal oyununun provasını almaktadır. Bu kısa gösterinin bitiminde sahnede bir dekor kumaşı yıkılır ve kimse zarar görmese de ciddi bir kaza atlatılmıştır. Bu kazanın ardından yönetici ile baş solist Carlotta'nın arasında bir tartışma yaşanır. Carlotta sinirlenip provayı terk edince prova yarıda kalır. Gösteriye kısa bir süre kalmış olması gösteriye gelecek olan izleyicilere nasıl bir açıklama yapılacağı tartışılırken ekip içerisinde dansçı Meg, yöneticiye kendisi gibi dansçı olan Christine Daae'nin şarkıyı seslendirebileceği önerir. Opera yönetimi buna ihtimal vermeyip inanmasa da mecburiyetten gönülsüz bir şekilde durumu kabul ederler. Christine ürkek ve korkulu bir şekilde eseri seslendirmeye başladığı esnada, bir başka dansçı az evvel operanın assolistinin sinirle yere attığı şalı yerden alarak ona uzatır. Eline aldığı şalın etkisi ile Christine daha öz güvenli bir ses tonuyla okumaya devam ederken izleyiciler yeni bir aksiyona tanıklık etmeye başlamışlardır. Sahnede yer alan Hannibal dekoru daha belirgin ve tamamlanmış vaziyette aydınlanırken, Christine'in üzerindeki dansçı kostümü de bir anda değişmiş ve artık assolistin kostümleri ile sahnededir (Prince, 2015).

Tüm bunlara eş zamanlı olarak sahnenin sağ ve solunda aniden beliren iki katlı localar ve içlerinde izleyiciler sahnede belirmiştir. Localardan birinde ise operanın genç patronu Raoul'de

misafirleriyle Hannibal operasını izlemektedir (Prince, 2015). Hızlı bir değişimle izleyenler şaşkınlık içerisinde sahneyi gözlemlerken, zaman yeniden değişime uğramış ve prova sona ermiştir. Christine artık izleyenler önünde Hannibal Operasının gerçek galasında assolist olarak sahnededir. Eseri okuyup bitiren Christine izleyenlerden büyük beğeni toplarken sahnedeki gerçek izleyicilerde o zamanın izleyicilerini temsilen artık oyunun bir parçası olmuştur. Sahnede yer alan Hannibal dekoru ve oyun kişilerinin seyirci rolünde Hannibal operasını izledikleri localar aniden yok olmuş, sahne portallerinin iç görüntüsü ve kırmızı perdenin arka görüntüsü sahnede belirmiştir. Az evvel iki kenardaki localar da sahnenin arkasında kırmızı perdenin ötesindedir. Sahnede izleyene sırtı dönük bir biçimde arkaya doğru reverans veren Christine'in selam verdiği sahne derinliğinde salondaki gerçek izleyenin görüntüsü yansıtılmıştır. Bu yöntemle sahnedeki gerçek izleyici kulis kısmından seyircilere doğru bakmaya başlamıştır (Prince, 2015). Salondaki seyirci sahnede kendini görmekte ve adeta istemsizce o zamanın performansında Christine'i alkışlayan izleyicilerin rolünü oynamaktadır. Alkışlar devam ederken sahne arkasında kırmızı perde kapanır ve sahnedeki izleyici artık sahnenin gerisinde kalmıştır. Artık izleyiciler Christine'i sahne arkasında tebrikleri kabul ederken görmektedir. Teknik ekip perde arkasında gezinirken izleyiciler arka fonda portallerin içi ile kırmızı perdenin tersini görmektedir. Opera müdürü onlara sahneyi boşaltmasını söyler ve Christine'le birlikte figüranlar sahneden çıkarken ışığın değişimine eş zamanlı olarak mekân artık kulislerin içidir (Prince, 2015).

Christine'i tebrik etmek için yöneticilerle birlikte kulise gelen Raoul ile Christine başka zaman buluşmak için sözleşirler ve Raoul oradan ayrılır. Raoul'ün ayrılmasının ardından sahnede kuliste yer alan dev ayna anında yansıtma özelliğini kaybederek üzerinde gölge şeklinde hayaletin dev gölgesi belirir. İzleyiciler oyun başından beri ilk kez hayaletle karşılaştığı anda en az Christine kadar büyük bir irkilme yaşamıştır. Hayalet Christine onun müzik meleği olduğunu söyler ve onunla gelmesi için ona aynanın içinden elini uzatır. Christine hayaletin elini tutar tutmaz izleyiciler yeni bir şok daha yaşamıştır. Christine bir sihirbaz gösterisini aratmayacak biçimde dev aynanın içerisinde aniden kaybolmuştur. Bu oldukça gizemli sahnede tam eş zamanlı olarak kulise koşarak geriye gelen Raoul, Christine'in yokluğu ile şok olmuştur. Bu hızlı yok oluş ile rol gereği şok olan Raoul kadar izleyenlerde gözü önünde gelişen bu durumda aynı şoku gerçekte yaşamaktadır. Çünkü daha aynada kayboluşunun üzerinden saniyeler gibi kısa bir süre geçmişken ve Raoul şaşkın bir biçimde etrafa bakınırken, Christine'in elinden tutmuş götüren siyah pelerimli ve beyaz maskeli Hayalet adeta sahnede ışınlanmışçasına dev sahnenin sol tarafında belirirler. İzleyici onların ışıktaki var oluşunu görür görmez bu kez de sahnede Raoul ile birlikte kulis dekoru da yok olmuştur. Sahnede sağ portale doğru yürüyen ikili diğer portalden sahneyi terk ederken bu kez de izleyici Christine'in daha yerde sürünen etek ucunu görürken yeniden ışınlanmış gibi hayalet ile birlikte Christine, bu kez de sahnede yerden yaklaşık 7 metre yüksekte sahnenin en gerisinde bir köprü'nün üzerinden yeniden sahneye girmektedirler. Seyircinin boş gördüğü sahnede labirent benzeri dev bir köprü vardır artık. Bu labirenti inerek tamamlayan Hayalet ve Christine aşağıda ve sahnenin en gerisinde sislerin içerisinde bir sandala binerler. Sandalda sahnenin gerisine doğru kürek çeken hayaletin silueti kaybolurken bu kez de izleyiciler bu ikiliyi kendilerine doğru gelirken görürler. Tam bu esnada ise dev köprü'nün altından geçen sandal izleyiciye yaklaşmaya başladıkça arkadaki dev köprüde yok olmaya, silinmeye başlamıştır. Sahnede o esnada seyirciye şok

üstüne şok yaşatan bir diğer detay ise bunlara eş zamanlı olarak kocaman sahne artık bir göldür ve sandal içerisinde hayalet kürek çekerken sandal gerçek bir suda ilerliyor hissini bire bir vererek sahnede yol almaktadır. İzleyiciler artık sahnedeki efektin gerçek bir göl olduğuna neredeyse yemin edecek kadar uzamın içindedir. Sandal yaklaştıkça yeden gölün üzerindeki sislerin arasından dev şamdanların kollarında alev alev yanan mumlar yükselmeye başlar. Şamdanlar büyük bir ihtişamla yürürken bir yandan da yükselmektedir. Artık izleyiciler bu anlatılması güç ve video çekiminde hissedilemeyen bu büyüleyici sahne yanılması karşısında iyiden iyiye neye şaşıracağına da şaşırarak vaziyette bir büyüün esiri haline gelmiştir. Burada izleyicilerin yaşadığı gerçeklik hissi artık zirveye ulaşmıştır. Hayalet ve Christine kıyıya yanaştığında Sandalın içinden inince, sandal kendi kendine kimsenin yönetimi olmadan sahneyi usulca terk eder (Prince, 2015).

Görsel 3 Hayalet ve Christine, labirentten göller ötesine sandal ile gidiş sahnesi, fotoğraf; Johan Persson (The Phantom of the Opera, 2024)

Christine artık göller ötesindeki ülkede hayaletin yer altı sığınağındadır. Göl tamamen yok olmuş değildir ancak sahnede mekân artık dev şamdanlar ile aydınlanan yer altı sığınağıdır. Göl sahnenin arka planına geçmiş ve kıyısı da sol portale doğru sahne içine uzanmaktadır. Kendiliğinden sahneyi terk eden sandal ise orada iskeleye benzer bir yerde bağlıdır. Christine hayaletin ona verdiği büyülü güç ile şarkı söyler. Sahne sonunda bayılan Christine uyandıktan sonra hayaletin maskesini çektiği anın hemen ardından tüm set yeniden yok olur ve sahnedeki dekor bu kez de opera binasında yöneticilerin ofisine dönüşmüştür. Hayaletten gelen mektupların okunduğu ve büyük çaplı telaşlar ile Christine'in kayboluşu tartışılırken yeni başlayacak oyunun da planı yapılmaktadır. Christine ortaya çıktığında yeni oyunun okuma provaları da başlamıştır. Bu sahnede ışık ile yaratılan kapı ise yine seyircinin hayal gücünün sınırlarını zorlarken sahnenin finalinde II Muto devasa dekoru aniden kurulmuştur bile. (Prince, 2015).

Hayalet'in talebini dikkate almayan yönetim II Muto operasının galasında Christine'e sözsüz ve basit bir rol vermiştir. Ancak performansın davetsiz misafiri Hayalet, Carlotta'nın sesini değiştirince gösteri yarıda kalır ve sahneye duyuru için çıkan kişinin direktifi ile biletli izleyiciye, bir bale gösterisi yapılmaya başlar. Bu esnada dekor yeniden değişir ve artık balenin konusuna göre sahnede yeni devasa bir dekor yine aniden kurulmuştur. İzleyiciler değişen bu dev dekorlar karşısında her anı farklı bir heyecana dönüşen performansın perde finalinde ise büyük bir ürperti yaşamıştır. Bale gösterisi esnasında hayalet ceza olarak sahne arkasında çalışan Buquet'in cesedini boynunda bir iple sofiten aşağıya bırakmıştır. Bu cinayetten sonra çıkan kargaşada Christine, Raoul ile birlikte Opera Binası'nın güvenliğine kaçır ve o gece opera binasından birlikte ayrılmaya karar verirler. Hayalet, gizlice tanık olduğu bu konuşmanın ardından çok sinirlenmiş bir şekilde saklandığı yerden çıkarak intikam yemini eder. Gala gecesi Christine ve oyuncular selamlarını alırken avize tavandan yere seyircilerin üzerine düşer ve büyük felaket gerçekleşir ve ilk perde son bulur (Prince, 2015).

İzleyiciler perde arasında hem hikâyenin devamına duyduğu merak hem de sahnede deneyimlediği sıra dışı deneyimin yoğun duygularıyla perde arasında alışık olduğumuz salondan dışarıya çıkma yoğunluğunu yaşamadan adeta yerlerinde çakılı kalmış vaziyette ikinci perdeyi beklemektedir. İkinci perde ihtişamlı bir dekorla yeni yılın ve Hayaletin yok olmasının kutlaması olan maskeli balo ile başlar. Seyircinin konsantrasyonu ve oyunun ritmi kaldığı yerden devam etmektedir. Sahnede merdivenlerin her adımda yanan basamaklarından aşağıya inen maskeli kişinin tok sesi izleyenlerin bir anda ürpermesine sebep olmuştur. Aşağı inen Hayalet'in kendisidir ve oyunun başından beri ilk kez kalabalığın içine giren hayalet elinde kendi yazdığı opera eserinin librettosunu Yöneticiye atarak sahnelenmesini emreder. Hayaletin canlı kanlı o kalabalıkta yer alması bir bakıma onun artık varlığını tartışmasız hale getirirken onu yakalamak için cesaretlenip üzerine doğru giden güvenliklerin ve salondaki izleyenlerin şaşkın bakışları arasında bir patlama ile Hayalet aniden bir toz bulutuna dönüşerek sahneden kaybolur. Işınlanmış gibi yaratılan bu yanılsama seyircilere ikinci perdenin de hızlı geçeceğinin sinyalini vermiştir (Prince, 2015).

Hayaletin kendi eseri olan operası Don Juan Triumphant'ın provaları başlar ve Christine baş solist olmayı kabul etmiştir. Sahnede dev dekorlardan bir başkası yerini almış, zaman ve mekân yeniden değişmiş ve seyirciyi dış mekânda bir mezarlık atmosferine sürüklemiştir. Sürekli değişen zaman ve mekân olguları karşısında seyirciler tiyatro sahnesinde adeta bir sinema

filminin canlı performansını izlemektedir. Mezarlık sahnesinde Hayaletin intikam yemini ile dekor yeniden değişmiş ve artık tüm ihtişamı ile operası Don Juan Triumphant'ın dekoru ile bu opera eserinin galası başlamıştır (YouTube, 2024). Christine operanın son eserini seslendirirken Don Juan rolünde oynayan Piangi'nin yerini Hayalet'in aldığını anladığında izleyiciler de bunun farkına varmış ve izleyenlerde gergin bir bekleyiş başlamıştır. İkilinin düeti bittiğinde seyirci adeta nefesini tutarken Christine Don Juan'ın yüzündeki maskeyi yırtarak onu ihbar etmiştir. Oyun süresince git gide artan ve kendi varlığını sahnede yaşananlar ile özdeşleştiren seyircilerin bu esnada sahnedeki bağışmalara tepkisi de oyuncularinkine yakın bir tepkidir. Etrafı polisle çevrili olan Hayalet'in yakalanması heyecanı tüm hızı ile salonda yankılanırken, Hayalet yine de Christine'i de kaçırmaya çalışır. Madam Giry, Raoul'u Hayalet'in inine götürmeyi kabul eder. Öfkeli bir kalabalık ile birlikte yola çıkarlar. Dekor yeniden değişmiş ve ilk perdede gördüğümüz Hayaletin yer altı sığınağı bir an da tüm gizemi ve ihtişamı ile yeniden sahnededir. İlk perdeden farklı olarak sofit boşluğunda kaybolan demir bir parmaklık sahne arkasından mekânı kapatmaktadır. Christine yer altı sığınağında Hayalet'le yüzleşirken Raoul ortaya çıkar ve Hayalet onu tuzağa düşürüp esir alır. Hayalet, Christine'e tuhaf bir seçim sunar: Ya sonsuza kadar onunla kalmalı ya da Raoul'un öldürülmesini izlemelidir. Kalabalık giderek yaklaşırken Hayalet pes eder ve ikisine de gitmelerini emreder. Kalabalık dev demir parmaklıklardan tırmanarak sığınağa doğru aşağıya inerler. Seyircilerin gözü önünde taht benzeri bir koltuğa oturan hayalet üzerine bir örtü öter tam zamanlama ile koşan kişilerden biri belki de bir ucu hala hayaletin elinde olan örtüyü anında çekmiştir ancak Hayalet'ten geriye kalan tek şey beyaz bir maskedir (Prince, 2015).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

İnsan oğlunun en temel içgüdüleri olan “oyun” kavramı ile şekillenen tiyatro sanatının yaklaşık iki bin beş yüz yıllık yazılı tarihinin tamamında sahnede döneminin en ideal teknolojileri kullanılmaya çalışılmıştır. Tiyatro sanatçıları bu yöntemle izleyenleri sahnede canlandırılan hikâyeye ilgi duymaya yönlendirerek kendi izleyici kitlelerini oluşturmayı amaçlamışlardır. Öteden beri sahne teknikleri bu anlamda her zaman işe yarar bir araç olmuştur. Bu çalışma tüm tarihsel gelişimlere ek olarak 21. Yüzyıl tiyatro sanatında yazar yönetmen ve oyuncu ekseninin dışında, farklı bir tiyatro anlayışı olarak ileri sürdüğümüz Senografik tiyatro söyleminin destekleyicisi niteliğindedir (Cinisli, 2023). Sinema sanatı karşısında her geçen gün seyirci kaybı yaşayan ve git gide tiyatro sahnelerinin boşalmaya başladığı yeni yüz yılda tiyatro sahnelerinde kullanılan teknolojilerin seyircide yarattığı beğeniye dair düşüncemizin ispatı niteliğindeki bu baş yapıt sahnelemede kullandığı teknoloji ile izleyicisine oldukça sıra dışı bir deneyim sunmaktadır. Bu sıra dışı performansı deneyimleyen seyircilerin oyundan sonra aktardığı beğeni ve yorumlar sayesinde oyun bu kadar uzun sene boyunca gösterimde kalmış ve günümüzde halen tam doluluk oranıyla izleyici ile buluşmaya devam etmektedir. Performansta seyircinin bu kadar yüksek beğenisini elbette tek bir unsura bağlamak doğru değildir. Ancak en büyük etkenin sahnede canlandırılan hikâye ile paralel olarak gelişen ve değişen devasa dekor tasarımı, atmosferi yaratan ışık tasarımı ve kostüm tasarımları ile alakalı olduğunu söylemek mümkündür. Gerek İstanbul gösterimlerinde yapılan konuşmalar gerekse

yabancı kaynaklı izleyiciler arasında yapılan anket çalışmaları da bu görüşü desteklemek için bizlere bir fikir sunmaktadır (Chang & Yang, 2013)¹.

Performansı izleyen izleyiciler gerçek ile hayal arasında sıra dışı bir deneyim yaşamaktadır. Oyunun set, kostüm ve ışık tasarımları sayesinde oluşan ve izleyiciyi içerisine dahil eden hayali atmosferdeki inandırıcılık; izleyenlerin bir bakıma tiyatrodaki olduğu bilincini öteleyerek algılarını manipüle etmektedir. İzleyenler içine dahil olarak kendilerini kaptırdıkları bu duyuşsal atmosfer sayesinde adeta zaman ve mekân kavramlarını yitirerek olayın bir parçası haline gelirler. Müzikalin haberleri ve paylaşım sitelerinde yer alan yorumları bu söylemleri destekler niteliktedir. Bu beğenilerin sayısız yorumlarına internette yapılan bir araştırma sonucunda ulaşmak mümkündür. Bazı yorum sitelerinin linki dip notta sunulmuştur².

GÖRSELLER

Görsel 1. Operanın açık olduğu yıllarda “Hannible Operasının” provasını anlatan bir sahne. Operanın konusuna göre kurulan bir dekor önünde prova. Fotoğraf; Johan Persson (The Phantom of the Opera, 2024)	2
Görsel 2. Maskeli balo, hayaletinde kalabalıkta gizlendiği sahne, fotoğraf; Johan Persson (The Phantom of the Opera, 2024)	3
Görsel 3. Hayalet ve Christine, labirentten göller ötesine sandal ile gidiş sahnesi, fotoğraf; Johan Persson (The Phantom of the Opera, 2024)	7

KAYNAKÇA

- Chang, C.-Y., & Yang, C.-H. (2013). Developing a Design Process for Cross-Media Productions in Cultural Services: A View of Value Migration. *2013 Fifth International Conference on Service Science and Innovation*. Kaohsiung, Taiwan. doi:10.1109/ICSSI.2013.13
- Cinimli, S. (2023). 21.Yüzyıl Tiyatrosunda Değişen Sahne Tasarımı: Scenography. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Hogle, J. E. (2006). *The Undergrounds of the Phantom of the Opera*. Palgrave.
- Leroux, G. (2014). *Operadaki Hayalet*. (İ. Afacan, Çev.) İstanbul: Martı Yayınevi.
- Prince, H. (Yöneten). (2015). *The Phantom of the Opera Müzikali*. The Phantom of the Opera Müzikali, İstanbul.

¹ Bu çalışmanın detayları sınırlanmış olup tam metin bildiri olarak yayımlanmıştır. Ayrıca dergi makalesi olarak genişletilmiş biçimi ile bu bildiri referansında yayımlanması planlanmaktadır.

² <https://www.youtube.com/watch?v=XUDXComySdE> , <https://eksisozluk.com/the-phantom-of-the-opera--33975> , https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g60763-d3451944-Reviews-The_Phantom_of_the_Opera-New_York_City_New_York.html , https://www.reddit.com/r/Broadway/comments/12xnoql/read_an_original_review_for_phantom_of_the_opera/?rdt=45843 , <https://www.london-theatreland.co.uk/theatres/his-majestys-theatre/phantom-of-the-opera-customer-reviews.php?r=a&page=all> , <https://www.broadwayworld.com/reviews/The-Phantom-of-the-Opera>

The Phantom of the Opera. (2024). [https://uk.thephantomoftheopera.com:
https://uk.thephantomoftheopera.com/production-photos/](https://uk.thephantomoftheopera.com:https://uk.thephantomoftheopera.com/production-photos/) adresinden alındı

Wikipedi. (2024). [www.wikipedia.com.tr:
https://tr.wikipedia.org/wiki/The_Phantom_of_the_Opera_\(m%C3%BCzikal,_1986\)](http://www.wikipedia.com.tr:https://tr.wikipedia.org/wiki/The_Phantom_of_the_Opera_(m%C3%BCzikal,_1986)) adresinden alındı

Wikipedia-En. (2023). [https://en.wikipedia.org:
https://en.wikipedia.org/wiki/The_Phantom_of_the_Opera_\(1986_musical\)](https://en.wikipedia.org:https://en.wikipedia.org/wiki/The_Phantom_of_the_Opera_(1986_musical)) adresinden alındı

YouTube. (2024). [https://www.youtube.com:
https://www.youtube.com/results?search_query=the+phantom+of+the+opera+musical](https://www.youtube.com:https://www.youtube.com/results?search_query=the+phantom+of+the+opera+musical)
+ adresinden alındı

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=XUDXComySdE> , <https://eksisozluk.com/the-phantom-of-the-opera--33975> ,
[https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g60763-d3451944-Reviews-The_Phantom_of_the_Opera-
New_York_City_New_York.html](https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g60763-d3451944-Reviews-The_Phantom_of_the_Opera-New_York_City_New_York.html) ,
https://www.reddit.com/r/Broadway/comments/12xnoql/read_an_original_review_for_phantom_of_the_opera/?rdt=45843 ,
<https://www.london-theatreland.co.uk/theatres/his-majestys-theatre/phantom-of-the-opera-customer-reviews.php?r=a&page=all> ,
<https://www.broadwayworld.com/reviews/The-Phantom-of-the-Opera>

HALDUN TANER TİYATROSUNDA İDEAL TOPLUM VE BİREYİN İNŞASI; GÖZLERİMİ KAPARIM VAZİFEMİ YAPARIM

Arş. Gör. Dr. Cem İÇYAR

Atatürk Üniversitesi,

<https://orcid.org/0000-0001-9996-1589>

ÖZET

Dünya tarihi boyunca, siyasal iktidar, erk ve iktidar temsilcileri iktidarlarını devam ettirmek, güçlendirmek için toplumu ve bireyi kendi yarattığı ya da inandığı ideoloji çerçevesinde biçimlendirmeyi amaçlamışlardır. Bu bağlamda iktidar birçok argümanı kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı gibi tiyatro sanatını da hayal ettiği bu ideal toplumu var etmek için araç olarak seçmiş ve kullanmıştır. Türk Tiyatrosunun usta kalemi Haldun Taner, oyunlarında ideal toplum ve bireyin bir portresini çizerek, izleyicisine tiyatro sahnesinden ulaştırmayı amaçlar. Haldun Taner; Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım adlı oyununda, iktidarın idealize ettiği toplum ve bireyin tüm çarpıklıklarını, Efruz ve Vicdani adlı iki oyun kişinin karşıt ve koşul hayat hikayesi üzerinden kurgulamıştır. Taner, bir yandan iktidarın Türk toplumunda var etmeye çalıştığı ideal bireyin temsili olan bu iki karşıt oyun kişisi üzerinden toplumsal yozlaşmanın sebeplerini aktarırken, öte yandan da bu iki karşıt oyun kişisi üzerinden iktidarın kitleyi yönetme biçimini eleştirir. Vicdani ve Efruz'un bir baştan bir sona hayat hikayelerinin aktarıldığı oyunda Haldun Taner Türk tarihinde, Meşrutiyet döneminden başlayarak 1987 yılına kadar uzanan, içerisinde Cumhuriyetin ilanı, tek partili rejim, askeri darbe ve ardından çok partili yönetim sistemini de kapsayan tüm tarihsel ve siyasi olayların gelişimini, toplumsal gerçekçi bir anlayışla izleyicisine aktarır. Tarih boyunca iktidarların tiyatro sanatını da araçsallaştırarak inşa ettiği ideal toplumu eleştiren Taner'in kendisi de tiyatro sanatını kullanarak iktidarın inandığı idealin tam tersi bir toplum ve bireyi inşa etmeyi amaçlar. Haldun Taner, oyununda sömüren ve sömürülen kavramlarını üzerinden Türk tiyatrosunda farklı bir pencere açmış ve bu pencereden tiyatromuza özgün bir kimlik ve bakış açısı kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro, Türk Tiyatrosu, Haldun Taner Tiyatrosu, Kitle, İktidar

ABSTRACT

Throughout world history, political power, power and representatives of power have aimed to shape society and the individual within the framework of the ideology they created or believed in, in order to maintain and strengthen their power. In this context, just as the government used many arguments in line with its own interests, it also chose and used theater art as a tool to create this ideal society it dreamed of. Haldun Taner, the master writer of Turkish Theatre, aims to draw a portrait of the ideal society and individual in his plays and convey it to his audience from the theater stage. Haldun Taner; In his play titled "I Close My Eyes, I Do My Vazifemi", he fictionalized all the distortions of the society and the individual idealized by the government, through the opposing and conditional life stories of two characters named Efruz and Vicdani. While Taner, on the one hand, conveys the causes of social corruption through these two opposing characters, who are the representation of the ideal individual that the government is trying to create in Turkish society, on the other hand, he criticizes the way the government manages the masses through these two opposing characters. In the play where the life stories of Vicdani and Efruz are told from beginning to end, Haldun Taner describes the development of all historical and political events in Turkish history, starting from the Constitutional Monarchy period and extending until 1987, including the declaration of the Republic, the single-party regime, the military coup and then the multi-party government system. conveys it to its audience with a social realistic understanding. Taner, who criticizes the ideal society that governments throughout history have built by instrumentalizing theater art, aims to build a society and individual that is exactly opposite to the ideal believed in by the government, by using theater art. Haldun Taner opened a different window in Turkish theater through the concepts of exploiter and exploited in his play, and from this window he gave our theater a unique identity and perspective.

Key Words: Theatre, Turkish Theatre, Haldun Taner Theatre, Mass, Power

1. İktidarın İdeal Toplum ve Bireyi İnşa Süreci

İnsan, dünya tarihi boyunca kendini hep bir çatışmanın içinde bulmuş ve çağlar boyu bu çatışma ortamı içinde hayatta kalmayı, güçlü kalmayı ve gücü her zaman ele geçirmeyi, elinde tutmayı amaçlamıştır. İnsanı, diğer canlılardan farklı kılan özelliklerinden en önemlisi hayatta kalma çabası değil, gücü eline alma ve elinde tutmaya çalışma çabasıdır. Gücü ele geçirme ve tutma çabası diğer canlılarda olduğu gibi salt içgüdüsel değil ayrıca derinlikli bir strateji içeren bir davranış biçimidir (Duverger, 2019). Bu iktidar hevesi, sosyal bir varlık olan insanın iletişim becerileri ve zekasıyla birleştiğinde iktidar kavramı çok çekici ve tehlikeli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle insan elindeki tüm imkanlarla iktidara sahip olmak, onu elinde bulundurmak ve daima iktidar gücünü büyütme ister. İktidar kavramı iki kişinin olduğu her anda ve zamanda geçerliliğini korur. Her insan bir diğerine kendi gücünü kabul ettirmek ve üstünlük kurarak o anın gücünü elinde bulundurmaya ister. Elbette iktidar kavramının en karşılık görmüş hali siyasal iktidardır. Siyasal iktidar, bir toplumu, bir ülkeyi kendi bulduğu ya da doğru

bulduğu ideoloji doğrultusunda kurgulayarak yönetmek ister. Siyasal iktidarın tek amacı iktidarda kalmak ve daima güçlü olmaktır. Böylece yönettiği halkı istediği gibi güdüleyecektir (Değirmenci, 2018). İnsanlık tarihini gözlemlediğimizde, siyasal iktidar yönettiği toplumu boş bir gürüh, güdülenebilir sürü ve kalabalık olarak görmektedir. Siyasal iktidar bahse konu olan toplum ve toplumu oluşturan bireyleri daha kolay yönetmek için çeşitli argümanlar geliştirmiştir (Mutlu, 2004).

İktidar sahipleri ve yandaşları, aşağıladıkları ve dizayn ettikleri ve güdülenebilir diye tanımladıkları toplum ve bireyin, aydınlığa kavuşmasından, bilim, sanat ve ekonomiyi ellerine geçirmesinden çok korkmuşlardır. Siyasal iktidarlar, toplumun kendini güçsüz, etkisiz hissetmesini sağlayarak ideolojileri ölçütünde birey ve toplumu hegemonyaları altında tutmaya çalışmışlardır. Bireylerin örgütlenmesini, kitle halinde hareket etmesini ve sistemi ele geçirecek yönetilemez bir hale gelmesini engellemek için öncelikle bireyi toplum içinde yalnızlaştırıp, günlük hayatta işe yaramaz hale getirerek ötekileştirmeyi ve etkisiz hale getirmeyi amaç edinmişlerdir (Swingewood, 1996). İktidar sahipleri, düzenleri içinde kullandıkları ya da oluşturdukları ideolojiyi gündelik hayata yayarak, ideolojilerinin toplum tarafından kanıksanmasını ve böylece toplumu daha kolay yönetmeyi amaçlarlar. İdeolojilerin idealleri peşinde koşan birey ve toplum gerçeklikle bağları kopacak ve kendileri için yaratılmış sanal bir dünyada hapsolacaktır (Russell, 1967).

Toplum içinde yalnızlaştırılıp kendini öteki olarak hisseden birey, kendine yaratılan sanal dünyanın içinde tüm benliğini ve kimliğini reddederek ona inşa edilen kimlik içinde yaşamaya ve bir topluluğa ya da gruba dahil olmaya çalışır. Kendini ait hissettiği bir sınıf, dini anlayış, ekonomik ve sosyolojik olarak kendine yakın hissettiği bir zümreye dahil olarak yalnızlığını gidermek, mutlu olmak, onun için inşa edilen kimlik içinde güvende olmak için çabalar. Birey, sosyal hayatta tutunacak bir topluluk, bir zümre bulduğunda artık iktidarın ona sunduğu seçili tercihleri işaretleyerek kendi iradesinin olduğunu düşünüp teslim olur. Böylece iktidar tarafından yaratılan bir makinenin dişlisi olarak, erkin arzu ettiği makbul vatandaş olur ve sükunetle yaşamına devam eder. Bununla birlikte birey, iktidarın yarattığı büyüsellik dolu dünyada kaybolup gider. Bu süreçte, toplum, iktidarın tam da hissettiği ve istediği gibi bir yığın ve kalabalık haline gelir (Özer, 2019).

İktidar, ideolojisini devam ettirmek, hegemonyasını gerçekleştirip, toplumu yönetmek için birçok unsuru kullanmaya çalışır. Bu unsurlar, günlük yaşamda, politikada, ekonomik işleyişte, bilim ve sanatta var olmaktadır. Birey ve toplum onlar için yaratılmış illüzyonun içinde kaybolduğu için kendi hür iradeleriyle tercihler yaptığını, kendi yaşamını yönettiğini ve bir hegemonyaya uğramadığını düşünerek yaşamakta ve çoğu zaman yanılmaktadır (Berle, 1980).

2. İktidarın Tiyatroyu Tahakküm Aracı Olarak Kullanma İstenci

Bireyi ve toplumu tahakküm altına almanın ve inşa etmenin birçok yolu bulunmaktadır. Bu yollardan birisi de sanattır. Elbette birçok sanat dalını kullanarak bu sanat dalını takip eden, bu sanattan güç alan, yaşamını daha güzel ve estetik duygularla geçirmek isteyen sanatseverler bulunmaktadır. Sanat, tarih boyunca, gündelik hayat ve insanların içsel dünyalarına yön vermiştir. İnsanın ruh dünyasına büyük etkisi olan sanat, günlük yaşamlarına da kalıcı ve derin

izler bırakmaktadır. Bu sanat dallarından en eski ve güçlülerinden biri de tiyatro sanatıdır. Tarihsel sürecin her evresinde etkili bir biçimde kültürel, sosyolojik ve günlük hayatın içinde olan tiyatro, geçen uzun zamana rağmen etkisini her dönemde hissettirmiş ve her sürece kendi izini yansıtmıştır.

Tiyatroyu diğer sanat dallarından ayıran en önemli özellikleri seyircisidir. Tiyatronun seyircisi ile yani hedef kitleleriyle olan ilişkisi, onu diğer sanat dallarında ayırır. Tiyatronun olmazsa olmaz iki ögesi seyirci-oyuncu ilişkisidir. Bu ilişki interaktif bir şekilde seyirci karşısında canlı bir performansla dayalıdır. Bu canlı performans durumu seyirci ile oyuncuyu, dolayısıyla oyunu bir bütün haline getirerek kurulan ilişkinin her zaman diri olmasını sağlamıştır (Brockett & Hildy, 2008). Tiyatronun diğer sanat dallarından farklarından biri de tiyatronun ilk gününden bugüne kadar önem verdiği tema- mesaj kaygısıdır. Tiyatro tarihinin her döneminde özen gösterilen bu durum, tiyatroyu hem özel kılmış hem yaşama katkıda bulunmasını sağlamış hem de tarih boyunca devam edip günümüze kadar etkisini sürdürmesine olanak sağlamıştır.

Tema ve mesaj olgusu, oyun yazarının seyirciyi kendi dünya görüşü ve kendi doğruları bağlamında etki altına alarak seyircisi üzerinde bir etki yaratma imkânı sunar. Bu çerçeveden bakıldığında Aristoteles'in *Poetika* adlı eserinde belirttiği üzere "katharsis" kavramı vazgeçilemez olmuştur. Katharsis kavramı, seyircinin tragedya kahramanı ile kurduğu duygusal bağıdır (2002). Seyirci ve baş oyun kişisi arasında kurulan bu duygusal bağ seyirciyi etkisi altına alarak onun bilinç düzeyine ve bilinçaltına, yazarın, erk sahiplerinin ve iktidarın istediği mesajları ulaştırabilir. Tiyatro tarihinde kavramsal olarak ilk kez Aristoteles'in *Poetika* adlı kitabında karşımıza çıkan ve sonraki tiyatral hareketlerde Bertolt Brecht tiyatrosu dışında her zaman önemli olan katharsis kavramı aslında iktidarın seyirci üzerinde hegemonyasını pekiştiren bir kavram olduğu söylenebilir. Katharsis kavramının varlık amacı seyirci üzerinde oluşturduğu acıma ve korku duyguları ile birlikte ruhu tutkularından, aşırılıklardan arındırmadır (Nutku, 2015). Seyirci, sahnede seyrettiği baş oyun kişisi üzerinden bir dizayn edilme eylemi içinde olduğunu fark etmeden yazarın bilinçli ya da bilinçsiz olarak onu hegemonik bir dünyanın içine yerleştirdiğini bilemeden bir sanat dalı içinde estetik ve duyguyla buluştuğu hissi ile mutlu bir şekilde yaşar. Katharsis, kavramına bu bağlamda olumsuz bakan Bertolt Brecht de benzeri düşüncelerden dolayı bu duygu geçişini kırmak ve tiyatrosunda katharsisten uzak durmak için çok çaba sarf etmiştir.

3. Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım Adlı Oyun Üzerinden Makbul Vatandaş İnşası

Türk Tiyatrosunun önemli yazarlarından biri olan Haldun Taner, kendine has oyun yazarlığı üslubu ile 1964 yılında kaleme aldığı *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* adlı oyunu yukarıda kısaca belirtmeye çalıştığımız, iktidarın ideal toplum ve birey inşası sürecini Türkiye'nin yaklaşık yüzyıllık bir dönemini gözler önüne sermeye çalışarak bizlere ışık tutmaktadır. Yazar, oyununda yukarıda kısaca bahsetmeye çalıştığımız iktidarın, ideolojisi yönünde iktidarını güçlendirmeye, devam ettirmeye çalışması için belirli argümanları kullandığı gibi tiyatroyu da kullanarak idealize ettiği toplum ve bireyi yaratmaya ve yönetmeye çalışması edimini bize bu oyunda göstermeye çalışmıştır. Bu yeniden inşa ve tahakküm

ortamını iki zıt oyun kişisi üzerinden göstermekte ve seyircinin değerlendirmesini arzu etmektedir.

Öncelikle, *Gözlerimi Kaparım vazifemi Yaparım* adlı oyunu kısaca özetleyerek oyunla ilgili araştırmamıza öyle devam edelim.

Oyunda Vicdani, babasız ve annesiz, babaannesizle açlık ve yokluk içinde yetişen bir çocukken tam karşıt koşuldaki oyun kişisi Efruz ise Vicdaniden farklı anne ve babası zengin ve iyi koşullarda yetişen bir çocuktur. Çocukludan yetişkinliğine kadar hayat hikayelerine tanık olduğumuz bu iki karşıt oyun kişisinden, Vicdani iyi niyetli ve dürüst yaşamaya çalışırken yine Efruz onun tam tersi tüm meseleleri kendi çıkarına uyarlayan bir kişidir (Taner, 2009).

Oyunda yer alan didaskalileri (Oyun içindeki açıklayıcı bilgiler ya da parantez içi yönelimler) ve oyun kişisi olarak gördüğümüz ‘Anlatıcı’ aracılığıyla, Haldun Taner, Geleneksel Türk Tiyatrosunun ‘‘Açık Biçim’’ özelliklerini kullanmıştır. Taner, ayrıca Bertolt Brecht’in tiyatro anlayışıyla hareket etmiş ve katharsisi yıkmak için çaba gösterdiği gözlemlenmiştir.

Haldun Taner’in, *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* adlı oyunu, seyirciye onlarca yıllık bir süreci sunmaktadır. Seyirci olarak bizler, bu süreçte değişen ve dönüşen birçok olay gözlemlemekteyiz ancak bu bütün değişenler karşısında değişmeyen bir anlayışla karşı karşıya gelmekteyiz. Oyunda, teknolojinin, endüstrinin, sosyolojik yaşamın ve politik işleyişin tüm değişimlerine karşılık, toplumun ve bireyin temelde değişime kapalı olması ve değişime uğramaması ile karşılaşılır. Bu değişim ve değişmezlik çatışması aslında oyunun en önemli çatışmasıdır. Buna bağlı yazar olarak Taner, bu çatışmanın aslında yöneticilerin, erk sahiplerinin ya da siyasal iktidarın temel isteği olduğu düşüncesiyle bize bir fotoğraf çekerek göstermeye çalışmaktadır. Göstermecî tiyatro anlayışıyla yazılan oyun, seyircisine her anı bir bir tüm açıklığı ve estetiğiyle göstermeye çalışmıştır (İpşiroğlu, 2010). Oyunda bahse konu tarihsel süreci gözlemlediğimizde toplumun, bu süreçte bir yerden bir yere göç eder gibi vardığını ancak bunun karşısında aynı toplumun, bireye karşı sorumluluklarını yerine getirmediğini gözlemlemekteyiz. Elbette bireyi simgeleyen Vicdani ve Efruz’un yaşamlarını analiz ederken salt toplumu suçlamak aşırı iyi niyet ya da sığılıktan ibaret olacaktır. Çünkü bireyi bu bağlamda sürükleyen toplumu irdelediğimizde karşımıza doğal olarak çıkan kavram iktidar ya da yöneticilerdir. Yukarıda anlatmaya çalıştığımız üzere iktidarın bireyi ötekileştirip, yalnızlaştırıp, güçsüzleştirerek topluluklara ya da endüstri devrimi ile karşımıza kavramsal olarak çıkan kitlelere mahkûm eden iktidar, bireyi kitle içine hapsedmiş ve nihayetinde aynı iktidar her bireyi yönetmenin zorluğundan kurtularak sadece kitleleri yönetmeyi amaçlamıştır. Böylece kitle bireyi, iktidar ise kitleleri ya da toplumu yönetmiştir. Oyundaki iki oyun kişisi Vicdani ve Efruz, iktidarın yarattığı ve topluma örnek olarak sunduğu iki temel tipten ibarettir. Bu yaratılan ve değişmez nitelikteki iki tip hem koşul hem de karşıt biçimde ilerleyen yaşamları ile seyirciye sunulmaktadır. Bu bağlamda koşulluk aynı tarih, aynı mekânda doğan iki çocuğun yaşam süreçleridir. Benzer işler, görevler ve olaylar içinde karşımıza çıkaktadırlar. Karşıtlık ise karşılaştıkları her olay, durum ve süreç karşısında farklı yönelimleri ve tepkileridir. Nihayet bunun sonunda öykünün finalinde de bu iki tip karşıtlıklarını korumuşlardır (Yüksel, 1985). Oyunun, hikayesine bakıldığında sanki bu iki tip daha doğdukları andan itibaren yaşayacakları ve yaşadıkları onların kaderleridir. Acaba bu iki tipin kaderi tanrısallık atfedilen bir kader midir yoksa onların kaderlerini belirleyen ve

rollerini bilinçli ya da bilinçsizce oynamalarını sağlayacak düzeni oluşturan iktidar ve erk sahipleri midir?

Oyuna göre Vicdani'nin annesi onu doğurduktan sonra fakirlikten dolayı vefat eder, babası ise Sarıkamış savaşında şehit olur. Efruz'un babası işgalcilerle iş tutan bir vatan haini zengindir ve dolayısıyla Efruz'un annesi de iyi şartlarda yaşayan bir kadındır.

ANLATICI: Vicdani saçı bitmemiş yetim
Babaanne elinde
Harp yılları, yoksulluk
Süpürge tohumu yer mısır unu geveler
Ya da bulgur
Efruz'un babası Firuz
Alman sefiri kebir
Baron Vangenheim'in
Ve de iâşece İsmail Hakkı'nın
Poker dostu (Taner, 2009, s. 29)

Bu repliklerle başlayan iki yaşam öyküsü bize Geleneksel Türk Tiyatrosunun Karagöz Hacivat eşleşmesi ve çatışmasını gösterdiği gibi Hero-Antihero (Kahraman-Karşıt-Kötü Kahraman) kahraman eşleşmesini gösterebilir; ancak ilerleyen sahnelerde, Taner, Katharsisi bozduğu ve seyirci olarak empati kuramadığımız Vicdani de bir hero, bir kahraman olmaktan çıktığını ve bize sunulan bu iki temel tipin bir dayatma olduğunu görebiliriz. Elbette bu yazarımız Haldun Taner'in tercih ettiği ve tiyatro da çokça karşılaşmadığımız bir yazım anlayışıdır.

Oyundan örneklerle genişleteceğimiz bu teoriyi kısaca özetlemeye çalıştığımızda, Taner, toplumun içinde aynı koşullar içinde ayrı koşullar içinde doğup, büyüyen iki insanı resmetmektedir. Bununla birlikte Vicdani, adıyla müsemma, her olayda ya da durumda vicdaniyle hareket eder ve her zaman kaybeden, ötekileşen ve zarar gören taraf olur. Vicdani bu tutumuyla topluma zarar veren bir kişi değildir, aksine her koşul ve şartta çalışan ve ona verilen emirlere kayıtsız bir şekilde itaat eden birdir. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde tam da topluma empoze edilmiş ve iktidarın inşa etmeye çalıştığı makbul vatandaşdır. Vicdani ile seyirci arasında kurulan küçücük bağda kaybeden tip olarak hissedildiği gözlemlenebilir. İki oyun kişinin arasında yaşamları boyunca karışılacağımız koşullu hayatlarında Vicdani'nin alması gereken ödülü Efruz alır, Hocalarının, öğretmenlerinin Efruz'a savurduğu tokatlar Vicdani'nin yüzünde patlar. Vicdani, yönetim ve toplum tarafından ötekileştirildikçe o, vatani duygular, Tanrı korkusu, düzeni devam ettirme alışkanlığı, aşırı görev bilinci ile her zaman gözlerini kapayıp iktidarın dizayn ettiği toplumun sistemine uyum vazifesini yapmıştır (Yüksel, 1985). Efruz ise oburdur. Her dönemin bir sistem açığını bularak bir sülük gibi toplum üzerinde kan emmektedir. Her dönemin adamı, aranan kişi olmayı başarır. Çizilen bu Efruz tiplmesi elbette seyirci üzerinde sevimsiz hatta tiksindirecek bir şahsiyet ya da başka bir deyişle şahsiyetsiz olan bir insanın portresidir. Seyirci, onun her eylemi sonunda ondan nefret edebilir. Bununla birlikte, Taner yarattığı bu iki oyun kişisini o kadar güzel işlemiştir ki her an vicdanının sesini dinleyen ve doğruluktan şaşmamaya çalışıp makbul vatandaş olan Vicdani'den de bir o kadar uzaklaşmaya ve tiksineye başlarız. Efruz'un onu her aldatışında aydınlanmaya ulaşmayan ve kaybetmeye

devam eden Vicdani'ye seyirci bir hero yani olumlu kahraman olarak bakmaktan uzaklaşır. Vicdani, Taner tarafından sistemi kolayca eleştirmek için yaratılmış ve olağan üstü bir şekilde karikatürize edilmiş bir oyun kişisidir. Ancak oyunun ilerleyen her sahnesinde seyirciyi kızdıracak kadar yaptığı saflıklar artık aptalca bulunabilir ve seyirci Vicdani'nin başına gelenleri onun hakkettiğine inanmaya başlayabilir. Seyirci, artık ona acıyamaz ve katharsise de ulaşamaz. Vicdani, ona sistem tarafından dayatılan yaşamı kaderi sayarak itaat etmiş ve makbul vatandaşın yapacağı gibi her olay karşısında gözlerini kapatmıştır. Aslında yaşamın gerçekleri karşısında gerçekliği tartışılan devekuşu mitolojisinde olduğu gibi gerçekliğin çirkin ve ürkütücü yüzüyle karşılaştığında bir korku tepkisi olarak başını toprağa gömmüş ancak tüm bedeni dışarda korunaksız olarak kalmıştır.

Taner, Efruz tipini her durumda kazançlı çıkan, bencil, sorumluluk sahibi olmayan, kurnaz, vicdansız ve kötücül insan tipi olarak karikatürize etmiştir. Sistemi destekleyen ve ideolojisini korumak isteyen iktidar aslında Vicdani gibi tipleri tam da makbul vatandaş olarak belirlemiş olsa da Efruz tipleri gibi kişileri de desteklemektedir. Çünkü Efruz da bilinçsiz olarak sistem çarkları içinde bir dişlilerden biridir.

Bu bölümde Vicdani ve Efruz arasında geçen olaylardan örneklerle ilerlemeye çalışacağız. Böylece Taner'in oyununda sistemin bize dayattığı her iki oyun kişisi ya da birey tiplerinin inşasını gözlemleyerek, bize sunulan ya da alternatif olarak görmemizi ümit eden iktidarın seçtiği alternatiflerin aldaticılığını daha derin ve pratik olarak algılayabiliriz. İktidar yaşam içinde her zaman bize istediği alternatifleri önümüze sürer ve toplum seçilmiş ve inşa edilen alternatifleri seçerken bir tercih yaptığını düşünür. Böylece birey ve toplumu içinde olduğu illüzyon dünyasında kendilerinin özgür olduğunu zanneder.

HOCA: (Bir tokat daha atar, aynı şekilde Efruz eğilir. Vicdani yer) Şimdi birlikte okuyun. (Taş tahtaya eski harflerle uysal kelimesini yazar) Aferin, elif vav sin, elif lam. Ne eder?

EFRUZ - (Hesap eğitimi için kullanılan küreleri sıralar.) İki iki daha dört eder.

VİCDANİ - Uysal eder hoca efendi.

HOCA - Uysal olun çocuklar uysal. Keskin sirke ürünleria zarar.

ÜÇÜ KORO - Uysal gelecek hoca efendi uysal. Keskin sirke ürünleria zarar.

EFRUZ - (Yine kürelerle oynar.) Dört dört daha sekiz eder.

HOCA - Büyüklere karşı gelen ne olur (Taner, 2009, s. 33)?

Hoca, tam da iktidarın istediği gibi, sisteme ve ideolojiye karşı gelmeyecek bireyler yetiştirecek bir istemin temsilcisidir. İnşa edilmek istenen bireyi yaratmaya başlamıştır. İnşa edilmek istenen birey her şeyden önce iktidarın her söylemine koşulsuz itaat eden 'uysal' bireylerdir.

CEMALİFER: Sen Zalim Kadın Mesalina filmi görmedin mi Alemdar'da?

VİCDANİ: Görmedim. Kim oynuyordu?

CEMALİFER: Miya May.

VİCDANİ: Ne yapıyordu?

CEMALİFER: Erkeklerin kendisini sevdiğini anlamak için onlardan fedakârlık istiyordu. Hatta biri kendini diri diri ateşe bile attı (Taner, 2009, s. 37).

Uysal bireyin koşulsuz olarak her emri yerine getirmesi toplum ve onu yöneten iktidarın tam olarak istediği ve umut ettiği bir şeydir. Yukarıdaki diyalogda bunun örneğini görmekteyiz.

GEDİKLİ: Mehellebi çocukları. Şu göğüs kafesinizde iman olacak bir kere zındık züppeler. Top da cephaneye de zırlı da tayyare de tank da, iman karşısında erimeye mahkûmdur.

VİCDANİ: (Bu sözden sözlerden ziyadesiyle memnun kalmıştır, kendini tutamaz.) Bravo başefendi. (Alkışlar.)

GEDİKLİ: Sus bakalım, senin fikrini soran oldu mu? Burası tiyatro değil. Alkışı kes. Nerde kalmıştık?

VİCDANİ: Her şey iman karşısında erimeye mahkûmdur da kalmıştık başefendi (Taner, 2009, s. 65).

Askerde olan Vicdani, iktidarın temsilcisi ve sözcüsü Gedikli'nin hamasi söylemlerini karikatürize edilmiş bir şekilde abartılı bir vatanseverlikle dinleyip kabul ediyor. Bu diyalogla iktidarın, sistemin ve erk sahiplerinin tam olarak istediği birey inşasını gözlemlemekteyiz. İdeolojisi ve iktidarı uğruna vatanseverlik adı altında ölüme yollayacağı ve seve seve canını verecek bireylerin inşası bu replikle gözler önüne serilmektedir.

VİCDANİ: Benden can çıkar, sır çıkmaz karıcığım. Ne şantaj, ne rezalet, sadece onurum kırıldı, gidiyorum.

PATRON: Sen beni heyecandan öldürmeye mi kararlısın Vicdani?

VİCDANİ: Ne bakıma sayın patronum?

PATRON: Bütün bunları geç bir kalem, namus, iffet, skandal o kadar mühim değil, bunların hepsinden önemli bir şey var. Bordrolar ne olacak (Taner, 2009, s. 81)?

VİCDANİ - Bir de ciğer paremi mağsumimi alacağım.

LALİFER - Afınıza mağruren onu alamazsın işte.

VİCDANİ - Neden?

LALİFER - Çünkü o senden değil de ondan (Taner, 2009, s. 82).

Haldun Taner, bu olay ile Vicdani üzerinden bize birkaç mesaj vermektedir. Birincisi, Vicdani'nin uysal ve itaatkâr birey tipinin artık abartılı bir hal aldığından eşi tarafından sömürülmesi, aldatılması ve küçük düşürülmesidir. Öyle ki Lalifer, aldatıldığı ve aldatırken basıldığı eşine karşı o kadar pervasız ve saygısızdır ki, seyirci artık Vicdani'ye tam da acıyıp onun vereceği haklı tepkiyle katharsise ulaşmaya hazırdır ancak; Vicdani yine aşırı tepkisiz bir tepkiyle bu duyguyu engeller. Sistemin inşa ettiği bu tip artık rahatsız edici hatta tiksindiricidir. Seyirci bir tarafıyla yaşananlara üzülürken bir taraftan da artık empati kuramadığı Vicdani'den uzaklaşmaktadır.

Bu olayda karşımıza başka bir durum da çıkmıştır. Taner, bize Vicdani ve Patron'u arasındaki ilişkiyi göstermek istemektedir. Vicdani kendi çocuğu sandığı çocuğun aslında kendi çocuğu olmadığı, patronunun çocuğu olduğunu öğrenir. Buna rağmen Vicdani işini bırakamaz. Patronu, bordroların yapılması için şirketin çalışanlarını öne sürerek Vicdani'nin yaşadığı hayal kırıklığı ve şoku hiçe sayar. Bu ilişki sanki aldatılan koca ile eşin sevgilisi arasında değil de daha çok işçi- patron arasındadır. Kurulu düzeni devam ettirmek zorunda olduğunu düşünen

iktidar inşası Vicdani, sonunda belki de tüm vicdanını kaybeder. Düzeni bozmamak ve uysal olmak adına kimsenin kabul etmeyeceği şeyleri kabul eder ve yaratılmış sanal bir alternatif olduğunu bir kez daha ispatlamış olur.

VİCDANİ: Sakinim efendim. Kumarım, işretim, sefahatim yoktur. Pazarları bile çalışırım. Hiç değilse evdeki bozuk muslukları, masaları, saatleri tamir ederim. İlan buyurduğunuz sekreterliğe layık mıyım, bilmiyorum. Daha ehil bir kimse varsa onun ekmeğini almak asla aklımdan geçmez. Ama beni almak inayet ve teveccühü gösterecek olursanız o zaman fedakârane, cansiperane çalışırım. Allaha şükür kanaatkâr bir insanım. Bir lokma bir hırka. Ne verirseniz kabulüm. Politikadan nefret ederim. Bir memur kendi başına siyasi muhakemeler yürütmeye başladı mı o memlekette anarşi başladı demektir (Taner, 2009, s. 62).

İktidarın ve sistemin istediği, inşa etmeye çalıştığı bireyin, çalışanın ve emekçinin bir makina gibi ya da makinanın bir dişlisi gibi çalışması ve hiç durmadan iktidarın hizmetinde olması edimini bu monologla gözlemlemekteyiz. Birey makineleşen bu dünyanın artık bir parçası halindedir ve gittikçe doğadan ve doğasından uzaklaşmakta ve bir robot gibi davranmaktadır. Sistem, bireyi ve toplumu aslında tam da böyle görmek istiyordur. Kendi iktidar gücü ve ideolojisine katıksız itaat ve hizmet eden bireylerin oluşturduğu bir toplum ütopyasının temsili Vicdani'nin bu monoloğuyla beden haline gelmiştir. İşçi önce kendine sonra da yaptığı işe ve emeğine artık yabancılaşmıştır. Böylece iktidar inşa ettiği bireyler üzerinden rahatça iktidarını sürdürebilir (Kırman & Atak, 2020).

ANLATAN: Nagasaki yollarında açmaz olmuş kirazlar Kurumuş bütün bitkiler Sönmüş cümle hanüman Ağlar çekik gözlü yavrular Her tarafa Ahü vah Her zaman kızıl tüten Fuji Yama Siyah tüter o sabah

VİCDANİ: (Gazete okumaktadır, ağlamaklı bir sesle) Efruz, elli bin kişi ölmüş kardeşim.

EFRUZ: Harp bu Vicdani. Ya öleceksin ya öldüreceksin.

VİCDANİ: Doğru haklısın. Müttefiklerimiz Nagasaki'de atom bombası atılırsa, elbette gerektiği için atmışlardır. Sağlık olsun, ne yapalım (Taner, 2009, s. 84).

Vicdani, Nagasaki olayı gibi önemli, dehşet verici ve dünya tarihine kara bir leke olarak geçen olay karşısında Efruz'un söylemi ile birlikte yine hizaya girmiş ve mayasına katılan uysallık, kabul edişlik ve sorgusuz sualsiz itaat etme edimini gerçekleştirmiştir. Haberlerde duyduğu elli bin kişinin ölümüne bile aslında ilk tepkisi vicdanlı bir insanın tepkisi olurken Efruz'un söylemiyle birlikte ona çizilen kimliğin içine gömülmüş ve olayı normalleştirmiştir. Yaratılan bu tiplerle birlikte siyasal iktidarın müttefiklerinin yaptığı katliama bile bir kılıf uydurarak gerçekliğin sarsıcı, rahatsız edici alanından hızla uzaklaşarak konfor alanı daha korunaklı olan inşa edilmiş makbul vatandaş tipinin içine sığınarak illüzyon içinde sanal bir dünyada yaşamaya çalıştığı gözlemlenmektedir.

4. SONUÇ

Sonuç olarak Haldun Taner *Gözlerimi kaparım Vazifemi Yaparım* adlı oyunuyla birlikte sistemi yaratan, kontrol eden iktidarın her zaman kendi lehinde hareket ettiği, yaptığı her edimin ardında iktidarını koruma ve güçlendirmek olduğunu vurgulamıştır. Taner, oyununda, tarihsel

süreç içinde olaylar birliği içinde bir dünya tasarlamış ancak bu dünyada katharsisten uzak kalmaya çalışıp Geleneksel Türk Tiyatrosunun açık biçim ögesini, tipler arası çatışmada bir tür Karagöz Hacivat çatışması üzerinden kurgulayarak göstermecî tiyatro çerçevesinde bir dünya yaratmıştır. Yarattığı bu dünyadaki iki önemli temel tip olan Vicdani ve Efruz'u bize tüm çıplaklığıyla birlikte karikatürize ederek fotoğrafını çekmiş ve yorumunu seyirciye bırakmıştır. Tarafsız bir hâkim ya da hakem gibi davranarak bizi düşünmeye sevk etmiştir.

Çalışmamız, İktidarın tahakkümünü günlük hayatın her alanında gözlemlediğimiz gibi bilimde, sanatta ve özellikle tiyatrodaki karşımıza çıktığını vurgulamaya ve bunu *Gözlerimi kaparım Vazifemi Yaparım* adlı oyundan örnekler sunma uğraşı vermektedir. İktidarın makbul vatandaş inşası ideolojisi bu oyunda yazarın tespitleri ve tiyatro anlayışı ile birlikte bilinç altımıza değil bilincimize yönelik olduğu tarafımda düşünülmektedir. Genel olarak iktidarın tahakküm edimi tiyatro oyunlarının içine sızdırılmış ve çoğu kez seyircinin bilinç altına yöneliktir ancak; incelenmeye çalıştığımız bu oyunda bu inşa sürecini tüm gerçekliği ve çıplaklığıyla sahneye aktarma çabası içinde olduğu gözlemlenmektedir.

Kaynakça

- Aristoteles. (2002). *Poetika*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Berle, A. A. (1980). *İktidar*. İstanbul: Tur Yayınları.
- Brockett, O. G., & Hildy, F. j. (2008). *Tiyatro Tarihi*. İstanbul: Mitos Boyut.
- Değirmenci, F. (2018). Lobcilik ve Siyasal İletişim. *Siyasal İletişimin Öncülü Olarak Siyasal Propaganda, " In Lobcilik ve Siyasal İletişim*. içinde Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Duverger, M. (2019). *Siyaset Sosyolojisi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- İpşiroğlu, Z. (2010). Haldun Taner ve Epik Tiyatro. *90 Yaşında Haldun Taner'i Anarken* (s. 71,79). Ankara: Bilbi yayınevi.
- Kırman, T., & Atak, H. (2020). Yabancılaşma: Kavramsal ve Kuramsal Bir Değerlendirme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 279-295.
- Mutlu, E. (2004). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nutku, Ö. (2015). . *Dünya Tiyatro Tarihi cilt 1*. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Özer, N. P. (2019). *İdeoloji İktidar Medya Söylem*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Russell, B. (1967). *İktidar*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Swingewood, A. (1996). *Kitle Kültürü Efsanesi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Taner, H. (2009). *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yüksel, A. (1985). *Haldun Taner Tiyatrosu*. İstanbul: Habitus Yayıncılık.

COMMEDIA DELL'ARTE TİYATROSUNDA GROTESK UNSURLAR

Öğr. Gör. Dr. Erdoğan GÖĞEBAKAN

Atatürk Üniversitesi,

<https://orcid.org/0000-0001-9763-180X>

ÖZET

Doğaçlama, karnaval ve Pazar yeri gibi Grotesk kavramı da Commedia Dell'arte'yi tanımlayan en önemli karakteristik özelliğdir. Bu Çalışma, Commedia Dell'Arte geleneğindeki grotesk unsurların oyun kişileri üzerindeki etki ve yansımalarını araştırmaktadır. Commedia Dell'Arte dönem itibarıyla sarayla sınırlı kalan komedyaya ve tragedyalara karşın bir "halk hareketi" olarak da değerlendirilebileceğimiz Halk Tiyatrosunun bir biçimi olan, İtalya'da 16. yy da karşımıza çıkmıştır. Commedia Dell'Arte Tiyatrosu, halkın kendi tiyatrosu olarak da önem arz eder. Avrupa'da yaklaşık iki yüz yıl egemen olmuş, birçok ülkenin tiyatrosunu etkilemiş olan Commedia Dell'Arte, akrobatik ve dans odaklı belirli bedensel hareketlerle oynanan ve grotesk kavramı ile şekillenen bir oyun türüdür. Commedia Dell'Arte tiyatrosunun özgün kimliğini belirginleştiren, sınırların kalktığı ve her türlü aşırılığın mümkün olduğu karnavallar ve bu karnavalların olmazsa olmazı maske; bu oyun türüne ait en belirgin grotesk unsurların başında gelmektedir. Oyun tipleri abartılı ve karikatürize edilmiş özellikleriyle ön plana çıkan Commedia Dell'Arte tiyatrosu, kalıp oyun kişilerinden oluşur. Bu kalıp oyun kişileri dönemi itibarıyla ve süregelen tarihi boyunca aynı tip özelliklerini koruyan ve gerek tiyatro gurupları arasındaki farklılıklara gerekse farklı ülkelerdeki temsillerine bakmaksızın aynı grotesk özelliklerle sahiptir. Bu çalışma kapsamında Commedia Dell'Arte tiyatrosunun grotesk unsurları ile ön plana çıkan, kalıp oyun kişilerinden en bilinen oyun kişileri Arlecchino, Pantalone ve Capitano gibi popüler karakterlerin grotesk özellikleri incelenecek ve bu karakterlerin fiziksel özellikleri, davranışları ve ilişkileri grotesk unsurların nasıl işlendiğini gösterilecektir. Öte yandan Commedia Dell'Arte tiyatrosunda karşılaşılan grotesk kavramı bu çalışma da oyun kurgusu ve oyunlarda kullanılan maskeler üzerinden de değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro, Grotesk, Commedia Dell'Arte

1. GİRİŞ

Commedia Dell'Arte, 16. ve 18. yüzyıllar arasında özellikle İtalya'da popüler olan bir sahne sanatı formudur. Bu tiyatro türü, genellikle belirli karakter tipleri ve önceden belirlenmiş bir hikaye çerçevesi üzerine doğaçlama olarak sahnelenirdi. Karakterler genellikle maskeliydi ve belirgin kişilik özelliklerine sahipti. (Çalışlar, 1995) Commedia Dell'Arte, dönemin toplumsal ve kültürel dinamiklerini yansıtırken, aynı zamanda popüler eğlence ve mizah unsurlarını da barındırıyordu. Bu tiyatro türü, Avrupa tiyatrosunun gelişiminde önemli bir rol oynamış ve birçok modern tiyatro formuna ilham kaynağı olmuştur. Commedia Dell'Arte geleneğinde sıkça rastlanan tipler arasında yaşlı adamlar (vecchi), uşaklar (Zanni) ve âşıklar yer alır. Yaşlı adamlar, genellikle Pantalone, Dottore gibi karakterlerle temsil edilirken, uşaklar arasında

Arlecchino, Pulcinella gibi isimler bulunur. Âşıklar ise Orazio, Flavio, Isabella, Flaminia gibi karakterlerle temsil edilir. (RUDLİN, 2000)

Commedia Dell'Arte, belirgin ve karakteristik tiplerin sahne üzerindeki etkileyici varlığıyla tanınır. Bu tipler, geleneğin kökenlerinden günümüze kadar gelen ve izleyicilerin hafızalarında derin izler bırakan önemli karakterlerdir. Öncelikle, Pantalone tipi zengin bir tüccarı temsil eder. Bu karakterin özellikleri genellikle cimri, kaba ve otoriterdir. Pantalone, genellikle uzun burunlu bir maske ve gösterişli, zengin kıyafetler giyer. Onun varlığı, toplumsal hiyerarşi ve güç ilişkilerinin bir yansımasıdır. Arlecchino (Harlequin) ise aptal ama neşeli bir karakterdir. Genellikle yamalı bir kostüm ve parlak renkli bir maske giyer. Arlecchino'nun hantal hareketleri ve komik davranışları, izleyicilerin gülme krizlerine neden olur. O, Commedia Dell'Arte'nin en sevilen ve ikonik karakterlerinden biridir. Bir diğer önemli karakter ise Il Dottore'dir. Bu karakter genellikle akademisyen, avukat veya doktor gibi profesyonel bir rolü temsil eder. Il Dottore, kibri, cehaleti ve kibirli tavrıyla tanınır. Onun kostümü genellikle şişman bir karnı simgeler ve genellikle kitaplarla doludur. Diğer tip karakterler arasında Colombina (genellikle Arlecchino'nun kız arkadaşı), Brighella (zeki ve kurnaz bir hizmetçi), Scapino (hızlı düşünen bir palyaço) ve Capitano (büyüklenen bir asker) bulunur. Bu karakterlerin her biri, Commedia Dell'Arte'nin zengin ve renkli dünyasına katkıda bulunur ve tiyatro geleneğinin önemli bir parçasıdır.

Commedia Dell'Arte'nin kökenleri konusunda kesin bir tarih belirlenemese de, 16. yüzyılda İtalya'da popüler hale geldiği bilinmektedir. Bu tiyatro geleneğinin doğuşuna dair çeşitli teoriler bulunmaktadır. Bazıları, Roma'nın Atellan farslarındaki kalıp tiplerinin benzerliklerinden yola çıkarak, Commedia Dell'Arte'nin kökenini bu antik komedi formunda arar. (Cinisi, Haziran 2015) Diğer bir teori ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun Konstantinopolis'i ele geçirmesiyle birlikte Batı'ya göç eden Bizans mim oyuncularının bu geleneğin doğuşunda rol oynamış olabileceğini öne sürer. Bu geleneğin kökenine ilişkin bir diğer teori, Commedia Dell'Arte'nin Terentius ve Plautus'un komedilerinden doğaçlamalarla geliştiğini ileri sürer. Bazı yorumcular ise 16. yüzyıl İtalyan farslarına odaklanarak bu tiyatro geleneğinin kökenlerini araştırır.

Pazar yeri ve o dönemin önemli kültürel öğelerinden olan karnavalların da Commedia Dell'Arte geleneğinin doğuşunda önemli bir rol oynadığı düşünülür. "Bir kişi, Commedia Dell'Arte'nin giyinip süslenme ile doğaçlamanın bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bir gösteri olduğunu söylediğinde, doğrudan doğruya, kökeni karnavala dayanan birçok kültürel olayın ritüel doğasına ulaşır. Karnavalda, maskeleri, dili, saçmalığı, hicvi, taklitçiliği, akrobatlığı, tek kelimeyle değişmez karakterlerinden birini oluşturan göçebelikle birlikte doğaçlama geleneğine geçen unsurların tümünü buluruz." (RUDLİN, 2000, s. 42) Commedia Dell'Arte'nin doğuşunu karmaşık bir ritüel ve kültürel etkileşimin sonucu olarak görüyor. Karnaval geleneğine dayanan bu gösteride maskeler, dil, saçmalık, hiciv, taklit ve akrobatik gibi öğelerle birlikte doğaçlama geleneğinin zengin bir karışımını buluyoruz.

Karnaval, tarihsel olarak toplumsal normların geçici olarak altüst olduğu bir dönemi temsil eder. Bu dönemde insanlar, geleneksel rollerinden sıyrılıp farklı kimliklere bürünme özgürlüğüne sahiptirler. Commedia Dell'Arte geleneği de bu ruhu yansıtır; oyuncular, maskeler ve kostümler aracılığıyla farklı karakterlere bürünerek toplumsal normları ve hiyerarşiyi alaycı

bir şekilde sorgularlar. Maskeler, bu geleneğin merkezinde yer alır ve karakterlerin sabit özelliklerini vurgular. Karnavalesk ruh, maskelerin ardındaki gerçek kimliği gizleme ve farklı rolleri üstlenme özgürlüğünü simgeler. Dil ise karakterlerin kendilerini ifade etme ve toplumun normlarını sorgulama aracı olarak kullanılır. Saçmalık, hiciv ve taklit ise toplumun sahip olduğu ciddiyeti ve normları alaycı bir şekilde eleştirmek için kullanılan araçlardır. Commedia Dell'Arte'nin karmaşık ve çok katmanlı kökenlerine işaret ederken, gösterinin temel unsurlarını ve karnavalesk doğasını anlamamıza yardımcı olur. (Bakhtin, 2001)

Özellikle 16. yüzyılın ortalarında, oyuncuların geçimlerini sağlamak için pazar yerlerinde seyircileri etkilemeye çalıştıkları bilinmektedir. Bu pazar yerleri, Commedia Dell'Arte'nin doğuşuna ve gelişimine zemin hazırlamıştır. Başka bir görüşe göre de Goldoni'nin, Commedia Dell'Arte deyimini kullanma biçimi, tarihsel ve yapısal bir dönüşümün izlerini taşır. Onun zamanına kadar, yani 18. yüzyıla kadar, Commedia Dell'Arte genellikle profesyonel gösteri toplulukları tarafından benimsenmemişti. Goldoni, bu geleneği daha yazılı ve düzenlenmiş bir tiyatro formuna dönüştürerek, doğaçlama ve maskeli tiyatroyla arasına bir mesafe koymuş gibi görünüyordu. Onun bakış açısına göre, Commedia Dell'Arte, daha geleneksel maskeli ve doğaçlama tiyatroya karşı bir alternatif oluşturuyordu. (Kenneth Richards ve Laura Richards, 1990)

Brockett, Commedia Dell'Arte'nin etkinliğinin 1775 yılına kadar devam ettiğini ancak 1650'den önceki itibarını bir daha kazanamadığını belirtmektedir. Bu durum, geleneğin İtalya'daki kökenlerine rağmen, Fransa için önemli bir yere sahip olduğunu vurgular. Brockett'a göre, Fransa, Commedia Dell'Arte için bir "ikinci ev" niteliği taşır. Commedia dell'Arte toplulukları, İspanya, Almanya, Avusturya, İngiltere ve Avrupa'nın birçok bölgesinde performans sergilemiş ve gittikleri yerlerde tiyatro anlayışını ve oyun yazarlarını derinden etkilemiştir. (Brockett,2000) Commedia Dell'Arte'nin sadece İtalya'da değil, Avrupa genelinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Geleneğin popülerliği ve etkinliği, sınırları aşarak farklı kültürlerde benimsenmiş ve yerel tiyatro geleneğine derin bir şekilde etki etmiştir. Fransa'nın Commedia Dell'Arte'ye ev sahipliği yapması, geleneğin uluslararası boyutta kabul gördüğünün bir göstergesidir. Brockett'ın bu değerlendirmesi, Commedia Dell'Arte'nin yaygın bir şekilde benimsenmesi ve kültürel etkisinin genişliği hakkında bize önemli ipuçları vermektedir.

2. COMMEDIA DELL'ARTE'DE TİP, KOSTÜM VE GROTESK İTİBARSIZLAŞTIRMA

Commedia Dell'Arte'ye kostüm, karakterlerin özelliklerini vurgulamak, toplumsal ve kültürel bağlamları yansıtmak ve izleyiciye karakterler hakkında ipuçları vermek gibi birçok önemli rolü üstlenir. Kostümler, karakterlerin sosyal statüsünü ve kişilik özelliklerini vurgulamada kritik bir rol oynar. (İçyar, 2023) Örneğin, zengin bir tüccar olan Pantalone'un giydiği kıyafetler, onun cimri ve kibirli doğasını yansıtır. Benzer şekilde, Arlecchino'nun yamalı ve çılginca kostümü, onun aptal ve neşeli kişiliğini vurgular. Bu kostümler, karakterlerin sahip olduğu özellikleri ve toplumsal statüleri hakkında izleyiciye hızlı ve etkili bir şekilde bilgi verir. Ayrıca, kostümler dönemin sosyal ve kültürel dinamiklerini yansıtmaya açısından da önemlidir.

Commedia Dell'Arte'nin popüler olduğu dönemlerde, kostümler genellikle o dönemin moda trendlerine uygun olarak tasarlanırdı. Bu kostümler, o dönemin toplumsal sınıf yapılarını, meslek gruplarını ve hatta cinsiyet rollerini yansıtabilir. Dolayısıyla, kostümler, izleyicilere o dönemin sosyal ve kültürel bağlamını anlamalarına yardımcı olur. Bunun yanı sıra, kostümler karakterlerin dış görünüşünü ve kişiliklerini belirlemede önemli bir araç olarak işlev görür. Commedia Dell'Arte karakterlerinin giydikleri kostümler, sadece izleyicilere karakter hakkında bilgi vermekle kalmaz, aynı zamanda karakterlerin sahnedeki varlığını güçlendirir ve onları izleyicilerin hafızasında unutulmaz kılar. Commedia Dell'Arte'ye kostümün rolü ve önemi, karakterlerin özelliklerini vurgulamak, toplumsal ve kültürel bağlamları yansıtmak ve izleyiciye karakterler hakkında ipuçları vermek açısından büyüktür. (RUDLİN, 2000)

Mihail Bakhtin'in grotesk gerçekçilik anlayışında merkezi bir rol oynayan itibarsızlaştırma, dikey toplumsal hiyerarşileri yatay bir düzleme indirerek, üstteki ve alttaki arasındaki sınırları bulanıklaştırır ve sorgular. Bu kavram, genellikle yüceltilen, kutsal veya otoriter olanın parodik bir şekilde ele alınarak, halkın deneyim düzeyine indirgenmesini hedefler. Bakhtin'e göre, itibarsızlaştırma genellikle bedenin "topos"u üzerinden gerçekleştirilir. (Bahtin, 2019) Bu, bedenin dışa dönük, açık ve figüratif kısımlarının vurgulanması veya sözel düzeyde bedenin daha aşağı bölgelerine odaklanan ifadelerin kullanılmasıyla gerçekleştirilir.

İtibarsızlaştırma, genellikle bedenin fiziksel özelliklerini ve işlevlerini vurgulayarak gerçekleştirilir. Bedenin aşağı bölgeleri, özellikle cinsellikle ilişkilendirilen kısımları, grotesk gerçekçiliğin odak noktalarından biridir. Bu bölgeler, toplumun tabu olarak kabul ettiği ve genellikle sansüre tabi tutulan alanlardır. Bakhtin'e göre, bu tabuların kırılması ve bedenin bu yönlerinin alaycı bir şekilde ele alınması, itibarsızlaştırmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilir. Commedia Dell'Arte gibi tiyatro formları, Bakhtin'in itibarsızlaştırma kavramını somut bir şekilde işler. Commedia Dell'Arte tipleri, genellikle toplumsal hiyerarşileri ve normları alaycı bir şekilde ele alır. Örneğin, zengin ve otoriter karakterlerin aptal veya cimri olarak gösterilmesi, itibarsızlaştırma olgusunun bir örneğidir. Bu tiyatro formu, grotesk gerçekçilik aracılığıyla toplumsal yapıları sorgular ve sınırları zorlar, böylece Bakhtin'in itibarsızlaştırma kavramını sahneye taşır. Bahtin' in grotesk gerçek ve itibarsızlaştırma görüşleri üzerinden bir perspektifle Commedia Dell'Arte de yer alan tipleri, kostüm ve davranışsal özellikleri üzerinden daha doğru kavranacağını düşünmekteyim ve bu sebeple şöyle bir alıntıyla konuyu değerlendirmeye devam etmek istiyorum:

“Grotesk gerçekçiliğin temel ilkesi itibarsızlaştırmak, yani yüksek, ruhani, ideal, soyut olan her şeyi yukarıdan aşağıya indirmektir; yukarıdakileri maddi düzeye, çözümlenmez bütünlükleri içinde dünya ve bedenin alanlarına aktarmaktır. Dolayısıyla Coena Cypriani ve ortaçağın buna benzer Latince parodileri; Kitabı Mukaddes, İncili Şerifler ve benzeri kutsal kitaplardan alınan itibarsızlaştırıcı, kaba saba ayrıntıların birer derlemesinden başka bir şey değildir...” (Bahtin, Rabelais ve Dünyası, 2019, s. 46)

Mihail Bakhtin'in grotesk gerçekçilik anlayışında temel ilke olan itibarsızlaştırma, yani yüce, ruhani, ideal veya soyut olan her şeyin aşağıya edilmesi, yukarıdakilerin maddi düzleme, dünyanın ve bedenin somut alanlarına indirgenmesi anlamına gelir. Bu bağlamda, Bakhtin'in Coena Cypriani gibi eserlere yaptığı atıflar, kutsal metinlerin aşağıya edilmesi ve alaycı bir

şekilde ele alınmasıyla ilgilidir. Bakhtin'e göre, bu eserler, kutsal kitaplardan alınan itibarsızlaştırıcı, kaba ve sıradan ayrıntıların bir tür derlemesidir. Ancak, bu alıntıyı sadece metinlerin parodik bir şekilde ele alınmasıyla sınırlamak, Bakhtin'in grotesk gerçekçilik kavramının tam boyutunu anlamamıza yardımcı olmaz.

Commedia dell'Arte geleneği, Bakhtin'in itibarsızlaştırma kavramını somutlaştıran ve tiyatro sahnesine taşıyan bir örnek sunar. Bu geleneğin tipleri, genellikle toplumsal sınırları sorgular ve alaycı bir şekilde eleştirir. Örneğin, zengin ve otoriter karakterlerin aptal veya cimri olarak tasvir edilmesi, yukarıdaki otoriteyi alaşağı etmenin bir yoludur. Bu tiyatro geleneğinde, karakterlerin kostümleri, tavırları ve maskeleri, Bakhtin'in belirttiği şekilde yüksek olanın maddi düzleme indirgenmesini ve dünyevi, bedensel boyutlara aktarılmasını yansıtır.

Commedia Dell'Arte tiplerinin kostümleri, genellikle abartılı ve çarpıcıdır, bu da karakterlerin fiziksel özelliklerinin vurgulanmasına ve alaycı bir şekilde ele alınmasına yardımcı olur. Örneğin, Pantalone karakterinin uzun burunlu maskesi ve kıyafetleri, onun cimri, kurnaz ve alaycı kişiliğini vurgular. Benzer şekilde, Arlecchino'nun renkli, yamalı kostümü ve maskeyi, onun aptal veya şapşal olarak tasvir edilmesine katkıda bulunur.

Bu örnekler, Commedia Dell'Arte geleneğinin Bakhtin'in itibarsızlaştırma kavramını nasıl yansıttığını ve tiyatro sahnesinde nasıl işlediğini göstermektedir. Bu geleneğin tipleri ve onların kostüm, maske ve tavırları, grotesk gerçekçilik aracılığıyla yüce olanın alaşağı edilmesini ve dünyevi, maddi düzleme indirgenmesini sağlar. Bu da izleyiciye, toplumsal normları ve otoriteleri sorgulama ve eleştirme fırsatı sunar. Commedia Dell'Arte tiplerinin karikatürize edilmiş yürüyüşleri, kostümleri ve davranışları, grotesk gerçekçilik ilkesiyle toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin altını çizer ve itibarsızlaştırma olgusunu yansıtır. Bu tiplerin yürüyüşleri, genellikle abartılı ve komik bir şekilde tasvir edilir. Örneğin, Arlecchino'nun hızlı ve kaba hareketleri, onun düşük sınıftan olduğunu ve basit bir insanı temsil ettiğini gösterir. Bunun yanı sıra, Pantalone'un kambur duruşu ve yavaş adımları, onun yaşlılık ve zenginlikle ilişkilendirilmesini sağlar. Bu abartılı yürüyüşler, tiplerin toplumsal statülerini vurgular ve onları karikatürize eder.

Kostümler de tiplerin toplumsal sınıflarını ve kişilik özelliklerini yansıtmada önemli bir role sahiptir. Örneğin, Pantalone'un uzun burunlu maskesi ve geleneksel Venedik kıyafetleri, zenginliği ve kurnazlığı simgeler. Buna karşılık, Arlecchino'nun renkli ve yamalı kostümü, onun alt sınıftan olduğunu ve sıradan bir insanı temsil ettiğini belirtir. Bu kostüm seçimleri, tiplerin toplumsal konumlarını ve ilişkilerini abartılı bir şekilde göstererek itibarsızlaştırma olgusunu güçlendirir.

Davranışlar da tiplerin toplumsal sınıfları arasındaki ilişkileri yansıtır ve grotesk gerçekçilik ilkesine uygun olarak itibarsızlaştırma olgusunu vurgular. Örneğin, Pantalone'un cimriliği ve kurnazlığı, zengin sınıfın çıkarıcı ve bencil yanlarını abartılı bir şekilde temsil eder. Aynı şekilde, Arlecchino'nun saflığı ve aptallığı, alt sınıfın basitliğini ve düşük statüsünü vurgular. Bu davranışlar, tiplerin toplumsal sınıfları arasındaki ilişkileri alaycı bir şekilde ele alır ve grotesk gerçekçilik aracılığıyla itibarsızlaştırma olgusunu işler. Commedia Dell'Arte'ye maske kullanımı, grotesk unsurlarla derin bir ilişki içindedir ve izleyici algısı üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Bu ilişki, karakterlerin kimliğini ve davranışlarını belirlemede kritik bir rol oynar ve

izleyicinin tiyatro deneyimini zenginleştirir. Maske kullanımı, karakterlerin kimliğini belirlemede ve sahnede tanımlanabilirliklerini artırmada önemli bir rol oynar. Commedia Dell'Arte'de kullanılan maskeler, genellikle belirli karakter tiplerini temsil eder ve karakterlerin sahnedeki varlığını güçlendirir. Örneğin, Pantalone'un uzun burunlu ve dar bakışlı maskesi, onun cimri ve kaba doğasını yansıtırken, Arlecchino'nun geniş ve parlak renkli maskesi, onun neşeli ve aptal kişiliğini vurgular. Bu maskeler, karakterlerin sahnedeki tanımlanabilirliğini artırır ve izleyicilere karakterler hakkında ipuçları verir. Maske kullanımının grotesk öğelerle ilişkisi, karakterlerin abartılı ve çoğu zaman absürt doğasını vurgular. Commedia Dell'Arte'de kullanılan maskeler, genellikle normal insan yüz hatlarından çok uzak ve sıra dışıdır. Bu maskeler, karakterlerin kişilik özelliklerini ve toplumsal rollerini abartılı bir şekilde vurgular ve grotesk bir etki yaratır. Örneğin, Pulcinella'nın büyük, kocaman bir burunu ve kıvrık bir şekli vardır, bu da onun komik ve eksantrik kişiliğini vurgular. Bu grotesk maskeler, izleyicilerin karakterler hakkında gülmelerine ve düşünmelerine neden olur.

Maske kullanımının izleyici algısı üzerindeki etkisi, tiyatro deneyimini derinleştirir ve izleyicilerin duygusal tepkilerini yönlendirir. Grotesk maskeler, izleyicilerin karakterlerle bağ kurmalarını kolaylaştırır ve onları sahnedeki olaylara daha fazla dahil eder. Aynı zamanda, bu maskeler, izleyicilerin gülmelerine ve eğlenmelerine yardımcı olurken, karakterlerin derinliklerini ve toplumsal mesajlarını da düşünmelerini sağlar. Commedia Dell'Arte'de maske kullanımının grotesk öğelerle ilişkisi, karakterlerin kimliğini belirlemede kritik bir rol oynar ve izleyici algısını güçlendirir.

Commedia Dell'Arte'nin tip karakterleri sadece sahne sanatının bir parçası değildi; aynı zamanda dönemin toplumsal ve kültürel dinamiklerini yansıtan derin bir sosyal arka plana sahipti. Commedia Dell'Arte'nin tipleri genellikle belirli sosyal sınıfları ve meslek gruplarını temsil eder. Örneğin, Pantalone genellikle zengin bir tüccarı temsil ederken, Il Dottore genellikle cahil ve kibirlenmiş bir akademisyen veya doktor rolünü üstlenirdi. Bu karakterler, o dönemdeki toplumsal hiyerarşiyi ve sınıf ayrımcılığını yansıtırken, aynı zamanda bu sınıfların ve meslek gruplarının karikatürize edilmiş bir versiyonunu sunarak izleyicilere komik ve alaycı bir bakış açısı sunardı. Commedia Dell'Arte'nin tip karakterlerinin toplumsal arka planını anlamak için dönemin sosyal ve ekonomik koşullarını da göz önünde bulundurmamak önemlidir. 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da, feodalizmin çöküşü, ticaretin ve şehirleşmenin artışı gibi önemli değişiklikler yaşanıyordu. Bu dönemde, yeni zenginleşen orta sınıfın ve şehirlerde yaşayan işçi sınıfının güçlenmesiyle birlikte, toplumsal yapıda büyük değişiklikler meydana geldi. Commedia Dell'Arte'nin tipleri, bu dönemde ortaya çıkan yeni toplumsal sınıfları ve ilişkileri yansıtırken, aynı zamanda bu değişimlerin yarattığı gerginlikleri ve çatışmaları da komik bir şekilde ele alıyordu.

Commedia Dell'Arte'nin tiplerinin toplumsal arka planıyla grotesk ilişkisi oldukça derindir ve birbirini tamamlayıcıdır. Grotesk, bu tiplerin sahip olduğu belirli özelliklerin ve toplumsal yapıdaki çelişkilerin vurgulanmasında önemli bir rol oynar. Öncelikle, Commedia Dell'Arte'nin karakterleri genellikle toplumun farklı sınıf ve meslek gruplarını temsil eder. Bu karakterler, genellikle belirli bir özelliği veya davranış kalıbını aşırı derecede abartarak betimlerler. Örneğin, zengin tüccar Pantalone'un cimri ve bencil doğası, grotesk bir şekilde

abartılarak sunulur. Bu abartı, izleyicilere tüccar sınıfının açgözlülüğünü ve sosyal mesafesini komik bir şekilde gösterir.

SONUÇ

Commedia Dell'Arte'nin karakterleri genellikle çeşitli sosyal sınıflar arasındaki gerilimleri ve çatışmaları yansıtır. Örneğin, zengin Pantalone'un, fakir hizmetçisi Arlecchino ile olan etkileşimleri, toplumsal hiyerarşinin ve güç ilişkilerinin grotesk bir yansımasıdır. Bu çatışmaların abartılı bir şekilde sunulması, izleyicilere toplumsal gerilimler üzerine düşünmelerini sağlar. Commedia Dell'Arte'nin grotesk öğelerinin kullanılmasının bir nedeni, izleyicileri güldürürken düşündürmektir. Grotesk, sıra dışı ve alışılmadık özelliklerin abartılı bir şekilde sunulmasıyla izleyicilerin dikkatini çeker ve onları komik ve absürt durumlar üzerine düşünmeye iter. Ayrıca, grotesk, toplumsal normları ve beklentileri alaycı bir şekilde sorgulamak için etkili bir araçtır. Bu sayede, Commedia Dell'Arte'nin grotesk öğeleri, toplumsal yapıdaki çelişkileri ve hatta haksızlıkları eleştirel bir şekilde tartışmaya açar.

Commedia Dell'Arte'nin tip karakterlerinin toplumsal arka planıyla grotesk ilişkisi, tiyatro deneyimini zenginleştirir ve derinleştirir. Grotesk, bu karakterlerin sahip olduğu özellikleri ve toplumsal yapıdaki çatışmaları abartılı bir şekilde sunarak izleyicilere hem güldürüp hem de düşündüren bir deneyim sunar. Bu nedenle, Commedia Dell'Arte'nin grotesk öğeleri, tiyatro sanatının ve toplumun karmaşıklığını anlamak için önemli bir araçtır.

Commedia Dell'Arte tiyatrosu, Rönesans döneminin idealize edilmiş beden anlayışına karşı çıkan bir tiyatro geleneğidir. Bu geleneğin tipleri, grotesk gerçekçilik ve itibarsızlaştırma yoluyla, bedenin idealize edilmiş formundan uzaklaşarak, insan deneyiminin daha gerçekçi bir portresini sunarlar. Kostümleri ve hareketleri, bedenin doğal süreçlerini ve içsel dünyasını yansıtarak, Rönesans estetiğinin idealize edilmiş beden anlayışına meydan okur.

Özellikle, tiplerin kostümleri abartılı ve renkli olabilir, bedenin şeklini değiştirir ve fiziksel özelliklerini vurgular. Hareketlerinde ise doğal bir akıcılık ve gerçeklik olabilir, bedenin içsel süreçlerini ve duygularını yansıtabilirler. Bu şekilde, tipler Rönesans estetiğinin kabul ettiği sınırları aşarlar ve insan deneyimini daha gerçekçi bir şekilde temsil ederler. Bu, Rönesans estetiğinin idealize edilmiş beden anlayışına alternatif bir bakış açısı sunar ve insan deneyimini daha gerçekçi bir şekilde temsil eder. Commedia Dell'Arte tiyatrosunda, tiplerin bedenleri ve davranışları grotesk gerçekçilik ve itibarsızlaştırma yoluyla karikatürize edilir. Kostümleri ve makyajları abartılıdır, bedenin doğal özelliklerini büyük ölçüde vurgular ve hatta değiştirir. Örneğin, Pantalone'nin uzun burunu ve kambur duruşu, Dottore'nin şişman ve hantal görünümü, Arlecchino'nun renkli ve parçalı kostümü tiplerin karikatürize edilmiş bedensel özellikleridir. Bu karikatürize edilmiş bedensel özellikler, tiplerin hareketleri ve davranışlarıyla da desteklenir. Örneğin, Pantalone'nin telaşlı adımları ve kurnaz bakışları, Dottore'nin kaba ve komik jestleri, Arlecchino'nun kıvrak ve esnek hareketleri tiplerin karakteristik özellikleridir ve onları karikatürize eder.

Bu şekilde, Commedia Dell'Arte tiyatrosu, grotesk gerçekçilik ve itibarsızlaştırma ve ironi aracılığıyla tipleri karikatürize ederek, insan deneyimini abartılı ve komik bir şekilde temsil

eder. Bu, Rönesans estetiğinin idealize edilmiş beden anlayışına bir karşıtlık oluşturur ve tiyatrodada daha gerçekçi ve eğlenceli bir atmosfer yaratır.

Kaynakça

- Bahtin, M. (2019). *Rabelais ve Dünyası*. (Ç. Öztek, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnaval dan Roman*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Brockett, O. (2000). *Tiyatro Tarihi*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Cinisli, S. (2015). Commedia Dell'Arte Tiyatrosunda Tıp ve Kostüm. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Çalışlar, A. (1995). *Tiyatro Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara*. Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İçyar, C. (2023). *Commedia Dell'Arte ve Köy Seyirlik Oyunlarının Karşılaştırılması*. Kesit Akademi Dergisi: Kesit Akademi Dergisi.
- Kenneth Richards ve Laura Richards. (1990). *The Commedia dell'Arte*. Oxford: Blackwell.
- RUDLİN, J. (2000). *Commedia Dell'arte Oyuncular için elkitabı*. (E. İpekli, Çev.) İstanbul: Mitos Boyut.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMA ÇERÇEVELERİ

Öğr. Gör. Dr. Halime KARACA

İnönü Üniversitesi,

ORCID: 0000-0003-0218-3851

Özet

Sürdürülebilirlik raporlaması; işletmelerin ekonomik, çevresel ve sosyal faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkan bilgilerin raporlanmasıdır. Günümüzde işletmelerin hem ekonomik hem de çevresel ve sosyal performanslarının sürdürülebilirlik düzeylerinin izlenmesi ve rekabet avantajının elde edilmesi amacıyla sürdürülebilirlik raporlaması tercih edilmektedir. İşletmelerin sürdürülebilirlik raporlaması yayımlayabilmelerinde rehber alacakları dünya genelinde kabul gören raporlama çerçeveleri bulunmaktadır. Raporlama çerçeveleri kapsamında belirlenmiş standartlara göre hazırlanan raporlar, raporlamayı yayımlayan işletmelere ve raporlardan yararlanan paydaşlara uygulama ve değerlendirme noktasında önemli yarar ve kolaylıklar sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı dünya genelinde kabul gören raporlama çerçevelerini teorik olarak değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Entegre Raporlama, Sürdürülebilirlik Raporlaması, Raporlama Çerçevesi

SUSTAINABILITY REPORTING AND SUSTAINABILITY REPORTING FRAMEWORKS

Abstract

Sustainability reporting; It is the reporting of information resulting from the economic, environmental and social activities of businesses. Today, sustainability reporting is preferred in order to monitor the sustainability levels of both economic, environmental and social performances of businesses and to gain competitive advantage. There are globally accepted reporting frameworks that businesses can use as a guide in publishing sustainability reporting. Reports prepared according to the standards determined within the scope of reporting frameworks provide significant benefits and convenience in terms of application and evaluation to the businesses that publish the reporting and the stakeholders who benefit from the reports. The aim of this study is to theoretically evaluate reporting frameworks accepted worldwide.

Keywords: Integrated Reporting, Sustainability Reporting, Reporting Frameworks

1. Giriş

Günümüzde işletmelerin dolayısıyla ülkelerin ekonomik büyümeyi sürdürülebilir şekilde sağlaması amacı küresel ekonomiyi oluşturan bütün unsurlar tarafından kabul görmektedir. Bu

durum sürdürülebilirliğin zaman içerisinde önemi artan bir kavram olmasına ve işletmelerin, çevresel ve sosyal konulara duyarlı iş stratejilerini geliştirmelerine yol açmıştır (Köse ve Çetin, 2023: 1146).

Sürdürülebilirlik işletmelerin faaliyetlerinde mali sonuçlarıyla beraber insan, çevre, toplum gibi unsurları gözetmesi ve gelecekte herkese yüksek kalitede yaşam koşulları oluşturma amacını taşıması olarak tanımlanmaktadır. Şirketler hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkelerinin kapsamında eylemlerinin ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçlarını sürdürülebilirlik raporlamalarında ele almaktadır. Bu raporlar; paydaşlara işletmelerin stratejileri, yönetim uygulamaları, performans sonuçları ve hedefleriyle ilgili değerlendirme yapmalarına imkân veren bir iletişim aracı görevi üstlenmektedir (Doğru, 2016: 24).

Sürdürülebilirlik raporlama doğrultusunda birçok raporlama çerçevesi yayımlanmıştır. Çalışmada, sürdürülebilirlik, sürdürülebilirlik raporlaması konuları kavramsal çerçevede ele alınarak sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin raporlama çerçevelerine değinilmiştir.

2. Sürdürülebilirlik Raporlaması

Uluslararası alanda meydana gelen çevresel, sosyal ve ekonomik sıkıntılar sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla ilgili endişelerin artmasına ve raporlama süreciyle ilgili detaylı ve bütünlük bir yaklaşımın geliştirilmesine olan ihtiyacı artırmıştır (Schaltegger vd., 2022: 481). Doğal kaynakların tüketilmesindeki yaşanan artışlar, çevresel yozlaşmalar ve sosyal eşitsizlikle ilgili kaygılar, sürdürülebilir bir topluma ve ekonomiye ilişkin çalışmaların hız kazanmasına yol açmıştır (Adams vd., 2015: 180).

Sürdürülebilirlik kavramı, mali olmayan raporlamaların öneminin artmasına neden olmuş işletmelere farklı bir raporlama alanı meydana getirmiştir. Sürdürülebilirlik raporlaması şeklinde tanımlanan söz konusu alan; işletmelerin ekonomi, çevre, sosyal ve yönetim konularıyla ilgili performanslarına dair bilgilerin sunulması imkânı sunarken aynı zamanda işletmelerin toplum nezdindeki rolleri ve topluma olan katkılarıyla ilgili bilgileri de sunmaktadır. Sürdürülebilirlik raporlamalarının yayımlanmasında farklı unsurlar etkili olabilir. Bu unsurlar kısaca şöyle sıralanabilir (Öktem ve Karabınar, 2022: 832);

- Sürdürülebilirliğe ilişkin konuların işletmelerin performanslarını büyük ölçüde etkileyebileceğiyle ilgili kabulün artışı;
- Açıklama düzeyleri ve artan şeffaflık için farklı paydaş gruplarının talepleri;
- İşletmelerin ve dolayısıyla iş dünyasındaki sürdürülebilir kalkınma sorunlarına (sosyo-çevresel, -ekonomik ve eko-verimlilik performansları) uygun olarak cevap vermesi ihtiyacı.

Sürdürülebilirlik raporlamasının artan önemiyle beraber bu raporlamaları yapan işletmelerin sayısı önemli oranda artmıştır. Bilhassa uluslararası alanda faaliyetlerini gerçekleştiren işletmelerin %90-95'lik kısmı bu raporları düzenlemekte ve yayımlamaktadır. Türkiye'de 2024 yılı içerisinde BİST Sürdürülebilir Endeksinde 81 işletmenin sürdürülebilirlik raporlaması düzenlemiş ve yayımlamıştır (<https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler>).

3. Literatür Taraması

Sürdürülebilirlik raporlamasının öneminin artması nedeniyle iş dünyası tarafından bu raporlara olan talebin artması, bu alanda yapılan akademik çalışmaları da artırmıştır. Sürdürülebilirlik raporlama çerçeveleriyle ilgili çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Özdemir ve Pamukçu (2016) yaptıkları çalışmada öncelikle kurumsal sürdürülebilir raporlamanın yararları ve önemini açıklamayı amaçlamış, sonrasında sürdürülebilirlik endekslerine yönelik ulusal ve uluslararası alanda ki düzenlemeler hakkında bilgiler vermiştir.

Saban ve arkadaşları (2017) yaptıkları çalışmada kurumsal sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma konularını incelemiştir. Sürdürülebilirlik raporlamalarında uygulanan raporlama çerçevelerini değerlendirerek söz konusu süreçte muhasebe sisteminin rolünü açıklamıştır.

Ertan (2018) yaptığı çalışmada, 2005-2017 arası dönemde ülkemizde 120 işletmenin yayımladığı 391 sürdürülebilirlik raporlamalarını analiz etmiştir. İlerleyen yıllarda sürdürülebilirlik raporu yayınlayan işletmelerin sayısının arttığı, raporlamalarda Küresel Raporlama Girişiminin oluşturduğu rehberin kullanıldığı üretim sektörü işletmelerinin daha fazla sürdürülebilirlik raporu yayımladığını tespit etmiştir.

Aksoy (2019) dünyada öne çıkan farklı raporlama çerçevelerine ilişkin değerlendirme yaptığı çalışmasında, sürdürülebilirlik raporlama çerçevelerinin temel amacının, iş dünyasında konuyla ilgili farkındalığın artırılması, şeffaf kurumsal yönetim kalitesinin geliştirilmesi ve nesiller itibariyle ihtiyaçların karşılanabileceği yaşanabilir bir dünyanın bırakılması, raporlamaları yayınlayan işletmelerin sayısının artırılması ve işletmelerin sürdürülebilirlik performanslarının geliştirilmesi olduğunu ifade etmiştir.

Öktem ve Öktem (2022) yaptıkları çalışmada, IFRS kapsamında sürdürülebilirlik raporlamasını incelemiş IFRS ve sürdürülebilirlik standartlarının oluşturulmasıyla yükümlü kuruluş olan ISSB 'ye yönelik bilgiler vermiştir. ISSB'nin taslak metin şeklinde yayımladığı ve paydaşlara öneri olarak sunduğu IFRS S1 ve IFRS 2 standartlarının değerlendirildiği çalışmada, paydaşların taslak metinlere yapılan geri bildirimlerin önemini vurgulamıştır.

Beyazyol ve Ataman Gökçen (2023) 2021 yılında BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde bulunan 65 işletmenin raporlarını inceleyerek karşılaştırmalar yapmıştır. İşletmelerin çevresel, sosyal, yönetim ve genel ESG skorlarıyla aktif büyüklüğü, kârlılık oranı ve finansal kaldıraç oranı arasındaki ilişkileri incelemiş, işletmelerin ESG skorlarıyla aktif büyüklüğü, kârlılık oranı ve kaldıraç oranı arasında güçlü ve çoklu düzey bir ilişkinin olmadığını tespit etmiştir.

Bircan ve Özcan (2023) çalışmalarında UFRS S1 ve UFRS S2 sürdürülebilirlik raporlama standartlarında raporlama gerekliliklerine ilişkin bilgiler vermiştir. BIST sürdürülebilirlik 25 endeksinde yer alan işletmelerin finansal olan ve olmayan raporlarının söz konusu gerekliliklere uyum derecesini betimsel ve içerik analiziyle incelemiş ve sürdürülebilirlik bilgilerinin raporlamasıyla ilgili önemli noktaları ve eksiklikleri ortaya koymuştur.

Köse ve Tunç (2023) çalışmalarında standartlarla ilgili açıklayıcı bilgilerin sunulması, sürdürülebilirlik standartlarına ilişkin çalışmalara fayda sağlanması ve standartların

sürdürülebilirlik konusundaki farklı çalışmalarla koordineli ele alınmasının sağlanmasını amaçlamıştır. Bu kapsamda IFRS S1 ve IFRS S2 standartlarını teorik olarak değerlendirerek standartların oluşması sürecinde etkili olan kuruluşlar ve yayımlanma süreçleri hakkında bilgi vermiştir.

4. Sürdürülebilirlik Raporlaması Çerçevesi

Sürdürülebilirlik raporlamaları belirli raporlama çerçeveleri doğrultusunda düzenlenmektedir (Önce vd., 2015: 237). Dünyada yaygın olarak kullanılan raporlama çerçeveleri IFRS S1, IFRS S2, Küresel Raporlama Girişimi (GRI)'nin düzenlediği G4, BM Küresel İlkeler Sözleşmesi (UNGC) kapsamında düzenlenen İlerleme Bildirimi Raporlaması (COP), Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC)'nin hazırladığı Entegre Raporlama (IR) ve Karbon Saydamlık Projesi (CDP)'nin hazırladığı CDP Raporlarıdır (Aksoy, 2019: 327)

4.1. IFRS S1 ve IFRS S2

Uluslararası sürdürülebilirlik raporlama standardı IFRS S1 ve IFRS S2, ISSB tarafından 2023 yılı Haziran ayında Londra'da gerçekleştirilen IFRS Vakfı Konferansında yayımlanmıştır. Bu standartların, iklime yönelik risklerle ve fırsatlarla karşılaşan işletmelerin geleceğe yönelik planlama yapması konusunda yardımcı olması ve küresel ölçekli sermaye piyasalarına sürdürülebilirlikle ilgili açıklamaları yapması beklenmektedir (Köse ve Çetin, 2023: 1146).

IFRS S1 standartlarının amacı, işletmelerin sürdürülebilirlik konusunda karşılaştıkları risk ve fırsatların, mali raporları kullananların işletmelere kaynak sağlanması hususunda kararlar vermelerine yardımcı olacak sürdürülebilirliğe dair mali bilgilerin açıklanması için genel gerekliliklerin ortaya konulmasıdır (IFRS 1, par. 1: 6). Bu standart; işletmelerin nakit akışı, finansman erişimi ya da sermaye maliyeti gibi farklı vadeli beklentilerini etkileme ihtimali olan sürdürülebilirlik riskleri ve fırsatlarıyla ilgili veri sağlamasını gerektirmektedir. Ayrıca işletmelerin zamanla yatırımcılara değer oluşturmak ve korumak amacıyla finansal, sosyal gibi kaynakları ve ilişkilere güven ve kullanım düzeyi ve bunlarla ilgili beklentilerin beyanına yardımcı olan Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesindeki kavramları temel almaktadır (Köse ve Çetin, 2023: 1150).

IFRS S2 ise işletmenin, paydaşlara iklime ilişkin risk ve fırsatlarla ilgili veri sağlanmasını zorunlu kılmayı amaçlamakta ve söz konusu risk ve fırsatlarla ilgili açıklanacak bilgilerin gerekliliklerini belirlemektedir. İklimle ilişkin risklerle, iklim değişikliğinin işletmelere olası olumsuz etkileri ifade edilmektedir. (Köse ve Çetin, 2023: 1153).

4.2. GRI 4

Dünya genelinde yaygın olarak kullanılan raporlama çerçevesi olan GRI, sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgili rehberler geliştiren sürdürülebilir global ekonomiler için çalışmalar yapan uluslararası kurumdur. Söz konusu çerçevede, işletmelerin hem ekonomik hem de çevresel ve sosyal performanslarının incelenmesi ve raporlanmasında gerekli ilkeler yer almaktadır. GRI çerçevesi yıllar içerisinde güncellenerek yeni sürümleri yayımlanmıştır (Saban vd., 2017: 107). GRI tarafından sunulan ve son güncelleme olan G4 raporlama kılavuzunda, sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanmasıyla ilgili raporlama ilkeleri, standart bildirimler ve uygulama el kitabı

yer almaktadır. Bütün bu rehberlerin amacı sürdürülebilirlik raporlamalarında belirli bir standardizasyonu sağlamak ve sürdürülebilirlikle ilgili kritik konular hakkında anlamlı ve değerli bilgiler içeren raporlar hazırlanmasına yardımcı olmaktır (Doğru, 2016: 24). G4 Çerçevesinde yer alan unsur ve kategoriler aşağıdaki Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 2: Sürdürülebilirlik Raporlaması Çerçevesinde Yer Alan Unsur ve Kategoriler

Kategori	Ekonomik	Çevresel		
Unsurlar ^{II}	<ul style="list-style-type: none"> Ekonomik Performans Piyasa Varlığı Dolaylı Ekonomik Etkiler Satın Alma Uygulamaları 	<ul style="list-style-type: none"> Malzemeler Enerji Su Biyolojik Çeşitlilik Emisyonlar Atık Sular ve Atıklar Ürün ve Hizmetler Uyum Nakliye Genel Tedarikçinin Çevresel Bakımdan Değerlendirilmesi Çevresel Şikayet Mekanizmaları 		
Kategori	Sosyal			
Alt Kategoriler	İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş	İnsan Hakları	Toplum	Ürün Sorumluluğu
Unsurlar ^{II}	<ul style="list-style-type: none"> İstihdam İşgücü/Yönetim İlişkileri İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitim ve Öğretim Çeşitlilik ve Fırsat Eşitliği Kadın ve Erkekler için Eşit Ücret Tedarikçinin İşgücü Uygulamaları Bakımından Değerlendirilmesi İşgücü Uygulamaları Şikayet Mekanizmaları 	<ul style="list-style-type: none"> Yatırım Ayrımcılığın Önlenmesi Örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkı Çocuk İşçiler Zorla veya Cebren Çalıştırma Güvenlik Uygulamaları Yerli Halkların Hakları Değerlendirme Tedarikçilerin İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi İnsan Hakları Şikayet Mekanizmaları 	<ul style="list-style-type: none"> Yerel Toplumlar Yolsuzlukla Mücadele Kamu Politikası Rekabete Aykırı Davranış Uyum Tedarikçinin Toplum Üzerindeki Etkiler Bakımından Değerlendirilmesi Toplum Üzerindeki Etkilere İlişkin Şikayet Mekanizmaları 	<ul style="list-style-type: none"> Müşteri Sağlığı ve Güvenliği Ürün ve Hizmet Etiketlemesi Pazarlama İletişimi Müşteri Gizliliği Uyum

Kaynak: G4 Sürdürülebilirlik Raporlama Çerçevesi

4.3. UNGC İlerleme Bildirimi Raporlaması

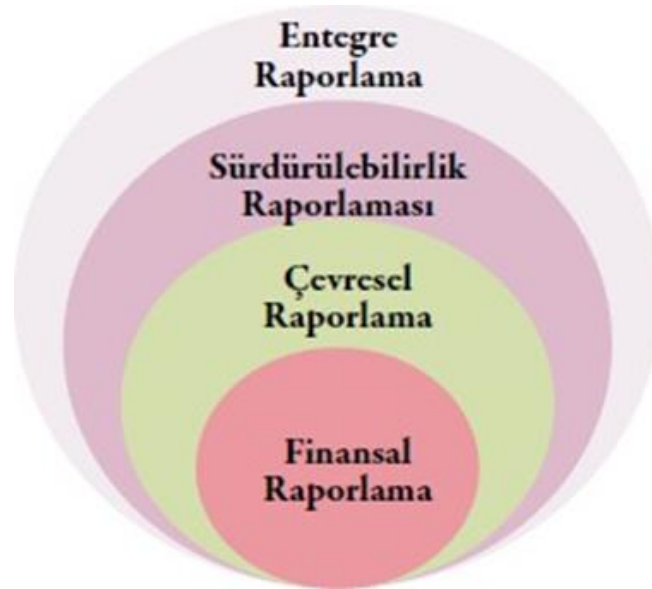
Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi, artan küreselleşme doğrultusunda sürdürülebilirlik ve kurumsal sorumluluk anlayışına uygun yöntemler geliştirmek ve uygulamak için oluşturulmuş kapsamlı bir girişimdir. Bu girişim, iş dünyasına ortak bir kalkınma kültürünün oluşturulması için evrensel ilkeleri getiren, öncü bir kurumsal sorumluluk

yaklaşımı olarak değerlendirilir. UNGC; insan hakları, işgücü, çevre ve yolsuzlukla mücadeleyle yönelik 10 evrensel kriteri kaynak göstermektedir. Bu girişim gönüllülük esasına dayanmakta ancak söz konusu konularda çalışmaları destekleyen işletmeler, kurumsal politika, faaliyet ve kurum kültürleriyle bütünleştirecekleri konusunda açık taahhütte bulunmalıdır. Bununla birlikte katılımcılar ilerleme raporlamalarını her yıl sunmalıdır. Bu raporlama süreci “İlerleme Bildirimi” olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu bildirim politikalarının temeli beşeriyete mukabil mesuliyet, şeffaflık ve olumlu yönde ilerlemek kavramlarına dayanmaktadır. Üç temel adımdan oluşan bildirim; hazırlama, paydaşlarla paylaşma, BM Küresel İlkeler Sözleşmesi internet sayfasına yükleme şeklinde gerçekleştirilir (Aksoy, 2019: 332-334).

4.4.IIRC Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi

Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi tarafından entegre raporlama; işletmelerin sahip olduğu stratejileri, yönetim anlayışları, performans ve beklentilerinin işletmenin dış paydaşları dikkate alınarak zamanla nasıl değer yaratabileceğinin açık ve anlaşılır biçimde belirtilmesidir, şeklinde tanımlanmıştır (IIRC, 2013: 7).

Entegre raporlama; işletmelerin eylemlerinin sosyal, ekonomik ve çevresel bazı sonuçlarının olduğu ve bunların bütün olarak raporlanması gerektiği temeline dayanır (Altınay, 2016: 57). Entegre raporlama, mali ve mali olmayan performanslar arasındaki ilişkinin ortaya konulması ve birbiri ile ilişkileri olan boyutların paydaşlara değer oluşturma yetkinliğinin açıklanması çalışmasıdır (Buitendag vd., 2017:2). Diğer bir anlatımla; işletmelerin stratejileri, kurumsal yönetim anlayışları ve mali göstergelerinin sosyal, çevresel ve ekonomik yönlerden bağdaştırılarak bunların değer oluşturma sürecine katkılarının açık ve anlaşılabilir şekilde sunulmasıdır (Yılmaz vd., 2017:97). Şekil 1’de raporlamanın gelişimi özetlenmiştir.

Şekil 1. Raporlamaların Gelişimi

Kaynak: Aras ve Sarıoğlu, 2015: 38.

IIRC, temelde Kılavuz İlkeler ve İçerik Öğelerinden meydana gelmektedir. Entegre Raporlama 7 temel kılavuz ilke çerçevesinde şekil almaktadır (Yılmaz vd, 2017: 104). IIRC işletmenin değer yaratma potansiyelinin desteklenmesine yardımcı bilgilerin tümünü açıklar. IIRC, 7 yol gösterici ilkeyi belirlemiştir. Söz konusu ilkeler işletmelerce farklı içerik öğelerinin seçilmesine ve sunulmasına kılavuzluk edilmesi amacıyla belirlenmiştir (Şaka ve Tükenmez, 2022: 173).

IIRC, mali bilginin kapsamlı olarak tek tipleştirilmesine olanak sağlayan normların tümü değil tersine entegre raporlarda yer alan unsurların belirlenmesi ve içeriğiyle ilgili kılavuzluk edilmesine yardımcı olan metindir. Bu durum bazı sorunların oluşmasına neden olmuş, amaçlanan aksine işletmeler için başlıca raporlama halini alamamıştır. Sürdürülebilirlikle ilgili sürdürülebilirlik raporlarında yer alan ölçütleri karşılama kapsamına sahip değildir. Ayrıca paydaşlara işletmenin faaliyetlerinin etkisi detaylı ve safi olarak sunulmamaktadır. IIRC'nin entegre raporu hazırlayanlara sağladığı özgürlük alanının genişliği sebebiyle, entegre raporların bilginin aktarılmasında oluşturduğu etkisi ve önemi kısıtlı olmuştur (Susmaz ve Umut Doğan, 2022: 115-116).

4.5.CDP Karbon Saydamlık Projesi

CDP; işletmeler, yatırımcılar ve ülkelerin iklim değişikliği ve küresel ısınmayla ilgili maruz kalınacak tehditlerle ilgili gerekli önlemlerin alınması için bilginin toplanması ve paylaşılması amacını taşımaktadır. CDP çerçevesinde iki önemli ölçüt dikkate alınmaktadır. Bu kriterlerden ilki; sera gazı salınımının azaltılmasıdır. Diğeri ise iklim değişikliğinin kamuoyuyla paylaşılmasıdır. CDP vesilesiyle işletmeler ve ülkeler karbon emisyonlarının azaltılmasını hedeflemektedir (Altun, 2018: 46).

4.6.IFC Performans Standartları

Uluslararası Finans Kurumu (IFC) tarafından düzenlenen sürdürülebilirlik çerçevesi, sürdürülebilir kalkınmayla ilgili taahhütleri içermektedir. Söz konusu çerçeve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, IFC'nin çevresel ve sosyal açıdan sürdürülebilirlik çerçevesi, sürdürülebilirlikte etkin rolü, gelecekteki beklentilerini kapsayan çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik yöntemlerinden oluşmaktadır. İkinci bölüm, riskleri belirleme ve ölçme ve sürdürülebilir kalkınmada risk ve manilerin engellenmesi benzeri performans standartlarını içerir. Üçüncü bölüm ise, bilgiye erişim politikasını içermektedir (Altun, 2018: 46).

Sonuç

Sürdürülebilirlik; işletmelerin faaliyetlerinde mali sonuçlarıyla beraber insan, çevre, toplum gibi unsurları gözetmesi ve gelecekte herkese yüksek kalitede yaşam koşulları oluşturma amacını taşıması olarak tanımlanmaktadır. İşletmeler; şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri çerçevesinde eylemlerinin ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçlarını sürdürülebilirlik raporlamalarında ele almaktadır. Sürdürülebilirlik raporlamasının artan önemiyle beraber bu raporlamaları yapan işletmelerin sayısı önemli oranda artmış, uluslararası alanda faaliyetlerini gerçekleştiren işletmelerin %90-95'lik kısmı bu raporları yayımlamaktadır.

Uluslararası kuruluşlar tarafından birçok sürdürülebilirlik raporlama çerçeveleri yayımlanmıştır. Dünya genelinde kabul gören sürdürülebilirlik raporlama çerçevelerinin temel amacı, işletmelerin konuyla ilgili farkındalıklarını artırarak, şeffaflık temelli kurumsal yönetim kalitesini geliştirmek ve nesiller itibarıyla kişisel ihtiyaçlarını karşılayabilen yaşanılabilir bir dünya bırakmak, raporlamaları yayımlayan işletmelerin sayılarını artırmak ve işletmelerin sürdürülebilirlik performanslarını geliştirmektir.

Kaynakça

- Adams, R., Jeanrenaud, S., Bessant, J., Denyer, D. & Overy, P. (2016). Sustainability-oriented Innovation: A Systematic Review. *International Journal of Management Reviews*, (18), 180–205. DOI: 10.1111/ijmr.12068
- Aksoy, F. (2019). İşletmelerde sürdürülebilirlik raporlama çerçeveleri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 21 (2), 324-346. <http://dx.doi.org/10.31460/mbdd.459841>
- Altınay, A.T. (2016). Entegre Raporlama Ve Sürdürülebilirlik Muhasebesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 47-64.
- Altun, N (2018). Finansal Olmayan Bilgilerin Raporlanmasında Küresel Raporlama İlkeleri, *ARHUSS*, 1(1): 31-49
- Beyazyol, E. & Ataman Gökçen, B. (2023). Sürdürülebilirlik Raporlaması ve BIST Sürdürülebilirlik Endeksine Tabi Şirketlerde Bir Araştırma. *Öneri Dergisi*, 18 (59), 110-145. DOI: 10.14783/maruoneri.1170235
- Buitendag, N., Fortuin, G.S. & De Laan, A., (2017), Firm Characteristics And Excellence In Integrated Reporting, *South African Journal of Economic and Management Sciences* 20 (1), a1307. <https://doi.org/10.4102/sajems.v20i1.1307>
- Doğru, E. (2016). GRI Sürdürülebilirlik Raporlamaları Analizi: İyi Uygulama Örnekleri ve Geliştirme Önerileri, *İç Denetim Dergisi*, (44), 24-27.
- Ertan, Y. (2018). Türkiye’de Sürdürülebilirlik Raporlaması (2005-2017). *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 11 (3), 463-478. DOI: 10.29067/muvu.410926
- IIRC (2013). Integrated Financial and Sustainability Reporting In The United States.
- Köse, T., & Çetin, Ö. O. (2024). Uluslararası Sürdürülebilirlik Açıklama Standartları IFRS S1 ve IFRS S2’nin Yayınlanmasının Ardından Sürece ve Standartlara İlişkin Bir Değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(4), 1145-1158. <https://doi.org/10.33712/mana.1374381>
- Öktem, B. & Öktem, R. (2022). Sürdürülebilirlik Raporlamasının IFRS Kapsamında Değerlendirilmesi: Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 44 (2), 283-302. DOI: 10.14780/muiibd.1225248

- Önce, S. & Onay, A. & Yesilcelebi, G. (2015). Corporate Sustainability Reporting And Situation In Turkey, *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 2(2): 230-252.
- Özdemir, Z., & Pamukçu, F. (2016). Kurumsal Sürdürülebilir Raporlama Sisteminin Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi Kapsamındaki İşletmelerde Analizi. *Mali Cozum Dergisi/Financial Analysis*, 26(134), 13-35.
- Saban, M., Küçüker, H. & Küçüker, M. (2017). Kurumsal Sürdürülebilirlik ile İlgili Raporlama Çerçevesi ve Sürdürülebilir Raporlamada Muhasebenin Rolü. *İşletme Bilimi Dergisi (JOBS)*, 2017; 5(1): 101-115. DOI: 10.22139/jobs.291818
- Schaltegger, S., Christ, K. L., Wenzig, L. & Burritt, R. L. (2021). Corporate sustainability management accounting and multi-level links for sustainability – A systematic review. *International Journal of Management Reviews*, 24, 480-500. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12288>
- Susmaz, G., & Umut Doğan, D. (2022). Entegre Raporlama İlkeleri Çerçevesinde Türkiye ve Dünya Örnekleriyle Bir İnceleme, *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 21(65), 113-136.
- Şaka, H., & Tükenmez, N. M. (2022). Garanti Bankası ve Çimsa'nın Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 169-182. <https://doi.org/10.52791/aksarayiib.1073620>
- Yılmaz, B., Atik, M. & Okyay, A. (2017). Geleceğin Raporlama Sistemi: Entegre Raporlama, *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, (52), 95-108.

ENFLASYONUN İŞLETMELER VE MALİ TABLOLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Öğr. Gör. Dr. Halime KARACA

İnönü Üniversitesi,

ORCID: 0000-0003-0218-3851

Özet

Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli ve hızlı artışlar olarak tanımlanan enflasyon hizmet ve eşya fiyatlarında hızlı artışa neden olan bir süreçtir. Yüksek enflasyonlu ekonomilerde paranın satın alma gücü zayıflamakta, işletmelerin satışları ve alışları gibi hesap kalemleri büyük ölçüde etkilenmektedir. Yüksek enflasyon nedeniyle muhasebe tarafından düzenlenen mali tablolarda yapılan işlemler gerçek değerinden uzaklaşmaktadır. Mali tabloların enflasyondan arındırılması halinde söz konusu tablolar karşılaştırılabilir ve gerçek değerinde hazırlanabilecek ve işletme paydaşlarının sağlıklı kararlar alabilmelerine imkan sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı, enflasyonun işletmeler ve mali tablolar üzerindeki olumsuz etkilerini teorik olarak ortaya koyarak enflasyon muhasebesi uygulanmasının önemini vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Enflasyon Muhasebesi, Mali Tablolar

EFFECTS OF INFLATION ON BUSINESSES AND FINANCIAL STATEMENTS

Abstract

Inflation, defined as continuous and rapid increases in the general level of prices, is a process that causes rapid increases in the prices of services and goods. In economies with high inflation, the purchasing power of money weakens and account items such as sales and purchases of businesses are greatly affected. Due to high inflation, transactions made in financial statements prepared by accounting are moving away from their real value. If the financial statements are adjusted for inflation, the tables in question will be comparable and can be prepared at their real value, allowing business stakeholders to make sound decisions. The aim of this study is to emphasize the importance of applying inflation accounting by theoretically revealing the negative effects of inflation on businesses and financial statements.

Key Words: Inflation, Inflation Accounting, Financial Statements

1. Giriş

Enflasyon; parasal satın alma gücüyle reel mal ve hizmet arzı arasında arz/talep dengesinin daha yüksek seviyede gerçekleştirici, dolayısıyla fiyatları yükselten yönde meydana gelmiş bir değişim olarak tanımlanmaktadır. Enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli bir artış süreciyle birlikte paranın değerindeki sürekli bir düşüşü de ifade etmektedir.

Enflasyon; ulusal ve uluslararası alanda sosyal, politik ve ekonomik maliyetlere neden olmaktadır. Bu maliyetler ekonominin geneliyle ilgili olabileceği gibi işletmelerle ilgili

maliyetlerde önemli bir bölümü oluşturmaktadır. İşletmeler düzeyinde enflasyonun etkisi en çok mali tablolarda gözlemlenmektedir.

Enflasyon nedeniyle oluşan belirsizlik ortamında faaliyetlerini gerçekleştiren işletmeler planlama, karar alma ve denetim işlevlerinde bazı zorluklarla karşılaşmaktadırlar. İşletmelerin yerinde ve gerçekçi kararları alabilmesi, ilkeler oluşturabilmesi, ancak enflasyonun olumsuz etkilerinden arındırılmış işletme içi ve dışından bilgi akışının bu amacı karşılayacak uygun bir ortamın hazırlanmasıyla yakından ilişkilidir. Geleneksel muhasebe sistemi kapsamında hazırlanan mali veriler, enflasyonist ortamda işletmelerin gerçek durumunu yansıtmamaktadır. Fiyat düzeyinde meydana gelen değişimler, klasik muhasebenin temel varsayımlarını hükümsüz kılmaktadır. Fiyat hareketlerini geçersiz kılan bir sistem tarafından üretilen bilgiler ve mali raporlar, işletmeyle ilgili bilgi kullanıcılarını yanıltmaktadır. Mali tablolar üzerinde fiyat hareketlerinin etkilerini azaltmak, bilgi kullanıcılarına doğru bilgiler sunmak için enflasyon muhasebesi uygulanmaktadır (Yıldız, 2018: 2014).

2. Enflasyon Kavramı ve Etkileri

Enflasyon, Latince bir kelime olup “Inflare” kelimesinden gelmektedir. Kelime şişme, şişkinlik anlamında kullanılmaktadır (Türk, 1997: 85). İktisat terimi olarak fiyatların şişmesi, yükselmesi manasında kullanılmaktadır (Düğer, 1983: 1). En basit ifadeyle enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli ve hızlı artışlar olarak tanımlanmaktadır (Dinler, 2000: 404). Mal ya da hizmet fiyatlarında oluşan değişiklikler ya da bir malın fiyatının devamlı artması ya da fiyatlar genel düzeyini değiştirmeden fiyatların artması daima enflasyon olarak nitelendirilmemektedir. Burada değişen göreceli fiyatlar olup, fiyatlar genel düzeyi değildir. Göreceli fiyatı artan bir mal diğer mallara nispeten daha pahalı olduğu anlamındadır. Fiyatların tek tek artması enflasyon olarak tanımlanmaz. Enflasyon olarak tanımlanması için fiyatlar genel düzeyinde devamlı bir artışın olması gerekmektedir. Dolayısıyla bazı mallarda fiyatların sürekli artması veya bir defa artması enflasyon olarak ifade edilmemektedir.

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki devamlı bir artış süreciyle birlikte paranın değerindeki devamlı bir düşüşü de ifade etmektedir. Herhangi bir malın değerinin düşmesi yalnızca o malın üretim ve satışını yapanları etkilemekte, ancak paranın değerindeki düşüş toplumun tamamını hatta küreselleşme nedeniyle tüm dünyayı olumsuz etkilemekte ve böylece enflasyon önemli bir sosyoekonomik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Orhan, 1995: 1).

Klasik iktisatçılar enflasyonu; para arzının artırılmasına bağlamış, para otoritelerinin, devlet harcamalarının gelirlerinin üzerinde gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkan bütçe açıklarının kapatılması amacıyla piyasada para arzının artırılması olarak ifade etmiştir (Kaygusuz, 2001: 1). Bu genel düşünce çerçevesinde devlet bütçesinin denk olması, kamu harcamalarının hacimce küçük, vergilerin düşük olması durumunda tutarlı bir ekonomik politika yürütülebilecektir (Karaaslan, 1999: 51). Bu tanıma karşılık Keynesyen iktisatçılar; enflasyonun sebebinin para arzı olduğunu ileri süren klasik iktisatçıların görüşlerine karşı çıkmış, toplam arz seviyesinin toplam talep seviyesinin altında kalması sonucunda enflasyonun oluştuğunu ileri sürmüşlerdir (Kaygusuz, 2001: 1). Bu teori, üretim ve fiyat düzeyinin

belirlenmesinde temel etkenin toplam talep olduğu düşüncesini benimsemiştir (Karaaslan, 1999: 58).

Enflasyon oluşma nedenleri, talep enflasyonu ve maliyet enflasyonu olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılmaktadır.

Talep Enflasyonu: Ekonomide talebe aşırı baskı olmasının sonucunda ortaya çıkar (Schiller, 1999: 137). Diğer bir ifadeyle toplam arzın toplam talebi karşılayamadığı ortamda fiyatlar yükselir. Ekonomilerde talebin önemli ölçüde uyarılmış olması ve toplam arzda artışın devamlılığının talep genişlemesinin altında seyretmesi durumunda talep enflasyonu söz konusu olmaktadır. Tam istihdam durumunda toplam talebin artması diğer alt piyasaların bazılarında aşırı talebe neden olmakta, dolayısıyla fiyatlar yükselmektedir (Alkın, 1998: 51).

Maliyet Enflasyonu: Kaynakların yetersiz kullanıldığı dönemlerde maliyet faktörlerinin fiyatlarında gerçekleşen yükselmelerin baskısıyla ortaya çıkan enflasyon türüdür (Samuelson ve Nordhaus, 1992: 604). Başka bir ifadeyle üretim fonksiyonunda gerçekleşen bir daralma maliyet enflasyonun oluşmasına neden olmaktadır.

Enflasyon; ulusal ve uluslararası alanda sosyal, politik ve ekonomik maliyetlere neden olmaktadır. Bu maliyetler ekonominin geneliyle ilgili olabileceği gibi işletmelerle ilgili maliyetlerde önemli bir bölümü oluşturmaktadır. İşletmeler düzeyinde enflasyonun etkisi en çok mali tablolarında gözlemlenmektedir.

2.1.Enflasyonun İşletmeler Üzerindeki Etkileri

Enflasyonist ortamda faaliyetlerini yürüten işletmeler; yönetim faaliyetlerinden planlama, karar verme ve denetim faaliyetlerine gereklilikleri gerçekleştirmekte zorlanmaktadır. Böylece bu dönemde işletme faaliyetlerini yönlendirecek doğru işletme politikaları oluşturamamaktadır (Yıldız, 2018: 205).

Enflasyon nedeniyle oluşan belirsizlik ortamının oluşturduğu risk (enflasyon riski, faiz riski) sonucu, girişimciler büyük ve uzun vadeli yatırımların yerine nakde dönüşüm süresi kısa, tevsî, yenileme yatırımların tercih edilmesine yol açmaktadır. İşletmelerin uzun vadeli yatırım yapamamaları nedeniyle yatırımların azalması ve ekonomik kalkınma hızının düşmesi, enflasyonun işletmeler üzerindeki olumsuz etkilerindendir (Yüce, 1999). Ayrıca uygun alanlarda yatırım kararları alınmasında, işletmelerin faaliyetleri için gereken finansmanın uygun şartlarda ve kaynaktan sağlanmasında, üretim miktarı ve mamul bileşiminin planlanmasında, yoğun rekabetin olduğu piyasalarda mamul fiyatının belirlenmesinde, kar payının dağıtım politikasının belirlenmesinde ve işletmelerin öz kaynaklarının korunması kararlarının alınmasında sorunlara yol açmaktadır (Yıldız, 2018: 204).

İşletmelerin sürdürülebilirliği, gelişim ve büyümeleri doğru yatırımlar yapmaları ile mümkün olmaktadır. İşletmeler, birçok faktörü değerlendirerek ve geleceğe ilişkin varsayımlar yürüterek yatırım kararını alırlar. Ancak enflasyonist ortamlarda yapılan çalışmalar doğru yatırım kararları için yetersiz kalmaktadır. Enflasyon nedeniyle mal ve hizmet fiyatlarında artış yaşanmaktadır. Fakat söz konusu mal ve hizmet talebin fiyat ve gelir esneklikleri farklı olduğundan enflasyon döneminde kısa vadede bazı mal ve hizmet karlılığı artmakta bazılarının

ise azaltmaktadır. Bu durum işletmelerin yanlış yatırım kararları almalarına veya yatırım yapmakta çekimser davranmalarına neden olmaktadır. Yatırımcılar bu süreçte spekülatif amaçlı kısa vadeli yatırımları uzun vadeli yatırımlara tercih edebilir. Bu durum üretken yatırımların daralmasına neden olmaktadır (Altınışik, 2019: 8).

2.2.Enflasyonun Mali Tablolar Üzerindeki Etkileri

Mali tablolar, muhasebe sistemine raporlanan bilgilerin, bu bilgileri kullanacak kişilere belli dönem aralıklarında iletilmesini sağlayan araçlardır (Varol, 2022: 20). Mali tabloların amacı; bilgi kullanıcılarına işletmenin finansal durumu ve faaliyet sonuçları hakkında bilgi sunmak, gelecekteki nakit akışlarının değerlendirilmesine yardımcı olmak ve gerçeğe uygun bilgi sağlamaktır (Keleş, 2015: 33).

Muhasebe uygulamalarına göre muhasebe kayıtlarının yapılması ve mali tabloların düzenlenmesinde temel kavramların kullanılması gerekmektedir. Ayrıca muhasebenin temel kavramları arasında yer alan parayla ölçme ve maliyet esaslı enflasyon dönemlerinde önem kazanmaktadır (Karapınar ve Gürdal, 2003: 15). Maliyet esaslı kavramına göre işletmenin edindiği varlık ve hizmetlerin muhasebeleştirilmesinde, elde etme maliyetleri esas alınmaktadır. Parayla ölçme kavramı ise, iktisadi olay ve işlemlerin ortak ölçüt birimi olarak para ile muhasebeleştirilmesini ifade etmektedir. Söz konusu kavram, kullanılan paranın değerinde zamanla değişiklik olmadığını dolaylı olarak ifade etmektedir. (Yıldız, 2018: 206-207). Bu varsayıma dayanarak yapılan işlemler yapıldıkları dönemin para birimiyle muhasebeleştirilmekte, işletmelerin iktisadi varlıkları edinildikleri tarih maliyet değerleriyle değerlendirilmektedir. Mali tabloların anlamlı ve tutarlılığı, paranın satın alma gücündeki değişikliklerin muhasebe raporlarına yansıtılmasıyla sağlanacaktır (Karapınar ve Gürdal, 2003: 15).

Fiyatların devamlı arttığı zamanlarda mali tablolarda farklı tarihte yapılan işlemlerin sonucunda oluşan verilerle işletmelerin varlık ve kaynakları reel olarak tespit edilememekte (Varol, 2022: 20), işletmelerin muhasebe sistemleri ve mali tabloları anlamsızlaşmaktadır. Bu durumda normal dönemlerde, muhasebede uygulamaları kapsamında yapılan kayıt, tasnif, takdim, yorumlama ve kontrol metotları yönetim kararlarına dayanak olacak doğru mali tablo verilerinin sağlanması imkanı sunarken, enflasyon dönemlerinde bu vasıf önemli oranda değer kaybetmektedir (Yüce, 1999).

Tarihi değerleri dikkate alan geleneksel muhasebe sisteminde enflasyon nedeniyle reel değerler yansıtılmamaktadır. Bununla birlikte klasik muhasebe, özel fiyat hareketlerini ve genel fiyat seviyesindeki değişimi dikkate almadığından kayıp veya kazançlar sonuç hesaplarına yansıtılmamakta dolayısıyla dönemin kârı veya zararı da gerçek durumunu gösterememektedir (Keleş, 2015: 33). Bu durum işletmelerin rasyonellikten uzaklaşmalarına ve dönem sonlarında oluşan fiktif kârları dağıtmalarına neden olur. Başka bir anlatımla, yüksek enflasyon dönemlerinde klasik muhasebe yöntemine göre hazırlanan mali tablolar, fiyat hareketleri nedeniyle para biriminin satın alma gücünün azalmasını dikkate almadan hazırlandığı için anlamsızlaşmakta ve işletmelerin varlıkları piyasa fiyatlarının çok altında değerlendirildiğinden işletmenin piyasa değeri gerçek olarak belirlenmemektedir (Karasioğlu ve Erdemir, 2005:

146). Ayrıca gelir ve gider kalemleri satın alma gücü farklı para birimiyle raporlandığından, mali tabloların homojenliği bozulmakta, karşılaştırma yapma imkanı ortadan kalkmakta ve işletmenin faaliyet sonuçları önemli ölçüde farklılık göstermektedir (Varol, 2022: 20). Dolayısıyla işletmelerde fiktif kârların oluşmasına yol açmaktadır. Söz konusu karlar üzerinden dağıtılacak temettü ve ödenecek vergi tutarı, işletmenin üretim potansiyeli ve özsermayenin satın alma gücünde azalmaya neden olacaktır (Yüce, 1999). Bununla birlikte enflasyon sebebiyle fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan artışlara kıyasen işletme varlıkları piyasa fiyatlarının çok altında değerlendirildiğinden işletmenin piyasa değeri doğru belirlenmemektedir.

Enflasyondan arındırılmamış mali tablolar, vergi matrahının yanı sıra işletme ve makro ekonomi üzerinde de olumsuz etkilere neden olmakta; sermaye piyasasını, yabancı sermayeyi, yatırım kararlarını ve istihdamı menfi olarak etkilemektedir. Dolayısıyla oluşan bu tür kaynak verimsizlikleri de enflasyon nedenlerindedir. İşletmelerin sürdürülebilirliği ve olumsuzlukların önlenmesi ancak fiyat hareketlerinin mali tablolar üzerindeki olumsuz sonuçlarının bertaraf edilmesi, mali tabloların fiyat hareketleriyle uyumlu olarak düzenlenmesiyle mümkün olacaktır (Akdoğan ve Tenker, 2001: 689).

2.2.1. Enflasyonun Bilanço Üzerindeki Etkileri

Bilanço; işletmenin varlıkları, yükümlülükleri ve özkaynaklarını tasnifli bir şekilde göstererek muhasebe kayıtları kapsamında işletmenin mali durumunu gösteren tablodur (Varol, 2022: 21). Bilançolar tarihi maliyet esasına göre hazırlanmaktadır. Enflasyon döneminde tarihi maliyet esasına göre hazırlanmış bilançolar, işletmelerin varlık ve kaynak yapısıyla ilgili gerçek bilgiler vermemektedir. Dolayısıyla gerçeği gösterme ve işletme ilgililerine yardımcı olma fonksiyonunu yitirmektedir. İşletmelerin mali tablolarının gerçeği yansıtmaması bilgi kullanıcılarını yanıltır. Bu sebeple bilanço kalemleri üzerinde fiyat hareketleri analiz edilerek düzeltmeler yapılması, bilgi kullanıcılarının gerçek ve doğru bilgilere ulaşması açısından anlamlı olmaktadır (Gökçen, 2004: 15). Enflasyonun neden olduğu fiyatlar genel seviyesindeki artışlar tüm bilanço kalemlerinde aynı etkiyi göstermemektedir (Varol, 2022: 21). Bu nedenle enflasyondan etkilenmelerine göre bilanço kalemleri parasal ve parasal olmayan kalemler olmak üzere ikiye ayrılabilir (Açık, 2006: 349). Bu ayrım, bu kalemlerin fiyat hareketlerini izleyip izleyemedikleri dikkate alınarak yapılmaktadır (Yıldız, 2018: 207).

Parasal kalemler, parasal varlık kalemi ve parasal kaynak kalemi olarak değerlendirilmektedir. Parasal varlık kalemi, paranın değerinde meydana gelen değişimlerle birlikte nominal değerleri değişmeyen fakat satın alma gücü fiyat hareketlerinin tersi yönünde değişen kalemlerdir. Diğer bir anlatımla fiyat hareketlerinden etkilenmeden nominal tutarları sabit kalan kalemlerdir (Keleş, 2015: 34). Parasal kalemlerde enflasyonun satın alma gücünü azaltan etkisinden dolayı, bu tür varlıkları fazla olan işletmeler satın alma gücü kaybı yaşamakta ve zarar edebilmektedir (Doğan, 2023: 195).

Parasal kaynak kalemleri ise paranın değerinde meydana gelen değişimlerin karşısında nominal değerleri değişmeyen kalemlerdir. Fakat varlıkların tersine enflasyon ortamında fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine karşın borç yükü azalmaktadır. Dolayısıyla işletmenin

öz kaynaklarında artış yaşanmaktadır. İşletme önceden satın alma gücünün yüksek olduğu bir tutarı vadesi geldiğinde satın alma gücü düşük tutardan ödeyeceğinden borçlanmadan dolayı kar sağlayacaktır (Yavuz, 2007: 32).

Parasal kalemlerin, enflasyon döneminde satın alma güçleri azaldığından, dönem sonu ve dönem başı bilançolarının karşılaştırılması suretiyle yapılacak analizlerde yanıltıcı sonuçlar alınacaktır. Bu nedenle dönem başı parasal varlıkların, dönem sonu paranın değerine göre satın alma güçlerinin belirlenmesi ve karşılaştırmanın buna göre yapılması gerekmektedir (Gökçen, 2004: 15).

Parasal olmayan varlıklar, paranın değerinde meydana gelen değişmelerle paralel olarak nominal değerleri değişen, fakat satın alma değerleri değişmeyen varlıklardır. Bu varlıklar genellikle enflasyon dönemlerinde değerlerini korumaktadırlar. Maddi duran varlıklar, stoklar, gelecek dönem giderleri gibi kalemler parasal olmayan varlıklara örnek olarak verilebilir (Akdoğan ve Tenker, 2001: 689). Parasal olmayan kaynaklarsa, paranın değerinde değişimlerle beraber nominal değerleri değişen kalemlerdir (Keleş, 2015: 33).

Bilanço kalemlerinden olan sermaye, enflasyonist ortamda hızla değer kaybına maruz kalmaktadır. İşletmeler sermaye yetersizliği nedeniyle para piyasalarından fon talep edecek yükselen faiz nedeniyle finansman maliyetleri artacaktır. İşletmelerin yabancı kaynaklara sahip olması bu dönemde avantaj sağlamaktadır. Borçlandıkları tarihte bilançolara paranın o günkü satın alma gücünü ifade eden değerlerle alınmış borçlar, ödenme tarihinde de kayıtlı değerleriyle ödeneceğinden borçlu işletmelere enflasyon kazancı sağlamaktadır. İşletmelerin, bu dönemlerde uzun vadeli borçlanmaları tercih etmesi enflasyondan korunmalarına yol açacaktır. Borçları yabancı para olması durumunda enflasyon dönemlerinde yabancı paranın değerindeki değişime göre satın alma değerleri değişmektedir. Özkaynakların değeri varlıkların dağılımına göre değişiklik göstermektedir. Varlık dağılımında parasal varlıkların fazla olması enflasyon nedeniyle oluşan değer kayıplarının özkaynaklara yansımaları olumsuz yönde olacaktır (Gökçen, 2004: 16-17).

2.2.2. Enflasyonun Gelir Tablosu Üzerindeki Etkileri

Gelir tablosu, işletmelerin belli bir dönemde yaptığı satışlarını, diğer gelir kalemlerini ve bu gelirlerini elde etmesi için katlandığı maliyetlerini ve giderlerini gösteren mali tablodur (Akdoğan ve Tenker, 2001: 689). Gelir tablosu bilgi kullanıcılarının işletmeyle ilgili bilgi edinmelerinde, işletmenin performans değerlemesinin gerçeğe uygun olarak yapılmasında ve yönetim kararlarında önemli bir araçtır (Yükçü ve Özkan, 2003: 22). Bilgi kullanıcılarının doğru kararlar alabilmesi ve işletmelerin politikalarını belirleyebilmeleri için bu tabloların gerçek değerleriyle düzenlenmeli dolayısıyla enflasyondan arındırılmış olmalıdır. Fiyat hareketleri yaşanan dönemlerde tarihsel verilerle hazırlanan gelir tabloları, tablolardan bekleneni karşılayamamaktadır (Varol, 2022: 23).

Gelir tablosunda yer alan hesap kalemlerinin bir kesimi cari değerlerinden, bir kesimi de tarihi maliyet bedellerinden tablolara alınmaktadır. Satış tutarları cari değerlerinden, bu satışlarla ilgili maliyet tutarları tarihi maliyet değerlerinden gelir tablosuna yansıtılmaktadır. Enflasyonist ortamda işletmelerin ürettikleri mal ve hizmet satışlarının piyasa fiyatlarının

artması sonucunda satış gelirleri artacaktır (Yıldız, 2018: 208). Sonuç olarak işletmelerin gelirleri olduğundan daha fazla gelir tablosuna yansıtılırken katlandıkları maliyet ve giderler olduğundan daha düşüktür. Böylece işletmelerin reel gelirleri ve giderlerinin takdiri mümkün olmayacak, işletmelerin politikalarının saptanması güçleşecek, likidite ve karlılık durumları belirsizleşecektir (Açık, 2006: 350).

Klasik muhasebe ilkeleri kapsamında düzenlenen gelir tablosu, fiyatların istikrarlı olduğu dönemlerde ihtiyacı karşılayabilmekte ancak fiyatların yükseldiği dönemlerde verdiği sonuçlar anlamsız bir hal almaktadır. Gelir tablosu kalemlerine fiyat artışlarının etkisi de farklılık göstermektedir. Devir hızı düşük kalemlere etkisi daha fazla olurken, devir hızı yüksek kalemleri fiyat artışlarını yakından takip ettikleri için daha az etkilenmektedirler. İşletmelerin ana faaliyetleri mal ve hizmet satışlarıdır. Bunlardan elde edilen satış gelirlerinde reel bir artış olup olmadığının tespiti için satılan miktarda bir artış olup olmadığı ve söz konusu artışın paranın satın alma gücündeki kayıpları telafi edip etmeyeceği tespit edilmelidir (Gökçen, 2004: 17).

Firmanın sattığı mal ve hizmetlerin piyasa fiyatı, fiyatlar sürekli artış eğiliminde olduğundan enflasyon dönemlerinde gelir tablolarındaki brüt gelir tutar olarak artacaktır. Bu nedenle satış gelirlerindeki artışın reel bir artış olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Enflasyonun etkisiyle maliyet kalemlerini oluşturan hammadde stokları ve yarı mamul stokları maliyet değerleri ile muhasebe kayıtlarına alındığından, gelir tablosunda satılan mal ve hizmetlerin maliyeti olduğundan daha düşük görünmektedir (Varol, 2022: 23). Benzer şekilde amortisman giderleri de maliyetlerin yanlış hesaplanmasında önemli etkiye sahiptir. Alış maliyetleri üzerinden muhasebe kayıtlarına alınan makine, fabrika binası gibi maddi duran varlıkların amortisman tutarları enflasyon dönemlerinde düşük kalmakta, dolayısıyla maliyetlerin düşük hesaplanmasına neden olmaktadır (Altınışık, 2019: 26-27).

Enflasyon dönemlerinde işletmelerin belirli bir dönemde elde ettikleri gelirlerin tamamı olması gerekenden fazla, buna karşılık dönem içinde yapılan tüm maliyet ve giderler daha düşük tutarlarla kar-zarar tablosuna yansıtılmaktadır. Enflasyon muhasebesi düzeltmeleri olmadan, kar-zarar tablolarında kar genellikle yüksektir ve gerçek bir karı içermemektedir. Ancak enflasyonun tüm etkilerini içeren fiktif bir kar rakamı taşımaktadır. Bu nedenle dönem karları ve karlılık oranları olduğundan daha yüksek görünmektedir. Böylece; işletmelerin gerçek gelirleri ve giderlerinin takdiri mümkün olmayacak, işletme politikalarının belirlenmesi güçleşecek, durumları belirsizleşecektir. Ayrıca dağıtılan temettü tutarı olması gereken tutardan daha fazla olacağından işletmeler gerçek kârı değil, sermayelerini dağıtmış olacaktır (Keleş, 2015: 34).

Sonuç

Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli ve hızlı artışlar olarak tanımlanan enflasyon hizmet ve eşya fiyatlarında hızlı artışa neden olmaktadır. Yüksek enflasyonun yaşandığı ekonomilerde paranın satın alma gücü zayıflamakta, işletmelerin hesap kalemlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Yüksek enflasyon nedeniyle muhasebe tarafından düzenlenen mali tablolarda yapılan işlemler gerçek değerinden uzaklaşmaktadır. Mali tabloların enflasyondan arındırılması

halinde söz konusu tablolar karşılaştırılabilir ve gerçek değerinde hazırlanabilecek ve işletme paydaşlarının sağlıklı kararlar alabilmelerine imkan sağlayacaktır.

Enflasyon nedeniyle oluşan belirsizlik ortamında faaliyetlerini gerçekleştiren işletmeler planlama, karar alma ve denetim işlevlerinde bazı zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Söz konusu belirsizlik ortamının yarattığı risk sonucu, girişimciler büyük ve uzun vadeli yatırımların yerine nakde dönüşüm süresi kısa, yenileme yatırımın tercih edilmesine yol açmaktadır. İşletmelerin uzun vadeli yatırım yapamamaları nedeniyle yatırımların azalması ve ekonomik kalkınma hızının düşmesi, enflasyonun işletmeler üzerindeki olumsuz etkilerindedir.

Geleneksel muhasebe sistemi kapsamında hazırlanan mali veriler, enflasyonist ortamda işletmelerin gerçek durumunu yansıtmamaktadır. Fiyat düzeyindeki değişimler, geleneksel muhasebenin temel varsayımlarını hükümsüz kılmaktadır. Fiyat hareketlerini geçersiz kılan bir sistem tarafından üretilen bilgiler ve mali raporlar, işletmeyle ilgili bilgi kullanıcılarını yanıltmaktadır. Mali tablolar üzerinde fiyat hareketlerinin etkilerini azaltmak, bilgi kullanıcılarına doğru bilgiler sunmak için enflasyon muhasebesi uygulanmaktadır.

Kaynakça

- Açık, S. (2006). Enflasyonun Finansal Tablolar Üzerindeki Etkilerini Giderici Bir Tedbir Olarak Enflasyon Muhasebesi ve Türkiye'deki Yasal Düzenlemeler. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (2), 345-360.
- Akdoğan, N. & Tenker, N. (2001). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*, Gazi Kitabevi, (7. Baskı), Ankara.
- Alkın, E. (1998). Türkiye'de Anti Enflasyonist Politikaların Uygulanmasında Ortaya Çıkabilecek Zorluklar ve Sonuçlar Üzerine Bir Not, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Aylık Dergi*, (5).
- Altınışik, İ. (2019). Enflasyonun İşletmeler Üzerindeki Etkisi ve Bu Etkileri Gidermeye Yönelik Yöntemler, İksat Yayınları, Ankara.
- Dinler, Zeynel (2000), İktisada Giriş, 5. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.
- Doğan, Ö. (2023). Enflasyon Muhasebesi ile İlgili Yasal Düzenlemelerin Finansal Raporlama Çerçevesi Kapsamında Karşılaştırılmalı Değerlendirilmesi. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 190- 209.
- Düğer, İ. H. (1983). *Enflasyon ve Parasal Dinamikler*, Anadolu Üniv. Yayını No:23, Eskişehir
- Gökçen, G. (2004). Enflasyonun Mali Tablolar Analizine Etkileri, *Mali Çözüm Dergisi*, (69). 14-25.
- Karaaslan, A. (2015). Arz Yönlü İktisat Laffer Eğrisi ve İktisadi İstikrar Açısından Vergileme, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 47-51.
- Karapınar, A. & Kadir Gürdal (2003). *Enflasyon Muhasebesi*, TESMER (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Temel Eğitim ve Staj Merkezi, Meslek İçi Eğitim Serisi, TESMER Yayın No:54, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Karasioğlu, D. D. F. & Erdemir, A. G. N. K. (2005). Enflasyon Muhasebesi Uygulamalarında Temel İşlemler Üzerine Bir Çalışma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2005 (2), 145-167.

- Kaygusuz, M. (2001). Maliyet Enflasyonu ve Türkiye’de Maliyet Enflasyonunun Nedenleri’
<http://www.ceterisparibus.net/arsiv/mkaykusuz2.doc> (Erişim Tarihi: 15.04.2023).
- Keleş, D. (2015). TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı Çerçevesinde Finansal Tabloların Düzeltilmesi ve Finansal Analiz Sonuçları Üzerine Etkileri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (3), 31-52.
- Orhan, O. Z. (1995). *Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları*, Filiz Kitabevi.
- Samuelson, P.A. & Nordhaus, W.D. (1992). *Economics*, McGraw-Hill Int. Editions.
- Schiller, B.R. (1999). *The Macro Economy Today, Eighth Edition*, Boston: McGraw-Hill/Irwin.
- Türk, İ.(1997). *Maliye Politikası*, S Yayınları, Ankara.
- Varol, N. (2022). Inflation Accounting in Terms of Tax Legislation and Accounting Standards in Turkey. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (93), 19-30. DOI: 10.25095/mufad.979514.
- Yavuz, G. (2007). *Enflasyon Muhasebesi ve Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, F. (2018). Türkiye’de Muhasebe Bilgi Sisteminde Sağlanan Bilginin Yeterliliği ve Enflasyon Muhasebesi Uygulanması Gereği, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (14), 202-217.
- Yüce, M. (1999). Enflasyon Muhasebesi ve Bu Bağlamda Türk Vergi Sisteminde Yer Alan Düzenlemeler, *Mevzuat Dergisi*, (6), <https://www.mevzuatdergisi.com/1999/06a/01.htm>. (Erişim Tarihi: 16.04.2023).
- Yükçü, S. & Özkan, S. (2003). *Enflasyon Muhasebesi*, Yaklaşım Yayınları, Ankara.

RASYONEL OLMAYAN YATIRIMCI KARARLARININ HAVACILIK SEKTÖRÜ KARLILIK VE SÜRDÜREBİLİRLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ

Ahmet Selim SÜZER (1)

ÖZET

Havacılık alanındaki gelişmelerle birlikte dünyada hem ekonomik hem kültürel hem de taşıma alanlarında büyük değişimler gerçekleşmiştir. Havacılık ulaşımın hızlanması, mesafelerin kısalmasına yol açtığı gibi kültür ve ekonomik göçlerin de artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle havacılık şirketlerinin bağlı oldukları ülkelerin ekonomisine büyük katkı sağladıkları ve aynı zamanda bağlı oldukları ülkelerin ulusal bayraklarını tüm dünyaya taşıdıkları bir gerçektir. Özellikle havacılık sektörüne ait teknolojileri üreten ülkelerin ekonomik paylarının çok yüksek olması da havacılık gelecekteki önemini kanıtlamaktadır.

Havacılık sektörü hizmet sektörlerinin en önünde yer aldığından bu sektörün çalışanları ve yolcu kitlesinin iyi anlaşılması sektördeki şirketlerinin büyüme ve karlılıklarının artırılması için bir gerekliliktir. Bu nedenle de geleneksel finans analizlerinin insan psikolojisini değerlendirme konusundaki eksikliklerini davranışsal finans çerçevesinden değerlendirmek uygun olacaktır. Çünkü insanlara hizmeti amaçlayan sektörlerde bireylerin her zaman reel, temel ve teknik analizleri dikkate almadıkları çoğu zaman duygusal karar verdikleri gözlemlenmektedir.

Türkiye’de havacılık sektöründe rol alan şirketlerin davranışsal finans verilerini de dikkate almalarının kendi büyüme ve karlılıklarına sağlayacağı katkının yanında ulusal ekonomi ve ülke tanıtımına da büyük katkılar sağlayacağı gerçektir. Şüphesiz bu sektörde başarı yolcu ve yolcu farklılıklarına iyi değerlendirmek kadar çalışan memnuniyeti ve nitelikliliği ile de doğru orantılıdır. Ayrıca marka değeri ve şirket politikalarının davranışsal finans açısından değerlendirilmesi gerekmektedir.

Havacılık sektörü gerek ekonomik ve kültürel gerekse de teknolojik açıdan dünyanın en önemli sektörlerinden biridir. Bu bağlamda Türkiye’deki havayolu şirketlerinin ülke ekonomisi ve tanıtımına sağladıkları katkının artırılmasına yönelik çalışmaların azlığı ve özellikle de çalışan ve yolcuların duygusal etkenlerle karar verme mekanizmalarının incelenmesi ihtiyacını karşılama amacı güdülmektedir. Ayrıca Dünya’da büyük markaların aynı zamanda bağlı

Dr. Ahmet Selim Süzer

Dr. Ahmet Selim Süzer, İstanbul Teknik Üniversitesi Meteoroloji Mühendisliği Bölümü’nden mezun oldu. Yüksek lisans derecesini İstanbul Teknik Üniversitesi’nden Meteoroloji Mühendisliği, doktora derecesini ise İstanbul Gelişim Üniversitesi’nden İşletme alanında aldı. Atatürk Havalimanı meteoroloji Müdürlüğünde mühendis olarak çalıştı. Türk Hava Yolları Uçuş İşletme Dairesi Başkanlığı Performans ve Operasyon Yönetim Merkezi’nde ve İstanbul Gelişim Üniversitesi Havacılık Ulaştırma İşletmeciliği Bölümü’nde bölüm Başkanı ve Program başkanı olarak çalıştı. İstanbul Gelişim Üniversitesi Uçuş Harekât Uzmanlığı bölümünde program başkanlığı ve eğitim müdürlüğü yaptı. İstanbul Rumeli Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Havacılık Yönetimi bölümünde bölüm başkanlığı, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, İktisadi, İşletme ve Sosyal Bilimler Fakültesi’nde devam etmekte ve Okan Üniversitesi, Medipol Üniversitesi, Bilgi Üniversitesinde havacılık bölümlerinde dersler verdi. Dr. Süzer’in ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makaleleri, bildirileri, kitapları ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

buldukları ülkelerin de bayraklarını taşıdıkları günümüzde havayolu şirketlerinin sadece reel formüllerle karlılıklarını

arttırma ve büyüme hedefleri yerine psikolojik ve kültürel etkenlerin de dikkate alınarak karlılıklarını arttırmalarına yönelik çözüm önerileri araştırılacaktır. Böylece hem sektörde arzu edilen gelişimin sağlanmasına hem ülke ekonomisine hem de şirketlerinin karlılıklarının arttırılmasına bir fayda sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rasyonel Olmayan Yatırımcı Kararları, Havacılık Sektörü, Karlılık, Sürdürülebilirlik

ABSTRACT

With the developments in the field of aviation, great changes have taken place in the world, both in economic, cultural and transportation areas. The acceleration of aviation transportation leads to a shortening of distances, as well as an increase in cultural and economic migrations. For this reason, it is a fact that aviation companies make a great contribution to the economy of the countries they are affiliated with and at the same time, they carry the national flags of the countries they are affiliated with to the whole world. The fact that the economic shares of the countries that produce technologies belonging to the aviation sector are very high, proves the importance of aviation in the future.

Since the aviation sector is at the forefront of service sectors, a good understanding of the employees and passenger mass of this sector is a necessity for the growth and profitability of the companies in the sector. For this reason, it would be appropriate to evaluate the deficiencies of traditional finance analyzes in evaluating human psychology from the behavioral finance framework. Because in sectors aiming to serve people, it is observed that individuals do not always take real, fundamental and technical analyzes into account and often make emotional decisions.

It is true that companies that play a role in the aviation industry in Turkey, take into account the behavioral finance data, as well as contribute to their own growth and profitability, as well as to the promotion of the national economy and country. Undoubtedly, success in this sector is directly proportional to employee satisfaction and qualification as well as evaluating passengers and passenger differences. In addition, brand equity and company policies need to be evaluated in terms of behavioural finance.

The aviation sector is one of the most important sectors in the world, both economically, culturally and technologically. In this context, it is aimed to meet the need to examine the lack of studies on increasing the contribution of airline companies in Turkey to the country's economy and promotion, and especially examining the decision-making mechanisms of employees and passengers with emotional factors. In addition, solutions for airline companies to increase their profitability with only real formulas and increase their profitability by considering psychological and cultural factors instead of growth targets will be investigated. Thus, it is aimed to provide a benefit both for the desired development in the sector, for the country's economy and for increasing the profitability of the companies.

Keywords: Irrational Investor Decisions, Aviation Sector, Profitability, Sustainability

GİRİŞ

Havacılık alanındaki gelişmelerle birlikte dünyada hem ekonomik hem kültürel hem de taşıma alanlarında büyük değişimler gerçekleşmiştir. Havacılık ulaşımın hızlanması, mesafelerin kısalmasına yol açtığı gibi kültür ve ekonomik göçlerin de artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle havacılık şirketlerinin bağlı oldukları ülkelerin ekonomisine büyük katkı sağladıkları ve aynı zamanda bağlı oldukları ülkelerin ulusal bayraklarını tüm dünyaya taşıdıkları bir gerçektir.

Havacılık sektörü hizmet sektörlerinin en önünde yer aldığından bu sektörün çalışanları ve yolcu kitlesinin iyi anlaşılması sektördeki şirketlerinin büyüme ve karlılıklarının artırılması için bir gerekliliktir. Bu nedenle de geleneksel finans analizlerinin insan psikolojisini değerlendirme konusundaki eksikliklerini davranışsal finans çerçevesinden değerlendirmek uygun olacaktır. Çünkü insanlara hizmeti amaçlayan sektörlerde bireylerin her zaman reel, temel ve teknik analizleri dikkate almadıkları çoğu zam duygusal karar verdikleri gözlemlenmektedir.

Türkiye’de havacılık sektöründe rol alan şirketlerin davranışsal finans verilerini de dikkate almalarının kendi büyüme ve karlılıklarına sağlayacağı katkının yanında ulusal ekonomi ve ülke tanıtımına da büyük katkılar sağlayacağı gerçektir. Şüphesiz bu sektörde başarı yolcu ve yolcu farklılıklarına iyi değerlendirmek kadar çalışan memnuniyeti ve nitelikliliği ile de doğru orantılıdır. Ayrıca marka değeri ve şirket politikalarının davranışsal finans açısından değerlendirilmesi gerekmektedir.

Havacılık sektörü gerek ekonomik ve kültürel gerekse de teknolojik açıdan dünyanın en önemli sektörlerinden biridir. Bu bağlamda Türkiye’deki havayolu şirketlerinin ülke ekonomisi ve tanıtımına sağladıkları katkının artırılmasına yönelik çalışmaların azlığı ve özellikle de çalışan ve yolcuların duygusal etkenlerle karar verme mekanizmalarının incelenmesi ihtiyacını karşılama amacı güdülmektedir. Ayrıca Dünya’da büyük markaların aynı zamanda bağlı oldukları ülkelerin de bayraklarını taşıdıkları günümüzde havayolu şirketlerinin sadece reel formüllerle karlılıklarını artırma ve büyüme hedefleri yerine psikolojik ve kültürel etkenlerin de dikkate alınarak karlılıklarını arttırmalarına yönelik çözüm önerileri araştırılacaktır. Böylece hem sektörde arzu edilen gelişimin sağlanmasına hem de ülke ekonomisine hem de şirketlerinin karlılıklarının artırılmasına bir fayda sağlamak amaçlanmaktadır.

Gerçekleştirilen araştırma kapsamında zaman ve maliyet kısıtları nedeni ile bazı sınırlılık ve varsayımlar belirlenmiştir. Araştırma için oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme soruları, çalışmanın amacını gerçekleştirebilecek bilimsel bulgular için yeterli olacaktır. Katılımcıların sorulara tarafsız ve objektif cevap vereceği varsayılmaktadır. Çalışmanın teorik bölümü, ikincil kaynakların (kitap, tez, makale... vs.) yöntemiyle tamamlanacaktır. Çalışmanın konusu; “Rasyonel Olmayan Yatırımcı Kararlarının Havacılık Sektörü Karlılık ve Sürdürülebilirliği Üzerine Etkisi” başlığının içeriği ile sınırlıdır.

Çalışmanın literatür bölümünde ikincil kaynaklar taramasıyla elde edilen verilerden derlenen niteliksel bilgiler yer alacaktır. Çalışmanın uygulama bölümünde, oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla, katılımcılardan elde edilen verilerin yorumlanması

ve oluşturulan araştırma sorularına cevaplar aranacaktır. Dolayısıyla çalışmanın uygulama kısmında araştırmanın; amacı, kapsamı, problemi, varsayımları, araştırma soruları, sınırlılıkları, evren ve örnekleme ve sonuçlar ile ilgili bilgiler yer alacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Havayolu Sektörü

2.1.1. Sektörün Özellikleri ve Faaliyetleri

Havayolu Sektörünün amacı insanlara ödeyebilecekleri bir fiyat karşılığında bir hizmet sunmak ve bu sunulan hizmetten kâr elde etmek için masrafları fiyatın altında tutmaktır. Bu anlamda Telekomünikasyon veya Bankacılık gibi diğer birçok sektörden farklılığı bulunmamaktadır ancak sektörü anlayabilmek için kendisine ait özellikleri bilmek gerekmektedir.

Havayolu endüstrisi bir hizmet endüstrisidir. Bununla birlikte, hava taşımacılığına katılan donanım ve tesisler nedeniyle imalat sanayi de sektöre dâhil edilebilmektedir. Taşıyıcılar müşterilerine, onları ve eşyalarını bir bedel karşılığında bir noktadan diğerine nakletme hizmeti sunmaktadır (ATA, 2008).

Havayolu Taşımacılığı, taşımacılık endüstrisinin önemli bir alt sektörüdür ve birçok karmaşık yönetmelikle sınırlandırılmıştır. Hızlı değişim, ekonomik dalgalanmalar ve yeni teknoloji ile karakterize olan dinamik bir endüstri haline gelmiştir (Lazar, 2003). Bankacılık, sigorta şirketleri, oteller ya da yemek servisi gibi diğer hizmet endüstrileri ile karşılaştırıldığında ortaya bazı benzerlikler çıktığı görülmektedir. Ancak müşteriler tarafından ödenen paranın karşılığında verilen hiçbir ürün olmadığından, envanterin daha sonraki bir tarihte satılması için depolama gibi bir seçenek bulunmamaktadır. Bu, uçuş başladıktan sonra satılmamış koltukların daha sonrası için saklanamayacağı anlamına gelmektedir (ATA, 2008). Dolayısıyla doluluk oranlarının ve gelirin azalmaması, birim maliyetlerinin artmaması için, havayolu işletmeleri üretimlerini etkili bir şekilde yönetmek zorundadır. Pek çok hizmeti sektörü sadece satış kanalına ihtiyaç duyarken, havayolu taşımacılığı daha fazlasına ihtiyaç duymaktadır. Uçaklar, uçuş simülatörü eğitimleri, bakım hangarları, ofisler, temsilcilikler sektörün vazgeçilmezleri olmuştur (ATA, 2008).

Havayolu müşterileri temelde iş ve tatil yolcuları olarak ayrılmaktadır. İş amaçlı seyahat eden yolcular havayolu işletmelerinin en önemli müşteri profilini oluşturmaktadır (Hanlon, 1999). Çünkü yıl boyu çok kez seyahat etmektedirler ve sektör için daha yüksek kâr payı olan birinci sınıf biletleri satın almaktadırlar.

Sektör petrol fiyatlarına, personel maliyetlerine ve uçakları satın alırken kullandıkları kredilerin borçlanma maliyetlerinde oluşan değişikliklere oldukça duyarlıdır. 1998 yılından bu yana petrol ve jet yakıt fiyatlarındaki keskin yükseliş nedeniyle, sektörde maliyetlerinin acilen azaltılma ihtiyacı doğmuştur. Ortalama ham petrol fiyatı, 1998 yılında varil başına 12 dolardan 2008'de varil başına 140 dolara yükselmiş ve daha sonra 2016 yılında tekrar 33 dolara düşmüştür. Petrol fiyatlarında bu durmak bilmeyen iniş ve çıkışlar sektörün en büyük zorluğu ve sıkıntısı olmuştur.

Havayolu taşımacılığı sektörünün gelişimi ve rekabet stratejileri, yalnızca maliyet azaltma önlemlerini ve daha iyi gelir yönetimi araçlarını değil, aynı zamanda diğer havayolu şirketleriyle stratejik ittifaklarını da içermektedir. Havayolu şirketleri dünyanın her köşesine uçuş hizmeti vermek yerine yeni piyasalara erişmek ve yolcu hizmeti verebilmek için diğer havayolları ile ortaklıklar ve ittifaklar oluşturmaktadır. Bu ittifaklar ortak pazarlama, bakım,

yer hizmetleri, eğitim, bilgisayarlı rezervasyon sistemleri ve işletimde ihtiyaç dışı tekrarlanmaları ortadan kaldırarak maliyetleri düşürmektedir (Borenstein ve Rose, 1995).

2.1.1.1. Havayolu Piyasası

Havayolu ürününü talep edenler ile ürünü arz edenlerin karşılaştığı ve fiyatı belirledikleri yerdir. Havayolu yolcu taşımacılığında piyasa kavramı şehir çiftlerinden veya ülkelerden ya da bölgelerden oluşmaktadır. İstanbul-Ankara arası, şehir çifti piyasasına, öte yandan Avrupa-Türkiye piyasası bölge çifti piyasasına örnektir. Çalışmanın ampirik analizinde rekabet, şehir çifti piyasaları arasında ölçülmekte ve değerlendirilmektedir (ICAO, 2004).

2.1.1.2. Havayolu Taşımacılığı Bölümlendirmesi

Havayolu piyasasında ürünü talep edenler yolculardır ve yolcuların türlerine göre havayolu piyasası da bölümlendirilmektedir. Aynı anda farklı türdeki yolcuların istek ve ihtiyaçlarına karşılık vermek talebin bölümlendirilmesi olarak da tanımlanmaktadır. Tek bir uçuşta tatil amaçlı seyahat eden yolcu ile iş amaçlı seyahat eden yolculara uygulanan fiyat ve sunulan hizmet farklılıkları, söz konusu piyasanın veya diğer deyimle talebin bölümlendirilmesi şeklinde ifade edilmektedir. Havayolu taşımacılığı bölümlendirmesi, geliri arttırmak için fiyat farklılaştırması aracı olarak da kullanılmaktadır (Belobaba, Odoni ve Barnhart, 2009). Ankara-İstanbul piyasasında iş amaçlı seyahat edenlerle tatil amaçlı seyahat edenlerin ödemeye razı oldukları fiyatlar farklı olabilmektedir. İşte bu nokta havayolu işletmeleri aynı piyasada seyahat eden yolculara farklı hizmetler sunarak diğer bir deyişle havayolu ürününü çeşitlendirerek daha fazla gelir elde etmektedirler.

2.1.2. Sektörün Performansı

2003 yılında havacılık sektöründe atılan adımlardan iç hat piyasası olum yönde etkilenmiştir. 2003 yılında 9,147 iç hat yolcusu 2016 yılında 102,499,358 yolcu sayısına ulaşmıştır (TUİK, 2017). Ayrıca 2013 yılında SHGM tarafından verilen “Teşvikli Hat” uygulaması iç hat havayolu piyasasının gelişmesi açısından önemli bir adım olmuştur. Bu uygulamayla birlikte yeterli yolcu talebi olmayan ve ticari sebeplerle tarifeli sefer düzenlenmeyen piyasalarda havayolu taşımacılığının gelişmesi için, ilgili piyasada 2 yıl süreyle diğer şirketlerin faaliyet göstermesi engellenmiştir. Bu sayede yolcu sayısının az olduğu piyasalar bir süre rekabetten korunmaktadır. Ayrıca teşvikli hat uygulaması kapsamında yer alan şirketin, belirli kurallar sayesinde yüksek fiyatlar belirlemesinin önüne geçilmektedir. THY'nin Çanakkale-Ankara hattında düzenlediği seferler bu uygulama dâhilinde gerçekleşmektedir (Gerede, 2015).

Havayolu endüstrisinde, yolcu trafiği ve havayolu çıktıları için standart ölçüler mevcuttur. Bunlar, havayolu performansı için ortak ölçütler oluşturan çeşitli araçlarla birleştirilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde sektörün performans ölçümlemesine dair yöntemlere yer verilmiştir.

2.1.2.1. Havayolu Yolcu Trafiği ve Havayolu Yolcu Geliri

Sektörde, yolcu trafiği ve havayolu çıktısı ile ilgili standart ölçüler bulunmaktadır. “Havayolu yolcu trafiği” ölçütü, aslında tüketilen veya satılan havayolu taşımacılığı çıktı miktarını ölçmektedir. Havayolu işletmeleri için “trafik”, taşıdıkları yolcu sayısını ve sattıkları koltukları ifade etmektedir. Talep de hem uçuş yapan hem de seyahat etmek isteyen ancak yeterli kapasite olmadığı için uçamayan yolcuları kapsamaktadır. Havayolu yolcu trafiği, taşınan yolcu sayısına göre ölçülebilmektedir, ancak havayolu trafiğinin en yaygın ölçütü, gelir yolcu kilometresidir (RPK) veya alternatif olarak gelir yolcu milidir (RPM). Bir RPK, km bazında taşınan ücretli yolcu olarak tanımlanmaktadır (Belobaba, Odoni ve Banhart, 2016).

Örneğin, İstanbul-İzmir piyasasında iki şehir arasındaki mesafe 314 km'dir. Bu mesafe boyunca 200 kişilik bir uçakta 150 yolcuyla yapılan bir uçuş operasyonunda 47,100 RPK'lık bir havayolu yolcu trafiği üretilmektedir. Fiyatlar mesafeye, mevsime, koşullara ve satın alınan ürünün özelliklerine göre değişmektedir. Getiri, bir piyasada, bir güzergâh dizisinde veya bir havayolu işletmesi için bir bölgede, kilometre başına her yolcu tarafından ödenen ortalama tutarın bir ölçüsüdür. Getiri, RPK tarafından toplanan toplam yolcu gelirlerini bölerek hesaplanmıştır. Örneğimizde, 47,100 RPK taşıyan uçuşun 40,000 TL toplam yolcu geliri sağlanması durumunda, getirisi RPK başına 0,85 TL olmuştur (Belobaba, Odoni ve Banhart, 2016).

2.1.2.2. Doluluk Oranı

Doluluk oranı, tek bir kesintisiz uçuş için, yolcu sayısının ilgili uçuşta kullanılan uçak koltuk sayısına bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Örnek uçuşumuzda, doluluk oranı mevcut koltuklara bölünerek %75 (150/200) olarak hesaplanabilmektedir. Bir diğer hesaplama yöntemi RPK'nın ASK'ye bölünmesidir. Örnek uçuşumuzun doluluk oranı, 47,100 RPK'nın 62,800 ASK'ye bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Sonuç yine %75 olmaktadır (Belobaba, Odoni ve Banhart, 2016).

2.1.2.3. Firma Çıktısı

Bir havayolu işletmesinin çıktısı, işletilen uçak kalkış sayısı ve yolcu koltuk sayısı dâhil olmak üzere çeşitli şekillerde gösterilebilmektedir. Havayolu yolcu gelir kilometresine benzer şekilde, havayolu çıktısının en yaygın ölçütü arz edilen koltuk kilometre (ASK) veya arz edilen koltuk milidir. Bir ASK, 1 km'de arz edilen koltuk olarak tanımlanmaktadır. Örneğimizde, 200 koltuklu bir uçakla 314 km'lik bir mesafede uçuş gerçekleştirildiğinde; 62,800 ASK'lık havayolu çıktısı üretilmektedir. Birim çıktı başına (ASK) ortalama işletme gideri, havayolunun birim maliyetidir, maliyet etkinliğinin önemli bir ölçümüdür ve bu da hem zaman içinde hem de havayolu şirketleri arasında karşılaştırılmalıdır. Birim maliyet, bir rota, bölge veya toplam ağ için bir havayolu işletmesinin ürettiği ASK'ye bölünen toplam işletme gideridir. İstanbul-İzmir piyasasındaki uçuştan yola çıkarak, böyle bir uçuşu gerçekleştirebilmek için 25,000 TL'lik bir maliyet olduğu varsayımı altında bu uçuş için birim maliyet, ASK başına 0,40 TL'dir (25,000/62,800 TL) (Belobaba, Odoni ve Banhart, 2016).

2.1.2.4. Havayolu İşletmesinin Kâr Denklemi

Tüm sektörlerde olduğu gibi, bir havayolunun işletme kârı toplam gelirlerden toplam işletme giderinin çıkarılması olarak tanımlanmaktadır. Havayolu yolcu taşımacılığı için, gelir ve gider aşağıdaki şekilde ayrılabilir:

$$\text{Operasyon Kârı} = \text{RPK} \times \text{Getiri} - \text{ASK} \times \text{Birim Maliyeti}$$

Yine İstanbul-İzmir arasındaki uçuş örneği üzerinden devam edildiğinde, operasyon kârının (47,100 RPK $\times$ 0,85 - 62,800 ASK $\times$ 0,40) pozitif olduğu görülmektedir. Burada verilen örnek tamamen varsayımlarla oluşturulmuştur. Havayolu işletmelerinin ilgili uçuş operasyonundan kâr sağlayabilmeleri için birim maliyetleri düşürmeleri gerekmektedir. Ancak bu denklemdeki verileri değiştirmek için yapılan her stratejik uygulama diğer faktörler üzerinde istenmeyen sonuçlara yol açabilmektedir.

Uçuş sıklığında artış, diğer her şey eşit olduğunda, toplam ASK'yi ve dolayısıyla toplam işletme giderlerini de artışa neden olacaktır. Yolcu servis kalitesindeki iyileştirmeler, birim maliyetleri artıracaktır. Öte yandan toplam yolcu gelirini arttırmak için, herhangi bir fiyat artışına gidilmesi kaçınılmaz olarak yolcu trafiğinin azalmasına yol açacaktır. Talep esnekse fiyat artışı, geliri pozitif etkileyecektir. Faaliyet giderlerini düşürerek kârlılığı arttırmak isteyen

havayolu şirketleri, birim maliyetleri ve havayolunun çıktısını (ASK) düşürebilmektedir. Her iki strateji de toplam işletme giderlerinin düşmesine neden olabilmektedir. Ancak bu durum havayolu kârı denkleminde diğer koşullar üzerinde olumsuz etkiler doğurabilmektedir. Havayolu şirketlerinin ortak taktığı yolcu servis kalitesini azaltarak birim maliyetleri azaltmaktadır. Bununla birlikte, bu tür maliyet kesintileri yolcu talebini olumsuz etkileyebilmektedir. Son olarak, bir havayolu şirketi, üretim seviyesini (ASK) azaltarak toplam işletme giderlerini azaltmaya karar verebilmektedir. Operasyon yapılan uçuş sayısını azaltmak, toplam işletme maliyetlerini açıkça azaltacaktır, ancak düşük frekanslar piyasa payı kayıplarına yol açabilmektedir. Aynı zamanda, azaltılmış frekanslar veya daha küçük uçak kullanımı, ASK'yi ve toplam işletme giderlerini düşürebilmekte, ancak havayolunun sabit masrafları artık daha az ASK'ye yayıldığından daha yüksek birim maliyetlere yol açabilmektedir.

Burada sunulan temel havayolu kârı denklemi ve denklemdeki her bir performans ölçümünün birbirlerine olan bağımlılıkları, işletmelerin karar verme noktasında neleri göz önünde bulundurduklarını göstermektedir. Denklem, aynı zamanda havayolu kârlılığını artırmak ve bu kârlılığı sürdürmek için uygun stratejiler bulmanın zorluğuna dikkat çekmektedir (Belobaba, Odoni ve Banhart, 2016).

2.1.2.5. Ekonomiye Dolaylı ve Doğrudan Etkileri

Havayolu taşımacılığı endüstrisi hem kendi faaliyetleri hem de diğer endüstriler için önemli bir ekonomik etkiye sahiptir. Havayolu yolcu taşımacılığı sektörü ekonomik olarak üç farklı fayda sağlamaktadır ve bu fayda tipik olarak GSYH'ye katkısı, sektör ve tedarik zinciri tarafından üretilen istihdam ve vergi gelirleri olarak ölçülmektedir. Ancak sektör tarafından yaratılan ekonomik değer bundan daha fazladır. Havayolu yolcu taşımacılığı, yolcu açısından avantajları, ülkeler, şehirler ve piyasalar arasında oluşturulan bağlantıları, uluslararası sermaye piyasalarına erişim sağlamak, yabancı yatırımı ülkeye çekmek, ticaret kümeleri, uzmanlaşma ve çok sayıda yüksek vasıflı işçi istihdamı gibi faydaları yaratan önemli bir alt yapı varlığını temsil etmektedir (ATAG, 2005).

2015 yılı itibariyle havacılık sektöründe 191,716 kişi istihdam edilmiştir (TUIK, 2017). Ekonomiler büyüdükçe hava taşımacılığının kendisi de ekonomik büyümenin önemli bir nedeni ve kolaylaştırıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kullanıcılarına sağladığı doğrudan fayda ve dünya ekonomisine olan pozitif katkısıyla, ülkeleri küresel ekonomiye entegre etmektedir (ATAG, 2005).

Havayolu yolcu taşımacılığı endüstrisinin doğrudan etkileri, havayolu ve havaalanı işletmeciliği, uçak bakımı, hava trafiği kontrolü ve düzenlemesi ve kayıt hizmeti, bagaj taşıma, ikram tesisleri gibi doğrudan istihdam ve faaliyetleri kapsamaktadır. Bu faaliyetlerin hepsinin bir havalimanında yapılmasına gerek yoktur, bazıları merkez ofiste gerçekleşmektedir. Doğrudan etkiler, uçak ve bileşenlerini havayolları ve ilgili işletmelere satan havacılık üreticilerinin faaliyetlerini de kapsamaktadır (ATAG, 2005).

2.2. Davranışsal Finans Kavramı ve Davranışsal Finansın Temelleri

Ekonomi ve finans bilimi, yatırım ile ilgili kararlar alınırken insanların ihtiyaç duyulabilecek tüm bilgilere sahip olabildiklerini, yatırım yaparken bu bilgileri dikkate alarak karar verdiklerini varsaymaktadır (Döm, 2003). Ancak bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar bireylerin karar alırken ihtiyaç duyulan verileri dikkate alarak seçim yapmadıklarını, birbirini tekrar eden karar verme hatalarına düştüklerini yani rasyonel davranmadıklarını göstermektedir. Bireylerin, kazanç ve zarar söz konusu olduğunda farklı davranışlar göstermeleri, algılanan riske olan duyarlılığın beklenen riske olan duyarlılıktan daha fazla olması, beklenen fayda teorisinin yeri ve önemini tartışılır hale getirmiştir. Beklenen fayda

teorisi yerine finansal piyasalarda karşılaşılan problemlerin çözülmesi ve anlaşılması için insan psikolojisi, bilişsel noksanlıklar ve beklenti teorisinin üzerinde durulmaya başlanmıştır (Döm, 2003). Davranışsal finans, finansal piyasaların davranışları hakkındaki bilginin geliştirilmesinde yararlı olabilecek psikoloji, sosyoloji, antropoloji bilimleri gibi insan davranışlarını temel alan bilim dallarından ve kuramlardan faydalanarak finansal piyasaları anlamaya çalışmaktadır.

Davranışsal finans bireylerin her zaman rasyonel kararlar almadığını, bu sebeple etkin piyasalar ve beklenen fayda gibi temel finans hipotezlerinin geçerli olmadığını savunmaktadır. Bireyler, yatırım kararı verecekleri zaman yüzde yüz akılcı davrandıkları varsayılsa bile karar aşamasına gelindiğinde belirsizlik söz konusu ortaya çıkacağından tahmin ve risk faktörlerini değerlendirmek durumunda kalacaklardır. Finansal piyasalarda çok sayıda yatırımcının, farklı ekonomik algılamalardan etkilenerek farklı kararlar aldığı düşünüldüğünde yatırımcıların kararlarının şekil verdiği endeks ve oranlarda da beklentilerden farklı birtakım sonuçlar oluşabilecektir. Bu durumda yatırımlara yönelik oluşan trendlerin, yalnızca ekonomik parametrelerle ve modellemelerle açıklanması mümkün olamayacaktır. Yatırımcının sosyal ve psikolojik davranışlarının sonucu şekillenen trendler yatırım kararı verenlerin psikolojilerini, tutum ve davranışlarını etkileyeceğinden, ekonomik faktörlerle davranışsal faktörlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri düşünülmektedir (Tufan, 2006).

Davranışsal finans, temelini insanların her zaman rasyonel davranmadıkları gerekçesine dayandırmakla birlikte bu görüşünü psikolojiden verdiği “algıda yanılısama” örnekleriyle desteklemektedir (Nofsinger, 2001).

İnsan beyni belirli bir sistemle çalışan bir bilgisayara benzememekte, bilgiyi işlerken bilişsel kısa yollarla, duygu ve düşüncelere ihtiyaç duymakta, bilgiyi kısa bir analiz sürecinden geçirdikten sonra belirli yargılara ulaşabilmektedir. Bu hızlandırılmış süreç ile edinilen yargı beyne ulaşmaktadır. Verilen kararlar bu sürecin hiç işlemediği durumlarda oluşacak kararlardan farklılık göstermektedir. Yukarıda sözü edilen kısa yollar ve bilgiyi işleme süzgeçleri psikolojik önyargılar olarak ifade edilmektedir (Nofsinger, 2001).

Geleneksel finans teorileri yatırım yapan bireyleri rasyonel beklentileri olan yatırımcılar olarak değerlendirmesine rağmen bireylerin karar alma sürecinde iddia edildiği gibi rasyonel davranmadığı düşünülmektedir. İnsanlar her durum ve şartta istenilen sonuçları verecek, kazancı en üst noktaya çıkarabilen, kaybı ise en aza indiren kararlar alamazlar. Bu açıdan düşünüldüğünde insan zihninin belirli bir kapasiteye sahip olduğu ve hata yapmaya açık olduğu düşünülmektedir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki insanlar belirli bir konu ile ilgili karar alırken matematiksel modellemeler yerine kendi duygu ve düşüncelerini tatmin edecek davranışlarda bulunmakta, bu yönde hareket etmektedirler. Bu durum insanların yatırım kararı alırken rasyonel tercihler yapabilmesini engellemektedir (Örerler, 2006).

Davranışsal finans teorisine göre insanlar duygulardan ve içlerinde buldukları ruh hallerinden etkilenen normal bireylerdir. Bu nedenle de bireyler, geleneksel finans teorilerinde öngörüldüğü şekilde her zaman optimum sonuç verecek tercihler yapamayacak, çoğunlukla faydalarını en üst noktaya çıkarabilecek kararlar yerine en iyi ihtimalle kendilerini en çok tatmin edecek kararları verme eğiliminde olacaklardır. Bireyler, belirsizlik altında karar verme söz konusu olduğunda bilgiyi edinme ve edinilen bilgileri en uygun biçimde değerlendirme konularında güçlük yaşamaktadır. Karar alma aşamasında karşılaşılan güçlükler karşısında bireyler, geleneksel finans teorilerinde yer alan matematiksel modellemeleri ve istatistikleri

kullanmak yerine psikolojik önyargıların oluşturduğu zihinsel kısa yolları kullanmaktadırlar (Montier, 2002).

2.2.1. Geleneksel ve Davranışsal Finans Teorilerinin Karşılaştırılması

Homo-economicus varsayımı üzerine kurulmuş geleneksel finans teorilerine göre insanlar karar verirken rasyonel düşünerek ve kendi çıkarlarını gözeterek hareket etmektedirler. Bu temelle şekillenen beklenen fayda teorisi, bireyleri, sürekli olarak faydayı maksimize etmeye çalışan, istikrarlı ve rasyonel bireyler olarak değerlendirmektedir. Psikoloji bilimi ise rasyonel birey modelinin, bireylerin davranışlarını anlamakta yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Yatırımlar açısından değerlendirildiğinde özellikle finans piyasalarında yaşanan anomalilerin, insan psikolojisi kaynaklı olduğu düşünülmektedir. İnsan psikolojisinin de sürece dahil edilmesiyle davranışsal finansın ortaya çıktığı düşünülmektedir (Çelik, 2013).

Karar verme ve karar verme süreci finans bilimi için oldukça büyük önem taşımaktadır. Rasyonel yatırımcı davranışlarını vurgulayan geleneksel finans teorileri ile bireylerin kararlarına etki eden psikolojik önyargıları öne çıkaran, geleneksel finans teorilerine karşı çıkararak insanların sistematik bir şekilde hata yaptığını ileri süren davranışsal finans kuramları, belirsizlik ve riskin olduğu durumlarda karar verme davranışlarını inceleyen iki önemli kuramdır (Sezer, 2013). Davranışsal finansın, geleneksel finans teorilerine yapılan bir dizi itiraz sonucu ortaya çıktığı düşünülmektedir. Geleneksel finansın, rasyonel insan ile ilgili yaptığı tanımlama, geleneksel finans teorilerine yapılan ilk eleştirilere kaynaklık etmektedir. Geleneksel finans teorileri rasyonel insanı, matematik ve istatistiğe hâkim, beklenen fayda teorisinin öngördüğü gibi her zaman faydayı maksimize eden, tercihlerini bu doğrultuda yapan kişi olarak tanımlamaktadır. Davranışsal finans ise insanların rasyonelliğinin sınırlı olduğunu öne sürmekte, bireylerin kararlarında zihinlerinde oluşturdukları kısa yolların etkili olduğunu, duyguların ve ruh halinin insan davranışlarında belirleyici faktörler olabileceğini vurgulamaktadır. Yatırımcılar açısından da değerlendirildiğinde bireyler karar verirken risk ve getirinin yanında farklı değişkenleri de değerlendirme eğilimindedirler. Bireylerin yaptığı değerlendirmenin sonucu, beklenen fayda teorisinde faydayı maksimize etmeye çalışan rasyonel bireylerin verdiği kararlarla aynı olmayabilmektedir. Yatırım kararları alınırken karmaşık optimizasyon problemlerinin çözülmesi gerektiği, her yatırımcının da bu problemleri çözebilme donanımına sahip olmadığı düşünüldüğünde, verilen kararların rasyonel davranış kurallarından sapmalar gösterebileceği düşünülmektedir (Bostancı, 2003).

Geleneksel finans teorilerine yapılan ikinci eleştiri etkin piyasalar teorisi üzerinedir. Etkin piyasalar teorisi, yatırımcı davranışlarındaki irrasyonelliğin piyasalar üzerindeki etkisini bir dereceye kadar kabul etmekle birlikte bu etkinin, arbitraj yoluyla rasyonel yatırımcılar tarafından yok edildiğini öne sürmektedir. Davranışsal finans ise arbitraj fırsatlarının, etkin piyasalar teorisinde öne sürüldüğü gibi, piyasalarda çoğunlukla oluşmadığını ve bu teorisin piyasalarda iddia edildiği ölçüde etkin olmadığını vurgulamaktadır. Metodoloji bakımından da değerlendirildiğinde davranışsal finans, geleneksel finans teorilerinden farklılık göstermektedir. Davranışsal finasta öncelikle piyasalardaki yatırımcı davranışları gözlemlenmektedir. Gözlemler sonucunda ortaya çıkan davranış biçimlerini açıklayan bir model oluşturulmaya çalışılmakta, finansal piyasalarda bireylerin nasıl davranış sergilemesi gerektiği değil, gerçekte nasıl hareket ettikleri ve hangi davranışları sergiledikleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Geleneksel finans araştırmaları değerlendirildiğinde ise öncelikle bir model oluşturulduğu, daha sonra gerçekleştirilen ampirik çalışmalarla oluşturulan modelin doğruluğunun araştırıldığı gözlemlenmektedir (Bostancı, 2003).

2.2.2. Davranışsal Finans Çerçevesinde Yatırımcı Davranışlarını Etkileyen Temel Psikolojik Eğilimler

Zaman zaman göz ardı edilmesine rağmen yatırımcı psikolojisi bireyler açısından finansal piyasalarda önemli bir yer tutmaktadır. Bireyler yatırım kararları alacakları zaman sadece finansal ve ekonomik göstergeleri dikkat almamaktadırlar. Bu belirleyiciler önemli olmakla birlikte kendi iç dünyaları, edinilmiş deneyimler ve kişisel bakış açıları da alınan kararlarda etkili olabilmektedir.

İnsanları rasyonel davranışlar göstererek karar almaktan alıkoyan bilişsel ve duygusal eğilimler, davranışsal finans alanında yapılan birçok araştırmanın çerçevesini oluşturmaktadır. Kayıptan ve pişmanlıktan kaçınma eğilimleri duygusal faktörlerin sebep olduğu temel eğilimlerdir. Bireylerin yatırımlarla ilgili karar verme sürecinde kısa yol yaratma arayışı sonucunda ortaya çıkan eğilimler ise bilişsel eğilimler olarak adlandırılmaktadır. Zihinde yaratılan kısa yolların yanlış çıkarımlara yol açması bireyleri rasyonel davranmaktan alıkoyan bazı bozukluklarla karşı karşıya bırakabilmektedir. Bu bozukluklara bilişsel eğilimler adı verilmektedir. Bireyler çoğu zaman kendi bilgi ve tecrübelerini üstün görmekte, yeni edindikleri bilgileri görmezden gelerek geçmişte edinilen bilgilere yoğunlaşmakta, kendilerini birer profesyonel yatırımcı olarak görebilmektedirler. Sıklıkla karşılaşılan bu durum bilişsel eğilimlerin yatırım kararlarında oldukça etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eğilimler bireylerde zamanla alışkanlığa dönüşebilecek olsa da eğitim, uzmanlaşma ve tecrübe edinme yollarıyla etkileri giderilebilecek eğilimlerdir.

Hissel davranışlara ve içsel yönelimlere sebebiyet veren, karar verme sürecinde etkili olan, fiziksel uyarıcıların ve zihinsel süreçlerin sonucunda meydana gelen eğilimler ise duygusal eğilimler olarak adlandırılmaktadır. Gerçekleşen olaylarla ilgili algı düzeyini etkileyen, algılanan bilgileri ve tutumları değiştiren bu eğilimler, karar verme konusunda bilişsel eğilimler kadar önemli bir yer tutmaktadır. Duyguların karar verme üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik Psikoloji ve Nöroloji alanında yapılan çalışmalar, duygusal eğilimlerin, bilgi ve iletişim kaynaklı oluşan diğer eğilimler kadar karar vermede önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Küçükşille ve Usul, 2012).

2.1.2.1. Belirsizlikten Kaçınma Eğilimi

Karar verme ile ilgili en temel problemlerden biri bir olayın sonuçlarına dair olasılıkların tam olarak kestirilemediği belirsizlik durumlarında seçenekleri en uygun şekilde analiz edebilmektir. Belirsizlik söz konusu olduğunda bireyler riskli veya belirsiz seçenekler arasından seçim yapmak durumunda kalmaktadır. Riskli durumlar sonuçların gerçekleşme olasılıklarına dair bilgi sahibi olduğumuz durumları ifade etmekteyken belirsiz durumlar genellikle olay ile sonuç arasındaki ilişkinin kurulabildiği ancak gerçekleşmesi ile ilgili olasılıkların kestirilemediği durumları ifade etmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde riskli durumlar ile belirsiz durumlar arasında belirgin bir fark bulunmaktadır (Eckel ve Moore, 2001). İnsanlar karar verme söz konusu olduğunda belirsizlik durumlarında tereddüt etmektedirler. Bu eğilim davranışsal finans literatüründe belirsizlikten kaçınma eğilimi olarak adlandırılmaktadır (Pompain, 2006). Bir başka ifade ile belirsizlikten kaçınma eğilimi karar verme durumlarında insanların bilinmeyen olasılıklardan ziyade bilinen olasılıklarla ilgili riskleri almayı tercih etmeleri olarak ifade edilmektedir (Bernstein, 2005).

Davranışsal finans literatüründe belirsizlikten kaçınma eğilimi ile ilgili olarak İlk kez 1961 yılında Daniel Ellsberg tarafından bir deney yapılmış, bireylerin belirsizlik durumlarında nasıl hareket ettikleri araştırılmış, araştırma sonucunda bireylerin belirsizlik durumlarını sevmediği, belirsizliğin olduğu ancak tahmin gereken durumlarda bireylerin tahmin

yürütmemeyi tercih ettikleri anlaşılmıştır (Ertan, 2007). Bu deneye göre toplamları 100 olan siyah ve kırmızı topun içerisinde olduğu bir torbadan tesadüfi olarak topların çekileceği bir bahis oyunu düzenlenmiştir. İki gruptan oluşan deneklerden birincisine torbada elli siyah, elli kırmızı top olduğu bilgisi verilmesine rağmen ikinci gruba renklerin oranı ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Deneklerin büyük bir bölümü yeterli bilgiye sahip olmamalarının yarattığı belirsizlik durumu söz konusu olduğundan karar vermekte çekingen davranmışlardır. Bu durumun tersine, yeterli öngörünün olduğu, belirsizliğin azaldığı durumlarda ise karar vericiler daha güçlü bir tepki ortaya koyabilmektedirler (Montier, 2002).

Belirsizlikten kaçınma eğilimi ile ilgili yapılan çalışmalarda öne çıkan en önemli öge bireylerde gözlenen “bilineni tercih etme” yönelimidir. Karar verme aşamasında iki seçenek arasında kalan birey çoğunlukla hakkında daha çok bilgi sahibi olduğu seçeneği tercih etmektedir. Benartzi tarafından 2001 yılında yapılan bir araştırmaya göre Amerika’da çalışanlar kendi şirketlerine yatırım yapma konusunda güçlü bir eğilim göstermektedirler (Benartzi, 2001). Benzer bir örnekte Amerika’da haberleşme sektörünün öncü kuruluşlarından AT&T isimli işletme, 1984 yılında ABD hükümeti tarafından tekelleşme gerekçesiyle BABY BELL ismi altında yedi farklı işletmeye dönüştürülmüştür. Aradan geçen 12 yılın sonunda yapılan bir araştırmada, yatırımcılar kendi bölgelerinde faaliyet gösteren BABY BELL şirketine ait hisseleri satın aldıkları gözlemlenmiştir. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi bireyler yatırım kararı alırken tanıdık bir şirkete yatırım yaparak kendilerini güvende hissedecekleri kaynakları değerlendirmektedirler (Nofsinger, 2001).

Yapılan bir başka araştırmada Moore (2002) yüksek riskli yatırımların bireyler tarafından önemli bir fırsat olarak görüldüğü ancak bu algının kayıpların engellenmesinde anlamlı bir etki yaratmadığı sonucuna ulaşmıştır. Belirsizlik durumu ile olasılıklar ve sonuçların tutarı birlikte değerlendirildiğinde bireylerin tutara daha duyarlı olduğu, cinsiyetin de riskten kaçınma üzerinde önemli etkilerinin olduğu sonucuna varmıştır. Araştırmaya göre kadınlar erkeklere kıyasla daha çok riskten kaçınma eğilimi göstermektedirler (Moore, 2002).

Tversky ve Fox (1995), insanların belirsiz ihtimallerde mi yoksa açık olasılıkların söz konusu olduğu durumlarda mı tercih yaptığı üzerine yapmış olduğu araştırmasında Elsborg’ın öngörüsünden daha detaylı bir sistematığın var olduğunu ortaya çıkarmış, belirsizlik eğilimini çok daha detaylı araştırmıştır. Bu araştırmayla, belirsizlikten kaçınma eğiliminin yalnızca talih oyunlarında mı yoksa tüm şartlarda mı ortaya çıktığı anlaşılmaya çalışılmış, katılımcılarına birtakım soruların yöneltildiği bir deney grubu oluşturulmuştur. Deneyin sonucuna göre bireyler konu ile ilgili bilgi sahibi oldukları, kendilerini yetkin hissettikleri ancak belirsizliğin ortaya çıktığı durumlarda bahse girmektedirler ancak bunun dışındaki şartlarda tercihlerini şansa bırakma eğilimindedirler (Bernstein, 2005).

2.1.2.2. Çapalama /Demirleme/Referans Noktası Eğilimi

Bireyler çoğu zaman tahmin etme durumuyla karşı karşıya kaldıklarında zihinlerinde referans olarak aldıkları bir noktaya göre karar vermektedirler. Sözü edilen bu referans noktası bireyin geçmiş bilgi, deneyim ve gözlemlerinden oluşmaktadır. Tahmin gerektiren bir durumda bireyler zihinde oluşan bu referans noktasının çerçevesinde aşağı veya yukarı yönlü bir tahmin yürütmektedirler. Beklenti teorisinin temel unsuru olarak kabul edilen çapalama/referans noktası eğilimi bilişsel bir eğilim olarak ifade edilmektedir. Bir belirsizlik durumu oluştuğunda bireyler kendilerine bir referans noktası ararlar. Belirlenen bu referans noktası, karşılaşılan bir durumu, pozisyonu, çözülmesi gereken bir problemi veya değişimi değerlendirmek üzere göz önünde bulundurulması gereken en temel değer, noktadır (Hayta, 2014).

Çıpalama yöntemi bireylerin, karar verme durumunda zihinlerinde oluşturdukları belirli bir başlangıç noktasını temel alarak kararlarını bu başlangıç noktasına göre değerlendirmeleri anlamına gelmektedir (Kahneman ve Tversky, 1974). Kahneman ve Tversky bireylerin, referans alınan başlangıç noktasını/değerini tahminlerinde dayanak noktası olarak kullandıklarını ifade etmektedir. 1974 yılında yapmış oldukları bu çalışmada belirlenen bu referans noktasının karmaşık problemler çözümlenirken sıklıkla kullanıldığını, yeni bilgiler eklendikçe de yavaş yavaş bu noktanın tekrar bireyler tarafından ayarlandığını ifade etmektedir. Kahneman ve Tversky bu eğilime “Demirleme Eğilimi” adını vermiş, bireylerin dayanak noktası oluşturmalarında geçmiş gözlemlerden ve tecrübelerden faydalandıklarını, bireylerin problem karşısında dayanak noktasından yola çıkarak yeni bilgilerin eklenmesiyle esas cevaba ulaştıklarını vurgulamıştır (Tversky ve Kahneman, 1974).

Kahneman ve Tversky’nin yapmış olduğu başka bir deneysel çalışmada deneklere cevapların yüzde ile verileceği "Birleşmiş Milletlerdeki Afrika ülkelerinin oranı nedir?" sorusu yöneltilmiş, önlerinde bulunan ve üzerinde 1’den 100’e kadar sayıların yazıldığı çarkıfelek çevirdikten sonra soruya cevap vermeleri istenmiştir. Deneklere yöneltilen soru ile çarkıfelek üzerinde yazılı olan sayılar arasında hiçbir bağlantı olmamasına rağmen deneklerin çıkan sayılardan etkilendiği gözlemlenmiştir. Deneklerin verdiği cevaplara göre soruya %25 cevabını veren grubun çarkıfelek sonuçlarının ortalaması 10, %40 cevabını veren grubun çarkıfelek ortalaması ise 65 olarak gözlemlenmiştir (Tversky ve Kahneman, 1974).

Başka bir çalışmada araştırmaya katılan bireylerden öncelikle telefon numaralarının son 3 hanesini yazmaları istenmiş ardından kendilerine Cengiz Han’ın ölüm yılı sorulmuştur. Doğru cevap 1227 olmasına rağmen verilen cevapların çoğunun 3 basamaklı cevaplardan oluştuğu gözlemlenmiştir (Tacer, 2007).

2.1.2.3. Ulaşılabilirlik Eğilimi

Davranışsal finans literatüründe bireyler üzerinde etkisi olduğu gözlenen, en sık rastlanan eğilimlerden biri de ulaşılabilirlik eğilimidir. “Herhangi bir durumun veya olgunun, gerçekleşme olasılığını veya frekansını doğru bir şekilde belirleyebilmek için ilgili durum veya olguyla alakalı var olan örneklerin akla geliş kolaylığına bakmak” olarak tanımlanan ulaşılabilirlik eğilimi, ilk defa Kahneman ve Tversky tarafından 1974 yılında incelenmiştir. Ulaşılabilirlik eğilimi gözlenen bireyler, kolay hatırlayabildikleri olayların gerçekleşme olasılığını, daha zor hatırladıkları olayların gerçekleşmesine oranla daha yüksek algılamaktadırlar (Tversky ve Kahneman, 1974).

Karar veya seçim söz konusu olduğunda bireylerin kolay hatırladıkları olaylara veya olgulara daha fazla ağırlık vermeleri olağandır. Bireyin bir olayı veya olguyu kolay hatırlamasının sebebi olayın çarpıcı olması, bireyin yakınında meydana gelmesi veya sıklıkla tekrar etmesi olabilmektedir. Bireyler hafızalarından kolaylıkla çağırabildikleri olasılıkların gerçek olma ihtimalini daha güçlü görmektedirler. Karar alırken de bu yönde hareket etmeyi tercih etmektedirler (Thaler, 2005). Bireylerin kişisel özellikleri olayları, durumları veya nesnelere algılamakta belirleyici bir rol oynamaktadır. Bireyler kendilerini bu durum, olay veya nesnelere kendi kişisel özelliklerine göre ilişkilendirmektedirler. Verilen kararlar ise zihinlerinde kolay ulaştıkları bilgilere dayandığından, bu kararların hata içermesi oldukça doğaldır (Kojabad, 2012).

2.1.2.4. Onaylama/Doğrulama Eğilimi

Doğrulama eğilimi, bireylerin karar verirken inanç, beklenti ve hipotezlerini destekleyen yeni bilgileri değerlendirmesine, çelişen yeni bilgileri ise dikkate almamasına sebebiyet veren, algıda seçicilik yaratan, var olan bilgi ve tecrübelerle örtüşen yeni bilgilerin

değerlendirildiği bir eğilimdir. Bu eğilimi gösteren bireyler herhangi bir durumla ilgili bir bilgiyi benimsediklerinde daha sonra öğrenecekleri her bilgiyi benimsenen bilgiyle karşılaştırma eğiliminde olmaktadır. Böylelikle var olan bilgiyle çelişmeyen, bilgiyi destekleyen, doğrulayan yeni bilgiler değerlendirilmekte, çelişen ve ters düşen bilgiler, fikirler ise önemsenmemekte veya reddedilmektedir. Bu hataya düşen bir birey, benimsediği bilgiye ters düşen bilgilere gözünü ve kulağını kapatacak, var olan bilgisini onaylayan haberlere, bilgilere odaklanma eğiliminde olacak, inanmak istediği bilgiye kendini ikna etme eğiliminde olacaktır. Doğrulama eğiliminin bir diğer etkisi, sahip olunan bilgi eksik veya hatalı olsa bile bu fikirlerden bireyin kolay kolay vazgeçememesine sebebiyet vermesidir. Bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda elde edilen psikolojik bulgular, bireylerin ilk hipotezlerini destekleyen bilgilerin, daha sonra elde edecekleri bilgileri yanlış yorumlamalarına sebebiyet verdiğini ortaya koymaktadır (Barak, 2006).

Bireyler sahip oldukları bilgileri destekleyen, bu bilgilerle paralellik gösteren bilgileri özenle incelerken, sahip oldukları bilgilerle çelişen bilgileri dikkate almama eğilimindedirler. Bu sebeple var olan inançlarını değiştirmeleri gerektiğinde, değişimin gerekliliğini anlayamamaktadırlar. İnanışlarıyla uyum içerisinde hareket eden, doğrulama eğiliminin etkisinde kaldığını bildiği bilgilerin farkında olan birey, kendisini bu eğilimin sebep olduğu bilişsel uyumsuzlukların etkilerinden de korumuş olacaktır. Yapılan tanımlardan anlaşılacağı gibi tutuculuk ile kendini doğrulatma arasında anlam bakımından bir yakınlık olduğu düşünülmektedir. İki kavram arasında bir benzerlik olduğu düşünülmesine rağmen tutuculuk eğilimi yeni bilginin dikkate alınmaması ile karar almada yetersiz reaksiyona sebebiyet vermektedir. Doğrulama eğilimi ise mevcut bilgileri destekleyen, bu bilgilere ilave olan bilgi ve gelişmelerin dikkate alınmasına, bununla birlikte karar verme aşamasında da düşük reaksiyona sebebiyet vermektedir (Dave ve Wolf, 2003).

Doğrulama eğilimi yatırımcı açısından değerlendirildiğinde yatırımcının, sahip olduğu bilgilerle örtüşen, bu bilgilere paralellik gösteren bilgilere rağbet etmesine sebebiyet vermektedir. Doğrulama eğilimi, ters düşen yeni bilgiler söz konusu olduğunda ise yatırımcıların pozisyonunda değişiklik yapmasını ve değişimin önemini algılamasını zorlaştıracak, bireylerin bu pozisyonu korumaya sebebiyet verecek yönde hareket etmelerine neden olacaktır. Bu durum ise yatırımcıların yanlış yaklaşımlara gereğinden daha fazla vakit harcamalarına, doğrulama eğiliminin etkisiyle meydana gelen hatalara takılıp kalmalarına sebebiyet vermektedir (Ritter, 2003).

Doğrulama eğilimi saygınlığı koruma kaygısıyla da çoğu zaman ilişkilendirilmektedir. Bireyler kendi saygınlığını olumsuz etkileyen durumlarla ilgili yeni bilgileri reddetme veya görmezden gelme eğiliminde olabilmektedirler. Bu durum bireyin kendisinde güven kaybı yaratacağından, kararlarını destekleyici bilgilere sıkı sıkıya tutunacak, bu kararlar hatalı olsa bile görmezden gelme eğilimi gösterecektir (Daniel ve Titman, 1999). Yapılan bir araştırmada ilk grup katılımcılara tanıştırılacakları kişinin dışadönük karakter yapısına sahip olduğu, ikinci gruba ise aynı kişinin içedönük karakter yapısına sahip olduğu bilgisi verilmiştir. Deneklerden, tanıştırıldıkları kişi ile ilgili olarak değerlendirmenin yapılmasını sağlayacak bir çalışma yapmaları istenmiştir. Tanıştıkları kişinin dışadönük olduğu bilgisi verilen grup, denek için sorular hazırlamış, soruların içeriğinin kişinin dışadönüklüğüne yönelik olduğu gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, tanıştıkları kişinin içedönük olduğu bilgisi verilen ikinci grup da sorular hazırlamış, soruların içeriğinin kişinin içedönüklüğüne yönelik olduğu gözlemlenmiştir. Anlaşılacağı üzere gruplar, kendilerine verilen karakter özelliklerini onaylayan bilgiler doğrultusunda sorular sormayı tercih etmektedirler (Snyder, 1981).

Başka bir çalışmada yine iki ayrı gruba videodan bir çocuğun test sınavı izletilmiş, ilk gruba çocuğun yüksek bir sosyoekonomik tabakadan, ikinci gruba düşük bir sosyoekonomik tabakadan olduğu bilgisi verilmiştir. Daha sonra çocuğun yapmış olduğu test her iki gruba da verilerek çocuğun eğitimsel yeterliliği ile ilgili görüş bildirmeleri istenmiştir. Çocuğun, yüksek bir sosyoekonomik tabakadan geldiği bilgisi verilen ilk grup, çocuğun eğitimsel yeterliliğini ortalamanın üzerinde değerlendirirken, düşük bir sosyoekonomik tabakadan olduğu bilgisi verilen ikinci grup, çocuğun eğitimsel yeterliliğini ortalamanın altında olarak değerlendirmiştir (Darley ve Gross, 1983).

2.1.2.5. Riskten Kaçınma Eğilimi

Genel bir tanımla ifade etmek gerekirse risk, bir olayın ya da durumun beklentinin dışında gerçekleşme ihtimali olarak tanımlanabilmektedir. Kelime anlamı olarak risk, gelecekte beklenmeyen bir şekilde beklenmeyen bir durumun ortaya çıkması ya da meydana gelmesi olasılığı, bu durumdan yaralanma veya zarar görme ihtimalidir. Gelecekte gerçekleşme ihtimali olan olayların alternatif sonuçlarının kestirilebildiği veya farklı bir durumla karşılaşma ihtimallerinin bilindiği durumlar risk olarak ifade edilebilmektedir. Ancak gelecekte olayların alternatif sonuçlarının bilinmediği durumlar risk olarak değil, belirsizlik olarak tanımlanmaktadır. Risk gerçekleşmesi muhtemel objektif ihtimallere dayanırken belirsizlik subjektif ihtimallere dayanmaktadır (Korkmaz ve Ceylan, 2010). Bayrakdaroğlu'nun (2012) yapmış olduğu ayırma göre ise gerçekleşme ihtimali istatistiki verilere dayanıyorsa risk, dayanmıyorsa belirsizlik durumundan söz etmek mümkündür.

Yatırımcılar açısından değerlendirildiğinde ise risk, yatırım yapılan paranın veya yatırım tutarının altına inilmesi tehlikesi olarak ifade edilebilir. Genel bir piyasa kuralı olarak yatırımın taşıdığı risk ne kadar yüksek ise yatırım sonunda elde edilebilecek getiri de o kadar yüksek olacaktır. Yapılan yatırımın sonucu, beklenen verimin altında gerçekleşebileceği gibi beklenen verimin üstünde de gerçekleşebilmektedir. Yukarıda bahsedilen bu ihtimaller yatırımın da riskini oluşturmaktadır (Korkmaz ve Pekkaya). Yatırımcıların karşılaşmak durumunda oldukları riskler sistematik ve sistematik olmayan risk olarak ikiye ayrılmaktadır. Sistematik risk, tüm yatırımcılar için geçeli olan, yatırımcıdan bağımsız olarak gerçekleşen, her türlü yatırımda var olan riskleri içermektedir (Civan, 2007). Örnek olarak vergi oranlarında, enflasyonda veya Merkez Bankası'nın kısa vadeli faiz oranlarında meydana gelen değişiklikler, hükümetler tarafından uygulanan sıkı ekonomik politikalar, petrol üreten ülkelerin boykot kararı alması, komşu ülkelerde yaşanabilecek siyasi problemler veya savaşlar, uzun süreli faiz oranlarında gerçekleşebilecek artışlar sistematik riske örnek gösterilebilir. Finansal risk, yönetim riski, iş ve endüstri riskinin kaynaklık ettiği sistematik olmayan riskler ise kontrol altına alınabilecek olan riskleri ifade etmektedir (Korkmaz ve Ceylan, 2010: 500).

Beklenti teorisinde risk alma, karşılaşılan sonuca göre değişiklik göstermekte iken beklenen fayda teorisinde genellikle yatırımcılar riskten kaçınma eğilimindedirler. Bireylerin zihinlerinde kendilerine aldıkları dayanak/referans noktası sonuçları kazanç alanında ise bireyler riskten kaçınmayı, kayıp alanında ise risk almayı tercih etmektedirler (Korkmaz ve Ceylan, 2010).

2.1.2.6. Kayıptan Kaçınma Eğilimi

Bireylerin yatırım kararlarında riske karşı tutumlarını belirleyen kayıptan kaçınma eğilimi, ilk defa Daniel Kahneman ve Amos Tversky tarafından incelenmiştir. Buna göre bireylerin, kazançlarla karşılaştırıldığında kayıplara daha duyarlı olduğunu, daha fazla tepki gösterdiğini ortaya koymaktadır. Kayıptan kaçma davranışı beklenti teorisinde, yatırım

kararlarında kazanmak yerine kayıptan kaçınmayı tercih etme eğilimini ifade etmektedir. Yapılan deneysel araştırmalar kayıptan kaçınma eğiliminin daha önceki kazanç ve kayıplarla ilişkili olduğunu, kayıptan kaçınma derecesinin, önceki tecrübelerle yaşanan kayıplara veya kazançlara göre şekillendiğini göstermektedir. Daha önce sağlanan bir kazancı takiben yaşanan kayıplar bireyde daha az sıkıntı yaratırken, bir kaybı takiben yaşanan kayıplar bireye daha büyük sıkıntılar yaşatabilmektedir. Anlaşılacağı gibi bireyin daha önce sağladığı kazançlar, takiben yaşanan kayıplara destek olma anlamı taşımakta ise de bu durum aynı zamanda kişiyi riske karşı açık durumda bırakmaktadır. Bununla birlikte, araştırmalara göre kayıptan sonra yaşanan farkındalık, insanları daha sonra yaşayabilecekleri olumsuzluklara karşı daha duyarlı hale getirmekte, bireyler daha sıkılgan davranış sergilemektedir (Döm, 2003).

2.1.2.7. Pişmanlıktan Kaçınma Eğilimi

1982 yılında Robert Sugden ve Graham Loomes'in geliştirdiği pişmanlık teorisi ile belirsizliğin söz konusu olduğu karar verme sürecine, pişmanlık faktörünün etkileri de dâhil edilmiştir (Ertan, 2007). Psikoloji açısından değerlendirildiğinde pişmanlık kavramı doğru kararın verilememesi durumunda hissedilen olumsuz bir duygu olarak ifade edilmektedir (Döm, 2003). Burada pişmanlık duygusunu yaratan olumsuz durum, tercih edilmeyen başka bir seçeneğin daha iyi bir sonuç verdiğinin anlaşılması ve değiştirmek için geç olduğunun farkına varılmasıdır (Statman, 2002). Bireyler başarısızlıklarını veya zarar ettiklerini kabul etme konusunda zorluk yaşamaktadırlar. Bu sebepten dolayı kazanan bireyleri yatırımlarını satmaya ikna etmek, kaybedenleri ikna etmekten çok daha kolaydır. Bu durum davranışsal finasta pişmanlıktan kaçınma eğilimi olarak ifade edilmektedir (Bernstein, 2005). Kaybeden yatırımcı, yatırımını kurtarabilmek, zarar ettiği düşünceyle pişmanlık duygusunun verdiği acı hissini yaşamamak için yatırımını elden çıkarma konusunda zorluk yaşamaktadırlar. Yapılan çalışmalar sonucunda pişmanlıktan kaçınma eğiliminin, bireyleri yatırım yaparken daha dikkatli ve ihtiyatlı olma konusunda etkilediği düşünölmektedir. Uzun ve yavaş ilerleyen bir kuyrukta sıra bekleyen bireyler çoğu zaman yan tarafta hızlı ilerleyen bir kuyruğa geçme konusunda istekli davranmamaktadırlar. Bireylerin satın almış oldukları piyango biletlerini değiştirmek istememesi de bir başka örnek olarak gösterilebilir. Verilen bu örneklerde de anlaşılacağı gibi bireyler yeni bir karar aldıklarında oluşabilecek durumların, almamaları halinde oluşacak durumlardan daha olumsuz sonuç vermesinden kaygılanmakta, pişmanlık duygusunu hissetmekten kaçınmaktadırlar (Risen ve Gilovich, 2007).

Pişmanlıktan kaçınma eğilimi, finansal piyasalarda yatırım kararını etkileyen en önemli etmenlerden biridir. Bireylerin geçmişinde yaşadıkları bir takım olumsuz tecrübeler veya kayıplar, yatırım konusunda bireyleri muhafazakâr davranmaya itmektedir. Böylelikle bireyler risk almama veya yatırım yapmama tercihlerine yönelmektedirler. Finansal piyasalarda gösterilen bu aşırı muhafazakâr tutum, daha düşük getiri ile sonuçlanmaktadır. Barber ve Odean'ın 1999 yılında yapmış oldukları çalışmaya göre yatırım sahibi bireyler, performansı düşen ve değer kaybeden yatırımların tekrar yükselmesiyle sahip oldukları menkul kıymetlerin dengeye oturacağını düşündüklerinden sahip oldukları yatırım araçlarını satmak istememektedirler. Bireyler, değerinde artış gözlenen yatırım araçlarını ise satma eğilimi göstermektedirler (Korkmaz ve Ceylan, 2010).

2.1.2.8. Aşırı Güven Eğilimi

Bireyler kendi yetenekleri ve karar verme ile ilgili becerileri söz konusu olduğunda kendilerini diğer bireylerden daha üstün görme, kendilerine aşırı güvenme eğilimi göstermektedirler. Bu durum basit kararlardan finansal kararlara kadar birçok alanda karşımıza çıkabilmektedir. Schaefer ve diğerleri (2004) aşırı güveni, güven ve kesinlik arasında gözlemlenen pozitif fark olarak ifade etmektedir. Aşırı güven eğilimini gösteren bireyler

edinilen kazanımları ve başarıları kendi kabiliyetlerinin doğal bir sonucu olarak görürken, kayıpla veya başarısızlıkla sonuçlanan durumları ise dış faktörlere bağlamakta, bu durum ise bireylerin kendi hatalarını görmezden gelmelerine veya kazanımlarını ve başarılarını abartmalarına neden olmaktadır (Cunningham, 2001).

Aşırı güvenen bireyler kendi bilgilerini diğer insanların bilgilerinden fazla görmekte, karşılıklarına çıkan risklerin daha az riskli olduğunu düşünmekte, olaylar üzerindeki hâkimiyetlerinin diğerlerinden daha güçlü olduğunu düşünmektedirler. İsveç'te, bir grup katılımcıya soruların yöneltildiği bir çalışmada, katılımcıların %90'ının kendilerini ortalamanın üzerinde araç kullanma yeteneğine sahip olarak niteledikleri anlaşılmıştır (Bodie, Kane ve Marcus, 2009). Bir başka çalışmada %90 güven sınırı ile yöneltilen genel kültür sorularına verilen cevapların %70'inden fazlasının yanlış cevaplandırıldığı anlaşılmıştır (Thaler, 2000).

Aşırı güven eğilimini, temel olarak kesinlik aşırı güveni ve tahmin aşırı güveni olarak iki önemli başlıkla incelemek mümkündür (Thaler, 2005): Yatırımcılar açısından değerlendirildiğinde, bireyin yatırım tahminleriyle ilgili verdiği güven aralığı dardır. Hisse senetlerinin gelecekteki değerlerine ilişkin tahmin söz konusu olduğunda bekledikleri fiyat değişim aralığını küçük tutmaktadırlar. Bir başka ifadeyle tahmin aşırı güveni gösteren bireyler fiyatlardaki düşüş riskini küçümseme eğilimi göstermektedirler. Yatırımcıların sağduyularına aşırı güven duyma, kendilerinden aşırı emin olma eğilimlerine ise kesinlik aşırı güveni adı verilmektedir. Birey, yapmayı planladığı yatırım ile ilgili olarak kesin bir inanış gösterdiği durumlarda kaybetme riski ile ilgili olarak neredeyse körlük yaşamakta, kayıpla sonuçlanan olumsuz bir durum yaşandığında şaşkınlık ve hayal kırıklığı duygularına kapılmaktadır. Bu durum bireylerin gelecekteki fırsatlarla ve olası karlı yatırımlarla ilgili yanlış yönlendirilmelerine, normalden fazla alım satım yapmalarına, portföylerinde çeşitlendirmeye gitme konusunda başarısızlık yaşamalarına sebebiyet vermektedir.

Barber ve Odeon (2000), cinsiyet ve medeni durumun, algılanan riskte farklılık yarattığını, aşırı güven eğiliminin etkisindeki bireyin yatırım kararı söz konusuysen daha fazla risk alma eğilimi gösterdiğini ifade etmektedir. Çalışmaya göre bekâr erkekler evli erkeklerle kıyasla daha fazla risk alma eğilimi gösterirken bir diğer sonuca göre kadınlar düşük seviyede risk alma eğilimindedirler. Özetle bekâr erkekler beklenen riski en az algılayan, evli kadınlar ise riski en çok algılayan gruplar olarak ifade edilmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Problem

Havacılık alanındaki gelişmelerle birlikte dünyada hem ekonomik hem kültürel hem de taşıma alanlarında büyük değişimler gerçekleşmiştir. Havacılık ulaşımın hızlanması, mesafelerin kısalmasına yol açtığı gibi kültür ve ekonomik göçlerin de artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle havacılık şirketlerinin bağlı oldukları ülkelerin ekonomisine büyük katkı sağladıkları ve aynı zamanda bağlı oldukları ülkelerin ulusal bayraklarını tüm dünyaya taşıdıkları bir gerçektir. Özellikle havacılık sektörüne ait teknolojileri üreten ülkelerin ekonomik paylarının çok yüksek olması da havacılık gelecekteki önemini kanıtlamaktadır.

Havacılık sektörü hizmet sektörlerinin en önünde yer aldığından bu sektörün çalışanları ve yolcu kitlesinin iyi anlaşılması sektördeki şirketlerinin büyüme ve karlılıklarının artırılması için bir gerekliliktir. Bu nedenle de geleneksel finans analizlerinin insan psikolojisini değerlendirme konusundaki eksikliklerini davranışsal finans çerçevesinden değerlendirmek uygun olacaktır. Çünkü insanlara hizmeti amaçlayan sektörlerde bireylerin her zaman reel,

temel ve teknik analizleri dikkate almadıkları çoğu zam duygusal karar verdikleri gözlemlenmektedir.

Türkiye’de havacılık sektöründe rol alan şirketlerin davranışsal finans verilerini de dikkate almalarının kendi büyüme ve karlılıklarına sağlayacağı katkının yanında ulusal ekonomi ve ülke tanıtımına da büyük katkılar sağlayacağı gerçektir. Şüphesiz bu sektörde başarı yolculuğu ve yolcu farklılıklara iyi değerlendirmek kadar çalışan memnuniyeti ve nitelikliliği ile de doğru orantılıdır. Ayrıca marka değeri ve şirket politikalarının davranışsal finans açısından değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.2. Amaç

Havacılık sektörü gerek ekonomik ve kültürel gerekse de teknolojik açıdan dünyanın en önemli sektörlerinden biridir. Bu bağlamda Türkiye’deki havayolu şirketlerinin ülke ekonomisi ve tanıtımına sağladıkları katkının artırılmasına yönelik çalışmaların azlığı ve özellikle de çalışan ve yolcuların duygusal etkenlerle karar verme mekanizmalarının incelenmesi ihtiyacını karşılama amacı güdülmektedir. Ayrıca Dünya’da büyük markaların aynı zamanda bağlı buldukları ülkelerin de bayraklarını taşıdıkları günümüzde havayolu şirketlerinin sadece reel formüllerle karlılıklarını artırma ve büyüme hedefleri yerine psikolojik ve kültürel etkenlerin de dikkate alınarak karlılıklarını arttırmalarına yönelik çözüm önerileri araştırılacaktır. Böylece hem sektörde arzu edilen gelişimin sağlanmasına hem ülke ekonomisine hem de şirketlerinin karlılıklarının artırılmasına bir fayda sağlamak amaçlanmaktadır.

3.3. Araştırma Soruları

Gerçekleştirilen bu araştırma kapsamında aşağıda belirtilmiş olan araştırma sorularına cevap aranacaktır:

- Davranışsal finansın havayolu şirketlerinin büyüme ve karlılıklarına olası bir etkisi bulunmakta mıdır?
- Davranışsal finans karlılığı nasıl etkiler?
- Davranışsal finans ile şirket büyümesi arasında ilişki nasıldır?
- Davranışsal finansın havayolu şirketlerinin karlılıklar ve büyümeleri üzerindeki özel/belirgin etkisi nedir?
- Davranışsal finansın havayolu sektörüne etkisinin havayolu çalışanları ve yolcular açısından etkileri nelerdir? Bu etkiler şirket karlılıklarına ve büyümelerine pozitif olarak nasıl yansıtılabilir?

3.4. Sınırlılık ve Varsayımlar

Gerçekleştirilen araştırma kapsamında zaman ve maliyet kısıtları nedeni ile bazı sınırlılık ve varsayımlar belirlenmiştir. Bunlar aşağıda belirtildiği gibidir:

- Araştırma için oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme soruları, çalışmanın amacını gerçekleştirebilecek bilimsel bulgular için yeterli olacaktır.
- Katılımcıların sorulara tarafsız ve objektif cevap vereceği varsayılmaktadır.
- Çalışmanın teorik bölümü, ikincil kaynakların (kitap, tez, makale... vs.) yöntemiyle tamamlanacaktır.
- Çalışmanın konusu; “Rasyonel Olmayan Yatırımcı Kararlarının Havacılık Sektörü Karlılık ve Sürdürülebilirliği Üzerine Etkisi” başlığının içeriği ile sınırlıdır.

3.5. Yöntem

Çalışmanın literatür bölümünde ikincil kaynaklar taramasıyla elde edilen verilerden derlenen niteliksel bilgiler yer alacaktır. Çalışmanın uygulama bölümünde, oluşturulan yarı

yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla, katılımcılardan elde edilen verilerin yorumlanması ve oluşturulan araştırma sorularına cevaplar aranacaktır. Dolayısıyla çalışmanın uygulama kısmında araştırmanın; amacı, kapsamı, problemi, varsayımları, araştırma soruları, sınırlılıkları, evren ve örnekleme ve sonuçlar ile ilgili bilgiler yer alacaktır.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde davranışsal finans ile ilgili literatür incelenmiş ve literatürden elde edilen sonuçlar doğrultusunda havacılık sektöründe karlılık ve büyümeye nasıl bir etkisi olabileceği yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda yöntem bölümünde belirtilmiş olduğu gibi yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmış ve havacılık sektörü çalışanları ve yolculara yöneltilerek oluşturulan araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

Aşağıda 1952-2021 yılları içerisinde davranışsal finans alanına katkı sağlamış ve yayınlanmış başlıca dokümanlar; yılları, yazarları, başlıkları ve elde edilen sonuçları itibariyle kronolojik bir biçimde ifade edilmiştir.

Harry Markowitz'in 1952 yılında tanıtmış olduğu Modern Portföy Teorisi, o zamana dek farklı sektörlerde ve çok sayıda hisse senedine yatırım yapmanın riski azaltacağı yönünde görüş ortaya koyan geleneksel teoriye karşılık, portföyde bulunan hisse senetlerinin yönünün ve derecesinin de riskin azaltılması yönünde etki gösterdiğini, portföyde yer alan finansal enstrümanların birbiri ile etkileşim içerisinde olduğunu ortaya koyarak finans alanına yeni bir soluk getirmiştir. Bu sebeple aşağıdaki tabloya bu makale ile başlanması uygun görülmüştür.

Takip eden yıllar içerisinde finans alanında birçok çalışma yapılmasına rağmen "davranışsal finansın" akademi çevrelerince dikkate şayan bulunmasında aslan payına sahip olan ikili elbette Kahneman-Tversky ikilisidir. 1974 yılında, "belirsizlik altında karar verme" hususuna ilişkin ortaya koymuş oldukları makale ve sonrasında 1979 yılında bilim dünyasını tanıştırdıkları Beklenti Teorisi, finans gibi ciddi matematik ve olasılık hesaplamaları gerektiren bir sahaya; bilişsel kısa yollar, zihinsel önyargılar gibi psikolojik kavram ve unsurları ekleyerek, ekonomi biliminin asli unsuru olan insanı ve onun psikolojik boyutunu ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla aşağıda belirtilmiş olan kronolojik çalışmalar oluşturulurken, finans bilimi özelinde "davranışsal finans" alanına katkı sağlamış başlıca makaleler seçilmiş olmakla birlikte, davranışsal finansın kurucularının, ortaya koymuş oldukları çalışmalar itibariyle, Kahneman ve Tversky olduğu kabul edilmektedir.

Markowitz (1952) tarafından modern portföy teorisini dikkate alan "Portfolio Selection" adlı çalışmada yalnızca portföy çeşitlendirmesine gidilerek riskin azaltılamayacağı, portföyde yer alan menkul kıymetler arası ilişkinin yönünün ve derecesinin de riskin azaltılması hususunda etkili olduğu" sonucuna ulaşılmıştır.

Kahneman ve Tversky (1974) tarafından bilişsel kısa yollar ve hevristikleri dikkate alan "Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases" adlı çalışmada yatırımcılar belirsizlik altında zihinsel kısa yollar ve bilişsel önyargılar (temsillik, mevcudiyet, aşına olma...) neticesinde "rasyonel olmayan" kararlar alarak hatalı davranabilir sonucuna ulaşılmıştır.

Cooper, Woo ve Dunkelberg (1988) tarafından davranışsal kurumsal finans alanında gerçekleştirilen "Entrepreneurs' Perceived Chances for Success" adlı çalışmada girişimciler başarı umutlarını benzer işletmelere nazaran önemli ölçüde daha iyi olarak algıladılar ve iyimser davranma eğilimindedirler. Ancak girişimcilerin kendi başarı şanslarını algılama biçimlerinin, daha önceki araştırmalara göre başarı ile ilgili olabilecek faktörlerle ilişkisi bulunmamaktadır sonucuna ulaşılmıştır.

Shleifer ve Vishny (1997) tarafından arbitraj sınırları alanında gerçekleştirilen “The Limits of Arbitrage” adlı çalışmada arbitraj, özellikle olağanüstü koşullar altında, güvenli fiyatları temel değerlere getirme noktasında etkili değildir. Arbitrajın maliyetli olması ve yatırımcıların riskten kaçınması sebebiyle yanlış fiyatlamayı da ortadan kaldırmamaktadır sonucuna ulaşılmıştır.

Odean (1998) tarafından kayıptan kaçınma konusunda gerçekleştirilen “Are Investors Reluctant to Realize Their Losses?” adlı çalışmada bireyler, kaybeden hisse senetlerini uzun süre elde tutma, aksine kazanan hisse senetlerini ise elden çıkarma temayülü göstermektedirler sonucuna ulaşılmıştır.

Barberis ve Huang (2001) tarafından kayıptan kaçınma konusunda gerçekleştirilen “Mental Accounting, Loss Aversion and Individual Stock Returns” adlı çalışmada tipik bireysel hisse senetleri aşırı derecede volatildir ve zaman serileri açısından da öngörülebilirdir. Toplu hisse senedi getirisi ise bu özellikleri bünyesinde barındırmakla birlikte tüketim artışı ile ilişkisi zayıf, risksizlik oranı da sabit ve düşük bir seviyededir sonucuna ulaşılmıştır.

Corzo, Prat ve Vaquero (2014) tarafından davranışsal finans alanında gerçekleştirilmiş olan “Behavioral Finance in Joseph de la Vega’s Confusion de Confusiones” adlı çalışmada Joseph de la Vega’nın 1688 yılında yazdığı “Confusion de Confusiones” adlı eserinden yola çıkarak, 17. asırda yazılan bu eserle modern davranışsal finans argümanları arasında (sürü psikolojisi, aşırı güven, pişmanlıktan kaçınma) bağlantı saptanmış ve yatırımcıların rasyonel olmayan kararlar aldıkları ortaya konmuştur sonucuna ulaşılmıştır.

Hageback (2017) tarafından finansal önyargılar üzerine gerçekleştirilmiş olan “Archetypes as Triggers of Financial Bubbles” adlı çalışmada görünürde mantıksız olan bir düşüncenin çokça tekrar edilmesi bunun kronikleşmesine sebep olarak yanlış tahminlere neden olabilir. Finansal balonların temel nedeni mantıksız/bilinç dışı zaman serilerinin çoğaltılması ve bunların baz alınarak değerlendirme yapılmasıdır sonucuna ulaşılmıştır.

Geleneksel finans modelleri belirsizliğin söz konusu olduğu durumlarda BFT ve EPH’den fayda sağlamış, bireylerin karar verme süreçlerinde katlanacakları külfetler ve elde edecekleri kazançları, edinecekleri bilgiler doğrultusunda kestirebildiklerinden yola çıkmışlardır. Davranışsal Finans Teorisi ise, irrasyonel yatırımcı davranışlarının sistematik bir biçimde cereyan edebileceğini ve bu durumun istikrar arz edebileceğini savunmaktadır (Böyükaslan, 2012). Davranışsal Finansın tarihsel gelişimine bakıldığında, mazisinin yukarıdaki tabloda belirtilen yıllardan da geriye gittiğini söyleyebiliriz. Bazı kaynaklar Adam Smith’in 1759’da kaleme aldığı “Ahlâki Duygular Kuramı” adlı kitabında davranışsal finansa konu teşkil edebilecek birtakım değerlendirmelerde bulunduğundan söz etmektedir. Bununla birlikte MacKay’in 1841 yılından yayımlanan “Sıradışı Popüler Oyunlar ve Kalabalık Çılgınlığı” isimli eserinde ise, türlü paniklerin ve entrikaların kronolojik zamanlamasından söz edilirken, ticari hileler ve kitle davranış biçimlerinin finansal piyasalara dair etkisinden bahsedilmektedir (Ertan, 2007).

Gustave Le Bon’un 1896 yılında ortaya koyduğu “Kalabalık: Bir Popüler Düşünce Çalışması” isimli araştırmasında; psikoloji, sosyoloji, tarih gibi sahaların kitleler üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu tetkik etmiş ve nihayetinde bugün davranışsal finans alanının argümanlarından biri olarak sayabileceğimiz “sürü psikolojisi” mefhumuna ait bulgulara ulaşmıştır. George Charles Selden tarafından 1912 yılında yayımlanan “Hisse Senedi Piyasalarının Psikolojisi” isimli eseri, psikoloji disiplini hisse senedi piyasalarına direkt bir biçimde uyarlayan ilk çalışmadır (Ertan, 2007). G. C. Selden’in bu çalışmasıyla birlikte bugün

günümüzde de sıkça telaffuz edilen, “finans psikolojisi” ve “yatırım psikolojisi” gibi terimler literatüre girmiştir (Ateş, 2007).

Psikoloji alanında yeni bir yaklaşım biçimi olarak davranışçılık ise 1913 yılında ilk kez, John Broadus Watson tarafından öne sürülmüştür. Watson psikoloji sahasındaki en ilginç çalışmalarını direkt gözlemlenebilir uyarıcılar ve yanıtlar üzerine ortaya koyarken, davranışı belirleyen etkenlerin içsel temayüllerden ziyade dış çevre olduğunu öne sürmüştür. Davranışçılık sonraki dönemlerde psikoloji sahasında daha itinalı bir yaklaşımı amaçlayan Burrhus Frederic Skinner (1904-1990) tarafından geliştirilmiştir (Kent vd., 2001).

Davranışçılık, 1900’lü yıllardan bu yana psikolojide bilinen bir yaklaşım iken, davranışsal finansın kökeni aslında pek de yeni değildir. Yukarıda da belirtildiği üzere Smith’in Ahlaki Düşünce Kuramı adlı kitabına kadar dayandırılabilir bu süreç ve Smith’in bu kitapta vurgu yaptığı insan psikolojisi, günümüzde davranışsal finans tarafından geliştirilmiştir. Aynı dönemlerde “fayda” mefhumu ile neoklasik iktisat kuramının kurulmasında büyük rol oynayan Jeremy Bentham, faydanın psikolojik arka planı ile ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Bununla birlikte, ekonomi alanında ve onun özelinde finansa, psikolojik yaklaşımların reddedilmesiyle, ortaya konan bilimsel çalışmalarda, insanın her daim faydası peşinde koşan bir “homo economicus” olduğu varsayımını kabul eden Neoklasik devrim başlamıştır. Yirminci yüzyıl başlarında Keynes, Fisher ve Pareto gibi ekonomi alanında isim yapmış kişilerin çalışmaları ile tartışma konusu olmaya başlayan davranışsal finans ya da daha açıklayıcı bir ifade ile ekonomi/finans ve psikoloji disiplinin yakınlaşması, bu yüzyılın ortalarına kadar ilgi görmemiş ve dikkate alınmamıştır.

Bu gelişmelerle birlikte 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Edwards (1954), gelecekteki araştırmalara ilişkin bir gündem oluşturarak, karar verme sürecini psikologlar adına bir çalışma ve araştırma alanı olarak tanıtmıştır. Allais (1953) belirsizlik altında, psikolojik tabanlı pozitif bir seçim kuramının taslağını ortaya koyarken, Simon (1956), “sınırlı rasyonelite” kavramına ya da bir diğer ifade ile, sınırlı akılcılığa dayalı bir bilgi işleme ve karar verme yaklaşımı önermiştir. Bilişsel psikoloji sahasında, yargılama ve karar verme durumları ile ilgili Kahneman ve Tversky (1979) ikilisi, ortaya koymuş oldukları çalışmalarla ekonomi ve finans alanında, deyim yerindeyse, yeni bir çağ başlatmış ve çığır açmışlardır. Onların bu çabası ve ortaya koydukları çalışmalar, geleneksel disiplinlerle bağlantı oluşturmanın da ötesinde, ekonomi ve psikoloji bilimleri arasında bir köprü oluşturmuştur.

Etkin Piyasalar Hipotezi’nin eleştiriler almaya başlaması ile bilim ve ekonomi çevrelerinde, insan faktörünü anlamlandırmaya çabalayan araştırmalara ağırlık verilerek, bu türden çalışmalar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. 1970’li yıllarda birey davranışları, sezgileri ve nihayetinde karar alma süreçlerine ilişkin Daniel Kahneman tarafından başlatılan çalışmalar, yeni arayışlar içinde olan finans ve ekonomi çevrelerinin de bu yönde ilgisini çekmiştir. Süreç içerisinde Kahneman’ın ortaya koyduğu çalışmalar ekonomi ve psikoloji arasındaki kısıkcı daraltırken, bu çalışmalarla elde edilen bilgi ve bulgular, finansal yatırımlara muhatap olan bireyin karar aşamasında, Geleneksel Finans Teorilerinin olasılık hesapları içeren formüllerinden ziyade, onların karar alırken psikolojik sezgilerden, bilişsel önyargılardan etkilendiklerini ortaya koymuştur (Barak, 2006). Bu bağlamda Langer (1975), o dönem itibarıyla Kahneman dışındaki irrasyonel davranış kalıplarını inceleyen ve saha açısından değinilmesi gereken bir başka önemli araştırmacıdır. Ona göre rasyonel olmayan/irrasyonel kararlar, kendisince “kontrol yanılması” olarak isimlendirilen, davranışsal önyargılar sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna göre yatırımcılar kendi kabiliyetlerinin olayları kontrol edebilmelerine yetecek düzeyde olduğuna inanırlar. Bu durum da kişilerin olması gerekenden daha fazla risk almalarına sebebiyet verir.

Kahneman'ın birçok araştırmacı ile sürdürdüğü faaliyetler, bilişsel psikoloji ve bunun finansal etkilerine yönelik araştırmalara ilişkin bir farkındalık oluşturmuştur. Kahneman'ın 1974'te Tversky ile ortaya koyduğu "Belirsizlik Altında Karar Verme: Sezgisel Yollar ve Önyargılar" adlı çalışmasında, bireylerin belirsizlik içeren durumları muhakeme ederken belirsizlik miktarını ve olasılıkları nasıl anlamlandırdıklarını tespit etmeye ilişkin birtakım varsayımlar geliştirmişlerdir (Böyükaslan, 2012).

Davranışsal Finans sahasındaki önemli sayılabilecek mihenk taşlarından biri ve hatta en önemlisi; 1979 yılında Kahneman ve Tversky tarafından ortaya konan ve dönemin en saygın dergilerinden biri olan *Econometrica*'da yayınlanan "Beklenti Teorisi: Risk Altında Karar Verme Analizi" adlı çalışmadır. Bu çalışmayla birlikte bu iki bilim insanı Davranışsal Finans sahasının kilometre taşlarından biri olan Beklenti Teorisi'ni ortaya çıkarmışlardır (Böyükaslan, 2012).

Kahneman'ın insan sezgileri ve karar alma süreçlerine ilişkin öncülük ettiği çalışmalar, yalnızca psikoloji sahasında değil, ekonomi ve finans alanlarında da yeni bir çağın habercisi olma niteliğini taşımaktadır. Kahneman tarafından ortaya konan bu çalışmalar Davranışsal Finans modellerinin temelini oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmalarla birlikte, yatırımcıların rasyonel olduğu fikrini benimseyen ve seçimlerine dair sistematik yaklaşımlar öneren klasik finans teorileri tartışılır hale gelmiş, yatırımcıların bir karara varırken mantıklı hareket etmediği ve olasılık hesaplarını hatasız bir biçimde yapıp buna göre kararlarını şekillendirmediği kanıtlanmıştır. Dolayısıyla Kahneman'ın ortaya koyduğu bulgular, yatırımcıların karara varırken olasılık hesapları yerine kestirme yolların, psikolojik sezgilerin yahut içinde buldukları psikolojik strüktürün etkin olduğunu ortaya koymuştur (Barak, 2006).

Özetle bugün ki anlamda Davranışsal Finans disiplini meydana getiren temel çalışmaların, Kahneman ve Tversky (1971, 1973, 1974, 1981, 1983, 1992) ve yine bu ikili tarafından (1972, 1973, 1979, 1984) yatırımcı karar verme süreçlerine ilişkin ortaya konan çalışmalar olduğu kabul edilmektedir. Davranışsal Finans sahasında, ortaya konan ve yeni ufuklar açma noktasında ehemmiyet arz eden bir diğer çalışma da De Bondt ve Thaler'in (1985) çalışması olarak kabul edilir. Davranışsal Finans sahasının tekâmülü ve prensiplerine ilişkin ayrıntılı bilgi için Thaler (1992 ve 1993), De Bondt ve Thaler (1994), Schwartz (1998), Shefrin (1999), Statman (1999), Schleifer (1999), Hirshleifer (2001) ve son olarak Barneris ve Thaler (2003) tarafından yapılan çalışmalara bakılabilir (McMahon, 2006).

Yukarıda belirtilmiş olan hususlar ve literatürde incelenen tüm araştırmalar dikkate alınarak araştırma sorularına yanıt aranmıştır. Öncelikli olarak "davranışsal finansın havayolu şirketlerinin büyüme ve karlılıklarına olası bir etkisi bulunmakta mıdır?" sorusu doğrultusunda katılımcılardan elde edilen yanıtlardan hareketle olası bir etkisinin olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi ise havayolu taşımacılığını tercih eden yolcuların psikolojik davranış biçimlerinin anlaşılması ve bu doğrultuda havacılık sektörü firmalarının yöntemler izlemesi karlılık ve büyümeyi arttıracak yönünde ortak kararlar ortaya konmuştur. 1954 yılından itibaren yapılan tüm araştırmalarda da benzer sonuçlar ortaya konmuş ve rasyonel olmayan yatırımcı kararlarının anlaşılmasının işletmelerin karlılık ve büyümelerine doğrudan etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Davranışsal finans, finansal konuları psikolojik ve sosyolojik yapısıyla bir bütün olarak ele almaktadır. Davranışsal finans bu yönüyle insan faktörünün etkilerini de göz önünde bulundurarak finansal kararların pratiğe uygun bir yaklaşımla değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Literatürde görüldüğü üzere bireyler tarafından alınan kararları, onların psikolojik ve duygusal eğilimlerini göz ardı ederek değerlendirmek eksik bir değerlendirme olacaktır. Bu noktada davranışsal finans alanında yapılan araştırmalar bu eksikliği ortadan kaldıracak şekilde

yatırımcıların ve yöneticilerin psikolojik önyargılarının ve duygusal eğilimlerinin finansal karar almayı, finansal piyasaları ve dolayısıyla firmaları etkileyebileceğini göstermiştir.

Davranışsal finansın artan önemi konunun boyutlarını da genişletmiştir. Öyle ki davranışsal finans günümüzde yalnızca yatırımcıların finansal kararlarını davranışsal açıdan sorgulamamakta; finansman, yatırım, kâr payı dağıtımı ve nakit politikalarını da davranışsal açıdan ele almaktadır. Davranışsal kurumsal finans alanında yapılan araştırmalar finansal kararların yalnızca firmaya özgü faktörlerle değerlendirilmemesi gerektiğini; bunun yerine yatırımcıların ve yöneticilerin beklentilerinin ve davranışsal önyargılarının da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Finansal performansın ölçülmesi küresel düzende rekabetin yoğun olmasından dolayı son derece önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölçülen finansal performans göstergeleri şirket yöneticilerine şirketin pozisyonu hakkında bilgi vererek geleceğe yönelik daha somut adımlar atılmasını sağladığı için de bu değerlendirme ayrıca önem kazanmaktadır. Finansal performanslarını değerlendiren şirketler elde ettikleri ölçüm sonuçları ile kendi işletmelerinin sektördeki konumunu belirleyebilmektedirler.

Havacılık sektöründe birçok performans etkeni bulunmaktadır. Bu sektörde faaliyet gösteren havayolu işletmelerinin borsada tercih edilebilmek, ulusal ve uluslararası arenada rakipleriyle mücadele edebilmek için en iyi performansı gösterebilmeleri gerekmektedir ki karlılıkları artsın ve büyüme kaydedebilsinler. Finansal performansın maksimizasyonu adına her bir ölçütün, kapsamına göre maksimum/minimum değerlerde tutulması gerekmektedir. Belirli bir ölçütteki performansın düşük ya da yüksek olması diğer ölçütleri de olumsuz etkileyebilecektir. Bu nedenle işletmelerin finansal performanslarının istenen düzeyde olması sağlanmalıdır. Önemli bir ekonomik büyüklüğe ve sürdürülebilir bir yapıya sahip olan havacılık sektöründeki iki havayolu işletmesi için yapılan bu analiz, sektördeki işletmelerin finansal performanslarının değerlendirilmesi, hangi ölçütün ne düzeyde önemli olduğunun görülebilmesi adına örnek teşkil etmektedir. Yatırımcılar açısından karar süreçlerinde tek bir kriter açısından finansal performansın değerlendirilmesi yetersiz kalmaktadır. Bu durum ÇKKV yöntemlerine olan ihtiyacı gündeme getirmiştir. Bu çalışma kapsamında da bu yöntemlerden biri olan GİA yöntemi kullanılarak BIST'e kote olan iki havayolu yolcu taşıma işletmesine yönelik finansal performans sıralaması gerçekleştirilerek bu işletmelere yönelik bir değerlendirme yapılabilmesine olanak sağlanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Havacılık sektörü, tüm dünyada çok hızlı değişim ve gelişim geçiren sektörlerden birisidir. Gerek teknolojik gerekse hizmet anlayışı açısından, sürekli iyileştirmeye gidilmeyi gerektirmektedir. Ancak, havacılık sektöründe işletme giderleri, bakım ve onarım masrafları yüksek olduğundan; böylesine yüksek sermaye gerektiren bir sektördeki karlılık oranı oldukça düşüktür. Artan rekabet, teknolojik gelişmeler, gelişmiş ülkelerde pazarın doyması ve gelişmekte olan ülkelerde halkın, gelişmiş ülkelerin yaşam seviyesinde tüketim alışkanlıklarına ilgi göstermesi, havayolu işletmeciliğinde yeni hizmetlere gereksinim duyulmasını artırmıştır.

Havayolu işletmeciliğinde faaliyet gösteren işletmeler, rekabetçi koşullarda işletmelerinin başarılı olabilmeleri ve işletmelerinin devamlılığını sağlayabilmek için yeni hizmet geliştirmelerine önem vermektedirler. Gelir seviyesi bakımından iyi durumda olan ülkelerde, halkın kaliteli hizmet ve kaliteli ürün satın almak istemeleri, işletmeleri bu konuda daha çok çalışmaya yöneltmektedir. Bununla birlikte, her yeni ürün ve yeni hizmetin bir yaşam süresi vardır. Bazı hizmet ve ürünler çağın gereklerini karşılamadıkları için bazıları ise daha

iyisi çıktığı için yaşam eğrilerinde son noktaya ulaşırlar. Böyle bir ürün veya hizmette direten işletmelerin başarılı olmaları mümkün olmamaktadır.

Değişen koşullara uyum sağlayabilen, teknolojik gelişmelerden faydalanan ve yeni hizmet üretme konusunda başarılı olan işletmelerin, pazardan aldığı payı artırdığı görülmektedir. Ayrıca, hizmet anlayışında ve hizmet kalitesinde de iyileştirmelere gitmek, işletmeler açısından son derece önemlidir.

Çağa ayak uydurmak isteyen havayolu işletmeleri için günümüzde en önemli rekabet kaynağı, sunulan hizmetler ve kalitedir. Yer hizmetleri, kabin içi hizmetleri ve olanakları, terminal ve kabin içi ikram hizmetleri; işletmelerin birbirlerine üstünlük sağlamak için kullandıkları rekabet unsurlarıdır. Bu noktada, verilen hizmetlerin müşteriler üzerinde çok büyük etkisi vardır.

Yapılan araştırma sonucu elde edilen bilgilere göre, havayolu işletmelerinde müşteri tercihlerinin ve beklentilerinin son derece önemli olduğu görülmektedir. Böylesine rekabetçi bir ortamda, müşterilerin şikâyet ve önerilerinin toplanması ve değerlendirilmesi şarttır. Ayrıca, işletmelerin müşterilerin seyahat amaçları doğrultusunda hizmet verme gayretinde olmaları, kendileri için bir avantaj sağlamaktadır. Yolcuların istek ve ihtiyaçları birbirinden farklı olabilmektedir. Örneğin; iş amaçlı olarak seyahat eden bir yolcu için faks, telefon, internet ve hatta bir yazı masası son derece önemli olabilmektedir. Ancak, tatil veya ziyaret amaçlı olarak seyahat eden bir yolcu için ise ikram hizmetlerinin kalitesi veya video gösterimi gibi kabin içi eğlenceler daha önemlidir.

Havayolu işletmelerinin farklı seyahat amaçlı müşterilerin istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilmeleri, müşterilerin zihninde havayolu işletmelerinin bir imajını oluşturmaktadır. Bu amaçla havayolu işletmeleri tarafından çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Seyahat esnasında yapılan değerlendirme, istek ve beklenti anketleri bu tür sorunları olan işletmeler için önerilecek bir yöntemdir.

Rekabetin kıyasıya yaşandığı havacılık sektöründe, bu konuda ilk adımı atan havayolu işletmelerinin avantajlı duruma geçeceği de şüphe götürmez bir gerçektir. İlk andan itibaren yolcusunun tüm isteklerini, tercihlerini, uçuşla ilgili şahsi beklentilerini, taleplerini ve sorunlarını takip eden, tüm bu bilgileri kişi bazlı olarak kayıtlayabilen ve sunduğu hizmet süresince tüm personelini bu verileri yerinde kullanarak yolcusunu mutlu etmeye teşvik eden bir havayolu işletmesi, yolcusuna havayolu işletmesi için “önemli” olduğunu kolaylıkla hissettirebilecektir. Bunun da ötesinde, örneğin, tüm personelin ona ismiyle hitap etmesi, günü veya yıldönümü gibi özel günlerini takip ederek onu küçük jestlerle karşılaşması, yolculuklarda sipariş bile vermeden en sevdiği yemekleri karşısında görmesi, uzun uçuşlarda en sevdiği filmler ve müziklerden oluşan eğlence sistemlerinin kullanımına sunulması, yolcunun kendisini evinde hissetmesini sağlayacaktır. Tüm bu örnekleri, yakın gelecekte, teknolojinin de desteğiyle havayolu işletmelerin neredeyse tamamında görmemiz mümkün olabilir. Öte yandan, tüm bu yenilikler, maliyet ve personel açısından bakıldığında havayolu işletmelerine ilave yükler ve sorumluluklar getirecektir.

Çalışma sonucu elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki önerileri yapmak mümkündür;

Havayolu tercihinde, operasyonel yetkinlik ve uçuş konforu faktörüne verilen önem, havayolu işletmelerinin bu konuda yetkinliklerini artırmalarının gereğine işaret etmektedir. Bagaj teslimatının hızı ve doğruluğu, uçakların zamanında iniş ve kalkış performansı göstergeleri pazarlama iletişiminde vurgulanmalıdır.

Havayolu tercihinde güvenliğe verilen önem, yolcuların havayolunun veya havalimanının yüksek güvenlik standartları konusunda bilgilendirmesi gibi uygulamalarla, havayolu şirketlerinin yolcu memnuniyetiyle güvenlik arasındaki bağlantıyı kurmalarının gerekliliğine işaret etmektedir.

İmaj ve itibar unsuruna verilen önem, özellikle marka geliştirici reklam yatırımlarının önemine işaret etmektedir. Bu unsura verilen önem, eğitim düzeyi ortaokul ve altı olan yolcularda diğer gruplara göre anlamlı olarak daha yüksektir. Uçuş sıklığı açısından bakıldığında, bu grubun aynı zamanda uçuş deneyimi en az olan grup olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu sonuçlar uçuş deneyimi az olan bu grubun algılanan riski azaltmak için havayolu imajına güvendiğini göstermektedir.

Kabin içi ürün kalitesi, önem sıralamasında en alt sıralarda yer almaktadır. Çeşitli demografik değişkenler açısından karşılaştırıldığında da yalnızca uyruk ve seyahat sınıfı bazında bir farklılık gözlenmiştir. Bu nedenle havayolu işletmelerinin bu konulardaki pazarlama iletişimini pazarın geneli yerine, doğru hedef pazar kesimlerine iletmeleri daha uygun olacaktır.

Çalışma konusunda bundan sonra araştırma yapacak olan araştırmacıların farklı sektörde önemli paya sahip olan diğer havayolu şirketlerini de çalışma alanlarında katarak kıyaslamalı bir çalışma gerçekleştirmeleri yerinde olacaktır. Buna ilave olarak farklı zamanlarda toplanacak verilerin sonucunda elde edilecek olan sonuçların zaman içerisindeki seyrini kıyaslayan çalışmalar yapılması literatür için yararlı olacaktır.

Bunlara ilave olarak, çalışma sonuçları üzerinden uluslararası kıyaslama yapılarak daha sağlıklı değerlendirmeler elde etmek için çalışma boyutunun uluslararası düzeyde ele alınması ve uluslararası rekabet düzeyinde de yerel havayollarının konumunun belirlenmesi ve analiz edilmesi amacı ile gerçekleştirilecek çalışmalar literatür için yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ATA. (2008). ATA Airline Handbook. Air Transport Association of America. Washington D.C, USA.
- ATAG. (2005). The Economic & Social Benefits of Air Transport. Cenevre: Air Transport Action Group, Ulaşılabilir URL: <https://www.icao.int/Meetings/wrdss2011/Documents/JointWorkshop2005>
- Ateş, A. (2007). Finansal Yatırımların Davranışsal Finans Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Barak, Osman (2006), Hisse Senedi Piyasalarında Anomaliler ve Bunları Açıklamak Üzere Geliştirilen Davranışsal Finans Modelleri: İMKB'de Bir Uygulama, Yayınlanmış Doktora Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, Ankara.
- Belobaba, Peter, Odoni, A. ve Banhart, C. (2016). The Global Airline Industry, 2. Baskı, UK: Wiley.
- Borenstein IATA. (2015). Economic Performace of The Airline Industry. Montreal, Kanada, Ulaşılabilir URL: <https://www.iata.org/whatwedo/Documents/economics>
- Bostancı, F. (2003). Davranışçı Finans, Sermaye Piyasası Kurulu Denetleme Dairesi Yeterlilik Etüdü, İstanbul.

- Böyükaslan, Adem (2012), Bireysel Yatırımcıları Finansal Yatırım Kararına Yönelendiren Faktörlerin Davranışsal Finans Açısından İncelenmesi: Afyonkarahisar Örneği, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Çelik, Ç. (2013). İMKB'de İşlem Yapan Yatırımcıların Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İzmir.
- Döm, S. (2003). Yatırımcı Psikolojisi ve İMKB Üzerine Ampirik Bir Çalışma, İstanbul: Değişim Yayınları.
- Ertan, Yasemin (2007), Davranışsal Finans ve Pişmanlık Teorisinin Döviz Kuru Riskinden Korunma Kararına Etkisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Gerede, E. (2015). Havayolu Taşımacılığı ve Ekonomik Düzenlemeler Teori ve Türkiye Uygulaması. Ankara: Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Hanlon, P. (1999). Global Airlines: Competition in a Transnational Industry, 2. bs. Oxford: Elsevier.
- ICAO. (2004). Manual on the Regulation of International Air Transport. Montreal, Ulaşılabilir URL: <https://www.icao.int/Meetings/atconf6/Documents>
- Kahneman, Daniel ve Amos Tversky (1984), “Choices, Values and Frames”, American Psychologist, Vol:39, Issue:4, pp.341-350.
- Kent, D., Hirshleifer, D. and Subrahmanyam, A., (2001). “Overconfidence, Arbitrage, and Equilibrium Asset Pricing”, Journal of Finance, No:56, pp.921-965.
- Küçüksille, E. ve Usul, H. (2012). Bilişsel önyargılar ve yatırımcı kararlarına etkileri, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 4:24-35.
- Lazar, F. (2003). A Vital Industry in Search of New Policies: Air Transport in Canada. Behind the Headlines, Cilt:60, Sayı:3, ss.1-20.
- Mcmahon, R. G. P. (2006), Behavioural Finance, Entrepreneurial Cognition and SME Financial Management, Working Paper Number: 06-3, School of Commerce, Flinders University.
- Montier, J. (2002). Behavioral Finance: Insights into Irrational Minds and Markets, John Wiley & Sons, Ltd. West Sussex.
- Nofsinger, J. R. (2001). Investment Madness: How Psychology Affects Your Investing And What to Do About it, Financial Times Prentice Hall Books, Pearson Education, ss.5-126.
- Nofsinger, J. R. (2001). The Impact of Public Information on Investors, Journal of Banking & Finance, Vol. XXV, No. 7, ss.1339-1366.
- Örerler, E. O. ve Taşpınar, D. (2006). Türk Yatırımcısının Risk Tercihi, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Sayı: 21, ss. 82-86.
- Sezer, D. (2013). Yatırımcı Davranışlarının Etkinliği ve Psikolojik Yanılsamalar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Tufan, E. (2006). Davranışsal Finans, Ankara: Orion Yayınevi.

TÜİK. TÜİK Ulaştırma Verileri, Ulaşılabilir URL:
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1051

TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIĞI VE CARİ AÇIK İLİŞKİSİ

Doç Dr. ŞEHNAZ BAKIR YİĞİTBBAŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

ORCID ID: 0000-0002-5541-2462

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de bütçe açıklarının cari işlemler hesabı üzerindeki etkisini ampirik olarak analiz etmektir. Araştırmanın açıklayıcı değişkenleri; bütçe açığı, ekonomik büyüme, reel döviz kuru ve kredilerdir. Ekonometrik analiz 2006:Q1-2022:Q4 dönemini kapsamakta olup, bu döneme ait üç aylık veriler kullanılmaktadır. Araştırmada ARDL modeli tahmin edilmektedir. Sınır testinden elde edilen sonuçlar, cari açık, bütçe dengesi, ekonomik büyüme, reel döviz kuru ve krediler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. ARDL modelinden elde edilen temel bulgular, uzun dönemde cari açık ile bütçe dengesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını göstermektedir. Kredilerdeki artış cari açığı daha da artırırken, reel döviz kurundaki artış cari açığı azaltılmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Bütçe Açığı, Cari Açık, ARDL.

THE RELATIONSHIP BETWEEN BUDGET DEFICIT AND CURRENT ACCOUNT DEFICIT IN TURKEY

ABSTRACT

In this research, the impact of budget deficits on the current account in Turkey is analyzed empirically. The explanatory variables of the research; budget deficit, economic growth, real exchange rate and loans. The econometric analysis covers the period 2006:Q1-2022:Q4, and quarterly data for this period is used. In line with the results of the unit root tests of the series, the ARDL model was established and the bounds test was performed. Bounds test results show that there is a long-term relationship between the variables used in the research. The main findings from the ARDL model are as follows; There is no significant relationship between the current account deficit and budget balance in the long run. While the increase in loans further increases the current account deficit, the increase in the real exchange rate reduces the current account deficit.

Key Words: Budget Deficit, Current Account Deficit, ARDL.

Introduction

The relationship between the budget deficit and the current account deficit is discussed in the literature within the framework of "Ricardian Equivalence Hypothesis" and "Twin Deficit Hypothesis ". The Ricardian Equivalence Hypothesis claims that if public expenditures are financed by taxes and borrowing, the current account balance is not affected by budget deficits. In the other hand, the Twin Deficit Hypothesis is based on Keynesian thought; according to this hypothesis, imbalance in the public budget in a country will affect the current account balance. The Ricardian Equivalence Hypothesis, on the other hand, claims that if public expenditures are financed by taxes and borrowing, the current account balance is not affected by budget deficits.

Since the 1980s, the increasing current account deficit as well as budget deficits in developed and developing countries has increased the number of studies analyzing the relationship between these two deficits. When evaluated from the perspective of the Turkish economy, it is seen that public deficits started to increase since the 1980s and peaked in the 1990s. After the 2001 crisis, tight monetary and fiscal policies were implemented to ensure macroeconomic stability in order for Turkey to emerge from the crisis, thus ensuring confidence and stability in the economy and budget deficits decreased significantly. Since 2002, the efficiency and savings achieved in budget expenditures and the high performance in tax revenues have led to positive results in the budget balance. While the budget deficit/GDP ratio was 11.2 percent in 2002, it decreased to 0.5 percent in 2006, and although this ratio increased due to the global crisis in 2009, it fell to 1.3 percent in 2014.

However, the current account deficit in Turkey has gradually increased since 2002 and afterwards. The current account deficit/GDP ratio was 0.3 percent in 2002, 6.1 percent in 2007, 9.7 percent in 2012 and 5.7 percent in 2014. While a growth model based on public debt was implemented in Turkey until the 2000s, a growth model based on private sector and household debt began to be implemented after the 2001 crisis. While the ratio of public debt stock to GDP decreased from 69.2 percent in 2002 to 34.9 percent in 2014, the ratio of private sector external debt stock to GDP increased from 18.7 percent to 34.4 percent in the same period.

This research aims to empirically analyze the relationship between the budget deficit and the current account deficit for the Turkish economy. The budget deficit to GDP ratio series is used as the variable representing the budget deficit. Real economic growth, real effective exchange rate and credit variables are included in the research model as control variables. Purpose of the research; It shows the impact of budget deficits on the current account in Turkey. Empirical evidence is presented on whether budget deficits will cause a larger deterioration in the current account balance. In 2rd part of the article, the theoretical framework of the subject is included, in the 3rd part, the data and method are explained, and in the 4th part, empirical findings are presented. The article is completed with the conclusion section where general evaluations and recommendations are made.

2. Theoretical Framework

The Keynesian approach suggests that the budget deficit has a significant impact on the current account deficit. Based on Keynesian theory, Fleming (1962) and Mundell (1963) claim that increasing public deficits will increase trade deficits through different transmission mechanisms; in an economy with a flexible exchange rate regime and capital mobility, an increase in budget deficits increases the public sector's borrowing requirement and domestic interest rates. The increase in interest rates leads to capital inflow, causing the national currency to appreciate, and accordingly the relative prices of foreign goods decrease, increasing the tendency to import and decreasing the tendency to export. The decrease in net exports results in a foreign trade deficit.

According to the Ricardian Equivalence Hypothesis (Barro, 1989), in the event of a current tax cut or increase in public expenditures, individuals acting rationally increase their current savings to compensate for this in the expectation that taxes will increase in the future. Thus, the decrease in public savings is balanced by an increase in individuals' savings levels. Since the savings level does not decrease, there is no upward pressure on interest rates. According to the Ricardian Equivalence Hypothesis, if changes in budget deficits are completely balanced by changes in savings, there will be no relationship between the budget deficit and the current account deficit. In this case, the twin open mechanism will not work. In this case, the twin deficit mechanism will not work.

The Keynesian Approach and the Ricardian Equivalence Hypothesis are not sufficient to explain the relationship between the budget deficit and the current account deficit (Darrat, 1988). There are four possible main causality hypotheses between the budget deficit and the current account deficit (Kim and Kim, 2006):

- (1) budget deficits lead to current account deficits,
- (2) current account deficit leads to budget deficits,
- (3) there is a bidirectional relationship between two deficits,
- (4) there is no causal relationship between the two deficits.

3. Data and Method

While creating the data set of the research, importance was given to the selection of variables that are thought to be effective on the current account. The explanatory variables are budget balance (budget), economic growth (gdp), real effective exchange rate (rexr) and credit growth (credit). The dependent variable of the research is the current account transactions account (ca). The research period covers the period 2006:Q1-2022:Q4. The publication of budget balance data according to the new method since 2006 was effective in choosing the analysis period. First, unit root tests of the series were performed and based on the results of these tests, the ARDL model was used. Then, "Boundary Test" approach (Pesaran, Shin and Smith, 2001) was applied. It is the ability to determine the cointegration relationship between variables, regardless of their differences.

The long-term ARDL model is as follows:

$$\Delta ca_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} ca_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} budget_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} gdp_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} rexr_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{5i} credit_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

The short-term ARDL model is as follows:

$$\Delta ca_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta ca_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} budget_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta gdp_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta rexr_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{5i} \Delta credit_{t-i} + \delta EC_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

EMPIRICAL FINDINGS

The current account deficit (ca), budget balance (budget), real GDP (lrgdp) are stationary at I(0), the real effective exchange rate (rexr) and credit variable are first order I(1) is a stationary variable. It can be seen that the variable is not stationary at a level of I(2) or higher.

Table 1. ADF Unit Root Test Results

Variables	Constant		Constant and Trend	
	ADF I(0)	ADF I(1)	ADF I(0)	ADF (1)
ca	-3.805 (0)***		-3.900 (1)**	
budget	-6.145 (0)***		-7.0680 (1)***	
gdp	-2.218 (0)		-5.650 (0)***	
rexr	- 1.359(0)	-8.90720)**	-2.806(1)	-9.143(0)***
credit	1.609(0)	-8.447(0)*	-1.851(0)	-8.614(0)*

* (%1), **(%5), and ***(10%) are significance levels.

The ARDL bounds test can be applied. In this research, the AIC criterion was used as a basis in determining the most appropriate delay length.

Table 2: Boundary Test Results

k*	F ist.	Critical Values (%5)	
		Lower limit (I0)	Upper limit (I1)
5	7.355601	2.86	4.01

*k indicates the number of independent variables.

The hypothesis that there is no cointegration relationship between the variables current account deficit, loans, growth, budget balance and real exchange is rejected (Table 2). In other words, the series of the variables in the model are cointegrated. The results of the ARDL model are shown in Table 4.

Tablo 3: ARDL Model Estimation Results

	Coefficient	t-ist.	p
Long-term results			

budget	-0.426021	-0.566.218	0.14700
gdp	- 0.15701	-1.766.218	0.11700
rexx	-0.366021	-2.066.218	0.0300**
credit	0.046021	3.766.218	0.0000*

Error correction coefficient

ECTt-1	-1.361.691	-4.710.654	0.0000*
--------	------------	------------	---------

Short-term results

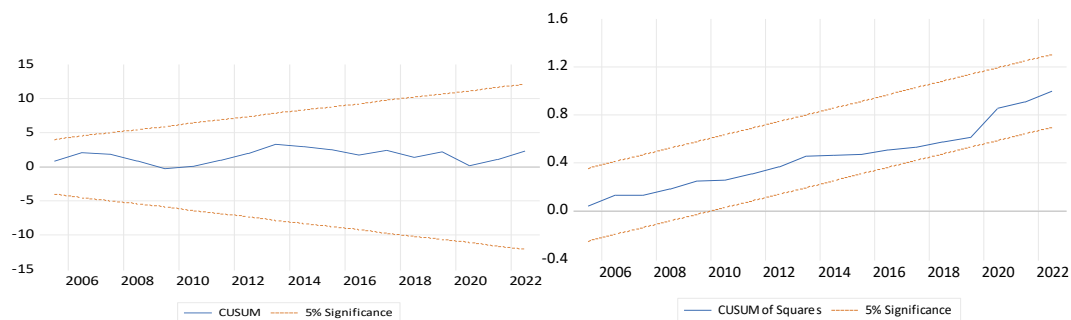
budget	-0.024027	-0.056641	0.17000
gdp	- 0.16701	-2.766.218	0.00700*
rexx	-0.366021	-2.066.218	0.0300**
credit	0.046021	3.766.218	0.0000*

* (%1), **(%5), and ***(10%) are significance levels.

Normality (JB); 0875 (0.743), Ramsey RESET; 1.345(0.413), Heteroscedasticity (White test); 47.00(0.542), Autocorrelation (LM test); 0.082(0.603)

According to the test results, the error terms in the model have a normal distribution (Jarque-Bera test), the setup of the model is functionally correct (Ramsey RESET), there is no autocorrelation (LM test) and heteroscedasticity (White test) in the model. In the structural stability test, CUSUM and CUSUMSQ statistics fall between critical values.

Figure 1. CUSUM and CUSUMSQ Tests

The model results show that there is no significant relationship between budget deficits and current account deficit in the long term. There is a negatively relationship between the real effective exchange rate and the current account deficit in the long run. This result shows that increases in the real effective exchange rate have a reducing effect on the current account deficit. The appreciation of TL distorts the foreign trade balance in favor of imports. This result is compatible with theoretical expectations, as the interest rate increase increases capital flows and foreign exchange supply to the country. There is a positively relationship between loans and current account deficit. No significant relationship could be detected between the current account deficit and economic growth in the long term.

Equation (2) was used in the estimation of the short-term model. The fact that the coefficient of the variable is negative is compatible with statistical expectations. It shows that there is no significant relationship between budget deficits and current account deficit in the short term, but real income, loans and real effective exchange rate have a significant effect on the current account deficit in the short term. According to the coefficients obtained, there is a negatively relationship between growth and current account balance in the short term. This situation reveals that there is an important relationship between short-term capital inflows and growth Dynamics.

5. CONCLUSION AND EVALUATION

The fact that there is no statistically significant relationship between the current account deficit and the budget deficit in this research shows that the Ricardian equivalence hypothesis is valid for the Turkish economy in the analyzed period. The increase in loans increases the current account deficit. The increase in the real exchange rate reduces the current account deficit. Appropriate monetary and macroprudential policies need to be implemented to prevent credit growth from increasing imports and having a devastating effect on the current account balance. Since the current account deficit increases in periods when TL appreciates and the depreciation in the national currency reduces the current account deficit, policies should be implemented to reduce the share of intermediate goods imports and energy exports in foreign trade. Agricultural and industrial policies that will reduce dependence should be followed. In addition, following policies that encourage savings that will reduce

dependence on external financing and increasing direct investments instead of short-term capital will reduce the cost of external financing.

References

Afonso, A. ve Rault, C. Budgetary and External Imbalances Relationship: A Panel Data Diagnostic. ECB Working Paper, No. 961.

Barro, R.J. (1989), The Ricardian Approach to Budget Deficits. *Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 37–54.

Darrat, D. (1988), Have Large Budget Deficit Caused Rising Trade Deficits?. *Southern Economic Journal*, 54(4), 879-887.

Fleming, J.M. (1962), Domestic Financial Policies Under Fixed and Under Floating Exchange Rates. *International Monetary Fund Staff Papers*, No. 10, 369–380.

Kim C. H. ve Kim, D. (2006). Does Korea Have Twin Deficit?. *Applied Economics Letters*, 13(10), 675-680.

Mundell, R.A. (1963). Capital Mobility and Stabilisation Policy Under Fixed and Flexible Exchange Rates. *Canadian Journal of Economics and Political Science*, 29(4), 475–485.

Pesaran, M. Shin, Y., δ Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.

TÜRKİYE'DE PARA ARZI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Doç Dr. ŞEHNAZ BAKIR YİĞİTBBAŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

ORCID ID: 0000-0002-5541-2462

ÖZET

Bu araştırma, para arzının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Türkiye ekonomisi için 2003:Q1-2023:Q4 dönem verilerini kullanarak analiz etmektedir. Para arzı göstergeleri olarak M2 ve M2Y para arzı, ekonomik büyüme göstergesi olarak reel GSYİH kullanılmaktadır. Değişkenlerin bütünleşme derecesini belirlemek için ilk olarak PP, ADF ve KPSS geleneksel birim kök testleri kullanılmakta, ardından yapısal kırılmayı içeren Zivot-Andrews birim kök testi uygulanmaktadır. Model değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisi, para arzındaki değişmelerin ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediğini ortaya koyacaktır. Bu çerçevede, yapısal kırılmaları içeren Gregory-Hansen testi uygulanmaktadır. Gregory-Hansen eşbütünleşme testi, Türkiye'de para arzı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Para Arzı, Ekonomik Büyüme, Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi

THE RELATIONSHIP BETWEEN MONEY SUPPLY AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

ABSTRACT

This research analyzes the effect of money supply on economic growth using 2003:Q1-2023:Q4 period data for the Turkish economy. M2 and M2Y money supply are used as money supply indicators, and real GDP is used as an economic growth indicator. To determine the degree of co-integration of the variables, firstly, PP, ADF and KPSS traditional unit root tests are used, and then the Zivot-Andrews unit root test, which includes structural break, is applied. The cointegration relationship between model variables will reveal whether changes in money supply affect economic growth. In this context, the Gregory-Hansen test, which includes structural breaks, is applied. Gregory-Hansen cointegration test shows that there is a long-term relationship between money supply and economic growth in Turkey.

Key Words: Money Supply, Economic Growth, Gregory-Hansen Co-integration Test

TÜRKİYE'DE KREDİ KARTI FAİZ ORANLARINDAKİ DEĞİŞİM TÜKETİM HARCAMALARINA NASIL YANSIMAKTADIR?

Dr. Esmâ ERDOĞAN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ORCID: 0000-0002-7324-8512

Doç. Dr. Müge MANGA

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ORCID: 0000-0003-2675-2182

ÖZET

Türkiye ekonomisinde son 30 yıllık süreçte finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler, tüketici alışkanlıklarında ve harcama eğilimlerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Özellikle kredi kartları, tüketicilerin harcama gücünü artıran ve tüketim alışkanlıklarını değiştiren önemli bir finansal araç haline gelmiştir. Fakat kredi kartı faiz oranlarındaki artışlar, aynı zamanda tüketicilerin borçlanma maliyetlerini arttırarak, tüketim harcamalarını etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, kredi kartı faiz oranlarındaki artışların hane halkı tüketim harcamaları üzerindeki etkisini değerlendirmek önemlidir. Bu sebeple çalışmada Türkiye'de 2000-2024 dönemi için kredi kartı faiz oranlarındaki değişimin hane halkı tüketim harcamaları üzerindeki etkisi TCMB ve TÜİK den elde edilen yıllık veri seti yardımı ile FMOLS, DOLS ve CCR tahmin yöntemleri ile tahmin edilmiştir. Ve analiz sonucunda uzun dönemde kredi kartı faiz oranlarındaki artışın hane halkı tüketim harcamalarını negatif yönde etkilediğini ve kredi kartı faiz oranından hane halkı harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de kredi kartı faiz oranlarındaki artışların hane halkı tüketim harcamaları üzerindeki etkisi, arz ve talep faktörleri dikkate alınarak birlikte değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kredi Kartı Harcamaları, Faiz, Para Politikası, FMOLS, DOLS ve CCR

1.GİRİŞ

Kredi kartları, günümüzde en yaygın kullanılan ödeme araçlarından biridir. Tüketicilere, günlük harcamalarını finanse etme ve alışveriş yapma imkânı sunarlar. Kredi kartı faiz oranları ise borçlanma maliyetini belirleyen ve dolayısıyla tüketim harcamaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olan bir faktördür. Kredi kartı faiz oranları arttıkça, tüketicilerin borçlanma maliyeti de artacaktır. Bu durum, tüketicilerin kredi kartı kullanmayı daha az cazip hale getirerek tüketim harcamalarını kısıtlamasına sebep olmaktadır. Ekonominin temel kavramlarından biri olan tüketim fonksiyonunun şekillenmesinde faiz oranları önemli bir rol oynamaktadır. Tüketim fonksiyonu, harcanabilir gelir ile tüketici harcamaları arasındaki ilişkiyi temsil eder. Ekonomistlerin gelirdeki ve faiz oranları gibi diğer faktörlerdeki değişikliklerin tüketici davranışını nasıl etkilediğini anlamalarına yardımcı olur. Nitekim tüketim teorileri, tüketici harcamalarının kalıplarını açıklamaya ve tahmin etmeye çalışır. Bu teoriler kritik öneme sahiptir çünkü tüketici harcamaları, mal ve hizmetlere olan talebi yönlendirdiği ve ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkileyebildiği için ekonomide merkezi bir rol oynamaktadır (Kaya,2009). Keynesyen Tüketim Fonksiyonu Keynes (1936) tarafından geliştirilen bu teori, tüketici harcamalarının harcanabilir gelir tarafından yönlendirildiğini öne sürmektedir. Friedman (1957) tarafından geliştirilen kalıcı gelir hipotezi teorisi, tüketici harcamalarının yalnızca mevcut harcanabilir gelir tarafından değil, aynı zamanda bireyin beklenen yaşam boyu geliri tarafından da yönlendirildiğini öne sürmektedir. Bu teoriye göre, tüketiciler harcamalarını sadece mevcut gelirlerine göre değil, beklenen ömür boyu gelirlerine göre ayarlayacaklardır. Bir diğer önemli tüketim fonksiyonu ise Modigliani (1970) yaşam döngüsü hipotezidir. Modigliani tarafından geliştirilen bu teori, tüketici harcamalarının bireyin yaşam evresi ve gelecekteki beklenen gelirinden etkilendiğini öne sürmektedir. Bu teoriye göre, genç bireylerin daha yüksek borç ve daha düşük tasarruf düzeyine sahip olma olasılığı daha yüksekken, yaşlı bireylerin daha yüksek tasarruf ve daha düşük borç düzeyine sahip olma olasılığını açıklamaktadır.

Gelişen teknoloji ile birlikte bireylerin sürekli artan ihtiyaçlarını karşılamak için alternatif ödeme araçlarına duyulan ihtiyaç, ödeme araçlarını geliştirerek kredi kartı ödeme sistemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kaya,2009). Kredi kartı, müşterilere tahsis edilen kredi limitleri dahilinde mal ve hizmet satın almalarını ve nakit kredi kullanmalarını sağlayan bir ödeme aracıdır. Modern kredi kartı ile benzer özelliklere sahip olmasa da ilk kredi kartı on dokuzuncu yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Tarihteki ilk kredi kartı 1894 yılında ABD

merkezli Hotel Letter Credit Company tarafından çıkarılmış ve zaman içinde çeşitli petrol şirketlerinin ve mağazaların müşteri hesaplarını kontrol etmek için kullanılmıştır. 1968 yılında Türkiye'de ilk kredi kartı "Yemekli Kulüpler" adıyla piyasaya sürülmüştür. Ancak o dönemde yüksek enflasyon ve faiz oranlarından kaynaklanan kriz nedeniyle kredi kartı kullanımını sınırlı kalmıştır. Ancak 1990'lı yıllarda küresel finans piyasalarında yaşanan olumlu gelişmeler sonucunda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ödeme araçları yaygınlaşmaya başlamıştır (Önder,2018).

Kredi kartı kullanmanın borçlanma tuzağı riski, yüksek faiz, kredi kartı dolandırıcılığı ve aidat ödeme gibi dezavantajlarının yanı sıra pek çok avantajı olduğu da kabul edilir. Öncelikle nakit taşımamanın getirdiği riskler ortadan kaldırarak pratik ve güvenli bir ödeme imkânı sunmaktadır. İkinci olarak, tüketicilere mal ve hizmet alımlarında ödeme kolaylığı sağlamaktadır. Bunların yanı sıra, taksit imkânları, bonus ve puan kazanma teknolojideki son gelişmelerle birlikte kredi kartı veren kuruluşlar arasındaki rekabet de artmaktadır. Bu rekabet, kredi kartı çıkaran finansal kuruluşları geniş bir ürün yelpazesi sunmaya teşvik etmekte, bu da bireylerin daha kolay kredi kartı edinmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla kredi kartı kullanımını her geçen gün artmakta ve kullanım alanı genişlemektedir (Çeker, 1997).

	Türkiye'de Kart Sayıları			Yıldan Yıla Gelişim/Artış (%)		
	Yerli	Yerli	Yerli Ön	Yerli	Yerli	Yerli Ön
	Kredi Kartı	Banka Kartı	Ödemeli Kart	Kredi Kartı	Banka Kartı	Ödemeli Kart
2015	58,215,318	98,977,422	13,406,432			
2016	58,795,476	100,654,261	16,357,424	1.0%	1.7%	22.0%
2017	62,453,610	112,134,456	19,458,987	6.2%	11.4%	19.0%
2018	66,304,603	120,486,669	25,888,668	6.2%	7.4%	33.0%
2019	69,825,826	133,199,632	33,011,425	5.3%	10.6%	27.5%
2020	75,697,214	144,743,198	43,340,289	8.4%	8.7%	31.3%
2021	83,791,396	150,099,166	57,084,724	10.7%	3.7%	31.7%
2022	99,489,990	168,870,330	71,576,899	18.7%	12.5%	25.4%
2023	117,713,320	189,507,582	90,008,495	18.3%	12.2%	25.8%

Görsel 1. Türkiye'de Kart Sayıları ve Yıldan Yıla Değişimi

Kaynak: Serpkenci, R. (2024), "Türkiye'de kredi kartları kullanımı ve alışkanlıkları ülkeyi harcama ve borçla büyümeye sürüklüyor," Türkiye'de finansal okuryazarlık ve kredi kartları – Bölüm I,26 Şubat 2024.

	Yurtiçinde Kartlar ile Alışveriş İşlemleri (Adet)			Yıldan Yıla Gelişim/Artış (%)		
	Yerli Kredi Kartı	Yerli Banka Kartı	Yerli Ön Ödemeli Kart (1)	Yerli Kredi Kartı	Yerli Banka Kartı	Yerli Ön Ödemeli Kart
2015	2,891,409,734	875,021,120	67,589,195			
2016	3,071,150,337	1,077,808,830	58,656,845	6.2%	23.2%	(13.2)%
2017	3,342,000,342	1,395,367,469	49,711,546	8.8%	29.5%	(15.3)%
2018	3,751,571,087	1,798,155,651	66,714,436	12.3%	28.9%	34.2%
2019	4,208,928,855	2,179,044,590	84,521,612	12.2%	21.2%	26.7%
2020	4,211,270,021	2,398,454,738	180,398,841	0.1%	10.1%	113.4%
2021	5,209,663,745	3,335,360,351	465,802,306	23.7%	39.1%	158.2%
2022	6,699,666,826	5,273,657,490	779,954,022	28.6%	58.1%	67.4%
2023	8,410,726,839	6,659,626,173	1,013,293,486	25.5%	26.3%	29.9%

Görsel 2. Türkiye’de Kartlı Alışveriş ve Yıldan Yıla Değişimi

Kaynak: Serpkenci, R. (2024), “Türkiye’de kredi kartları kullanımı ve alışkanlıkları ülkeyi harcama ve borçla büyümeye sürüklüyor,” Türkiye’de finansal okuryazarlık ve kredi kartları – Bölüm I,26 Şubat 2024.

	Yurtiçinde Kartlar İle Alışveriş Harcamaları (Milyon TL)			Yıldan Yıla Gelişim/Artış (%)		
	Yerli Kredi Kartı	Yerli Banka Kartı	Yerli Ön Ödemeli Kart (1)	Yerli Kredi Kartı	Yerli Banka Kartı	Yerli Ön Ödemeli Kart
2015	₺477,426	₺37,130	₺756			
2016	₺523,506	₺49,712	₺849	9.7%	33.9%	12.3%
2017	₺590,485	₺70,061	₺1,506	12.8%	40.9%	77.3%
2018	₺699,379	₺96,669	₺2,711	18.4%	38.0%	80.0%
2019	₺820,235	₺132,269	₺3,928	17.3%	36.8%	44.9%
2020	₺938,922	₺185,012	₺8,526	14.5%	39.9%	117.1%
2021	₺1,371,983	₺297,617	₺26,533	46.1%	60.9%	211.2%
2022	₺2,869,835	₺731,775	₺66,181	109.2%	145.9%	149.4%
2023	₺6,490,044	₺1,490,174	₺142,606	126.1%	103.6%	115.5%

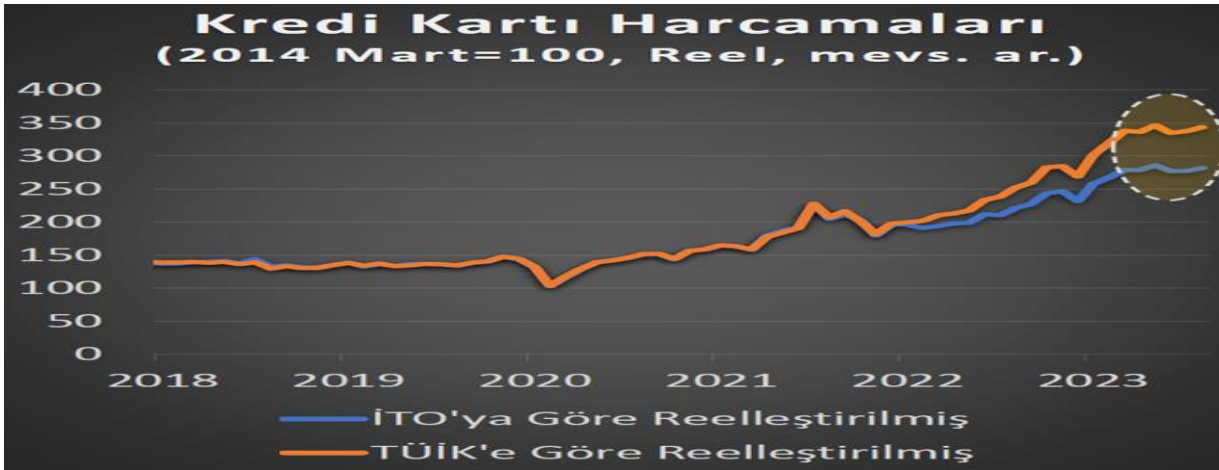
Görsel 3. Türkiye’de Kartlı Alışveriş ve Yıldan Yıla Değişimi

Kaynak: Serpkenci, R. (2024), “Türkiye’de kredi kartları kullanımı ve alışkanlıkları ülkeyi harcama ve borçla büyümeye sürüklüyor,” Türkiye’de finansal okuryazarlık ve kredi kartları – Bölüm I,26 Şubat 2024.

Görsel 1, 2 ve 3 deki verileri incelediğimizde kredi kartlarının, Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren hızlı bir şekilde yaygınlaşarak ödeme sisteminin önemli bir parçası haline geldiği tespit edilmiştir. Kredi kartı kullanımının yaygınlaşması tüketicilerin tüketim alışkanlıklarını ve buna bağlı olarak taleplerini etkilemektedir. Son 30 yıllık süreçte kullanıcı sayısında ve harcama tutarlarında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu artışta teknolojik gelişmeler ve farklı kullanım alanları da kredi kartı kullanımının artmasına katkıda bulunmuştur. Kredi kartlarının sunduğu taksitli alışveriş, nakit ödemeden alışveriş yapma ve son ödeme tarihinde toplam kredi kartı

borcunun belli bir miktarını ödeme imkânı, tüketicilere zorunlu ihtiyaçlarının ötesinde plansız bir tüketim yapma imkânı tanımaktadır (Baydemir, 2004).

Faiz oranları, borçlanma maliyetini belirlemektedir. Dolayısıyla bir tüketici bir kredi kartından borç para alırsa, ödeyeceği geri ödeme miktarı üzerine uygulanan faiz oranı borç maliyetini belirlemektedir. Düşük faiz oranları, tüketici borçlanma maliyetini azaltırken, yüksek faiz oranları ise borç maliyetini artırır. Bu nedenle tüketici harcamaları, birçok faktörden etkilenir. Bunlar arasında gelir seviyesi, tüketici güveni, fiyatlar, faiz oranları gibi faktörler bulunur. Faiz oranlarındaki değişiklikler, tüketicilerin borçlanma ve harcama alışkanlıklarını etkileyecektir. Yüksek faiz oranları, tüketicilerin borçlanma maliyetini artırarak kredi kartı kullanımını ve harcamalarını değiştirmeye yol açacaktır. Ayrıca, tüketiciler düşük faiz oranları döneminde daha fazla borçlanarak ve harcama yaparak ekonomik aktiviteyi artırabilirler. Bu iki kavramı birleştirilerek, kredi kartı faiz oranlarındaki değişimin tüketim harcaması üzerindeki etkisi incelenebilir. Bu nedenle, kredi kartı faiz oranlarındaki değişimlerin tüketim harcaması üzerindeki etkisi, tüketicilerin borçlanma kararlarını ve harcama eğilimlerini nasıl etkilediğine bağlı olarak değişir. Ekonomik koşullar ve tüketici güveni gibi faktörler de bu ilişkide önemli rol oynar (Yılmaz,2000).

Çizelge 4. Kredi Kartı Harcamaları Grafiği

Kaynak:https://x.com/ali_hakan_kara/status/1722164243183636850?t=oUb0v22h2MBmJvWV2sM5vw&s=03

Türkiye ekonomisi, son çeyrek yüzyılda önemli değişimler yaşamış ve finansal piyasalardaki gelişmeler tüketici davranışlarını etkilemiştir. Kredi kartı kullanımı, tüketici harcama alışkanlıklarında belirgin bir değişiklik yaratmıştır. Ancak, kredi kartı faiz oranlarındaki

artışlar, tüketici harcamaları üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilere sahip olabilmektedir. Çizelge 4 de yer alan grafiğini incelediğimizde de 2023 yılı itibari ile kredi kartı faiz oranındaki artışın, harcamalarında yata seyir izlemesine yol açtığı görülmektedir. Türkiye’de 2000-2024 dönemi boyunca kredi kartı faiz oranlarındaki artışlar, arz ve talep faktörlerinin etkisi altında hane halkı tüketim harcamalarını etkilediği tespit edilmiştir.

Bu sebeple çalışmada Türkiye’de 2000-2024 dönemi için kredi kartı faiz oranlarındaki değişimin hane halkı tüketim harcamaları üzerindeki etkisi TCMB ve TÜİK den elde edilen yıllık veri seti yardımı ile FMOLS, DOLS ve CCR tahmin yöntemleri ile tahmin edilmiştir. Çalışmanın geri kalan kısmı ise aşağıdaki şekilde organize edilmiştir. İkinci bölüm literatür taramasını detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Üçüncü bölümde veri seti, metodoloji ve bulgular belirtilmekte ve son bölümde ise sonuçlara yer verilmektedir.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Günümüzde, nakit dışı ödeme araçlarının giderek yaygınlaşması nedeni ile kredi kartları tüketicilerin günlük alışverişlerinden tatil harcamalarına kadar geniş bir yelpazede harcama yapmalarını sağlayan yaygın bir ödeme aracı haline gelmiştir. Ancak, kredi kartı kullanımının ve kredi kartı faiz oranındaki değişikliğin harcama alışkanlıkları üzerindeki etkisi tartışılmaktadır. Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde bu çalışmaların üç kategoride ele alındığı görülmektedir. İlk kategoride Ausubel, (1991), Aysan ve Müslim (2007) çalışmalarının da yer aldığı bankacılık sektörünün rekabet gücünü kredi kartı piyasası özelinde inceleyen çalışmalar oluşturmaktadır. İkinci kategoride ise Chakravorti ve Emmons (2003) ve Kızılgın (2009) çalışmasında fiyat dışı rekabet konusunu ele alarak, kredi kartı piyasasında fiyat dışı rekabetin harcamalar ve tüketici kararları üzerindeki etkisini incelemiştir. Son olarak ise Aşan (2007), Ayden ve Demir (2011) ve Önder (2018) çalışmalarının da konu edindiği kredi kartı müşterilerinin karar verme davranışları, kart seçimi gibi kredi kartı pazarını talep açısından inceleyen çalışmalar oluşturmaktadır. Fulford ve Schu (20) göre, kredi kartlarının mevcudiyeti bireylerin üç önemli karar almasına yardımcı olmaktadır: Birincisi, kredi kartları gelirleri düşüğünde tüketimlerini yumuşatmaya yardımcı olur; dolayısıyla ihtiyati ve likidite ihtiyaçlarını karşılamak için bir araç olarak kabul edilir. İkinci olarak, kredi kartları kısa ve uzun vadede borç çevirmek için kullanılabilir ve bu nedenle kredi kartları yaşam döngüsü tüketimini tahsis etmenin bir yoludur. Son olarak, bir ödeme aracı olarak, kredi kartlarıyla harcanan miktar tüketici harcamalarının bir kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla kredi

kartlarının ekonomik etkileri, kullanımları arttıkça daha da genişlemektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1970'lerde ve 1980'lerin başında yaşanan enflasyonun kredi kartlarının kullanılmaya başlanmasıyla aynı döneme denk geldiği de tartışılmaktadır (Geanakoplos ve Dubey, 2010). Kredi kartı kullanımı harcamaları teşvik edebilir, çünkü tüketiciler kredi kartıyla yapılan alışverişlerde nakit kullanmadıkları için önemsem ya da unuttur, çünkü kredi kartıyla ödeme yapmak nakit ya da çekle ödeme yapmaktan daha az acı vericidir (Soman, 2001). Ayrıca, kredi kartlarından alınan faiz oranları yapışkandır ve para politikası ile değişmez, bu da para politikasının kredi kartı kanalıyla etkilerini karmaşıklaştırır (Calem ve Mester, 1995). Eğer kredi kartı faiz oranları politika faizindeki değişikliklere karşı esnek olsaydı, para politikası kredi kartı fonlarının mevcudiyeti yoluyla tüketim seviyesi üzerinde bir çarpan etkisine sahip olurdu. Ayrıca, Yılmazkuday (2011) daraltıcı bir para politikasının ticari bankaları kredi kartları aracılığıyla borç vermeyi kısıtlamaya zorladığını ve bu nedenle para politikası aktarımının kredi (veya borç verme) kanalının, faiz ve döviz kurları gibi diğer parasal aktarım kanallarına kıyasla kredi kartlarının varlığında daha etkili olacağını savunmaktadır.

3. VERİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye ekonomisindeki 2000-2024 dönemi için kredi kartı faiz oranlarındaki artışın hane halkı tüketim harcamaları üzerindeki etkisinin test edilmesine odaklanılmaktadır. Bu çerçevede kurulan modelde bağımlı değişken olarak hane halkı tüketim harcamaları (HAR) ve bağımlı değişken olarak kredi kartı faiz oranlarındaki (FAIZ) artış kullanılmaktadır. Kurulan ekonometrik modelin fonksiyonu;

$(HAR_t) = f(FAIZ_t)$ şeklinde oluşturulmuştur. Bahsi geçen verilerin tamamı Dünya Bankası ve TÜİK veri tabanından alınmış olup, kurulan modelin logaritmik formu;

$\ln HAR_t = \beta_0 + \beta_1 \ln FAIZ_t + \epsilon_t$ şeklinde oluşturulmuştur. Serilerin birim kök testi sınamasında, Augmented Dickey Fuller birim kök testinden faydalanılmıştır. Bu çerçevede elde edilen birim kök testi bulgularına çizelge 1'de yer verilmektedir.

Çizelge 1. ADF Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	t-istatistiği	Bulgu
lnHAR	1.475	-
lnFAIZ	-1.059	-
$\Delta \ln HAR$	-4.779	I(1)

$\Delta \ln FAIZ$	-3.862	I(1)
-------------------	--------	------

Not: Uygulanan birim kök testinin kritik değerleri: %1: -2.674, %5:-1.957, %10:-1.608. **, *** sırasıyla %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Elde edilen birim kök testi bulgularına göre, serilerin tamamı birinci seviyede durağanlık göstermektedir. Aynı seviyede durağanlık gösteren serilerin uzun dönemdeki hareketliliğinin sınanması amacıyla ampirik analizin ikinci aşamasında eşbütünleşme testinin yapılması gerekmektedir. Eşbütünleşme testi olarak Johansen eşbütünleşme testinden faydalanılmaktadır.

Elde edilen bulgular çizelge 2’de yer almaktadır.

Çizelge 2. Johansen Eşbütünleşme Testi

<i>Hipotez</i>	<i>Öz Değer</i>	<i>İz İstatistiği</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Maksimum Özdeğer İstatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
$r=0$	0.529	18.689	0.0159	17.341	0.0158
$r \leq 1$	0.056	1.3479	0.2456	1.347	0.2456

Yapılan Johansen eşbütünleşme testi sonucunda “Ho: Eşbütünleşme yoktur” boş hipotezi %5 anlamlılık seviyesinde red edilerek değişkenler arasında eşbütünleşme vektörünün varlığı tespit edilmiştir. Johansen eşbütünleşme testi sonuçlarına göre iz değer ve maksimum öz değere göre 1 adet eşbütünleşme vektörünün varlığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç modelde yer alan değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Uzun dönemde birlikte hareket edildiği sonucuna ulaşılan değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini katsayı tahmini amacıyla FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares), DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares) ve CCR (Canonical Cointegrating Regression) tahmincilerinden faydalanılmıştır. FMOLS yöntemi, Phillips ve Hansen (1990) tarafından geliştirilen yarı DOLS yöntemi, Stock ve Watson (1993) ve CCR yöntemi, Park (1992) tarafından geliştirilmiştir. Buna göre değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren katsayılara ilişkin bulgular çizelge 3’te verilmektedir.

Çizelge 3. Uzun Dönemli Katsayı Tahmin Bulguları

Değişkenler	FMOLS	DOLS	CCR
LnFAIZ	-1.461	-1.131	-1.454
Sabit Terim	9.162	8.662	9.138

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Aralarında uzun dönemli ilişki olduğu sonucuna varılan değişkenler arasındaki ilişkinin katsayıları incelendiğinde elde edilen bulgulara göre, uzun dönemde kredi kartı faiz oranlarındaki artış hane halkı tüketim harcamalarını negatif yönde etkilemektedir etkilenmektedir. Yapılan ampirik analizin bir sonraki aşamasında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesine odaklanılmaktadır. Yapılan Granger Nedensellik testi bulguları çizelge 4’te yer almaktadır.

Çizelge 4: Granger Nedensellik Testi Bulguları

$\text{LnFAIZ} \neq \text{LnHAR}$	5.946	0.010
$\text{LnHAR} \neq \text{LnFAIZ}$	1.191	0.176

Elde edilen nedensellik testi bulgularına göre, Kredi kartı faiz oranından hane halkı harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur.

SONUÇ

Türkiye ekonomisinde son 30 yıllık süreçte finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler, tüketici alışkanlıklarında ve harcama eğilimlerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Özellikle kredi kartları, tüketicilerin harcama gücünü artıran ve tüketim alışkanlıklarını değiştiren önemli bir finansal araç haline gelmiştir. Fakat kredi kartı faiz oranlarındaki artışlar, aynı zamanda tüketicilerin borçlanma maliyetlerini arttırarak, tüketim harcamalarını etkileyebilmektedir. Bu sebeple kredi kartı faiz oranları ve tüketici harcamaları arasındaki ilişki karmaşıktır ve tek yönlü değildir. Birçok faktör bu ilişkiyi etkileyebilir. Politikacılar ve ekonomistler, faiz oranlarını belirlerken ve tüketici harcamalarını teşvik etmeyi amaçlayan politikalar oluştururken bu karmaşıklığı göz önünde bulundurması gerekir. Çalışmada ise Türkiye’de 2000-2024 dönemi için kredi kartı faiz oranlarındaki değişimin hane halkı tüketim harcamaları üzerindeki etkisi TCMB ve TÜİK den elde edilen yıllık veri seti yardımı ile FMOLS, DOLS ve CCR tahmin yöntemleri ile tahmin edilmiştir. Ve analiz sonucunda uzun dönemde kredi kartı faiz oranlarındaki artışın hane halkı tüketim harcamalarını negatif yönde etkilediğini ve kredi kartı faiz oranından hane halkı harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. 2000-2024 dönemi için yapılan bu kapsamlı analiz de, kredi kartı faiz oranı ve tüketim harcaması arasındaki ilişkinin tek yönlü fakat güçlü olduğunu göstermiştir. Bu ilişkinin anlaşılması, politika yapıcılar ve ekonomistler için önemli bir konudur. Kredi kartı faiz oranları belirlenirken ve tüketici harcamalarını teşvik etmeyi amaçlayan politikalar oluşturulurken bu ilişki göz

önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca Türkiye’de kredi kartı faiz oranlarındaki artışların hane halkı tüketim harcamaları üzerindeki etkisi, arz ve talep faktörleri dikkate alınarak birlikte değerlendirilmesi önem arz edecektir.

KAYNAKÇA

Aşan, Z. (2007). Kredi Kartı Kullanan Müşterilerin Sosyo Ekonomik Özelliklerinin Kümeleme Analizi İle İncelenmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17: 256-267.

Ausubel, L. M. (1991). The Failure of competition in the credit card market. American Economic Review, March, 50-81.

Ayden, C. & Demir, Ö. (2011). Kartlı Ödeme Sistemleri ve Türkiye’de Uygulama Yöntemleri: Tüketicilerin Ödeme Sistemlerini Kullanma ve Tercihlerine Yönelik Bir Çalışma. E-Journal of New World Sciences Academy, 6(1): 34-47.

Aysan, A. F. & Müslim, A. (2007). An Empirical Examination of Price Competition in The Turkish Credit Card Market. MEEA Online Journal, 9.

Baydemir, M. (2004). Her Yönüyle Kredi Kartları. Ohan Matbaacılık San.ve Ltd.Sti, First Edition, İstanbul.

Calem, P. S., & Mester, L. J. (1995). Consumer Behavior and the Stickiness of Credit Card Interest Rates. American Economic Review, 85 (5), 1327-1336.

Chakravorti, S. & Emmons W. R. (2003). Who Pays For Credit Cards?. Journal of Consumer Affairs, 37(2): 208- 230.

Çeker, M. (1997). Kredi Kartı Uygulaması ve Özel Hukuk Açısından Kredi Kartının Hukuka Aykırı Kullanımı. Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Yayın No:311, Ankara.

Friedman, M. (1957). A Theory of the Consumption Function. Princeton: Princeton University Press.

Fulford, S. L., & Schuh, S. (2017). Credit card utilization and consumption over the life cycle and business cycle, Working Papers 17-14, Federal Reserve Bank of Boston.

Geanakoplos, J., & Dubey, P. (2010). Credit cards and inflation, Games and Economic Behavior, 70, 325–353.

- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegrating Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.
- Kaya, F. (2009). Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması. *Türkiye Bankalar Birliği*, 263: 118-123.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan.
- Kızılgın, Y. (2009). Tüketicilerin Kredi Kartı Marka Tercih Nedenlerinin Kümeleme Analizi İle İncelenmesi: Muğla örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2: 93-110.
- Modigliani, F. (1970). The life-cycle hypothesis and intercountry differences in the saving ratio, in W. A. Eltis, M. F. G. Scott, and J. N. Wolfe, eds., *Induction, growth, and trade: essays in honour of Sir Roy Harrod*, Oxford. Oxford University Press. Pp 197–225.
- Önder, K. (2018). The Effect of Credit Card Usage on Consumer Behavior, *International Journal of Eurasia Social Sciences*, Vol: 9, Issue: 32, pp. (1099-1120).
- Park, J. Y. (1992). Canonical cointegrating regressions. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 119-143.
- Phillips, P. C. B. & Hansen, B. E. (1990) Statistical inference in instrumental variable regression with I(1) processes, *Review of Economic Studies*, 57, 99–125
- Serpkençci, R. (2024). Türkiye’de kredi kartları kullanımı ve alışkanlıkları ülkeyi harcama ve borçla büyümeye sürüklüyor, Türkiye’de finansal okuryazarlık ve kredi kartları – Bölüm I,26 Şubat 2024.
- Soman, D. (2001). Effects of Payment Mechanism on Spending Behavior: The Role of Rehearsal and Immediacy of Payments. *Journal of Consumer Research*, 27, 460-474.
- Stock, J. H., & Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 783-820.
- Yılmazkuday, H. (2011). Monetary Policy and Credit Cards: Evidence from a Small Open Economy. *Economic Modelling*, 28, 201–210.
- Yılmaz, E. (2000). Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması ve Ekonomik Etkileri. *Türkmen Kitabevi*, 2000: 124

ÖZEL SEKTÖR KREDİLERİ, ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELEMESİ: 2000-2023 DÖNEMİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Müge MANGA

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
ORCID: 0000-0003-2675-2182

Dr. Esmâ ERDOĞAN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
ORCID: 0000-0002-7324-8512

ÖZET

Günümüzde ekonomilerin karmaşıklığı ve birbirleriyle olan etkileşimleri giderek önem arz etmektedir. Artan enflasyon oranları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki makroekonomik tartışmaların odak noktasında yer almakla birlikte enflasyondaki artışın dolaylı olarak bankacılık sektöründe kredileri daraltma eğilimine yol açtığı bilinmektedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, özel sektör kredileri, enflasyon ve ekonomik büyüme gibi temel makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiler, ekonomik istikrarın ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması açısından önemlidir. Bu nedenle çalışmada, özel sektöre verilen krediler, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı ortaya koymaya odaklanılmıştır. Ekonomiye verilen krediler yetersiz olduğunda düşük büyüme, çok yüksek olduğunda ise hiperenflasyon sorunu ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de 2000-2023 döneminde özel sektör kredileri, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki TCMB ve TÜİK den elde edilen yıllık veri seti yardımı ile FMOLS, DOLS ve CCR tahmin yöntemleri ile ilgili makroekonomik değişkenlerin büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, enflasyonun büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu, ekonomik büyümenin ekonomiye verilen kredi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Uzun dönemde ise ekonomik büyüme enflasyon ve özel sektör kredilerinden pozitif yönde etkilenmektedir.

Anahtar Kelime: Özel Sektör Kredileri, Enflasyon, Büyüme, FMOLS, DOLS ve CCR

1.GİRİŞ

Ekonomik kalkınma ve refahın temel unsurlarından biri olan ekonomik büyüme, birçok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörlerden biri de finansal sistemin işleyişidir. Finansal sistem, özel sektöre kredi sağlayarak yatırımları ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Özel sektör kredileri, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, ekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyüme açısından kritik öneme sahiptir. Dengeli bir şekilde yönetilmediği takdirde, aşırı kredi genişlemesi finansal istikrarsızlık riskini artırabilir ve uzun süre devam eden yüksek enflasyon bir noktadan sonra ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir.

Bu nedenle, ekonomik politikaların etkin bir şekilde uygulanması ve aralarında denge sağlanması gerekir. Tarihsel olarak, Bagehot (1873) gibi bankalara odaklanan ekonomistler, bankacılık sisteminin ekonomik büyümedeki kritik önemini vurgulamış ve bankaların üretken yatırımları belirleyip finanse ederek inovasyonu ve gelecekteki büyümeyi aktif olarak yönlendirebileceği durumların altını çizmişlerdir. Bu kapsamda ülkelerin bankacılık ve finans sisteminin gelişiminde büyük önem taşıyan kurumlar merkez bankalarıdır (King ve Levine,1993a). Merkez bankası temel görevleri arasında ise parasal emisyonu sağlamak ve böylece faiz oranlarını belirlemek; mali piyasaların işleyişini denetlemek, risklerle (ödeme gücü oranı) ve mali kurumlarla (özellikle mevduat bankaları) ilgili düzenlemelere uyulmasını sağlamak, sistemik bir kriz durumunda son başvuru bankacısı olarak hareket etmek yer almaktadır (Levine ve Zervos, 1998).

Keynesyen ekonomiye göre, özel sektör kredilerinin artması, firmaların yatırım yapmasını ve işgücünü artırmasını sağlayarak ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Özel sektör kredileri, genellikle ekonomik büyümeyi destekleyici bir faktör olarak kabul edilir, çünkü kredi genişlemesi işletmelerin ve bireylerin yatırım yapmasını ve tüketim harcamalarını artırabilmektedir. Fakat bu ilişki doğrusal değildir ve ekonomik koşullar, politikalar ve dış şoklar gibi çeşitli faktörler bu ilişkiyi etkileyebilir. Barth ve Calari, (2006); Levine vd. (2000) çalışmalarında da ifade etikleri gibi birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde özel sektör kredilerine önem atfedilmiş olup, bu krediler özel sektöre yatırım için kaynak sağlayarak ekonomik büyüme ve kalkınmanın itici gücü olarak görülmüştür (Arsène ve Paulin, 2013).

Özel sektör kredilerinin artması, firmaların yatırım yapmasını ve işgücünü artırmasını sağlayarak ekonomik büyümeyi teşvik edecektir. Ekonomik büyüme, firmaların daha fazla kar elde etmesine ve borçlarını daha kolay ödemesine yol açacaktır. Dolayısıyla bu durum, bankaların özel sektöre daha fazla kredi vermesini ve finansal sistemin daha istikrarlı hale gelmesini pozitif olarak etkilemektedir. Teorik çerçevede Solow (1956) ve Romer (1990) büyüme modellerinde konuyu irdelemektedir. Solow modeli, uzun vadede ekonomik büyümenin sermaye birikimi ve teknolojik gelişmelere bağlı olduğunu savunur. Modelde özel sektör kredileri sermaye birikimini ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi teşvik eden bir faktör olarak görülmektedir. Romer modeli ise uzun vadede ekonomik büyümenin yenilikçiliğe ve bilgi birikimine bağlı olduğunu savunur. Bu modelde ise özel sektör kredilerinin inovatif girişimcilere gerekli finansmanı sağlayarak, bilgi birikiminin ve dolayısıyla ekonomik büyümenin artmasına katkıda bulunacağını göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, 2000-2023 dönemindeki politika oluşturmadaki önemi nedeniyle, finansal gelişmenin bir ölçütü olarak özel sektör kredileri, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılmasına odaklanmaktadır. Çalışmanın geri kalan kısmı ise aşağıdaki şekilde organize edilmiştir. İkinci bölüm literatür taramasını detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Üçüncü bölümde veri seti, metodoloji ve bulgular belirtilmekte ve son bölümde ise sonuçlara yer verilmektedir

2. LİTERATÜR TARAMASI

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan geniş bir literatür bulunmaktadır. Böyle bir ilişkinin varlığı ve yönü konusunda bugüne kadar bir fikir birliğine varılamamıştır. McKinnon (1973) ve Shaw (1973) finansal gelişmenin ürün çeşitliliği, hizmet kalitesi ve teknolojik gelişmeler açısından rekabet düzeyindeki artış yoluyla finansal serbestleşmeden olumlu etkilendiğini öne sürmektedir. Onların bulgularından esinlenen birçok çalışma bu ilişkiyi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmaya başlamıştır. Gregorio ve Guidotti (1995), ülkeler arasında ve zaman içinde farklılık göstermekle birlikte, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Çalışmada finansal gelişme, bankalar tarafından özel sektöre verilen kredilerin gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYİH) oranı ile gösterilmiştir. Öte yandan, aynı oranı başka bir çalışmada kullanan Cecchetti ve Kharroubi (2012), oranın %90'ı aşması durumunda ekonomik büyümenin yavaşladığını bulmuştur. Demetriades ve Hussein (1996) finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında genel olarak çift yönlü bir ilişki bulmuştur (Çelik ve Çıtak, 2016).

Finansal gelişme ve büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koyan literatürdeki bazı yeni çalışmalar ise (örneğin, Rajan ve Zingales, 1998; Levine vd, 2000; Arestis vd. 2001) özel sektör kredilerinin önemini vurgulamıştır. Bu görüşü savunanlara göre, finansal sektör tasarrufların üretken girişimlere tahsis edilmesinde, ekonomik verimliliğin ve sermaye birikiminin desteklenmesinde temel bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, hızlı kredi büyümesi, eninde sonunda ekonomiye fayda sağlayacak olan finansal derinleşmenin bir sonucu olabilir (Carlo vd. 2003). Buna karşılık Lucas (1988) ve Robinson (1952) ekonomistlerin, bankaların ekonomik büyümeye pasif bir şekilde yanıt verdiği finansal sistemin rolünü “gereğinden fazla vurguladıklarını” ileri sürmüşlerdir. Tüketici kredilerindeki artışın daha hızlı büyümesinin makroekonomik anlamı açık değildir çünkü para talebinin aksine kredi talebine ilişkin literatür azdır. Eğer talep arzdan daha hızlı artıyorsa, ekonomi aşırı ısınıyor olabilir ve bu da enflasyona ya da diğer makroekonomik istikrarsızlıklara yol açabilir.

Finansal sistem tarafından sağlanan hizmetler, uzun dönemli ekonomik büyüme üzerinde birinci dereceden bir etkiye sahiptir. Bagehot (1873), Gurley ve Shaw (1955), Goldsmith (1969) ve McKinnon (1973) tarafından yapılan çalışmalara dayanan son araştırmalar, üç temel sonuç üretmek için farklı ekonometrik metodolojiler ve veri setleri kullanmıştır. Birincisi, daha gelişmiş finansal sistemlere sahip ülkeler daha hızlı büyüme eğilimindedir. Özellikle, (i) özel teşebbüslere kredi aktaran büyük, özel sektöre ait bankalara ve (ii) likit borsalara sahip ülkeler, daha düşük finansal gelişmişlik düzeyine sahip ülkelere kıyasla daha hızlı büyüme eğilimindedir. Bankacılık gelişmişlik düzeyi ve borsa likiditesinin her biri ekonomik büyüme üzerinde bağımsız ve pozitif bir etkiye sahiptir. İkinci olarak, eşzamanlılık önyargısı bu sonucun nedeni gibi görünmemektedir. Üçüncüsü ise, daha iyi işleyen finansal sistemler, firma ve sanayi genişlemesini engelleyen dış finansman kısıtlarını hafifletmektedir. Dolayısıyla, finansal gelişmenin büyüme için önemli olduğu bir kanal, finansal olarak kısıtlı firmaların dış sermayeye erişimini ve genişlemesini kolaylaştırmaktır (Demirgüç-Kunt ve Ross, 2008).

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar incelediğinde ise; Ceylan ve Durkaya (2010) 1998-2008 dönemi için analiz yaptıkları çalışmada büyümeden kredilere doğru tek yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Işık (2014), Türkiye de 2006:Q1- 2014:Q1 dönemi veri seti ile Granger Nedensellik analiz uyguladığı çalışmada katılım bankası kredileri ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ifade etmektedir. Akpınar ve Kara (2021) çalışmasında ise 2002- 2018 dönemi için banka kredileri ve büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yetiz ve Ünal (2021), 2005:01-2020:11 dönemi için ARDL, Toda Yamamoto ve nedensellik analizi yaptıkları çalışma da, bankacılık kredileri ekonomik büyümeyi hem kısa hem uzun dönemde desteklediğini tespit etmiştir. Benzer şekilde Coşkun ve Kandemir Kuloğlu (2022) çalışması sonucunda, özel sektör kredileri ile ekonomik büyümenin eş bütünleşik, aralarında ise iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.

3. VERİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye ekonomisindeki 2000-2023 dönemi için enflasyon ve özel sektör kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin test edilmesine odaklanılmaktadır. Bu çerçevede kurulan modelde bağımlı değişken olarak ekonomik büyümeyi temsilen kişi başına düşen GSYH'den (GDP), bağımsız değişkenler olarak ise, enflasyon oranı (ENF) ve özel sektör kredileri (ÖK) parametrelerinden faydalanılmıştır. Arsene ve Guy-Paulin (2013) ve Kchikeche and Mafamane (2023) gibi çalışmaların takiben kurulan ekonometrik modelin fonksiyonu;

$(GDP_t) = f(ENF_t, ÖK_t)$ şeklinde oluşturulmuştur. Bahsi geçen verilerin tamamı Dünya Bankası vve TÜİK veritabanından alınmış olup, kurulan modelin logaritmik formu;

$\ln GDP_t = \beta_0 + \beta_1 \ln ENF_t + \beta_2 \ln ÖK_t + \epsilon_t$ şeklinde oluşturulmuştur. Serilerin birim kök testi sınavında, Augmented Dickey Fuller birim kök testinden faydalanılmıştır. Bu çerçevede elde edilen birim kök testi bulgularına çizelge 1'de yer verilmektedir.

Çizelge 1. ADF Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	t-istatistiği	Bulgu
lnGDP	-1.453	-
lnENF	-0.415	-
lnÖK	-0.954	-
$\Delta \ln GDP$	-5.352***	I(1)
$\Delta \ln ENF$	-5.574***	I(1)
$\Delta \ln ÖK$	-4.727***	I(1)

Not: Uygulanan birim kök testinin kritik değerleri: %1: -2.674, %5:-1.957, %10:-1.608. **, *** sırasıyla %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Elde edilen birim kök testi bulgularına göre, serilerin tamamı birinci seviyede durağanlık göstermektedir. Aynı seviyede durağanlık gösteren serilerin uzun dönemdeki hareketliliğinin sınavması amacıyla ampirik analizin ikinci aşamasında eşbütünleşme testinin yapılması gerekmektedir. Eşbütünleşme testi olarak Johansen eşbütünleşme testinden faydalanılmaktadır. Elde edilen bulgular çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Johansen Eşbütünleşme Testi

<i>Hipotez</i>	<i>Öz Değer</i>	<i>İz İstatistiği</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Maksimum Özdeğer İstatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
$r=0$	0.6254	36.509	0.007	21.604	0.042
$r\leq 1$	0.4630	14.904	0.061	13.679	0.061
$r\leq 2$	0.054	1.224	0.268	1.224	0.268

Yapılan Johansen eşbütünleşme testi sonucunda “Ho: Eşbütünleşme yoktur” boş hipotezi %5 anlamlılık seviyesinde red edilerek değişkenler arasında eşbütünleşme vektörünün varlığı tespit edilmiştir. Johansen eşbütünleşme testi sonuçlarına göre iz değer ve maksimum öz değere göre 1 adet eşbütünleşme vektörünün varlığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç modelde yer alan değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Uzun dönemde birlikte hareket edildiği sonucuna ulaşılan değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini katsayı tahmini amacıyla FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares), DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares) ve CCR (Canonical Cointegrating Regression) tahmincilerinden faydalanılmıştır. FMOLS yöntemi, Phillips ve Hansen (1990) tarafından geliştirilen yarı DOLS yöntemi, Stock ve Watson (1993) ve CCR yöntemi, Park (1992) tarafından geliştirilmiştir. Buna göre değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren katsayılarla ilişkin bulgular tablo 3’te verilmektedir.

Çizelge 3. Uzun Dönemli Katsayı Tahmin Bulguları

Değişkenler	FMOLS	DOLS	CCR
LnENF	0.416	0.426	0.433
LnÖK	0.106	0.098	0.081

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Aralarında uzun dönemli ilişki olduğu sonucuna varılan değişkenler arasındaki ilişkinin katsayıları incelendiğinde elde edilen bulgulara göre, uzun dönemde ekonomik büyüme enflasyon ve özel sektör kredilerinden pozitif yönde etkilenmektedir. Buna göre, gerçekleşen enflasyon ve özel sektör kredilerindeki artışın ekonomik büyümeyi arttırması beklenmektedir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Özel sektör kredileri, ekonomideki firmaların ve hane halkının harcamalarını finanse etmelerini sağlamaktadır. Bu kredilerin miktarı ve faiz oranları, ekonomik büyüme üzerinde etkiye yol açması beklenmektedir. Özellikle, kredi genişlemesi ekonomik büyümeyi destekleyebilir ancak aşırı kredi genişlemesi finansal istikrarsızlık riskini artırabilir. Enflasyon ise genellikle ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyen bir faktördür. Bu nedenle çalışmada, özel sektöre verilen krediler, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı ortaya koymaya odaklanılmıştır. Türkiye’de 2000-2023 döneminde özel sektör kredileri, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki TCMB ve TÜİK den elde edilen yıllık veri seti yardımı ile FMOLS, DOLS ve CCR tahmin yöntemleri ile ilgili makroekonomik değişkenlerin büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Aralarında uzun dönemli ilişki olduğu sonucuna varılan değişkenler

arasındaki ilişkinin katsayıları incelendiğinde ise elde edilen bulgulara göre, uzun dönemde ekonomik büyüme enflasyon ve özel sektör kredilerinden pozitif yönde etkilenmektedir. Buna göre, gerçekleşen enflasyon ve özel sektör kredilerindeki artışın ekonomik büyümeyi arttırması beklenmektedir. Ancak, aşırı kredi genişlemesi durumunda finansal istikrarsızlık riski göz ardı edilmemelidir.

Bu çalışmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde ise Türkiye’de ekonomik politikaların tasarlanması ve uygulanmasında dikkate alınması gereken önemli hususları ortaya koymaktadır. Politika yapıcılar, özellikle kredi politikaları ve enflasyon hedeflemesi konularında dikkatli olmalıdır. Ayrıca, finansal istikrarın sağlanması ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin desteklenmesi için yapısal reformların devam ettirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akpınar, S. ve Kara, M. (2021). Bankacılık sektörü kredileri ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 8(18): 66-86.

Arestis, P., Demetriades, P. O. & Luintel, K. B. (2001). Financial Development and Economic Growth: The Role of Stock Markets, Journal of Money, Credit, and Banking, 33: 16-41.

Arsène, M. F. & Paulin, D. D. (2013). An econometric analysis of the Nexus between credit to the private sector, inflation and economic growth: Case of Cameroon 1965–2010. Global Journal of Management and Business Research Interdisciplinary, 13(7), 41-53.

Bagehot, W. (1873). Lombard Street. Homewood, IL: Richard D. Irwin, 1873 (1962 Edition).

Barth, R. M. & Calari, C. (2006). Financial Sector Development and Expanded Access to Credit, High Level Commission on the legal empowerment of the poor, Washington D.C.(January).

Carlo, C., Ariccia, G. D. and Hollar, I. V. (2003). Early Birds, Late Risers, and Sleeping Beauties: Bank Credit Growth to the Private Sector in Central and Eastern Europe and the Balkans, IMF Working Paper, WP/03/213.

Cecchetti, S.G. & Kharroubi, E. (2012). Reassessing the Impact of Finance on Growth. BIS Working Paper. No. 381. Bank for International Settlements.

Ceylan, S. ve Durkaya, M. (2010). Türkiye’de kredi kullanımı-ekonomik büyüme ilişkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(2): 21-35.

Coşkun, H. ve Kandemir Kuloğlu, B. (2022). Türkiye’de banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi, 6(1): 44- 58.

Çelik, T. ve Çıtak, L. (2016). Banking Competition, Financial Liberalization and Economic Growth: Evidence from Turkish Economy during the 1990-2014 Period. International Journal of Economics and Financial Issues ISSN: 2146-4138.

- Demetriades, O. & Hussein, K.A. (1996). Does financial development cause economic growth? Time-series evidence from 16 countries. *Journal of Development Economics*, 51, 387-411.
- Demirgüç-Kunt, A. and Ross, L. (2008). Finance, Financial Sector Policies, and Long-Run Growth (January 1, 2008). World Bank Policy Research Working Paper No. 4469, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1081783>
- Goldsmith, R.W. (1969). *Financial Structure and Development*. New Haven, CT:Yale University Press.
- Gregorio, J.D. & Guidotti, P.E. (1995). Financial development and economic growth. *World Development*, 23(3), 433-448.
- Gurley, J.G., and Shaw, E.S. (1955). Financial Aspects of Economic Development., *American Economic Review* 45, pp. 515–538.
- Işık, N. (2014). Türkiye'de katılım bankacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin sınanması. *Bankacılar*, 25(91): 75-85.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegrating Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*. 12, 231-254.
- Kchikeche, A., & Mafamane, D. (2023). Examining the Interactions of Economic Growth and Bank Credit to the Private Sector in Morocco: A Causality Analysis. Available at SSRN 4538254.
- King, R. & R. Levine (1993a). Finance and Growth: Schumpeter Might be Right, *Quarterly Journal of Economics*, 108:3, 717-737.
- Levine, R. & S. Zervos (1998). Stock Markets, Banks and Economic Growth, *American Economic Review*, 88:3, 537-559.
- Levine, R., N. Loayza & T. Beck (2000). Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes, *Journal of Monetary Economics*, 46, 31-77.
- Lucas, Robert E.(1988). On the Mechanics of Economic Development, *Journal of Monetary Economics*, (July), 22(1), pp. 3-42.
- McKinnon, R. I. (1973). *Money and Capital in Economic Development*, Washington, DC: Brookings Institution.
- Park, J. Y. (1992). Canonical cointegrating regressions. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 119-143.
- Phillips, P. C. B. & Hansen, B. E. (1990) Statistical inference in instrumental variable regression with I(1) processes, *Review of Economic Studies*, 57, 99–125

Rajan, R. G. & Zingales, L. (1998). Financial Dependence and Growth, *American Economic Review*, Vol. 88, Number 3, pp. 559-586 (June).

Robinson, J., (1952). *The Generalization of the General theory in: The Rate of Interest and Other Essays*. MacMillan, London.

Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy* 98.5 (1990): S71-S102.

Shaw, E.S. (1973). *Financial Deeping in Economic Development*. Cambridge: Harvard University Press.

Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics* 70.1 (1956): 65-94.

Stock, J. H.,& Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 783-820.

Yetiz, F. ve Ünal, A. E. (2021). Banka kredileri, para arzı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(37): 4487-4509.

TÜRKİYE'DE GARANTİ GELİR UYGULAMASI YOKSULLUĞU AZALTIR MI?

Dr. Öğr. Üyesi ZEYNEP GİZEM CAN

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi,

ORCID: 0000-0002-2852-4995

ÖZET

Asgari garantili gelir, yoksulluktan ve sosyal dışlanmadan kurtulmak için gerekli mekanizmalara sahip olmayan en yoksul insanları desteklemenin önemli bir yoludur. Yoksulluğun azaltılmasındaki rolü sadece asgari mali desteği sağlamak değil, aynı zamanda sosyal yardım yararlanıcılarının sosyal refahtan istihdama geçişini sağlamak amacıyla önleyici bir destek sağlamaktır. Bu bağlamda bu çalışmanın konusu Türkiye'de yoksullukla, özellikle de aşırı (yoksulluk) ile mücadelede garanti gelir uygulaması programının etkinliğinin incelenmesidir. Artan ücret eşitsizliği ve artan yoksulluk göz önüne alındığında, yasal garanti gelir uygulamasının, uygulamaya konulması son dönemde Türkiye'de önemli bir politika konusu haline gelmiştir. Bireysel ücretler, vergi-yardım sistemi ve net hane gelirleri arasındaki karmaşık etkileşimleri açıklayan bir mikrosimülasyon modeli temelinde, ülke çapında medyan gelir tutarında yasal garanti gelirin dağılımsal etkileri analiz edilmektedir. Simülasyon sonuçları, garanti gelir uygulamasının, yoksulluğu azaltmada oldukça etkili olacağını göstermektedir. Türkiye'de bu tarz sosyal politika uygulamaları olmaması sebebiyle çalışma literatürdeki boşluğu doldurmak açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler : Yoksulluk, Garanti gelir, Mikrosimülasyon

EMPOWERING INDUSTRY 4.0 WITH DEEP LEARNING: ENHANCING ASSEMBLY LINE EFFICIENCY THROUGH AI-POWERED PRODUCT IDENTIFICATION

Adegboye Moguel

Jaypee Institute of Information Technology, India

Abstract

This paper explores the application of deep learning in enhancing assembly line efficiency through AI-powered product identification. We propose a novel deep learning model that leverages convolutional neural networks (CNNs) to accurately identify products on the assembly line in real-time. The model is trained on a large dataset of product images and achieves high accuracy in identifying different product types and variations. We demonstrate the effectiveness of our approach through a case study in a manufacturing setting, where the proposed model significantly improves assembly line efficiency by reducing product identification errors and streamlining the production process. Our work highlights the potential of deep learning to revolutionize industrial automation and pave the way for the next generation of intelligent factories.

Keywords: Deep Learning, Assembly Line, Product Identification, Convolutional Neural Networks, Industrial Automation

EVALUATING THE PRIVATE MONETARY BENEFITS OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN OSUN STATE'S PUBLIC UNIVERSITIES: A FIELD OF STUDY ANALYSIS

Angel Muñoz Daniel Guzmán

Institut für Informationsverarbeitung, Leibniz Universität Hannover, Germany.

ABSTRACT

This study investigates the private monetary benefits, measured by the rate of return to investment (ROI), of humanities and education programs in Osun State's public universities. Employing a field of study analysis, we utilize data on graduates' employment status, salaries, and program completion costs to compare the ROI across different fields. Our findings reveal significant variations in ROI, with some fields in humanities and education exhibiting substantial returns comparable to those of STEM fields. The study offers insights for policymakers, students, and universities in allocating resources and optimizing program offerings to enhance graduates' employability and financial well-being.

Keywords: Humanities education, private monetary benefits, field of study analysis, return on investment, Osun State, Nigeria

NAVIGATING THE E-LEARNING LANDSCAPE: AN EXPLORATION OF STUDENT LEARNING EXPERIENCES WITH DIVERSE E-TOOLS

Assis. Prof. Dr. Amanda Jones

Kobe University, Japan

Abstract

This study investigates student learning experiences within the dynamic and diverse landscape of e-learning, focusing on the utilization of various e-tools. Employing a mixed-methods approach, the research examines student perceptions, engagement levels, and learning outcomes associated with diverse e-tools. Findings reveal the critical role of e-tools in enriching learning experiences, fostering engagement, and promoting deeper understanding. However, challenges regarding accessibility, technical proficiency, and student agency are also identified. The study concludes with recommendations for optimizing e-tool integration within educational practices, fostering student empowerment, and navigating the evolving e-learning landscape.

Keywords: E-Learning, Student Learning Experiences, E-Tools, Technology Integration, Educational Landscape

NAVIGATING THE MAZE OF UNIVERSITY CURRICULUM POLICYMAKING IN CHILE: A CASE STUDY OF CHANGE AND REFORM

Joanna Lee , Dillon- Peksa,

Belorussian State Agriculatural Academy, Gorki, Belarus

Abstract

Chile's higher education landscape is marked by ongoing curriculum reform efforts, driven by aspirations for improved quality, access, and equity. This study delves into the intricate web of policymaking processes, focusing on a specific reform initiative aimed at enhancing undergraduate curriculum flexibility. Employing a qualitative case study approach, we explore the interplay between diverse stakeholders, including government agencies, universities, and student organizations, within the policymaking labyrinth. Our analysis reveals five key dynamics shaping curriculum reform: (1) Contested visions: Divergent views on the purpose and direction of curricular change among stakeholders. (2) Power struggles: Unequal influence of actors in shaping policy decisions and implementation. (3) Bureaucratic complexities: Navigating intricate administrative procedures and regulations. (4) Limited resources: Challenges in securing adequate funding and support for effective reform implementation. (5) Emerging spaces for innovation: Pockets of opportunity for universities to develop creative curriculum solutions within the policy framework. By unpacking these key dynamics, this study offers valuable insights into the complexities of university curriculum reform in Chile, providing recommendations for more inclusive and effective policymaking processes that prioritize student learning and institutional autonomy.

Keywords: university curriculum, policymaking, Chile, higher education reform, stakeholder engagement

THE COLLABORATIVE SPARK: MIDDLE GRADE TEACHERS IGNITE SHARED LEARNING

Vasiliki Kontzinos, Panagiotis Markaki, Vagelis Karakolis, John Psarras
Indian Institute of Management Rohtak, Haryana India

Abstract

Traditionally, middle grade classrooms have been islands of individual practice. This study explores the transformative power of collaboration, examining how a professional development program nurtured a culture of shared learning among middle grade teachers. Through collaborative planning, peer observation, and resource sharing, participants co-constructed innovative instructional approaches, fostered student engagement, and experienced personal and professional growth. This qualitative inquiry reveals that embracing collaboration ignited a cycle of learning, leading to a more vibrant and responsive learning environment for both teachers and students. The findings suggest that middle grade education can be significantly enriched by fostering collaborative practices that prioritize shared learning and professional growth.

Keywords: Collaboration, shared learning, professional development, middle grades, transformation.

HARNESSING THE POWER OF CHATBOTS: A GLIMPSE INTO THEIR POTENTIAL IN HIGHER EDUCATION

Christos Vlachou, Ourania Kokkinakos,

Department of Architectural Engineering at Birzeit University, Palestine

Abstract:

The educational landscape is undergoing a digital transformation, with chatbots emerging as promising tools to enhance student engagement and learning outcomes. This abstract explores the potential of chatbots in higher education, focusing on five key areas: personalized learning, accessibility and inclusivity, 24/7 support and guidance, improved student engagement, and enhanced learning analytics. We delve into how chatbots can personalize learning paths, provide on-demand support for diverse learners, and offer real-time feedback, ultimately fostering a more engaging and effective learning experience. By integrating seamlessly with existing learning management systems, chatbots can revolutionize higher education, paving the way for a future of personalized, accessible, and data-driven learning.

Keywords: chatbots, higher education, personalized learning, student engagement, learning analytics

MODELS OF COPYRIGHT SYSTEMS: BALANCING RIGHTS, INNOVATION, AND ACCESS

A. G. Matveev

University of Hamburg, Department of Sociology, Germany

Abstract

Copyright systems face a constant challenge: balancing the rights of creators with the need for access and innovation. This paper explores different models of copyright, focusing on five key aspects: monism vs. dualism, the role of moral rights, the impact of technology, the evolution of fair use doctrines, and the emergence of alternative licensing models. By analyzing the strengths and weaknesses of each model, we aim to spark a critical discussion about how copyright can best adapt to the 21st century, fostering both creative expression and equitable access to knowledge.

Keywords: copyright, intellectual property, moral rights, fair use, open access

MODERN CHALLENGES IN RUSSIAN SPORTS LAW

Dr. Yurlov Sergey

University Mouloud Mammeri, Tizi-Ouzou, Algeria

Abstract

Abstract: Despite significant investment and ambition in recent years, Russian sport continues to grapple with a complex web of legislative shortcomings. This abstract explores the key problems that plague the current system, highlighting issues of ineffectiveness, ambiguity, and uncertainty. We delve into the lack of enforcement mechanisms, the inadequate protection of athletes' rights, and the inconsistent regulatory framework across different sports. Further, we examine the challenges posed by outdated legal provisions, vague terminology, and the unclear division of responsibility between state and non-state actors. By shedding light on these critical issues, this abstract aims to stimulate a necessary dialogue on modernizing Russian sport legislation and paving the way for a more effective, transparent, and athlete-centric system.

Keywords: Russian sport, legislation, , ambiguity, rights, regulation, vague terminology,

HOW TO MODERNISE THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK (ECN)

Dr. Dorota Galeza

Corporacion Universitaria Minuto De Dios – Colombia

Abstract

The European Competition Network (ECN), a cornerstone of EU competition policy, faces challenges in keeping pace with the dynamic digital era. This paper proposes a four-pronged approach to modernize the ECN: enhancing efficiency through streamlined case allocation and resource pooling; leveraging expertise through specialized task forces and knowledge-sharing platforms; fostering agility by adopting flexible enforcement approaches and embracing data-driven investigations; and promoting transparency through increased public engagement and clear communication of enforcement priorities. By implementing these reforms, the ECN can ensure a robust and responsive competition framework, safeguarding fair competition and consumer welfare in the EU's digital marketplace.

Keywords: European Competition Network (ECN), modernization, efficiency, expertise, agility, transparency, digital era.

**WOMEN'S RIGHTS IN CONFLICT WITH CULTURAL AUTONOMY:
NAVIGATING THE MINEFIELD OF ACCOMMODATION**

Assis. Prof. Dr. Nazia Khan

Nelson Manderla Metropolitan University – South Africa

Abstract

The pursuit of women's rights often collides with the cherished principle of cultural autonomy, sparking heated debates and practical challenges. This paper delves into this friction, exploring the problems of cultural accommodation in three key areas: 1) Universal versus relative standards: Can universal women's rights standards be applied without infringing on diverse cultural practices? 2) Agency and consent: How can we distinguish harmful patriarchal traditions from genuine cultural expressions, ensuring informed consent from women? 3) Top-down versus bottom-up approaches: Do external interventions undermine cultural autonomy, or can communities be empowered to reinterpret traditions and promote women's agency from within? Navigating this minefield demands critical engagement, respectful dialogue, and context-sensitive solutions that uphold both cultural integrity and women's fundamental rights.

Keywords: women's rights, cultural autonomy, cultural accommodation, agency

EMPLOYMENT DISCRIMINATION IN CIVIL SERVANT RECRUITMENT: A PERSISTENT STAIN ON MERITOCRACY

Li Lei , Jia Jidong

Faculty of Education, University of Hradec Králové, Institute of Primary and Pre-primary
Education, Rokitanského, Czech Republic

Abstract

Despite legal frameworks advocating for fair and meritocratic civil service recruitment, discriminatory practices persist, eroding public trust and hindering diversity. This paper delves into four key areas: (1) Prevalence of Discrimination: We analyze the insidious forms of bias targeting protected groups (e.g., gender, ethnicity, disability) through implicit biases, opaque selection processes, and discriminatory job descriptions. (2) Consequences of Exclusion: We examine the societal and economic ramifications of a skewed civil service, including diminished service delivery, underrepresentation, and talent drain. (3) Strategies for Mitigation: We explore effective interventions such as unconscious bias training, standardized selection procedures, and diverse recruitment panels. (4) Future Directions: We propose advancements in data-driven monitoring, legislative reforms, and community-based advocacy to foster a truly inclusive civil service landscape.

Keywords: Civil Service Recruitment, Discrimination, Meritocracy, Diversity, Inclusion.

DEPENDENCY DYNAMICS: EXAMINING US-MIDDLE EAST TIES THROUGH IRAN, SAUDI ARABIA, AND TURKEY

Assis. Prof. Dr. Abdelhafez Abdel Hafez

Assis. Prof. University of University of Hardec Kralove , Czech Republic

Abstract

This study applies the lens of Dependency Theory to dissect the intricate relationship between the United States and the Middle East, focusing on three key players: Iran, Saudi Arabia, and Turkey. By analyzing their economic, political, and cultural dependencies on the US, we aim to unveil the power dynamics and inherent inequalities shaping their interactions. Through comparative case studies, we explore how historical legacies, resource endowments, and ideological alignments have fostered diverse dependencies, leading to varying degrees of autonomy and often conflicting regional and global agendas. This nuanced analysis sheds light on the complexities of US-Middle East relations, revealing the limitations of a unidirectional power structure and the potential for alternative partnerships within the region.

Keywords: Dependency Theory, Middle East, United States, Iran, Saudi Arabia, Turkey

SELECTION STANDARDS FOR NATIONAL TEAMS: THEORY AND PRACTICE

Alexey Kulik

Asia Institute, Faculty of Arts, Melbourne University, Australia

Abstract

Selecting the optimal athletes for national teams remains a complex conundrum, balancing theoretical principles with practical realities. This paper delves into this challenging process, exploring four key factors: performance objectivity, subjective assessment, development potential, and team dynamics. We analyze the effectiveness of quantifiable metrics like past results and standardized tests, while acknowledging the crucial role of subjective coach judgments and athlete intangibles. Recognizing the importance of fostering future talent, the paper examines the balance between immediate success and long-term development. Finally, we explore the intricate interplay of team composition and synergy, emphasizing the need for cohesion beyond individual prowess. Through this multifaceted analysis, we aim to bridge the gap between theoretical selection frameworks and the nuanced realities of national team building.

Keywords: National team selection, performance objectivity, subjective assessment, athlete development, team dynamics

THE CORRELATION OF ECONOMIC VARIABLES ON DOMESTIC INVESTMENT

Amirreza Attarzadeh

Eastern Mediterranean University, Cyprus

Abstract:

This paper aims to investigate the relationship between economic variables, e.g., inflation rate, interest rate, trade openness and the growth rate of GDP, with domestic investment. The present study also draws on conceptual economy related theories to verify the negative effect of interest rates on domestic investment. However, trade openness and growth rate had a positive correlation, and the inflation rate may have a positive or negative impact on domestic investment.

Keywords: Inflation rate, growth rate of GDP, interest rate, trade openness, domestic investment.

AN ASSESSMENT ON THE EFFECT OF PARTICIPATION OF RURAL WOMAN ON SUSTAINABLE RURAL WATER SUPPLY IN YEMEN

Afrah Saad Mohsen Al-Mahfadi

University of Mohammad V. Rabat - Morocco

Abstract:

In rural areas of developing countries, participation of all stakeholders in water supply projects is an important step towards further development. As most of the beneficiaries are women, it is important that they should be involved to achieve successful and sustainable water supply projects. Women are responsible for the management of water both inside and outside home, and often spend more than six-hours a day fetching drinking water from distant water sources. The problem is that rural women play a role of little importance in the water supply projects' phases in rural Yemen. Therefore, this research aimed at analyzing the different reasons of their lack of participation in projects and in what way a full participation -if achieved- could contribute to sustainable water supply projects in the rural mountainous areas in Yemen. Four water supply projects were selected as a case study in Al-Della'a Alaala sub-district in the Al-Mahweet governorate, two of them were implemented by the Social Fund and Development (SFD), while others were implemented by the General Authority for Rural Water Supply Projects (GARWSSP). Furthermore, the successful Al-Galba project, which is located in Badan district in Ibb governorate, was selected for comparison. The rural women's active participation in water projects have potential consequences including continuity and maintenance improvement, equipment security, and improvement in the overall health and education status of these areas. The majority of respondents taking part in GARWSSP projects estimated that there is no reason to involve women in the project activities. In the comparison project - in which a woman worked as a supervisor and implemented the project – all respondents indicated that the participation of women is vital for sustainability. Therefore, the results of this research are intended to stimulate rural women's participation in the mountainous areas of Yemen.

Keywords: Assessment, rural woman, sustainability, water management.

ARMED GROUPS AND INTRA STATE CONFLICT: A STUDY ON THE EGYPTIAN CASE

Ghazan Mahmoud Abdel Aziz

6th of October University – cairo Egypt

Abstract:

This case study aims to identify the intrastate conflicts between the nation state and armed groups. Nowadays, most wars weaken states against armed groups. Thus, it is very important to negotiate with such groups in order to reinforce the law for the protection of victims. These armed groups are the cause of conflicts and they are related with many of humanitarian issues that result out of conflicts. In this age of rivalry; terrorists, insurgents, or transnational criminal parties have surfaced to the top as a reaction to these armed groups in an effort to set up a new world order. Moreover, the intra state conflicts became increasingly treacherous than the interstate conflicts, particularly when nation state systems deal with armed groups which try to influence the state. The unexpected uprising of the Arab Spring during 2011 in parts of the Middle East and North Africa formed various patterns of conflicts. The events of the Arab Spring resulted in current and long term change across the region. Significant modifications in the level, strength and period of armed conflict around the world have been made. Egypt was in the center of these events. It has fought back the armed groups under the name of terrorism and spread common disorder and violence among civilians. On this note, this study focuses on the problem of the transformation in the methods of organized violence within one state rather than between two state or more and analyzes the objectives, strategies, and internal composition of armed groups and the environments that foster them, with a focus on the Egyptian case.

Keywords: Armed groups, conflicts, Egyptian armed forces, intrastate conflicts.

ROLE OF LEADERS IN MANAGING EMPLOYEES' DYSFUNCTIONAL BEHAVIOR AT WORKPLACE

Aya Maher, Pakinam Youssef
German University in Cairo . Egypt

Abstract:

The objective of this theoretical study is to explore in depth the role of leaders in managing employees' dysfunctional behavior at workplace in an effort to recommend strategies and solutions for these destructive behaviors that affect employees' performance. The significance of the study lies in the fact that dysfunctional behavior has been widely spread in almost all organizations, public and private, with its very destructive manifestations. Dysfunctional behavior may be classified into thefts, sabotage, sexual harassment, jealousy, envy, revenge, vulgarity all of which affect employees' moral, self-esteem and satisfaction level drastically which will be reflected negatively on their performance and productivity. The main research question will focus on the role of leaders in managing employees' dysfunctional behavior effectively at the workplace through the different strategies and control measures. In this study, the data will be collected from different academic literature and through some primary data by conducting interviews with some public and private employees from different managerial levels and fields.

Keywords: Dysfunctional behavior, employees' deviant behavior, employees moral, leaders' role.

FINANCIAL STATEMENT FRAUD: THE NEED FOR A PARADIGM SHIFT TO FORENSIC ACCOUNTING

Ifedapo Francis Awolowo

Abstract:

The unrelenting series of embarrassing audit failures should stimulate a paradigm shift in accounting. And in this age of information revolution, there is need for a constant improvement on the products or services one offers to the market in order to be relevant. This study explores the perceptions of external auditors, forensic accountants and accounting academics on whether a paradigm shift to forensic accounting can reduce financial statement frauds. Through Neo-empiricism/inductive analytical approach, findings reveal that a paradigm shift to forensic accounting might be the right step in the right direction in order to increase the chances of fraud prevention and detection in the financial statement. This research has implication on accounting education on the need to incorporate forensic accounting into present day accounting curriculum. Accounting professional bodies, accounting standard setters and accounting firms all have roles to play in incorporating forensic accounting education into accounting curriculum. Particularly, there is need to alter the ISA 240 to make the prevention and detection of frauds the responsibilities of bot those charged with the management and governance of companies and statutory auditors.

Keywords: Financial statement fraud, forensic accounting, fraud prevention and detection, auditing, audit expectation gap, corporate governance.

CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA

Prasansha Kumari

Universitu of Kelaniya – Sri Lanka

Abstract:

This paper intends to identify and analyze customer adoption and attitudes towards mobile banking facilities. The study uses six perceived characteristics of innovation that can be used to form a favorable or unfavorable attitude toward an innovation, namely: Relative advantage, compatibility, complexity, trailability, risk, and observability. Collected data were analyzed using Pearson Chi-Square test. The results showed that mobile bank users were predominantly males. There is a growing trend among young, educated customers towards converting to mobile banking in Sri Lanka. The research outcomes suggested that all the six factors are statistically highly significant in influencing mobile banking adoption and attitude formation towards mobile banking in Sri Lanka. The major reasons for adopting mobile banking services are the accessibility and availability of services regardless of time and place. Over the 75 percent of the respondents mentioned that savings in time and effort and low financial costs of conducting mobile banking were advantageous. Issue of security was found to be the most important factor that motivated consumer adoption and attitude formation towards mobile banking. Main barriers to mobile banking were the lack of technological skills, the traditional cash-carry banking culture, and the lack of awareness and insufficient guidance to using mobile banking.

Keywords: Compatibility, complexity, mobile banking, risk.

THE SERVICE APPRAISAL OF SOLDIERS OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPENSES

Tereza Dolečková

University of Defense . Czech Republic

Abstract:

Following article provides the comparison of international norms and standards formulating personal expenses, and then it illustrates the national concept of personal expenses of the Ministry of Defence. Then a new salary system of soldiers and the importance of the service appraisal in the context of personal expenses of the Ministry of Defence are explained. The first part of the article includes formulation of the approach to the definition of personal expenses within the international norms and standards and also within the Ministry of Defence of the Czech Republic. The structure of employees of the Ministry of Defence of the Czech Republic in years 2012 – 2014 and the amount of military expenses and the share of salary expenses of the Ministry of total expenses of the Ministry are clarified there, also the comparison of the amount of military expenses in chosen member states of the North Atlantic Treaty Organization is done. The salary system of professional soldiers in connection with the amendment of the Act No. 221/1999 Coll. on Professional Soldiers is clarified in the second part of this article. The amendment significantly regulates the salary items of soldiers but changes are also in the service appraisal of soldiers which reflects one of seven salary items of soldiers – the performance bonus. The aim of this article is to clarify different approach to define personal expenses with emphasis on the Ministry of Defence of the Czech Republic which overlaps to the service appraisal of soldiers of the Army of the Czech Republic and their salary system in connection with personal expenses of the Ministry of Defence of the Czech Republic. The efficient and objective system of the service appraisal and the use of its results are connected to the principles of the career advancement; only the best soldiers can advance in the system of the service careers to higher positions. That is why it is necessary to improve the service appraisal so it would provide the maximum information about the performance of a soldier and it would also motivate the soldier in his development. The attention should be paid to the service appraisal of the soldiers of the Army of the Czech Republic to achieve as much objectivity as possible.

Keywords: Career, human resource management and development, personal expenses, salary system of soldiers, service appraisal of soldiers, the Army of the Czech Republic.

PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF BRANDING PRINCIPLES

Maia Seturi

Abstract:

One of the topical issues for the companies operating in the present-day conditions is making decisions about creation and development of brands. The goal of the research was to study peculiarities of implementation of branding principles using the well-known Georgian mineral water Borjomi as an example, to establish the attitude of consumers to Borjomi at Georgian market, to determine the discovered weaknesses based on the result of the research and to make certain proposals and give recommendations, which would help Georgian companies interested in branding issues to pay proper attention to fundamental principles of branding in their marketing activities. As a result of the marketing research, it was found out that Borjomi adhere to a number of branding principles in its activity, although it has certain shortcomings in that respect. The research method was of exploratory and descriptive nature. In the conclusive part of the work is given sum up research results, draw conclusions and give recommendations. If companies existing in Georgia will take them into consideration, it will help them to better make sense of branding and main aspects of using its principles.

Keywords: Marketing research, brand, branding principles, brand awareness, brand originality.

MARKET SEGMENTATION AND CONJOINT ANALYSIS FOR APPLE FAMILY DESIGN

Abbas Al-Refaie, Nour Bata

Department of Engineering, University of Jordan, Jordan

Abstract:

A distributor of Apple products' experiences numerous difficulties in developing marketing strategies for new and existing mobile product entries that maximize customer satisfaction and the firm's profitability. This research, therefore, integrates market segmentation in platform-based product family design and conjoint analysis to identify iSystem combinations that increase customer satisfaction and business profits. First, the enhanced market segmentation grid is created. Then, the estimated demand model is formulated. Finally, the profit models are constructed then used to determine the ideal product family design that maximizes profit. Conjoint analysis is used to explore customer preferences with their satisfaction levels. A total of 200 surveys are collected about customer preferences. Then, simulation is used to determine the importance values for each attribute. Finally, sensitivity analysis is conducted to determine the product family design that maximizes both objectives. In conclusion, the results of this research shall provide great support to Apple distributors in determining the best marketing strategies that enhance their market share.

Keywords: Market segmentation, conjoint analysis, market strategies, optimization.

WEB-CONTENT ANALYSIS OF THE MAJOR SPANISH TOURIST DESTINATIONS EVALUATION BY RUSSIAN TOURISTS

Natalia Polkanova, Sergey Kazakov

National Research University Higher School of Economics, Moscow, Russia

Abstract:

In the second decade of the XXI century the role of tourism destination attractiveness is becoming increasingly important for destination management. Competition in tourism market moves from ordinary service quality to provision of unforgettable emotional experience for tourists. The main purpose of the present study is to identify the perception of the tourism destinations based on the number of factors related to its tourist attractiveness. The content analysis method was used to analyze the on-line tourist feedback data immensely available in Social Media and in travel related sites. The collected data made it possible to procure the information which is necessary to understand the perceived attractiveness of the destinations and key destination appeal factors that are important for Russian leisure travelers. Results of the present study demonstrate key attractiveness factors or destination ‘properties’ that were unveiled as the most important for Russian leisure tourists. The study targeted five main Spanish tourism destinations that initially were determined by in-depth interview with a number of Russian nationals who had visited Spain at least once. The research results can be useful for Spanish Tourism Organization Representation office in Russia as well as for the other national tourism organizations in order to promote their respective destinations for Russian travelers focusing on main attractiveness factors identified in this study.

Keywords: Tourism destination, destination attractiveness, destination competitiveness, content analysis, unstructured image.

DIVERSITY MANAGEMENT OF GENDER, AGE AND DISABILITY IN THE BANKING SECTOR IN THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA

Nada Azhar

Glasgow Caledonian University, Glasgow G4 0BA, Scotland, UK

Abstract:

As a developing country, The Kingdom of Saudi Arabia (KSA) needs to make the best possible use of its workforce for social and economic reasons. The workforce is diverse, calling for appropriate diversity management (DM). The thesis focuses on the banking sector in KSA. To date, there have been no studies on DM in the banking sector in this country. Many organizations have introduced specific policies and programmes to improve the recruitment, inclusion, promotion, and retention of diverse employees, in addition to the legal requirements existing in many countries. However, Western-centric models of DM may not be applicable, at least not in their entirety, in other regions.

The aim of the study is to devise a framework for understanding gender, age and disability DM in the banking sector in KSA in order to enhance DM in this sector. A sample of 24 managers, 2 from each of the 12 banks, was interviewed to obtain their views on DM in the banking sector in KSA. Thematic analysis was used to analyze the data. These themes were used to develop the questionnaire, which was administered to 10 managers in each of the 12 banks. After analysis of these data, and completion of the study, the research will make a theoretical contribution to the knowledge on DM and a practical contribution to the management of diversity in Saudi banks. This paper concerns a work in progress.

Keywords: Age, disability, diversity, gender, Kingdom of Saudi Arabia.

CURSIVE HANDWRITING IN AN INTERNET AGE

Karen Armstrong

Faculty of Education at York University in Toronto Ontario, Canada

Abstract:

Recent concerns about the value of teaching cursive handwriting in the classroom are based on the belief that cursive handwriting or penmanship is an outdated and unnecessary skill in today's online world. The discussion of this issue begins with a description of current initiatives to eliminate handwriting instruction in schools. This is followed by a brief history of cursive writing through the ages. Next considered is a description of its benefits as a preliminary process for younger children as compared with immediate instruction in keyboarding, particularly in the areas of vision, cognition, motor skills and automatic fluency. Also considered, is cursive's companion, paper itself, and the impact of a paperless, "screen and keyboard" environment. The discussion concludes with a consideration of the unique contributions of cursive and keyboarding as written forms of communication, along with their respective surfaces, paper and screen. Finally, an assessment of the practical utility of each skill is followed by an informal assessment of what is lost and what remains as we move from a predominantly paper and pen world of handwriting to texting and keyboarding in an environment of screens.

Keywords: Asemic writing, cursive, handwriting, keyboarding, paper.

THE IMPACT OF PARENT INVOLVEMENT IN PRESCHOOL DISABLED CHILDREN

Sheng-Min Cheng

Special Education Center at National Taiwan Normal University, Taiwan

Abstract:

The purpose of this study was to investigate the relationship between parent involvement and preschool disabled children's development. Parents of 3 year old disabled children (N=440) and 5 year old disabled children (N=937) participating in the Special Needs Education Longitudinal Study were interviewed or answered the web design questionnaire about their actions in parenting their disabled children. These children's developments were also evaluated by their teachers. Data were analyzed using Structural Equation Modeling. Results were showed by tables and figures. Based on the results, the researcher made some suggestions for future studies.

Keywords: Child development, longitudinal data analysis, parent involvement, preschool disabled children.

THE IMPORTANCE OF ISSUES FOR THE YOUTH IN VOTER DECISION MAKING: A CASE STUDY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN MALAYSIA

Sivamurugan Pandian

School of Social Sciences, Universiti Sains Malaysia Penang, Malaysia

Abstract:

In the 13th Malaysia's General Elections held in 2013, it was observed that large numbers of urban constituencies saw strongly decisive young voters (between 21-39 age group) determine the outcome in their favour. Also, the Elections Commission had approximated that 70% of some 4.2 million unregistered voters at the time were citizens aged between 21 and 40 years old. If they are not already considered an important form of political leverage, 450,000 young Malaysians turn 21 years old each year. Further compounding this fact were the 2.4 million new voters registered in 2012, which at the time constituted almost 30% of the entire voting population. This article discusses the importance of issues for the youth, with reference to the university students in Malaysia in their decision making on polling day.

Keywords: Malaysia, Youth, Issues, Voting Patterns, Elections.

JAPANESE ENGLISH IN TRAVEL BROCHURES

Premvadee Na Nakornpanom

Faculty of Humanities and Social Sciences, Suan Sunandha Rajabhat University, Thailand

Abstract:

This study investigates the role and impact of English loan words on Japanese language in travel brochures. The issues arising from a potential switch to English as a tool to absorb the West's advanced knowledge and technology in the modernization of Japan to a means of linking Japan with the rest of the world and enhancing the country's international presence. Sociolinguistic contexts was used to analyze data collected from the Nippon Travel agency "HIS"'s brochures in Thailand, revealing that English plays the most important role as lexical gap fillers and special effect givers. An increasing mixer of English to Japanese affects how English is misused, the way the Japanese see the world and the present generation's communication gap.

Keywords: English, Japanese, loan words, travel brochure.

RESEARCH ANALYSIS IN ECLECTIC THEORY (KABOUDAN AND SFANDIAR)

Farideh Alizadeh, Mohd Nasir Hashim

Cultural Center, University of Malaya (UM), 50603, Kuala Lumpur, Malaysia,

Abstract:

Present research investigates eclecticism in Iranian theatre on the basis of eclectic theory. Eclectic theatre is a new theory in postmodernism. The theory appeared during 60th – 70th century in some theatres such as “Conference of the Birds”. Special theatrical forms have been developed in many geographical- cultural areas of the world and are indigenous to that area. These forms, as compared with original forms, are considered to be traditional while being comprehensive, the form is considered to be national. Kaboudan and Sfandiar theatre has been influenced by elements of traditional form of Iran.

Keywords: Eclectic theatre, theatrical forms, tradition, play.

ONLINE METACOGNITIVE READING STRATEGIES USE BY POSTGRADUATE LIBYAN EFL STUDENTS

Najwa Alsayed Omar

Department of English, Azawiya University, Libya

Abstract:

With the increasing popularity of the Internet, online reading has become an essential source for EFL readers. Using strategies to comprehend information on online reading texts play a crucial role in students' academic success. Metacognitive reading strategies are effective factors that enhance EFL learners reading comprehension. This study aimed at exploring the use of online metacognitive reading strategies by postgraduate Libyan EFL students. Quantitative data was collected using the Survey of Online Reading Strategies (OSORS). The findings revealed that the participants were moderate users of metacognitive online reading strategies. Problem solving strategies were the most frequently reported used strategies, while support reading strategies were the least. The five most and least frequently reported strategies were identified. Based on the findings, some future research recommendations were presented.

Keywords: Metacognitive strategies, Online reading, Online reading strategies, Postgraduate students.

IMPACT OF A COMPANY'S DYNAMIC CAPABILITIES ON ITS INNOVATION CAPABILITIES

Lovorka Galetic, Zeljko Vukelic

Faculty of Economics & Business, University of Zagreb, Croatia

Abstract:

The advanced concepts of strategic and innovation management in the sphere of company dynamic and innovation capabilities, and achieving their mutual alignment and a synergy effect, are important elements in business today. This paper analyses the theory and empirically investigates the influence of a company's dynamic capabilities on its innovation capabilities. A new multidimensional model of dynamic capabilities is presented, consisting of five factors appropriate to real time requirements, while innovation capabilities are considered pursuant to the official OECD and Eurostat standards. After examination of dynamic and innovation capabilities indicated their theoretical links, the empirical study testing the model and examining the influence of a company's dynamic capabilities on its innovation capabilities showed significant results. In the study, a research model was posed to relate company dynamic and innovation capabilities. One side of the model features the variables that are the determinants of dynamic capabilities defined through their factors, while the other side features the determinants of innovation capabilities pursuant to the official standards. With regard to the research model, five hypotheses were set. The study was performed in late 2014 on a representative sample of large and very large Croatian enterprises with a minimum of 250 employees. The research instrument was a questionnaire administered to company top management. For both variables, the position of the company was tested in comparison to industry competitors, on a fivepoint scale. In order to test the hypotheses, correlation tests were performed to determine whether there is a correlation between each individual factor of company dynamic capabilities with the existence of its innovation capabilities, in line with the research model. The results indicate a strong correlation between a company's possession of dynamic capabilities in terms of their factors, due to the new multi-dimensional model presented in this paper, with its possession of innovation capabilities. Based on the results, all five hypotheses were accepted. Ultimately, it was concluded that there is a strong association between the dynamic and innovation capabilities of a company.

Keywords: Dynamic capabilities, innovation capabilities, competitive advantage, business results.

A PSO-NM ALGORITHM FOR NELSON-SIEGEL-SVENSSON CALIBRATION

Sofia Ayouche, Rachid Ellaia, Rajae Aboulaich

Laboratory of Study and Research in Applied Mathematics, LERMA, Mohammed V
University in Rabat, Mohammadia School of Engineers, BP 765, Ibn Sina avenue, Agdal,
Rabat, Morocco

Abstract:

Today, insurers may use the yield curve as an indicator evaluation of the profit or the performance of their portfolios; therefore, they modeled it by one class of model that has the ability to fit and forecast the future term structure of interest rates. This class of model is the Nelson-Siegel-Svensson model. Unfortunately, many authors have reported a lot of difficulties when they want to calibrate the model because the optimization problem is not convex and has multiple local optima. In this context, we implement a hybrid Particle Swarm optimization and Nelder Mead algorithm in order to minimize by least squares method, the difference between the zero-coupon curve and the NSS curve.

Keywords: Optimization, zero-coupon curve, Nelson-Siegel- Svensson, Particle Swarm Optimization, Nelder-Mead Algorithm.

CONSEQUENCES OF OIL PRICES ON RENEWABLE ENERGY DEPLOYMENT

Osamah A. Alsayegh

Energy & Buldingg Research centter Kkuwait Institute for Scintiffic research.

Abstract:

This paper contributes to the literature by updating the analysis of the impact of the recent oil prices fall on the renewable energy (RE) industry and deployment. The research analysis uses the Renewable Energy Industrial Index (RENIXX), which tracks the world's 30 largest publicly traded companies and oil prices daily data from January 2003 to March 2016. RENIXX represents RE industries developing solar, wind, geothermal, bioenergy, hydropower and fuel cells technologies. This paper tests the hypothesis that claims high oil prices encourage the substitution of alternate energy sources for conventional energy sources. Furthermore, it discusses RENIXX performance behavior with respect to the governments' policies factor that investors should take into account. Moreover, the paper proposes a theoretical model that relates RE industry progress with oil prices and policies through the fuzzy logic system.

Keywords: Fuzzy logic, investment, policy, stock exchange index.

LEAN HEALTHCARE: CHALLENGES AND FACILITATORS IN THE COLOMBIAN CONTEXT

Erika Ruiz, Nestor Ortiz

Universidad Industrial de Santander, Colombia

Abstract:

Lean philosophy has evolved over time and has been implemented both in manufacturing and services, more recently lean has been integrated in the companies of the health sector. Currently it is important to understand the successful way to implement this philosophy and try to identify barriers and enablers to the sustainability of lean healthcare. The main purpose of this research is to identify the barriers and enablers in the implementation of Lean Healthcare based on case studies of Colombian healthcare centers. In order to do so, we conducted semi-structured interviews based on a maturity model. The main results indicate that the success of Lean implementation depends on its adaptation to contextual factors. In addition, in the Colombian context were identified new factors such as organizational culture, management models, integration of the care and administrative departments and triple helix relationship.

Keywords: Barriers, enablers, implementation, lean healthcare, sustainability.

RECOGNITION OF LEAN IMPLEMENTATION HURDLES IN INDIAN INDUSTRIES

Bhim Singh

Echelon Institute of Technolgy . India

Abstract:

Due to increased pressure from global competitors, manufacturing organizations are switching over to lean philosophies from traditional mass production. Lean manufacturing is a manufacturing philosophy which focuses on elimination of various types of wastes and creates maximum value for the end customers. Lean thinking aims to produce high quality products and services at the lowest possible cost with maximum customer responsiveness. Indian Industry is facing lot of problems in this transformation from traditional mass production to lean production. Through this paper an attempt has been made to identify various lean implementation hurdles in Indian industries with the help of a structured survey. Identified hurdles are grouped with the help of factor analysis and rated by calculating descriptive statistics. To show the effect of lean implementation hurdles a hypothesis “Organizations having higher level of lean implementation hurdles will have poor (negative) performance” has been postulated and tested using correlation matrix between performance parameters of the organizations and identified hurdles. The findings of the paper will be helpful to prepare road map to identify and eradicate the lean implementation hurdles.

Keywords: Factor analysis, global competition, lean implementation and lean hurdles.

ADVANCING LOCAL PRODUCTS THROUGH ONE VILLAGE ONE PRODUCT AND CUSTOMER SATISFACTION

Wardoyo, Humairoh

Univerasity of Muhammadiyah tangerang , Indonesia

Abstract:

In global competition nowadays, the world economy heavily depends upon high technology and capital intensive industries that are mainly owned by well-established economic and developed countries, such as United States of America, United Kingdom, Japan, and South Korea. Indonesia as a developing country is building its economic activities towards industrial country as well, although a slightly different approach was implemented. For example, similar to the concept of one village one product (OVOP) implemented in Japan, Indonesia also adopted this concept by promoting local traditional products to improve incomes of village people and to enhance local economic activities. Analysis on how OVOP program increase local people's income and influence customer satisfaction were the objective of this paper. Behavioral intention to purchase and re-purchase, customer satisfaction and promotion are key factors for local products to play significant roles in improving local income and economy of the region. The concepts of OVOP and key factors that influence economic activities of local people and the region will be described and explained in the paper. Results of research, in a case study based on 300 respondents, customers of a local restaurant at Tangerang City, Banten Province of Indonesia, indicated that local product, service quality and behavioral intention individually have significant influence to customer satisfaction; whereas simultaneous tests to the variables indicated positive and significant influence to the behavioral intention through customer satisfaction as the intervening variable.

Keywords: Behavioral intention, customer satisfaction, local products, one village one product.

OVERVIEW OF MODELS OF CONSUMER BEHAVIOR AND INFLUENCE OF EMOTIONS IN DECISION MAKING

Mikel Alonso López
Complutence University , Spain

Abstract:

In order to begin the process of studying the task of making consumer decisions, the main decision models must be analyzed. The objective of this task is to see if there is a presence of emotions in those models, and analyze how authors that have created them consider their impact in consumer choices. In this paper, the most important models of consumer behavior are analysed. This review is useful to consider an unproblematic background knowledge in the literature. The order that has been established for this study is chronological.

Keywords: Consumer behaviour, emotions, decision making, consumer psychology.

EDUCATION OF PURCHASING PROFESSIONALS IN AUSTRIA: COMPETENCE BASED VIEW

Volker Koch

Graz University of Technology, Austria

Abstract:

This paper deals with the education of purchasing professionals in Austria. In this education, equivalent and measurable criteria are collected in order to create a comparison. The comparison shows the problem. To make the aforementioned comparison possible, methodologies such as KODE-Competence Atlas or presentations in a matrix form are used. The result shows the content taught and whether there are any similarities or interesting differences in the current Austrian purchasers' formations. Purchasing professionals learning competencies are also illustrated in the study result.

Keywords: Competencies, education, purchasing professional, technological-oriented.

DEVELOPING AN AUDIT QUALITY MODEL FOR AN EMERGING MARKET

Bitra Mashayekhi, Azadeh Maddahi, Arash Tahriri

Univerasity of Tehran , Iran

Abstract:

The purpose of this paper is developing a model for audit quality, with regard to the contextual and environmental attributes of the audit profession in Iran. For this purpose, using an exploratory approach, and because of the special attributes of the auditing profession in Iran in terms of the legal environment, regulatory and supervisory mechanisms, audit firms size, and etc., we used grounded theory approach as a qualitative research method. Therefore, we got the opinions of the experts in the auditing and capital market areas through unstructured interviews. As a result, the authors revealed the determinants of audit quality, and by using these determinants, developed an Integrated Audit Quality Model, including causal conditions, intervening conditions, context, as well as action strategies related to AQ and their consequences. In this research, audit quality is studied using a systemic approach. According to this approach, the quality of inputs, processes, and outputs of auditing determines the quality of auditing, therefore, the quality of all different parts of this system is considered.

Keywords: Audit quality, integrated audit quality model, audit supply, demand for audit service, grounded theory.

ETERMINANTS OF PROFITABILITY IN INDIAN PHARMACEUTICAL FIRMS IN THE NEW INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REGIME

Shilpi Tyagi, D. K. Nauriyal

Indian Institute of Technology Roorkee, India

Abstract:

This study investigates the firm level determinants of profitability of Indian drug and pharmaceutical industry. The study uses inflation adjusted panel data for a period 2000-2013 and applies OLS regression model with Driscoll-Kraay standard errors. It has been found that export intensity, A&M intensity, firm's market power and stronger patent regime dummy have exercised positive influence on profitability. The negative and statistically significant influence of R&D intensity and raw material import intensity points to the need for firms to adopt suitable investment strategies. The study suggests that firms are required to pay far more attention to optimize their operating expenditures, advertisement and marketing expenditures and improve their export orientation, as part of the long term strategy.

Keywords: Indian drug and pharmaceutical industry, trade related intellectual property rights, research and development, food and drug administration.

**THE IMPACT OF MOTIVATION, TRUST, AND NATIONAL CULTURAL
DIFFERENCES ON KNOWLEDGE SHARING WITHIN THE CONTEXT OF
ELECTRONIC MAIL**

Said Abdullah Al Saifi

Nizwa College of Applied Sciences, Oman

Abstract:

The goal of this research is to examine the impact of trust, motivation, and national culture on knowledge sharing within the context of electronic mail. This study is quantitative and survey based. In order to conduct the research, 200 students from a leading university in New Zealand were chosen randomly to participate in a questionnaire survey. Motivation and trust were found to be significantly and positively related to knowledge sharing. The research findings illustrated that face saving, face gaining, and individualism positively moderates the relationship between motivation and knowledge sharing. In addition, collectivism culture negatively moderates the relationship between motivation and knowledge sharing. Moreover, the research findings reveal that face saving, individualism, and collectivism culture positively moderate the relationship between trust and knowledge sharing. In addition, face gaining culture negatively moderates the relationship between trust and knowledge sharing. This study sets out several implications for researchers and practitioners. The study produces an integrative model that shows how attributes of national culture impact knowledge sharing through the use of emails. A better understanding of the relationship between knowledge sharing and trust, motivation, and national culture differences will increase individuals' ability to make wise choices when sharing knowledge with those from different cultures.

Keywords: Knowledge sharing, motivation, national culture, trust.

A STUDY ON THE DETERMINANTS OF EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN AN EMERGING MARKET

Bitra Mashayekhi, Zeynab Lotfi Aghel
Univerasity of Tehran , Iran

Abstract:

The determinants of Earnings Response Coefficient (ERC), including firm size, earnings growth, and earnings persistence are studied in this research. These determinants are supposed to be moderator variables that affect ERC and Return Response Coefficient. The research sample contains 82 Iranian listed companies in Tehran Stock Exchange (TSE) from 2001 to 2012. Gathered data have been processed by EVIEWS Software. Results show a significant positive relation between firm size and ERC, and also between earnings growth and ERC; however, there is no significant relation between earnings persistence and ERC. Also, the results show that ERC will be increased by firm size and earnings growth, but there is no relation between earnings persistence and ERC.

Keywords: Earnings response coefficient, return response coefficient, firm size, earnings growth, earnings persistence

PLANNING A SUPPLY CHAIN WITH RISK AND ENVIRONMENTAL OBJECTIVES

Ghanima Al-Sharrah, Haitham M. Lababidi, Yusuf I. Ali

Department of Chemical Engineering, Kuwait University, P.O. Box 5969, 13060 Safat, Kuwait

Abstract:

The main objective of the current work is to introduce sustainability factors in optimizing the supply chain model for process industries. The supply chain models are normally based on purely economic considerations related to costs and profits. To account for sustainability, two additional factors have been introduced; environment and risk. A supply chain for an entire petroleum organization has been considered for implementing and testing the proposed optimization models. The environmental and risk factors were introduced as indicators reflecting the anticipated impact of the optimal production scenarios on sustainability. The aggregation method used in extending the single objective function to multi-objective function is proven to be quite effective in balancing the contribution of each objective term. The results indicate that introducing sustainability factor would slightly reduce the economic benefit while improving the environmental and risk reduction performances of the process industries.

Keywords: Supply chain, optimization, LP models, risk, environmental indicators, multi-objective.

CORPORATE GOVERNANCE IN NETWORK MARKETING ORGANIZATIONS: THE ROLE OF ETHICS AND CSR

Venugopal Kummamuru

HireRedson Technologies, 1-2-411, Gagan Mahal Colony, Hyderabad India,

Abstract:

Corporate Governance (CG) is of utmost importance for running a company ethically. It is essential for the growth and success of the corporation. It is intended to increase the accountability of an organization to the larger context of the business environment. The general principles of CG include and are related to Shareholder recognition, Stakeholder interests, and focus on Corporate Social Responsibility (CSR), Clear Board responsibilities, Ethical behavior, and Business transparency. Network Marketing Organizations (NMOs) focus on marketing through direct-sales using people who are associated with the organization but are not their employees. This paper tries to study the importance of Ethics and CSR in an NMO and suggest a basic guideline for CG in NMO(s). This paper could be used as a basis or starting point for conducting an in-depth research to understand the difference in CG practices between NMO(s) and other organizations and define a standard set of guidelines for CG practice.

Keywords: Corporate governance, corporate responsibility, direct selling, network marketing.

IMPACT OF ASSISTED REPRODUCTION TECHNOLOGIES ON WOMEN'S LIVES IN NEW DELHI: AN INVESTIGATION FROM A FEMINIST PERSPECTIVE

Zairunisha

scholar of Centre for Philosophy, School of Social Science, Jawaharlal Nehru University,
New Delhi, India.

Abstract:

This paper is concerned with the ways in which Assisted Reproductive Technologies (ARTs) affect women's lives and perceptions regarding their infertility, contraception and reproductive health. The paper is based on a qualitative feminist survey study to explore and analyze issues arising from the use of ARTs by women in New Delhi, the capital of India. A rapid growth in the number of fertility clinics has been noticed recently. A critical analysis of interviews revealed that these technologies are used and developed for making profits at the cost of women's lives. In this way, these technologies are influencing and changing the traditional patterns of motherhood requiring a rethinking about new ways of reproduction introduced through the use of ARTs.

Keywords: Assisted reproductive technologies, new ways reproduction, voluntary and involuntary choice, women.

ADDRESSING MISUSES OF LEGAL AUTHORITY IN THE COMMUNITY

Tajudeen Ojo Ibraheem

Adekunle Ajasin University, Nigeria

Abstract:

In a world characterized by greed and the lust for power and its attendant trappings, abuse of legal power is nothing new to most of us. Legal abuses of power abound in all fields of human endeavour. Accounts of such abuses dominate the mass media and for the average individual, no single day goes by without his getting to hear about at least one such occurrence. This paper briefly looks at the meaning of legal power, what legal abuse is all about, its causes, and some of its manifestations in the society. Its consequences will also be discussed and some suggestions for reform will be made. In the course of the paper, references will be made to various jurisdictions around the world.

Keywords: Abuse, legal, power, society.

SOCIAL FRAMEWORK, INVOLUNTARY CONNECTIONS, AND URBAN DEPRIVATION

Mahmood Niroobakhsh

University of Hamburg, Department of Sociology, Germany

Abstract:

This article deals with special structuralism approaches to explain a certain kind of social problem. Widespread presence of poverty is a reminder of deep-rooted unresolved problems of social relations. The expected role from an individual for the social system recognizes poverty derived from an interrelated social structure. By the time, enabled to act on his role in the course of social interaction, reintegration of the poor in society may take place. Poverty and housing type are reflections of the underlying social structure, primarily structure's elements, systemic interrelations, and the overall strength or weakness of that structure. Poverty varies based on social structure in that the stronger structures are less likely to produce poverty.

Keywords: Absolute poverty, relative poverty, social structure, urban poverty.

TRANSFER OF KNOWLEDGE AND THE RENDERING OF TECHNICAL DOCUMENTS

Ahmed Alaoui

Hamad Bin Khalifa University, Qatar

Abstract:

This paper contributes to the ongoing debate as to the relevance of translation studies to professional practitioners. It exposes the various misconceptions permeating the links between theory and practice in the translation landscape in the Arab World. It is a thesis of this paper that specialization in translation should be redefined; taking account of the fact, that specialized knowledge alone is neither crucial nor sufficient in technical translation. It should be tested against the readability of the translated text, the appropriateness of its style and the usability of its content by endusers to carry out their intended tasks. The paper also proposes a preliminary model to establish a working link between theory and practice from the perspective of professional trainers and practitioners, calling for the latter to participate in the production of knowledge in a systematic fashion. While this proposal is driven by a rather intuitive conviction, a research line is needed to specify the methodological moves to establish the mediation strategies that would relate the components in the model of knowledge transfer proposed in this paper.

Keywords: Knowledge transfer, misconceptions, specialized texts, translation theory, translation practice.

THE EFFECT OF ISLAMIC ARTS ON OMANI WEAVING PATTERNS

Zahra Ahmed Al-Zadjali

Sultan Qaboos University, College of Education, Oman,

Abstract:

The influence of Islam on arts can be found primarily in calligraphy, arabesque designs and architecture. Also, geometric designs were used quite extensively. Muslim craftsmen produced stunning designs based on simple geometric principles and traditional motifs which were used to decorate many surfaces. The idea of interlacing simple rectilinear lines to form the patterns impressed Arabs. Nomads of Persia, Turks and Mongols were equally impressed with the designs so they begin to use them in their homes in carpet weaving. Islamic designs, motifs and colours which were used became common place and served to influence people's tastes. Modern life style and contemporary products have changed the style of people's daily lives, however, people still long for the nomadic way of life. This is clearly reflected in people's homes. In a great many Muslim homes, Islamic decorative motifs can be seen along with traditional 'Bedouin' style furnishing, especially in homes of the Arabian Peninsula.

Keywords: Cultural heritage, textile design, Islamic art, motifs.

COMPREHENDING EUROPE’S FUNCTION IN THE DOMAIN OF LIBERTY, SECURITY, AND JUSTICE AS A GLOBAL PARTICIPANT

Sarah Barrere

PHD Candidate and Lecturer at the University of Montreal, Canada

Abstract:

The area of liberty, security and justice within the European Union is still a work in progress. No one can deny that the EU struggles between a monistic and a dualist approach. The aim of our essay is to first review how the European law is perceived by the rest of the international scene. It will then discuss two main mechanisms at play: the interpretation of larger international treaties and the penal mechanisms of European law. Finally, it will help us understand the role of a penal Europe on the international scene with concrete examples. Special attention will be paid to cases that deal with fundamental rights as they represent an interesting case study in Europe and in the rest of the World. It could illustrate the aforementioned duality currently present in the Union’s interpretation of international public law. On the other hand, it will explore some specific European penal mechanism through mutual recognition and the European arrest warrant in the transnational criminality frame. Concerning the interpretation of the treaties, it will first, underline the ambiguity and the general nature of some treaties that leave the EU exposed to tension and misunderstanding then it will review the validity of an EU act (whether or not it is compatible with the rules of International law). Finally, it will focus on the most complete manifestation of liberty, security and justice through the principle of mutual recognition. Used initially in commercial matters, it has become “the cornerstone” of European construction. It will see how it is applied in judicial decisions (its main event and achieving success is via the European arrest warrant) and how European member states have managed to develop this cooperation.

Keywords: European penal law, International scene, Liberty security and justice area, mutual recognition.

THE METHODOLOGY OF MIGRATION OUT OF GEORGIA

Shorena Tsiklauri

Ilia State University, Institute of Demography and Sociology, Ilia State University, Tbilisi,
Georgi

Abstract:

Out-migration is an important issue for Georgia as well as since independence has loosed due to emigration one fifth of its population. During Soviet time out-migration from USSR was almost impossible and one of the most important instruments in regulating population movement within the Soviet Union was the system of compulsory residential registrations, so-called “propiska”. Since independent here was not any regulation for migration from Georgia. The majorities of Georgian migrants go abroad by tourist visa and then overstay, becoming the irregular labor migrants. The official statistics on migration published for this period was based on the administrative system of population registration, were insignificant in terms of numbers and did not represent the real scope of these migration movements. This paper discusses the data quality and methodology of migration statistics in Georgia and we are going to answer the questions: what is the real reason of increasing immigration flows according to the official numbers since 2000s?

Keywords: Data quality, Georgia, methodology, out-migration, policy.

EXAMINATION OF DRIVING CONDITIONS AND PREFERRED MEDIA ON DIVERSION

Yoon-Hyuk Choi

Korea Expressway Corporation Research Institute, Republic of Korea

Abstract:

Studies on the distribution of traffic demands have been proceeding by providing traffic information for reducing greenhouse gases and reinforcing the road's competitiveness in the transport section, however, since it is preferentially required the extensive studies on the driver's behavior changing routes and its influence factors, this study has been developed a discriminant model for changing routes considering driving conditions including traffic conditions of roads and driver's preferences for information media. It is divided into three groups depending on driving conditions in group classification with the CART analysis, which is statistically meaningful. And the extent that driving conditions and preferred media affect a route change is examined through a discriminant analysis, and it is developed a discriminant model equation to predict a route change. As a result of building the discriminant model equation, it is shown that driving conditions affect a route change much more, the entire discriminant hit ratio is derived as 64.2%, and this discriminant equation shows high discriminant ability more than a certain degree.

Keywords: CART analysis, Diversion, Discriminant model, Driving conditions, and preferred media

A SYSTEMATIC INQUIRY INTO THE POLITICS OF DEFECTION IN INDIA

Diya Sarkar, Prafulla C. Mishra

Institute of Industrial Technology (KIIT) deemed to be University, India

Abstract:

In a parliamentary system, party discipline is the impulse; when it falls short, the government usually falls. Conceivably, the platform of Indian politics suffers with innumerable practical disorders. The politics of defection is one such species entailing gross miscarriage of fair conduct turning politics into a game of thrones (powers). This practice of political nomadism can trace its seed in the womb of British House of Commons. Therein, if a legislator was found to cross the floor, the party considered him disloyal. In other words, the legislator lost his allegiance to his former party by joining another party. This very phenomenon, in practice has a two way traffic i.e. ruling party to the opposition party or vice versa. The democracies like USA, Australia and Canada were also aware of this fashion of swapping loyalties. There have been several instances of great politicians changing party allegiance, for example Winston Churchill, Ramsay MacDonald, William Gladstone etc. Nevertheless, it is interesting to cite that irrespective of such practice of changing party allegiance, none of the democracies in the west ever desired or felt the need to legislatively ban defections. But, exceptionally India can be traced to have passed anti-defection laws. The politics of defection had been a unique popular phenomenon on the floor of Indian Parliamentary system gradually gulping the democratic essence and synchronization of the Federation. This study is both analytical and doctrinal, which tries to examine whether representative democracy has lost its essence due to political nomadism. The present study also analyzes the classical as well as contemporary pulse of floor crossing amidst dynastic politics in a representative democracy. It will briefly discuss the panorama of defections under the Indian federal structure in the light of the anti-defection law and an attempt has been made to add valuable suggestions to streamline remedy for the still prevalent political defections.

Keywords: Constitutional law, defection, democracy, political anti-trust.

STANDPOINT OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE ISSUE OF RESTRICTING CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS CONCERNING BANKING SECRECY

A. V. Shashkova

Docent, Associate Professor) is with the Department of Constitutional Law,
MGIMO University, Moscow Region Bar Lawyer, Honorary Consul for St. Vincent and the
Grenadines

Abstract:

The aim of the present article is to analyze the position of the Constitutional Court of the Russian Federation on the matter of restricting the constitutional rights of citizens to inviolability of professional and banking secrecy in effecting controlling activities. The methodological ground of the present Article represents the dialectic scientific method of the socio-political, legal and organizational processes with the principles of development, integrity, and consistency, etc. The consistency analysis method is used while researching the object of the analysis. Some public-private research methods are also used: the formally-logical method or the comparative legal method, are used to compare the understanding of the ‘secrecy’ concept. The aim of the present article is to find the root of the problem and to give recommendations for the solution of the problem. The result of the present research is the author’s conclusion on the necessity of the political will to improve Russian legislation with the aim of compliance with the provisions of the Constitution. It is also necessary to establish a clear balance between the constitutional rights of the individual and the limit of these rights when carrying out various control activities by public authorities. Attempts by the banks to "overdo" an anti-money laundering law under threat of severe sanctions by the regulators actually led to failures in the execution of normal economic activity. Therefore, individuals face huge problems with payments on the basis of clearing, in addition to problems with cash withdrawals. The Bank of Russia sets requirements for banks to execute Federal Law No. 115-FZ too high. It is high place to attract political will here. As well, recent changes in Russian legislation, e.g. allowing banks to refuse opening of accounts unilaterally, simplified banking activities in the country. The article focuses on different theoretical approaches towards the concept of “secrecy”. The author gives an overview of the practices of Spain, Switzerland and the United States of America on the matter of restricting the constitutional rights of citizens to inviolability of professional and banking secrecy in effecting controlling activities. The Constitutional Court of the Russian Federation basing on the Constitution of the Russian Federation has its special understanding of the issue, which should be supported by further legislative development in the Russian Federation.

Keywords: Bank secrecy, banking information, constitutional court, control measures, financial control, money laundering, restriction of constitutional rights.

ACKNOWLEDGMENT AND SAFEGUARDING OF INDIGENOUS SOCIETY IN INDONESIA

Triyanto, Rima Vien Permata Hartanto

Sebelas Maret University, Indonesia

Abstract:

Indonesia is a legal state. The consequence of this status is the recognition and protection of the existence of indigenous peoples. This paper aims to describe the dynamics of legal recognition and protection for indigenous peoples within the framework of Indonesian law. This paper is library research based on literature. The result states that although the constitution has normatively recognized the existence of indigenous peoples and their traditional rights, in reality, not all rights were recognized and protected. The protection and recognition for indigenous people need to be strengthened.

Keywords: Indigenous peoples, customary law, state law, state of law.

REQUIREMENT OF NATIONAL SPACE LEGISLATION FOR SPACEFARING NATIONS

Muhammad Naveed, Yang Caixia

Law School, Beihang Univeristy, Beijing, China

Abstract:

The need for national space legislation is pivotal, particularly in light of the fact that in recent years space activities have grown immensely both in volume and diversity. Countries are progressively developing capabilities in space exploration and scientific discoveries, market their capabilities to manufacture satellites, provide launch services from their facilities and are looking to privatize and commercialize their space resources. Today, nations are also seeking to comprehend the technological and financial potential of the private sector and are considering to share their financial burdens with them and to limit their exposures to risks, but they are lagging behind in legal framework in this regard. In the perspective of these emerging developments, it is therefore, felt that national space legislation should be enacted with the goal of building and implementing a vibrant and transparent legal framework at the national level to hasten investments and to ensure growth in this capital intensive - highly yield strategic sector. This study looks at (I) the international legal framework that governs space activities; (II) motivation behind making national space laws; and (III) the need for national space legislation. The paper concludes with some recommendations with regards to the conceivable future direction for national space legislation, in particular space empowered sub-areas for countries.

Keywords: International conventions, national legislation, space faring nation, space law.

CIVIL LIBERTIES IN ARMED CONFLICTS AND CONSTITUTIONAL LAW

Antonios Maniatis

Assistant Professor of the University of Applied Sciences of Athens and a speaker of the European Union Law master of the University St Klement Ohridski

Abstract:

The main purpose of this paper is to determine the impact of both International Humanitarian Law and anti-piracy International Law on Constitutional Law. International Law is endowed with a rich set of norms on the protection of private individuals in armed conflicts and copes with the diachronic crime of maritime piracy, which may be considered as a private war in the high seas. Constitutional Law has been traditionally geared at two generations of fundamental rights. The paper will aim at answering the question “Which is the profile of 3G constitutional rights, particularly in the light of International Humanitarian Law?”

Keywords: Constitution, Humanitarian International Law, Piracy, 3G fundamental rights.

CAPABILITIES OF FORENSIC MEDICAL RESEARCH ON SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING

Saule Mussabekova

Department of Forensic Medicine, Karaganda State Medical University, Kazakhstan

Abstract:

Recent advances in genetics have allowed increasing acutely the capacities of the formation of reliable evidence in conducting forensic examinations. Thus, traces of biological origin are important sources of information about a crime. Currently, around the world, sexual offenses have increased, and among them are those in which the criminals use various detergents to remove traces of their crime. A feature of modern synthetic detergents is the presence of biological additives - enzymes. Enzymes purposefully destroy stains of biological origin. To study the nature and extent of the impact of modern washing powders on saliva stains on the physical evidence, specially prepared test specimens of different types of tissues to which saliva was applied have been examined. **Materials and Methods:** Washing machines of famous manufacturers of household appliances have been used with different production characteristics and advertised brands of washing powder for test washing. Over 3,500 experimental samples were tested. After washing, the traces of saliva were identified using modern research methods of forensic medicine. **Results:** The influence was tested and the dependence of the use of different washing programs, types of washing machines and washing powders in the process of establishing saliva trace and identify of the stains on the physical evidence while washing was revealed. The results of experimental and practical expert studies have shown that in most cases it is not possible to draw the conclusions in the identification of saliva traces on physical evidence after washing. This is a consequence of the effect of biological additives and other additional factors on traces of saliva during washing. **Conclusions:** On the basis of the results of the study, the feasibility of saliva traces of the stains on physical evidence after washing is established. The use of modern molecular genetic methods makes it possible to partially solve the problems arising in the study of unlaundered evidence. Additional study of physical evidence after washing facilitates detection and investigation of sexual offenses against women and children.

Keywords: Saliva research, modern synthetic detergents, laundry detergents, forensic medicine.

TOWARD PROVING ACCEPTANCE BY OVERCOMING CHALLENGES IN COLLECTING DIGITAL EVIDENCE

Lilian Noronha Nassif

Brazil University of Minas Gerais State, Belo Horizonte, 30330-050 Brazil

Abstract:

Cybercrime investigation demands an appropriated evidence collection mechanism. If the investigator does not acquire digital proofs in a forensic sound, some important information can be lost, and judges can discard case evidence because the acquisition was inadequate. The correct digital forensic seizing involves preparation of professionals from fields of law, police, and computer science. This paper presents important challenges faced during evidence collection in different perspectives of places. The crime scene can be virtual or real, and technical obstacles and privacy concerns must be considered. All pointed challenges here highlight the precautions to be taken in the digital evidence collection and the suggested procedures contribute to the best practices in the digital forensics field.

Keywords: Digital evidence, digital forensic processes and procedures, mobile forensics, cloud forensics.

DURATION ANALYSIS OF NEW FIRMS IN THE BANKING INDUSTRY

Jesus Orbe, Vicente Nunez-Anton

Econometr´ıa y Estad´ıstica, University of the Basque Country, Avda. Lehendakari Agirre 83,
48015 Bilbao, Spain

Abstract:

This paper studies the duration or survival time of commercial banks active in the Moscovian three month Rouble deposits market, during the 1994-1997 period. The privatization process of the Russian commercial banking industry, after the 1988 banking reform, caused a massive entry of new banks followed by a period of high rates of exit. As a consequence, many firms went bankrupt without refunding their deposits. Therefore, both for the banks and for the banks-depositors, it is of interest to analyze which are the significant characteristics that motivate the exit or the closing of the bank. We propose a different methodology based on penalized weighted least squares which represents a very general, flexible and innovative approach for this type of analysis. The more relevant results are that smaller banks exit sooner, banks that enter the market in the last part of the study have shorter durations. As expected, the more experienced banks have a longer duration in the market. In addition, the mean survival time is lower for banks which offer extreme interest rates.

Keywords: Banking, censored, duration, Kaplan-Meier.

ENHANCING CUSTOMER LOYALTY TOWARDS CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THAI MOBILE SERVICE PROVIDERS

Wichai Onlaor, Siriluck Rotchanakitumnai

Management Information Systems Department, Faculty of Commerce and Accountancy,
Thammasat University, Bangkok 10200, Thailand.

Abstract:

The aim of this research is to develop the understanding of corporate social responsibility (CSR) from consumers- perspective toward Thai mobile service providers. Based on the survey from 400 mobile customers, the result shows that four dimensions of CSR of Thai mobile service providers consist of economic, legal, ethical and philanthropic responsibility. These four CSR factors have positive impacts on enhancing customer satisfaction except one item of economic responsibility - profitability to shareholders. Ethical dimension has the strongest impact on customer satisfaction. Economic, legal, ethical, philanthropic responsibility and customer satisfaction have major impact on loyalty, whilst philanthropic component mostly affects loyalty.

Keywords: Corporate Social Responsibility, PriceFairness, Service Quality, Privacy Concern, CustomerSatisfaction, Customer Loyalty

THE SERVICE FAILURE AND RECOVERY IN THE INFORMATION TECHNOLOGY SERVICES

Jun Luo, Weiguo Zhang., Dabin Qin

College of Economics and Business Administration, Chongqing University, China

Abstract:

It is important to retain customer satisfaction in information technology services. When a service failure occurs, companies need to take service recovery action to recover their customer satisfaction. Although companies cannot avoid all problems and complaints, they should try to make up. Therefore, service failure and service recovery have become an important and challenging issue for companies. In this paper, the literature and the problems in the information technology services were reviewed. An integrated model of profit driven for the service failure and service recovery was established in view of the benefit of customer and enterprise. Moreover, the interaction between service failure and service recovery strategy was studied, the result of which verified the matching principles of the service recovery strategy and the type of service failure. In addition, the relationship between the cost of service recovery and customer's cumulative value of service after recovery was analyzed with the model. The result attributes to managers in deciding on appropriate resource allocations for recovery strategies.

Keywords: service failure, service recovery, information technology services

OPERATIONAL RISK – SCENARIO ANALYSIS

Milan Rippel, Petr Teplý

PhD student at Charles University in Prague, Czech Republic

Abstract:

This paper focuses on operational risk measurement techniques and on economic capital estimation methods. A data sample of operational losses provided by an anonymous Central European bank is analyzed using several approaches. Loss Distribution Approach and scenario analysis method are considered. Custom plausible loss events defined in a particular scenario are merged with the original data sample and their impact on capital estimates and on the financial institution is evaluated. Two main questions are assessed – What is the most appropriate statistical method to measure and model operational loss data distribution? and What is the impact of hypothetical plausible events on the financial institution? The g&h distribution was evaluated to be the most suitable one for operational risk modeling. The method based on the combination of historical loss events modeling and scenario analysis provides reasonable capital estimates and allows for the measurement of the impact of extreme events on banking operations.

Keywords: operational risk, scenario analysis, economic capital, loss distribution approach, extreme value theory, stress testing

THE APPLICATION OF REAL OPTIONS TO CAPITAL BUDGETING

George Yungchih Wang

National Kaohsiung University of Applied Science, Taiwan

Abstract:

Real options theory suggests that managerial flexibility embedded within irreversible investments can account for a significant value in project valuation. Although the argument has become the dominant focus of capital investment theory over decades, yet recent survey literature in capital budgeting indicates that corporate practitioners still do not explicitly apply real options in investment decisions. In this paper, we explore how real options decision criteria can be transformed into equivalent capital budgeting criteria under the consideration of uncertainty, assuming that underlying stochastic process follows a geometric Brownian motion (GBM), a mixed diffusion-jump (MX), or a mean-reverting process (MR). These equivalent valuation techniques can be readily decomposed into conventional investment rules and "option impacts", the latter of which describe the impacts on optimal investment rules with the option value considered. Based on numerical analysis and Monte Carlo simulation, three major findings are derived. First, it is shown that real options could be successfully integrated into the mindset of conventional capital budgeting. Second, the inclusion of option impacts tends to delay investment. It is indicated that the delay effect is the most significant under a GBM process and the least significant under a MR process. Third, it is optimal to adopt the new capital budgeting criteria in investment decision-making and adopting a suboptimal investment rule without considering real options could lead to a substantial loss in value.

Keywords: real options, capital budgeting, geometric Brownian motion, mixed diffusion-jump, mean-reverting process

ROLE OF INVESTMENT IN THE COURSE OF ECONOMIC GROWTH IN PAKISTAN

Maqbool Hussain Sial, Maaida Hussain Hashmi, Sofia Anwar

Department of Economics, University of Sargodha Pakista

Abstract:

The present research was focused to investigate the role of investment in the course of economic growth with reference to Pakistan. The study analyzed the role of the public and private investment and impact of the political and macroeconomic uncertainty on economic growth of Pakistan by using the vector autoregressive approach (VAR). In long-run both public and private investment showed a positive impact on economic growth but the growth was largely driven by private investment as compared to public investment. Government consumption expenditure, economic uncertainty and political instability hampered the economic growth of Pakistan. In short-run the private investment positively influences the growth but there was negative and insignificant effect of the public investment and government consumption expenditure on the growth. There was a positive relationship found between economic uncertainty (proxy for inflation) and GDP in short run.

Keywords: Investment, Government Consumption, Growth, Co-integration, Pakistan.

A FRAMEWORK OF MONTE CARLO SIMULATION FOR EXAMINING THE UNCERTAINTY-INVESTMENT RELATIONSHIP

George Yungchih Wang

National Kaohsiung University of Applied Science, Taiwan

Abstract:

This paper argues that increased uncertainty, in certain situations, may actually encourage investment. Since earlier studies mostly base their arguments on the assumption of geometric Brownian motion, the study extends the assumption to alternative stochastic processes, such as mixed diffusion-jump, mean-reverting process, and jump amplitude process. A general approach of Monte Carlo simulation is developed to derive optimal investment trigger for the situation that the closed-form solution could not be readily obtained under the assumption of alternative process. The main finding is that the overall effect of uncertainty on investment is interpreted by the probability of investing, and the relationship appears to be an invested U-shaped curve between uncertainty and investment. The implication is that uncertainty does not always discourage investment even under several sources of uncertainty. Furthermore, high-risk projects are not always dominated by low-risk projects because the high-risk projects may have a positive realization effect on encouraging investment.

Keywords: real options, geometric Brownian motion, mixeddiffusion-jump process, mean-reverting process, jump amplitudeprocess

THE EXCLUSION OF CONSUMER RIGHTS IN E-AUCTIONS – IS AN E-AUCTION REALLY AN AUCTION AT ALL?

Trish O'Sullivan

Business Law, Massey University, Auckland, New Zealand.

Abstract:

This paper considers the exclusion of consumer rights by the New Zealand Consumer Guarantees Act 1993 in e-auctions. The paper asserts that the absence of an individual auctioneer conducting each e-auction means that e-auctions may not be auctions at all. The paper also questions the justification for excluding consumer rights in e-auctions because the rationale for excluding consumer rights in traditional auctions does not fit with e-auctions due to the significant differences in the sale processes. The paper recommends reform by way of statutory amendment.

Keywords: auction, auctioneer, consumer rights, e-auction.

A HYPERMAP FOR SUPPLY CHAIN MANAGEMENT

James K. Ho

University of Illinois at Chicago, USA

Abstract:

We present a prototype interactive (hyper) map of strategic, tactical, and logistic options for Supply Chain Management. The map comprises an anthology of options, broadly classified within the strategic spectrum of efficiency versus responsiveness, and according to logistic and cross-functional drivers. They are exemplified by cases in diverse industries. We seek to get all these information and ideas organized to help supply chain managers identify effective choices for specific business environments. The key and innovative linkage we introduce is the configuration of competitive forces. Instead of going through seemingly endless and isolated cases and wondering how one can borrow from them, we aim to provide a guide by force comparisons. The premise is that best practices in a different industry facing similar forces may be a most productive resource in supply chain design and planning. A prototype template is demonstrated.

Keywords: Competitive forces, strategic innovation, supplychain management

